

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

ΑΡΑΓΚΑΒΗ
—
ΑΠΟΜΝΗΜΟ-
ΝΕΥΜΑΤΑ

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

ΑΘΗΝΩΝ

Β

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

ΑΘΗΝΩΝ

Ι.Α.Ν.Ε.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

ΑΘΗΝΩΝ

28

ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ Ρ. ΡΑΓΚΑΒΗ

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ
ΑΠΟΜΝΗΜΟΝΕΥΜΑΤΑ

μωβ

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

ΑΘΗΝΩΝ

ΒΙΒΛΙΟΠΩΛΕΙΟΝ ΤΗΣ ΕΣΤΙΑΣ

ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ Ρ. ΡΑΓΚΑΒΗ

ΑΠΟΜΝΗΜΟΝΕΥΜΑΤΑ

ΤΟΜΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟΣ

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ

ΕΚΔΟΤΗΣ ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΚΑΡΔΟΝΗΣ

1895

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

ΑΘΗΝΑΝ

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

ΑΘΗΝΩΝ

Ἐν Ἀθήναις ἐκ τοῦ Τυπογραφείου τῆς Ἑστίας 1895—665.

ΠΕΡΙΟΔΟΣ ΤΡΙΤΗ

ΜΕΤΑΘΕΣΙΣ ΤΗΣ ΠΡΩΤΕΥΟΥΣΗΣ

ΕΙΣ ΑΘΗΝΑΣ

Α.

Ὁδοιπορία καὶ ᾠδὴς εἰς Ἀθήνας.

Ἀποφασισθέντος ὅτι τὴν 1 Δεκεμβρίου (π.) 1834 σταθερὰ πρωτεύουσα τῆς Ἑλλάδος θ' ἀνακηρύττοντο αἱ Ἀθῆναι, αὐτοὶ οἱ Ἀθηναῖοι ὑπεσχέθησαν νὰ χορηγήσωσι τῇ Κυβερνήσει ὥρεάν πάντα τὰ γήπεδα διὰ τὰ δημόσια καταστήματα, πολλὰ τῶν ἀρχῶν ἤρχισαν μετακλίνουσαι ἐκεῖ ἤδη πρὸ τοῦ τέλους τοῦ Νοεμβρίου. Εἰς δὲ τῶν τελευταίων ἀπῆλθεν ὁ ὑπουργός μου Ρίζος μετὰ τῆς οἰκογενείας του, ὅστις καὶ ἐμὲ συμπαρέλαβεν εἰς τὴν συνοδείαν του. Ἐκ Ναυπλίου μετέβημεν εἰς Ἐπίδαυρον διὰ ξηρᾶς, τὸ πρῶτον καταλύσαντες εἰς Λιγουριόν, ὅπου διήλθομεν εὐθυμοτάτην ἐσπέραν χάρις εἰς τὴν ἀνεξάντλητον εὐφροίαν τοῦ κ. Ρίζου, ὅστις προῦκάλει καὶ τὸν συνοδοιποροῦντα γραμματέα τοῦ ὑπουργείου τῶν Ἐξωτερικῶν Πιττάρην εἰς διηγήσεις πλείστων ὧν ἀστείων ἀνεκδότων καὶ εἰς ποιημάτων ἀπαγγελίαν.

Τῇ δ' ἐπ' αὐριον εὗρομεν ἐν Ἐπιδαύρῳ μέγα πλοῖον ἰστιοφόρον τῆς Κυβερνήσεως, καὶ ἐπιβάντες, εἰσβιβάσαντες δὲ καὶ ὅλα τὰ ἀρχεῖα τοῦ τε ὑπουργείου τῶν ἐκκλησιαστικῶν καὶ τοῦ τῶν ἐξωτερικῶν, διότι ἀμφοτέρων προϊστάτο τότε ὁ Κ. Ρίζος, κατήχθημεν μετὰ τινων ὥρων οὐριοπλοῖαν εἰς τὸν Πειραιᾶ.

Ἦν δ' ἡ ἀκτὴ τοῦ περιφήμου ποτὲ λιμένος ἔρημος τότε ἀγρία, καὶ μόνον εἰς τὸν μυχὸν αὐτοῦ ἔνθα σήμερον προκύπτει ἡ μεγάλη ἀποβάθρα, ἵστατο ἐρείπιον ὑπερώου καλύβης, ἣν ὁ Ἑλλήν τελώνης διεδέχθη παρὰ τοῦ Ὀθωμανοῦ προκατόχου του. Εἰς αὐτὴν δὲ διὰ ξυλίνης κλονουμένης κλίμακος ἀνερρίχθημεν ἵνα καταλύσωμεν μέχρις οὗ μᾶς προμηθευθῶσιν οἱ ἵπποι οἱ μέλλοντες νὰ μεταφέρωσιν ἡμᾶς εἰς Ἀθήνας. Ἀλλὰ καὶ ἀφ' οὗ, μετὰ δυσκολίας, οἱ λεγόμενοι ἵπποι, οἵτινες κατὰ τὸ πλεῖστον ἦσαν ἡμίονοι ἢ καὶ ὄνοι, εὐρέθησαν συλλεγέντες μακρόθεν, ἔμενεν ἔτι ἐπίπονον πρόβλημα εἰς αὐτοὺς καὶ ἡμᾶς· διότι τὸ ἀρχαῖον Ἀλίπεδον, τὸ ἐπὶ τῆς ἀκμῆς τῶν Ἀθηνῶν καὶ διὰ τῆς φιλοπονίας τῶν Ἀθηναίων εἰς ἔνφυτον Πεδίον μεταβληθέν, εἶχεν, ἐπὶ τῆς ἐκδοραρώσεως τῆς χώρας, μεταπέσει αὐθις εἰς τὴν πρώτην αὐτοῦ κατάστασιν καὶ τὰ κτήνη ἡμῶν διοδεύοντα αὐτὸ εἶχον σχεδὸν μεταβληθῇ εἰς ἵπποποτάμους, ἔχοντα ὕδωρ καὶ ἵλυν μέχρι τῆς κοίτης.

Ὅστις εἶδε τότε τὴν μικρὰν ἐκείνην καλύβην, ἣν κατέκειτο ὁ ἔρημίτης τελώνης, ὁ μὴ ἔχων τί νὰ τελωνίσῃ, ἐπισκέπτεται δὲ σήμερον τὸ πλούσιον ἐπίνειον, τὴν πολύκροτον πόλιν τῆς μεγάλης βιομηχανίας, τὸ τελωνεῖον αὐτῆς τὸ εἰσπράττον κατ' ἔτος ἑκατομμύρια, ὁ διαβατεύσας διὰ τῶν ὠσωδῶν ἐκείνων τελμάτων καὶ κινδυνεύσας νὰ πνιγῇ εἰς αὐτά, σήμερον δ' εἰς τὰς Ἀθήνας δι' ὠραίων ἀμαξῶν ἢ διὰ τοῦ σιδηροδρόμου ἐν μέσῳ πλουσίων ἀμπέλων καὶ φυτειῶν ὀχοῦμενος, δύναται μόνος νὰ εἰπῇ τί ἔπραξεν ἡ δουλεία διὰ τὴν Ἑλλάδα καὶ τί ἡ Ἐλευθερία.

Τὸ ἑσπέρας ἐφθάσαμεν εἰς Ἀθήνας. Ἐπὶ τουρκοκρατίας, ὅτε τὸ τελευταῖον τὰς εἶχον ἰδεῖ, σωρὸς ἐρειπίων κατοικουμένων, πλὴν τῶν Τούρκων, ὑπ' ὀκτακισχιλίων μόλις χριστιανῶν, εἶχον ἤδη ἀρχίσει νὰ δεικνύωσι τὰ πρῶτα συμπτώματα τῆς μελλούσης αὐτῶν ἀναπτύξεως. Οἱ πανταχόθεν τοῦ Ἑλληνισμοῦ συρρέοντες νέοι αὐτῶν κάτοικοι εἶχον ἀρχίσει ὁπωσοῦν εὐπρεπεῖς οἰκίας οἰκοδομοῦντες. Ἀλλ' εἰς τὴν θέαν αὐτῶν ἡσθάνθη ὅ,τι ἡ σύζυγός μου εὐφύεστατα εἶπεν ὅτε ἔτη τινὰ μετὰ ταῦτα ἦλθεν εἰς Ἀθήνας, ὅτι αἱ

νέαι οἰκοδομαὶ ὑπὸ τὴν Ἀκρόπολιν καὶ ἐπὶ τῆς κλιτύος αὐτῆς τῇ ἐφαίνοντο ὥς ἂν ἦσαν γονυπετεῖς πρὸ τοῦ ἐπιστέφοντος αὐτὰς Παρθενῶνος.

Τὴν οἰκογένειαν εὗρον ἐν Ἀθήναις ἐγκατεστημένην κατὰ τὴν Πλάκα, ἐντὸς τοῦ οἰκοπέδου ὃ ὁ πατήρ μου εἶχεν ἀγοράσει παρὰ τοῦ Κάλκου, καὶ εἶχεν ἀνεγείρει εἰς τὸ βάθος αὐτοῦ προσωρινὰ τινὰ ὀωμάτια πρὸς μέλλουσαν χρῆσιν τῶν ὑπηρετῶν. Ἐξ αὐτῶν δύο, ἡ μέλλουσα πλύσις καὶ ἡ ἀποθήκη, εἶχον διασκευασθῇ εἰς κοιτῶνας τῆς οἰκογενείας, τὸ δὲ μέλλον ὀωμάτιον τοῦ ὑπηρέτου, δεχθὲν τάπητα, καὶ τινὰ ἐπιπλα, ἐν οἷς καὶ τῶν ἀδελφῶν μου τὸ κύμβηλον τὸ κομισθὲν ἐξ Ὀδησσοῦ, καθωρίσθη εἰς αἴθρυσαν τῆς ὑποδοχῆς, εἰς ἣν καὶ πάντες οἱ ἐν Ἀθήναις τότε ἐπίσημοι ἐγίνοντο δεκτοὶ εἰς ἐπίσκεψιν, καὶ μουσικὴ πολλάκις ἀντήχει, καὶ χοροῦ τινὰ βήματα τυχαίως ἐγίνοντο. Διὰ τὸν πατέρα μου ὅμως θέσις ἐκεῖ δὲν ἐπερίσσευε, καί, ἐννοεῖται, οὔτε οὐδ' ἐμέ. Διὰ τοῦτο εἶχε μισθώσει ἐν πεπαλαιωμένον καὶ παντὶ ἀνέμῳ ἀναπεπταμένον ὀωμάτιον εἰς τινὰ ἐταμιότοπον καὶ παρακευεμένην οἰκίαν καὶ ἐκεῖ συμπαρέλαβε καὶ ἐμέ, ἀφ' οὗ, τῆς οὗτω πρώτης ἡμέρας μετὰ τὴν ἀφίξίν μου, ἐξενίσθην παρὰ τῷ Κεῖ Ἀλεωνώστῃ Δεληγιάννῃ, συνοικήσας εἰς ἐν ὀωμάτιον μετὰ τῶν υἱῶν αὐτοῦ Πέτρου καὶ Ἰωάννου. Παρὰ τῷ πατρί μου δέ, εἰς μίαν γωνίαν μοὶ παρεσκευάσθη κλίνη, ἣν πολλάκις εἶχον ν' ἀμφισβητῶ κατὰ τῶν ἐπιτιθεμένων μυῶν.

Ἐν Ἀθήναις πρῶτός μου περίπατος ὑπῆρξε πρὸς τὴν Ἀκρόπολιν, ἥς κατὰ τὰς προτέρας ἐπιδημίας μου δὲν μοὶ ἐπετρέπετο ὑπὸ τῶν Τούρκων ἢ εἰσόδος. Μὲ συνώδευσε δὲ καὶ ὠδήγησεν ἐκεῖ ὁ Πιττάκης, βοηθὸς διορισθεὶς τοῦ ἐφόρου τῶν ἀρχαιοτήτων Ρόσς, Ἀθηναῖος, ἐπὶ τινὰ χρόνον εἰς τὴν Ἀκαδημίαν τῆς Κερκύρας σπουδᾶσας καὶ τρέφων θερμότατον ζῆλον ὑπὲρ τῶν ἀρχαιοτήτων, ὑπερβαίνοντα τὰς περὶ αὐτῶν γνώσεις του. Καὶ τὰ μὲν Προπύλαια δὲν ἐφαίνοντο πλὴν τῶν κιονοκράνων αὐτῶν, προεχόντων ὑπὲρ τὰς ἀποθήκας εἰς ἃς οἱ Τούρκοι τὰ εἶχον μεταβάλλει· ὁ δὲ Παρθενῶν ἔφερεν ἐν τῷ κέντρῳ του τὸ ἐφυβρίζον αὐτὸν ὀθωμανικὸν προσκυνητή-

ριον, καὶ τὸ Ἐρεχθεῖον ἦν καὶ αὐτὸ κενὴ τότε, ἀλλὰ σκοτεινὴ πυριταποθήκη. Οὐχ ἦττον ὅμως ἡ Ἀκρόπολις μ' ἐνέπλησεν ὅτε τὴν εἶδον βαθυτάτου αἰσθήματος εὐλαθείας. καὶ μοὶ ἐφαίνετο ὡς ἂν τοὺς αἰῶνας προσαναβαίνων προσηρόμην πρὸς τοὺς μεγάλους ἡμῶν προπάτορας. Ἐκτοτε δὲ ὅσάκις ἐδυνάμην νὰ ὑποκλέψω τινὰς στιγμὰς ἀπὸ τῶν ἐπιστήμων ἐργασιῶν μου ἔσπευδον πάντοτε εἰς τὴν Ἀκρόπολιν.

Σχεδὸν εὐθὺς μετὰ τὴν εἰς Ἀθήνας ἄφιξίν μου, ἔφθασεν ἐκεῖ καὶ ὁ φίλος μου Κωνστ. Σχινᾶς μετὰ τῆς συζύγου του, τῆς θυγατρὸς τοῦ Σαβιγνύ. Κατ' ἀρχὰς ἐπὶ τινὰς ἡμέρας ἐξένισεν αὐτοὺς ἡ θεία μου Κα Γεράκη, ἥτις εἶχεν εὖρει καὶ μισθώσει ἰδίαν οἰκίαν. Εἶτα δὲ μετέβη τὸ νέον ζεῦγος εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ Μοισίου ἐπὶ τῆς Πειραικῆς ὁδοῦ, ὅπου μετ' ὀλίγον ἡσθένησεν ἡ κυρία Σχινᾶ, ἐκ τυφοειδοῦς πυρετοῦ, καὶ μετακομισθεῖσα ἐντὸς τῆς πόλεως, παρὰ τὸν πύργον τοῦ Κυρρήστου, εἰς τὴν οἰκίαν Bell, ὀλίγας μόνον ἡμέρας ἐπέζησε. Μίαν δ' ἐσπέραν, ὅτε ἐξυγερὴ ἐπὶ τὸ χεῖρον, ἐζήτησε παρ' ἐμοῦ ἡ Σχινᾶς νὰ μείνῃ πλησίον τῆς, διότι εἰς τὰς στιγμὰς ἐκεῖνας τῇ ἦν ὀδυνηρὸν καὶ ἀνυπόφορον νὰ προσπαθῇ νὰ ἐκφράζηται ἄλλως παρὰ γερμανιστί. Οὕτω διενυκτέρευσά πλησίον τῆς κλίνης τῆς, τὴν χεῖρά τῆς ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἔχων εἰς τὴν χεῖρά μου· περὶ δὲ τὴν ἀνατολὴν τοῦ ἡλίου ἀπῆλθα ἐπὶ μίαν ὥραν εἰς τὴν οἰκίαν μου, καὶ ὅτε ἐπέστρεψα εἶχε παραδώσει τὸ πνεῦμα.

Κατόπιν δὲ τῆς κυβερνήσεως συνέρρευσεν τάχιστα καὶ πᾶσα ἡ κοινωνία εἰς Ἀθήνας, ἐρημωθέντος σχεδὸν τοῦ Ναυπλίου. Ἡ μεγίστη δ' ἔτι τότε τῶν ἐν Ἀθήναις οἰκιῶν ἦν ἡ ἀπέναντι τοῦ ἡμετέρου γηπέδου τοῦ Προξένου τῆς Ῥωσσίας, Παπαρρήγοπούλου, ἀπὸ Τουρκικῆς μετασκευασθεῖσα καὶ εὐρυνθεῖσα, κατεχόμενη δὲ τότε ὑπὸ τοῦ πρέσβεως τῆς Ῥωσσίας, τοῦ συγγενοῦς τῆς μητρὸς μου κ. Κατακάζη, ὅστις ἦν τότε καὶ ὁ πάντων τῶν ἐν Ἀθήναις φιλοξενώτατος. Ταχέως ὅμως ἠνέωξε τὰς αἰθούσας του καὶ ὁ πρόεδρος τῆς ἀντιβασιλείας, ἀρχιγραμματεὺς ἡ ἀρχικαγκελλάριος ἀπὸ τῆς ἐνηλικιότητος τοῦ Βασιλέως μετακληθεῖς, κόμης Ἀρμανσπεργ,

κατοικήσας εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ κ. Βλαχούτση, τὴν ἐν τοῖς μετέπειτα χρόνοις εἰς σχολεῖον τῶν τεχνῶν καὶ εἶτα εἰς δημοτικὸν σχολεῖον κορχαίων χρησιμεύσασαν. Κεῖται δ' αὕτη ἐπὶ τῆς νῦν ὁδοῦ Πειραιῶς, ἣτις ἦν ἔτι ἀσχεδίαστος, ἐκτὸς καὶ μακρὰν τῆς πόλεως, ὥστε καὶ αἱ κυρίαι, διὰ τὴν εἰσέτι ἐντελῇ ἔλλειψιν ἀμαξῶν ἐν Ἑλλάδι, πολλάκις ἐπορεύοντο εἰς τὰς νυκτερινὰς τοῦ προέδρου προσκλήσεις, ἢ ἀπ' αὐτῶν ἐπέστρεφον, ἐν πλήρει στολῇ χοροῦ, ἐπὶ τῶν λεπτῶν πεδίλων μακρὰ φέρουσαι ὑποδήματα τῶν ἀνδρῶν των, ὑπὸ μέγα ἀλεξιβρόχιον στεγαζόμεναι, καὶ ἐπὶ πώλου ὄνου ὀχούμεναι. Ὅ,τι δὲ καὶ ἀκίνδουνοι δὲν ἦσαν αἱ ἐκδρομαὶ αὗται, τὸ ἀπέδειξεν ὁ στρατηγὸς Church, ὅστις ἐπιστρέφων ἐκ μιᾶς αὐτῶν ὁψέ μετὰ τὸ μεσονύκτιον, ἐπειδὴ φανὸς τότε ἔτι ἦν ἄγνωστον σκεῦος ἐν Ἀθήναις, ἡ δὲ σελήνη εἶχεν ἤδη σβέσει τὸν ἐοικὸν τῆς, ἔπεσε μετὰ τοῦ ἵππου του, ὡς ὁ ἀρχαῖος Κούρτις ἐκείνος, εἰς χαῖνον στόμιον ὑδραγωγείου, καὶ ἐφ' ἱκανὸν ὑπὸ γῆν ἐπ' ἀκνήθη πρὶν ἢ ἀνεύρη αὐθις τὴν εἰς τὸ ὑπαιθρον ἀνοδὸν.

Ἐπεὶ γὰρ μετὰ μεταμορφωμένων ἐν ἑξῶς ὁ Ἀντιβασιλεὺς κατὰ τὴν ἀποκρέω, (ἐν ἀρχαίς τοῦ 1835), ἐνθυμούμαι ὅτι ἡ Κ^α Κατακάζη συνέλαβε τὴν ἰδέαν νὰ συνδυάσῃ ἀντήγαγον μυθολογικόν· καὶ αὕτη μὲν ἐνεδύθη ὡς Δήμητρα, τὴν μίαν δὲ τῶν ἀδελφῶν μου συμπάρελαβεν ὡς Ἀνθώ, τὴν δ' ἄλλην ὡς μίαν τῶν Χαρίτων. Ἀλλ' αἱ Ἀθηναῖαι δὲν παρεῖχον ἔτι τὰς θεούσας εὐκολίας πρὸς τοιαύτας μεταμορφώσεις. Οὕτως εἰς τὴν εἰς Ἀρτεμιν ὀρισθεῖσαν ὠραίαν θυγατέρα τοῦ προξένου τῆς Γαλλίας Καν Γάσπαρη (τὴν μετὰ ταῦτα Καν Τάους), συμβουλευθεῖσάν με περὶ τῆς ἀναβολῆς τῆς Ἀρτέμιδος, ἐσύστησα χιτῶνα μὲν μήκους εὐσχημοτέρου τοῦ τῆς εὐζώνου θηρευτρίας, τὴν ἡμισέληνον δὲ ὑπὲρ τὸ μέτωπον, εἰς τὴν χεῖρα τόξον καὶ εἰς τὸν ὦμον φαρέτραν καὶ βέλη. Ἀλλὰ τοῦτο δὲν ἐδυνήθη οὐδὲ νὰ προμηθευθῇ οὐδὲ νὰ κατασκευάσῃ τότε ἐν Ἀθήναις, καὶ περιορίσθη εἰς τὴν ἀδαμαντοκόλλητον ἡμισέληνον ἐν τῇ μελαίνῃ τῆς κόμῃ, καὶ εἰς τὴν τῆς Ἀρτέμιδος ἀξίαν μορφήν καὶ παράστασιν τῆς. Παρ' ἐμοῦ δ' ἐζήτησε νὰ μεταμορφωθῶ εἰς Ζέφυρον. Καὶ ἐγὼ

μὲν ἡρνούμην τοῦτο· ἀλλ' ὁ γαμβρός μου μὲ προέτρεπεν ἐπιμόνως, καὶ τὴν ἑξὶν ἔχων νὰ πείθωμαι εἰς τὰς συμβουλὰς του, διότι τὸν ἐθεώρουν ἐμπειρότερον ἐμοῦ εἰς τὰς κοινωνικὰς συνηθείας, ἐνέδωκα μέχρι τέλους καὶ ἐνεδύθην βραχὺν χιτῶνα αἰθερίως διαφανῇ, καὶ λευκὰ μεταξωτὰ πέδιλα ἀρχαϊκῶς περιδεδεμένα, καὶ εἰς τὰ νῶτα ποικιλόχροα πτερὰ ἐκ σύρματος καὶ λεπτοφυοῦς ὑφάσματος κεχρωματισμένου, ὑπὸ τοῦ γαμβροῦ μου φιλοτεχνηθέντα· καὶ οὕτως ἤλκυον εἰς τὸν χορὸν πάντων τὴν προσοχήν, οὐ μόνον διὰ τῆς τοιαύτης αἰθερίας ἀναβολῆς μου, ἀλλὰ πολὺ μᾶλλον διὰ τῶν ζεφυρίων μου θερμηστρίδων δι' ἃς οὐδεὶς ἐδύνατο πρὸς ἐμὲ ν' ἀμιλλᾶται. Ἀλλ' αὕτῃ μάλιστα ἡ προσοχὴ ἦν ἐναντία πρὸς τὰς διαθέσεις μου, καὶ συνησθάνομην πόσον ὀλίγον κατάλληλος ἦν ἡ μεταμπίεσις αὕτη εἰς σύμβουλον τοῦ ὑπουργείου τῆς ἐκπαιδεύσεως, δι' ὃ παρεκάλεσα ἓνα τῶν ὑπασπιστῶν τοῦ Βασιλέως καὶ μοὶ ἀπέκοψε τὰ πτερὰ. Ὅτε δ' ὁ Βασιλεὺς, πλησιάζας με, μὲ ἠρώτησε τί ἐγιναν αὐτά, τῷ ἀπήντησα ὅτι τὰ κατέθεσα ἐνώπιον τῆς Α. Μ.

Εἰς ἕτερον δὲ χρόνον μεταμφορισμένων, τὸν τοῦ πρέσβους τῆς Γαλλίας ἔλαβον μάγνου σεβαστώσαν ἐνθουσιασμένην, ἥτις γενικῶς ἐπεκροτήθη. Ἦν δ' ὁ πρέσβυς οὗτος ὁ κ. Ρουάν, ὅστις, καίτοι ὑπερεξηκοντούτης καὶ οὐχὶ νεαρὸς τὴν ἡβήν, ἐνυμφεύθη μετ' ὀλίγον τὴν νεαρὰν θυγατέρα τοῦ Γεωργίου Ἀργυροπούλου, ἐγγονον τοῦ Αὐθέντου Καρατζᾶ, ἐν Γαλλίᾳ ἀνατραφεῖσαν, καὶ θελχθεῖσαν, ὥς κοινῶς ἐλέγετο, ὑπὸ τῆς κοινωνικῆς αὐτοῦ θέσεως μᾶλλον, ἢ ὑπὸ τῶν φυσικῶν του χαρίτων. Τὸ συνοικέσιον ὁμῶς τοῦτο μέχρι τέλους κακῶς ἀπέληξεν.

Ὅσον λοιπὸν ἀφελῆς καὶ ἄν ἦν ἔτι τότε ἡ Ἀθηναϊκὴ κοινωνία, αἱ διασκεδάσεις ὁμῶς καὶ αὐταὶ αἱ ταραχωδέστεραι δὲν ἔλειπον ἀπ' αὐτῆς.

Πρὸ τῆς λήξεως δὲ τοῦ ἔτους 1834 ἀφίχθη εἰς Ἀθήνας ὁ Βασιλεὺς Λουδοβίκος, εὐδαίμων ὅτι ἐβλεπε τὸν υἱὸν του κληθέντα ἵνα διοικήσῃ καὶ προαγάγῃ τὸν λαὸν ὑπὲρ οὗ αὐτὸς μεγαλόφρονα καὶ εὐγενῇ ἡσθάνετο ἐνθουσιασμόν. Ἀφελῇ μέλανα ἐπενδύτην ἐξ

ἀνγκρόκου περιβεβλημένον, καὶ τοῦτον ἐνίοτε κατὰ τὰς θερμὰς ὥρας ἀποδυόμενον καὶ ἐπὶ τῶν ὤμων ἐπὶ τὴν ἄκραν τῆς ῥάβδου τοῦ φέροντα ὡς τὸν κρινότερον περιηγητὴν ἢ μᾶλλον τὸν ἀπλούστατον πεζοπόρον Γερμανὸν φοιτητὴν, τὸν ἀπῆντησα πολλάκις μόνον πρὸς τὴν Ἀκρόπολιν ἢ εἰς τῶν Ἀθηνῶν τὰ περίχωρα βαίνοντα. Ἐφαίνετο δὲ τότε ἀφηρημένος καὶ παρὰδεδομένος εἰς τὰς ἀναμνήσεις τῶν ἀρχαίων χρόνων, οὓς μετ' ἀγάπης εἶχε μελετήσῃ καὶ ὑπὲρ πάντα ἄλλον ἐγνώριζε, καὶ ὧν ἐφαίνετο πολίτης ὁ ἴδιος.

Μετὰ τῶν ἀρχαιοπρεπῶν ἀρετῶν ὁμῶς συνεμίγνυε καὶ οὐκ ὀλίγον τὸ ἰδιότροπον ὁ ποιητὴς Βασιλεὺς. Ἐπὶ τῆς ἀφίξεώς του, ὅτε ἐλέχθη τοὺς διπλωμάτας παρουσιασθέντας πάντας ἐν σώματι, παρευρέθη καὶ ἐγὼ εἰς τὴν παρουσίασιν ὡς βοηθὸς καὶ ὁπαδὸς τοῦ ὑπουργοῦ κ. Ρίζου κατὰ τὴν συνήθειαν αὐτοῦ προσληφθεὶς. Ὅτε δ' ἐφθασεν ὁ Βασιλεὺς ἐμπρὸς ἐνὸς Κυρίου, ὃν ὁ κ. Ρίζος τῷ παρουσίασεν ὡς τὸν Ἰππότην Μοντάλβου, πρέσβυν τῆς Ἰσπανίας, « Ἰσπανίας, εἶπεν, Ἰσπανίας; Δὲν γινώσκω Ἰσπανίαν », καὶ στρέψας τὰ ὦτα ἐπορεύθη πρὸς τὸ παράθυρον, καὶ τυμπανίζων ἐπὶ τοῦ ὕψους διὰ τῶν ὀακτύλων τοῦ ἐπανειλημμένου « Ἰσπανίας; Δὲν γινώσκω Ἰσπανίαν! » Τοῦτο δὲ διότι μεταξὺ Ἰσπανίας καὶ Βαυαρίας δὲν ὑπῆρχον διπλωματικαὶ σχέσεις. Ἡ σκηνὴ αὕτη ἐξήγειρε σκάνδαλον, ὁ πρέσβυς ἐξέλαθεν αὐτὴν ὡς ὕβριν, ἥτις τῷ ἐγίνετο ἐν τῇ αὐλῇ παρ' ἧς ἦν ἐμπεπιστευμένος, καὶ ὁ Βασιλεὺς Λουδοβίκος, συνειδὼς καὶ αὐτὸς κατόπιν τὸ ἄτοπον ἔδωκε τὴν ἐπαύριον ἐξηγήσεις καὶ ἐξιλέωσε τὸν προσβληθέντα πρέσβυν.

- Ὅτι ὁ βασιλεὺς Λουδοβίκος ἦν θαυμαστῆς τοῦ καλοῦ καὶ εἶχεν ὑπὲρ αὐτοῦ εὐφλόγιστον τὴν καρδίαν ἀπεδείκνυσεν καὶ αἱ καλλιτεχνικαὶ συλλογαὶ τοῦ ἐν Μονάχῳ καὶ πλεῖστα ἄλλα, καὶ μικρὰν περὶ τούτου ἐπιμαρτυρίαν μοὶ ἔδωκε καὶ εἰς τὸν χορὸν ὃν τῷ ἔδιδεν ὁ πρέσβυς τῆς Ρωσσίας, εἰς ὃν εἶχε πρὸς τιμὴν τῆς Α. Μ. προσκαλέσει πᾶσαν τὴν κοινωνίαν τῶν Ἀθηνῶν. Ἐν ᾧ ἐχόρευον τὸν ἀντίχορον μετὰ τῆς νεωτάτης τότε Κας Εὐφροσύνης Γεωργαντζῆ, τῆς εἶτα Κας Δραγούμη, εἶδον τὸν Βασιλέα τῆς Βαυαρίας ἰστά-

μενον ἀπέναντι ἡμῶν καὶ ἡμᾶς ἀτενίζοντα, καὶ παρετήρησα εἰς τὴν κυρίαν μου ὅτι εἶχε τὴν τύχην νὰ ἐλκύσῃ τὴν Βασιλικὴν προσοχὴν· ἐκείνη ὁμῶς διίσχυρίζετο ὅτι ἀπατῶμαι, καὶ ὁ Βασιλεὺς ὅτι ἐμὲ ἠτένιζεν ὡς γνωρίζων με ἐκ Μονάχου, καὶ περὶ τούτου ἡμυρσθητοῦμεν μέχρι τοῦ τέλους τοῦ χοροῦ ὅτε ὁ Βασιλεὺς, πρὶν ἢ ἐγκαταλείψωμεν τὴν θέσιν μας, μᾶς ἐπλησίασε. — Βλέπετε; μοὶ εἶπεν ἡ Κυρία. Δὲν σᾶς τὸ ἔλεγον; 'Αλλ' ὁ Μεγαλειότατος, ἀποταθείς πρὸς αὐτὴν γαλλιστί: — Κυρία, τῇ εἶπεν, ἔχετε ὠραίους ὀφθαλμούς· καὶ οὕτως ἐγὼ ἐκέρδησα. Εἰς χορὸν τοῦ μέλους τῆς 'Αντιβασιλείας Κόβελ, ἐπεκρότησε μετ' ἐνθουσιασμοῦ εἰς τὸν συρτόν, εἰς ὃν εἶπεν ὅτι ἀνεγνώρισε τὸν ἀρχαῖον κύκλιον, καὶ ὃν ἔσυρεν ἡ τότε Κ^α Ζωὴ Μυροκοροδάτου (μετὰ ταῦτα δὲ Κ^α 'Αλμείδα) μετὰ τόσης ζωηρότητος, ὥστε ἔπεσεν εἰς τὸ τέλος λειπόθυμος.

Καὶ ὁ Διάδοχος δὲ τοῦ Βασιλέως Λουδοβίκου, ὁ μετὰ ταῦτα Βασιλεὺς Μαξιμιλιανὸς ἐπεσκέφθη μετὰ τινα καιρὸν τὰς 'Αθήνας. Ὅτε δὲ παρουσιάσθην ἐνώπιόν τούτου, μοὶ εἶπεν ὅτι εἶχεν ἀκούσει περὶ φιλολογικῶν ἔργων μου καὶ μ^α ἠρώτησε περὶ αὐτῶν. Τότε ἐνόμισα καθήκόν μου νὰ τῷ προσφέρω τι ἐκ τῶν ἐνόντων, ὅσας ὁμοιομόρφως τὰ μέχρις ἐκείνου ἐκασθέντα, πρωτότυπα ἢ μεταφράσεις. Ἐν ᾧ δ' ἦσαν παρὰ τῷ βιβλιοδέτῃ, συνέταξα καὶ μακρὸν Γερμανικὸν ποίημα, δι' οὗ τὰ συνώδευσα, οὗ ὁμῶς ἀπώλεσα τὸ σχέδιον· καὶ παρεκάλεσα μὲν ἔπειτα νὰ γίνουν ἔρευναι ἐν Βρυαρίᾳ καὶ μοὶ πεμφθῇ, εἰ δυνατόν, ἀντίγραφον αὐτοῦ, ἀλλ' αἱ ἔρευναι ἀπέτυχον καὶ τὸ μόνον ὃ ἐξ αὐτοῦ ἐνθυμοῦμαι ἐστὶν ὁ πρῶτος στίχος:

«Sprössling der fürstlichen Eiche, die hoch in dem Lande des Teutchs prankt»

καὶ εἰς ἐκ τοῦ ἐπομένου, ἀναφερόμενος εἰς τὴν Ἑλλάδα, ὅτε ἔλεγε: «Schön ist die Gegenwart wohl, doch schöner die Hoffnung der Zukunft.»

Εἰς τοῦ κ. Κατακάζη τὰς συναναστροφὰς ἀπήντων τότε ἢ μετ' ὀλίγον καλυμμένας καὶ τὰς δύο νέας θυγατέρας τοῦ Καραϊ-

σκάκη, ὣν ἡ μὲν ἐνυμφεύθη ἔπειτα τὸν Χαραλ. Δελιγιάννην, ἡ δὲ τὸν Ἀνδρέαν Νοταρᾶν. Τούτων τὴν ἀνατροφὴν, ἀπὸ τῆς ἐλεύσεως τοῦ Βασιλέως, εἶχεν ἀναδεχθῆ ἡ Ἑλληνικὴ κυβέρνησις, καὶ ἠθέλησε νὰ ἐμπιστευθῇ εἰς τὴν γραῖαν Γαλλίδα διευθύντριαν τοῦ πρώτου ἰδρυθέντος παρθεναγωγείου, Καν Βολμεράνζ, εἰς ἐμὲ δ' ἰδίως ἐπέβαλε τῆς ἐπιτηρήσεως αὐτῶν τὸ καθῆκον. Ἡ δοθεῖσά μοι ὁμῶς αὕτη ἐντολὴ εἶχε τὰς δυσκολίας της, διότι αἱ νέαι κόραι, καὶ μάλιστα ἡ πρεσβυτέρα, ἐξανίσταντο κατὰ τῆς προθέσεως τοῦ νὰ εἰσέλθωσιν ὡς οἰκότροφοι εἰς σχολεῖον, δι᾽ ἰσχυρίζομεναι ὅτι εἰσὶ θυγατέρες ἡρώων, καὶ εἰς τοιοῦτον περιορισμὸν δὲν δέχονται νὰ ὑποβληθῶσιν. Ἐπειδὴ δέ, ὡς φαίνεται, τὰς τοιαύτας ἀτόπους ἰδέας ὑπέξέκαιε παρ' αὐταῖς, ἐξ ἰδιοτελείας, γραῖά τις θεράπεινα αὐτῶν, ἥτις ὠφελεῖτο ἐκ τῆς συντάξεώς των, πᾶσα λογικὴ προτροπὴ ἐναυάγει καὶ ἐγὼ ἀποτροπιάζομενος, τὸ νὰ μεταχειρισθῶ τὸν καταναγκασμὸν, ἐπέτρεψα ἐκὼν ἅκων, κατ' ἄδειαν ἣν ἐζήτησα παρὰ τῆς κυβέρνησεως, νὰ ἐξακολουθήσωσι διακινῶμεναι καὶ διδάσκειν κατ' οἶκον, μέχρι τῆς ἀποκαταστάσεως ἀμφοτέρων.

2.

Ἐκδρομὴ εἰς Αἶγιον.

Μεγάλον πόθον, ἀλλ' ὀλίγον καιρὸν καὶ ὀλίγας ἀφορμὰς ἔχων ἵνα περιέλθω καὶ γνωρίσω ὅσον ἐνεδέχετο περισσότερον τὴν Ἑλλάδα κατὰ πάσας τὰς διευθύνσεις της, ἐδέχθην περὶ τούτους περίπου τοὺς χρόνους νὰ συνοδεύσω τὸν Ἰωάννην Δελιγιάννην ἐπισκεφθέντα τὴν ἀδελφὴν του, Καν. Μελετοπούλου, εἰς Αἶγιον. Τῆς ὁδοπορίας ταύτης τὰ καθέκαστα διαφεύγουσιν ἤδη τὴν μνήμην μου. Ἡξεύρω ὁμῶς ὅτι δὲν ἤμην εἰς αὐτήν, ὡς ὤφειλον, δι' ἀναγνώσεων προπαρασκευασμένος, ὥστε, εἰ καὶ ἐπεχειρήσαμεν αὐτὴν διὰ ξηρᾶς, ἵνα ἰδῶμεν τὴν Πελοπόννησον, δὲν ὠφελήθην ἐξ αὐτῆς

ὅσον ἔπρεπεν. Ἐξ Ἀθηνῶν μετέβημεν διὰ Μεγάρων εἰς Κόρινθον, ὅπου μᾶς ἐξένισεν ὁ κ. Γεωργαντᾶς Νοταρᾶς· ἐκεῖθεν δὲ δι' Ἀχλαδοκάμπου εἰς Τρίπολιν, καὶ διὰ Καλαβρύτων εἰς Μέγα Σπήλαιον. Τίς ἦν τοῦ ἔτους ἡ ἐποχὴ ἀγνοῶ ἤδη· ἤξεύρω δὲ μόνον ὅτι ἦτον ἡμέρα τις νηστήσιμος, διότι ἐνθυμοῦμαι τὴν ἐκπληξίν μου ὅτε εἶδον τὸ παρατεθὲν ἡμῖν οὐχὶ εὐτελὲς δεῖπνον, μὴ στερούμενον οὐδὲ κρεάτων οὐδὲ πλακούντων παντοίως ἐσκευασμένων. Καὶ οἱ μὲν μοναχὶ ἀπέσχον φυσικῶ τῷ λόγῳ αὐτοῦ, ἀλλ' ἡ ταχύτης μεθ' ἧς παρεσκευάσθη μὲ εἶχεν ἐμβάλλει εἰς ὑπονείας, ἀδίκους δὲν ἀμφιβάλλω. Ἐν Αἰγίῳ ὁ κ. Μελετόπουλος εἶχε τὴν ρικίαν τοῦ παρὰ τὴν ἀκτὴν, ὑπὸ τὴν εὐρεῖαν πλάτανον ὑφ' ἣν οἱ ἐγγώριοι μυθολογοῦσιν ὅτι ἐστρατοπέδευσεν ὁ Μέγας Ἀλέξανδρος, καὶ παρὰ τὴν πηγὴν ἣτις διὰ δώδεκα κρουνῶν προχέει γραφικώτατα τὸ ἄφθονον ὕδωρ τῆς εἰς τὴν θάλασσαν. Ἡ θεοὺς αἰτῇ, ἡ θεὰ τοῦ ὠραίου Κορινθιακοῦ κόλπου καὶ τοῦ εἰς τὴν ἀντιπέραν κειμένου Παρνασσοῦ, τὰ ὠραῖα περίχωρα τοῦ Αἰγίου, μὲ κατέβαλλον καὶ μ' ἐνθουσίῳ. Δυστοχῶς ὁμῶς ἐπελθὼν μοι ὁριμὸς πόνος οδόντες κατέστρεφε πᾶσάν μου τὴν ἀπόλαυσιν, καὶ μὲ εἶχεν ἐπὶ τινα χρόνον ὥς καὶ κλινήρη. Ἀμα δ' ἀναλαβὼν, ἐξέδραμον μετὰ τοῦ Ι. Δελιγιάννη διὰ λέμβου εἰς Πάτρας, εἰς ἃς τοσοῦτο μόνον ἐμείναμεν ὅσον νὰ ἰδῶ ὅτι καὶ ἡ πόλις αὕτη ἀνεπτύσσετο ὑπὸ τὸ πνεῦμα τῆς ἐλευθερίας, οὐδὲν δ' ἐκεῖ μοι συνέβη ἄξιον ἀφηγήσεως.

Ἐπεστρέψαμεν εἰς Αἶγιον ἵνα ἐπανέλθωμεν εἰς Ἀθήνας, καὶ συμπαραλαβόντες καὶ τὴν Καν Μελετοπούλου, ἀπεπλεύσαμεν ἐπὶ μεγάλου τρεχαντηρίου. Ὁ ἄνεμος ἐσίγα, ἡ θάλασσα ἀντανακλῶσα ὥς κάτοπτρον τὴν χρυσὴν πανσέληνον δὲν ἐκινεῖτο εἰμὴ καθ' ὅσον ἡ νωθρὰ ἡμῶν κώπη τὴν ἐπληττε, καὶ ἀδρανὲς ἐκρέματο τὸ ἱστίον. Μετ' ὀλίγον δ' ἀπεκοιμήθημεν, καὶ ὥς ἡμεῖς καὶ οἱ ναῦται, διότι ἐκοιμᾶτο πᾶσα ἡ φύσις. Χαρμοσύνως δ' ἐξεπλάγημεν τὸ πρωί, ὅτε, ἀνοιῖξαντες τοὺς ὀφθαλμούς, εἶδομεν ἀλλοίαν ἀπέναντι ἡμῶν τὴν σκηνογραφίαν, καὶ ἐννοήσαμεν ὅτι διὰ νυκτὸς ἡγρύπνει καὶ ὁ ζέφυρος, καὶ μᾶς ἔφερεν ἀκατανόητως, καὶ τῆς ἡσυχίας ἡμῶν φει-

δόμενος, μέχρι τῆς διὰ τὸ κάλλος καὶ τὴν εὐφορίαν αὐτῆς καὶ παρὰ τοῖς ἀρχαίοις περιφήμου παραλίας, τῆς «μεταξὺ Κορίνθου καὶ Σικυῶνος». Ἀλλὰ καὶ τότε ἔτι τόσον ἡρέμα ἐχωροῦμεν, καὶ τόσον μᾶς εἴλκυεν ἡ ὠραιότης τῆς χώρας ἣν παρεπλέομεν, ὥστε ὁ κ. Δελιγιάννης καὶ ἐγὼ ἀπεβιβάσθημεν καὶ παρηκολουθοῦμεν πολλάκις τὸ πλοῖον πεζοί, ἢ μᾶλλον τὸ πλοῖον ἠκολούθει ἡμᾶς, διότι τὸ βῆμα ἡμῶν ἦν τοῦ ἐδικοῦ του ταχύτερον.

Ἀλλὰ καὶ πλέοντες, εἰ καὶ δὲν εἶχομεν σχεδὸν τὸ αἶσθημα ὅτι τὸ πλοιάριον ἡμῶν προῦχώρει, μᾶλλον ὁ ὅτι ἡ ξηρά, ὡς τις θεάτρων σκηνογραφία, ὀπισθοδρομοῦσα, ἐλαφρῶς ὀλισθαίνουσα, οἷχ ἤττον ἐφθάσαμεν τὸ ἐσπέρας εἰς τὸν Ἰσθμόν, καὶ εἰς Λευτράκιον ἐν καλύβῃ διανυκτερεύσαντες, τὴν ἐπιούσαν διὰ τοῦ Ἰσθμοῦ ἦλθομεν πρῶτ' ἔτι εἰς Καλαμάκιον, καὶ ἐναυλώσαμεν πέραμα διὰ τὸν Πειραιᾶ. Εἶχε δὲ ἤδη ἐπιβιβάσθῃ ἡ καὶ Μελετοπούλου, καὶ ἔμελλον καὶ αὐτὸς νὰ ἐπιβῶ, ὅτε προσελθὼν ξένος, μοὶ εἶπεν ὅτι, Γάλλος ὢν ὁδοιπόρος, προτίθετο ν' ἀπέλθῃ εἰς Ἀθήνας, δὲν εὕρισκε δὲ πλοῖον, καὶ παρεκάλει ἂν ἠθέλομεν νὰ τῷ ἐπιτρέψωμεν νὰ ἐπιβῇ εἰς τὸ ἡμέτερον. Ζητήσας τότε τῆς καὶ Μελετοπούλου τὴν ἄδειαν, τῷ εἶπον ὅτι γίνεται προθύμως δεκτός, καὶ οὕτως ἀπεπλεύσαμεν.

Ἀλλ' ὁ Σαρωνικὸς κόλπος δὲν ἐδείχθη ἐπιεικὴς ὡς ὁ Κορινθιακός, καὶ ἅμα ἐξήλθομεν τοῦ λιμένος, μᾶς ὑπεδέχθη ὀρθὸς ἀπηλιώτης, ὅστις ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον ἐπιτεινόμενος, μᾶς ἐβίασε δι' ὅλης τῆς ἡμέρας νὰ λοξοδρομῶμεν, οἱ πλεῖστοι σκληρῶς πιεζόμενοι ὑπὸ τῆς ναυτίας, χωρὶς οὐδαμῶς νὰ ἐρχώμεθα ἐγγύτερον εἰς τὸν πρὸς ὄν ὄρον. Οὕτως ἐφθασεν ἡ νύξ, θυελλωδεστέρα ἔτι τῆς ἡμέρας, καὶ ὁ ἄνεμος ἔμενεν ἀντίπρωρος πάντοτε· ὥστε ὁ κυβερνήτης ἐνόμισε φρόνιμον καὶ ἀσφαλέστερον νὰ μὴ μείνῃ καὶ δι' αὐτῆς ἐκτεινόμενος εἰς τὴν μανίαν τῶν ἀνέμων καὶ τῶν ὑδάτων, καὶ ἐλθὼν ἠγκυροβόλησεν μετὰ τοῦ ἡλίου τὴν δύσιν εἰς ὄρμον τινὰ τῆς Πελοποννήσου πολὺ μᾶλλον ἀπέχοντα τοῦ Πειραιῶς ἢ ὁ λιμὴν ἀφ' οὗ ὠρμήθημεν. Τὸ μέρος ἦν ἔρημον καὶ γραφικῶς ἄγριον, κολπίσκει ὑπὸ θαμνοφύτων λόφων περιβιλλόμενοι, εἰς ὧν ἓνα ἀπέβημεν, καὶ

Χ πῦρ ἄψαντες, ἐδειπνήσαμεν ἐξ ἐφοδίων ἃ εἶχε μεθ' ἐκυτῆς ἡ Κ^α Με-
 λετοπούλου, ἐκ προνοίας ἀναποφεύκτου κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους
 τοὺς προηγηθέντας ἐν Ἑλλάδι τῆς χρήσεως τοῦ ἀτμοῦ, καὶ ὅτε
 αἱ ἐλάχισται θαλασσοπλοῖαι ἐδύναντο εἰς Ὀδυσσεΐας νὰ παρατεί-
 νωνται. Μετὰ ταῦτα δ' ἐκοιμήθημεν εἰς τὰ στρώματα τῶν θά-
 μνων ἃ ἡ φύσις μᾶς εἶχε παρσκευάσει, καὶ τὴν ἐπαύριον, ἅμα
 ἀνατείλαντος τοῦ ἡλίου, ἀνήχθημεν, μόνον διότι, ὡς ὀρθῶς μᾶς
 ὑπέδειξεν ὁ κυβερνήτης, δὲν ἐπρόκειτο βεβχίως νὰ ἐγκατασταθῶ-
 μεν μονίμως ὅπου διενυκτερεύσαμεν. Ὁ ἄνεμος ἐν τούτοις, εἰ καὶ
 μεταβληθεὶς, εἶχεν ὅμως ὅπως οὖν πραϋνθῇ, καὶ καθίστα πως τὰς
 λεξοδρομίας φορητοτέρως, ὥστε καὶ ὁ Γάλλος συνοδοιπὸρος ἐπανε-
 λαβε τὴν δύναμιν τοῦ λαλεῖν, ἧς τὸν εἶχε στερήσει τὴν προτεραίαν
 ὁ κυματισμός, καὶ μᾶς ἔλεγεν ὅτι ἡ ἐνασχόλησίς του ἦν ἡ φιλολο-
 γία, καὶ μᾶς ἐδείκνυεν αὐτογράφοις πρὸς αὐτὸν ἐπιστολάς τοῦ Λα-
 μαρτίνου, ἃν καλῶς ἐνθυμούμαι, καὶ τοῦ Βίκτορος Οὔγου, καὶ ἄλ-
 λων τινῶν τῶν ἐν ταῖς Μούσαις συναδελφῶν του. Ἐν ἑλλείψει ἐρω-
 τήσας καὶ μαθὼν παρ' ἐμοῦ ὅτι κατὰ γὰρ ἐκ Κωνσταντινουπό-
 λεως, μεγάλως ἐξεπλάγη ἀκούσας νὰ ὁμιλῶ περὶ Εὐαγγελίου, καὶ
 μὲ ἠρώτησεν ἂν τὸ Εὐαγγέλιόν μου δὲν ἦν τὸ Κοράνιον, διότι ἐνό-
 μιζεν ὅτι ἡ Κωνσταντινούπολις Τούρκους μόνον ἔχει καὶ ὄχι ἄλλους
 κατοίκους.

Ἐν τούτοις ὁ ἄνεμος ἐπέμενε πνέων βορειοανατολικῶς, ὡς ἂν
 ἐφύσα αὐτὸν πρὸς ἡμᾶς τὸ στόμιον τοῦ Πειραιῶς, ὁ δὲ πλοίαρχος
 μᾶς ὡμολόγησεν ὅτι τῷ ἦν ἀδύνατον νὰ φθάσῃ εἰς τὴν παραλίαν
 τῆς Ἀττικῆς, καὶ θὰ στρέψῃ τὴν πρῶρην πρὸς τὴν Αἴγιναν, ὅπου
 προσορμισθέντες νὰ περιμείνωμεν τὴν ἀλλαγὴν τοῦ καιροῦ. Τὸ
 κατ' ἐμὲ ἤκουσα τοῦτο μετ' εὐχαριστήσεως, χαίρων νὰ ἰδῶ τὴν
 ὠραίαν Αἴγιναν, καὶ ἐν πάσῃ περιστάσει προτιμῶν τοῦτο τῆς μα-
 τχίας θαλασσομαχίας, δι' ἧς ἀντὶ νὰ προβαίνωμεν, μᾶλλον ὀπι-
 σθεδρομοῦμεν. Πάντων δ' ἡμῶν ἐφαίνετο μᾶλλον ἐνοχλούμενος ἐκ
 τῆς θαλάσσης ὁ Γάλλος συνοδοιπὸρος, καὶ τόσῃν εἶχεν ἐπιθυμίαν
 νὰ πατήσῃ στερεὸν ἔδαφος, ὥστε ἐκήρυξεν ὅτι, ἅπαξ ἀφίχθεις εἰς

Αἶγιναν, δὲν παραδίδεται πλέον εἰς τὸ ὑπουλὸν στοιχεῖον, ἀλλὰ θέλει μισθώσει ἵππον ἵνα μεταβῇ εἰς Ἀθήνας. Τοῦτο ἤκούσαμεν οὐχὶ ἄνευ ἐκπλήξεως ὑπὸ τοῦ λέγοντος ἑαυτὸν ἀνταποκριτὴν ἀκαδημαϊκὸν τῆς Γαλλίας. Εἰς Αἶγιναν τὴν ἐσπέραν καταπλεύσαντες ἐχωρίσθημεν ἀπὸ τοῦ μουσοτραφοῦς Γάλλου, ὅστις ἀγνοῶ ἂν ἐπέτυχε θαλασσίῳ ἵππῳ διὰ τὴν περαιτέρω ὁδοιπορίαν του. Ἐξενίσθημεν δὲ παρὰ τῷ ἡγουμένῳ τοῦ ἐν Αἰγίνῃ μοναστηρίου. Μετὰ δύο δ' ἡμέρας, οὐρίου πνεύσαντος τοῦ ἀνέμου, ἐπανήλθομεν εἰς Ἀθήνας.

3.

Ἀποκατάσεις τῆς ἀδελφῆς μου Εὐφροσύνης.

Ἡ Ἀντιδρασιεὶς ἀπὸ τινος τὴν πρόσχην αὐτῆς στρέψασα καὶ πρὸς τὸ ναυτικὸν τῆς Ἑλλάδος, καὶ ἐννοῶσα τὴν ἀνάγκην τοῦ ναυμορφώσῃ αὐτὴ κατὰ τὰ Εὐρωπαϊκὰ ὑποδείγματα, ἀποφεύγουσα δὲ νὰ καταφύγῃ εἰς τὴν Ἀγγλίαν, πρὸς ἣν ἐδυσπίσται ἐν ὧσιν ὑπερίσχυεν ἡ μερίς τοῦ Μάουρερ καὶ τοῦ Ἀβελ, εἶχε ζητήσῃ διὰ τοῦ πρέσβεως τῆς Σβεκίας Κου Εἰδενσταμ καὶ τοῦ προξένου αὐτῆς κ. Φάλβς νὰ τῇ πεμφθῶσι παρὰ τῆς δυνάμεως ταύτης ἱκανοὶ τινες ἀξιωματικοὶ τοῦ ναυτικοῦ, οἵτινες ν' ἀναλάβωσι τὸ ἔργον τῆς ὀργανώσεως, ἐγκριθείσης δὲ τῆς αἰτήσεως, ἀφίχθησαν οὗτοι, προϊστάμενον ἔχοντες τὸν Πλοίαρχον Κόμητα Ἀδόλφον Ρόζεν, ἄνδρα συνετόν, πεπαιδευμένον, δραστήριον καὶ διαπρεπῆ κατὰ τοὺς τρόπους καὶ τὰ ἥθη. Οὗτος συνεδέθη διὰ στενῶν σχέσεων μεθ' ἡμῶν, ἐνυμφεύθη τὴν ἀδελφὴν μου Εὐφροσύνην, μεθ' ἧς διωρίσθη διευθυντὴς τοῦ Ναυστάθμου, καὶ μεταδάντες ἐγκατέστησαν εἰς Πόρον. Πρὶν ἢ χωρισθῇ ἀφ' ἡμῶν, ἀνέθηκεν εἰς τὸν ὑπὸ τὰς διαταγὰς του διατελοῦντα Σουηδὸν ἀξιωματικὸν καὶ ἔμπειρον ἀρχιτέκτονα Τσέβιτς τὴν διαγραφὴν τοῦ σχεδίου, καθ' ὃ ὁ πατήρ μου ἀνήγειρεν ἀμέσως τότε τὴν κατὰ τὴν Πλάκα ἡμετέραν οἰκίαν.

Ἐν Πόρῳ δ' ἐναυπήγησε τὰ πρῶτα πλοῖα τοῦ Ἑλληνικοῦ στόλου, ἀλλὰ μικρὰ ταῦτα καὶ ὡς ὁ ἴδιος ἐξετίμα καὶ μοι ἔλεγεν ὀλίγον χρήσιμα, διότι μάτην παρίστα εἰς τὴν κωφεύουσαν τότε κυβέρνησιν ὅτι ὁ καιρὸς τῶν ἱστιοφόρων εἶχε παρέλθει, ὅτι πᾶσα ὑπὲρ αὐτῶν δαπάνη ἦν τοῦ λοιποῦ μᾶλλον σπατάλη, καὶ ἔπρεπε μόνον διὰ ναυπηγίαν ἀτμοπλοίων νὰ καταβάλληται. Τέλος δέ, μετὰ παρέλευσιν ἐτῶν τινῶν, φθόνος καὶ ζηλότυπος δυσμένεια τὸν ἐμάκρυνον τῆς ὑπηρεσίας τῆς Ἑλλάδος, ἣν κατὰ τὴν ὁμολογίαν καὶ αὐτῶν τῶν κατ' αὐτοῦ δυσμενέστερον διακειμένων, πολλαχῶς ὠφέλησε διὰ τῆς ἱκανότητος, τῆς πείρας του, καὶ τῆς ὑπ' οὐδενός ποτε οὐδὲ κατ' ἐλάχιστον ἀμφισβητηθείσης ἀκεραιότητος τοῦ χαρακτῆρός του.

Ἐν Πόρῳ ἡ ἀδελφὴ μου ἀπέκτησε δύο τέκνα, τὸν Γεώργιον καὶ τὴν Μαρίαν. Ἀπελθόντα δὲ τὸν σύζυγόν της ἠκολούθησεν εἰς Σβεκίαν, ἀποσπασθεῖσα διὰ παντός ἀπὸ τῶν ἀγκαλῶν ἡμῶν, καὶ ἐγκατεστάθη εἰς Στοκχόλμην, ἣς τὸ ὀρθρὸν κλίμα κατέστρεψε τὴν ὑγείαν της. Ἐκ τῶν τέκνων της ὁ μὲν Γεώργιος ἀνεδαίχθη ἐπεὶ τὰ διάστημα ζωγράφος, καὶ ἐγένετο μόνιμος πρόεδρος τῆς ἐν Στοκχόλμῃ ἀκαδημίας τῶν τεχνῶν, ἡ δὲ Μαρία ὑπ' ἀνδρεύθη ἐν Σουηδία τὸν βαθύπλουτον εὐπατρίδην Δεῖξονα καὶ ἐγκατεστάθη ἐν Γοτεμβούργῃ.

Ὁ δ' ἕτερος τῶν γαμβρῶν μου, ὁ Ἐρρίκος Σκὴν, ἦπτον πρακτικός, καὶ ζωηροτέραν μᾶλλον ἢ ἐμβριθεστέραν ἔχων τὴν φαντασίαν, εἰς πολλὰς ἐπεδόθη καὶ μεγάλας, ἀλλὰ μὴ ἐπὶ πείρας στηριζομένας ἀγρονομικάς ἐπιχειρήσεις. Οὕτως ἀγοράσας, ἠθέλησε νὰ ἐκχερσώσῃ καὶ μεταβάλλῃ εἰς πλουσίας ἀμπέλους καὶ εὐσκια δάση τὴν ἄφορον ἔρημον τοῦ Φαλλέως (τοῦ Βερχαμοῦ) μεταξὺ Φαλήρου, Ὑμηττοῦ καὶ Ἀθηνῶν, νὰ εἰσαγάγῃ διὰ μεγάλων μωρεοφυτειῶν σκωληκοτροφίαν καὶ μεταξουργίαν εἰς τὴν Κηφισίαν καὶ ὁμοίως καὶ εἰς τοὺς Ἀγγελοκήπους. Ταῦτα ὅμως κατέστρεψαν πᾶσαν τὴν περιουσίαν αὐτοῦ, συμπαρασύραντα καὶ τὴν τῶν γονέων του, εἰς βαρέα χρέη αὐτοὺς ἐμβολόντα. Μετὰ πολλὰ δ' ἔτη ἐπέτυχεν τὴν

θέσιν προξένου τῆς Ἀγγλίας εἰς Χαλέπιον, ὅπου ἡ ἀδελφή μου ἦς ἡ καρδία ἦν βωμὸς ἀγάπης καὶ ἀφοσιώσεως, προθύμως τὸν παρηκολούθησε, καὶ ἐκεῖ μετὰ μακρὰν διαμονὴν ἐτελεύτησεν.

Ἐκ δὲ τῶν τέκνων των ὁ μὲν πρωτότοκος υἱὸς Φήλιξ ἠκολούθησε τὸν Λ. Γόρδωνα ὡς Γραμματεὺς αὐτοῦ εἰς Καναδὰν καὶ εἶτα διωρίσθη γραμματεὺς τῆς Γερουσίας ἐν Λονδίῳ, ὁ δὲ νεώτερος Γεώργιος ἔγεινεν ἱερεὺς (διαμαρτυρόμενος).

4.

Ὑπηρεσία.

Ἐν τῇ ὑπηρεσίᾳ ὃ ἡ περισσοτέρα προσπάθειά μου περιστράφη ἀπὸ ὅτου μετέστημεν εἰς Ἀθήνας εἰς τὰ περὶ τοῦ ὀργανισμοῦ τῆς μεσσης καὶ ἀνωτέρας ἐκπαιδεύσεως. Ἡ ὑπόσχεσις τοῦ Κόμητος Ἀρμανσπέργου τοῦ νὰ ἐκδώσῃ αὐτὸν ὡς πρῶτον ἔργον ἐγκαινιάζον τὴν νέαν καθέδραν τοῦ βασιλείου ἀπεδείχθη ἀνυπόστατος καὶ ἐξηκολουθοῦμεν διαβουκολούμενοι δι' ὑπεκφυγῶν, αἵτινες μοὶ ἀπεδείκνυσον ὅτι περὶ ἄλλα ἀσχολούμενος ὁ Κόμης, εἶχεν ἐντελῶς ἀποσπάσει ἀπὸ τοῦ ἀντικειμένου τούτου τὴν προσοχὴν του. Τούτου ἕνεκα, ἵνα καὶ τὰ τότε ὑπάρχοντα σχολεῖα μὴ μένωσιν ἐντελῶς ἀνοργάνιστα, συνέταξα προσωρινόν τινα κανονισμόν αὐτῶν, ὃν ἐξήγαγον ἐκ τοῦ γενικοῦ σχεδίου, καὶ τοῦτον, ὑποβληθέντα ὑπὸ τοῦ ὑπουργοῦ ἐκύρωσε πομπωδῶς ἡ Ἀντιβασιλεία, τὴν 25 Μαρτίου 1835, ὡς δι' αὐτοῦ δῆθεν τὴν ἐθνικὴν ἐορτὴν ἀξίως πανηγυρίζουσα. Ὅπως δὴποτε ὅμως, ἐπ' αὐτοῦ καὶ ἐστηρίζομεν τὴν σύστασιν καὶ ἄλλων σχολείων καθ' ὅσον ἡ ἰδρυσις αὐτῶν ἦν ἐφικτή. Ὡς πρὸς τὸν γενικὸν δ' ὀργανισμόν, ματαίως βλέπων πάσας τὰς προσπάθειας ὡς κατεβάλλομεν πρὸς κύρωσιν αὐτοῦ, ἀπεφάσισα νὰ καταφύγω εἰς μέτρον δι' οὗ ἐθυσίαζον ἦν εἶχον δικαίαν φιλοτιμίαν

τοῦ νὰ ἴδω ἐγκρινόμενον τὸ ἴδιον ἐμαυτοῦ ἔργον, καὶ ἀποβλέψας οὐχὶ εἰς ἐμοῦ ἀλλ' εἰς τοῦ σκοποῦ τὴν ἐπιτυχίαν, παρέστησα εἰς τὸν ὑπουργὸν κ. Ρίζον, ὅτι ἂν προτείνῃ τὴν σύστασιν ἐπιτροπῆς πρὸς σύνταξιν νέου ὀργανισμοῦ, ἐλπίς ὑπῆρχεν ἴσως νὰ δώσῃ τοῦτο νέαν ὥσιν εἰς τὴν ὑπόθεσιν, καὶ ἡ Ἀντιβασιλεία, ἐνδίδουσα εἰς τῆς ἐπιτροπῆς τὴν βαρύτητα, νὰ πικραδεχθῇ τὸ ὑπ' αὐτῆς συνταχθησόμενον σχέδιον. Τὸ ἀνιδιοτελὲς τῆς προτάσεως ἀναγνωρίσας ὁ Κ. Ρίζος καὶ ἐπαινέσας με διότι ἐκουσίως κατέλιπον εἰς ἄλλους τὴν τιμὴν ἔργου προϊόντος μακρῶν κόπων, καὶ ἀγανακτῶν δὲ καὶ διὰ τὴν ἀκηδεΐαν τῆς Ἀντιβασιλείας, ἐπρότεινε τὴν ἐπιτροπὴν, συγκειμένην ἐξ ὧν μελῶν ἐγὼ τῇ ἐπρότεινα, περιέχουσιν ὁ οὐ μόνον φίλους μου, οἷοι ἦσαν ὁ Σχινᾶς, ὁ Γεννάδιος, ἀλλὰ καὶ τινες μεμφιμοῖρους τὸν χαρακτῆρα καὶ δυσμενῶς πρὸς ἐμὲ διακειμένους, ὡς τὸν Φαρμακίδην καὶ τὸν Μανούσσην.

Κατ' ἀρχὰς ἐπὶ πολλὰς συνεδριάσεις ἡ ἐπιτροπὴ ἐπλανᾶτο εἰς κυκεῶνα προτάσεων καὶ ἀντιπροτάσεων, ἄνευ βάσεως καὶ ἄνευ ἐνότητος, καὶ τὸ ἔργον τῆς οὐδὲν πρὸς ὧς προώδευε. Τέλος δὲ παρετήρησέ τις ὅτι, ὡς ἐπληροφορήθη, ὑπῆρχεν ἤδη σχέδιόν τι συνταχθὲν ἐν τῷ ὑπουργείῳ καὶ ἐπρότεινε τοῦτο νὰ ληφθῇ ὡς βᾶσις τῆς ἐργασίας. Τοῦτο δὲ καὶ ἐγένετο, καὶ τὸ ἀποτέλεσμα ἦν ὅτι ἡ ἐπιτροπὴ παρεδέχθη σχεδὸν καθ' ὁλοκληρίαν, ὡς πρὸς τὰ οὐσιώδη, τὸν ὀργανισμόν μου, χωρὶς νὰ ἠξεύρῃ ὅτι ἦτον ἐμός, καὶ ἐπεράτωσεν εἰς ὀλίγας συνεδριάσεις τὴν πρὶν ἐπ' ἄπειρον παρατεινόμενην ἐργασίαν τῆς. Ἐχαιρον λοιπὸν ἐγὼ τότε, καὶ ἐνδομύχως ἐθριάμβευον, πεπειθὼς ὅτι ἡ πρότασις τῆς ἐπιτροπῆς ἀμέσως θὰ ἐκυροῦτο, καὶ ὅτι, εἰ καὶ θὰ ἐστερούμην αὐτὸς τῆς τιμῆς τοῦ ν' ἀναγνωρισθῶ ὡς ὁ ὀργανίσας τὰ τῆς ἐκπαιδεύσεως, ἀλλὰ, τὸ κυρίως σπουδαῖον, ὁ ὀργανισμὸς αὐτῆς θὰ ἐπετυγχάνετο, καὶ ἡ συνείδησις θὰ μὲ παρηγόρει ὅτι ἦν οὐχ ἥττον αὐτὸς ὁ ὃν ἐγὼ ἀπ' ἀρχῆς εἶχον ἐξεργασθῇ. Παρῆλθον ὅμως καὶ πάλιν ἡμέραι καὶ ἐβδομάδες καὶ μῆνες, καὶ ἡ ἀντιβασιλεία, εἰ καὶ ὥφειλεν ἐκ τῆς ὁμοφωνίας τῶν δύο σχεδίων νὰ πεισθῇ περὶ τῆς ὀρθότητος αὐτῶν,

ἀντέταττεν ἐντελῇ σιγῇ εἰς πάσας τὰς ἡμετέρας ὑπενθυμίσεις· ὥστε καὶ ἡ αὐταπάρνησίς μου ἔμενε ἄνευ ἀποτελέσματος.

Τῇ 26ῃ Μαΐου τοῦ 1835 ὁ Βασιλεὺς ἐνῆλιξ κήρυχθείς, ἀνέλαβε τὰς ἡνίας, ἡ ἀντιβασίλεια ἔπαυσεν ὑπάρχουσα, ἀλλ' ὁ πρόεδρος αὐτῆς Ἀρμανσπέργης ἔμεινε ὡς Ἀρχιγραμματεὺς τῆς ἐπικρατείας, σχεδὸν Βασιλικὴν ἐξασκῶν ἐξουσίαν, καὶ εἰς τὸν νέον Βασιλέα περισσοτέρας τιμᾶς παρὰ δύναμιν ἀποδίδων, ὥστε εἰς τὴν σχολὴν ταύτην δυσκόλως ἡδύνατο νὰ ὠριμάσῃ τοῦ νέου ἡγεμόνος ἡ πεῖρα καὶ ἡ κρίσις.

Τότε ἀνενεώσαμεν τὰς προτάσεις ἡμῶν περὶ τοῦ ὀργανισμοῦ τῶν σχολείων. Ἀλλ' ὁ Ἀρχιγραμματεὺς, ὅστις ὡς πρὶν πᾶσαν τὴν δύναμιν εἰς χεῖράς του συνεκέντρον, ἐξηκολούθει ὡς τότε κωφεύων. Περὶ τὸν Σεπτέμβριον δὲ τοῦ αὐτοῦ ἔτους ἀπεφασίσθη ἡ σύστασις συμβουλίου τῆς ἐπικρατείας, καὶ ὀργανικὸς νόμος συνετάχθη αὐτοῦ, ἀντιγραφεῖς, κατὰ μέγα μέρος, ὡς τότε συνήθως ἐγίνετο, ἐκ τῶν Βαυαρικῶν διατάξεων. Ἀνετέθη δ' εἰς ἐμὲ ἡ μεταφράσις τοῦ τοῦ νόμου καὶ τοῦ κανονισμοῦ, δοθείσης μοι συγχρόνως τῆς ἐπαγγελίας ὅτι θὰ διορίζομαι εἰς τῶν ἐν τῷ ὀργανισμῷ μνημονευομένων εἰσηγητῶν, οἵτινες ἦσαν ἐκ τῶν ἀνωτέρων ὑπαλλήλων τῶν ὑπουργείων, καὶ ὧν ἔργον ἦν νὰ εἰσάγωσι καὶ ὑποστηρίξωσι τὰ ὑπὸ τῆς κυβερνήσεως εἰς αὐτὸ παρουσιαζόμενα νομοθετήματα. Ἀλλ' ὅτε ἐγιναν οἱ διορισμοὶ τοῦ προσωπικοῦ, ἡ θέσις ἧς εἶχον αὐθορμήτως δώσει εἰς ἐμὲ τὴν ὑπόσχεσιν ὡς ἀμοιβὴν τῆς ἀνατεθείσης μοι ἐργασίας, ἐδόθη εἰς τὸν Γ. Βέλλιον, σύμβουλον τοῦ ὑπουργείου τῆς Δικαιοσύνης, εἰς ἐμὲ δ' ἔπεμψεν ὁ Κόμης Ἀρμανσπέργης τὸν Σκ. Σοῦτσον τὸν σχεδὸν οἰκεῖόν του γενόμενον διὰ τὴν σχέσιν του μετὰ τῶν Καντακουζηνῶν, νὰ μοὶ προτείνῃ νὰ μεταβῶ ὡς Σύμβουλος εἰς τὸ ὑπουργεῖον τῶν Ἐξωτερικῶν (ἀποθανόντος τότε τοῦ συμβούλου Λαστικ) ἢ νὰ μετατεθῶ ὡς πρῶτος Γραμματεὺς εἰς τὸ Ἀνακτοβούλιον, τὸ Γραφεῖον ἐν ᾧ ἐσυζητοῦντο καὶ ἐπεκυροῦντο ὑπὸ τοῦ Βασιλέως, πράγματι δὲ τότε ὑπὸ τοῦ ἀρχιγραμματέως Ἀρμανσπέργη, πᾶσαι αἱ ὑπουργικαὶ προτάσεις.

Ἄλλ' εἰς ταῦτα ἀπήντησα ὅτι ἀπὸ τοῦ ὑπουργείου τῆς Δημοσίας Ἐκπαιδεύσεως δὲν θέλω ν' ἀποχωρήσω, διότι φρονῶ ὅτι ἐκ τῆς ἐκπαιδεύσεως καὶ τῆς μορφώσεως τοῦ ἔθνους ἐξαρτᾶται τῆς Ἑλλάδος τὸ μέλλον. Ὅσον δὲ διὰ τὴν θέσιν ἐν τῷ ὑπουργείῳ τῶν Ἐξωτερικῶν, εἶχον καὶ ἕτερον λόγον ἵνα μὴ τὴν δεχθῶ καίτοι λίαν ἐπίζηλον εὖσαν, ὅτι εἰς αὐτὴν ἐξ ὑπηρεσίας δικαίωμα προβιβασμοῦ εἶχεν ὁ φίλος μου καὶ αὐτῆς κατὰ πάντα ἄξιος Πέτρος ὁ Δεληγιάννης, ὥστε δὲν ἤθελον ἐγὼ νὰ τὸν ἀποκλείσω. Περὶ δὲ τῆς ἐν τῷ Ἀνακτοβουλίῳ εἶπον ὅτι δέχομαι μὲν αὐτὴν εὐγνωμόνως, ἀλλὰ μόνον ἂν ἦν δυνατὸν νὰ διατηρῶ συγχρόνως καὶ τὴν ἐν τῷ ὑπουργείῳ ἐν ᾧ ὑπηρετοῦν, ἐπιτείνων καὶ διπλασιάζων τὴν ἐργασίαν μου. Ἡλπίζα δέ, ἂν μοὶ ἐχορηγεῖτο ἡ διπλῆ αὕτη ἐργασία, νὰ ἐνεργῶ ἐν τῷ Ἀνακτοβουλίῳ τὴν κύρωσιν τῶν ἔργων ἃ ἤθελον παρασκευάζει ἐν τῷ ὑπουργείῳ, καὶ ἰδίως νὰ κατορθώσω τὴν τοῦ ἀμελουμενοῦ οργανισμοῦ τῆς ἐκπαιδεύσεως.

Ἄλλ' ἡ πρότασίς μου δὲν ἐνεκρίθη καὶ οὕτως ἔμεινα εἰς τὴν θέσιν ἥκην καὶ πρὶν.

Εἰς τὸ Συμβούλιον τῆς Ἐπικρατείας ὁμοῦς, πλὴν τῶν ἐπισήμων εἰσηγητῶν, ἐδύναντο νὰ ἐμφανίζωνται εἰς αὐτὸ ὡς τοιοῦτοι καὶ οἱ ὑπουργικοὶ σύμβουλοι, ὅσαςκις ἐλάμβανον τὴν ἐπὶ τούτῳ ἐντολὴν παρὰ τῶν ἀρμοδίων ὑπουργῶν. Ὑπὸ τὴν ιδιότητα ταύτην παρέστην καὶ ἐγὼ ἐνίοτε καὶ ὠμίλησα εἰς τὸ συμβούλιον. Δὲν ἐνθυμοῦμαι ὃ' εἰς τίνα περίστασιν, ἀλλὰ περὶ μοναστηριακῆς ὑποθέσεως προκειμένου, εἶχομεν μάθει ὅτι ἡ ἀντιπολίτευσις προὔτιθετο νὰ μεταθέσῃ κακῇ πίστει τὸ ζήτημα εἰς ἀνοίκειον ἔδαφος· δι' ὃ ἀπεφασίσθη ὅτι ἔπρεπε νὰ ὑπεκφύγωμεν τὴν συζήτησιν. Συνώδευσα λοιπὸν τότε τὸν ὑπουργόν, ὠμίλησα κατὰ τὰ δόξαντα, καὶ ἡ θύελλα ἔμελλε ν' ἀντιπαρέλθῃ, ὅτε ὁ κ. Ρίζος, εὐερεθίστου ὦν καὶ ζωηροῦ χαρακτῆρος, ἐπελάθετο τῶν ἀποφασισθέντων, καὶ ἐμπεσὼν εἰς τὴν παγίδα, ὠμίλησε μετ' ὀργῆς, ἐφείλκυσε ἐφ' ἑαυτὸν τὴν ἄδικον τῆς ἀντιπολιτεύσεως προσβολὴν καὶ ὑπέστη ἥτταν. Εἰς ἄλλην δὲ συνεδρίαν, ὡς ἐπίτροπος πεμφθεὶς ὁ Σκαρλάτος

Βυζάντιος ἵνα δικαιολογήσῃ τὸ ὑπουργεῖον διὰ τινὰ ληφθέντα μέτρα περὶ τῶν διαλυθέντων μοναστηρίων, προσεβλήθη βιαίως ὑπὸ τινων τῶν συμβούλων, καὶ ἰδίως τοῦ Θ. Κολοκοτρώνη· καὶ ἐπειδὴ τὴν ἀπάντησιν αὐτοῦ, ἀμυνομένου, ἐχαρακτήρισαν οὗτοι ὡς ὕβριν κατ' αὐτοῦ, ὁ Ἀρμανσπέργης ὅστις μὴνιν ἔτρεφε κατὰ τοῦ Βυζαντίου, ὡς ἐπιστηθίου φίλου τοῦ Σχινᾶ, τὸν ἔπαυσεν ἀμέσως, καὶ ὁ Ρίζος δὲν εἶχε τὴν δύναμιν τοῦ νὰ ὑπερασπίσῃ αὐτὸν ὃν εἶχε πρῶτος φέρει εἰς τὴν ὑπηρεσίαν, φοβηθεὶς τὴν ῥῆξιν ἣν τοῦτο ἤθελεν ἐπιφέρει· οὕτως ἐστερήθη ἐγὼ ἀγαπητοῦ φίλου ἐν τῇ ὑπηρεσίᾳ, τὸ δὲ ὑπουργεῖον πολυτίμου λειτουργοῦ, καὶ ὁ Βυζάντιος ἔμενεν ἰδιωτεύων καὶ πενόμενος ἐπὶ πολλὰ ἔτη ἐν Ναυπλίῳ, μέχρις οὗ διεδέχθη ἀποθανόντα τὸν Κοκκῶνην καὶ ἀποτυχόντα τὸν Χρυσοβέργην εἰς τὴν διεύθυνσιν τῶν δημοτικῶν σχολείων.

Κατὰ τὰς ἀρχὰς δὲ τοῦ 1836 ὅτε συνέβη στάσις ἐν Ἀκαρνανίᾳ, ἐλθὼν πρὸς ἐμὲ ὁ Παν. Σοῦτσος, τότε Γενικὸς Γραμματεὺς τοῦ Συμβουλίου τῆς Ἐπικρατείας, καὶ λίαν τῷ Ἀρμανσπέργῃ ἀφωσιωμένος καὶ ὑπ' αὐτοῦ ἀγαπώμενος, μοὶ ἔφερε προκήρυξιν πρὸς τοὺς λαοὺς τῆς Στερεᾶς Ἑλλάδος Γερμανιστὶ ὑπὸ τοῦ Ἀρχιγραμματέως συνταχθεῖσαν, ἵνα τὴν μεταφράσω εἰς τὸ Ἑλληνικὸν καὶ εἰς τὸ Γαλλικόν. Ἐπειδὴ δὲ τὴν μετάφρασιν ἐπεράτωσα τάχιστα, καὶ, ὡς αὐτὸς ἔκρινεν, ἐπιτυχῶς, ἠθέλησε καὶ ἀγαθὴν ἔχων τὴν καρδίαν, ἐνόμισε δίκαιον, νὰ μὲ συμπαράλάβῃ ἵνα τὴν παρουσιάσω ἐγὼ αὐτὸς εἰς τὸν Ἀρμανσπέργην. Ἄλλως τε δὲ καὶ ἦν προφανὲς ὅτι δὲν ἦν ἐκεῖνος ὁ μεταφραστής, διότι Γερμανικὰ δὲν ἐγνώριζεν. Ὅτε δὲ μᾶς ἐδέχθη ὁ Ἀρχιγραμματεὺς, λυπηρῶς διετέθη ὑπὸ τῶν ὑπερβολῶν μεθ' ὧν ὁ Π. Σοῦτσος τῷ ἐξεθείαζε τὸ ἔργον τοῦ ὡς ἀπαράμιλλον, καὶ ὡς ὑπερακοντίζον τὰς περιφημοτέρας προκηρύξεις τοῦ Ναπολέοντος. Μοὶ ἐφάνη δ' ὅτι καὶ αὐτὸς ὁ Ἀρμανσπέργης ἐδέχετο τὴν κολακείαν μετὰ μειδιήματος εἰρωνικοῦ μᾶλλον ἢ ἰδιარέσκου. Ὅτε δὲ μὲ ἠρώτησε καὶ ἐμὲ τί φρονῶ περὶ τῆς προκηρύξεως περιωρίσθην νὰ τῷ εἰπῶ ὅτι μοὶ φαίνεται σαθῆπιδος, καὶ ὅτι ἐπροσπάθησα νὰ τὴν μεταφράσω μετὰ πάσης ἀκριβείας.

Κατὰ δὲ τὸν Ἀπρίλιον (23) ἀπῆλθεν ὁ Βασιλεὺς ἵνα νυμφευθῇ, καὶ ὁ Ἀρμανσπέργης ἔμεινεν αὐτόχρομα Ἀντιβασιλεὺς. Τότε ἀπηλπίσθημεν ὅτι ἦν δυνατὸν νὰ γίνῃ τίποτε μέχρις ἐπιστροφῆς τοῦ Βασιλέως περὶ ὀργανισμοῦ τῆς ἐκπαιδεύσεως, διότι τοσοῦτον σπουδαῖον μέτρον δὲν θὰ ἐτόλμα βεβαίως ὁ Ἀρμανσπέργης νὰ νομοθετήσῃ ἐπὶ ἀπουσίας καὶ ἐν ἀγνοίᾳ τοῦ ὑπερτάτου ἄρχοντος. Ἀλλ' οὐχὶ ἄνευ ἐκπλήξεως ἐβλεπον ὅτι διάφορα μέτρα, ἀφορῶντα τὴν ἐκπαίδευσιν, ἐνέκρινε κατὰ τὴν περίοδον ταύτην, μετὰ πολλῆς εὐκολίας μάλιστα.

Ἐν ἐξ αὐτῶν ἀπέβλεπε τὴν Φιλεκπαιδευτικὴν Ἑταιρίαν. Ὁ πρῶτος τὴν περὶ αὐτῆς ιδέαν συλλαβὼν ἦν ὁ μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Γερμανοῦ ἱεραποστόλου Κόρκ, γαμβροῦ τοῦ Φιλαλήθους, διορισθεὶς διευθυντῆς τῶν δημοτικῶν σχολείων Ἰ. Κοκκῶνης, μετ' ὀλίγων ἄλλων κατ' ἀρχὰς συνεννοηθεὶς, ὧν εἰς ἡμῖν καὶ ἐγώ. Κατ' εἰσῆγησιν δ' αὐτοῦ ἀνεγνωρίσαμεν πάντες ὅτι λαὸς ἐλεύθερος ἵνα διατηρήσῃ τὴν θέσιν τοῦ μεταξὺ τῶν πεπολιτισμένων ἐθνῶν, καὶ ἀναδειχθῇ ἄξιος αὐτῆς οὔτε νὰ καλλιεργῇ τὴν παιδείαν. Ἀλλ' ἀναγνωρίζοντες τὴν τότε ἔτι, καὶ πιθανῶς ἐν μακρῷ μέλλοντι ἀνεπάρκειαν τῶν κυβερνητικῶν πόρων πρὸς τὴν πανταχοῦ τοῦ Ἑλληνισμοῦ διατήρησιν σχολείων δημοτικῶν, ὀργανίσσαμεν ἑταιρίαν δι' ἧς ἰδιωτικαὶ συνεισφοραὶ θ' ἀνεπλήρωνον πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον τὴν ἐνδεῖαν τοῦ ταμείου, καὶ ἥτις θὰ συνεννοεῖτο μετὰ τῆς κυβερνήσεως διὰ τὸν καταλληλότετον τῶν σχολείων αὐτῆς ὀργανισμόν καὶ διὰ τὴν διάδοσιν τῶν διδακτικῶν βιβλίων καὶ τῶν χρησίμων διὰ τὸν λαὸν ἀναγνωσμάτων. Ἡ σύστασις καὶ ὁ ὀργανισμὸς τῆς Ἑταιρίας ἐνεκρίθη διὰ Βασιλικοῦ Διατάγματος τῆς 28 Αὐγούστου 1836.

Καὶ κατ' ἀρχὰς μὲν ἡ Ἑταιρία ἐξαιρέτως ἐπέδιδε, τὸν κοινωφελῇ αὐτῆς σκοπὸν ἐξυπηρετοῦσα. Μία τῶν ἐπιτροπῶν αὐτῆς ἦν ἡ ἐπὶ τῶν βιβλίων, συγκειμένη ἐκ τοῦ κ. Σχινᾶ, τοῦ Θ. Φαρμακίδου καὶ ἐμοῦ, καὶ εἶχομεν ἀποφασίσει, πλὴν τῆς λοιπῆς ἐπιμελείας ἣν μᾶς ἐπέβαλλεν ἡ θέσις αὕτη, καὶ νὰ μεταφράσωμεν

ἐκ ξένων γλωσσῶν βιβλία εὐαρέστου ἀναγνώσεως καὶ τῶν ἡθῶν καταρτιστικά· καὶ τί μὲν ὁ Φαρμακίδης ἢ ἄν τι μετέφρασε δὲν ἐνθυμοῦμαι, ὁ δὲ Σχινᾶς ἐκ τοῦ Γαλλικοῦ μετεγλώττισεν εἰς διάλεκτον δυστυχῶς χυδαίαν μᾶλλον ἢ κοινὴν τὰ *Πασχαλινὰ αὐγά*, ἐγὼ δ' ἐκ τοῦ Γερμανικοῦ μετέφρασα τὴν μικρὰν *Ἡθικὴν τοῦ Κάμπε*, ἣτις ἐπὶ τῆς μετὰ ταῦτα ἀμελείας τῆς Ἑταιρίας εἰς ἰδιωτικὴν τυπογράφου κερδοσκοπίαν ἐγκαταλειφθεῖσα, ἔλαβε πρὸς ὄφελος αὐτοῦ, ὑπὲρ τὰς 20 ἐκδόσεις.

Ἄλλ' ἐπὶ μακρὸν δὲν ἔμεινεν εὐθυποροῦσα ἡ Ἑταιρία, ὥστε καὶ ὑπῆρξαν οἱ ἐκλαβόντες τὴν σύστασιν αὐτῆς ὡς πρόφασιν μᾶλλον ἢ ὡς εἰλικρινῇ πρόθεσιν. Ὁ γραμματεὺς αὐτῆς κ. Κοκκῶνης, ὅστις καὶ τὴν πρωτοβουλίαν τῆς συστάσεως αὐτῆς εἶχε λάβει, ἀνῆκεν εἰς τὴν μερίδα τῶν φιλορθοδόξων λεγομένων, ἣτις πολιτικῶς μὲν ἔκλινε πρὸς τὴν Ῥωσσίαν, ὑπὸ θρησκευτικὴν δ' ἔποψιν ὑπέβλεπεν ὑπόπτως τὸ πνεῦμα προσηλυτισμοῦ τῶν ὁπαδῶν ἄλλοτρίων ἐκκλησιῶν, καὶ ἰδίως ἐδυσπίστει πρὸς τὸ τῶν διαμαρτυρομένων ἱεραποστόλων. Ἡ φιλόθετος δ' αὐτῇ ἀνησυχία τοῦ ἐχώρει μέχρις ἀδίκου πολλάκις ὑπερβολῆς, ὥστε καὶ ζηλοτύπως ἐκάκιζε τὸ παρθεναγωγεῖον τοῦ Ἀμερικανοῦ Χιλτ τοῦ τοσούτου καλοῦ πρόξενον γενόμενον εἰς τὰς Ἀθήνας, ὅτε ἀμέσως μετὰ τὴν ἀπελευθέρωσιν ἄλλο ἐκπαιδευτικὸν θηλέων κατάστημα δὲν ὑπῆρχεν ἐν αὐταῖς, οὐδέποτε δὲ χρησιμεῦσαν εἰς ἐνεργείας προσηλυτισμοῦ. Ὁ κ. Κοκκῶνης λοιπὸν διὰ τῆς ἐπιρροῆς ἣν ἐξήσκει ἐπὶ τῆς ἑταιρίας καὶ ὡς ἐκ τῆς θέσεώς του καὶ ὡς πρῶτος αὐτῆς ἰδρυτῆς διεπράξατο τὴν ἐκλογὴν τοῦ κ. Ἀνδρέου Μεταξᾶ τοῦ ἀρχηγοῦ τῶν πολιτικῶν ὁμοφρόνων του εἰς τὴν θέσιν τοῦ προέδρου. Εἰς μίαν δὲ τῶν προσεχῶν συνεδριάσεων ἐξεπλάγην ἰδὼν συρρόην ἐταίρων οἷαν οὐδέποτε πρὶν, καὶ ἐκεῖ ἐγερθεὶς ἐπρότεινεν ὁ Γραμματεὺς ὡς πρώτης ἀνάγκης τὴν σύστασιν, δαπάνη τῆς Ἑταιρίας, ἀνωτέρου παρθεναγωγείου ἐν Ἀθήναις. Οἱ πλεῖστοι τῶν ἐταίρων ἐπευφήμησαν ἀμέσως εἰς τὴν πρότασιν ὡς πατριωτικὴν καὶ ἀξίαν πάσης ὑποστηρίξεως, ἐγὼ ὁμῶς, ὅστις οὐδὲν ἐκ τοῦ σκοποῦ τοῦ ἐγνώριζον, καὶ ἄν τὸν ἤξευρον δὲν

θα τὸν ἐνέκρινον, διότι δὲν θα ἐνόμιζον αὐτὸν ἐπ' ὀρθῶν στηριζόμενον διδομένων, ἐγερθεὶς τὸ ἐπολέμησα διὰ μακρᾶς ἀγορεύσεως, ζητήσας νὰ καταδείξω ὅτι ἡ σύστασις τοιοῦτου παρθεναγωγείου πρῶτον μὲν θ' ἀπῆτε δαπάνας ἀπορρόφώσας πάντα τὰ εἰσοδήματα τῆς Ἑταιρίας, ἔπειτα δ' ὅτι θ' ἀπέστρεφεν αὐτὴν ἐκ τοῦ σκοποῦ δι' ὃν ἰδρύθη. Καὶ τὴν χρησιμότητα μὲν ὑπάρξεως ἐντελοῦς ἀνωτέρου παρθεναγωγείου οὐδὲν ἠρνήθην, ἐξ ἐναντίας μάλιστα ἀνήγγειλα ὅτι ἡ Κυβέρνησις προϋτίθετο τοιοῦτου τὴν ἴδρυσιν, καὶ ἐγὼ αὐτὸς ὅτι ἐγκρίσει τοῦ ὑπουργοῦ εἶχον ἤδη παρασκευάσει αὐτοῦ τὸν κανονισμόν, μεριμνήσει δὲ καὶ γράψει ἤδη εἰς Ἑλβετίαν ἵνα πληροφορηθῶ ἂν ἦν διαθέσιμος καὶ ἤθελε ν' ἀναλάβῃ αὐτοῦ τὴν διεύθυνσιν, ἡ Κ^α Chef-d'Oeuvre, ἥτις ἄλλοτε μετὰ μεγίστης ἱκανότητος διεύθυνε τὸ αὐτοκρατορικὸν παρθεναγωγεῖον τῆς Ὀδησσοῦ, καὶ ἦν ἐγὼ ἐγνώριζον ὅτι ἐν τῷ καταστήματι ἐκείνῳ εἶχον ἀνατραφῇ καὶ αἱ ἀδελφαί μου. Κατέδειξα λοιπὸν ὅτι ἂν οὐ δημοσία δαπάνη προϋτίθετο ἡ Κυβέρνησις νὰ ἰδρύσῃ ἀνυπερθέτως τοιοῦτο κατ'ἀρχὴν, δὲν ἔπρεπεν ἡ Ἑταιρία, παρεκδύνουσα τῆς δικαιοδοσίας της καὶ τοῦ σκοποῦ τῆς συστάσεώς της, νὰ δαπανήσῃ πάντα της τὰ εἰσοδήματα εἰς αὐτὴν.

Ἄλλ' οἱ ὁπαδοὶ τοῦ γραμματέως καὶ τοῦ προέδρου, παρεσκευασμένοι ὄντες ἀνεκράυγασαν ὅτι ἀδιάφοροι τοῖς ἦν τί διαλογίζεται ἡ Κυβέρνησις, ὅτι τῆς Ἑταιρίας ἡ ἐνέργεια ἦν ἀνεξάρτητος, καὶ ἐπὶ τοιοῦτοις λόγοις, εἰς οὐδεμίαν δ' ἀντιλογίαν προσέχοντες, ἐψήφισαν τοῦ σχολείου τὴν σύστασιν. Τότε δ' ἐγὼ, ἐννοήσας τὴν πρόθεσιν, καὶ βλέπων τὴν Ἑταιρίαν παρεκδῶσαν τοῦ ἀρχικοῦ της σκοποῦ, ἔπεμψα μετὰ τὴν συνεδρίασιν τὴν παραίτησίν μου εἰς τὸ προεδρεῖον, προθύμως αὐτὴν δεξάμενον.

Τὸ σχολεῖον λοιπὸν ἰδρύθη, χωρὶς νὰ κατορθώσῃ ὅ,τι οἱ ἰδρυταὶ προϋτίθεντο, τὴν κατάργησιν τοῦ παρθεναγωγείου τοῦ κ. Χίλλ, διότι ὑπὸ πᾶσαν ἔποψιν πολὺ ἐκείνου ἐλείπετο. Εἶχεν ὅμως ὡς ἀποτέλεσμα ὅτι ἡ Κυβέρνησις, ἂν οὐ μάλιστα ἐγὼ ἐξῆλθον τοῦ ὑπουργείου τῆς ἐκπαιδεύσεως, βλέπουσα τὴν Ἑταιρίαν πάντας τοὺς

πόρους αὐτῆς εἰς συντήρησιν ἀνωτάτου Παρθεναγωγείου ὀρίσασαν, θεώρησεν ἑαυτὴν ἀπηλλαγμένην τῆς φροντίδος ταύτης καὶ οὐδέποτε πλέον ἐνέκυψεν εἰς αὐτήν. Ἦν δὲ καὶ τοῦτο ἐν τῶν πολλῶν, καὶ οὐχὶ τὸ ἐλάχιστον, παράδειγμα τῆς τότε κυβερνητικῆς ἀπειρισκεψίας· διότι ἡ Ἑταιρία τὸ ἀρχαῖον ὄνομα μόνον διατηροῦσα, ἐξετρέπετο ἐντελῶς τοῦ πρώτου σκοποῦ της, ἡ Κυβέρνησις καταρτίζει εἰς ἰδιώτας τὴν διεύθυνσιν οὐ μόνον τοῦ κεντρικοῦ τούτου ἐκπαιδευτηρίου, ἀλλὰ πάσης τῆς γυναικείας ἐκπαιδεύσεως, καθ' ὅσον ἐπέτρεπε νὰ καταρτισθῇ αὐτὸ καὶ διδασκαλεῖον πρὸς μόρφωσιν δημοδιδασκαλισσῶν, ἃς αὐτὴ ὤφειλε νὰ προπαρασκευάζῃ. Καὶ τὸ περιεργότερον ὅτι, καίτοι παύσασα νὰ ἐπιτηρῇ αὐτό, ὡς κατὰ στήμα αὐτῇ μὴ ἀνῆκον, οὐχ ἥττον τὰς δαπάνας τῆς συντηρήσεως αὐτοῦ ἐπρομήθευε. Ὅτε δὲ τῷ ὄντι ἀνὴρ γενναίως φιλόπατρις, ὁ Ἀρσάκης, ἐν πλήρει ἀγνοίᾳ διατελῶν πασῶν τούτων τῶν περιστάσεων, ἀνήγειρε μετὰ μεγαλουργίας ἐλευθεριότητος τὸ πολυτελέστατον τοῦ παρθεναγωγείου μέγαρον, ἄλλους πόρους τοῦτο δὲν εἶχε πλὴν τῶν δημοσίων τῶν ἐξωτῶν, καὶ ἐπίσης τῶν εἰσπραττέμενων ἀπὸ τῶν δημοσίων, καὶ πλὴν τῶν καταβολῶν αἰτίνες ὑπὸ τῆς Κυβερνήσεως ἐπεδύλλοντο εἰς τοὺς δήμους ἵνα πέμψωσιν εἰς αὐτὸ ὑποτρόφους προσωρισμένας νὰ μορφωθῶσιν εἰς διδασκαλίσσας. Τὸ μόνον λοιπὸν ἔργον τῆς ἰδιωτικῆς ἐταιρίας ἦν τότε νὰ προίσταται τοῦ διδασκαλείου τῶν γυναικῶν, ἐκπληροῦσθαι καθῆκον ὃ ἀρμοδίᾳ ἦν καὶ ὤφειλε νὰ ἐκπληροῖ ἡ κυβέρνησις· τοῦτο δὲ μέχρις οὗ ἐν μετέπειτα χρόνοις καὶ ὑφ' ἑτέρων φιλογενῶν πλούσιαι ἐγένοντο προικίσσεις εἰς τὸ κατὰστημα.

Τὴν Φιλεκπαιδευτικὴν δ' ἐταιρίαν, διατηρήσασαν μὲν τὸ ὄνομα, ἐντελῶς δ' ἀποστᾶσαν τοῦ σκοποῦ δι' ὃν τὸ πρῶτον συνέστη, ἀντικατέστησεν ἔπειτα ἄλλη, ἡ τῆς «Διαδόσεως τῶν ἐλληνικῶν γραμμάτων» καὶ αὐτὴ ὅμως περιορισθεῖσα εἰς τοὺς ἔξω ὁμογενεῖς.

Ἐν Πειραιεῖ, ἀνορυπτομένων τῶν θεμελίων τοῦ Τελωνείου, εὐρέθησαν ἐκεῖ ἀξιόλογοι ἐπιγραφαὶ τῶν ἀπτικῶν νεωρίων. Ἀμέσως δ' ἐπεδόθη εἰς ἀντιγραφὴν αὐτῶν ὁ Γενικὸς ἔφορος τῶν ἀρχαιοτή-

των, ὁ Γερμανὸς Λουδ. Ρόσς, ζητήσας, καὶ λαβὼν παρὰ τοῦ ὑπουργείου, ἵνα ἐπιδεθῇ εἰς τὴν μακρὰν ταύτην ἐργασίαν, ἄδειαν ἀποχῆς ἀπὸ τῆς λοιπῆς ὑπηρεσίας, εἰς ἣν τὸν ἀντικατέστησε κατὰ πᾶν τὸ διάστημα τοῦτο ὁ ἔφορος τῶν ἀρχαιοτήτων Ἀττικῆς κ. Πιττάκης. Παρερχομένου δὲ τοῦ χρόνου χωρὶς νὰ πεμψῶσιν εἰς τὸ ὑπουργεῖον τὰ πολύτιμα ταῦτα ἀντίγραφα ἃ ἀνυπομόνως περιε- μένοντο, ἐζήτησε παρὰ τοῦ κ. Ρόσς ὁ ὑπουργὸς δι' ἐπισήμου ἐγ- γράφου ὃ ἐγὼ συνέταξα, νὰ μὴ ἀναβάλλῃ νὰ πέμψῃ αὐτὰ εἰς τὸ ὑπουργεῖον, ἂν ἐπερατώθῃ ἡ ἀντιγραφή των. Πρὸς μεγάλην δ' ἐκ- πληξιν ἡμῶν ἐλάβομεν τὴν ἀπάντησιν ὅτι ἐπεράτωσε μὲν τὰ ἀντί- γραφα, ἀλλ' ὅτι τὰ ἔπεμψεν.... εἰς τὴν Ἀκαδημίαν τοῦ Βερολί- νου. Εἰς ταῦτα τῷ ἀπηντήθη ὅτι τοιοῦτο δικαίωμα δὲν εἶχε, καθ' ὃ ὑπάλληλος τῆς κυβερνήσεως, παρ' ἧς ἔλαβε τὴν ἐντολὴν τῆς ἀντι- γραφῆς, καὶ ἥτις, ἂν ᾔθελε, εἴδυντο αὐτὴ νὰ πέμψῃ τὰ ἀντί- γραφα εἰς τὴν Ἀκαδημίαν, σχέσει αὐτῷ συνδέουσα μετ' αὐτῆς. Προσεκαλεῖτο δ' ἄλλοτε νὰ μὴ πράξῃ τοῦτο, καὶ ἂν εἶχε καὶ δεύ- τερα ἀντίγραφα, νὰ πέμψῃ καὶ ταῦτα εἰς τὸ ὑπουργεῖον.

Ἀλλ' ὁ κ. Ρόσς, ἀγανακτήσας, ἔπεμψε τὴν παραίτησίν του, ἣν ὁ ὑπουργὸς κ. Ρίζος ἀμέσως ἐδέχθη, ἐπιμείνας παρὰ τῷ κό- μητι Ἀρμανσπέργ ὅτι ἡ ὁ Ρόσς ἢ αὐτὸς θέλει ἐξέλθει τῆς ὑπη- ρεσίας. Οὕτως ὁ λίαν πεπαιδευμένος μὲν ἀλλ' ὀξύθυμος καὶ τῶν δημοσίων καθηκόντων του ἀτελῇ γνῶσιν ἔχων ἀρχαιολόγος, ἀπε- σύρθη τῆς ὑπηρεσίας, ἀντικατασταθεὶς ὑπὸ τοῦ κ. Πιττάκη, καὶ ἔμεινε μόνον καθηγητῆς τῆς ἀρχαιολογίας ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ.

Ὀλίγον δὲ μετὰ ταῦτα μοὶ ἐπρότεινεν ὁ κ. Πιττάκης νὰ συνερ- γασθῶμεν εἰς σύστασιν Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρίας, κατὰ τὸ ὑπό- δειγμα τῆς Φιλεκπαιδευτικῆς, ἵνα διὰ συνδρομῶν ἰδιωτικῶν ὑπο- βοηθῶμεν εἰς τὴν ἐπίτασιν τῶν ἀρχαιολογικῶν ἐργασιῶν, δι' ἃς λίαν ἀνεπαρκεῖς ἦσαν τότε οἱ δημόσιοι πόροι. Τὴν πρότασιν αὐτοῦ ὀρθοτάτην καὶ λίαν εὐπρόσδεκτον θεωρήσας, συνέταξα ἀμέσως ἐγὼ τῆς Ἑταιρίας τὸν ὀργανισμόν, καὶ συμπαραλαβόντες καὶ τὸν Ν. Θεοχάρην, ἐπορεύθημεν οἱ τρεῖς ὁμοῦ εἰς τινῶν τῶν μᾶλλον φιλο-

ούρων τὰς οἰκίας, καὶ ἐλάβομεν καὶ αὐτῶν, πρὸ πάντων δὲ τοῦ
 μού ὑπουργοῦ, τοῦ τῆς δημοσίας ἐκπαιδεύσεως κ. Ρίζου, τὰς ὑπο-
 γραφὰς καὶ τὴν συγκατάθεσιν. Κατὰ τὸν Ἀπρίλιον δὲ τοῦ 1837,
 ἐκθείσης τῆς ἐγκρίσεως τῆς Κυβερνήσεως, συνῆλθον κατὰ πρῶτον
 εἰς τὴν Ἀκρόπολιν, εἰς τὸν οἰκίσκον ὅστις ἐχρησίμευε τότε εἰς ἀπο-
 θήκην ἀρχαιοτήτων, οἱ πρῶτοι ἰδρυταὶ τῆς Ἑταιρίας, καὶ ἐκεῖ,
 λαβὼν τὸν λόγον ὡς εἰσηγητῆς αὐτῆς καὶ ὡς σύμβουλος τοῦ ὑπουρ-
 γείου τῆς ἐκπαιδεύσεως, ἐξέθηκα τὸν σκοπὸν καὶ τὴν ὠφέλειαν τῆς
 συστάσεως, καὶ ψηφοφορίας γενομένης, ἐξελέγησαν πρόεδρος μὲν ὁ
 κ. Ρίζος, γραμματεὺς δ' ἐγώ· καὶ ἐπὶ πολλὰ ἔτη ἐξηκολούθησα
 ἐπικυρούμενος εἰς τὴν θέσιν ταύτην, μέχρις οὗ, τὸ 1850, παρη-
 τήθην τῆς Ἑταιρίας δι' οὗς λόγους ἀλλαχοῦ θέλω ἐκθέσει. Κατ'
 ἔτος δέ, κατὰ τὴν 20ὴν Μαΐου ἐτελοῦμεν ἐν τῷ Παρθενῶνι γενι-
 κὴν συνεδρίασιν τῆς Ἑταιρίας, ἣτις ἀπέβαινεν εἰς δημοτελῆ ἐπι-
 στημονικὴν ἐορτὴν τῶν Ἀθηναίων καὶ τῶν ἐπιδημούντων ξένων,
 καὶ ἐν αὐτῇ ὁ πρόεδρος (ἐν ᾧ πρόεδρος ἦν ὁ Ρίζος) ἐπροσημύαζε
 διὰ λόγου καλλιπεστάτου, συνήθως τὴν σπουδαιότητα τῶν ἀρ-
 χαιολογικῶν ἐρευνῶν ἀφορῶντος, μετ' αὐτὸν δ' ἐγὼ ἐξέθετον τὰ
 ἐπὶ τοῦ ἔτους πεπραγμένα, προσπαθὼν καὶ τὴν ἐπιστημονικὴν ση-
 μασίαν τῶν γενομένων νὰ παραστήσω, ἵνα αἱ συνεδριάσεις αὗται,
 διδάσκουσαι πῶς τὸ πολὺ περικεχυμένον πλῆθος, κινῶσι συγχρόνως
 καὶ τὸ ἐνδιαφέρον αὐτοῦ πρὸς τὰς ἀρχαιότητας καὶ τὸν τῆς Ἑται-
 ρίας σκοπὸν. Ὑπέβαλλε δὲ καὶ ὁ ταμίας τῆς Ἑταιρίας τὰ τῆς οἰ-
 κονομικῆς αὐτῆς καταστάσεως, ἅτινα δὲν ἦσαν πολὺ λαμπρά, πη-
 γὴν ἔχοντα μόνον τὰς συνδρομὰς, οὗσας 15 δραχμὰς κατ' ἔτος
 δι' ἕκαστον μέλος. Μετὰ μίαν ἐβδομάδα συνήρχετο αὖθις ἡ Ἑται-
 ρία εἰς τὴν κάτω πόλιν, καὶ προέβαινεν εἰς τὰς ἀρχαιρεσίας διὰ τὸ
 προσεχὲς ἔτος, καὶ εἰς ἐκλογὴν ἐπιτροπῆς ἐξελεγκτικῆς τοῦ ἀπο-
 λογισμοῦ. Καί τοι δὲ γλίσχρους ἔχουσα τοὺς πόρους ἡ Ἑταιρία
 καθ' ὃν καιρὸν ἐγραμμάτευον παρ' αὐτῇ, πολλὰ ὅμως καὶ ἀνέ-
 σκαψε καὶ ἀνεστήλωσε καὶ προσέθηκεν εἰς τῶν Μουσείων τὰς συλ-
 λογὰς, τῇ συνεργείᾳ καὶ ἐγκρίσει πάντοτε τοῦ Ἐφόρου τῶν ἀρ-

χαιοτήτων, διότι ανεξαρτήτου σώματος ἐπιστημονικοῦ ἀξιώσεις δὲν εἶχε, τῶν μελῶν αὐτῆς μόνον, κατὰ τὸν κανονισμόν, προσὸν ἐχόντων, τὴν ἐτησίαν 15 δραχμῶν αὐτῶν συνδρομήν. Διὰ τοῦτο καὶ ἐν ἐνὶ τῶν ἐτῶν μεταξύ τῶν Συμβούλων ἐξελέγη ὁ κ. Ἀγγελος Γέροντας, πολίτης Ἀθηναῖος οὐχὶ μὲν μεταξύ τῶν λογίων καταριθμούμενος, ἀλλ' ἐντιμος καὶ σεβαστός, καὶ διὰ τῆς ἐπιρροῆς του πολλοὺς τῶν συμπολιτῶν του εἰς τὴν Ἑταιρίαν δυνάμενος νὰ ἐλκύσῃ.

Κατ' ἐκεῖνον τὸν χρόνον ἤρξατο ὁ κ. Πιπτάκης καὶ τῆς ἐκδόσεως τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἐφημερίδος, εἰς ἣν καὶ ἐγὼ κατ' ἀρχὰς συνέπραξα, ἀπέστην ὅμως μετέπειτα, ἀποδοκιμάζων τὴν μεγάλην αὐτῆς ἀταξίαν. Ἀνέλαθε δὲ αὕτη καὶ μεγάλως ἐβελτιώθη ἐν μετέπειτα χρόνοις ὅτε ἤρξατο ἐκδιδομένη ὑπ' ἄλλους οἰωνούς.

Ἡμέραν τινὰ ὁ Κόμης Ἀρμανσπέργ μοὶ ἐμήνυσε διὰ τοῦ ὑπουργοῦ κ. Ρίζου, ὅτι, καθὰ ἐπληρώθη, ἐροίτων παρὰ τῷ Ν Σκούρω, συντάκτη τότε τοῦ «Σωτήρος», ἐφημερίδος ἀντιπρολιτευμένης, καὶ ἐπιδοκούσης τὴν ἐνωσὶν τῶν οὐκ ἀντικυβερνητικῶν μερίδων, τῆς Γαλλικῆς καὶ τῆς Ρωσικῆς· καὶ ὅτι, ἂν θέλω νὰ μείνω εἰς τὴν ὑπηρεσίαν, πρέπει νὰ παύσω ταύτας τὰς ἐπισκέψεις μου. Ἐγὼ δ' εἰς ἀπάντησιν τὸν παρεκάλεσα νὰ εἰπῇ εἰς τὸν Κόμητα, ὅτι ἡ συναναστροφή μου μετὰ τοῦ κ. Σκούρου, ὄντος ἀρχαίου φίλου τῆς οἰκογενείας μου, οὐδένα εἶχε πολιτικὸν χρωματισμόν· ἂν δ' ὁ Κόμης μὲ νομίζῃ ἱκανὸν νὰ προδίδω τὰ τῆς ὑπηρεσίας εἰς οἷον δῆποτε, ἔχει δικαίωμα, καὶ καθῆκον μάλιστα, νὰ μὲ παύσῃ· τὰς σχέσεις μου ὅμως μετ' ἀρχαίου φίλου, ὅπως ξένας εἰς τὴν πολιτικὴν ὅτι δὲν θέλω ἐγκαταλείψῃ. Ὁ κ. Ρίζος ἐνέκρινε τὴν ἀπάντησίν μου, καὶ ὁ Κόμης Ἀρμανσπέργ δὲν μ' ἔπαυσε.

Ἐν τούτοις ἐβλεπον μετ' ἀπελπισίας ὅτι περὶ τοῦ ὀργανισμοῦ τῶν σχολείων οὐδὲ καὶ λόγος πλέον ἐγίνετο. Γνωρίζων δ' ὅτι τὸ σχέδιόν μου, περιλαμβάνον καὶ τὰ περὶ ἰδρύσεως Πανεπιστημίου, προσέκρουεν οὐ μόνον εἰς τὴν ἀδράνειαν τοῦ πανισχύρου ἀρχιγραμματέως, ἀλλὰ καὶ εἰς ἄλλους ἰσχυροὺς ἀντιπάλους, ἰδίως εἰς τὸν

μεμφίμοιρον χαρακτήρα τοῦ παρὰ τῷ πρωθυπουργῷ Τρικούπη καὶ δι' αὐτοῦ παρὰ τῷ Ἀρμανσπέργη ἐπιβρόχην ἐξασκοῦντος Θ. Μανούση, ὅστις γελοῖαν ἔλεγε τὴν πρότασιν συστάσεως Πανεπιστημίου ὅτε οὐδὲ δημοτικὰ σχολεῖα εἶχομεν ἀρτίως κατηρτισμένα, ἐσκέφθην ὅτι ἔπρεπε ν' ἀλλάξω μέθοδον, καὶ νὰ ἐπιδιώξω βαθμηδὸν καὶ, ἂν οὐ δὲν τὸ κατάρθουν διὰ μιᾶς, τῆς προθέσεώς μου τὴν ἐπιτυχίαν.

Εἰς τοῦτο ἀφορμὴν μοὶ ἔδωκεν ὁ ἄρτι ἐκ Παρισίων ἀφιχθείς, αὐτοδίδακτος μὲν ἀλλ' εὐπαίδευτος νέος Κεφαλλήν, ὁ Σπ. Πήλικας, ἀρχίσας ἰδιωτικῶς ἐν τῷ Γυμνασίῳ σειρὰν τινα ἀγρεύσεων καὶ παραδόσεων περὶ ποινικοῦ νόμου. Ὁμοίως δὲ καὶ ὁ Γεώργιος Μαυροκορδάτος εἰς τὴν οἰκίαν του συνάγων εὐμαθεῖς νέους, ἐκ τῶν δικαστικῶν μάλιστα ὑπαλλήλων, ἐξήγει αὐτοῖς τὸν Γαλλικὸν νόμον. Ἐκ τούτων λοιπὸν ὠφεληθεῖς, ἀπετάθην ἰδιαιτέρως καὶ εἰς ἄλλους τινὰς τῶν παρ' ἡμῖν λογίων, ὡς τὸν Προβιλέγιον, τὸν Δόσκον, τὸν Δαμνάνδον, τὸν Περικλῆν Ἀργυρόπουλον, καὶ λαβὼν αὐτῶν τὴν συναινέσιν, πρὸς τὸ ἐκτελεσθῆαι προσωπικῶς καὶ τὴν Ἀρμανσπέργην, ὅστις κατ' ἀρχὰς μοὶ ἀντέλεγε, συνέταξα Β. Διάταγμα, προθύμως ὑπογραφέν ὑπὸ τοῦ ὑπουργοῦ κ. Ρίζου, καὶ ἀναθέτον εἰς ἑνδεκα ἀνωτέρους δημοσίους λειτουργοὺς τὴν ἐντολὴν τοῦ νὰ διδάξωσι δημοσίως ἐπιστημονικὰ μαθήματα. Τὴν πρότασιν ταύτην εἶπεν ὁ Κόμης Ἀρμανσπέργης ὅτι προθύμως θέλει κυρώσει. Ἀλλ' ὅμως καὶ πάλιν ὁ κειρὸς παρήρχετο καὶ ἡ κύρωσις δὲν ἤρχετο, ἂν καὶ οὐδέποτε ἀπῆντων αὐτὸν ἐγὼ χωρὶς καὶ προφορικῶς νὰ τῷ ὑπενθυμίζω αὐτὴν καὶ νὰ τὸν παρακαλῶ.

Τέλος τὴν τελευταίαν ἡμέραν τοῦ 1836 ἡ ὑπόσχεσις αἰφνιδίως, καὶ πρὸς πᾶσαν ἡμῶν προσδοκίαν, ἐξεπληρώθη. Δύο πολυφύλλα διατάγματα γερμανιστὶ γεγραμμένα ἐπέμφθησαν τῇ 31 Δεκεμβρίου παρὰ τοῦ Ἀρχιγραμματέως, ἀντιπροσωπεύοντος τότε τὸν ἀπόντα Βασιλέα, εἰς τὸ ὑπουργεῖον τῆς δημοσίας ἐκπαιδεύσεως. Ἐξ αὐτῶν τὸ ἐν ἦν ὁργανισμὸς τοῦ Πανεπιστημίου, τὸ δὲ ἕτερον τῶν δημοτικῶν καὶ ἐλληνικῶν σχολείων, ἐνεκλείοντο ὁ ἐν-

τὸς ἐτέρου διατάγματος ὀρίζοντος νὰ μεταφρασθῶσι καὶ δημοσιευθῶσιν ἀνυπερθέτως καὶ μετὰ πάσης ταχύτητος ὁηλαδῇ, ἐννοεῖται, πολὺ ἀνωτέρας τῆς ἣν ἔθηκεν ἡ ἀντιβασιλεία εἰς τὸ νὰ τὰ ἐκδώσῃ. Ὁ ἐκτακτος οὗτος ζῆλος καὶ ἡ ἀσυνήθης σπουδὴ μᾶς ἐξέπληξε κατὰ πρῶτον. Ἀλλ' ἡ ἐξήγησις αὐτῆς δὲν ἐβράδυνεν. Εἰδήσεις ἐκ Γερμανίας ἀνήγγελλον ὅτι ὁ Βασιλεὺς, νυμφευθεὶς τὴν Ἀμαλίαν, ἡγεμονίδαν τῆς Ὁλδενβούργης, ἐπέστρεφεν εἰς τὸ κράτος του, ἀλλ' οὐδὲν προσέθετον περὶ τοῦ τί ὁ Βασιλεὺς προὔτιθετο ὡς πρὸς τὴν διατήρησιν ἢ μὴ τοῦ Κόμητος Ἀρμανσπέργη, ἐξ οὗ εἰς πολλὴν ταραχὴν ὁ Κόμης περιελθὼν, ἔσπευσε βροχηδὸν νὰ πέμψῃ εἰς πάντα τὰ ὑπουργεῖα οἷα δῆποτε δῆθεν ὀργανιστικὰ διατάγματα, καυχώμενος ὅτι, ὡς ὁ Γραμματεὺς τοῦ Συμβουλίου τῆς ἐπικρατείας Παναγ. Σοῦτσος εἶπεν ἐν ἀγορεύσει ὑπὸ τοῦ Κόμητος ὑπαγορευθείσῃ, ὁ ἀρχιγραμματεὺς εἶχεν ἐντελῶς ὀργανίσει τὸ κράτος ἐπὶ τῆς ἀπουσίας τοῦ Βασιλέως, εἰς τοῦτον δ' ἔμενεν μόνον πλέον νὰ ἐπιθέσῃ τὸ ἐπιστάγραμμα, αἰνιττόμενος τὸ Σύνταγμα, καὶ ἐπικριμῶν τούτο ὡς ἀπειλὴν εἰς τὸν Βασιλέα, ἃν ἐσκέπτετο ν' ἀπομακρύνῃ τὸν Ἀρμανσπέργην.

Δύω τῶν πολλῶν τούτων Διαταγμάτων ἦσαν καὶ τὰ ἡμέτερα. Πρὸς ἐκτέλεσιν αὐτῶν ἐγώ, ὡς ἐκ τῶν καθηκόντων μου, ἀνέλαβον τὴν μετάφρασιν, καὶ ἵνα ταχύτερον χωρῇ, ὑπηγόρευον εἰς τὸν τότε ἐν τῷ ὑπουργεῖῳ ὑπηρετοῦντα Βλαχούτσην. Ἀλλὰ καθ' ὅσον πρόεβχινον, ἔβλεπον μετ' ἀπορίας οὐ μόνον ὅτι οἱ ὀργανισμοὶ οὗτοι οὐδὲν εἶχον τὸ κοινὸν πρὸς τοὺς ὑπὸ τοῦ ὑπουργείου ὑποβληθέντας, ἀλλὰ καὶ ὅτι ἐν πλείστοις ἦσαν ἀνεφάρμοστοι διὰ τὴν Ἑλλάδα. Τυχέως δ' ἀνεγνώρισα αὐτοὺς ὡς ἀπλὴν καὶ κατεσπευσμένην ἀντιγραφὴν τῶν Βυαρικῶν κανονισμῶν, μετ' ἐλαχίστων μεταρρυθμίσεων, ἵνα φανῶσιν ὡς νέον νομοθέτημα δῆθεν.

Μετὰ τὴν ἀνυπόληψιν ἐπομένως ταύτην, ἐπεράτωσα μὲν τὴν μετάφρασιν ἐντὸς τῆς ἡμέρας, ἀλλὰ μετ' αὐτῆς ἐπορεύθην πρὸς τὸν ὑπουργὸν κ. Ρίζον, καὶ τῷ παρέστησα ὅτι θὰ ᾔην ἀνάξιον αὐτοῦ, μετὰ τόσους καταβληθέντας κόπους ὑπὸ τοῦ ὑπουργείου

ἵνα ἐπὶ σπουδαίων βάσεων στηριχθῇ ἡ ἐκπαίδευσις ἐν Ἑλλάδι, νὰ ἐκδοθῇ διὰ τῆς ὑπογραφῆς του ἔργον οὕτως ἀπερίσκεπτον καὶ ὀλίγον ἀντιστοιχοῦν εἰς τὰς ἀνάγκας τῆς πατρίδος. Ἀναγνωρίσαντος δὲ καὶ τοῦ ὑπουργοῦ τὴν ὀρθότητα τῶν λόγων μου, συνέταξα ἀμέσως, κατὰ τὴν τότε τάξιν τῆς ὑπηρεσίας, καὶ ὁ ὑπουργὸς ὑπέγραψε καὶ ἔπεμψε πρὸς τὸν ἀρχιγραμματέα, ἔκθεσιν ἐν ἣ ἀνεφέροντο αἱ οὐσιωδέστεραι τοῦ ἔργου ἀτέλειαι, καὶ οἱ λόγοι δι' οὗς δὲν ἐθεωρεῖτο ἡ ἐφαρμογὴ αὐτοῦ σκόπιμος. Ἀλλὰ τὴν ἐπαύριον εὐθὺς μᾶς ἐπέμψθη δεύτερον διάταγμα, σφοδρότατον, ἐν ᾧ ἐλέγετο ὅτι δὲν ζητοῦνται αἱ παρατηρήσεις τοῦ ὑπουργείου, ἀλλ' ἡ ἄνευ ἐλαχίστης ἀναβολῆς μετὰφρασις καὶ δημοσίευσις τῶν ὀργανισμῶν.

Καίτοι δυσανασχετῶν, ἀλλὰ πρὸς ἀποφυγὴν σκανδάλου, ἔπεμψεν ὁ κ. Ρίζος τὴν μετὰφρασιν εἰς δημοσίευσιν ἐν τῇ « Ἐφημερίδι τῆς κυβερνήσεως »· ἀλλ' οὐ μόνον δὲν ἐκτελεσθῆται αὕτη ὑπὸ τοῦ ὑπουργείου εἰς τὰς ἀρχὰς πρὸς ἐκτέλεσιν, ἀλλὰ καὶ τὸ περιέχον αὐτὴν φύλλον ἐλήφθη φροντίς νὰ μὴ περσθῇ εἰς οὐδεμίαν τῶν ἀρχῶν καὶ ἔμεινεν ἐν σωρεῖς ἀχρήστοις ἀποτεταμιευμένον εἰς τὸ ὑπουργεῖον, καὶ ὁ ὀργανισμὸς οὐδαμῶς ἐφηρμόσθη, περὶ οὗ ὅμως ἐντελῶς ἡδιαφόρει ὁ ἀρχιγραμματεὺς, καθ' ὅσον πρὸς τὸν σκοπὸν ὃν ἐπεδίωκε τῷ ἤρκει ἡ τύπωσις.

Ἐν ᾧ δὲ οὕτως ἡσχολούμην περὶ τὴν ἐκτέλεσιν τῶν δημοσίων μου καθηκόντων, ἐξηκολούθουν ἀφιερῶν τὰς περισσευούσας μοι στιγμάς εἰς τὴν φιλολογίαν. Κατὰ τὴν πρώτην μου ἄφιξιν εἰς Ἀθήνας, δανεισθεὶς, νομίζω παρὰ τοῦ Θεοχάρους, ἀρχαίαν μανότομον ἔκδοσιν τοῦ Ἀριστοφάνους μεθ' ἑλληνολατινικῶν σχολίων, εἰς ἀνέγινωσκον αὐτὸν μετ' ἐπιστασίας, καὶ ἡγωνιζόμην οὐ μόνον εἰς τὸ πνεῦμα τοῦ ποιητοῦ νὰ εἰσδύσω, ἀλλὰ καὶ εἰς τὸ μυστήριον τῆς προσωδικῆς αὐτοῦ ἀρμονίας. Ἐκ τῆς μελέτης δὲ ταύτης προέκυψεν ἡ πεποίθησίς μου, ἢ μᾶλλον ἡ ἐπικύρωσις τῆς ἰδέας ἣν εἶχον πρὸ πολλοῦ χρόνου συλλαβεῖ, ὅτι ἡ νεοελληνικὴ προσωδία ὀλίγον διαφέρει τῆς ἀρχαίας ὡς πρὸς τὰς βάσεις αὐτῆς, τῶν τε-

νισμένων συλλαβῶν ἐπεχουσῶν ἐν ταύτῃ εἰς τῶν στίχων τὴν προσφορὰν ἣν θέσιν ἐπεῖχον αἱ μακραὶ ἐν ἐκείνῃ, καὶ ὅτι ἐπομένως ἐφικτὸν ἦν εἰς τὴν σημερινὴν ἡμῶν στιχουργίαν ν' ἀνακτήσῃται τὰ ἐπισημότερα τῶν ἀρχαίων εἰς ἀχρηστίαν περιπεσόντων μέτρων ὡς τὸ τοῦ δακτυλικοῦ ἑξαμέτρου, καὶ ἔτι μᾶλλον τὸ τοῦ ἱαμβικοῦ τριμέτρου. Τοῦτο εἶχον καὶ πρὶν ἔτι ἀνεύρει ἐν σπανίοις τισὶ τῶν ἀρχαιοτέρων ἡμῶν δημοτικῶν ᾠσμάτων· ἔκτοτε δὲ πολλὴ καὶ ὑπ' ἐμοῦ καὶ ὑπ' ἄλλων ἐγένετο χρῆσις αὐτοῦ, ἀλλὰ δυστυχῶς καὶ κατὰχρησις.

Περὶ τῆς γνώμης μου δὲ ταύτης, τῆς ἀφορώσης τὴν σχέσιν τῆς ἀρχαίας πρὸς τὴν νέαν προσωδίαν, συνέταξα πραγματείαν ἣν ἔδωκα ὡς πρώτην συμβολὴν εἰς τὸ περιοδικὸν τὴν *Ἠώ*, τὸ τότε ἰδρυθὲν ὑπὸ τοῦ ἱατροῦ Νικολαΐδου τοῦ Λεβαδέως, τοῦ ἀρτίως διορισθέντος **παρέδρου** ὑπ' ἐμὲ ἐν τῷ ὑπουργείῳ τῆς ἐκπαιδεύσεως, ἐπικαλεσθέντος δὲ καὶ τὴν συνεργασίαν μου εἰς τὴν φιλολογικὴν ταύτην ἐπιχείρησιν.

Μετά τοῦτο δ' ἔδωκα εἰς τὴν *Ἠώ* διήγημά τι, τὸ πρῶτον ὁποτέ συνέταξα, ἐπιγραφόμενον «*Δι' οὐλακαὶ ἢ ἡ κεφαλικὴ ποινὴ*» καὶ περὶ τούτου συνέβη περίεργον, τὸ ἑξῆς· ὅτι μετὰ τινα ἔτη ὁ πολὺς ἐν Ἑλληνισταῖς *Ἑλισσεν*, ἐκ τῆς *Ἡοῦς*, ἢ ἐκ μεταγενεστέρας ἐκδόσεως αὐτοῦ γνῶσιν λαβὼν τὸ μετέφρασεν εἰς τὴν Γερμανικὴν. Ἀλλ' εἴτε αὐτός, εἴτε ὁ ἐκδότης εἰς ὃν ἔπεμψε τὴν μετάφρασιν, ἀπατηθεὶς, ἐξέλαβεν αὐτὴν ὡς ἀφήγησιν ἀληθῶς συμβάσης δίκης, καὶ τὴν ἐξέδωκεν ἐν συλλογῇ «*περιφήμων δίκων*», ἄνωνύμως μάλιστα, πρὸς μεγίστην μου ἐκπληξιν. Μετὰ ταῦτα ὁμως, ἐλθὼν ὁ *Ἑλισσεν* εἰς Ἀθήνας, καὶ γνωρίσας τὴν ἀπάτην εἰς ἣν ὑπέπεσε μοὶ ἐζήτησε συγχώρησιν δι' αὐτήν, πράξας τοῦτο ἔπειτα καὶ ἐντύπως.

Εἰς τὴν «*Ἠώ*» δ' ἔπαυσα γράφων, μετ' οὐ πολὺ, ὅτε δὲν ἐνθυμοῦμαι διατί, ὁ ἐκδότης μὲ προσέβαλε δι' αὐτῆς, τὸν ἀφιλοκερδῶς συνεργαζόμενον προϊστάμενόν του. Βραχὺ δὲ μετὰ ταῦτα ἔπαυσε καὶ τοῦ περιοδικοῦ τούτου ἡ ἐκδοσις.

Εἰς τὸ ὑπὸ τὴν ἐποπτείαν μου διατελοῦν ὀημόσιον, μετὰ ταῦτα ἐ Βασιλικὸν κληθὲν Τυπογραφεῖον, ἐξέδωκα τότε, ζητήσας καὶ λαβὼν τὴν ἔγκρισιν τῆς Κυβερνήσεως, τὴν δίτομον συλλογὴν τῶν μαθηματικῶν προβλημάτων, ἣν ἐν Μονάχῳ ἔτι εἵχομεν συντάξει Σκ. Σοῦτσος καὶ ἐγώ. Ἄλλ' ἐν μὲν τῇ Γερμανίᾳ ἡ ἀνάλογος συλλογὴ τοῦ Maier Hirsch, ἣν ἡμεῖς ὡς βάσιν τοῦ ἡμετέρου ἔργου ἐλάβομεν διπλασιάσαντες σχεδὸν αὐτὴν διὰ πλείστων προσθηκῶν, εἰ καὶ ἀφθόνων ὄντων ἐκεῖ τῶν τοιούτων βοηθητικῶν βιβλίων, δὲν ἔπαυεν ὁμῶς ἀναδημοσιευομένη, διότι ἐθεωρεῖτο ὡς ἡ ἀρίστη πάντων ἐκείνων, ἀλλ' ἐν Ἑλλάδι τὸ μόνον τοῦτο τότε ὑφιστάμενον ἔμενε, καὶ ἐξηκολούθησε μένον ἄγνωστον εἰς σωροὺς μυοβρώτους καὶ σηπομένους, χωρὶς οὐδεμία νὰ δοθῇ εἰς αὐτὸ προσοχή. Τοῦτο δ' ἀποδοτέον καὶ εἰς τὸ ὅτι οὐδέποτε ἐγὼ ἠθέλησα ἢ εἰς τὰ ὑπουργεῖα ἢ εἰς ἰδιώτας, διδασκάλους ἢ ἄλλους ν' ἀποταθῶ, ἵνα ἐπιβληθῇ ἢ καὶ συστηθῇ τὸ βιβλίον εἰς ἐκπαιδευτήρια καὶ εἰς μαθητὰς, ἀφελῶς ἐλπίζων ὅτι ἂν εἶχεν ἀξίαν ἐπρεπεῖν αὐτὴ ἀφ' ἑαυτῆς ν' ἀναγνωρισθῇ. Μόνον δ' ὅτε μετὰ ἔτη πολλὰ ἰδρύθη τὸ Πρακτικὸν λεγόμενον Λύκειον, ἐνόμισα ἀναγκαῖον νὰ ἐλκύσω τὴν προσοχὴν τοῦ ἄρτι διορισθέντος διευθυντοῦ αὐτοῦ ἐπὶ τοῦ εἰς τιοῦτο κατὰστημα ἀναποφεύκτου τούτου βοηθητικοῦ βιβλίου. Ἄλλ' ὁ κ. Διευθυντῆς μοὶ εἶπεν ὅτι αὐτό, καθ' ὅσον ἤξευρεν, ἦτο πολὺ ἀρχαῖον· εἰς δ' ἐγὼ περιωρίσθην νὰ τῷ ἀπαντήσω ὅτι, καθ' ὅσον καὶ ἐγὼ ἤξευρον, ὁ Εὐκλείδης ἦτον ἀρχαιότερος. Τὸ βιβλίον δ' ἐμεινε χάρτης ἄχρηστος ὡς καὶ πρὶν.

Κατὰ Μάϊον τοῦ 1835 τὸ Βασιλικὸν τυπογραφεῖον προσηρτήθη εἰς τὸ ὑπουργεῖον τῶν Οἰκονομικῶν, καὶ τὸν διευθυντὴν αὐτοῦ Ἀποστολίδην Κοσμητὴν ἀντικατέστησεν ὁ Βαυαρὸς Δρ Ἀνσελμος. Λίαν εὐνοούμενος ὑπὸ τῆς Ἀντιβασιλείας, ἔλαβε τὴν ἐξουσίαν ὡς καὶ νὰ δαπανᾷ ἀφειδῶς εἰς ὅ,τι ἔκρινεν ὠφέλιμον, ἐν ἄλλοις καὶ εἰς ἐκδόσιν βιβλίων ἃ ἐθεώρει κοινωφελῆ. Οὕτω πρῶτον μὲν ἐξέδωκεν τοῦ Σπ. Σκούφου τὴν, ὡς πολλοὶ ἔκρινον, οὐχὶ ὅλως ἄμεμπτον μετάφρασιν περιλήψεως τοῦ Ν. Ἀναχάρσιδος εἰς ἓνα τόμον,

δοὺς ἀμοιβὴν 100 ὀρ. τὸ τυπογραφικὸν φύλλον διὰ τὸν μεταφρα-
 στήν· εἶτα δ' ἀνέθετο εἰς ἐμὲ τὴν μετάφρασιν, πρὸς 60 ὀρ. τὸ
 φύλλον, τοῦ Ῥεβινσῶνος καὶ τῆς Ἀνακαλύψεως τῆς Ἀμερικῆς τοῦ
 Κάμπε, καὶ αὕτη ἦν μέρος τῶν ὀλιγίστων φιλολογικῶν μου ἐργα-
 σιῶν ἐξ ὧν ποτέ τι ὠφελήθη χρηματικῶς.

Κατὰ τὸ ἔτος 1836 ἦλθεν ἐκ Βλαχίας, καὶ ἀποκατέστη εἰς
 Πειραιᾶ ὁ ποιητὴς Ἀθανάσιος Χρηστάπουλος. Ἄμα δ' ἤκουσα
 περὶ τῆς ἀφίξεώς του περίχαρής ἐγραψα ᾠδὴν πρὸς αὐτὸν («Ἐπέ-
 ρας' ὁ χειμῶνας») καὶ τῷ τὴν ἐπεμψα. Τὸν εἶδον δὲ μετὰ ταῦτα
 εἰς τοῦ Ῥίζου, καὶ ὅτε πρῶτον τῷ παρουσιάσθην, εἶπεν εἰς τὸν
 Ῥίζον ἀποτεινόμενος· «Μ' ἔστειλεν ἐν ποίημα εἰς τὸν Πειραιᾶ.
 Πολὺ νόστιμον ἦτο!» Ὑψηλός, οὐχὶ λίαν διακεκριμένης φυσιο-
 γνωμίας, μὲν ἐφάνη ὀλίγον ἀνταποκρινόμενος εἰς τὰς προσδοκίας
 μου, ἤκιστα ποιητικῆς φύσεως καὶ ὡς ἐκθηλυνθεὶς ἐν Δακίᾳ. Ἡ
 ἀναγεννηθεῖσα Ἑλλάς μακρὸν ἐφαίνετο ἐμπνέουσα αὐτῷ ἐνδιαφέ-
 ρον, καὶ μετὰ τινὰς μῆνας ἐπέστρεψεν εἰς Δακίαν ὅπου ἀπεβίωσε
 κατὰ τὸ 1837.

Ὁ βασιλεὺς νυμφευθεὶς.

Ἐντὸς δὲ τοῦ Ἰανουαρίου τοῦ 1837 ἀνηγγέλθη εἰς Ἀθήνας ὅτι
 ὁ Βασιλεὺς μετὰ τῆς νέας Βασιλίσσης ἀφίχθη εἰς Κέρκυραν, καὶ
 ὑποκώφως κατ' ἀρχάς, μετὰ ταῦτα δὲ καὶ λαμπρῶς διεδόθη ὅτι
 συνωδεύετο ὑπὸ ἀντικαταστάτου τοῦ Κόμητος Ἀρμανσπέργου.
 Ἐκυρώθη δ' ἡ εἶδησις μετ' οὐ πολὺ, ὅτε ἡ πόλις τῶν Ἀθηναίων
 εἶδε τὸν Κόμητα μετὰ πυρετώδους ταχύτητος παρασκευαζόμενον
 εἰς ἀναχώρησιν. Εἰς τὴν οἰκίαν ἤμην τοῦ ὑπουργοῦ κ. Ῥίζου νο-
 σοῦντος, ὅτε ὁ Ἀρμανσπέργης ἦλθε νὰ τὸν ἀποχαιρετήσῃ, καὶ νὰ
 τῷ ζητήσῃ συγχρόνως τὴν χάριν νὰ τῷ συντάξῃ ἐπιτάφιον τῆς
 ἀρτίως ἀποθανούσης ὠραίας θυγατρὸς του, τῆς Λουίζης Καντακου-

ην. Προσελθὼν δ' αὐτῷ ὅτε ἀνεχώρει καὶ τὴν θέσιν καὶ τὴν
 ὑπὸ αὐτοῦ αἰδεσθεῖς, τὸν ἀπεχαιρέτησα, καὶ ὁ ἴδιος εὐμενῶς μοι
 προσεῖπε. Πρὶν δ' ἀποπλεύσῃ τῷ ἔγγραφῳ παρακαλῶν αὐτὸν ὅ,τι
 ἥποτε καὶ ἂν τῷ εἶπον περὶ ἐμοῦ εἰ σκάνδαλα σπεύροντες νὰ μὴ
 πιστεύσῃ ὅτι ποτέ τι ἔπραξα ἢ εἶπον κατ' αὐτοῦ, ἢ ἐν γένει μὴ
 συμβιβάζομενον πρὸς τὰ καθήκοντα τῆς θέσεώς μου, καὶ τῷ ἔπεμψα
 τὴν ἐπιστολὴν εἰς Πειραιᾶ εἰς τὸ πλοῖον, ὅπου δὲν ἐδύνατο πλέον
 νὰ παρεξηγηθῇ ὡς ὑποβληθεῖσα ὑπὸ κολακείας. Ἡ δ' ἀληθὴς
 ἀφορμὴ αὐτῆς ἦν ἡ ἀγανάκτησις ἣν ἡσθάνομην βλέπων πολλοὺς
 τῶν ἀρχαίων οἰκείων του καὶ κολάκων νομίζοντας ἀσφαλέστερον
 νὰ προσποιῶνται ὅτι οὐκ οἶδασι τὸν ἄνθρωπον.

Κατέπλευσε δὲ τὸ βασιλικὸν ζεῦγος εἰς Πειραιᾶ τὴν 2 Φεβρουα-
 ρίου καὶ ἔτυχε παρὰ τοῦ λαοῦ ἐνθουσιωδεστάτης ὑποδοχῆς. Ἡ
 ἡμέρα ἦν λαμπρά, ὁ ἥλιος στίλβων ὡς ἐν πλήρει ἔαρι, καὶ πάν-
 τες οἱ κάτοικοι καὶ ἔποικοι τῶν Ἀθηνῶν, μετρούμενοι ἤδη τότε
 κατὰ μυριάδας, εἶχον συρρέουσαι εἰς τὸν λιμένα καὶ κατὰ τὴν ὁδόν,
 ἄνθη καὶ χλωροὺς κλάδους διὰ χειρῶν πανηγυρικῶς φέροντες. Καὶ
 ὁ μὲν Βασιλεὺς ἀνῆλθεν ἔφιππος, εἰς πολυτελὲς δὲ τέθριππον ἐκά-
 θησεν ἡ Βασίλισσα, ἥς ἡ σπανία τότε καλλονὴ ἦν τῆς ἐορτῆς τὸ
 ὠραιότερον κόσμημα, ὥστε ὅτε τὴν εἶδον ἐξελθοῦσαν τῆς λέμβου,
 πολλοὶ εἶχον διὰ στόματος τὴν Ἀναδυομένην τῆς ἀρχαιότητος.
 Ἐγὼ δέ, ὡς πλείστοι ἄλλοι τῶν δημοσίων ὑπαλλήλων, εἶχον κα-
 τέλθει ἔφιππος εἰς Πειραιᾶ, καὶ οὕτω συνώδευον τὴν βασιλικὴν
 ἄμαξαν, τὸ βλέμμα μὴ δυνάμενος ἱκανῶς νὰ βόσκω εἰς τῆς χαριε-
 στάτης ἡμῶν ἀνάσσης τὰ θέλγητρα, καὶ φθονῶν τὸν ἀρχαῖόν μου
 σύντροφον Σκαρλάτον Σοῦτσον, ὅτι διὰ τῆς εὐνοίας τοῦ Ἀρμαν-
 σπέργου εἰς ὑπασπιστὴν τοῦ Βασιλέως διορισθεὶς, συνώδευε τὰς
 αὐτῶν Μεγαλειότητας εἰς τὴν ὁδοιπορίαν των, καὶ ἤδη ἐκάθητο
 ἐν τῇ ἀμάξῃ, τῆς Βασιλίσσης ἀπέναντι. Παρὰ δὲ τῇ Α. Μ. ἐκά-
 θητο ἡ μεγάλη κυρία αὐτῆς, ἡ Ἀγγλὶς Κ^α Βέλλη. Αὕτη δὲ τα-
 χέως ἀπεπέμφθη τῆς αὐλῆς διὰ κουφότητα περὶ τὴν διαγωγὴν καὶ
 ἀντικατέστη ὑπὸ τῆς γραίας Nordenpflicht, ἣν εἶτα διεδέχθη

ἡ ἀξιοπρεπεστάτη καὶ διὰ τὴν Βασίλισσαν ἀξιόλογος Κα Πλυσκὼ ἐκ Μεκλεμβούργης.

Κατὰ τὸν Κεραμεικόν, περίπου περὶ τὴν θέσιν τῆς ἀρχαίας Πειραικῆς Πύλης, παρατεταγμένα τὰ κοράσια τοῦ σχολείου τῆς Κα Χίλλ, ἔψαλαν ὕμνον συνταχθέντα ὑπ' ἐμοῦ, ὃν ἐτόνισεν ὁ ἀρχιμουσικός τοῦ Βασιλέως κ. Ascher ("Απαντα, Α, σ. 27) ὡς εἶχε τονίσει καὶ τὸν ἕτερον ὃν εἶχον συντάξει κατὰ τὴν πρώτην ἔλευσιν τοῦ Βασιλέως τῆς Βαυαρίας (Αὐτ. 25). Καὶ ἕτερον δὲ ποιημάτιον ἐποίησα πρὸς τὴν Βασίλισσαν εἰς ἐπέτειον ἐορτῆς της, ἀλλὰ τοῦτο ἀπώλεσα ἀνεπιστρεπτί, καὶ οὐδὲ λέξιν αὐτοῦ ἐνθυμοῦμαι.

Μετ' ὀλίγας δ' ἡμέρας παρουσιάσθησαν εἰς τοὺς Βασιλεῖς πάντες οἱ δημόσιοι ὑπηρέται. Τοὺς τῶν ὑπουργείων παρουσίαζεν ὁ ὑπουργὸς κ. Ρίζος, ὅστις, ἀφ' οὗ πρῶτον τῶν ἄλλων παρουσίασεν ἐμὲ εἰς τὴν Βασίλισσαν, μοὶ ἀνέθηκεν ἐγὼ νὰ τῇ παρουσιάζω τοὺς λοιπούς, οὗς παρουσίαζεν ὁ ἴδιος εἰς τὸν Βασιλέα. Οὕτω λοιπόν, λέγων τὸ ὄνομα καὶ τὴν θέσιν ἑκάστου, ἀνήγγελλον συγχρόνως εἰς τὴν Βασίλισσαν, ἂν καὶ τινὰ ξένην γλῶσσαν ὁμιλεῖ ὁ παρουσιάζομενος, ὅτε ἡ Α. Μ. τῷ ἀπέτεινε λέξεις τινάς ἢ ἀπ' εὐθείας, ἢ δι' ἐμοῦ ὡς διερμηνέως. Μεταξὺ ἄλλων ἐφθάσαμεν καὶ εἰς τινὰ τῶν ὑπαλλήλων τοῦ ὑπουργείου τῶν Οἰκονομικῶν, Χῖον τὴν πατρίδα, καὶ μόνην γλῶσσαν ὁμιλοῦντα τὴν Ἑλληνικὴν. «Εἰπέτε τῷ Κυρίῳ», μοὶ εἶπεν ἡ Βασίλισσα, «ὅτι ἡ περίχωρος τῶν Ἀθηνῶν πολὺ μὲ ἤρεσε». Τὴν φράσιν ταύτην πιστῶς μετέφρασα· ἀλλ' ὁ ὑπάλληλος θορυβηθεὶς, καὶ ἐρυθρὸς γενόμενος ὡς καρδίᾳ ἐκλινε βαθέως, καὶ ἄλλο δὲν εὔρε ν' ἀποκριθῇ, εἰμὴ «Εὐχαριστῶ τὴν Μεγαλειότητά της». «Τί λέγει ὁ Κύριος;» μὲ ἠρώτησεν ἡ Βασίλισσα, καταστέλλουσα ἐν μειδίᾳ. «Ὅτι εἶναι ὀλιγόδενδρα τὰ περίχωρα», ἀπήντησα ἵνα συγκαλύψω τοῦ συναδέλφου μου τὴν ὑπερβολικὴν ἀφέλειαν. Ἀλλ' ἡ Βασίλισσα, ἰδοῦσά με κατὰ πρόσωπον μετὰ παραδόξου καὶ σχεδὸν ἀστείας ἐκφράσεως, ἐπέμεινεν, ὅπερ πρὸς ὀλίγους ἄλλους εἶχε πράξει, νὰ τῷ ἀπευθύνῃ καὶ δευτέραν φράσιν, διατάξασά με νὰ τῷ ἀποκριθῶ ὅτι «ὁ ἐλαιοὺς εἶναι

ὦραϊος, καὶ ἡ γυμνότης δὲν βλάπτει τὸ σχῆμα τῶν λόφων». Ταῦτα μετέφρασα, ὁ δὲ ὑπάλληλος, ἕξαλλος καὶ ἔτι βαθύτερον κλίνων «ὑπερευχαριστῶ τὴν Μεγαλειότητά της» ἐτραύλισε. — «Τί λέγει;» ἠρώτησεν ἡ Βασίλισσα, ἣτις προφανῶς εἶχεν ἐννοήσει τὴν ἀτέλειαν τῆς πρώτης διερμηνείας μου. — «Ταύτην τὴν φοράν, ἀπήντησα, πρέπει νὰ ὁμολογήσω ὅτι εὐχαριστεῖ τὴν Ὑμετέραν Μεγαλειότητα»· καὶ ἡ Βασίλισσα, γελάσασα, μετέβη εἰς τὰς περαιτέρω παρουσιάσεις.

Εἰς ἀντικατάστασιν τοῦ κόμητος Ἀρμανσπέργου ἔφερεν ὁ Βασιλεὺς μεθ' ἑαυτοῦ τὸν Ἰππότην Ρουδχάρδον καὶ καταργήσας τὴν θέσιν τοῦ Ἀρχιγραμματέως (Chancelier de l'état), διώρισεν αὐτὸν πρωθυπουργὸν καὶ ὑπουργὸν τῶν Ἐξωτερικῶν, τοῦ Ρίζου μείναντος μόνον ὑπουργοῦ τῶν Ἐκκλησιαστικῶν.

Ἐγὼ δέ, ἐπειδὴ ἐγίνωσκον ἐκ πείρας τὰ μεγάλα προσκόμματα ἃτινα παρενέβαλλεν εἰς τὴν διεξαγωγὴν τῶν ὑποθέσεων τὸ μέχρι τῆς στιγμῆς ἐκείνης ἐπικρατήσαν σύστημα, καθ' ὃ τὰ ὑπουργεῖα εἶχον μόνον τὸ δικαίωμα τοῦ πράττειν, ἡ δ' ἀρχιγραμματεία τὸ τοῦ διατάττειν, κυροῦν δὲ μόνον ὅσα ἤθελεν, οὔτε τὰ καθέκαστα τῆς ὑπηρεσίας ὡς τὰ ὑπουργεῖα γινώσκουσα, οὔτε τὰς ἀνάγκας αὐτῆς ἐπίσης ἐκτιμῶσα, καὶ πολλάκις τὰ σπουδαιότερα παρημέλει καὶ οὐδετέρου, ὡς συνέβαινεν ἡμῖν διὰ τῆς ἐκπαιδεύσεως τὸν ὀργανισμόν, συνέταξα, ἀφ' οὗ ἡ ἀρχιγραμματεία ἐξέλιπε, καὶ ὑπέβαλον εἰς τὸν ὑπουργὸν κ. Ρίζον σχέδιον κανονισμοῦ τῆς τοῦ ὑπουργείου ἀρμοδιότητος εὐρύ, τοῖς ὑπουργοῖς χορηγοῦν ἀνεξαρτήτου ἐνεργείας ἐλευθερίαν, καὶ ἀνάλογον πρὸς τὴν ιδέαν τῆς εὐθύνης αὐτῶν. Ὡρίζον δ' ἐν αὐτῷ ῥητῶς πάντα τὰ ἀντικείμενα ὅσα ἀπῆ-
 τουν τὴν βασιλικὴν ὑπογραφήν, τῶν λοιπῶν ἐνεργουμένων ἀπ' εὐθείας καὶ ἀκωλύτως ὑπὸ τῶν ὑπουργῶν. Καὶ ὁ μὲν κ. Ρίζος μετὰ τινος συζητήσεως παρεδέχθη τὴν πρότασιν καὶ τὸ σχέδιον, καὶ ἀνέλαβε νὰ ὑποστηρίξῃ αὐτὸ ἐν τῷ ὑπουργικῷ συμβουλίῳ. Ἀλλ' ὁ πρωθυπουργὸς ὅστις ὡς ὁ προκάτοχός του ἐξηκολούθει ἑαυτὸν ἀνώτερον τοῦ ὑπουργείου καὶ εἶδος major-dôme θεωρῶν, ἀντέστη,

πείσας καὶ τὸν Βασιλέα καί, κατὰ τὴν 11 Μαρτίου, ἐξεδόθη διάταγμα περιορίζον πᾶσαν τῶν ὑπουργῶν τὴν αὐτοτελῆ ἀρμοδιότητα εἰς τινὰς διορισμοὺς κλητῆρων καὶ ἄλλα τοιαῦτα εὐτελῆ καθήκοντα.

Κατὰ δὲ τὴν 12 Ἀπριλίου μετατεθέντος τοῦ Ρίζου εἰς τὸ συμβούλιον τῆς ἐπικρατείας, ἀνετέθη τὸ ὑπουργεῖον τῆς ἐκπαιδεύσεως εἰς τὸν κ. Ἀναστ. Πολυζωΐδην, ἀρχαῖον ἰδιαίτερον γραμματέα τοῦ Μαυροκορδάτου.

Μόλις δ' ἦλθεν ὁ νέος ὑπουργός, καὶ ἐπετέθη ἐγὼ αὖθις εἰς αὐτὸν ἵνα προκαλέσῃ τὴν ἔγκρισιν τοῦ ὀργανισμοῦ τῆς ἀνωτέρας ἐκπαιδεύσεως, ὡς ὄντος τοῦ πρωτίστου ἀντικειμένου τῆς μερίμνης τοῦ ὑπουργείου οὗ προϊστάτο. Ἴνα δὲ δώσω νέαν ὥσιν εἰς τὴν ὑπόθεσιν ὑπὸ τὴν διεύθυνσιν τοῦ νέου πρωθυπουργοῦ, ἐπρότεινα τῷ κ. Πολυζωΐδῃ τὴν σύστασιν πάλιν ἐπιτροπῆς, ἧτις νὰ συντάξῃ καὶ ὑποβάλῃ εἰς τὸν Βασιλέα καὶ τὸν κ. Ρουδοφάκον ὀριστικὸν σχέδιον καταρτισθὲν ὑπ' αὐτῆς.

Ἀλλ' ἀντὶ τῆς παραδοχῆς τῆς προτάσεως ταύτης, μὰς ἐπέμψθη διάταγμα, φέρον ἡμερομηνίαν τῆς 22 Ἀπριλίου, καὶ αὐτὴν τὴν ὑπογραφὴν τοῦ κ. Πολυζωΐδου, ὅστις οὐδ' εἰς τὴν σύνταξιν αὐτοῦ εἶχεν ἐργασθῇ, οὐδὲ κἄν εἶχεν ἐρωτηθῇ πρὶν τὸ ὑπογράψῃ, καὶ δι' αὐτοῦ ἀπεδίδετο μὲν ἔπαινος εἰς τὸ ὑπουργεῖον διὰ τοὺς καταβλήθέντας ὑπ' αὐτοῦ ἀγῶνας ὑπὲρ τοῦ ὀργανισμοῦ τῆς ἀνωτέρας ἐκπαιδεύσεως, προσετίθετο δ' ὅτι ἐδίστασεν ὁ Βασιλεὺς νὰ ἐπικυρώσῃ τὸ ὑπὸ τοῦ Ἀρμανσπέργου ἐκδοθὲν διάταγμα, ὃ εὔρεν ἐν τοῖς ἀρχείοις τῆς ἀρχιγραμματείας. Ἴνα ὅμως μὴ ἀναβληθῇ περαιτέρω ἡ σύστασις τοῦ Πανεπιστημίου, ἠρύετο ἐκ τῆς ἡμετέρας προγενεστέρας προτάσεως τὰ ἀναπόφευκτα μέρη πρὸς προσωρινὸν αὐτοῦ ὀργανισμόν, ἀλλ' ἐπέφερε καὶ μεταρρυθμίσεις ὡς πρὸς τὸ προσωπικόν, προσθέτον φέρ' εἰπεῖν διὰ τὴν θεολογίαν τὸν Φαρμακίδην ὅστις οὐδέποτε ἠθέλησε νὰ διδάξῃ, διὰ τὴν φιλολογίαν τὸν Δούκαν, ὅστις οὐδέποτε ἐγκατέλιπε τὴν Αἰγίναν, δι' αὐτὴν καὶ τὴν αἰσθητικὴν τὸν Ἀλ. Σοῦτσον, ὅστις νὰ διδάξῃ οὐδὲ τοῦτο οὐδὲ ἄλλο τι εἶδύνατο, καὶ τὸν Θ. Μανούσην διὰ τὴν παιδείαν, δι' ἧς λέξεω

οὐδ' ὁ ἴδιος Μανούσης ἐννόησέ ποτε τί ἤθελε νὰ εἰπῇ τὸ διάταγμα· τὸ δ' ὑπουργεῖον ζητήσαν περὶ τούτου διασαφήσεις, οὐδέποτε ἐδυνήθη νὰ λάβῃ αὐτάς, ὥστε ὁ Μανούσης ἐν ἀγνοίᾳ τῆς θέσεώς του, ἤρχισε τὸ πρῶτον διδάσκων στατιστικὴν ἢ πολιτογραφίαν, μετὰ ταῦτα μετέβη εἰς ἱστορίαν, καὶ τέλος ἠθέλησέ νὰ συμπεριλάβῃ καὶ τὴν ἀρχαιολογίαν! Οὐχ ἦττον ὅμως ἐγένετο τέλος ἡ ἐναρξὶς τοῦ Πανεπιστημίου, καὶ ἐγένετο πανηγυρικώτατα τὴν 3 Μαΐου, εἰς τὴν δι' αὐτὸ ἐνοικιασθεῖσαν οἰκίαν τοῦ Κλεάνθους, ὑπὸ τὴν Ἀκρόπολιν. Μεγίστη ἦν ἡ συρροή τῶν ἀκροατῶν, καὶ ἔτι δὲ μείζων ὁ ἐνθουσιασμός κατὰ τὴν δοξολογίαν καὶ τὴν προσλαλίαν τοῦ ἀρχιερέως, μεθ' ἣν ἐξεφώνησε λόγον μακρὸν καὶ σοφὸν ὁ πρῶτος ἀμέσως ὑπὸ τῆς Κυβερνήσεως διορισθεὶς Πρύτανης κ. Κωνστ. Σχινᾶς. Ἐκτοτε δ' ἤρξαντο καὶ αἱ παραδόσεις τινῶν τῶν καθηγητῶν, καὶ ἡ πρώτη ἡ τοῦ Ι. Σούτσου, διδάσκοντος τὴν πολιτικὴν οἰκονομίαν, ἐπέσυρεν ἄπειρον πλῆθος τακτικῶν ἢ ἐκτάκτων φοιτητῶν. Εἰς τὸν τότε δὲ μισθούμενον μικρὸν οἶκον δὲν ἤρχισεν ἡ ἀντικατάστασις τὸ νῦν λαμπρὸν μέγαρον ἡ ἐλευθεριότης φιλοπατρίδων ὁμογενῶν, ὡς πολλάκις εἶχον προειπεῖ εἰς τοὺς τὴν ἔλλειψιν πόρων προφασίζομένους. Καὶ εἰς τὸν κ. Πολυζωίδην ὅμως καὶ εἰς τὸν κ. Ρουδχάρδον δὲν ἔπαυσα παριστῶν τὴν ἀνάγκην ἀρτίου ὀργανισμοῦ τῆς ἐκπαιδεύσεως, ἔτι μείζονα γενομένην ἀφ' οὗ ἰδρύθη τὸ Πανεπιστήμιον. Πρὸς θεραπείαν δ' αὐτῆς ἀπεφασίσθη ὑπὸ τοῦ Ρουδχάρδου ἡ μετὰ κλησὶς ἐκ Γερμανίας τοῦ σοφοῦ φιλολόγου καὶ ἀρχαιολόγου Βράνδης, εἰς ὃν ἐδόθη πᾶσα ἡ ἀπ' ἀρχῆς παρασκευασθεῖσα ὕλη, ἵνα συναρμολογήσῃ αὐτὴν καὶ ἐξαγάγῃ ὀργανισμὸν οἷον τὰ φῶτα καὶ ἡ πειρὰ του τῷ ὑπηγόρευον. Ἀλλὰ ὑπὲρ τὸ ἔτος ἔμεινεν ἐν Ἑλλάδι ὁ Βράνδης χωρὶς νὰ ἐγκριθῇ τις ὀργανισμός, καὶ ἔπειτα ἀπῆλθε, συμπαραλαβὼν τὰ δοθέντα αὐτῷ ἔγγραφα, καὶ ἔπειτα τὰ ἐπέστρεψε ὡς τὰ εἶχε λάβει μετὰ πολλῶν ἀτελῶν καὶ ἀτάκτων ἰδίῳν σημειώσεων, δι' ὧν οὐδόλως εἶχε προοδεύσει τὸ ἔργον. Μᾶς ἐπέμφθησαν δὲ πάντα ὡς ἄχρηστα εἰς τὸ ὑπουργεῖον, καὶ ἐν αὐτοῖς ἦν καὶ ὁ πρῶτος ὀργανισμός ὁ ὑπ' ἐμοῦ

συνταχθείς· καὶ τότε ἐδυνήθη νὰ ἐννοήσω πόθεν προῆλθεν ἡ μὴ αὐτοῦ κύρωσις. Ὁ Κόμης Ἀρμανσπέργης εἶχε μικρὰς ἰδιοχείρους σημειώσεις εἰς τὰ μέρη ἃ ἀνέγνωσεν. Ἀλλ' αὐταὶ περιορίζοντο εἰς τὰς 4 πρώτας σελίδας τοῦ λίαν μακροῦ τούτου ἔργου, καὶ εἰς τὴν περαιτέρω αὐτοῦ ἀνάγνωσιν ποτὲ δὲν εἶχε χωρήσει.

Εἰς τοῦ Κου Brandis ἐγνώρισα τότε τὸν οἰκοδιδάσκαλον αὐτοῦ νέον Κούρτιον, ὅστις ἀνεδείχθη ἔκτοτε ὁ περίφημος ἐν Πρωσσίᾳ καθηγητὴς τῆς ἀρχαιολογίας. Ὡς φίλον δ' αὐτοῦ ἐγνώρισα καὶ τὸν τότε οἰκοδιδάσκαλον τοῦ πρέσβεως τῆς Πρωσίας Κατακάζη, ἔκτοτε δὲ διάσημον τῆς Γερμανίας ποιητὴν Geibel.

Ἐπὶ τῆς πρωθυπουργίας τοῦ Κ. Ρουτχάρδου ἤρξατο ἐκδιδομένη ἡ ἡμιεπίσημος Ἑλληνογαλλικὴ ἐφημερίς «ὁ Ἑλληνικὸς Ταχυδρόμος». Ἀνετέθη δὲ ἡ σύνταξις αὐτῆς εἰς ἐμέ, ἐπὶ ἐπιμισθίῳ 300 ὀρ. κατὰ μῆνα, καὶ βοηθὸς μοὶ ἐδόθη ὁ Πέτρος Δελιγιάννης, πάρεδρος τότε εἰς τὸ ὑπουργεῖον τῶν Ἐξωτερικῶν, λαμβάνων καὶ αὐτὸς 150 ὀρ. ἐπιμισθιον. Κατ' ἐκεῖνον τὸν χρόνον ἡ ἀγγλίζουσα ἀντιπολίτευσις, κακίζουσα τοῦ Ἀρμανσπέργου τὴν ἀπομακρύνειν, ἐπετίθετο ἰσχυρῶς διὰ τοῦ κυριωτέρου ὀργάνου αὐτῆς, τῆς Ἀθηναῖς, κατὰ τῆς Κυβερνήσεως, καὶ προσῆπτεν αὐτῇ ξενοκρατίαν ἐνεκα τῆς διατηρήσεως Βαυαρῶν εἰς τὰς δημοσίας θέσεις, καὶ ἰδίως ἐνεκα τῆς διαμονῆς τῶν Βαυαρικῶν στρατευμάτων ἐν Ἑλλάδι. Εἰς ταῦτα δ' ἐγὼ ἀπήντησα δι' ἄρθρου Γαλλιστὶ γεγραμμένου, ἐν ᾧ ἐδείκνυον ὅτι ξένοι ὀλίγιστα πλέον ἔμενον ἐν τῇ ὑπηρεσίᾳ, καὶ οὗτοι πρὸς ὄφελος αὐτῆς καὶ τῆς Ἑλλάδος, οἱ δὲ Βαυαροὶ στρατιῶται θὰ ἔμενον μόνον μέχρις οὗ καταλλήλως μορφωθείς καὶ ὀργανωθείς ὁ Ἑλληνικὸς στρατός, θὰ ἐδύνατο ἄνευ βλάβης ν' ἀντι-καταστήσῃ αὐτοὺς. Ἀλλ' ὁ κ. Ρουτχάρδος, ὅστις ἐβλεπεν ἐκἄ-στοτε τὸ φύλλον πρὶν ἐκδοθῇ, ἀπαντήσας με καθ' ὁδόν, μ' ἐκάλεσε παρὰ τὴν ἄμαξάν του, καὶ μοὶ εἶπε ν' ἀποσύρω τὸ ἄρθρον τοῦτο, διότι τοιαύτην ὑπόσχεσιν περὶ τοῦ Βαυαρικοῦ στρατοῦ δὲν θέλει νὰ δώσῃ. Τῷ ἀπήντησα δ' ἀμέσως ὅτι ἀποσύρω μὲν βεβαίως τὸ ἄρθρον, κατὰ τὴν διαταγὴν του, ἀλλὰ συγχρόνως ὅτι ζητῶ καὶ τὴν

ἀδειαν ν' ἀποσυρθῶ καὶ ἐγὼ αὐτὸς ἀπὸ τῆς συντάξεως τῆς ἐφημερίδος, διότι, ἂν ἡ Κυβέρνησις δὲν προτίθεται ν' ἀποπέμψῃ τὸν ξένον στρατὸν ἅμα ἱκανῶς παρασκευασθῇ ὁ Ἑλληνικός, τὸ κατ' ἐμὲ δὲν ἔχω πῶς νὰ τὴν ὑπερκασιθῶ ἐναντίον τῶν ἐμῶν πεποιθήσεων.

Ὁ κ. Ρουδχάρδος ἠθέλησε νὰ μὲ ἀποτρέψῃ, ἀλλ' ἐπέμεινα, καὶ ὁ Π. Δεληγιάννης, μαθὼν παρ' ἐμοῦ τὰ διατρέξαντα, συμπαρητήθη καὶ αὐτός. Τῇ δ' ἐπαύριον ἦλθε πρὸς ἐμὲ ὁ κ. Bertrand καὶ μοὶ εἶπεν ὅτι ἡ σύνταξις τοῦ Ταχυδρόμου εἰς αὐτὸν ἀνετέθη, ζητῶν μοι τὴν συνεργασίαν μου ἐπὶ ἀδρότέρῳ ἐπιμισθίῳ. Ὅτε δὲ τῷ ἐζήγησα ὅτι παρητήθη τῆς συντάξεως διότι αἱ ἀρχαί μου δὲν συνεβόλουν μετὰ τῶν τότε πρεσβευμένων ὑπὸ τῆς κυβερνήσεως, μοὶ ἀπήντησεν ὅτι ἦν μᾶλλον ἢ ἀφελὲς τὸ νὰ πιστεύῃ τις εἰς ἀρχάς, καὶ νὰ ἐπιμένῃ ὑπὲρ αὐτῶν, ἀπέναντι τῶν προσφερομένων μεγάλων ὠφελειῶν. Ἐπειδὴ δὲ ταῦτα μοὶ ἔλεγεν ἐν τῇ οἰκίᾳ μου, κατέστειλα τὰ ἐξεγερθέντα ἐντός μου αἰσθήματα, καὶ δὲν τὸν ἔρριψα ἐκτὸς τῆς θύρας μου. Ἐκλείσας ὁμοῦς τὴν συνδιαλέξιν δι' ἀπολύτου ἀρνήσεως.

Ἦν δ' ὁ κ. Bertrand οὗτος Γάλλος τὸ γένος, ἐλθὼν εἰς τὴν Ἑλλάδα ἐπὶ Βασιλέως Ὁθωνος, ὡς ἀνταποκριτῆς, νομίζω, Γαλλικῆς τινος ἐφημερίδος. Ὀλίγον δὲ πρὸ τῆς περιστάσεως ἦν ἀνεφερα εἶχεν ἐκδώσει Γαλλιστὶ δύο φυλλάδια, ἃ κατὰ παράκλησιν αὐτοῦ τῷ μετέφρασα καὶ ἐφ' ὧν ἐστηρίχθη ἡ παρὰ τοῖς κυβερνήσιν ὑπόληψις του. Ἐξήταζε δ' ἐν αὐτοῖς μετὰ τινος δεινότητος καὶ ὑπὸ φιλοσοφικωτέραν ἔποψιν τὰ τῆς Ἀνατολῆς, συμπεραίνων κατὰ τῆς Τουρκίας καὶ ὑπὲρ τῆς Ἑλλάδος, καὶ συνιστῶν τὴν ἐσωτερικὴν πολιτικὴν τῆς συγχωνεύσεως τοῦ Γαλλικοῦ καὶ τοῦ Ῥωσικοῦ κόμματος, ἧς κῆρυξ εἶχεν, ὡς προεῖπον, πρὸ ὀλίγου ἀναδειχθῇ ὁ Νικόλαος Σκουφός διὰ τοῦ «Σωτῆρος». Τὸν «Ταχυδρόμον» ἐξέδωκεν ἐπὶ ἱκανὸν χρόνον ὁ κ. Bertrand μετ' οὐ μικρᾶς δεξιότητος. Ἐνυμφεύθη δὲ τὴν ἀδελφὴν Εὐφροσύνην τοῦ φίλου του Νικολάου Σκουφού, καὶ μετὰ ταύτης τὸν θάνατον τὴν σύζυγον τοῦ γυναικαδέλφου του

Παύλου, ἣν ἐχώρισεν ἀπὸ τοῦ ἀνδρός της. Μεταγενεστέρως δὲ διωρίσθη Γάλλος πρόξενος ἐν Συρίᾳ, καὶ ἐδείχθη τότε, ὡς παρὰ πλείστων ἔμαθον, φιλότουρκος καὶ μισέλλην! Καὶ ὁ Ν. Σκούφος δ' αὐτὸς διεκρίνετο μὲν ἐπὶ καλλιιεπείᾳ καὶ δεξιότητι εἰς τὴν σύνταξιν τῆς ἐφημερίδος του, δὲν ἀπεῖχεν ὅμως καὶ φιλοδοξίας· δι' ὃ ὅτε ἀπῆλθεν ὁ Ἀρμανσπέργης, ὃν ἐπολέμησεν ὡς τὸν γαλλορωσσικὸν σὺνδεσμον ὑποστηρίξας, ὠνειρεύθη ὅτι ἔφθασεν ἡ στιγμή τῆς εἰς τὸ ὑπουργεῖον ἀνόδου του· καὶ ἐπὶ τοῦ γραφείου του εἶδον ἐγὼ αὐτὸς στύλον τινὰ ταλλήρων, ὃν ἔμαθον ὅτι εἶχε σωρεύσει ἐκεῖ διὰ φιλοδώρημα εἰς τὸν κλητῆρά, ὃν περιέμενε φέροντα τὸ τῆς εἰς ὑπουργὸν ἀναγορεύσεώς του δῖπλωμα. Ἀλλ' ὁ κλητὴρ δὲν ἦλθε καὶ τὰ τάλληρα δὲν ἐδόθησαν.

Ἀποθανούσης τῆς πρώτης γυναικὸς του τῆς ἐκ Σύρου διὰ τὴν καλλονὴν της Γενῇ δουνιὰν (Νέον Κόσμον) ἀποκληθείσης, εἶχε λάβει εἰς δεῦτερον γάμον τὴν κίαν Αἰκατερίναν Σπανοπούλου, ἥτις τραγικώτατον εἶχε τέλος. Τὸ πρωτότοκόν τέκνον της παρὼν ἐξ ἀπροσεξίας ἐξ ὑψηλοῦ παραθύρου ἐφονεύθη, καὶ ἔκτοτε ἡ δυστυχὴς μήτηρ παρεφρόνησε καὶ περιεφέρειτο οἰκτρὸν θέαμα εἰς τὰς ὁδοὺς, ὅπου μίαν ἡμέραν, ἀπαντήσας ἐγὼ αὐτὴν ἀκολουθουμένην καὶ περιπαιζομένην ὑπὸ τῶν παιδίων τῶν ὁρόμων, τὴν συνώδευσα μετὰ σεβασμοῦ καὶ τὴν μετέφερα εἰς τὴν οἰκίαν της. Εἰς τὴν κατάστασιν δὲ ταύτην μετ' οὐ πολὺ ἀπεβίωσε. Τοῦ θλιβεροῦ τούτου συμβάντος εἶχεν ἐν τῇ αὐτῇ οἰκογενείᾳ καὶ ἄλλο προηγηθῆ, ὃ καὶ ἐμὲ βαθέως ἐτάραξε. Τοῦ Ν. Σκούφου οἰκεῖος καὶ πολιτικὸς ὁμόδοξος ἦν ὁ ἰσάδελφος φίλος μου Κ. Σχινᾶς. Πρὸς αὐτὸν δὲ βαθεῖαν ὑπόληψιν καὶ τρυφερὰ φιλίας αἰσθήματα ἔτρεφεν ἡ ἀδελφὴ τῆς Κας Σκούφου, ἥτις ὅμως ὑπὸ αἰφνιδίου προσεβλήθη στηθικοῦ παθήματος. Ὅτε δ' ἦν εἰς τὸν ἔσχατον κίνδυνον, ἐλθὼν πρὸς ἐμὲ ὁ Κ. Σχινᾶς, μοὶ εἶπεν ὅτι καίτοι γνωρίζων τὸ τέλος της ἐπικείμενον, ἀπεφάσισεν οὐχ ἥττον νὰ τὴν νυμφευθῇ, ἵνα πρὸ τοῦ θανάτου της ἐκπληρωθῇ ὅ,τι ὁ ἴδιος ἐγνώριζεν ὅτι ἦν τὸ ὄνειρον καὶ ἡ ἐπιθυμία τοῦ βίου της. Ὅσον παράδοξος καὶ ἂν ἦν ἡ πρότασίς του αὕτη,

ἦν ὅμως τοσοῦτον εὐγενής, ὥστε δὲν τὸν ἀπέτρεψα. Καὶ ἐγὼ μὲν, ὡς καὶ οὐδεὶς πλὴν τῶν συνοίκων, δὲν παρευρέθην εἰς τὸν γάμον, διότι ἡ νύμφη ἦν κλινήρης καὶ ἡμιθανής. Μετ' ὀλίγας δ' ἡμέρας ἡ δυστυχὴς ἀπεβίωσεν. Ὁ δὲ Κ. Σχινᾶς μετὰ καιρὸν ἐνυμφεύθη εἰς τρίτον γάμον τὴν Καν Βάλσα ἐκ Ῥουμανίας.

Ἐντὸς τοῦ αὐτοῦ ἔτους ἐξέδωκα πρῶτον τόμον ποιημάτων παρὰ τῷ Ἀνδρέᾳ Κορομηλᾷ, εἰς οὗ τὴν προαγωγὴν ἐγὼ εἶχον τὴν τύχην μεγάλως νὰ συντελέσω. Ὅτε τὸ Βασιλ. Τυπογραφεῖον ἐν Ναυπλίῳ, καὶ εἶτα καὶ ἐν Ἀθήναις, ἐξηρτήθη ἐκ τοῦ ὑπουργείου τῆς δημοσίας ἐκπαιδεύσεως, ὁ Κορομηλᾶς ἦν ἐν αὐτῷ μελανωτῆς ἐκ μικροτάτου μισθορίου ἀποζῶν. Γνωρίσας δ' αὐτόν, ὅτε μοὶ ἔφερε διορθώσεις εἰς τὴν οἰκίαν, δραστήριον, ἐργατικὸν καὶ νοήμονα καὶ ἐπέστην ὅτι αὐτοδίδακτος εἶχε μάθει καὶ τὴν στοιχειοθετικὴν, τὸν ἐσύστησα κατὰ παράκλησίν του εἰς τὸν Νεόφυτον Δρύκαν, θελήσαντα νὰ ιδρύσῃ ἐν Αἰγίνῃ ἴδιον τυπογραφεῖον πρὸς ἐκδόσιν τῶν ἀρχαίων συγγραφέων μετὰ τῶν ἰδίων παραφράσεων. Τρσοῦτο δ' ἡ χάριστησεν ἡ ἐργασία του τὸν σοφὸν ἐκδότην, ὥστε καὶ τὸν ἐπέμψεν εἰς Παρισίους νὰ τῷ ἀγοράσῃ νέα στιχεῖα, καὶ ὅτε ἐπερατώθη ἡ πολύτιμος ἐκδοσις, ἣν ὁ γενναῖος πατριώτης διένειμε δωρεὰν εἰς τὰ σχολεῖα τῆς Ἑλλάδος, τότε ἐδωρήσατο καὶ τὸ εἰς αὐτὸν ἄχρηστον πλέον πιεστήριον εἰς τὸν στοιχειοθέτην του. Αὕτη ἦν ἡ πρώτη βᾶσις τῶν ἐπισήμων τυπογραφικῶν καταστημάτων τοῦ Κορομηλᾷ.

Ὅτε λοιπὸν ἦν αὐτοκέφαλος ἤδη, ἀνέλαβε τῶν ἐμῶν ποιημάτων τὴν τύπωσιν, ἐμοῦ τὸν χάρτην παρέχοντας, καὶ ἐμέλλομεν νὰ διανεμηθῶμεν ἐξ ἴσου τὰς εἰσπράξεις. Αὗται ὅμως οὐδέποτε ὑπῆρξαν. Περιεῖχε δ' ὁ τόμος οὗτος, μετὰ μακρὸν προσίμιον περὶ Ῥωμαντικῆς καὶ κλασικῆς ποιήσεως, τὴν τραγωδίαν «Φρυσύνην», ἣν γράψας ἐν Γερμανίᾳ εἰς γλῶσσαν δημώδη, μετέπλασα ἔκτοτε κατὰ τὴν καθαρωτέραν τὴν τότε κοινῶς ἐν τῇ κοινωνίᾳ ὁμιλουμένην. Δὲν ἀπήλλαξα ὅμως τὸ δῶμα ἐπὶ τῆς μεταποιήσεως αὐτοῦ πολλῶν μακρολογιῶν καὶ περιττολογιῶν, αἵτινες ματαίως τὸ ἐξέτεινον ἐξασθενοῦσαι αὐτό· ὥστε δὲν εἶχεν ἄδικον ὁ Βράνδης ὅτε,

ἐκδοὺς σύγγραμμα περὶ τῆς συγχρόνου Ἑλληνικῆς φιλολογίας, μετὰ μακρὰν ἀνάπτυξιν τοῦ « Ὀδοιπόρου » τοῦ Σούτσου ἀνέφερεν ἐν παρόδῳ καὶ τὴν « Φροσύνην » ὡς « ῥωμαντικόν » τι ἔργον εἰς ὃ μικρὰν ἐφαίνετο ἀποδίδων ἀξίαν. Πρὸς τινὰ παρηγορίαν μου ὁμῶς ὀφείλω νὰ προσθέσω, ὅτι, καθὰ ἤκουσα, δὲν τὴν εἶχεν ἀναγνώσει. Πλὴν αὐτῆς δὲ περιεῖχεν ὁ τόμος καὶ τὸν « Δῆμον καὶ Ἑλένην », ποιητικὸν διήγημα εἰς τὴν δημώδη γεγραμμένον γλῶσσαν, τὸ προεκδοθὲν ἐν ἔτει 1832, καὶ ὃ μετέφρασεν ἐμμέτρως εἰς γερμανικὴν ὃ εἰς ἐμὲ ὅλως ἄγνωστος Βαρὼν Neumann ἐν Freiburg. Εἵποντο δὲ ἔπειτα καὶ λυρικά τινα, τὰ μὲν ἐν Γερμανίᾳ, τὰ δὲ ἐν Ἑλλάδι γραφέντα, τὸ πεζὸν διήγημα τὸ ἐπιγραφόμενον « αἱ Φυλακαὶ » καὶ ἡ πραγματεία, περὶ νέας προσωδίας κατ' ἀντιπαράθεσιν πρὸς τὴν ἀρχαίαν.

Μεταξὺ τῶν λυρικῶν ἦν καὶ ἡ μετάφρασις τοῦ « Βουρκόλαχα » τοῦ Γαίτου, καὶ ταύτην μίαν ἐσπέραν ἐφύλαξεν εἰς συναναστροφὴν τοῦ Ρουδχάρδου ὃ διευθυντῆς τοῦ τυπογραφείου Ἀνσελμους, ὅστις τὴν βαρύτερον ἰσχυρὸς ἐθαυμάσθη δὲ καὶ ἐχειροκροτήθη ἐνθουσιωδῶς ἡ μετάφρασις παρὰ τῶν οὐδὲ λίξιν αὐτῆς ἐννοούντων ἀκροατῶν, ὥς τι μέγα κατόρθωμά μου καὶ ὥς μέγας τίτλος συστάσεως δι' ἐμέ.

Ἐν ᾧ δ' ἐξεδίδετο ὁ τόμος, νέοι ἐθέλονταί, παραστάσεις ἐπιχειρήσαντες εἰς τὸ Ἑλληνικὸν θέατρον, καὶ μαθόντες περὶ τῆς « Φροσύνης », μοὶ τὴν ἐζήτησαν ἵνα τὴν ἀναβιβάσωσιν εἰς τὴν σκηνήν. Ἀλλ' ἐν ᾧ ἤδη ἐγυμνάζοντο εἰς αὐτήν, ἐσπέραν τινὰ παρουσιάσθη ἄγνωστός τις εἰς τὸ σπουδαστήριόν μου, ἀνὴρ τεσσαρακοντούτης περίπου, ταπεινὸς δὲ τὸ ἔνδυμα καὶ τοὺς τρόπους, καὶ εἰς τὴν ἐρώτησίν μου τί ἐπιθυμεῖ καὶ τί δύναμαι νὰ πράξω δι' αὐτόν,

— Ν' ἀπαγορεύσητε τὴν παράστασιν τῆς « Φροσύνης », μοὶ ἀπεκρίθη.

— Προθύμως, τῷ εἶπον, ἂν δύναται νὰ σᾶς εὐχαριστήσῃ, ἀλλὰ δύναμαι νὰ σᾶς ἐρωτήσω διατί δὲν θέλετε νὰ παρασταθῇ ἡ « Φροσύνη » ;

— Διότι, μοι ἀπεκρίθη, εἰμὶ ὁ υἱὸς της.

— Ὁ υἱὸς της ! ἀνέκραξα. Ἀλλὰ μὲ συγχωρεῖτε : εἰς τὴν τραγωδίαν μου ἡ Φροσύνη πνίγνεται ἀγνὴ καὶ νέα παρθένος.

— Εἰς τὴν τραγωδίαν σας ἴσως· ἀληθῶς ὅμως ἦτον σύζυγος τοῦ πατρός μου καὶ μήτηρ μου.

Καίτοι δὲ βεβαιώσας τὸν Κύριον τοῦτον, ὅστις ἐκαλεῖτο Δημήτριος, ὅτι ἐν τῷ δράματι οὐδὲν περιείχετο μὴ εὐσεβὲς πρὸς τὴν μνήμην τῆς μητρός του, οὐχ ἦττον ὅμως, ἐκτιμῶν καὶ σεβόμενος τὸ ὑπαγορευσάν αὐτὸν αἶσθημα, ἀπέσυρα τότε τὴν τραγωδίαν. Παρεστάθη δ' ἐνίοτε μετὰ τὴν ἐκδοσὶν της, ὅτε δὲν ἐζηρτάτο πλέον ἀπ' ἐμοῦ νὰ τὴν ἀποσύρω, καὶ ὅτε ὁ ἐνιστάμενος εἶχεν ἀποδημήσει τῆς Ἑλλάδος, ἢ ἴσως καὶ ἀποθάνει. Οὐχὶ δὲ μόνον ὁ Δημήτριος ἦν υἱὸς τῆς Φροσύνης ἀλλὰ καὶ θυγάτηρ αὐτῆς ὑπῆρχεν ἡ Κα Μούση, ἥτις μετὰ τινὰ ἔτη ἦλθεν εἰς Ἀθήνας, καὶ ἐκεῖ ὑπανδρεύσασα τὴν ὠραιότατην θυγατέρα τῆς μετὰ τοῦ Γάλλου ἀρχιτέκτονος Couchoi, παρηκόλουθησεν αὐτὴν εἰς Λούγδουνον, ἔνθα καὶ ἀπέβησε πλήρης ἡμερῶν καὶ γενικῶς ταλωμένη.

Ἦρχισαν δ' αἱ πρῶται τῶν ἐθελοντῶν τούτων παραστάσεις ὅτε ὁ Ἰταλὸς Σανσάνης κατῴρθησε, προπωλήσας τὰ θεωρεῖα, ν' ἀνεγείρῃ θέατρον ἐν Ἀθήναις. Καὶ ἦν μὲν μικρὸν τοῦτο καὶ ἀτελὲς ἐν πολλοῖς, καὶ εἰς ἐσχατιᾶν τῆς τότε πόλεως εἰς τὸ πέρας κείμενον ὁδοῦ βορβορώδους καὶ σκοτεινῆς, ἀλλ' ὅπως ὅποτε ἦτο θέατρον. Ἀνεβίβαζε δ' εἰς αὐτὸ ὁ Σανσάνης θίασον Ἰταλικόν, οὗ ἡ πρώτη αἰοδός, Ρίττα Βάσσο καλουμένη, καὶ ὁ βαρύφωνος Πολλάνης κατενθουσίαζον τοὺς ἀπογόνους τοῦ Σοφοκλέους, ψάλλοντες τὴν Νόρμαν ἢ τὴν Λουκίαν· ἀλλ' ὑπῆρχον καὶ οἱ δυσφοροῦντες ὅτι, ὑπαρχούσης σκηνῆς, οὐδεμία ἐπιμέλεια ἐλαμβάνετο ἵνα καταρτισθῶσι καὶ Ἑλληνικαὶ παραστάσεις, καὶ ἀπαιτοῦντες χρηματικὴν πρὸς τοῦτο χορηγίαν τῆς κυβερνήσεως. Μαθηταὶ δὲ φιλότιμοι τοῦ γυμνασίου ἐπεχείρησαν, καίτοι ἀδίδακτοι, καὶ πάντων στερούμενοι, αὐτοὶ ἐν τούτοις ἐκ τῶν ἐνόντων νὰ πληρώσωσι τὸ ἐκ κυβερνητικῆς ἀκηδεΐας ἀφιέμενον κενόν, καὶ κατήρτισαν τὸν θίασον τῶν ἐθε-

λοντῶν, οὐ μία τῶν σπουδαιοτάτων ἐλλείψεων ἦν ὅτι ἐστερεῖτο παντάπασι γυναικῶν, διότι κατὰ τὰ τότε ἦθη καὶ τὰς εἰσέτι ἐν μέρει ἐπικρατούσας προλήψεις, οὐδεμία γυνὴ ἐτόλμα νὰ παρουσιασθῇ δημοσίως ἐπὶ σκηνῆς· ἀνεπλήρουν δὲ τὰ γυναικεῖα πρόσωπα, ὡς ἐπὶ Θέσπιδος, νεανίαι, οὐχὶ ὅμως, ὡς τότε, προσωπίδας φέροντες γυναικείας, ἀλλ' εἰς τὸ νεαρὸν καὶ γυναικῶδες τῆς ὄψεώς των θαρρόυντες. Μεταξὺ δ' αὐτῶν διέπρεπεν ὁ ἔφηβος τότε Παράσχος, καὶ μεταξὺ τῶν ἀνδρῶν πρωτηγωνίστει ὁ μετὰ ταῦτα καθηγητῆς τῆς Βοτανικῆς ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ Θεόδωρος Ὁρφανίδης, ὅστις ἐπιτυχέστατα ὑπεκρίνετο τὸν Ἀλῆ Πασᾶν ἐν τῇ «Φροσύνῃ» μου.

Εἰς δὲ τῶν θερμοτέρων προμάχων τοῦ Ἑλληνικοῦ θεάτρου ἤμην καὶ ἐγώ, καθ' ὅσον ἐθεώρουν αὐτὸ καὶ εἰς ἐξευγενισμόν καὶ ἀνύψωσιν τῆς ἐθνικῆς διανοίας καὶ εἰς πρόοδον τῆς φιλολογίας συντελεστικόν· δι' ὃ μετὰ τινα χρόνον καὶ ἐπισήμως ἐνεκρίθη κατάρτισμός ἐπιτροπῆς πρὸς μόρφωσιν Ἑλληνικῆς σκηνῆς, καὶ εἰς ἐμὲ ἐδόθη ἡ προεδρεία αὐτῆς, καὶ ἐχρηγήθη πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον καὶ πειστώσεις.

Ὑπῆρξε δ' ἡ πρώτη μου ἐπιμέλεια νὰ καταστήσω γνωστὸν τοῖς πᾶσιν αἰσθητὸν τὸν εὐγενῆ σκοπὸν τοῦ Ἑλληνικοῦ θεάτρου, καὶ εἰς αὐτοὺς τοὺς ὑποκριτὰς νὰ ἐμπνεύσω σέβας πρὸς τὸ ἐπάγγελμα αὐτῶν, ὡς ἐθνικὸν ἐπιδιῶκον σκοπόν, καὶ τὴν φιλοτιμίαν ἐν αὐτοῖς νὰ ἐξεγείρω τοῦ νὰ θεωρῶσιν ἐαυτοὺς ὡς ὄργανα τῆς κοινῆς ἡθικοποιήσεως, δι' ὃ καὶ ἀντὶ ὑποκριτῶν ἡθοποιούς μετωνόμασα αὐτούς, καὶ τοῖς ἐδίδασκον ὅτι ὤφειλον νὰ τηρῶσιν ἀμεμπτον καὶ παραδειγματικὴν διαγωγὴν ὑπὲρ πάντα ἄλλον.

Ὑπὸ τὴν νέαν ταύτην ἔποψιν τοῦ σταδίου αὐτῶν θεωρουμένου, ἐδύνατο νὰ ὑπάρξῃ τις ἐλπίς προσελεύσεως καὶ γυναικῶν καὶ νεανίδων εἰς σῶμα τὴν ἡθοποίησιν ἐπαγγελλόμενον καὶ ἐπιδιῶκον. Ἀλλὰ μάτην ἐπὶ πολὺ ἐζητήσαμεν τινα συγκρατανεύουσιν νὰ δώσῃ τὸ πρῶτον παράδειγμα. Τέλος ἡμέραν τινά, ἐν ᾗ ἤμην ἐπὶ τῆς σκηνῆς, παρευρισκόμενος εἰς προγύμνασιν, παρουσιάσθη γραῖα ἐκ

Κωνσταντινουπόλεως, καὶ προσήγαγεν ἡμῖν θυγάτριον, φαινόμενον μόλις δωδεκαετές, τὴν ὄψιν κίτρινον, ἰσχνόν, ἄσχημον, τὴν φωνὴν ἔχον ὀξεῖαν καὶ ἡκιστα μελωδικήν. Τὸ μόνον δ' αὐτοῦ πλεονέκτημα ἦν ὅτι ἤξευρέ τινα γράμματα, ὡς ἡ μήτηρ μοι εἶπεν. Ἡ κοινὴ τῶν μελῶν τῆς ἐπιτροπῆς κρίσις ἀπεφάνθη ὅτι πρέπει ν' ἀποβάλωμεν τὴν ὑποψήφιον. Ἐγὼ ὁμως ἄλλως ἀπεφάνθην, διότι ἐφρόνουν ὅτι, εἴα δῆποτε, ἡ μικρὰ αὕτη κόρη ἦν πολύτιμος ὡς πρῶτον βῆμα καὶ ὡς παράδειγμα. Τὴν ἐδέχθημεν λοιπόν, καὶ τῇ ἐδώκαμεν ἑκατοντάδραχμον μηνιαίαν σύνταξιν καὶ διδάσκαλον. Κατ' ἀρχὰς πάντες οἱ ὑπὲρ αὐτῆς ἀγῶνες ἐραίνοντο ἄφοροι· ἀλλὰ βαθμηδόν, ἄρ' οὐ περιεποιήθη πως τὴν ἐνδυμασίαν της, ἐβελτίωσε καὶ τὴν εἰσιταν αὐτῆς, καὶ ἤρχισεν ὠφελουμένη ἐκ τῶν μαθημάτων τοῦ διδασκάλου καὶ ἐκ τῶν γυμνασίων ἐπὶ τῆς σκηνῆς, εἶδομεν μεταμόρφωσιν εἰς αὐτήν, τὸ σῶμά της ἀνεστηλώθη εὐθύτερον, ἐπὶ τῶν παρειῶν της στρογγυλοτέρων ἤδη ἀνέθαλε τὸ χρῶμα λευκότερον, καὶ ζωηροὶ ἔλαμπον οἱ ὀφθαλμοὶ της, τὸν δὲ κάλλος ἔμενε ἀπαράτμητον πρῶτον. Οὕτω τὴν ἀνεβόασκον εἰς τὴν σκηνήν, καὶ εἰς τὴν πρώτην παράστασιν εἰς ἣν ἐγκώσθη ὅτι γυνὴ ἡθοποιὸς θὰ παρίστατο, τὸ θέατρον παρ' ὀλίγον νὰ καταρρεύσῃ ἐκ τῆς συρροῆς τῶν θεατῶν. Καὶ εἰς μὲν τὰς πρώτας παραστάσεις της λυπηρὰ ἦν ἡ εὐσκινησία της καὶ τὸ δύσηχον τῆς φωνῆς της· κατ' ὀλίγον ὁμως καὶ ταῦτα ἐνέδωκαν, καὶ ἡ νεάνις, ἥτις εἶχεν ἡλικίαν ἀνωτέραν τῆς ἣν ἤλεγχε κατ' ἀρχὰς τὸ ἀνάστημά της, ἀνεδείχθη μέχρι τέλους ἡθοποιὸς ἀξία, ὡς ἐκ τῶν ἐνόντων, καὶ πολλοὺς ἔχρυσα θαυμαστάς. Ὅτε δὲ μετὰ ἔτη τινὰ ἀπεσύρθη τοῦ θεάτρου, ὑπανδρεύθη αὐτὴν εἰς συνταγματάρχης τῆς χωροφυλακῆς.

Δὲν ἔμεινε δὲ ἡ πρώτη αὕτη ἀπόπειρα ἄνευ καρπῶν. Ἡ ἐπιτυχία τῆς πρώτης ἡθοποιουῦ, ὁ ἐνθουσιασμός ὃν ἡ παρουσία της διήγειρε καὶ τὰ ὑλικά κέρδη ἃ οὗτος ἐπέφερεν, εἴλκυσαν καὶ ἄλλας εἰς μίμησιν. Ὁ γαμβρός μου Σκὴν εἰς τὸν κῆπον ὃν εἶχεν ἐν Ἀμπελοκήποις (τοῖς Κήποις τῆς Ἀφροδίτης) εἶχεν ἰδρύσει μεταξουργεῖον, ἐν ἐκ τῶν πρώτων χρονολογικῶς ἐν Ἑλλάδι, καὶ ἐν αὐτῷ

πολλά εἰργάζοντο πτωχὰ κοράσια ἐκ τοῦ χωρίου, διότι ὁ σκοπὸς τοῦ ἦν νὰ ἐκτείνῃ τὴν μεταξουργικὴν ἄσκησιν εἰς τὸν λαόν. Μεταξὺ δὲ τῶν κορασίων τούτων νέαι τις Ἑπειρώτις, Αἰκατερίνα τὸ ὄνομα, ἦν τόσον σπανίας ὠραιότητος, ὥστε πάντες οἱ φίλοι καὶ γνώριμοι τῆς οἰκογενείας ἐπεσκέπτοντο τὸ μεταξουργεῖον πρὸ πάντων ἵνα τὴν ἰδῶσιν. Ἐπιστρέφων δ' ἐγὼ ποτε ἐξ ὁδοιπορίας εἰς τὴν Εὐρώπην, ὅτε τὸ πρῶτον ἐπεσκέφθην τὸ θέατρον, καὶ πρὸ τῆς παρ-
στάσεως, ὡς πρόεδρος τῆς ἐπιτροπῆς, εἰσῆλθον εἰς τὰ παρσκήνια, τίς ὑπῆρξεν ἡ ἐκπληξίς μου ν' ἀπαντήσω ἐκεῖ τὴν ἄλλοτε ῥακέν-
δυτον καὶ γυμνόποδα Αἰκατερίναν μεγαλοπρεπέστατα ὡς βασι-
λισσαν ἐστολισμένην, καὶ ἀκτινοβολοῦσαν ἐκ χρυσοῦ ἀποδεικνύοντας ἔτι μεῖζον τὸ καλλὸς τῆς. Ἐπὶ τῆς ἀπουσίας μου εἶχε στρατολο-
γηθῇ εἰς τὸ θέατρον καὶ δὲν εἶχε μὲν ὡς ἡθοποιὸς τὰ πλεονεκτή-
ματα ἃ ἡ μακροτέρα πεῖρα καὶ ὁ ἀνώτερος βαθμὸς τῆς ἐκπαιδεύ-
σεως ἔδιδον εἰς τὴν πρώτην ἡμῶν νεοσύλληκτον, ἀλλὰ τὰ φυσικὰ
θέλγητρόν της τὴν εἶχον καταστήσει ἀγαπητοτέραν εἰς τὸ κοινόν,
καὶ μέχρι τέλους ὑπανδρεύθη νέον ἰατρὸν ἐκ τῆς πατρίδος της καὶ
μετέβη εἰς Ἰωάννινα.

Πολλαὶ δὲ καὶ ἄλλαι ἠκολούθησαν ταύτας, καὶ εἶχον ποικίλας τύχας, ἀναλόγως τῶν διαθέσεων αὐτῶν, ἀλλὰ καὶ τῆς τῶν ἀρ-
χῶν μερίμνης καὶ ἐπιτηρήσεως. Ἐν τέλει οἱ θίασοι ἐπολλαπλα-
σιάσθησαν ἐπὶ τοσοῦτον, ὥστε εἰς πολλάς πόλεις τῆς Ἑλλάδος, τῆς
Τουρκίας καὶ προσέτι τῆς Ρουμανίας, ἢ μονίμως ἢ περιοδικῶς ἔδι-
δον ἐλληνικὰς παρσάσεις, χωρὶς ὅμως ποτὲ νὰ φθάσωσιν εἰς
σχετικόν τινὰ βαθμὸν ἐντελείας, διότι ποτὲ περὶ αὐτοῦ δὲν ἐλήρθη
σπουδαία κυβερνητικὴ μέριμνα, καὶ παρεβλέπετο πάντοτε ὅτι ἐϋ-
νοντο νὰ γίνωσι δραστήριον ὄργανον τῆς καλλιέργειας τῆς φιλολο-
γίας, τῆς διανοητικῆς ἀναπτύξεως τῶν Ἑλλήνων, καὶ τῆς ἐξα-
πλώσεως τῆς ἐπιρροῆς τοῦ Ἑλληνισμοῦ.

Οὐδέποτε δὲ καὶ ἔκτοτε ἔπαυσα μεριμνῶν ὑπὲρ τοῦ Ἑλληνικοῦ
θεάτρου. Ἐπὶ πλεῖστα δ' ἔτη οὐδὲν περὶ αὐτοῦ ἐγένετο, μέχρις οὗ
ἐπελήφθη αὐτοῦ ἡ ἰδιωτικὴ πρόνοια τῆς Α. Μ. τοῦ Βασιλέως.

Κατ' ἐκείνην τὴν ἐποχὴν ἔφθασεν εἰς Ἀθήνας ἐκ Ρουμανίας ἡ ὑπορὸς καὶ εὐγενῶς ἀνατεθραμμένη οἰκογένεια τοῦ Ἀλεξάνδρου Μυροκορδάτου, ὁμωνύμου καὶ ἐξαδέλφου τοῦ ἐν Ἑλλάδι διακριθέντος. Καὶ ἡ μὲν σύζυγος αὐτοῦ ἦν ἡ Δομνίτσα Σμαράγδα, τὸ γένος Μουρούζη, υἱοὶ δέ, πρωτότοκος μὲν ὁ Γεώργιος, ὁ σοφὸς ἔπειτα τοῦ Γαλλικοῦ δικαίου καθηγητῆς, δευτερότοκος δὲ ὁ Δημήτριος, καὶ αὐτὸς εἰς τὸ Πανεπιστήμιον διαπρέψας εἰς τὸν κλάδον τῆς Ἀνατομίας, ἧς ὀγκῶδες καὶ ἀξιόλογον ἐξέδωκε σύγγραμμα, πρῶτος νομοθετήσας τῆς ἐπιστήμης ταύτης τὴν ὀνοματολογίαν. Ἐμνηστεύθη δὲ τὴν ἐπίτιμον Κυρίαν τῆς Βασιλίσσης, τὴν Γερμανίδα Κᾶν Wiesenthau, ἀλλ' ἐκ στηθικοῦ παθήματος ἀπέθανεν ὅταν ἐπρόκειτο νὰ τελεσθῶσιν οἱ γάμοι του.

Ἐκ δὲ τῶν θυγατέρων πρωτότοκος ἦν ἡ ἐν Κωνσταντινουπόλει σεβαστὴ σύζυγος τοῦ σοφοῦ Στεφανοῦ Καραθεοδωρῆ, αἱ δὲ ἄλλαι τρεῖς ἦσαν ἡ Ζωή, ὑπανδρευθεῖσα ἐν Ἀθήναις τὸν φιλέλληνα Ἰσπανὸν συνταγματάρχην Κ. Ἀλμέϊδα, ἡ Εὐφροσύνη καὶ ἡ Αἰκατερίνη, πᾶσαι, μάλιστα δὲ ἡ νεωτάτη διὰ πικρῶν προτερημάτων πεπρωκυλισμέναι. Ἀλλ' ἐγὼ οὐδόπως τότε διανοούμενη νὰ νυμφευθῶ καὶ ἂν τοῦτο ἦν, μείζονα κλίσειν θὰ ἡσθανόμην πρὸς τὴν τρίτην τῶν θυγατέρων, οἱ' ὃ ἀπέκρουσα τῆς μητρός μου τὴν πρότασιν. Καὶ ἡ μὲν Κᾶ Εὐφροσύνη ἐνυμφεύθη μετέπειτα τὸν Ναύαρχον καὶ Ὑπουργὸν διατελέσαντα Κον Τομπάζην, ἡ δὲ Κᾶ Αἰκατερίνη τὸν συνάδελφον ἄλλοτε καὶ φίλον μου Κ. Δόσιον.

Γ.

ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑ ΣΚΗΝ

1.

"Αφιξις.

Κατὰ τὴν ἀρχὴν τοῦ θέρους τοῦ 1838 συνέβη τι μεγάλην ἐξασκῆσαν ἐπιρροὴν ἐπὶ τοῦ λοιποῦ βίου μου. Ἡ ἀδελφὴ μου Ρα-
 λοῦ Σκὴν ἐπανῆλθεν ἐκ τῆς Ἀγγλίας μετὰ τοῦ ἀνδρός της, ὅστις
 ἐπιθυμῶν καὶ ἐλπίζων νὰ κινήσῃ τὸ ἐνδιαφέρον τῆς οἰκογενείας του
 ὑπὲρ τῶν ἐν Ἑλλάδι γεωπονικῶν ἐπιχειρήσεών του, αἵτινες ἕως
 τότε ἐνόμιζεν ὅτι μόνον ἐξ ἐλλείψεως κεφαλαίων δὲν ἐπετύγχανον,
 ἔπεισε τοὺς γονεῖς του, συμπαραλαβόντας καὶ τὰς τέσσαρας ἀδελ-
 φάς του, νὰ τὸν παρακολουθήσωσιν εἰς Ἀθήνας. Τὴν ἐπαινετοὺς τῆς
 ἀπὸ τινος ἀποδημούσης λίαν ἀγαπητῆς ἀδελφῆς μου, καὶ τὴν ἄφι-
 ξιν μεταξὺ ἡμῶν τῆς ἐξόχως διακεκριμένης οἰκογενείας τοῦ συζύ-
 γου της, ἡσπάσθην μετ' ἐξόχου χαρᾶς, διότι πάντα τὰ μέλη
 αὐτῆς διεκρίνοντο διὰ προτερημάτων τοῦ νοῦς, τοῦ χαρακτῆρος καὶ
 τῆς ἀνατροφῆς καὶ παιδείας, ὅποια ἦσαν ἔτι σπάνια τότε ἐν τῇ
 παρ' ἡμῖν κοινωνίᾳ. Ὁ κ. Σκὴν (Skene) εἰς τῶν ἐπιστηθίων
 φίλων τοῦ Οὐαλτερσκόττ, ἀφιερῶσαντος εἰς αὐτὸν ἐν τῶν ποιημά-
 των του (τὴν Marmion) καὶ ὀνομαστὶ αὐτὸν περιλαβόντος εἰς
 τοὺς πρώτους στίχους τοῦ Δ' ἔσματος, ἦν ἀνὴρ διὰ παντοίας παι-
 δείας κεκοσμημένον ἔχων τὸν νοῦν, λίαν φιλόκαλος, εὐθυμος συγ-
 χρόνως καὶ ἐμβριθεῖς. Ἡ δὲ Κα Σκὴν ἐξεῖχε διὰ τοῦ χαρακτῆρός
 της τὴν εὐγένειαν καὶ τὴν ἀγαθότητα, καὶ αἱ θυγατέρες της διὰ
 πασῶν τῶν φυσικῶν καὶ ἐπικτήτων χαρίτων. Εἰ δὲ καὶ ἡ δευτέρα,
 Αἰκατερίνα (Καίτη) ἦν ἡ ὠραιοτέρα αὐτῶν, ἐπροτίμων ὅμως ἐγὼ
 τὴν τρίτην, Καρολίαν, εὐρίσκων αὐτὴν ὑπερέχουσαν κατὰ τὴν

καλλονήν τῆς καρδίας καὶ τοῦ πνεύματος τὴν εὐγένειαν, δι' ὃ καὶ ὅλον τὸν καιρὸν ὅσον μοὶ κατέλειπεν ἡ ὑπηρεσία κατέτριβον παρὰ τῇ φίλῃ μου ἀδελφῇ, πρὸς ἣν ἔτρεφον πάντοτε τρυφερωτάτην ἀγάπην, καὶ παρὰ τῇ νέᾳ οἰκογενείᾳ της. Ἡ μετὰ ταύτης σχέσις μου ἔτι ἐπιμονώτερον μὲ ὅπλισε κατὰ τοῦ σχεδίου τῆς μητρός μου, τοῦ νὰ ζητήσῃ δι' ἐμὲ τὴν χεῖρα τῆς ὑποψηφίου της καὶ ἀνέτρεψεν αὐτὸ ἄρδην. Εἰς ἓνα τῶν ἐφίππων περιπάτων, διηγούμενος τὸ πρᾶγμα εἰς τὴν Καρολίαν, ἐξετράπην καὶ εἰς κακόλογόν τι λογοπαίγνιον, εἰπὼν ὅτι θέλουσι νὰ μὲ νυμφεύσωσιν, ἀφορῶντες εἰς τὰ πλούτη τῆς Κυρίας, *but I dont care for her raven hue (revenu)*, διότι ἡ κυρία ἦν μελαγχροινή, δι' ὃ ἐγέλασε μὲν ἡ Καρολίνα, ἀλλὰ καὶ μ' ἐπέπληξε.

2.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

Περιοδεία.

ΑΘΗΝΩΝ

Τῇ δὲ 2 Ὀκτωβρίου τοῦ ἑτοῦς τούτου ἀδειαν λαβὼν ἐπεχείρησα μετὰ τοῦ κ. Σκῆν, τοῦ πατρός, ἐκδρομὴν διὰ τῆς Ἑλλάδος, ἣν αἱ ποικίλαι γνώσεις καὶ ὁ εὐτράπελος χαρακτήρ τοῦ συνοδοιπόρου μου μοὶ καθίστων εὐαρεστοτάτην, καὶ ἐφ' ἧς, συνέκδημον ἔχων τὸν Πausanίαν, ἐπροσπάθουν ν' ἀνευρίσκω τὴν ἀρχαίαν Ἑλλάδα ἐν τῇ νέᾳ. Ὡδοιποροῦμεν δέ, ἐννοεῖται, ἐφιπποι, διότι τότε πλὴν τῶν ἰδίων ποδῶν, ἢ τῶν τοῦ ἵππου, ὄνου ἢ ἡμιόνου, ἄλλος τρόπος τῆς κατὰ ξηράν μεταβάσεως ἀπὸ τόπου εἰς τόπον ἐν Ἑλλάδι δὲν ὑφίστατο ἔτι. Καὶ ὁ μὲν κ. Σκῆν ἔβκινεν ἐπὶ ἰδίου ωραίου ἵππου, ὃν ὁ γαμβρός μου, κακῶς ποιῶν, τὸν εἶχε πείσει ν' ἀγοράσῃ ἐπὶ τούτῳ, ἐγὼ δὲ καὶ ὁ συνοδεύων ἡμᾶς ὑπηρέτης ἐπὶ ἱππαρίων μεμισθωμένων. Οὐδόλως δὲ δυσηρεστούμενην διὰ τὸν τρόπον τοῦτον τῆς ὀδοιπορίας, διότι οὕτως ἐβλέπομεν τὴν χώραν πολὺ ἐντελέστεραν καὶ λεπτομερέστερον παρ' ἂν διὰ σιδηροδρόμου ἢ καὶ ἐφ' ἀμάξης τὴν διετρέχομεν. Ὅσάκις μᾶς ἐφαίνετο ὅτι ἦν τι ἄξιον ἐπισκέψεως,

ἐρείπιον ἢ ἐπιγραφὴ, ἐξετρεπόμεθα τῆς ὁδοῦ, ἰστάμεθα καὶ ἐπε-
 ζεύομεν ἵνα τὸ ἐπισκεφθῶμεν, καὶ πρὸ πάντων διεκόπτομεν συνε-
 χέστατα τὴν πορείαν ἡμῶν ὡςάκις ἐφθάνομεν εἰς θέσεις ζωγραφικὰς,
 ὧν ἐστὶ τοσοῦτον πλουσία ἡ Ἑλληνικὴ φύσις, καὶ ὁ κ. Σκὴν μετὰ
 μεγίστης ταχύτητος καὶ ἐκτάκτου φιλοκαλίας ἰχνογράφει τὸ το-
 πιον, προσημειῶν διὰ λέξεων τὰ χρώματα καὶ εἰς τὸ ἑσπερινὸν
 κατάλυμα, ἐν ᾧ εἶχεν εἰσέτι ζωηράν αὐτοῦ τὴν ἐνθύμησιν συνε-
 πλήρου τὸ ἔργον του, ἐκάστοτε ὅσον ἦν ἀναπόφευκτον, ἐπιφυλατ-
 τόμενος νὰ ἐξεργασθῇ ἀκριβέστερον τὰ ὑδρογραφήματα μετὰ τὴν
 εἰς Ἀθήνας ἐπάνοδόν του. Οὕτως ὅτε μεθ' ἱκανὸν χρόνον ἐπανε-
 κάμφεν εἰς Ἀγγλίαν, ἔφερε μεθ' ἑαυτοῦ ὑπὲρ τὰς ὀσχιλίας εἰκό-
 νας θέσεων καὶ μνημείων Ἑλληνικῶν, καὶ ἠναγκάσθη ἐπὶ ἱκανὸν
 χρόνον νὰ καταλείψῃ ἐν Ἐδιμβούργῳ εἰς τὸ δημόσιον τὴν αἵθρυσαν
 τῆς οἰκίας του, εἰς ἣν εἶχε καταθέσει αὐτάς, διότι πάντες οἱ τεχνο-
 γνῶσται καὶ οἱ περίεργοι ἀπῆλθον νὰ τὰς ἐπισκεφθῶσι. Πλὴν δὲ
 τῆς ζωγραφίας ἡσχολεῖτο ἐν τοῖς ἑσπερινοῖς ἡμῶν κατάλυμασι καὶ
 εἰς σύνταξιν ἀπομνημονευμάτων ὁδοιπορικῶν, ὧν μετὰ θάνατόν του
 εὐρέθησαν πολλοὶ τόμοι χειρόγραφοι οὐδέποτε δυστυχῶς ἐκδοθέντες.

Μετέβημεν δ' ἐξ Ἀθηνῶν, δι' Ἐλευθερῶν εἰς Πλαταιὰς καὶ
 Θήβας, καὶ ὑπερβάντες τὸ στενὸν τῆς Σφιγγός, εἰσῆλθομεν εἰς τὸ
 πεδίον τῆς Κωπαίδος, ἐπορεύθημεν πεζοὶ μέχρι Ἀλιάρτου (ὑπὸ τὸ
 χωρίον Μάζι) ἔνθα ἐν ἐρειπίῳ ἐκκλησίας κατέχοντι θέσιν ἀρχαίου
 ναοῦ εἶδον ἐπιγραφὴν 17 στίχων, ἀναφέρουσαν *σύννοδος τῶν κυ-
 νηγῶν*. Ἐκεῖθεν δὲ μετέβημεν εἰς Ὀρχομενὸν (Σκριποῦ), κατελύ-
 σαμεν ἐν τῷ μοναστηρίῳ περιέχοντι ἐρείπια τοῦ ναοῦ τῶν Χαρίτων,
 οὗ οἱ λίθοι ἐνομίζοντο ὑπὸ τῶν ἀρχαίων πεσόντες ἐκ τοῦ οὐρανοῦ,
 καὶ τὰς ἐν αὐτοῖς περιέργους ἐπιγραφάς. Περιήλθομεν δὲ καὶ τὰ
 λείψανα τοῦ *Θησαυροῦ τοῦ Μινύου* ὁμοιοτάτου πρὸς τὸν τοῦ
 Ἀτρέως καὶ οὐ πολλάκις, λέγων καὶ γράφων, ἐπρότεινα τὴν ἀνα-
 σκαφὴν πρὸς ἐξιχνίασιν γενικοῦ συστήματος τοῦ παναρχαίου ἐκείνου
 ῥυθμοῦ, ἀλλ' οὐδέποτε εἰσηκούσθη, μέχρις οὐ τέλος ὁ φιλάρχαιος
 κ. Σχλεῖμαν, ἐξ ἰδίας πρωτοβουλίας καὶ ἰδίας δαπάνης τὸν ἀνέ-

σκαψε, σπουδαῖα ἐν αὐτῷ λείψανα ἀνευρών. Περιήλθομεν δὲ καὶ τοῦ φρουρίου τὰ πολλὰ σωζόμενα λείψανα περὶ ὑψηλὴν τὴν ἀκρόπολιν, πρὸς ἣν φέρουσιν 93 βαθμίδες εἰς τὸν βράχον τετμημέναι, ἐνιχρῶ ὅμως ἀκροσφαλεῖς καὶ ἐπικίνδυναι εἰς ἀνάβασιν. Τὸ τεῖχος αὐτῆς ἐξετάσαντες εὗρομεν διατηροῦν 23 σειρὰς λίθων, ὧν ἕκαστος ἔχει $1 \frac{1}{2}$ μέτρον μῆκος καὶ $\frac{2}{3}$ μ. ὕψος.

Ἐξ Ὀρχομενοῦ δὲ μετέβημεν εἰς Λεβαδίαν, καὶ φιλοξενηθέντες ὑπὸ τοῦ κ. Ἀντ. Γεωργαντά, ἐπεσκέφθημεν τὸ ἄντρον τοῦ Τροφωνίου, τὰς πηγὰς τῆς Ἐρκύνης Λήθην καὶ Μνημοσύνην, τὸ φρούριον, τὸν Ἀγ. Ἡλίαν ἐπὶ τῶν λειψάνων τοῦ ἡμιέργου ναοῦ τοῦ Διός, οὗ μνημονεύει ὁ Πυσανίης, τὸ ἐπιγραφὰς περιέχον ἀρχαῖον τζαμίον, τὴν ἐκκλησίαν τῶν Ἀγίων Ἀναργύρων, ἄνω τῆς Ἐρκύνης, κατέχουσιν ἴσως τὴν θέσιν τοῦ ναοῦ τοῦ Ἀσκληπιοῦ, καὶ περιέχουσιν τὴν ἐπιγραφὴν **ΑΘΑΝΙΧΑ** (ἧτοι **Ἀθηνία**).

Μετὰ δύο δὲ ἡμέρας ἐπορεύθημεν εἰς Κάπραιναν, τὴν ἀρχαίαν Χαιρώνειαν, ἧς ὑπέρεκειται ὁ Πέτρος ὁγκώδης βράχος ὁ ὑπὸ τοῦ Κρόνου καταποθεῖς, ἀπατηθέντος ὑπὸ τῆς Γεῆς, καὶ πιστεύσαντας ὅτι τρώγει τὸν Δία βρέφος. Ὀλίγον δ' ἐκτὸς τοῦ χωρίου παρήλθομεν βρύσιν ἐξ ἀρχαίων λίθων εἰς ὧν ἓνα καὶ ἀντέγραψα τὴν ἐπιγραφὴν :

φλα) **ΒΙΟΝ ΑΥΤΟΒΟΥΛΟΝ ΦΙΛΟΣΟ
ΦΟΝ ΠΛΑΤΩΝΙΚΟΝ ΦΛΑΒΙΟΣ ΑΥΤΟΒΟΥ
ΛΟΣ ΤΟΝ ΠΡΟΣ ΜΗΤΡΟΣ ΠΑΠΠΟΝ**

Ὑπὲρ τὴν βρύσιν δ' ἐγείρεται τὸ θέατρον, μικρὸν ἄλλ' ὥραϊον, καὶ ὑπὲρ αὐτὸ λείψανα τῆς ἀκροπόλεως πολλαχοῦ καταφανῆ ἐκ λίθων συννόμων. Ὀλίγον δὲ περαιτέρω διήλθομεν ἐμπρὸς τοῦ περιφήμου λέοντος τοῦ ἀνεγερθέντος ὑπὸ τοῦ Φιλίππου εἰς μνήμην τῆς μεγάλης αὐτοῦ νίκης, καὶ ὅστις κεῖται εἰς τεμάχια τεθραυσμένος ἐπὶ τοῦ ἐδάφους.

Μετὰ $2 \frac{1}{2}$ ὥρας διήλθομεν διὰ τῆς Δαυλίδος (Δαυλίας σήμερον), πολλὰ διατηρούσης ἀρχαῖα λείψανα, καὶ εἰς τὴν ἐκκλησίαν ἀνέγνωμεν ἐπιγραφὴν 36 στίχων τοῦ Αὐτοκράτορος Τραϊανοῦ. Κάμ-

ψαντες δὲ τὴν βορείαν ὑπώρειαν τοῦ Παρνασσοῦ, καὶ μακρόθεν τὸ φρούριον τῆς Πανοπέας (τὸν ἅγιον Βλάσιον) ἐφ' ὑψηλοῦ βλέποντες διήλθομεν ὑπὸ ἀποκρήμνους βράχους εἰς οὓς εἰσχωρεῖ τὸ βαθὺ σπήλαιον, τὸ ἐπὶ τῆς ἐπαναστάσεως εἰς κρυφύγετον τῆς οἰκογενείας τοῦ Ὀδυσσεὺς καί, ὡς κρινῶς ἐνομιζέτο, καὶ εἰς μυστικὸν αὐτοῦ θησαυροφυλάκιον χρησιμεῦσαν. Κατελύσαμεν δ' εἰς Βελίτσαν, τὴν ἀρχαίαν Τιθορέαν. Ταύτης τὰ σωζόμενα ἀρχαῖα τεῖχη ἀναρρίχωνται εἰς τοὺς βραχώδεις πρόποδας τοῦ Παρνασσοῦ, διατηροῦντα ὠραίους πύργους, ὧν εἰς ἔχει ἔτι 16 σειρὰς μεγάλων συννόμων λίθων, καὶ κατακλύζονται πολλαχοῦ ὑπὸ χειμάρρου ὅστις ἐκαλεῖτο Καχάλης. Μεταξὺ δὲ πολλῶν ἐπιγραφῶν αὐτόθι διατηρουμένων, μία, χρόνων μεταγενεστέρων, τῶν τοῦ Αὐτοκράτορος Νέρβου, περιέχει τὸ ἀρχαῖον τῆς πόλεως ὄνομα.

Ἐκ Τιθορέας δὲ τὴν ἐπιούσαν παλινδρομήσαντες πρὸς Δαυλίδαν, διήλθομεν διὰ τῆς περιφήμου οἰκιστῆς ὁδοῦ ἢ τῆς Τριόδου, ἐνθα ὁ Οἰδίπους λέγεται φονεύσας τὸν Λαῖον, καὶ ὑπερβάντες ἀρχαῖον τεῖχος, μέρος μὲν ἐκ πολυγωνίων, μέρος δ' ἐκ τετραπλευρῶν λίθων συγκείμενον, καὶ λόφους ἀμπελοφόρους, ἐφ' ὧν κεῖται ἡ Ἀράχωβα, πρὸς τὰ δεξιὰ δ' ἔχοντες χιονοσκεπεῖς τὰς ἄκρας τοῦ Παρνασσοῦ, ἐφθάσαμεν περὶ τὸ ἐσπέρας εἰς Δελφοὺς (μετονομασθέντος ἐν μεσαιῶνι **Καστρὶ** ἐκ τινος μικροῦ ὀχυρώματος, οὗ λείψανα σώζονται εἰς τὸ ὄρος τὸ ἀντιπέραν), καὶ κατελύσαμεν εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ ξεναγοῦ Ἀναγνώστη Χαγνάδη. Τὸ χωρίον κεῖται ἐπὶ τῆς κλιτύος τοῦ ὄρους, ὅπου ἦν ἡ ἀρχαία πόλις καὶ τὸ μαντεῖον. Τὴν ἐσπέραν δ' ἐκείνην καὶ τὴν ἐπαύριον κατετρίψαμεν ἐπισκεπτόμενοι τὰ ἐρείπια, πολυπληθέστατα ὄντα εἰ καὶ ὀλίγον καταφανῆ. Τινὰ τῶν σωζομένων τειχιῶν εἰσὶ πολυγωνίου ῥυθμοῦ, ἀποδεικνύοντα τοῦ πολίσματος καὶ τῆς αὐτόθι λατρείας τὴν ἀρχαιότητα, καὶ ἀνήκουσι πιθανῶς εἰς τοὺς 4 ναοὺς ὧν μνημονεύει ὁ Πausanias, τοῦ μὲν ὡς ἤδη ἐπ' αὐτοῦ ἐν ἐρείπιοις κειμένου, τοῦ δὲ ὡς ἄνευ ἀγαλμάτων, τοῦ τρίτου ὡς καθιερωμένου τῇ Προυσίᾳ Ἀθηναῖ, καὶ τοῦ τετάρτου ὡς τῶν Ῥωμαίων Αὐτοκρατόρων. Τοῦ ναοῦ δὲ τοῦ

Ἀπόλλωνος τὴν θέσιν ἐπέχει ἡ μικρὰ ἐκκλησία τοῦ Ἀγίου Νικολάου, περιέχουσα Ῥωμαϊκὴν ἐπιγραφὴν τοῦ κοινοῦ τῶν Ἀμφικτυόνων καὶ τοῦ τῶν Ἀχαιῶν, καὶ ὀπίσω τῆς Ἐκκλησίας φύεται ἰσχυρὸν δένδρον δάφνης, βεβαίως ἀπόγονον τῶν ἀρχαίων τοῦ Θεοῦ δαφνώνων, οἷότι τὸ δένδρον τοῦτο καὶ οἱ θάμνοι κατὰ τὸ ρεῦμα τῆς Κασταλίας εἰσὶν εἰς πολλῶν ὥρων ἀπόστασιν πέραν αἱ μόναι ἀπαντῶμεναι δάφναι. Καταρρέει δ' ἡ Κασταλία ἐκ πηγῆς ἐκκλησιδίου ἐχούσης τοῦ Ἀγίου Ἰωάννου καὶ ἀναβρυούσης ἐξ ὑψηλοῦ βράχου σχιστοῦ ἐν εἵδει σπηλαίου, εἰς ὃν ἀνερρίχθημεν ἀνυπόδυτοι, ἀφ' οὗ ἐνεφορήθημεν ἐκ τοῦ ποιητικοῦ νάματος. Ὑπὲρ ἄνω δὲ τοῦ ναοῦ σώζονται ἵχνη τοῦ ἀρχαίου σταδίου, καὶ ὁ περίβολος τῆς λέσχης, ὅλως, καθ' ὅσον φαίνεται ἐκτὸς τῆς γῆς, κεκαλυμμένος ὑπὸ ἐπιγραφῶν, ἃς δὲν εἶχον καὶ ἄλλοι ν' ἀντιγράψω. Ὑπὸ δὲ τὸ χωρίον, εἰς τὴν θέσιν Παναγία, ἦν τὸ ἀρχαῖον Γυμνάσιον, διαφορά λείψανα διατηροῦν καὶ αὐτὰ, καὶ ἐν ἄλλοις ὥραιαν περὶ ἀστάσιν θύρας εἰς τὸν βράχον λελαξευμένης, καὶ κατάγλυφον σαρκοφάγον ἐκ τῶν ὠραιότερων ἐν Ἑλλάδι σωζομένων. Ἐτι δὲ βαθυτέρου, εἰς τὸν πυθμένα τῆς χαράδας, ῥέει μεταξὺ ἐλκιῶν ὁ χεῖμαρος Πλεῖστος.

Ἀπήλθομεν δ' ἐκ Δελφῶν πεζοί, ἵνα ἔτι μᾶλλον ἀπολαύσωμεν τῆς θεᾶς τῆς ἀγρίας ὠραιότητος τῆς βαθείας ἐκείνης κοιλάδος, ἧς τὰ ἀπότομα πλευρὰ καλύπτουσιν ἔτι αἱ παρὰ τοῖς ἀρχαίοις περίφημοι Διονύσiai ἄμπελοι. Ἐν ᾧ δ' ἐπορευόμεθα ἐπὶ τῆς νοτίας κλιτύος ἠκούσαμεν ἄνθρωπον, ὅστις μᾶς ἐκάλει χειρονομῶν ἐκ τῶν ἀντιπέραν λόφων, καὶ κατήρχετο τὸ ὄρος ἐρχόμενος πρὸς ἡμᾶς. Εἰ καὶ ὁ κ. Σκὴν ἔκρινε τὴν συνάντησιν ταύτην ὡς μᾶλλον ὑποπτον, ἀλλ' ἐκφυγῆς μὴ ὑπαρχούσης, ἐκαθήσαμεν εἰς τῆς ὁδοῦ τὸ χεῖλος, καὶ τὸν ἐπεριμείναμεν. Ὅτε δὲ ὑπερβὰς τὴν κοιλάδα, ἔφθασεν εἰς ἡμᾶς, εἶδομεν ὅτι εἶχεν εἰς τὰς χεῖρας οὐχὶ ὄπλον, ἀλλὰ καλάθιον, καὶ λαβὼν ἐξ αὐτοῦ μᾶς ἔδωκε θύω βότρυας σταφυλῆς ῥοδίτου, ἐκάστην ἔχουσιν μῆκος παιδίου σχεδόν, καὶ ὁμοιζούσας βαρύτιμον ὀρμαθὸν πολυτίμων λίθων. Μετὰ θαυμασμοῦ

δεχθέντες αὐτάς, ἠθελήσαμεν διὰ τινος ὁσέως κερμάτων νὰ ἐκφράσωμεν τὴν εὐγνωμοσύνην ἡμῶν, ἀλλ' ὁ φιλόξενος ἐκεῖνος ἄνθρωπος οὐδὲν ἠθέλησε νὰ δεχθῇ, εἰπὼν ὅτι ἐννοήσας ἡμᾶς ξένους, ἦν εὐτυχὴς νὰ μᾶς δώσῃ τὴν ἀπαρχὴν ἐκείνην τῶν προϊόντων του, καὶ εὐχηθεῖς ἡμῖν κατευόδιον, ἐπέστρεψε πάλιν ὅθεν εἶχεν ἔλθει. Προχωρήσαντες δὲ διέβημεν διὰ τοῦ λόφου τοῦ Προφήτου Ἑλίου, τῆς θέσεως τῆς συνόδου τῶν Ἀμφικτυόνων, ὅθεν λαμπρὰ ἐστὶν ἡ ἄποψις πρὸς Δελφοὺς ἀφ' ἐνός, πρὸς τὴν Φωκικὴν πεδιάδα ἀφ' ἐτέρου, καὶ συγχρόνως πρὸς τὴν Κρῖσσαίαν θάλασσαν· καὶ μετὰ μίαν ὥραν κατέβημεν εἰς τὴν ἀρχαίαν Κρίσσαν, τὴν νῦν Χρυσόν, ὡρτίζον σύμφυτον χωρίον εἰς τοὺς πρόποδας τοῦ Παρνασσοῦ, ἐπίσης ὥραν ἀπέχον ἀπὸ τῆς θαλάσσης, καὶ τούτου ἐπεσκέφθημεν τὰ σχολεῖα, τὸ δημοτικὸν καὶ τὸ ἐλληνικόν.

Πρὸς δεξιάν δ' εἶτα στραφέντες, μετ' ἄλλης ὥρας ὁδοιπορίαν διὰ τῆς ἐλαιοφόρου πεδιάδος, ἐφθάσαμεν εἰς τὰ Σάλωνα, σῶζοντα λείψανα τοῦ ἀρχαίου Ἑλληνικοῦ τῆς Ἀμφίσσης φρουρίου καὶ τῶν Ἑνετικῶν αὐτοῦ προσκοιτοδომῶν. Ἐνταῦθα δὲ δεξιωθέντες ὑπὸ τοῦ Διοικητοῦ, τὴν ἐπαύριον ὑπὸ βαγδαίαν βροχὴν ἀνεῳχθήθημεν καὶ πάλιν κατέβημεν τὴν ὀλισθηρὰν ὁρεινὴν πλευρὰν τοῦ Παρνασσοῦ, μεταξὺ αὐτοῦ καὶ τοῦ Κόρακος, καὶ περὶ τὸ ἐσπέρας ἐφθάσαμεν εἰς τὸ ὑπὸ τοῦ Ὀδυσσεύς ὁρμασθὲν Χάνι τῆς Γραβιάς, τὴν ἀρχαίαν Χαράδραν, παρὰ τὰς ὄχθας τοῦ Βοιωτικοῦ Κηφισοῦ, αἰσθανόμενοι ὅτι εἵχομεν ἐφ' ἡμῶν αὐτῶν περισσότερον ὕδωρ ἀφ' ὅτι εἶχεν ἐκεῖνος εἰς τὴν κοίτην του. Εἰς τὸ πεινχρὸν δὲ χάνιον ἀνάψαντες μεγάλην πυράν, ἐξηράναμεν ὑπὲρ αὐτὴν ὅσα ἐνδύματα ἐδυνάμεθα εὐσχήμως ν' ἀποδυθῶμεν, καὶ μετὰ τῶν λοιπῶν ἔστημεν οἱ ἴδιοι παρὰ τὰς φλόγας, ὅτε ἠρξάμεθα ἀναπέμποντες ἀτμοὺς ὡς καπνοδόχοι ἀτμοκινήτου.

Τῇ δ' ἐπιούσῃ ἀριστερῶς ἀφέντες λόφους ἐφ' ὧν εἶδομεν λείψανα τείχους, τοῦ τῆς ἀρχαίας Χαράδρας, ὑπερέβημεν τὰς πηγὰς τοῦ Κηφισοῦ εἰς θέσιν κατὰφυτον, ἧς ἐπίσης ὑπερέχει κυκλώπειον τεῖχος, καὶ ὅθεν ὠραιότατῃ ἀνοίγεται ἄποψις τοῦ Παρνασσοῦ καὶ τῶν

συμφύτων ὑπωρειῶν τῆς Οἴτης. Διὰ δυσβάτου δὲ ὁδοῦ ὑπερβάντες τὸ χωρίον Δύω Βουνά, καὶ μετὰ ταῦτα τοὺς Κομποτάδες, ἀφίχθημεν τὸ ἐσπέρας ὑπὲρ τὸν Σπερχεῖον εἰς Λαμίαν, καὶ φιλοξενηθέντες ὑπὸ τοῦ κ. Τσιθανοπούλου, ἀφιερώσαμεν τὴν ἐπαύριον εἰς ἐπίσκεψιν τῶν ἐνδόξων Θερμοπυλῶν.

Τῇ δὲ 9ῃ τοῦ Ὀκτωβρίου μετέβημεν εἰς Στυλίδα, ἧς ἐπίσης ἐπεσκέφθημεν τὸ δημοτικὸν σχολεῖον, καὶ ἐκεῖθεν, ὑπὸ τὸν Ἀχινόν, τὴν Ῥάχιν, ἐφθάσαμεν εἰς Γορδίας, χωρίον σύμφυτον, ὑπὲρ ὃ φαίνονται τὰ ἐρείπια τῆς Κρεμαστῆς Λαρίσσης, εἰς ὃ καὶ διενυκτερεύσαμεν. Τῇ δ' ἐπιούσῃ ἀπήλθομεν ἀπὸ βαθέος ὄρθρου εἰς Γουρουνοπούλιαν θέσιν παραθαλάσσιον, ὅθεν πλοιάριον ἔμελλε νὰ μᾶς φέρῃ εἰς τὴν Εὐβοίαν. Ἀλλὰ μόνον μετὰ 2 $\frac{1}{2}$ ὥρας ἀφίχθη, καὶ μετὰ πολλῆς δυσκολίας ἐπεβιβάσαμεν εἰς αὐτὸ τὸν ἵππον τοῦ κ. Σκῆν, εἰς ὃ καὶ ἐγὼ ἐπιπόνως ἐιργάσθην, καὶ κάθιδρος γενόμενος, φαίνεται ὅτι ἐπὶ τοῦ διαπλου, καίτοι μολις μίαν ὥραν διαρκέσαντος, ἐκρύωσα ἀνεπαισθήτως, καὶ ἐλάβον τὰ σπέρματα ἀσθενείας, ἧτις μικρὸν μετὰ ταῦτα ἀνεπτυχθὲν σπουδαίως. Ἀπέβημεν δ' εἰς τὴν θέσιν τῆς νήσου Εὐβοίας, τὴν καλουμένην Λιχῶα, ἀπέναντι κειμένην τῶν Λιχάδων νήσων, καὶ κατελύομεν εἰς τὸ περὶ παραθαλάσσιον καὶ περίφυτον χωρίον Λιψόν.

Τῇ δ' ἐπιούσῃ διαβάντες δι' Ὠρεῶν, διατηροῦντος οὐκ ὀλίγα ἀρχαῖα λείψανα, εἶχομεν ἀπέναντι ἡμῶν τὴν ἀποψιν τῆς Θεσσαλικῆς Ἑστιαιώτιδος καὶ τοῦ Ὀλύμπου, καὶ δι' ὠραίων καὶ πλουσίων πεδιάδων ἀφίχθημεν εἰς Ξηροχώρι, κείμενον ἐπὶ τοῦ ἀκρωτηρίου Ἀρτεμισίου, καὶ ἐκεῖθεν, κάμψαντες πρὸς μεσημβρίαν, καὶ ὁδοιποροῦντες δι' ἀδιαλείπτου βροχῆς, κατελύσαμεν τὴν ἐσπέραν εἰς Κοκκινομηλιάν, μεταξὺ λόφων γραφικωτάτων· ἐκεῖ δ' ἤσθάνθην κατὰ πρῶτον τὴν προσβολὴν σφοδροῦ πόνου τῆς κεφαλῆς, ὃν μάτην ἤλπισα νὰ πρᾶύνω διὰ πόσεως τείου.

Τὴν δ' ἐπαύριον, διὰ ποικίλων δασῶν καὶ λόφων ὁδοιπορήσαντες, ἐμείναμεν τὴν ἐσπέραν εἰς Ἀχμέτ Ἀγᾶν, κτῆμα τοῦ ἀνεψιοῦ τοῦ Βύρωνος Ἀγγλου ἐποίκου Νοέλ. Καὶ αὐτὸν μὲν δὲν εὔρομεν

ἐκεῖ, ἀλλὰ τὸν σύντροφον αὐτοῦ Müller ὑποδεχθέντα ἡμᾶς, καὶ τὴν 13ην Ὀκτωβρίου ἀφίχθημεν εἰς Χαλκίδα, καὶ κατελύσαμεν εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ τότε γραμματέως τῆς Νομαρχίας Δ. Φιλαρέτου. Καὶ ἐγὼ μὲν, κακῶς ἔχων, κατεκλίθην ἀμέσως. Ἀλλ' ἀκριβῶς τότε ὁ Κ. Φιλάρετος ἔλαβε διαταγὴν δι' ἧς μετετίθετο ἄλλαχού, ὥστε ἠναγκάσθη ν' ἀναχωρήσῃ· ἀλλὰ μὲ ἀφῆκεν εἰς τὸ δωμάτιον καὶ τὰ ἐπιπλά του. Ὁ πυρετός μου ὅμως ἐλάμβανεν ἔντασιν, καὶ ὁ ἱατρὸς δὲν τὸν ἐθεώρει ἀκίνδυνον. Ὁ δὲ συνοδοιπόρος μου, ὁ κ. Σκὴν, ἠναγκασμένος ὦν νὰ ἐπιστρέψῃ εἰς Ἀθήνας, ἔγραψε καὶ μετ' ἐπεμψεν ἐκεῖθεν τὸν ἀρχαῖον ὑπηρέτην ἡμῶν Νικολὴν Καλόγνωμον, καὶ ἀφείς με εἰς αὐτοῦ τὴν ἐπιμέλειαν, ἀνεχώρησεν.

Ἐξηκολούθησα δ' ἐπικινδύνως νοσῶν ἐπὶ τινὰς ἔτι ἡμέρας καὶ ἐπὶ τῆς ἀναρρώσεώς μου εὖρον φιλόξενον περιποίησιν παρὰ πολλαῖς τῶν ἐν Χαλκίδι οἰκογενειῶν. Καίτοι δὲ κλονούμενος ἔτι ἐπὶ τῶν ποδῶν μου, ἀπεφάσισα ὅμως νὰ ὠφειλθῶ τῆς ἐπιστροφῆς τοῦ κ. Ι. Παπαρρήγοπούλου, προξένου τῆς Ρωσσίας, καὶ τοῦ κ. Ἀνδρέα Παπαδόπουλου Βρετοῦ, ἵνα τοὺς συνοδεύσω, διότι τότε ἦ μεταξὺ Χαλκίδος καὶ Ἀθηνῶν ὁδοιπορία ἥν καὶ ἐπισφαλεστάτη. Ἀπήλθομεν λοιπόν, καὶ τὴν νύκτα κατελύσαμεν εἰς Ὠρωπόν, ἀνήκοντα τῷ κ. Παπαρρήγοπούλῳ· τὴν δ' ἐπιοῦσαν ἐξηκολουθήσαμεν διὰ στενῶν καὶ συνδένδρων χαράδρων, αἵτινες μέγαν φόβον ἐνέπνεον εἰς τὸν Κ. Παπαδόπουλον. Δι' ἐμὲ ὅμως πολὺ ἐπαισθητοτέρα ἦν ἡ βροχή, ἥτις εὐκόλως ἠδύνατο νὰ ἐπαναφέρῃ τὴν νόσον ἐξ ἧς μόλις εἶχον ἀπαλλαγῇ.

Ἐπ' ὀλίγας στιγμὰς ἔστημεν ν' ἀναπαυθῶμεν εἰς ἄλλος πυκνόν, καὶ ἐκεῖ προσελθὼν εἰς τῶν ὁπαδῶν ἡμῶν, μοὶ προσέφερε κύλικα (τάσι) πλήρη ῥητινίτου, καὶ ἀπήτησε παρ' ἐμοῦ νὰ τὸ πῶ, διότι ἄλλως, εἰς ἣν ἡμῶν κατὰστασιν καὶ ὡς εἶχεν ἡ ἀτμοσφαῖρα, ἐφρόνει ἀδύνατον νὰ μὴ πάθῃ δεινῶς ἡ υἡγεία μου. Καίτοι δὲ μὴ ἔχων πλήρη πεποίθησιν εἰς τὰς θεωρητικὰς γνώσεις τοῦ αὐτοσχεδίου Ἀσκληπιοῦ μου, παραδεχόμενος ὅμως ὅτι ἡ πεῖρά του ἦν ἀνωτέρα τῆς ἰδικῆς μου, ἔπραξα ὅ,τι ὁ Ἀλέξανδρος ἄλλοτε, καὶ κατέπια

ἀπνευστὶ τὸν οἶνον, δηλητήριοι μὲν μὴ ὑποπτεύων, πεπεισμένος ὅμως ὅτι μετ' ὀλίγον θὰ ἐκαθήμην ὡς ὁ Σίληνός ἐπὶ τοῦ ἵππου μου, καὶ ἴσως θὰ ἠναγκάζετο ὁ ἱατροσύμβουλός μου νὰ μὲ φέρῃ τέλος φοράειν εἰς Ἀθήνας. Ἀλλ' οὐδὲν τούτων, καὶ ὑπέστην θαυμασίως τὸν οἶνον, ὃν κατὰ πρῶτον ἐπὶ ζωῆς μου ἀπεγευόμην. Ἐνήργησε δ' οὗτος τοσοῦτον ἱαματικῶς ἐπ' ἐμοῦ, ὥστε τὴν αὐτὴν ἐσπέρην ἔφθασα ὑγιῆς εἰς Ἀθήνας, καὶ ἅμα φθὰς καὶ ἐναγκαλισθεὶς τὴν οἰκογένειάν μου, εἶχον ἔτι δυνάμεις ὑπολοίπους ὥστε νὰ ἐπισκεφθῶ καὶ τὴν οἰκογένειαν τῆς ἀδελφῆς μου καὶ τοῦ κ. Σκῆν.

Ἦν δὲ κατὰ τὸν χειμῶνα τοῦτον, 1838-1839, ἡ οἰκία τοῦ κ. Σκῆν ἐν τῶν κυριωτέρων κοινωνικῶν κέντρων τῶν Ἀθηνῶν, καὶ εἰς αὐτῆς τοὺς χοροὺς καὶ τὰς συναναστροφὰς συνήρχοντο καὶ ξένοι καὶ ἐγχώριοι, ἐλκυόμενοι ὑπὸ τῶν ἐξόχων τρόπων τοῦ Κυρίου καὶ τῆς Κυρίας Σκῆν, πρὸς οὓς ἠμειλῶντο καὶ οἱ τῆς ἀδελφῆς μου, οὐχ ἥττον δὲ καὶ ὑπὸ τῆς διαπρεποῦς χάριτος καὶ τῆς σπηνίας ἀγωγῆς τῶν τεσσάρων νεαρῶν θυγατέρων, καὶ ἐπίσης ὑπὸ τῆς ὥστε διὰ τὰς Ἀθήνας ὀλίγον συνήθους μεγαλοπρεποῦς φιλοξενίας εἰς ἣν, ἴσως ἐπὶ τὸ νεανικώτερον, ὁ γαμβρός μου παρέσυρε τοὺς γονεῖς του.

3.

Εἰς *Panania* Δακίαν. 1839.

Οἱ ἐμοὶ γονεῖς ἐν τούτοις, βλέποντες τὴν ἰσχυρὰν κλίσιν μου πρὸς τὴν τρίτην ἐκ τῶν θυγατέρων τοῦ κ. Σκῆν, καὶ ἐπιθυμοῦντες νὰ μοὶ δώσωσιν ἀφορμὴν πρὸς ὠριμωτέραν καὶ ψυχροτέραν σκέψιν, ἀπεφάσισαν ὅτι πρέπει νὰ ὁδοιπορήσω, καὶ ἐπειδὴ ἡ θεία μου Κυρία Γεράκη ἐμελλε νὰ ἐπισκεφθῇ τὴν ἀδελφὴν της, Κυρίαν Σούτσου, εἰς Βουκουρέστιον, δι᾽ ἰσχυρίσθη κατ' εἰσήγησίν των, ὅτι εἶχεν ἀνάγκη τῆς συνοδείας μου, ὥστε ἀπεφασίσθη νὰ συναπέλθωμεν. Ἐλεώρησα δ' ἐγὼ τοῦτο ὡς καθήκοντος ἐκπλήρωσιν, καὶ ζητήσας

ἔλαβον τὴν ἀναγκαίαν ἄδειαν παρὰ τῆς Κυβερνήσεως. Ἀπεπλεύσαμεν λοιπὸν ἐκ Πειραιῶς τῇ 7/19 Ἀπριλίου, ἡμέρα Παρασκευῇ. Ἐν Σύρῳ δ' ἐμείναμεν δύο ἡμέρας παρὰ τῇ Κυρίᾳ Ἀρδουάν, ἣτις ἦν θυγάτηρ τοῦ ἀδελφοῦ τοῦ Ἰακώβου Ρίζου Θεοδώρου, καὶ τῆς ἀδελφῆς τοῦ θείου μου Γεράκη, εἶχε δὲ νυμφευθῇ τὸν Γάλλον ἱατρὸν Ἀρδουάν, καὶ ἀνήχθημεν πάλιν τὴν κυριακὴν τὸ ἑσπέρας· τὴν δὲ νύκτα ἔπνευσε σφοδρὸς ὁ Τσικνιάς ἀπὸ τῆς Τήνου, καὶ ἡ θάλασσα ἐγένετο κοίλη, πρὸς μέγαν φόβον τῆς συμπλευύτης μεθ' ἡμῶν Κυρίας Οὐϊλκινσών, γυναικὸς τοῦ ἐν Σύρῳ ἄγγλου προξένου, καὶ τῆς συγγενικῆς αὐτῆς οἰκογενείας Πείρσων. Τῇ ἐπαύριον δὲ τῆς γαλήνης ἐπανελθούσης, ἐξημερώθημεν ἀπέναντι τῶν ἐν ὑψηλῷ κειμένων μαστιχοχωρίων τῆς Χίου, παρήλθομεν πᾶσαν τὴν ἐπὶ μακρὸν παρατεινομένην νῆσον, ἀφ' οὗ εἶδομεν μακρόθεν τὸν πρὸς νότον ἀνοιγόμενον λιμένα αὐτῆς μετὰ τῆς πόλεως, ἣτις ἐν συμφύτῳ κειμένη μᾶς ἐφαίνετο κατὰ μέρος ἀναλαβοῦσα ἐκ τῆς ἐπὶ τῆς ἐπαναστάσεως καταστροφῆς, καὶ μετὰ ταῦτα, βλέποντες πρὸς νότον μὲν τὴν Ἰκαρίαν καὶ Σάμον, πρὸς βορρᾶν δὲ τὴν Λέσβον καὶ τὰ Ψαρά, ἐπλησιάσαμεν τέλος εἰς τὴν ὠραίαν καὶ σύνδεονδρον παραλίαν τῆς Μικρᾶς Ἀσίας, καὶ εἰσεπλεύσαμεν εἰς τὸν κόλπον τῶν Βουρλῶν, ἀριστερῶς ἔχοντες τὴν ἀρχαίαν Φώκιαν (ταῖς Φώκαις), καὶ δεξιῶς τὴν ποτὲ νῆσον τῶν Κλάζουμένων. Ἀφ' οὗ δὲ προσήλθομεν εἰς τὴν ἐκεῖ σταθμεύουσαν Γαλλικὴν ναυαρχίδα καὶ παρεδώκαμεν ὥς διὰ τὸν ναύαρχον ἔφερε τὸ πλοῖον ἡμῶν ἐπιστολὰς ὠρμίσθημεν τέλος εἰς Σμύρνην περὶ τὰς 5 1/2 μ. μ.

Ἡ πόλις μοὶ ἐφάνη κατωτέρα τῶν προσδοκιῶν μου, ἐν ἐπιπέδῳ κειμένη, ἄνευ ἀπόψεως οἰασδῆποτε. Ἐκ τῶν οἰκων δὲ πολλοὶ εἰσὶ μεγάλοι, τινὲς εὐρωπαϊκὸν ἔχοντες τὸν ρυθμόν, ἀλλ' ἀτάκτως ἐπὶ στενῶν ὁδῶν, ὡς κατὰ τύχην ἐρρίμμενοι. Ἡ ἐπὶ τὸ ἀσιατικώτερον ὑπόστεγος ἀγορὰ οὐδὲν μοὶ ἐφάνη ἔχουσα τὸ ἀξιοθέατον, οὐσα δὲ ἱκανῶς ῥυπαρά. Καὶ ἦν ἡ γενικὴ μου ἐντύπωσις ὅτι ἡ Σμύρνη ἴστατό τότε καὶ εἰς τὸ μεταίχμιον μεταξὺ τοῦ πολιτισμοῦ καὶ τῆς βαρβαρότητος ἐξ ἴσου ἀμφοτέρων μετέχουσα. Ἀφ' οὗ δὲ ἐπε-

σκέφθην τὸν πρόξενον Κ. Ξένον, οἰκοῦντα εἰς τὴν ὁδὸν τῶν Ῥόδων, καὶ συνεξέδραμον μετ' αὐτοῦ εἰς κῆπὸν τινα, ἀπεπλεύσαμεν τὴν αὐτὴν ἐσπέραν περὶ τὰς 9, τῆς θαλάσσης εὐσης γαληνιαίας.

Τῇ 11/23 Ἀπριλίου ἐξημερώθημεν ἀπέναντι τῆς Μυτιλήνης, ἥτις ἐλαιόφυτος, καὶ μακρόθεν καθαρῶς διεκρίνετο γραφικὰς ἔχουσα τὰς γραμμὰς, καὶ εἰς τὴν μνήμην ἀνεκάλει τὸ ὄνομα τῆς Σαπφούς, τοῦ Περιάνδρου, τοῦ Τερπάνδρου, τοῦ Πιττακοῦ, τοῦ Ἀλκαίου. Περὶ δὲ τὴν 9ην εἶχομεν ἀπέναντι ἡμῶν τὸ Κάστρον, τὴν ἀρχαίαν Μηθύμνην, καὶ ἐνταῦθα τὸ πλεῖον ἡμῶν περιεστοίχισαν χαριέστατα πηδῶντες δελφῖνες ὡς ἂν ἤθελον νὰ μᾶς ἀναπαρκαστήσωσι τὸν μῦθον, καθ' ὃν εἰς αὐτὴν τὴν θέσιν εἶχον μεταφέρει ἐκ Θράκης τὸ σῶμα καὶ τὴν λύραν τοῦ Ὀρφέως. Πρὸς τὰ δεξιὰ δ' ἡμῶν ἠνοίγετο ἐπὶ τῆς ἀκτῆς τῆς Μικρᾶς Ἀσίας ὁ βαθύς κόλπος τοῦ Ἀδριατικοῦ.

Κάμψαντες δὲ περὶ τὰς 10 τὸ πρῶτον ἀκρωτήριο Μπαμπᾶ, εὐ τὴν κορυφὴν στέφει ὠραῖον χωρίον παρηλάσαμεν τὴν ταπεινὴν καὶ πετρώδη Τένεδον, ἥς ἐβλέπομεν τὴν πόλιν καὶ τὸ φρούριον, μετὰ δὲ τὴν χιονοστεγὴ Λῆμνον, ἥτις ἐφαίνετο εἰς τὰ βορειοανατολικά, ἐστράφημεν πρὸς ἀνατολὰς, τὴν κατάφυτον καὶ πολύλοφον παρλίαν παρπλέοντες, καὶ μετὰ δύο ὥρας ἀνεκαλύπτομεν μακρόθεν τὴν Ἰῶν χιόνα ἔχουσιν εἰς τὴν κορυφὴν, καὶ ἐγγύτερον τὸν λόφον τῆς Ἀλεξανδρείας Τρωάδος, ὃν τοῦ κ. Σχλεῖμαν αἱ ἀνασκαφαὶ ἀπέδειξαν ἔπειτα ὄντα αὐτὸν τὸν τοῦ Ἰλίου, καὶ ἐξετείνομεν τὸ βλέμμα ἐπὶ πᾶσαν τοῦ τρωϊκοῦ πεδίου τὴν ἔκτασιν. Ἐνταῦθα διεκρίνομεν ἄπωθεν ἀλληλοδιαδόχως τὰς ἐκβολὰς τοῦ Σκαμάνδρου, τύμβον ὅστις μᾶς δείκνυται ὡς ὁ τάφος τοῦ Ἀχιλλέως, καὶ τὸ Σίγειον ἀκρωτήριο· εἶτα δὲ τὰ φρούρια τοῦ Ἑλλησπόντου οἰκοδομηθέντα διὰ Ῥώσων μηχανικῶν, οἵτινες δὲν πρόβλεπον τότε ὅτι θὰ ἦσαν αὐτοὶ οἱ πρῶτοι εἰς τὴν κατεδάφισιν αὐτῶν ἐνδιαφερόμενοι, κατόπιν δὲ τὴν πόλιν τῶν Δαρδανελίων, εἰς ἣν ἀνεκωχήσαμεν ἐπ' ὀλίγον ἵνα ἀποβιβάσωμεν καὶ ἐπιβιβάσωμεν

ἐπιβάτας. Πρὸ τῆς οὐσεως δὲ τοῦ ἡλίου εἰσεπλεύσαμεν εἰς τὴν Προποντίδα, πνέοντος παγετώδους βορρᾶ.

Τῇ δὲ $12/24$ τοῦ Ἀπριλίου, ἡμέρα τετάρτη, ὁ ἥλιος ἀνατείλας εἰς οὐρανὸν νεφελώδη καὶ βροχερόν, μᾶς εὔρεν ἔτι ἐν τῇ Προποντίδι, περὶ τὴν Κύζικον· περὶ τὴν 11ην ὥραν ἐβλέπομεν τὰς νήσους τῆς Κωνσταντινουπόλεως, τῇ δὲ 1ῃ μετὰ μεσημβρίαν, ἀφ' οὗ παρήλθομεν τὴν ἀλιτενῇ παραλίαν τοῦ Ἀγίου Στεφάνου, εἰσεπλεύσαμεν εἰς τὸν Βόσπορον καὶ ἠγκυροβόλησαμεν.

Ὁθωμανοὶ ὑγειονομοφύλακες ἦλθον ἀμέσως νὰ ἐρευνήσωσι τὰ περὶ τῆς υἱείας ἡμῶν, καὶ εὐρόντες ὅτι καλῶς εἶχομεν μᾶς ἐπέτρεψαν τὴν εἰσοδὸν εἰς τὴν πόλιν, ἧτις ἄλλοτε ἦν τὸ κατοικητήριον τῆς πανώλους· ἐγὼ δ' ἐσκεπτόμην ὅτι καὶ αὕτη καὶ πολλὰ ἄλλαι βελτιώσεις καὶ πρόοδοι εἰς ἡμᾶς ὠφείλοντο, διότι ἡ Ἑλληνικὴ ἐπανάστασις ἠνάγκασε τὴν Τουρκίαν νὰ κατέλθῃ ἐκ τῆς βαρβαρίας αὐτῆς μονώσεως, καὶ αἰσθανθεῖται ὅτι τρωτὴ ἦν καὶ θνητὴ, νὰ προσφύγῃ εἰς τὴν Εὐρώπην ἐπὶ σωτηρίᾳ, καὶ νὰ γίνῃ πρὸς ταύτης τὰς παραινέσεις μᾶλλον εὐχόαι. Αἰσθηθεὶς δὲ Θεομάν δειγνυμεν ἐντός μου ἢ μετὰ τὸσούτα ἔτη πρώτη πάλιν ἐπίσκεψίς μου εἰς τὴν πόλιν τῆς γεννήσεως καὶ τοῦ ὀνείρων μου, καὶ ὅτε, ἀποβάς εἰς τὸ ὀρμητήριον τοῦ Γαλατᾶ, ἐβλεπον τὰ κατάρρέοντα ἐκεῖνα καὶ ῥυπαρὰ ἐρείπια ἀντικαταστήσαντα τὴν ἄλλοτε μεγαλοπρεπῆ πόλιν τῶν Αὐτοκρατόρων, μοὶ ἐπήρχετο κατὰ νοῦν ὅτι, ὅτε ὡς παιδίον παρηκολούθουν τὸν ἐθνικὸν ἀγῶνα, ἄλλα ὠνειρπύλουν περὶ τῆς τύχης αὐτῆς, φανταζόμενος ὅτι ἡ Ἑλλάς διὰ τῶν προόδων καὶ τῆς διαγωγῆς αὐτῆς, ἔπειθε τὴν Εὐρώπην νὰ παραδώσῃ εἰς χεῖρας αὐτῆς τὴν τύχην καὶ τὸν ἐκπολιτισμὸν πάσης τῆς Ἀνατολῆς.

Δέκα ἡμέρας ἐμείναμεν ἐν Κωνσταντινουπόλει, εἰς ὡματὰ παρὰχωρηθέντα ἐν Σταυροδρομίῳ τῇ θεῖᾳ μου ὑπὸ δὲν ἐνθυμοῦμαι τίνος φίλης οἰκογενείας. Ἐγὼ δ' ἐπεσκέφθην τὸν Ἑμμ. Ἀργυρόπουλον, τότε ἐπιτετραμμένον ἡμῶν, τὸν Γρηγ. Παλαιολόγον, ὑπηρετοῦντα παρὰ τῇ πρεσβείᾳ, τὸν Στέφανον Καραθεοδωρῆν, ὅστις

μέ κατέθειλγεν ἀναγινώσκων μοι τὰ ἔργα, ἰδίως τὰ βουκολικά του, καὶ παρ' ᾧ εἶδον τὰ εἶτα ἐν τῇ κοινωνίᾳ διαπρέψαντα, τότε δὲ μικρά του παιδία (τὴν Σμαράγδαν, τὴν Εὐφροσύνην, τὴν Ἑλένην, τὴν Ζωήν, τὸν Ἀλέξανδρον καὶ τὸν Κωνσταντῖνον), καὶ ἐγνώρισα τὸν νέον αὐτῶν οἰκοδιδάσκαλον Τανταλίδην ἥδη ἀναθάλλοντα ποιητήν. Ὅτε δ' ἔδειξα τούτῳ τὸ ἐμὸν δοκίμιον τῆς μεταφράσεως τοῦ Α τῆς Ὀδυσσεΐας, καὶ τῷ ἐξήγησα τὴν ιδέαν μου περὶ ἐφαρμογῆς τοῦ ἐξαμέτρου εἰς τὴν γλῶσσαν, παρεδέχθη αὐτὴν μετ' ἐνθουσιασμοῦ καὶ ἐπὶ τῇ προτροπῇ μου ἀπεφάσισε νὰ ἐπιχειρήσῃ τὴν μετάφρασιν τοῦ Α τῆς Ἰλιάδος.

Συνοδίᾳ δέ, καὶ ὑπὸ τὴν ὁδηγίαν τοῦ κ. Παλαιολόγου καὶ τοῦ κ. Ι. Μαυροκορδάτου (ἀνεψιοῦ ἐπ' ἀδελφῇ τοῦ φίλου μου Κωνστ. Σχινᾶ) περιῆλθον πάσας τὰς ὠραίας θέσεις καὶ πάντα τ' ἀξιοθέατα τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἐν αἷμας τὸν Ἰππόδρομον μετὰ τῶν τριῶν ἐναπολειπομένων ἀρχαίων στηλῶν του, καὶ τῶν περιέργων αὐτοῦ Κινστερνῶν, τὴν ἀγορὰν, πάλιν ἐν τῇ πόλει, ἐπίσης περιῆλθον, ἀλλὰ καὶ οὐχ ἥττον ὑπαρχόν ἢ ἐκείνην, καὶ προπύργιον αὐτὸν τὸν Βόσπορον, τὸ κυριώτατον τῶν θαυμάτων τῆς Κωνσταντινουπόλεως.

Μετὰ συμπαιδείας δ' ἀνεζήτησα καὶ ἐπανεῖδον καὶ μέρη διατηροῦντα τῆς παιδικῆς μου ἡλικίας προσφιλεῖς ἀναμνήσεις, οἷον τὸ Ἀρναούτκιοῖ ὅπου ἐγεννήθην, τὰ Θεραπεῖα, ὅπου διήγομεν, καὶ ἐν Φαναρίῳ τὴν οἰκίαν Κατσίκα ἐξ ἧς ἀπήλθομεν, καὶ ἀνεγνώρισα αὐτὴν ἐκ τῶν ἐν τῷ ἀπέναντι ἀρχαίῳ περιβόλῳ τῆς πόλεως ἐντετειχισμένων οὖω τοῦ Θεοφίλου ἐπιγραφῶν, εἰς αἷς ὁ πατήρ μου εἶχεν ἐν τῇ βρεφικῇ ἡλικίᾳ μου ἐπιστήσει τὴν προσοχὴν μου.

Ἐν μιᾷ δὲ τῶν ἡμερῶν ὁδηγήσασά με ἡ Κε Καραθεοδωρῇ δι' ἀκατίου εἰς τὸν Κιατχανέν, τὸν ὠραῖον περίπατον τῶν Ὀθωμανῶν ἰδίως τὰς Παρασκευάς, ἐκάγχαζεν ἀκούουσά με, ὅσκις διηρχόμεθα πρὸ ἀνακτόρων ἢ ἄλλων δημοσίων καταστημάτων, νὰ λέγω εἰς τίνα χρήσιν τὰ ὀρίζω, εἰς Ὑπουργεῖα, Βουλευτήριον, Πανεπιστήμιον, Βιβλιοθήκην, ὅτε ἡ Κωνσταντινούπολις ἤθελε

γίνει Ἑλληνική, καὶ μὲ ἡρώτα ὡς σπουδάζουσα, ἂν πάντες ἐν Ἑλλάδι ἢ ἂν μόνος ἐγὼ παρεφρόνουν. Ἐν ᾧ δὲ παρεπλέομεν ὠραίαν τινὰ καὶ σύνδενδρον θέσιν, δείξασά μοι ἡ συνοδοιπόρος μου Ὀθωμανὸν παρὰ τὴν ὄχθην εἰς τράπεζαν παρακαθήμενον, καὶ ὑπηρέτην ἓνα ἔχοντα παριστάμενον, «Ὁ Σουλτάνος» μοὶ εἶπεν. Ἦτον δὲ ἀληθῶς ὁ Μεχμέτης, ἀνὴρ εὐπρεπέστατος, ἢ μᾶλλον ὠραῖος τὴν ὄψιν, πυκνὸν ἔχων τὸν πώγωνα, καὶ ὡς κόρακος πτερὸν μέλανα, ἀλλ' ὡς ἦν ἐπόμενον κατὰ τὴν ἡλικίαν του, εἰς τὴν τέχνην μᾶλλον ἢ εἰς τὴν φύσιν τὸ χρῶμα τοῦτο ὀφείλοντα. Ὡς δὲ παρηρχόμεθα, λαβὼν ὁ Σουλτάνος ἐκ τῶν χειρῶν τοῦ ὀπαδοῦ του τηλεσκόπιον ἐσκόπευε τὸ ἡμέτερον ἀκάτιον, οὐδαμῶς γινώσκων ὅτι ἐνέκλειεν αὐτὸ τὴν σεβαστοτάτην καὶ ἐμφρονεστάτην τῶν ὑπηκόων του, καὶ τὸν φιλοδοξότερον τῶν πολεμίων του, ὅστις διέθετεν ἤδη τὴν κληρονομίαν του, οὐδ' ὑποπτεύων ὅτι αὐτὸς ἦν τὸ ἀντικείμενον τῆς ἡμετέρας συγδιαλέξεως. «Τοῦ, μοὶ ἔλεγεν ἡ κυρία Καραθεοδωρῇ, ὁ μέγας ἀναμορφωτὴς τῆς Ἀνατολῆς». Ἐγὼ δὲ «Μηδένα, ἀπεκρινάμην, πρὸ τοῦ τέλους μακάριζε», καὶ τῇ ἀντέταττον τὰς Ἑλληνικάς μου θεωρίας, ὧν δὲν ἀπέκρουε τὰς μετρίας καὶ τὰς ὀρθάς, διότι εἶχεν εὐγενῇ ὅσον τὴν διάνοιαν τόσον καὶ τὴν καρδίαν.

Ἐν δὲ τῶν ἀξιοθεάτων ἃ ἐπεσκέφθην ἐν Κωνσταντινουπόλει ἦν καὶ ὁ Τεκές, ἡ μοναστήριον τῶν περιστρεφόμενων Δερβισῶν. Τῆς παραδόξου αὐτῶν λατρείας λόγος καὶ βάσις φαίνεται οὕσα ἡ πεποιθήσις ὅτι, ἵνα ἀναβιθασθῇ τὸ πνεῦμα εἰς τὸν Θεόν, πρέπει νὰ ἀποσπᾶται ἀπὸ τῶν ἐπιγείων, καὶ τοῦτο θέλουσι γὰρ ἐπιτυχᾶν ὡς διὰ τῆς σκοτοδινιάσεως ἣν ἐπιφέρει ἡ κατὰ μονότονον μουσικὴν μακρὰ καὶ βιαία περιστροφή. Ἐγὼ δέ, παριστάμενος εἰς τὴν θρησκευτικὴν ταύτην ἄσκησιν, ἀνελογιζόμην ὅτι πλησιέστερον τοῦ Θεοῦ ἐστὶν ὁ ἐρευνῶν αὐτοῦ τὰ πλάσματα, ἀπὸ τῶν ἔργων ἀνιῶν εἰς τὸν θεῖον ἐργάτην, καὶ θαυμάζων ὅτι τὰ πάντα ἐν σοφίᾳ ἐποίησεν. Τὸ λογικὸν καὶ τὸ αἰσθημα, ὁ νοῦς καὶ ἡ καρδία, εἰσὶ τὰ δύο ἰδιάζοντα τῷ ἀνθρώπῳ προσόντα, τὰ αἶροντα αὐτὸν ὑπὲρ τὴν ἄλογον φύσιν.

Ἐν μιᾷ δὲ τῶν ἡμερῶν μοὶ ἔδωκεν ὁ Λογοθέτης Νικόλαος Ἀριστάρχης, (υἱὸς τοῦ ἀποκεφαλισθέντος ὑπὸ τῶν Τούρκων καὶ πατὴρ τοῦ διαδεχθέντος αὐτὸν Λογοθέτου Σταυράκη) τὸν ἵππον του, καὶ μετέβην εἰς Βαλουκλί, τὴν ἱερὰν πηγὴν πρὸς βορρᾶν τῆς Κωνσταντινουπόλεως, τὴν ἐν μέσῳ δάσους καὶ κοιμητηρίου κειμένην, τὸ τουρκικὸν δ' ὄνομα φέρουσιν ἐκ τῆς παραδόσεως, καθ' ἣν εἰς τελευταίαν διαμαρτύρησιν κατὰ τῆς ἀλώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἰχθὺς ἐπὶ τῆς ἐσχάρας ἀκούσαντες τὴν θλιβεράν εἴδησιν, ἀπεπήδησαν εἰς τὴν κρήνην τοῦ ἁγιάσματος καὶ πλέουσιν εἰσέτι ἡμίεφθοι εἰς αὐτό. Τὸ δὲ χωρίον ἀπολαμβάνει τοῦ σεβασμοῦ οὐ μόνον τῶν Χριστιανῶν ἀλλὰ καὶ αὐτῶν τῶν Ὀθωμανῶν.

Ὅτε δ' ἐπέστρεψα εἰς Φανάριον εὗρον τὴν οἰκογένειαν τοῦ Λογοθέτου ἐπιβιβασθεῖσαν εἰς βωδάμαξον, τὸ τότε ἔτι μόνον ἐν χρήσει ὄχημα ἐν Κωνσταντινουπόλει, καὶ ἐτοίμην νὰ μεταβῇ καὶ αὕτῃ εἰς τὸ Βαλουκλί· δι' ὃ καὶ ἀμέσως στρέψας τοὺς χαλινούς, τὴν ἠκολούθησα ἐκ δευτέρου. Εἰς τὴν ἐπαναλήψιν δὲ ταύτην τῆς ἐπισκέψεώς μου ἡ Κ^α Ἀριστάρχη μοὶ εἶπε περὶ τῆς πλουσίας μαρμαροκτίστου διασκευῆς τοῦ ἁγιάσματος, ὅτι ἀνωκοδομήθη κατὰ τὰ τελευταῖα ταῦτα ἔτη, ἄδεια τοῦ Σουλτάνου, ὅπερ ἀπεδείκνυεν ὅτι ἀνεξίθρησκος ἐπιείκεια εἶχε διαδεχθῇ τοὺς πρὶν ἀντιχριστιανικοὺς αὐτοῦ καταδιωγμούς. Μοὶ ἐπὶ τὴν ἐλευθεριότητα τῶν προδαπανησάντων ὁμογενῶν, οἵτινες καὶ μέγα νοσοκομεῖον εἶχον ἐκεῖ που ἀνεγείρει. Ἐγὼ δ' ἐλυπούμην ὅτι ἀντὶ νοσοκομεῖου δὲν ἐφρόντισαν νὰ οἰκοδομήσωσι μᾶλλον ἐκπαιδευτήριον, ὅπερ ὅμως καὶ αὐτὸ δὲν παρέλειψαν νὰ πράξωσι μετὰ ταῦτα.

Μοὶ ἔμενεν ἔτι ἡ ἐπιθυμία νὰ ἰδῶ τὰ τζαμιά, καὶ τὸ θαῦμα τῆς Βυζαντινῆς ἀρχιτεκτονικῆς, τὴν Ἀγίαν Σοφίαν. Ἀλλὰ τὸ πρᾶγμα εἶχε τότε τὰς δυσκολίας του, διότι ἀπητεῖτο ἄδεια Σουλτανική, διδομένη διὰ φερμανίου, τὸ δὲ φερμάνιον ἡγοράζετο ἀντὶ ἀδράς δόσεως χρημάτων, δι' ὃ καὶ δὲν ἐζητεῖτο εἰμὴ ὅτε πολλοὶ συνήρχοντο οἱ περίεργοι, ἐκ συμβολῆς τὴν ἀναγκαίαν ποσότητα προμηθεύοντες. Ἀλλὰ τότε ἄλλως διεξήχθη τὸ πρᾶγμα. Ἐπισκε-

πτόμενοι κατὰ τὸν αὐτὸν χρόνον τὴν Κωνσταντινούπολιν ὁ ἐν Λονδίνῳ ἀποκατεστημένος κ. Θωμᾶς Ῥάλλης μετὰ τῆς νέας καὶ ὠραίας συζύγου του, ἀνέλαβεν ἐκεῖνος ἐλευθερίως πᾶσαν τὴν δαπάνην, προσκαλέσας φιλοφρόνως πάντας τοὺς φιλοθεάμονας συμπατριώτας του, ἐν οἷς καὶ ἐμέ. Ἐπρόκειτο δὲ ν' ἀπέλθωμεν ἐκ τῆς οἰκίας τῆς Κας Καραθεοδωρῆ· δὲν ἐνθυμοῦμαι δὲ διὰ τίνα παρενόησιν, τινὲς τῶν προσκληθέντων, ἀντὶ νὰ ἔλθωσιν ἐκεῖ, διηυθύνθησαν κατ' εὐθεΐαν εἰς Κωνσταντινούπολιν, μηνύσαντες ὅτι ἐκεῖ θέλουσι περιμείνειν· τοῦτο δὲ τοσοῦτον δυσηρέστησε τὴν Καν Ῥάλλη, ὥστε ἐξερράγη εἰς δάκρυα. Οὐχ ἦττον διεπλεύσαμεν τὸ χρυσὸν κέρας, καὶ εὐρόντες ἐκεῖ καὶ συμπαραλαβόντες τοὺς ἀνυπομονωτέρους ἡμῶν συντρόφους, κατηυθύνθημεν πρὸς τὴν Ἀγίαν Σοφίαν. Πρὸ τῆς εἰσόδου αὐτῆς ἀντηλλάξαμεν τὰς ὑποδέσεις ἡμῶν ἀντὶ ὀθωμανικῶν παπουτσίων, καὶ αὐτὰς εἰσήλθομεν. Ἐμοῦ δὲ σφοδρῶς ἐπάλλετο ἡ καρδία, διότι ἀπὸ παιδίον ἀκόμη ἡ ἁγία Σοφία ἦν τὸ φαεινὸν ὄνειρόν μου, καὶ ὡς εἰσῆλθον ἰσχυρὰν μοι ἐνεποίησεν ἐντύπωσιν ἡ μεγαλοπρέπεια τῶν διαστάσεων τοῦ ἁγίου ναοῦ τοῦ Ἰουστινιανοῦ, ὅτε, πρὸς ἄρα τὸν ἑκπληξίν μου, ἄλλη μεγάλη πύλη ἠνοίχθη ἐμπρὸς μου καὶ εἶδον ὅτι τὸ κινοῦν τὸν θυμασμόν μου, τὸ μέρος ὃ ἐξελάμβανον ὡς αὐτὸν τὸν ναόν, ἦν οὐχὶ ὁ ναός, ἀλλὰ μόνον ὁ πρόναος. Τοῦ ναοῦ ὁ ἀπέραντος σύμμετρος ἡμικυκλικὸς θόλος τοσοῦτον μὲ κατέπληξεν, ὥστε ἐπὶ τινὰς στιγμὰς διετέλουν ὑπὸ τὴν ἐντύπωσιν ὡς ἂν ἦν αὐτὸς ὁ θόλος τοῦ στερεώματος. Εἶτα δὲ περιέφερον τὰ βλέμματα εἰς πάσας τὰς γωνίας τοῦ ἐπιζήσαντος τούτου λειψάνου τῆς Βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας ἐπιζητῶν ἐν αὐτῷ ἵχνη τῆς ἱστορίας, ἣτις συνεχίζει τὴν ἀρχαίαν μετὰ τῆς νέας Ἑλλάδος. Τὰ δὲ πενιχρὰ καὶ ἄκομψα κανδύλια, τὰ σήμερον ἀπὸ τοῦ θόλου κρεμάμενα εἰς μικρὰν ἀπὸ τὸ ἔδαφος ἀπόστασιν, καὶ πᾶσα ἡ ἐσωτερικὴ μετασκευὴ καὶ ἡ μετατροπὴ τοῦ ἄξονος πρὸς τὴν Μέκαν καὶ ἡ τῶν ψηφοθέτων εἰκόνων δι' ἀσβέστου ἐπίχρισις ὑπὸ τῶν κατακτητῶν ἀλγεινὴν μοῖ ἐνεποιοῦν ἐντύπωσιν. Εἰς μίαν ὁμῶς τῶν γωνιῶν ἰδὼν εἰκόνα ἀγγέλου, ἣτις ἐκ λήθης

δὲν εἶχεν ἐξαλειφθῇ, ἠρώτησα τὸν συνοδεύοντά με Τανταλίδην μὴ ἦν ὁ φρουρὸς ἄγγελος τοῦ ἱεροῦ περιμένων ἐκεῖ τοῦ χρόνου τὸ πλήρωμα.

Ἐκεῖθεν δὲ μετέβημεν εἰς τὰ ἐπισημότερα τῶν ἐπιλοίπων τζαμίων, πάντα σχεδὸν ἔργα Βυζαντινῶν οἰκοδόμων, τὸν ἀρχικὸν τύπον τῆς ἁγίας Σοφίας μιμούμενα, ἀλλὰ μετ' ἀρρύθμων μεταρρύθμίσεων, ἃς ἐπέβηλον οἱ κατακτηταί. Οὕτω τὸ Νουρ-Ὁσμανιὲ στηρίζει τὸν θόλον ἐπὶ τεσσάρων ὀγκωδεστάτων καὶ δυσαναλόγων ἀκτηρίδων, τὸ δὲ τοῦ Σουλτάν-Ἀχμέτ, εἰ καὶ ἐκείνου κομψότερον, ἀλλὰ πολὺ ἀπολείπεται τῆς χάριτος καὶ τοῦ ἀληθοῦς μεγαλείου τοῦ πρωτοτύπου αὐτοῦ. Εἰς γωνίαν δέ τινα τῆς αὐλῆς τοῦ πρώτου μᾶς ἔδειξαν παρερριμμένον σαρκοφάγον ἐκ πορφυρίτου ὃν μοὶ εἶπον ὅτι ἡ παράδοσις θεωρεῖ ὡς τὸν τάφον Κωνσταντίνου τοῦ Παλαιολόγου. Ἦδη δὲ μένει κενός, καὶ ἐστερημένος τοῦ πόματος.

Τῇ 24 δὲ Ἀπριλίου (6 Μαΐου), ἡμέρα Δευτέρα, ἀπεπλεύσαμεν ἐκ Κωνσταντινουπόλεως ἐπὶ τοῦ Αὐστριακοῦ ἀτμοπλοίου «Φερδινάνδου», δυναμὲως 120 ἵππων, καὶ ἀφ' ἧς ἀνεκώχισαμεν εἰς Θεραπεῖα, ἵνα συμπαραλάβωμεν καὶ τὴν Καν Γόρδωνος, ψυχροῦ ἀνέμου πνέοντος, εἰσεπλεύσαμεν περὶ τὰς 4 εἰς τὸν Εὐξείνιον, ὅστις μᾶς ὑπεδέχθη κατὰ τὴν κυρίαν καὶ οὐχὶ τὴν εἰρωνικὴν σημασίαν τῆς ἐπωνυμίας του, διότι ἐκόπασεν ἀμέσως περίπου ὁ ἄνεμος, ὁ ἥλιος δὴν φαίνετο ὡς χρυσῇ νῆσος εἰς τὸν ὀρίζοντα, ὁ οὐρανὸς μετ' ὀλίγον ἐσπινθηροβόλει αἶθριος καὶ κατ'ἀστερος, καὶ ἡ θάλασσα γαληνιαία μᾶς ἐπέτρεψεν ἡσυχον ὕπνον.

Πρὶν δ' ἢ κατακλιθῶμεν προσῆλθε πρὸς ἐμὲ νέος ὃν ὠδὲν ἐγνώριζον, εὐειδὴς καὶ εὐσωμος, καὶ μοὶ εἶπεν ὅτι ἦτο Βλάχος, ὅπερ ἤθελον γνωρίσει καὶ ἂν δὲν τὸ ἔλεγεν, ἐκ τῆς ὀπωσοῦν ἀνημμένης ἐνδυμασίας του, ἣν διετήρουν ἔτι τότε οἱ Ῥωμοῦνοι, τὸν ἀνατολικὸν αὐτῶν χαρακτῆρα μὴ εἰσέτι εἰς τὴν ἀξίωσιν Λατινικῆς καταγωγῆς θυσιάσαντες. Μοὶ προσέθηκε δ' ὅτι μετεῖχε καὶ Ἑλληνικοῦ αἵματος καὶ ὁ συγγενὴς αὐτοῦ Ἐδιπίδης ὅτι ζῇ ἐν Ἀθήναις. Ἀφ' οὗ δὲ μοὶ ἐζήτησε πληροφορίας περὶ νέας τινὸς Ἑλ-

ληνοβλαχίδος, ἥτις πρὸ ὀλίγου εἶχε νυμφευθῇ ἐν Ἀθήναις, καὶ μοὶ διηγήθη τινὰ περὶ τῶν πρὸς αὐτὴν σχέσεών του, ἀπέληξεν εἰπὼν μοι ὅτι κατῴκει περὶ τὸ Γαλάτσιον καὶ ὠνομάζετο Κούζας. Οὗτος ἦν ὁ μετὰ ταῦτα ἡγεμονεύσας.

Τῇ δ' ἐπαύριον, πρὸς τ' ἀριστερὰ ἔχοντες μακρὰν ἀκτὴν ἀλιτενῇ καὶ μονότονον, τὰ Θρακοβουλγαρικὰ τενάγη, περὶ τὰς 10 ἀφίχθημεν εἰς Βάρναν πόλιν 16 χιλιάδων κατοίκων, ἅχαριν αὐτὴν καὶ τὰ πέριξ, καὶ δύο ὥρας ἐκεῖ διαμείναντες, χωρὶς οὐδὲν πείργον νὰ ἰδῶμεν, ἀνήχθημεν πάλιν. Περὶ τὴν μεσημβρίαν δὲ εἶδομεν εἰς τινῶν μιλίων ἀπόστασιν προέχοντας ἐκ τῆς θαλάσσης τοὺς ἰστούς ναυαγίου ὡς ἂν ᾔθελεν ὁ Εὐξείνιος νὰ μᾶς δείξῃ καταφανέστερον τὴν ἀξίαν τῆς εὐμενείας του, καὶ τί ἐδύνατο καθ' ἡμῶν ἡ ὀργή του ἂν ἐξεγείρετο. Πλεύσαντες δὲ τὸ ἐπίλοιπον τῆς ἡμέρας, καὶ πᾶσαν τὴν νύκτα, εἰς ἀπόστασιν οὐχὶ μεγάλην τῆς ἀλιτενοῦς ἀκτῆς, περὶ τὰς 7 1/2 τῆς ἐπαύριον—26 Ἀπριλίου (8 Μαΐου)—εἶδομεν αἰφνης τὸ θαλάσσιον ὕψος ἀπὸ κυανοῦ γενόμενον κίτρινον, καὶ ἐνόησαμεν ὅτι πλησιάζομεν εἰς τὰς ἐκβολὰς τοῦ μεγάλου ποταμοῦ, ἐκτείνοντος τὴν ἐπιρροήν καὶ τὴν ἰλὺν του μακρὰν εἰς τὸ πέλαγος.

Εἰσεπλεύσαμεν λοιπὸν διὰ τοῦ στεομίου τοῦ Σουλινᾶ εἰς τὸν Δούναβιν· ὁ θαλάσσιος σάλος ἔπαυσε, καὶ ἡσθανόμην μετ' ἀγαλλιάσεως ὡς ἂν οὐχὶ ἡμεῖς ἐπλέομεν, ἀλλ' ὅτι ἡ γῆ ὑφ' ἡμᾶς ἤρχετο εἰς προὔπαντησιν ἡμῶν. Καὶ ἦν μὲν ἡ γῆ αὕτη ἡκιστα χαρίεσσα, ἀπέραντος ἔκτασις καλαμώνων πρὸς πάσας τὰς διευθύνσεις, μετὰ μεμονωμένης ποῦ καὶ ποῦ τινος καλύβης, ἐντὸς τῆς ἰλὺος πεπηγμένης, καὶ κατεχομένης ὑπὸ κοζάκου, ἐλεεινοῦ φύλακος τῶν τελμάτων ἐκείνων. Ἀλλ' ὅτι λίαν παραδόξως διέκοπτε τὴν μονοτονίαν ταύτης τῆς θέας, ἦσαν ἰστοὶ καὶ κολπούμενα ἰστίαι πλοίων πανταχοῦ καὶ πολλάκις ἀντιπρώρως διασταυροῦντα τὴν ἀχανῇ πεδιάδα, καὶ κατὰ τὸ φαινόμενον πλέοντα ἐπ' αὐτῆς ὡς ἂν ἦτον ὑγρὸν πεδίον. Προήρχετο δὲ τὸ παράδοξον τοῦτο φαινόμενον ἐκ τοῦ ὅτι πλοῖα παντοίας, καὶ τῆς μεγίστης χωρητικότητος, εἰσέπλεον

καὶ ἐξέπλεον εἰς τὸν γιγαντιαῖον ποταμόν, ἀκολουθοῦντα τὰς πικίλας καμπὰς τῶν διαφόρων αὐτοῦ βραχιόνων, ὧν τὸν ῥοῦν οἱ καλαμῶνες ἀπέκρυπτον.

Οὕτως ἐφ' ἱκανὸν πλεύσαντες ἐφθάσαμεν εἰς Γαλάτσιον τῆς Ῥωμανίας, ὅπου ἐπὶ τινὰς ἡμέρας ἐμείναμεν ὑπὸ κάθαρσιν, πάσης περιποιήσεως ἀπολαύοντες, διότι ἀρχηγὸς τῶν λοιμοκαθαρτηρίων τῶν ἡγεμονιῶν, ὑπὸ τῆς Ῥωσσίας διορισθεὶς κατὰ δικαίωμα ἀποδοθὲν αὐτῇ μετὰ τὸν πόλεμον, ἦν αὐτὸς ὁ ἐξαδελφός μου κ. Ν. Μαῦρος. Ἀφιέρουν δὲ τότε τὰς ὥρας τῆς οὕτω ἐπιβεβλημένης μοι ἀργίας εἰς ἐξακολουθήσιν ποιήματός τινος ὃ εἶχον ἀρχίσει ἐν Ἀθήναις, δὲν ἐνθυμοῦμαι ἂν τῆς «Παραμονῆς» ἢ τοῦ «Λαοπλάνου». Ἐκ Γαλατσίου δὲ μετέβημεν εἰς Ἰβραίλαν, καὶ ἀφ' οὗ ἐφιλοξενήθημεν ὑπὸ τοῦ διοικητοῦ, ἀπήλθομεν διὰ ταχυδρομικῆς ἀμάρξης, καὶ διελάσαντες τὰ λιπαρὰ πεδία ἅτινα εἰσὶν προσχώσεις τῆς ἰλῦος τοῦ Δουνάβεως, κατελύσαμεν τὸ ἐσπέραι εἰς τι μοναστήριον κείμενον ἐπὶ τῆς ὁδοῦ, καὶ τὴν ἐπαύριον πρὸ τῆς μεσημβρίας ἐφθάσαμεν εἰς Βουκουρεστίον, εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ ἐξαδελφου μου κ. Μαύρου.

Ἦν δ' ἡ οἰκία αὕτη μία τῶν μεγίστων καὶ ἐπιδεικτικωτάτων τότε τῆς Βλαχικῆς πρωτεύουσας, διότι ὁ κ. Μαῦρος καὶ πλούτου ἠὺπόρει καὶ θέσιν κατεῖχεν ἐπίσημον, ὡς γενικὸς διευθυντὴς τῶν λοιμοκαθαρτηρίων τῶν δύο Δακιῶν ἡγεμονιῶν ὑπὸ τῆς Ῥωσικῆς κυβερνήσεως ἐγκατεστημένος. Ἦν δὲ ἀνὴρ εὐγενέστατος, πολυμαθής, κοινωνικῶς εὐάρεστος, καὶ πολλὴν πεῖραν τῶν ἀνθρώπων καὶ τῶν πραγμάτων κεκτημένος, τιμώμενος δὲ καὶ ἀγαπώμενος ὑπὸ πάντων, δι' ὃ ἡ οἰκία του ἦν κοινὸν κέντρον τῆς ἀνωτάτης συναστροφῆς. Σύζυγός του δ' ἦν ἡ ἀγχινουστάτη καὶ παντοίως διακεκριμένη ἐξαδέλφη μου Σεβαστή, καὶ πλὴν τῶν τεσσάρων μικρῶν κορασίων των ἡ οἰκογένεια περιελάμβανε καὶ τὴν μητέρα τῆς Κας Μαύρου, ἀδελφὴν τῆς μητρός μου Καν Μαρ. Σούτσου, ἥτις διὰ τὴν ἐμβρίθειαν καὶ τὴν γλυκύτητα τοῦ χαρακτῆρός της ἦν ἐν γενικῇ ὑπολήψει. Ἦν δ' ἐγκατεστημένος ἐν Βουκουρεστίῳ καὶ ὁ ἐξαδελφός μου (ἀδελφός τῆς Κας Μαύρου) Κωνσταντῖνος Σοῦτσος,

άνηρ σπανίας εὐφυΐας ὑπὸ τοῦ Κυκλέφ καὶ τῶν Ῥώσων μεγάλως ἐκτιμηθεὶς, καὶ εἰς ἐκ τῶν πρώτων συνεργασθεὶς μετ' αὐτῶν εἰς τὴν σύνταξιν τοῦ πολιτικοῦ κανονισμοῦ τῶν ἡγεμονιῶν. Ὁ τότε ἡγεμὼν ὁμως, Ἀλέξανδρος Γκίκας, δὲν διετίθετο τότε λίαν εὐμενῶς πρὸς αὐτὸν ὡς σχέσεις ἔχοντα μετὰ τῶν ἀντιπολιτευομένων. Ἐσπέραν τινὰ εἰς τὴν συναναστροφὴν ἐνὸς τῶν ὑπουργῶν, ἐν ᾧ συνωμίλουν μετὰ τοῦ ἐξαδέλφου μου, προσελθὼν ὁ ἡγεμὼν μοὶ εἶπεν ὅτι πολὺ ὁμοιάζω αὐτόν. « Ὡς νὰ μὴ ἤρκει εἰς Κ. Σοῦτσος εἰς τὴν ὑψηλότητά σας, τῷ ἀπήντησα, ἰδοὺ ἤδη τὸν ἔχετε καὶ διπλοῦν ».

Τοῦ ἐξαδέλφου μου τούτου θλιβερά ὑπῆρξεν ἡ μετέπειτα τύχη. Οὐ πολὺ μετὰ τὸν χρόνον ἐκεῖνον, ἡ χαριεστάτη καὶ νεωτάτη τοῦ σύζυγος ἐπὶ τοῦ δευτέρου τῆς τοκετοῦ ἀπεβίωσεν· ὁ ἴδιος δὲ εἰς χαρτοπαιξίαν ἐπιδοθεὶς ἀπώλεσε πᾶσαν τὴν μεγάλην περιουσίαν του, καὶ μετ' ὀλίγον καὶ τὴν υἰεὶαν καὶ τὴν ἀκοήν του, ὥστε καὶ αὐτὴ ἡ ἐξάριετος εὐφυΐα, εἰ μὴ σβησθεῖσα, τολλάχιστον ὥχριασε, καὶ σχεδὸν ἀποστάς τῆς κοινωνίας, ἔκρινεν ἄχθος εἰς τὰ παιδία του, ἀναγκάζοντάς τινά τινά διατηρῶσι, μέχρις οὗ ἀπεβίωσεν.

Ὁ ἡγεμὼν Ἀλέξανδρος Γκίκας ἦν ἐκ γένει ἀνὴρ προσηνέστατος, καὶ πρὸς ἐμὲ προσηνέχθη φιλικώτατα καθ' ὅλον τὸ διάστημα τῆς ἐν Ῥωμανίᾳ διαμονῆς μου. Τὴν πρώτην Κυριακὴν τὸν ἐπεσκέφθην μετὰ τοῦ κ. Μαύρου εἰς τὴν αὐλήν, καὶ μετὰ τὴν παράταξιν τῶν στρατευμάτων καὶ τὴν μουσικὴν συμφωνίαν, ἣτις κατὰ τὴν ἐθιμοταξίαν ἐτελεῖτο κατὰ τὴν ἡμέραν ἐκείνην, μὲ παρέλαβεν εἰς τὸ ἰδιαίτερόν του δωμάτιον ἵνα παρευρεθῶ εἰς τὴν ἀστυνομικὴν ἐκθεσιν ἣν τῷ ὑπέβαλλεν ὁ ὑπουργὸς τῶν Ἐσωτερικῶν. Ἄλλην δ' ἡμέραν, πληροφορηθέντες ὅτι ἡ ἡγεμονικὴ ἄμαξα τὴν προτεραίαν τὸ ἐσπέρας εἶχεν ἐμπέσει εἰς βόθρον ἐπισκευαζομένης ὁδοῦ, καὶ ὁ ἡγεμὼν ἐσώθη ὡς ἐκ θαύματος, ἀπήλθομεν αὐθις ὁ κ. Μαῦρος καὶ ἐγὼ εἰς τὸ παλάτιον ἵνα τῷ ἐκφράσωμεν τὴν συμπάθειαν ἡμῶν, καὶ εὗρομεν ἐκεῖ μεγίστην συρροήν πάντων τῶν ἐπισημοτέρων ἀρχόντων, οἵτινες, ὡς καὶ ὁ κ. Μαῦρος, ἐξέφραζον τὰς συμπαθείας τῶν. Προσελθὼν δὲ καὶ ἐγώ, εἶπον τῷ ἡγεμόνι ὅτι, ἀφ' οὗ

οὕτως αἰσίως ἐσώθη, εὐτυχὲς νομίζω ὅτι ἡ Ὑψηλότης του καὶ οὐχὶ ἄλλος ἦν ὁ ἐμπεσὼν εἰς τὸν βόθρον. Ἐκπλαγεῖς δ' ὁ ἡγεμὼν, μὲ ἠρώτησε διατί. — « Διότι, τῷ εἶπον, τώρα βεβαίως ἡ Ἀστυνομία θὰ προνοήσῃ ὅπως κλεισθῇ ὁ βόθρος ἢ ὅπως καταστῇ ἀκίνδυνος ». — Ἀληθέστατον, ἀπεκρίθη καὶ στραφεὶς πρὸς τὸν κ. Μαῦρον, « ἰδοὺ, προσέθηκεν, ἀληθὴς πολίτης τῶν δημοκρατικῶν Ἀθηνῶν ».

Ὅτι δὲ δὲν ὠργίσθη διὰ τὴν παρρησίαν μου ταύτην, τὸ ἀπέδειξε καλέσας με μετὰ δύο ἡμέρας εἰς πολυτελὲς γεῦμα. Ἀριστερῶς τοῦ ἡγεμόνος ἐκάθητο κυρία τις ἄγνωστος εἰς ἐμέ, καὶ παρ' αὐτῇ ὁ ἐξαδελφός μου Κ. Μαῦρος, ὅστις τοσοῦτον θερμῶς τὴν ἐπεριποιεῖτο, ὥστε ἐκίνησε τὴν περιέργειάν μου, καὶ ἠρώτησα τὴν παρ' ἐμοὶ καθημένην νύμφην τοῦ ἡγεμόνος, τὴν ὠραιότατην Μαριτσίκαν, τὸ γένος Βακαρέσκου, τίς ἦν ἡ Κυρία πρὸς ἣν ὁ κ. Μαῦρος τόσον περιπαθῶς προσεφέρετο. Ἀνακαγχάσασα δ' ἐκείνη, « Πῶς ; δὲν τὴν γνωρίζετε ; » μοὶ εἶπεν. « Ἀλλ' εἶναι ἡ ἀδελφὴ τοῦ ἡγεμόνος, ἡ πρώτη σύζυγος τοῦ κ. Μαύρου, ὅστις ἐνυμφεύθη τὴν ἐξαδέλφην σου ἀφ' οὗ διεξέυχθη αὐτῆς, καὶ ἤδη τῇ προσφέρει ἐρωτικὴν θεραπείαν ».

Ὅτε δ' ἀνεχώρουν τοῦ Βουκουρεστίου, μοὶ προσέφερεν ὁ ἡγεμὼν τὴν εἰκόνα του ἐν ὠραίᾳ μεγάλῃ λιθογραφίᾳ καὶ ὑπέγραψεν αὐτὴν δι' ἐμέ.

Εἶπον ὅτι ἡ Μαριτσίκα, σύζυγος τοῦ ἀδελφοῦ τοῦ ἡγεμόνος, ἦν ὠραιότατη. Ἐπρεπε νὰ εἰπῶ ἡ ὠραιότερα τοῦ ὠραίου, τοῦ καλλιγύναικος Βουκουρεστίου. Ἦν δ' αὕτη καὶ μία τῶν φιλτέρων φίλων τῆς ἐξαδέλφης μου Κας Μαύρου, ἣν συνεχέστατα ἐπεσκέπτετο. Ὁ κ. Μαῦρος εἶχεν οὐ μακρὰν τοῦ Βουκουρεστίου ὠραιότατην ἐξοχὴν, τὴν *Μόραν Δομνιάσκαν*, κειμένην ἐν μέσῳ πυκνῶν δασῶν καὶ παρὰ ῥυάκιον καταρρέον εἰς εὐρεῖαν δεξαμενὴν. Ἐκεῖ, ὅτε μετέβημεν ἐπὶ τινὰς ἡμέρας, ἦλθε καὶ ἡ Κα Μαριτσίκα καὶ ἔμεινεν ὅλην τὴν ἡμέραν, καὶ αὐτὴν καὶ τὴν σύντροφόν της Καν Σουλτάναν Ῥωσέττη (τὴν μετὰ ταῦτα Καν Βεντούρα), ἀδελφὴν τοῦ ἐν Πέρα-Χώρα συναδέλφου μου Σκαρλάτου Ῥωσέττη, συνώδευσα εἰς

ἔφιππον ἐκδρομὴν εἰς τὰ περίξ. Οὕτως ἐσχετίσθην τόσῳ μᾶλλον μετὰ τῆς Κας Γκίκα, καθ' ὅσον καὶ ἡ μήτηρ μου ἦν ἄλλοτε ἐπιστήθιος τῆς μητρός της φίλη. Μοὶ ὑπεσχέθη δὲ νὰ μοὶ δεῖξη καὶ τὸ ἴδιον αὐτῆς κτῆμα, τὴν περὶ τὸ Βουκουρέστιον κειμένην Κολεντίναν, ἣν ἀμυδρῶς ἀνεπόλουν ἐκ τῆς παιδικῆς ἡλικίας μου· δι' ἃ μίαν ἡμέραν, ὅτε ἐγευματίζον παρὰ τῷ Κῳ Ῥωσέττη, τῷ πατρὶ τοῦ Σκαρλάτου, ἦλθεν ἡ ἰδία μετὰ τὸ γεῦμα νὰ μᾶς παραλάβῃ πρὸς τοῦτο· καὶ αὐτὴ μὲν ἐπροπορεύθη ἐν τῇ ἀμάξῃ της μετὰ τῆς Κας Σουλτάνας, μεθ' ἧς τὴν συνέδεε στενοτάτῃ φιλία, ἐγὼ δὲ μετὰ τοῦ Κου καὶ τῆς Κας Ῥωσέττη, καὶ τῆς ὠραίας αὐτῶν νεωτέρας θυγατρὸς Κλεοπάτρας εἰπόμεθα.

Σπεύσασα δὲ προηγήθη ἡμῶν ἡ πρώτη ἄμαξα τοσοῦτον, ὥστε ἡ Κυρία Γκίκα εἶχε καταβῆ πρὶν ἢ φθάσωμεν καὶ ὅτε ἦλθομεν καὶ ἡμεῖς, μᾶς ἐνεφανίσθη θέαμα ἄλλοθεν ἑξαισίον, καὶ ἴσως οὐχὶ ἐντελῶς ἀπρομελέτητον. Ἐν ᾧ ὅπισθ' αὐτῶν θάσους πρὸς ὃ ἐχωροῦμεν ἀνέτελλε λαμπρὰ ἡ πανσέληνος, ἐκ τῆς βαθείας σκιᾶς αὐτοῦ προέκυψε λευχείμων ἡ νύμφη καὶ δέσποινα τῶν μερῶν ἐκείνων, περιεσφαζομένη ὑπὸ τῶν ἀκτίνων, αἵτανες ἀντενακλῶντο εἰς ζωηρότερας λάμψεις ἐκ τῆς λυτῆς χρυσῆς κόρης της. Ποτὲ θεατρικὴ σκηνὴ δὲν μοὶ παρουσίασε μαγευτικωτέραν ἐμφάνισιν. Ἀφ' οὗ δὲ μᾶς ἐπέδειξε τὰ διάφορα μέρη τῆς ἐπαύλεως αὐτῆς, καὶ μᾶς προσέφερε τὸ ἐνώπιον ἡμῶν ἀμελχθὲν γάλα τῶν δαμάλεων, παρέλαβε κατὰ τὴν ἐπιστροφὴν ἐμὲ εἰς τὴν ἄμαξάν της ἀντὶ τῆς Κυρίας Ῥωσέττη. Ὑπὸ τὰς ἐντυπώσεις δ' ἔτι διατελῶν ἄς ἡ σκηνὴ ἐκείνη ἀπετέλεσεν ἐπ' ἐμοῦ, τῇ ὁμολόγησα, ὅτε εἴμεθα μόνοι, τὴν χάράν μου διότι ἐν ᾧ εἶναι τοσοῦτον ὠραία, ὥστε ἐφάμιλλον δὲν ἔχει καμμίαν ἐν τῇ πατρίδι της, μανθάνω συγχρόνως (τὸ εἶχον ἀκούσει παρὰ τῆς ἐξαδέλφης μου) ὅτι διακρίνεται πασῶν τῶν ὁμογενῶν της κατὰ τὴν ἀγνότητά τῶν ἡθῶν. Ὅταν ἐπανέλθω εἰς τὴν Ἑλλάδα, προσέθηκα, καὶ ἐπαναφέρω τὴν μνήμην μου εἰς τοὺς τόπους τούτους, ὅπου οὐ μικρὰ ἐπικρατεῖ (ἐπεκράτει καὶ τότε) κοινωνικὴ ἐκλυσίς, οὐδ' ὑπάρχει οἰκογένεια ἄνευ ἀλλεπαλλήλων διαζυγίων,

μετ' ἀγαλλιιάσεως θὰ βλέπω ὑπεράνω τούτου τοῦ ζοφεροῦ ὀρίζοντος ἀκτινοβολοῦντα ἓνα ἀστέρα, καὶ τοῦτον τὸν λαμπρότερον πάντων ὅσοι ἔθελξαν ἐνταῦθα τὴν ὄρασίν μου. — «Τοῦτο, μοὶ ἀπεκρίθη, δὲν δέχομαι, ὅτι εἶναι ὁ πάντων λαμπρότερος ἢ καὶ ἐκ τῶν ὁπωσοῦν λαμπρῶν· περὶ ἐνὸς ὅμως δύνασθε νὰ εἰσθε βέβαιος, ὅτι θέλετε τὸν ἀκούει πάντοτε ἀκτινοβολοῦντα ὡς μέχρι τοῦδε, καὶ δὲν θέλετε μάθει ποτὲ ὅτι τὸν ἡμαύρωσεν ὁ ζοφερός ὀρίζων, ὡς τὸν περιγράφετε. Ἀλλὰ μὴ ρίπτετε καὶ τὸν λίθον κατὰ τῶν γυναικῶν τῆς Δακίας. Ἐπαινετὴ μὲν δὲν εἶναι ἡ διαγωγή των, ἀλλὰ συγγνωστὴν καθιστᾷ αὐτὴν μέχρι τινὸς ἡ διαγωγή τῶν ἀνδρῶν αὐτῶν»· καὶ τὴν διαγωγὴν ταύτην μοὶ περιέγραψε διὰ μελανωτάτων χρωμάτων. — «Ὑπάρχουσιν ὅμως καὶ ἐξαιρέσεις, τῇ εἶπον· φέρ' εἰπεῖν ὁ ὑμέτερος σύζυγος». — «Εἷς ἐκ τῶν χειροτέρων», μοὶ ἀπήντησε, καὶ ἐξετάθη εἰς λεπτομερείας, ἃς δὲν πρέπει καὶ δὲν θέλω νὰ ἐπαναλάβω.

Ἐν τούτοις εἶχομεν εἰσέλθει εἰς τὴν πόλιν, καὶ ὅτε διηρχόμεθα ἔμπρὸς μεγάλης οἰκίας, ἡ Κυρία Γκίκα διέταξε τὴν ἄμαξαν νὰ σταθῇ, καὶ ἔπεισε τὸν ὑπηρετὴν τῆς νὰ ἐρωτήσῃ πῶς διαγίγεται ὁ Κ. Βιθέσκος, εἷς τῶν εὐγενεστέρων καὶ πλουσιωτέρων ἀρχόντων τῆς Βλαχίας, ὃν θερμῶς μοὶ ἐπῆγεσε, καὶ ὅστις ἐτύγχανε τότε νοσῶν. Ὀλόκληρον δ' ἔτος νομίζω δὲν εἶχε πρᾶλθαι μετὰ τὴν ἐπιστροφὴν μου εἰς τὴν Ἑλλάδα, ὅτε ἔμαθον ὅτι ἡ Κυρία Μαριτσίκα Γκίκα, διαζευχθεῖσα τὸν σύζυγόν της Κωνσταντῖνον Γκίκαν, ἀδελφὸν τοῦ ἡγεμόνος, καὶ παραλαβοῦσα καὶ τὰ ἐξ αὐτοῦ παιδιὰ της, ἐνυμφεύθη τὸν κ. Βιθέσκον, τὸν μετὰ ταῦτα ἡγεμόνα τῆς Βλαχίας γενόμενον, οὗ ἡ πρώτη σύζυγος, διανοητικῶς ἀσθενήσασα, ἢ, ὡς οἱ ἀντιπολιτευόμενοι τῷ ἡγεμόνι διέδιδον ἔπειτα, χωρὶς ν' ἀσθενήσῃ, κατεκλείσθη εἰς φρενοκομεῖον, τὰ δὲ τέκνα της ἠκολούθησαν τὸν πατέρα των, καὶ ἀνεγνώρισαν τὴν νέαν μητέρα. Ὅτε ταῦτα ἔμαθον εἶπον εἰς ἑμαυτὸν ὅτι καὶ ὁ ἠθικὸς κόσμος διέπεται, ὡς φαίνεται, ὑπὸ τῶν αὐτῶν ἀμεταβλήτων νόμων ὑφ' ὧν καὶ ὁ ὕλικός, καὶ ὅτι ὡς εἰς τοῦτον οὕτω καὶ εἰς ἐκεῖνον, δὲν ὑπάρχει ἄστρον μὴ δύνον ἢ μὴ θαμβούμενον.

Ἐκ δὲ τῶν γνωρίμων τῆς παιδικῆς ἡλικίας μου εἶδον αὐθις τὴν Αἰκατερίνην Φωκᾶ, Κυρίαν τότε εἰς κάλλος ὠριμάσασαν, σύζυγον τοῦ Μιχαήλ Γκίκα, ἐτέρου ἀδελφοῦ τοῦ Αὐθέντου. Εἰς αὐτῆς ὁδηγηθεῖς ὑπὸ τοῦ κ. Μαύρου, τὴν εὖρον κλινήρη, καὶ ἅμα παρουσιάσθην, μοὶ εἶπεν ὅτι ἀσχολεῖται περὶ τὴν Ἑλληνικὴν φιλολογίαν, ὡς θέλω ἰδεῖ, ἅν πλησιάσω εἰς τὴν τράπεζάν της. Πορευθεῖς δ' ἐκεῖ εὖρον τὰς μεταφράσεις τοῦ πατρός μου χειρογράφους καὶ ὑπὸ τῆς χειρὸς τοῦ ἰδίου γεγραμμένας. Θαυμάζων διὰ τὴν σύμπτωσιν ταύτην, ἥτις δὲν ἤξεύρω ἅν δὲν ἦτο καὶ πῶς παρέσκευασμένη, καθεστθεῖς δὲ παρὰ τὴν τράπεζαν, ἐφυλλολόγουν μετὰ πλείστου ἐνδιαφέροντος τὸ φυλλάδιον, ἐν ᾧ ὁ ἐξ ἀδελφός μου, παρὰ τὴν κλινὴν τῆς ὠραίας κυρίας, θερμῶς τὴν περιεποιεῖτο. Ὄταν δ' ἐξήλθουμεν, εἶδομεν εἰς τὸν ἀντιθάλαμον τὰς μικρὰς θυγατέρας της, ὧν ἡ μία μετὰ ταῦτα ἐνημερώθη τὸν Ῥώσσον πρίγκηπα Μασσάλσκη, καὶ ἀφ' οὗ ἀπ' αὐτοῦ ἐχωρίσθη, μετωνομάσθη.

«Δώρα δ' Ἱστορία».

Ἡ ἄλλη δ' ἀρχαία φίλη ἦν ἡ ἐκοναύρον ἦν ἡ Αἰκατερίνη Καρακάση, ἥτις αὐξήσασα εἰς ἐξάκιον ὠραιότητα, εἶχε νυμφευθῇ τὸν Ῥώσσον ἀξιωματικὸν Ὀδσβέσσαν, καὶ ὑπῆρξεν ἀγαπητοτάτῃ τῷ ἡγεμόνι Γκίκα. Εὖρον δ' αὐτὴν χήραν ἦδη, κατοικοῦσαν μετὰ τῶν ἀδελφῶν της εἰς ἐσχατιάν ἔξω τοῦ Βουκουρεστίου, ὥστε ἅπαξ μόνον τὴν εἶδον.

Ἐνα μῆνα διήρκεσεν ἡ ἐν Βουκουρεστίῳ διαμονή μου· περὶ δὲ τὸ τέλος αὐτῆς, ἀφίχθη αὐτόθι καὶ ὁ Περικλῆς Ἀργυρόπουλος, ἐξ ἀδελφός καὶ αὐτὸς τῆς Κας Μαύρου, διότι ἡ μήτηρ του ἦν Σούτσου, ἀδελφὴ τοῦ πατρός της. Μετέβχινε δ' αὐτὸς εἰς Ἰάσιον, εἰς ἐπίσκεψιν, ὡς ἔλεγε, τῶν ἐκεῖ συγγενῶν του, καὶ ἀπεφασίσθη νὰ συνοδοιπορήσωμεν, διότι καὶ ἐγὼ εἶχον ἄκρατον ἐπιθυμίαν νὰ ἰδῶ τὴν ἐκεῖ ἐγκατεστημένην ἀδελφὴν τοῦ πατρός μου, τὴν Καν Αἰκατερίναν Γκίκα. Συνεφωνήσαμεν ἐπομένως καὶ συναπήλθουμεν διὰ μιᾶς τῶν τότε ἐν κοινῇ χρήσει ὁδοιπορικῶν ἁμαξῶν, αἵτινες ἐλέγοντο Βρίτσκαι μὴ ἀνηρτημέναι εἰς ἐλατήρια

καὶ ἄνωθεν ἔχουσαι θολωτὸν ἐξ ὑφάσματος καὶ ἡμικυλινδρικὸν ἐπιστέγασμα.

Εἰς τὸ Φωξάνιον, τὸ μεθόριον μεταξὺ Βλαχίας καὶ Μολδαυίας, εἰς τοῦ διοικητοῦ, πρὸς ὃν ἐπορεύθημεν καὶ ὃν κατ' οἶκον δέν εὔρομεν, εἶδομεν ἐπὶ τῆς τραπέζης του εἰκονογραφίαν οὐχὶ ἐκ τῶν σεμνοτέρων, ὃ ἐθεωρήσαμεν ὡς ἐνδειξὶν τῶν ἡθῶν τῆς χώρας ἣν διετρέχομεν καὶ τῶν διεπόντων αὐτήν. Ἐλθὼν δὲ μετ' ὀλίγον ὁ οἰκοδεσπότης, μᾶς ὑπεδέχθη περιποιητικώτατα, καὶ μᾶς παρέθηκε γεῦμα. Διανυκτερεύσαντες δ' ἔπειτα ἐντὸς τῆς βρίτσκας, τὴν ἐπαύριον, ἄϋπνοι, συντετριμμένα ἔχοντες τὰ ὅσθα, νήστεις, διότι οὐδ' ἔχνος ξενοδοχείου ὑπῆρχε καθ' ἅπασαν τὴν ὁδόν, ἐστενάζομεν ἀνυπόμονοι πρὸς τὸν προσεχῆ ἡμῶν σταθμόν, ὅστις μᾶς ὑπέσχετο πάντα τὰ ἐπίγεια ἀγαθὰ καὶ πάσας τὰς ἀναπαύσεις. Ἦν δ' αὐτὸς τὸ Τεκούτσιον, ἡ ἐξοχικὴ κατοικία τῆς θείας τοῦ κ. Ἀργυροπούλου, κυρίας Σχινᾶ, τὸ γένος Σαυότσκις, ἣτις ἦν ἐπόμενον νὰ μᾶς δεχθῇ εἰς ἀνοικτάς τὰς ἀγκάλας, ἐν ὧς καὶ ἀνοικτῶν τῶν χειρῶν περὶ τοῦτου εἶχεν ὁ ἀνεψιὸς τὰς ἀμφιβολίας αὐτοῦ, κατεχόμενος ὑπὸ τινων προλήψεων ὡς πρὸς τοῦ θείου τοῦ τὴν ἐλευθεριότητα.

Εἰς τοιαύτας διαθέσεις διατελούμενοι, ἐρθάσαμεν περὶ μεσημβρίαν εἰς Τεκούτσιον, καὶ ἀπέβημεν εἰς τὴν θύραν τοῦ κ. Σχινᾶ. Εἰς τὴν αἴθουσαν δὲ εἰς ἣν εἰσῆλθομεν, ἀμφοτέρω ἀγνωστοί, εὔρομεν τὴν οἰκοδέσποιναν, κυρίαν εὐγενεστάτην τοὺς τρόπους, εἰς ἣν ἐγὼ, βλέπων τὸν δισταγμὸν τοῦ συνοδοιπόρου μου, παρέστησα αὐτὸν ὡς ἀνεψιὸν τῆς, καὶ εἶδον ἁληθῶς, ὡς ἐπροσδόκουν, μετὰ στοργῆς ἀνοιγείσας τὰς ἀγκάλας τῆς. Μόνον δὲ μακρὸν μετὰ τὴν ἔκχυσιν τῆς συγγενικῆς συγκινήσεως παρουσίχσεν ἀμοιβαίως καὶ ἐμὲ ὁ Κ. Ἀργυρόπουλος, καὶ τότε ἐγενόμην ἐπίσης δεκτὸς μετὰ περιχαροῦς δεξιώσεως, ὡς υἱὸς φίλης οἰκογενείας. Μετ' ὀλίγον δ' εἰσῆλθε καὶ ὁ κ. Σχινᾶς, ἀδελφὸς τοῦ ἐν Ἑλλάδι στενωτάτου φίλου μου Κωνσταντίνου, καὶ μᾶς ὑπεδέχθη μετ' ἐνθουσιασμοῦ, πρὸ πάντων διότι ἐρχντάζετο ὅτι βλέπει ἐν ἡμῖν, εἰς τὴν ἐρημίαν ἐκείνην ἐν ἣ διέμενεν, ἀντιπροσώπους τοῦ μεγάλου κόσμου, μεμυη-

μένους εἰς πάντα τὰ μυστήρια τῆς πολιτικῆς· δι' ὃ καὶ πολυπραγμονῶν μᾶς ἐξήταζε τί μελετᾷ ὁ Σουλτάνος, τί διανοεῖται ὁ Μεχμέτ Ἀλῆς, τίνες εἰσὶν αἱ μυστικαὶ διαθέσεις τῶν μεγάλων δυνάμεων. Ἐγὼ δέ, μεταξύ προσπαθῶν νὰ ἱκανοποιῶ τὴν περιέργειάν του περὶ πάντων τούτων, ὡς ἂν ἤμην ὁ μυστικοσύμβουλος πάντων τῶν ἡγεμόνων, ἡσθάνομην τὴν πείναν ἰσχυρῶς νύσσουν με· δι' ὃ καὶ ἄφ' οὗ ἐξέθηκα συγκεχυμένην τινὰ θεωρίαν περὶ τῆς θέσεως τῆς Αἰγύπτου καὶ τῶν ἀντιθέτων συμφερόντων τῶν διαφόρων δυνάμεων ὡς πρὸς αὐτήν, τῷ ἐζήτησα συγγνώμην ὅτι μένω ἐκεῖ πολιτικὰ βαττολογῶν, καὶ λησμονῶν ὅτι ἦν ἴσως ἡ ὥρα ἐκείνη τοῦ γεύματός του, καὶ ἐπομένως ὅτι καιρὸς δι' ἡμᾶς ν' ἀναχωρήσωμεν. Ταῦτα δὲ λέγων ἐρρίψα πλάγιον βλέμμα πρὸς τὸν συνοδοιπόρον μου, ὃν εἶδον ἑτοιμὸν νὰ διαρρήχῃ ὑπὸ μόλις συνεχόμενου γέλωτος. Ὁ δὲ κύριος Σχινᾶς ἐνόμισεν ἀναγκαῖον ν' ἀποκριθῇ ὅτι δὲν ἦν ἀκόμη καιρὸς τοῦ γεύματος, καὶ ἂν δὲν βιαζώμεθα ν' ἀναχωρήσωμεν ὅτι ἐδυναμέθα καὶ νὰ συγχευθῶμεν. Ἀπεκρίθη δ' ἐγὼ τότε ὅτι δὲν βιαζώμεθα μὲν, ἀλλὰ, καίτοι μὴ γευθέντες ἀπὸ τῆς χθὲς, δὲν πεινώμεν διόλου, καὶ δὲν θέλομεν νὰ ἔχωμεν τὴν ἀδιακρίσίαν νὰ τοὺς ταράζωμεν. Ἐπὶ τούτοις δ' ἐπέστρεψεν εἰς τὴν αἴθουσαν ἢ ἐπὶ τῶν πολιτικῶν συζητήσεων ἐξεληθούσα Κ^α Σχινᾶ, καὶ τῇ ἐπανέλαβον ὅτι εἰ καὶ ὁ Κ^{ος} Σχινᾶς εὐηρεστεῖτο νὰ μᾶς προσκαλῇ νὰ μείνωμεν εἰς τὸ γεῦμα, ἡμεῖς προὔτιθέμεθα ν' ἀναχωρήσωμεν. Τότε ὅμως ἡ πρόσκλησις ἐπανελήφθη ὑπὸ τῆς Κυρίας μετ' ἐγκαρδίου καὶ ἀνυποκρίτου προθυμίας, ὥστε ἠναγκάσθημεν νὰ ἐνδώσωμεν· ὅτε δ' ἐμείναμεν ἐπὶ στιγμὴν μόνοι, ὁ συνοδοιπόρος μου μὲ ἡὐχαρίστησε διὰ τὴν ἔκβασιν τῆς διπλωματίας μου μεθ' ὅλης τῆς θερμότητος τοῦ κενοῦ του στομάχου.

Μέχρις οὗ τὸ γεῦμα παρασκευασθῇ ὁ κ. Σχινᾶς εἶχε καιρὸν πολλάκις νὰ ἐπαναλάβῃ τὰς πολιτικὰς συζητήσεις του· ἀλλὰ λίαν εὐαρέστως διέκοψεν αὐτάς ἢ ἐκ νέου παρουσία τῆς οἰκοδεσποίνης, καὶ ἐξ ἐτέρου ὀωματίου ἀρθεῖσα μελωδικὴ φωνὴ ἀδούσης νεάνιδος,

ἥτις μετ' ὀλίγον καὶ παρουσιάσθη ἡμῖν. Ἦν δ' ἡ ὠραία θυγάτηρ τῆς οἰκίας, Μαρία, ἥτις τότε μὲν ἦν μεμνηστευμένη Ῥώσσον συνταγματάρχην, ἀλλὰ μετὰ ταῦτα, μὴ τελεσθέντος τούτου τοῦ συνοικεσίου, ἐνυμφεύθη τὸν ἐν Ἀθήναις καθηγητὴν Γεώργιον Μυροκορδάτον.

Τὸ γεῦμα εὖρομεν ἄριστον, καὶ ἄξιον τῶν προσπαθειῶν ἃς εἶχον καταβάλλει ὑπὲρ αὐτοῦ. Ἀλλὰ μετὰ τὸ πέρασ αὐτοῦ, τότε μάλιστα ἐπέπεσεν ἐφ' ἡμᾶς ὁ κ. Σχινᾶς, ἀπαιτῶν ὡς δικαιωματικῶς πλέον νὰ τῷ εἰπῶμεν πάντα τὰ ἀπόρρητα τῆς πανταχοῦ διπλωματίας. Ἡμεῖς ὅμως ἐνὸς πρὸ πάντων εἶχομεν χρεῖαν, ὀλίγου ὕπνου μετὰ τὸ καλὸν δεῖπνον, καὶ μετὰ τὴν ἄγρυπνον νύκτα, ἥς ἄλλη ὁμοία μᾶς περιέμενε. Βλέπων λοιπὸν ἐγὼ τοὺς ὀφθαλμοὺς τοῦ συνοδοιπόρου μου σχεδὸν κλειομένους ἐν ᾧ ἐξέθετε τοὺς σκοποὺς καὶ τὸ σχέδιον τοῦ ἀντιβασιλέως τῆς Αἰγύπτου, ὑπεδύθην αὐθις τὸν διπλωματικὸν χαρακτῆρά μου, καὶ ἀπετάθην πρὸς τὸν κ.

Ἀργυρόπουλον, λέγων αὐτῷ ὅτι ὁ κ. Σχινᾶς βεβχίως συνηθίζει νὰ κοιμᾶται μετὰ τὸ γεῦμα, ἡμεῖς δὲ λησμονοῦμεν τοῦτο παρὰ συρόμενοι ὑπὸ τοῦ ἐνδιαφέροντος τῆς εὐαρέστου συνδιαλέξεως. Καὶ ὁ μὲν κ. Σχινᾶς ἡρνήθη ὅτι αὐτὸς κοιμᾶται, ὑπώπτευσεν ὅμως ὅτι ἡμεῖς ἴσως ἔχομεν ἀνάγκην τινὸς ἀναπαύσεως, ὅπερ ἐγὼ δὲν ἡρνήθην ἐντελῶς, ὥστε καὶ τῆς Κας Σχινᾶ ἐλθούσης εἰς ἐπικουρίαν, μᾶς ἐδόθη δωμάτιον ὅπου χαίροντες ἀπεσύρθημεν, καὶ ἐκοιμήθημεν σχεδὸν μέχρι τῆς ἐσπέρας, ὅτε ἐπέβημεν πάλιν τῆς βασανιστικῆς ἡμῶν βρίτσκας, καὶ ἀπεχαιρετήσαμεν εὐγνωμόνως τὴν ἀγαθὴν καὶ φιλόξενον οἰκογένειαν.

Ὡδοιποροῦμεν δὲ δι' ἵππων ταχυδρομικῶν, ὧν ὀκτώ, τόσον ἰσχυροὶ καὶ τόσον μικροί, ὥστε μόλις ἀντεστοίχουν πρὸς τοὺς δύο εὐτραφεῖς καὶ ῥωμαλέους ἄλλων μερῶν, ἦσαν ἐζευγμένοι εἰς τὸ ὄχημα ἡμῶν διὰ σχοινίων, ἢ μᾶλλον σπάγκων λεπτοτάτων. Τούτου τὰς συνεπείας ἡσθάνθημεν τὴν ἐπαύριον. Ἐν ᾧ διετρέχομεν κοιλάδα γυμνὴν καὶ ἔρημον αἵφνης ἐστάθημεν, καὶ προκύψαντες νὰ γνωρίσωμεν τούτου τὸν λόγον, εἶδομεν ὅτι οὔτε ἵππους εἶχομεν

πλέον, οὔτε ἡνίοχον. Ὅτε δὲ μᾶς ἐξηγήθη τὸ συμβάν, ἐμάθομεν ὅτι κοπέντων τῶν σχοινίων, οἱ ἐμπρόσθιοι ἵπποι ἀπέδρασαν πρὸς τοὺς παρακειμένους λόφους, ὁ δὲ ἡνίοχος, λύσας τοὺς λοιπούς, ἔτρεχε μετ' αὐτῶν ἵνα συλλάβῃ τοὺς φυγάδας, ὅπερ μεθ' ἡμίσειαν περίπου ὥραν κατώρθωσεν. Διὰ τοῦτο περὶ τὴν μεσημβρίαν μόνον εἰσελάσαμεν εἰς Ἰάσιον.

Ἐνταῦθα διηυθύνθημεν ἀμέσως εἰς τοῦ Προξένου τῆς Ἑλλάδος Κου Μάνου, ἀδελφοῦ τοῦ γαμβροῦ τοῦ Κ. Ἀργυροπούλου. Καὶ δὲν εὔρομεν μὲν αὐτὸν οἶκαδε· ἀλλὰ, κατὰ παραγγελίαν του, ὄντος προειδοποιημένου, ἐτύχομεν πάσης δεξιώσεως· καὶ ἐν ἄλλοις νεᾶνις Βοημῖς (Κατσιβέλλα), καλὴ τὴν ὄψιν, μᾶλλον δὲ ἢ εὐσταλῆς τὴν ἀναβολήν, προσέδραμεν ἀμέσως φέρουσα τῶν ποδῶν νιπτῆρα. Ἀλλ' ἐγὼ ἀφείς τὴν περιποίησιν ταύτην εἰς τὸν συνοδοιπόρον μου, ἐχωρίσθην ἀπ' αὐτοῦ ἵνα ἀπεύσω πρὸς τὴν θείαν μου, τὴν Κυρίαν Αἰκατερίνην Γκιζα, ἀδελφὴν τοῦ πατρός μου, ἣν ὡς ἄλλην μητέρα ἠγάπων, καὶ ἣτις ἔτρεφεν ἀνάλογα στοργῆς αἰσθημάτων πρὸς ἐμέ. Ἐμαθον δὲ μετ' ὀλίγου ἡμέρας ὅτι ὁ σκοπὸς τῆς ὁδοιπορίας τοῦ Κ. Ἀργυροπούλου, ὃν ἐπιμελῶς ἔκρυπτεν, ἦν νὰ νυμφευθῇ τὴν θυγατέρα τῆς Κυρίας Φαδοκάνου, ὅπερ καὶ μετ' οὐ πολὺ ἐξετέλεσεν.

Ἡ δὲ θεία μου μὲ παρέλαβεν εἰς τὴν οἰκίαν της, εἰς ἣν συνῶκει μετὰ τοῦ μόνου μείναντος υἱοῦ της, τοῦ Ἰωάννου, διότι ὁ μὲν πρωτότοκος Νικόλαος, εἶχεν ἤδη ἀποθάνει παιδίον ἐν Στεφανοπόλει, ἡ δ' ἐξαδέλφη μου, ἡ χαριεστάτη καὶ φιλτάτη μοι Κορνηλία, ὕπνυδρευθεῖσα ὃν περιπαθῶς ἠγάπα νέον Ἰβραχίλῳ, ἀπεβίωσε καὶ ἐκεῖνη ἐννέα ἡμέρας μετὰ τὸν γάμον της, θλίψιν ἀπαρηγόρητον ἀφείσα εἰς τὴν μητέρα της καὶ οὐχ ἦττον εἰς ἐμέ, ὅστις ἀπὸ τῆς ἐν Βενετίᾳ συνεντεύξεως δὲν τὴν εἶχον ἰδεῖ πλέον, ἀλλ' οὐδέποτε εἶχον παύσει θερμῶς αὐτὴν ἀγαπῶν. Εὔρον δὲ τὴν θείαν μου καὶ ἐν Μολδαυίᾳ, ὡς πανταχοῦ ὅπου ποτὲ διέμενε, διὰ τὴν σπανίαν της φρόνησιν, τὴν γλυκύτητα τοῦ ἥθους της καὶ τὰ παντοῖά της προτερήματα, τὸ ἀντικείμενον γενικῆς ἀγάπης καὶ σεβασμοῦ τῆς

κοινωνίας, καὶ αὐτοῦ τοῦ τότε ἡγεμονεύοντος Μιχαήλ Στούρζα, πρὸς ὃν καὶ μετ' αὐτὸν ὡδήγησεν εἰς ἐπίσκεψιν. Κατ' ὅκει δ' ὁ Αὐθέντης ἐκτὸς τοῦ Ἰασίου, εἰς τὴν Σοκόλαν, ιδιόκτητον αὐτοῦ ἔπκυλιν, ἣν πολυτελέστατα εἶχε διασκευάσει. Εἰς τὴν ἐπίσκεψιν ταύτην κατ' ἀρχὰς μᾶς ὑπεδέχθη ἡ νέα ἡγεμονίς, θυγάτηρ τοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει τότε μεγάλως ἰσχύοντος Βογορίδου, ἔχουσα παρ' ἑαυτῇ τὴν ἀρχαίαν παιδαγωγόν, ἥδη δὲ κυρίαν τῆς αὐλῆς τῆς, τὴν σύζυγον τοῦ Γάλλου ἀκαδημαϊκοῦ Φ. Λεβᾶ (Ph. Lebas) εἰς διάστασιν διατελοῦσαν πρὸς τὸν ἄνδρα τῆς. Ἡ *Κερὰ* ἢ *Κυρία Δόμνα*, ὡς ἐλέγοντο ἄλλοτε τῆς Δακίας αἱ ἡγεμονίδες, δειλὴ τὴν συμπεριφορὰν καὶ ἄπειρος τῶν κοινωνικῶν τρόπων, μᾶς ἐδέχθη οὐχ ἥττον φιλοφρονέστατα· μετ' ὀλίγον δ' ἦλθε καὶ ὁ ἡγεμών, ἀνὴρ ζωηρὸς καὶ εὐφυής, καὶ μετὰ πολλὰς φιλικὰς ἐνδείξεις πρὸς τὴν θείαν μου καὶ εὐγενεῖς πρὸς ἐμὲ δεξιώσεις, ἀναχωροῦντας μᾶς προσεκάλεσε διὰ τὴν ἐπαύριον εἰς τὸ γεῦμα τοῦ. Τοῦτο δ' ἐξέπληξε μεγάλως τὴν θείαν μου ὡς λίαν ἀσυνήθη ἐξαίρεσις, διότι, ὡς μοι εἶπεν ὅτε ἀνεχωρήσαμεν, ὁ Αὐθέντης, εἰδήμων τῶν ἠθῶν τῆς πατρίδος τοῦ, ἦτο λίαν ζηλότυπος καὶ ποτὲ δὲν προσεκάλει τινὰ ὅπου θὰ παρευρίσκετο ἡ ἡγεμονίς. Ἐρῶ δ' ἀπῆντων ὅτι προφανῶς ὁ Αὐθέντης μετ' ἐκρίνεν ὡς ἀκίνδυνον, δι' ὃ, ἀντὶ νὰ τὸν κακίζω, ἐξ ἐναντίας τῷ ἡμῖν εὐγνώμων, καθ' ὅσον μοι ἀπέδιδε πλήρη δικαιοσύνην. Οὐχ ἥττον ὁμως ἡ θεία μου ἐξηκολούθει μὴ πρὸς δεχομένη ὅτι θὰ συνεγευματίζομεν μετὰ τοῦ ἡγεμόνος καὶ τῆς ἡγεμονίδος.

Ἐν τούτοις ὅσον καὶ ἂν ἐδυσπίσται, τὴν ἐπιούσαν, ὅτε ἤγγιζεν ἡ ὥρα, ἠναγκάσθη νὰ ἐτοιμασθῇ καὶ παρήγγειλε τὴν ἄμαξαν. Ἀλλὰ πρὶν ἢ αὕτη ζευχθῇ, εἶδομεν ἱππέα τῆς ἡγεμονικῆς σωματοφυλακῆς ἀπὸ ῥυτῆρος ἐλαύνοντα πρὸς τὴν οἰκίαν ἡμῶν. Ἡ θεία μου μοι τὸν ἐδείξε γελῶσα, καὶ μοι εἶπε «Θὰ ἰδῇς τί θέλει ὁ ἱππεύς». Τῷ ὄντι δὲ μετὰ μίαν στιγμὴν ὑπηρέτης ἔφερεν ἡγεμονικὴν ἐπιστολήν, ἐκφράζουσαν τὴν λύπην τοῦ Αὐθέντου διότι ἀσθενούσης τῆς ἡγεμονίδος, δὲν ἐδύνατο νὰ μᾶς δεχθῇ εἰς τὸ γεῦμα! Ἡ

θεία μου ἐθρίαμβευσεν· ἡ πρόρρησις τῆς ἐπαλήθευσε κατὰ γράμμα.

Ἀλλὰ τὴν ἐπαύριον, ἰδοὺ πάλιν ὁ αὐτὸς ἱππεύς, καὶ νέα ἐπιστολὴ τοῦ Αὐθέντου, προσκαλοῦντος διὰ τὴν ἐπιούσαν τὴν θείαν μου μετὰ τοῦ νέου υἱοῦ τῆς Ἰωάννου καὶ μετ' ἐμοῦ αὐθις εἰς τὸ γεῦμα. Τότε ἐμὸς ἦτον ὁ θρίαμβος, καθ' ὅσον νέα ἀνχίρεσις τῆς προσκλήσεως δὲν ἦλθε, καὶ ἀληθῶς ἐπορεύθημεν. Ναί, ἐπορεύθημεν, εὖρομεν τράπεζαν διὰ . . . . τέσσαρας μόνον δαιτυμόνας ἡτοιμασμένην, καὶ ὅτε παρεκαθήσαμεν ὁ Αὐθέντης μᾶς ἐζήτησε συγγνώμην διότι ἡ ἡγεμονίς, ὀδονταλγοῦσα, δὲν ἐδύνατο νὰ παρευρεθῇ, δι' ὃ ἡ θεία μου, τὰ χεῖλη τῆς ὀάκνουσα καὶ τὸν γέλωτα δυσκόλως καταστέλλουσα, ἀπῆντησεν ὅτι βαθέως λυπεῖται. Μᾶς ἀπεζημίωσεν ὅμως ὁ ἡγεμὼν διὰ τῆς ὁμιλίας του, πλήρους εὐφυίας καὶ χάριτος.

Μετέβην δ' ἔπειτα ἐπὶ μίαν ἡμέραν εἰς τὴν ὠραίαν ἐξοχὴν τῆς θείας μου, τὴν παρὰ τὸ Ἰάσιον, καὶ ἐκεῖθεν, ὑπὸ τῆς ἰδίας συνοδευόμενος ἀπῆλθον εἰς Γαλατσίον, ἵνα ἐπιβιbachθῶ διὰ τὴν ἐπιστολήν μου εἰς τὴν Ἑλλάδα, ὅπως ἐπλησιάζει εἰς τὴν λαῖζιν τῆς ἡ οἰκῆτος ἀδειά μου. Κατελύσαμεν δὲ τὴν ἐσπέραν εἰς αὐτὴν τὴν οἰκίαν τοῦ Κου Σχινᾶ, εἰς ἣν πρό τινας εἶχον φιλοξενηθῇ, ἥτις ὅμως ἦν ἤδη τότε κενὴ τῶν κατῴκων τῆς, ἐπανελθόντων εἰς Ἰάσιον.

Τὴν δ' ἐπαύριον, ἀποχαιρετίσας τὴν φιλότατην μου θείαν, ἣν δὲν ἐπέπρωτο νὰ ἰδῶ πλέον ἔκτοτε, ἐπεβιbachθην εἰς τὸ Αὐστριακὸν ἀτμόπλοιον.

Τὸν Εὐξείνιον εὖρομεν ἀληθῶς ἄξενον, δηλαδὴ θυελλώδη καὶ δεινῶς σαλευόμενον. Οὐχ ἦττον ὅμως καὶ ἡ δυσάρεστος αὕτη ἡμέρα εἶχε τὸ εἰδύλλιον τῆς. Ἐπὶ τοῦ καταστροφώματος, παρὰ τὸν τοῖχον τοῦ πλοίου καθήμενος, ἀλλ' οὐδὲν εὐρίσκων τὸ ἐπαγωγὸν οὐδ' εἰς τὴν μελαγχολικὴν θέαν τῶν κοίλων κυμάτων, τῶν ἐχθρικῶς ἡμᾶς προσβαλλόντων, οὐδ' εἰς τὴν συναναστροφὴν τῶν συμπλεόντων Ῥουμούνων Ἰουδαίων, οὐδ' εἰς αὐτὴν τὴν τῶν Κυριῶν τῶν, αἵτινες ὠραῖαι μὲν ἦσαν, ἀλλὰ μοὶ ἐλύπουν τὰ ὧτα διὰ τῆς ἀηδῶς διεστραμμένης Γερμανικῆς ἣν ὠμίλουν, περιορίσθην ἀναπαύσας τὸ βλέμμα ἐπὶ νέας καὶ ὠραίας Γερμανίδας, ἥτις, ὑπὸ τοῦ

σάλου καταπεπονημένη ἔκειτο ἐκτάδην εἰς χαρίεσσαν θέσιν ἐπὶ τοῦ καταστρώματος. Ἦν δ' ὥς ἤκουσα ἡ νεῆνις ἐκ Βιέννης μεταπεμφθεῖσα ὡς παιδαγωγὸς παρὰ τῇ οἰκογενεῖᾳ ἐνὸς τῶν τότε πρεσβυτῶν ἐν Κωνσταντινουπόλει. Πλησίον δ' αὐτῆς κατέκειτο, ἐκ τῆς αὐτῆς αἰτίας ἀναμφιδόλως, νέος Ἕλληνας, οὐδεμίαν λέξι' Ἑλληνικήν ἤξεύρων, ὡς καὶ ἡ ὁμοιοπαθὴς αὐτῷ οὐδεμίαν ἤξευρεν ἁγγλικήν. Τούτου ἕνεκα ἀδυνάτου οὔσης πάσης προφορικῆς συνεννόησεως μετὰ τῆς γείτονός του, παρετήρησα διὰ κλοπιμαίων βλεμματικῶν ἃ ἔρριπτον ἐπ' αὐτῶν ὅτι κατὰ τῶν κωραλάλων τὸ σύστημα ἐπειρῶντο τοιαύτης διὰ τῆς ἐπαφῆς τοῦ ἄκρου τῶν ποδῶν. Μετ' ὀλίγον ὁ Ἕλληνας, τὸν θαλάσσιον ἀέρα τραχὺν εὐρίσκων, κατῆλθεν εἰς τὸν κοιτῶνά του. Τὸ παράδειγμα δὲ φαίνεται ὅτι ἐκρίθη ἀξιολογίμην καὶ ὑπὸ τῆς ναυτιώσεως Ἑλληνίδος, ἥτις ἐπίσης ἀπῆλθε τάχιστα εἰς ἀνάπαυσιν. Οἱ κακεντρεχεῖς ὅμως νέοι ἀξιωματικοὶ τοῦ πλοίου παρεξήγησαν τὴν φυσικὴν ταύτην τῶν συμφορῶν ἀλληλουχίαν ἢ σύμπτωσιν, καὶ ἔπεισαν ἕνα τῶν πκίτων τοῦ πλοίου νὰ δηλώσῃ εἰς τὴν ὁδοπόρον ὅτι ἄλλαχού ἦν τῶν κυριῶν τὸ δωμάτιον. Καὶ αἱ μὲν ἀνακαλύψεις τοῦ πκίτου πολλοὺς διήγειραν ἐν αὐτοῖς ψιθυρισμούς, καὶ κατεσταλμένα μειδιήματα. Ἐμὲ δ' ἐνόμιζον ἐν πλήρει ἀγνοίᾳ τοῦ σκανδάλου, διότι δὲν ἀντελήφθησαν ὅτι εἰς τὴν κατεῖχόν θέσιν ἤμην ἀπ' ἀρχῆς μάρτυς τοῦ ὅλου ὁράματος, καὶ εἶδον ἄνωθεν διὰ τῆς ὑελίνης θυρίδος τὴν νέαν ἀκρυρότουσαν ὅτε κατὰ τὴν διαβιβασθεῖσαν αὐτῇ ἐντολὴν εἰσῆλθεν εἰς τὸν κοιτῶνα τῶν κυριῶν. Τὸ δὲ μάλιστα ἐκπληξάν με ἦν ὅτι εἰς τὸ γεῦμα τὴν εἶδον νὰ ἐπανέλθῃ καὶ ὅπως ἀταράχως νὰ καταλάβῃ τὴν θέσιν της.

Τῇ ἐπύριον, μόλις ὑπέφωσκε, καὶ εἰσεπλεύσαμεν εἰς τὸν Βόσπορον, ὅπου εἰς τὸ ἀτμόπλοιον προσέπλευσεν ἡ τὴν παιδαγωγὸν περιμένουσα οἰκογένεια, καὶ μήτηρ καὶ θυγατέρες ἐναγκαλισθεῖσιν αὐτήν, τὴν παρέλαβον εἰς τὴν λέμβον τῶν. Ἐγὼ δ' ἀποβάς εἰς Σταυροδρόμιον, κατόκησα παρὰ τῷ προσκαλέσαντί με κ. Ἐμμανουὴλ Ἀργυροπούλῳ, τῷ ἡμετέρῳ ἐπιτετραμμένῳ.

Ἐν Κωνσταντινουπόλει, ἀπὸ τῆς τελευταίας ἐκεῖθεν διαβάσεώς μου, μεγάλη εἶχεν ἐπέλθει μεταβολή. Ἐν ᾧ ἤμην ἔτι ἐν Βλαχία εἶχε φθάσει ἡ εἵδησις τοῦ θανάτου τοῦ Μαχμούτ, τοῦ ἀγρίως δραστηρίου Σουλτάνου, ὅστις πρῶτος εἶδε τὸ Ὀθωμανικὸν οἰκονόμημα ἐκ βάθρων σεισθὲν ὑπὸ τῆς Ἑλληνικῆς ἐπαναστάσεως, καὶ ἐλπίσας ἀφ' ἐνὸς μὲν ν' ἀνατρέψῃ πάντα τὰ ἐσωτερικὰ προσκόμματα εἰς ᾧ προσέκρουεν ἡ παντοδυναμία του, ἀφ' ἐτέρου δὲ νὰ ἐλκύσῃ τὰς συμπαθείας καὶ τὴν ὑποστήριξιν τῶν μεγάλων Δυνάμεων, δίδων δεῖγμα ὅτι ἠσπάσατο τὸν Εὐρωπαϊκὸν πολιτισμόν, προέβη εἰς τὴν βαρβαρωτέραν τῶν πράξεων ἐξ ὧν ἀφηγεῖται ἡ ἱστορία, τὴν θηριώδη δολοφονίαν τρισμυρίων Γενιτσάρων. Μικρὸν μετὰ τὴν ἄφιξίν μου ἐτελέσθη ἡ ἐγκαθίδρυσις τοῦ νέου Σουλτάνου Ἀβδούλ Μετζίτ, ἧς ἡ τελετὴ συνίστατο εἰς τὴν τοῦ ξίφους περίζωσιν ἐν τῷ προσκυνήματι τῷ κατὰ τὴν θέσιν Ἰππῃ. Μετ' αὐτὴν δ' ὁ νέος Σουλτάνος, ἐν πλήρει παρατάξει, ἑφιππος χωρῶν ἐξωθεν τοῦ κατὰ ξηρὰν τείχους τῆς πόλεως, εἰσῆλθε διὰ τῆς Πύλης τῆς Ἀδριανουπόλεως, καὶ ἐπορεύθη εἰς τὰ Ἀνάκτορα. Ἐκτὸς τῶν τειχῶν, καὶ ἄνω τοῦ Ἰππίου, εἶχον στηθῇ πολλαὶ σκηναὶ διὰ τὸ διπλωματικὸν σῶμα καὶ τοὺς ἐπισημωτέρους τῶν ἐν τέλει, οἵτινες ἔπρεπε νὰ παρευρεθῶσιν εἰς τὴν παρέλασιν καὶ ἐκεῖ ἐπορεύθην καὶ ἐγὼ ἐν στολῇ καὶ ἑφιππος μετὰ τῆς Ἑλληνικῆς πρεσβείας, καθ' ὅλον τὸ διάστημα κατ' ἐμέ, μετὰ νεανικῆς ἰσως ἀκρισίας, διαλογιζόμενος ὅτι ἂν ἡ Ἑλλάς εἶδεν εἰς τὴν Εὐρώπην τρανώτερα δείγματα ἀναπτύξεως, δὲν θὰ ὑπῆρχεν ἀφορμὴ νὰ παραστῶ εἰς ὅσα τότε ἐβλεπον.

Πρὸ τῶν διπλωματικῶν δὲ σκηνῶν εἰς ἃς εἰσηρχόμεν ἐίδον δύο γέροντας, οἵτινες συναντηθέντες προσεφώνησαν ἀλλήλους γαλλιστὶ διὰ τῶν λέξεων «Mon Prince». Ἐπειδὴ δὲ ἐκ τῆς ἐνδυμασίας ἐξέλαβον αὐτοὺς ὡς ἐγγχωρίους, καὶ ἰσως καὶ Ἑλληνας, αἱ δὲ προσφωνήσεις των προσέβαλλον τὰ εἰς Ἑλληνικὴν δημοκρατικὴν ἀφελειαν τραφέντα ὥτά μου, ἠρώτησα καὶ ἔμαθον ὅτι ὁ μὲν ἦν ὁ πρίγκηψ (βεηζαδὲς) Τηλέμαχος Χαντζερῆς, διερμηνεὺς τότε τῆς

Ῥωσικῆς πρεσβείας, ὁ δὲ ὁ κ. Βογορίδης, ἡγεμὼν τῆς Σάμου, κατὰ τὸν ἀρτίως τότε εἰσαχθέντα τῆς νήσου ἐκείνης ὀργανισμόν.

Τῆς σουλτανικῆς πομπῆς προεπορεύετο βάρβαρος μουσικὴ ἐφίπων τυμπανιστῶν· εἶποντο δὲ καθ' ἑκατοντάδας οἱ αὐλικοὶ καὶ οἱ μεγιστᾶνες, καὶ ἐν μέσῳ αὐτῶν ἐσόβει ὁ Σουλτάνος, νέος τὴν ὄψιν μεμαρχμένος, ἰσχνός, καὶ ἥπιον μὲν, ἀλλὰ μελαγχολικὸν ἔχων τὸ βλέμμα, ὃ ἐγὼ ἀπέδιδον, κατὰ τὴν ἐμὴν φαντασίαν, εἰς τὸ ὅτι δῆθεν ἔμπροσθεν ἐνέβλεπεν εἰς τὸ ἐπισφαλές μέλλον τῆς δυναστείας του. Ἀμέσως δὲ κατόπιν του ἵππευε, μεταξὺ τῶν ὑπουργῶν καὶ ἐπισημοτέρων σατραπῶν, ὁ ἀρχιευνούχος τοῦ γυναικωνίτου, τερατώδης ὄγκος μελαίνων σαρκῶν, ὃν ἔφερεν ἵππος ἔχων σχεδὸν διαστάσεις ἐλέφαντος. Προηγεῖτο δὲ καὶ εἶπετο τὸ τακτικὸν ἱππικόν, συγκείμενον ἐκ κακῶς ἐνδεδυμένων καὶ ἀνυποδότητων πολλάκις ἀνδρῶν, ὧν οἱ ἵπποι ἐβάδιζον ὡς δυσανασχετοῦντες καὶ διαμαρτυρόμενοι κατὰ τῆς ἀτελῶς ἐπιβαλλομένης αὐτοῖς εὐρωπαϊκῆς τάξεως.

Τοιοῦτος ἦτο τότε ὁ ἀρτισύστατος τακτικὸς στρατὸς τῆς Αὐτοκρατορίας.

Ἀφ' οὗ δὲ παρῆλθεν ἡ παράταξις, ἀναβάς ἐγὼ τοῦ ἵππου μου, ἐπλανήθην μεταξὺ μεγάλου συρρέοντος πλήθους, καὶ μακρυνθεὶς ἀπώλεσα τὴν Ἑλληνικὴν πρεσβείαν. Εὐτυχῶς ὁμως ἀπαντήσας τὴν γαλλικὴν προσηρτήθην εἰς τὰς τάξεις αὐτῆς, καὶ οὕτω κατέβημεν εἰς Ἴππιον, ὅθεν, περιελθόντες τὸ χρυσοῦν κέρας, διὰ τοῦ Κιατχανέ, ἐπεστρέψαμεν εἰς τὸ Σταυροδρόμιον.

Κατὰ τὰς ἡμέρας ἐκεῖνας εἶχε φθάσει εἰς Κωνσταντινούπολιν, προερχομένη ἐκ Βλαχίας μετὰ τῆς οἰκογενείας της, ἡ Κυρία Ῥοξάνδρα Σούτσου, σύζυγος τοῦ Κωνσταντίνου, ἀδελφοῦ τοῦ πρώην ἡγεμόνος Μιχαὴλ Σούτσου, μεταβχίνουσα εἰς Ἀθήνας, ὅπου τῇ ἐνεργείᾳ τῆς θείας μου Κας Γεράκη εἶχεν ἀρραβωνίσει τὴν πρωτότοκον θυγατέρα της Σμαράγδαν μετὰ τοῦ νομομαθοῦς Δημητρίου Σούτσου, τοῦ τότε εἰσαγγελέως παρὰ τῷ Ἀρείῳ Πάγῳ. Μετὰ τῆς οἰκογενείας δὲ ταύτης συνεφιλοξενήθην ἐπὶ τινὰς ἡμέρας εἰς τὴν λαμπρὰν οἰκίαν τοῦ τότε Μεγάλου Λογοθέτου Νικολάου Ἀρι-

στάρχου, ὅστις ἑκτακτον ἐπιρρόην ἐξήσκει ἐπὶ τῶν Τούρκων, καὶ πολλῶν ἀγαθῶν ἀπελάμβανεν· οὐχ ἥττον ἐν τῇ καρδίᾳ του ἔμενεν Ἕλληνα, καὶ μοὶ εἶπέ ποτε ὅτι ἂν ἡ Ἑλληνικὴ κυβέρνησις συγκατένευε νὰ τὸν διορίσῃ πρέσβυν τῆς (διότι ἄλλως ἐστερεῖτο παντὸς πόρου ἢ οἰκογένειά του) θὰ ὑπεδύετο ἀμέσως τὴν Ἑλληνικὴν ὑπηκοότητα. Εἰς τὴν μεγαλοπρεπῆ ταύτην οἰκίαν καθ' ἐκάστην παρετίθετο συμπόσιον, καὶ ἀνὰ πᾶσαν ἐσπέραν ἦν συναναστροφή καὶ χορός.

4.

Ἐπιστροφή εἰς τὴν Ἑλλάδα.

Μετὰ τῆς οἰκογενείας δὲ τῆς Κας Σούτσου συναπῆλθον καὶ ἐγὼ ἐπιστρέφων εἰς τὴν Ἑλλάδα, καὶ κατεπλεύσαμεν εἰς Σύρον, ἔνθα κατὰ τὰς τότε διατάξεις, εἵχμεν νὰ ὑπαρτῶμεν πολυήμερον κάθαρσιν. Ἐπὶ τοῦ κατὰ τὴν αὐτὴν στιγμὴν δὲ μεθ' ἡμῶν εἰσπλέοντος Γαλλικοῦ ἀτμοπλοίου εἶδον ἐπὶ τοῦ καταστρώματος τὸν Ἀγγλον ἥρωα τοῦ ἐν τῷ Εὐξείνῳ ἐπισκοπίου, ὅστις ἀναγνωρίσας με μὲ ἐχαιρέτισεν.

Ἡ κάθαρσις, ἡ πανταχοῦ τοῦ πεπολιτισμένου κόσμου σχεδὸν πλέον ἐκλιπούσα, καὶ πλὴν ἐν ἐκτάκτοις περιστάσεσιν ὑπὸ ἄλλων προφυλακτικῶν μέτρων ἀντικατασταθεῖσα, ἦν τότε ἐν πλήρει ἰσχύϊ, τὴν συγκοινωνίαν στενοχωροῦσα καὶ παρὰ κωλύουσα, καὶ ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ τὴν ἐν τῷ ἄλλῳ διάταξιν τοῦ καθαρτηρίου πυρὸς ἀναπολοῦσα. Δι' ἐμὲ ὅμως ἡ ἐν Σύρῳ ἐκείνη οὐδὲν εἶχε τὸ δυσάρεστον, διότι περὶ ὀλίγου πάντοτε ἐποισάμην τὴν ὑλικὴν τρυφήν, ἥτις στερήσεις συνέχέστερον ἢ ἀπολαύσεις παρουσιάζει, καὶ διότι μ' ἐνεψύχου ἡ ἐλπίς ὅτι ὅπως δῆποτε τάχιστα πάλιν θὰ ἔβλεπον τὰς ἀγαπητάς μου Ἀθήνας, ἐν τούτοις δὲ εἶχον τὴν εὐάρεστον συναναστροφήν τῆς οἰκογενείας Σούτσου, καὶ βιβλία καὶ ἐργασίαν δι' ἧς στιγμὰς ἔμενον μόνος.

Ἡμην δὲ παρὰ τῇ Κ⁷ Σούτσου τὴν τετάρτην ἢ πέμπτην ἡμέραν μετὰ τὴν ἐγκατάκλεισιν ἡμῶν, ὅτε ἀνηγγέλθη ἡ ἐξ Ἀθηνῶν ἄφιξις τοῦ μέλλοντος γαμβροῦ, τοῦ Δημητρίου Σούτσου, ὅστις εἰς τὴν νύμφην καὶ τοὺς συγγενεῖς αὐτῆς ἦν ἔτι ἄγνωστος ἄλλως, πλὴν ἐκ τῆς κοινῆς φήμης καὶ ἐκ τῶν συστάσεων τῆς θείας μου. Προκειμένης λοιπὸν τῆς πρώτης συνεντεύξεως ἐφρόντισεν ὁ διευθυντὴς τοῦ λοιμοκαθαρτηρίου καὶ ἐτέθη τράπεζα ἐγκαρσία ἐντὸς τῆς θύρας τοῦ ὠματίου, ὡς προτείχισμα προσωρισμένον νὰ προλάβῃ τὸν κίνδυνον μὴ ἡ ὁρμὴ τῶν πρώτων αἰσθημάτων ῥίψῃ τοὺς μελλονύμφους εἰς τὰς ἀγκάλας ἀλλήλων, κατὰ σκανδαλώδη παράθεσιν πασῶν τῶν ὑγειονομικῶν διατάξεων.

Ἀλλ' οἱ φόβοι τοῦ ἦσαν μάταιοι. Εἴτε ἐνεκα τοῦ ὀχληροῦ τούτου μεσοτοιχοῦ καὶ τῆς οὐχ ἥττον ὀχληρᾶς παρουσίας πάντων τῶν μελῶν τῆς οἰκογενείας, προσέτι καὶ ἐμοῦ, καὶ τοῦ ἐπιστάτου τοῦ λοιμοκαθαρτηρίου, εἴτε διότι ἡ ἀνστηρότης τῶν δικαστικῶν καθηκόντων τοῦ Κ. Σούτσου εἶχε συνηθίσαι αὐτὸν νὰ δεσπόζῃ ἐαυτοῦ, νὰ συνέλθῃ ἀξιοπρεπῶς τὰ αἰσθηματὰ του, ἢ καὶ νὰ βλέπῃ τὰς σχέσεις τοῦ βίου ὑπὸ τὴν θετικὴν καὶ δικανικὴν αὐτῶν μόνον ἔκδοσιν, οὐδὲν ἶχνος συγκινήσεως ἐπέλασεν ἐν τῇ συμπεριφορᾷ του, εἶπεν ὀλίγα, τόπους κοινούς, ἀφῆκεν ἐπὶ τῆς τραπέζης ἐν ἀοχμάντινον δακτυλίδιον, καὶ μετὰ βραχυτάτην ἐπίσκεψιν ἀποχειρετίσας ἀπῆλθε καὶ ἐπέστρεψεν εἰς Ἀθήνας, ὅπου ἐκλεῖτο ὑπὸ τῶν καθηκόντων του, καὶ ὅπου εἶπεν ὅτι θέλει περιμένει τὴν ἄφιν των.

Καὶ ἡ νύμφη ὅμως πολὺ ὁμιλητικωτέρα καὶ αἰσθημάτων ἐπιδεικτικωτέρα δὲν ἐφάνη, ὅπερ βεβαίως ἐξηγεῖτο διὰ τῆς ἐμφύτου εἰς τὸ ὠραῖον φύλον αἰδοῦς, καὶ τῆς φυσικῆς εἰς τὴν θέσιν της συστολῆς. Ἀλλὰ μόλις ἐξῆλθε τοῦ ὠματίου ὁ νυμφίος, καὶ ἐξερράγη ἐκείνη εἰς δάκρυα καὶ δὴ καὶ εἰς κοπετούς, οὐχὶ ἐξ ὑπερβολικῆς θλίψεως διότι μόλις ἰδοῦσα τὸν μέλλοντα φίλον τῆς καρδίας της, αὐθις τὸν ἐχωρίζετο, ἀλλὰ κηρύττουσα ὅτι δὲν τὸν θέλει, ὅτι ἀδύνατον νὰ συγκατατεθῇ εἰς τοῦτον τὸν γάμον. Ὁμολογητέον δὲ

ὅτι ὁ Κ. Σοῦτσος ὡραῖος ἀληθῶς δὲν ἦτον· ἐξ ἐναντίας μάλιστα δὲν ἐδυνάμην οὐδ' ἐγὼ ν' ἀρνηθῶ ὅ,τι πάντες ἀνεγνώριζον, ὅτι ἦτον ἄσχημος· ἴσως δ' ἀνάλογα κεντρόφυγα αἰσθήματα ν' ἀνέτελλον καὶ εἰς αὐτοῦ τὴν καρδίαν, ἀποσβύνοντα τοὺς περιπαθεῖς λόγους πρὶν ἢ ἀναβῶσιν εἰς τὰ χεῖλη του, διότι, θυγάτηρ πατρὸς μὲν ἀληθῶς ὡραίου, μητρὸς ὅμως ἥς αἱ πολλαὶ ἠθικαὶ ἀρεταὶ μόναι ἐξηγόραζον τὴν ἀσχημίαν της, εἶχεν ἡ νέα Σμυράγδα τοὺς πυρῶδης μὲν ὀφθαλμούς τοῦ πατρὸς της, ἀλλὰ κατὰ πάντα τὰ ἄλλα ἐμήτριζε.

Καίτοι δ' οὐχὶ κατὰ πολλὰ ἔτη πρεσβύτερος αὐτῆς, ἔλαβον ὅμως τότε πλησίον της συμβούλου θέσιν, καὶ ἠγωνιζόμην νὰ τὴν πείσω, ὅτι δὲν πρέπει ν' ἀφορᾷ εἰς τὴν σωματικὴν καλλονὴν τοῦ ἀνδρὸς εἰς ὃν θὰ παραδώσῃ τὴν τύχην της, ἀλλ' εἰς τὴν πνευματικὴν καὶ εἰς τὸν ἐμβριθῆ καὶ ἐντολὸν αὐτοῦ χαρακτῆρα, καὶ εἰς τὴν θέσιν ἣν ἡ ἱκανότης καὶ ἡ ἀρετὴ του τῷ κατέκτησαν ἐν τῇ κοινωνίᾳ καὶ ἐν τῇ κοινῇ ὑπολήψει, καὶ προσέθετον ἐν πάσῃ πεποίθῃ ὅτι ὑπὸ ταῦτα τὰς ἐπιφύεις οὐδεὶς δύναται νὰ τεθῇ ὑπεράνω τοῦ νυμφίου της. Ἀλλὰ ταῦτα πάντα δὲν τὴν ἐπειθον, καὶ ἐπέμενε πεισματωδῶς εἰς τὴν ἀρνησίαν της, ὥστε ἡ ἀδελφὴ της Σεβαστὴ, συνετωτέρα καίτοι νεωτέρα αὐτῆς τῇ εἶπεν ὅτι προσφέρεται πρόθυμος αὐτῇ νὰ τὴν ἀντικαταστήσῃ μᾶλλον παρὰ ν' ἀφήσῃ νὰ γνωσθῇ ἡ σκανδαλώδης παλιμβουλία. Οὕτε τοῦτο ὅμως ἐπέφερεν ἀποτέλεσμα, καὶ μόνον ἀφ' οὗ ἐπεστρέψαμεν εἰς Ἀθήνας ἐπεισθέντες οἱ γονεῖς, καὶ ὁμιλήσαντες αὐστηρῶς τὴν ἠνάγκασαν νὰ ὑποκύψῃ εἰς τὴν διαταγὴν των. Τίνας καρποὺς εὐζωίας ἐπέφερεν ὁ οὕτω γενόμενος γάμος οὐδὲν εἶχον δικαίωμα νὰ διερευνήσω· ἵνα δὲ συμπεράνω τὸν λόγον περὶ τῆς οἰκογενείας τοῦ Κ. Σούτσου, προσθέτω μόνον ὅτι ἡ δευτέρα ἀδελφὴ Σεβαστὴ ὑπανδρεύθη μετ' ὀλίγον τὸν χηρεύσαντα ἐκ πρώτου γάμου μετὰ τῆς νέας Κοπανίτσα Παναγιώτην Σοῦτσον, τὸν ποιητὴν· ἡ τρίτη, Εὐφροσύνη, τὸν νέον Μυρομιχάλην, ὅστις ἐν Βουκουρεστίῳ, πεσὼν ἐκ τοῦ ἵππου, ἐφρονεύθη· ἡ τετάρτη δέ, Σοφία, οὖσα ἐξόχου ὡραιότητος, ἀπέθανεν ἐν Ἀθή-

ναίς μόλις δεκαπενταετής. Ὁ υἱὸς δὲ Γρηγόριος ἐζήτησεν ἐν Βουκουρεστίῳ ἐν εὐπορίᾳ καὶ ἐν κοινῇ ἀγάπῃ καὶ ὑπολήψει.

Κατ' ἰδίαν δ' ἐν τῷ δωματίῳ μου εἰς τὸ λοιμοκαθαρτήριο, εἰς οὗ τὸν τοῖχον ἐχάραξα ἀναχωρῶν Γαλλικοὺς τινὰς στίχους περιληφθέντας εἰς τὴν ἐκδοσιν τῶν Ἀπάντων (Τομ. Α'. Σελ. 473), ἡσυχολοῦμην εἰς ἀνάγνωσιν ἰδίως τοῦ Ὀμήρου, καὶ εἰς ἐπιθεώρησιν μεταφράσεως τῆς Ραψωδίας Α τῆς Ἰλιάδος, ἣν ὁ Τανταλίδης ἐξεργασθεὶς κατὰ ζῆλον τοῦ ἐμοῦ Α τῆς Ὀδυσσεΐας, μοὶ ἔδωκεν ὅτε τὸ τελευταῖον διήλθον διὰ Κωνσταντινουπόλεως, ἵνα φέρω τὰς παρατηρήσεις μου ἐπ' αὐτῆς. Εἶχε δὲ πολλῶν τοιούτων ἀνάγκην ὑπὸ τὴν προσωδικὴν ἐποψιν, διότι αὕτη ὡς νεωτερισμὸς εἰς τὴν ἡμετέραν νέαν φιλολογίαν ἦν ὀλίγον οἰκεία εἰς τὸν ἄλλως πολυμαθῇ καὶ φιλόκαλον φίλον μου.

Ἀλλὰ πλὴν τῆς φιλολογίας, ἕτερον ἀντικείμενον πολὺ σπουδαιότερον μὲ ἀπησχόλει συγχρόνως. Ὁ Αἰγυπτιακὸς πόλεμος, ἡ ἐκστρατεία τῶν Γάλλων εἰς τὴν Συρίαν, ἦσαν νέα κεφαλὴ ἀναφύεισα τῆς Ἀνατολικῆς ὕψους. Ἐνόμιζον ἐπομένως ὅτι σπουδαιότατοι ἦσαν οἱ χρόνοι ἐκεῖνοι διὰ τοὺς Ἕλληνας οἵτινες οὐδεμίαν ἔπρεπε νὰ παραμελῶσι περίστασιν ἃν ᾔθελον νὰ ἰδῶσι πραγματοποιούμενα τὰ προσφιλεῖ ὄνειρά των, πρὸ πάντων δ' ὅτι ὤφειλον ν' ἀναιρῶσι πάσῃ δυνάμει τὴν τότε ἐν Εὐρώπῃ ἐπικρατοῦσαν πρόληψιν, ὅτι εἰργάζοντο οὐχὶ ὑπὲρ ἑαυτῶν, ἀλλ' ὡς ξένα, ὡς τῆς Ῥωσσίας νευρόσπαστα, οἱ δ' ὁ κακῶς κατ' αὐτῶν διετίθεντο αἱ δυτικαὶ δυνάμεις. Ὑπὸ τῶν ἰδεῶν τούτων κατεχόμενος, ἔγραψα μακρὰν ἐπιστολὴν πρὸς τὸν Βασιλέα Ὁθωνα, ἐν ᾗ ἐξέθετον τί εἶδον καὶ τί ἤκουσα ἐν Κωνσταντινουπόλει, καὶ ὑπέβλεπον τὰς ἐπὶ τῆς θέσεως τῶν πραγμάτων σκέψεις μου. Ἐπέδωκα δ' αὐτὴν τῷ Νομάρχῃ τῶν Κυκλάδων, ὅστις τὴν διεβίβασεν ἀσφαλῶς.

Ὅτε δ' ἔφθασα εἰς Ἀθήνας, ὁ Βασιλεὺς, εἰς ὃν παρουσιάσθην, ηὐδόκησε νὰ μοὶ εἰπῇ ὅτι ἔλαβε τὴν ἐπιστολὴν μου, καὶ τὴν παρεδωκεν εἰς τὸν Ὑπουργὸν τῶν Ἐξωτερικῶν, εἰς οὗ τὴν δικαιοδοσίαν ἀνήκε τῶν γραφομένων μου ἢ ἐκτίμησης. Ἦκουσα δὲ τοῦτο μετὰ

τινος ἀπορίας, διότι ἐν ἐκ τῶν γραφόμενων μου, καὶ τὸ κεφάλαιον ὅλων τῶν σκέψεων ἦν ὅτι, ἐπειδὴ ἡ Γαλλία ἦν ἡ τότε πρωταγωνιστοῦσα ἐν Ἀνατολῇ, ἵνα χρηγηθῇ ἐγγύησις ἀπέναντι αὐτῆς ὅτι ἡ Ἑλλάς δὲν ὑπηρετεῖ Ῥωσικὰ συμφέροντα, κατεπεῖγον ἦν νὰ γίνῃ ἀνυπερθέτως ἀλλαγὴ τοῦ ἡμετέρου Ὑπουργείου, ὃ ἐν γένει ἐθεωρεῖτο ὡς τὰ τῆς Ῥωσσίας φρονοῦν. Ἡ εἰς αὐτὸ τοῦτο τὸ Ὑπουργεῖον λοιπὸν παραπομπὴ τῆς ἐπιστολῆς μου ἤλεγχεν ἢ δυσπιστίαν τοῦ Βασιλέως ὑπολαβόντος ἴσως ὅτι ἔγραφον ὑπὸ ἔμπνευσιν φατριαστικῆν, ἢ, τὸ ἔτι πολὺ πιθανώτερον, ὅτι ἡ Α. Μ. δὲν εἶχεν ἀναγνώσει τὴν ἐπιστολήν, καὶ προφανὲς μοι ἦν ὅτι ἐματαιοπόννησα γράψας, καὶ ἐμὲ μόνον ἐβλαψα, χωρὶς τὸ ἐθνικὸν συμφέρον κατ' ἐλάχιστον νὰ ὠφελήσω. Ὅτι δ' ἐκ τῶν δύο τούτων ὑποθέσεων ἡ δευτέρα ἦν ἡ ἀληθής, καὶ ὅτι αἱ πολιτικαὶ θεωρίαι μου οὐ μόνον ὑπὸ τοῦ Βασιλέως, ἀλλὰ καὶ ὑπὸ οὐδενὸς τῶν ὑπουργῶν ἀνεγνώσθησαν, ἔλαβον προφανῇ μετ' ὀλίγον ἀπόδειξιν.

Πρὸ πολλοῦ ὁ Ἰάκ. Ρίζος μὲν ἔλεγεν ὅτι ἐξεπλήττετο πῶς, ἐν ᾧ ὁ υἱὸς τοῦ Δημητρίου, ὅστις ὑπηρετεῖ τότε εἰς τὸ Ὑπουργεῖον τῶν Στρατιωτικῶν, εἶχεν ἤδη λάβει τὸ χρυσοῦν παράσημον τοῦ Σωτῆρος, εἰς ἐμέ, οὐ εὐηρεστεῖτο νὰ ἐξείρῃ τὰς ὑπηρεσίας ὡς πολὺ ἀνωτέρας καὶ ἀρχαιοτέρας (τοῦτο δὲ ἦσαν βεβχίως), οὐδὲ εἶχε δοθῇ παράσημόν. Καὶ ἐγὼ μὲν τότε τῷ ἀπήντησα ὅτι, ἐκτελῶν ἃ εἶχον ὑπαλλήλου καθήκοντα, οὐδὲν νομίζω ὅτι ἔπραξα ἄξιον παρασήμου· ἀλλ' ὁμολογῶ ὅτι ἡ περὶ ἐμοῦ ἐπικεικῆς κρίσις τοῦ σεβαστοῦ ἀνδρὸς μ' ἐκολάκευεν ὑπὲρ πάσας δημοσίας διακρίσεις, διότι ὁ χαρακτήρ του ἦν εὐθύς, καὶ ἤξευρον ὅτι δὲν ἔλεγεν ὅ,τι δὲν ἐφρόνει. Ἐπειδὴ δὲ οὐδὲ τότε, οὐδὲ ποτὲ ἐν τῷ πολιτικῷ μου σταδίῳ ἐπεζήτησα παράσημα, ἢ τὸ ἐλάχιστον ἔπραξα πρὸς ἀπόκτησιν αὐτῶν, πολλάκις μάλιστα καὶ τὸ ἐναντίον, διὰ τοῦτο ὅτε, οὐ πολὺ μετὰ τὴν ἐπιστροφὴν μου ἔλαβον κοινοποίησιν Βασιλικοῦ Διατάγματος δι' οὗ μοι ἀπενέμετο ὁ ἀργυροῦς σταυρός, τόσῳ μᾶλλον ἐξεπλάγην, καθ' ὅσον ὁ ἀπονέμων μοι αὐτὸ Ὑπουργὸς ἦν ὁ Κ. Γ. Γλαράκης, ὅστις ἀτομικῶς ἡκιστα εὐμενῶς διέκειτο πρὸς ἐμέ, καὶ προσέτι ἦν

ο μάλιστα ἐν τῷ ὑπουργείῳ ἀντιπροσωπεύων τὴν Ῥωσικὴν πολι-
τικὴν, ἣν ἐγὼ ἐν τῇ ἐπιστολῇ μου ἔλεγον ἀσύμφορον κατὰ τὰς
τότε περιστάσεις. Ἰκανῶς προφανῆς ἀπόδειξις εἶνε τοῦτο, ὅτι ἡ
ἐπιστολή μου δὲν εἶχεν ἀναγνωσθῇ.

Περὶ τὸν αὐτὸν χρόνον ἦλθε πρὸς ἐμὲ εἰς κατώτερος ὑπάλληλος
τοῦ ὑπουργείου τῶν Ἑσωτερικῶν, Χαράλαμπος Χριστόπουλος κα-
λούμενος, καταγόμενος δ' ἐξ Ἀνδριτσάινης τῆς Πελοποννήσου, εἰς
τὴν πόλιν ὁ πρὸ ὀλίγου ἀπεβιώσας συμπολίτης του Νικολόπουλος,
ὑπάλληλος τῆς ἐν Παρίσις δημοσίας βιβλιοθήκης, εἶχε κληροδο-
τήσῃ τὴν ἰδίαν αὐτοῦ πλουσιωτάτην βιβλίων συλλογὴν. Μὲ παρε-
κάλεσε λοιπὸν ὁ κύριος Χριστόπουλος νὰ ἐνεργήσω ἵνα αὐτὸς πεμ-
φθῇ εἰς Παρίσια πρὸς παραλαβὴν τοῦ πολυτίμου κληροδοτήματος,
καὶ τοῦτο κατώρθωσα ἄνευ πολλῆς δυσκολίας. Μνημονεύω δὲ τῆς
περιστάσεως τύτης, διότι ἐν μετὰ ταῦτα χρόνοις εἰς στενωτέρως
σχέσεις διετέλεσα μετὰ τοῦ κυρίου Χριστοπούλου.

Συνειδὼς λοιπὸν ὅτι ἡ πρὸς τὸν Βασιλέα εἰσήγησίς μου ἐκείνη
εἶχε παντὶ ὅσῳ νικηθῇ, ἀλλὰ τοὺς χρόνους θεωρῶν ὡς τῆς
ὑπερτάτης σπουδαιότητος διὰ τὸν Ἑλληνισμόν, διενεόηθην ὅτι τὴν
ἦν ἐθεώρουν ὡς ἀκηδίαν τῶν δημοσίων ἀρχῶν, ἔπρεπε μετ' ἰδίων
μου φίλων συνεννοούμενος, νὰ δοκιμάσω ν' ἀναπληρώσω δι' ἰδιω-
τικῶν ἐνεργειῶν. Συνεννοήθην λοιπὸν μετὰ τινων τῶν ὁμοφρόνων
καὶ ὁμηλικῶν μου καὶ ἐκρίναμεν ὅτι τότε, ὅτε ὁ νέος Σουλτάνος
δὲν εἶχεν ἔτι στερεωθῇ εἰς τὸν θρόνον του, καὶ εἶχε ν' ἀντιπαραίση
κατὰ τῶν ἐξ Αἰγύπτου δυσχερειῶν, ἦν καιρὸς νὰ ἐξεγερθῶσιν οἱ
ἔτι δοῦλοι ὁμογενεῖς καὶ νὰ ἐπιδιώξωσι τὴν ἀνεξαρτησίαν των. Ἐν
τῇ νεκρικῇ δ' ἡμῶν ἀκρίσεια καὶ ἀνυπομονησίᾳ ἐφρονοῦμεν ὅτι
ἔπρεπε νὰ ἐπισπευσθῇ ἡ ἀρχὴ καὶ τοῦ τοιούτου κινήματος, οὗ ἡ
ἐκδοσις ἔπειτα θ' ἀνετίθετο εἰς τὸν Θεὸν καὶ εἰς τὰς μεγάλας
δυνάμεις. Ἐστηρίζομεν δὲ τὰς βλέψεις ἡμῶν εἰς τὸν περὶ πᾶσαν
θυσίαν πρόθυμον πατριωτισμὸν τῶν ἔξω ὁμογενῶν, περὶ οὗ μᾶς
ἐβεβαίουν πλεῖστοι ἐκεῖθεν προερχόμενοι καὶ μεθ' ἡμῶν μετὰ πλεί-
στου ζήλου συνεννοούμενοι.

Ὅτι δὲ πρὸς τοιαύτην γιγαντιαίαν ἐπιχείρησιν ἀπητοῦντο καὶ πόροι χρηματικοὶ δὲν εἶχονεν τὴν ἀφέλειαν νὰ τὸ ἀγνοῶμεν· ὑπῆρχον δὲ καὶ οἱ τὴν πεῖραν, —δὲν θέλω νὰ ὑποθέσω οἱ τὸ συμφέρον— ἔχοντες νὰ μᾶς τὸ ὑπενθυμίζωσιν. Ἐνομίζομεν δὲ ὅτι οὐδὲ οὗτοι ἐλλείπουσιν. Οὕτως ὁ Περικλῆς Ἀργυρόπουλος, εἰς τῶν ἐταίρων, ὑπέσχετο γενναίαν τοῦ συγγενοῦς του Ἡγεμόνος Καρατζᾶ συνεισφοράν, ἣτις ὁμῶς οὐδέποτε ἐδόθη, ἴσως διότι ἀφορμὴ δὲν ὑπῆρξε. Μετὰ δ' ἄλλων ὁ γαμβρός μου Σκὴν μ' ἐβεβαίωσε ὅτι ὑπ' ἐνθουσιασμοῦ ὑπὲρ τῆς μεγάλης ἐκείνης ιδέας καταληφθεὶς, πείσας δὲ καὶ τὸν πατέρα του, ἐπέστειλεν εἰς Ἀγγλίαν ἵνα τῷ πεμφθῇ πᾶσα ἡ μεγάλη πατρικὴ του περιουσία, ἣν ἄμα ἐλθούσας ἤθελεν ἀφιέρωσαι εἰς τὴν ἐκτέλεσιν τοῦ ἡμετέρου σχεδίου, εὐτυχῆς λογιζόμενος ἂν συνετέλει εἰς αὐτοῦ τὴν εὐόδωσιν. Ἄν δὲ ταῦτα ἦσαν κοῦφαι ἐλπίδες καὶ ὄνειρα, ἐγὼ ἐντελῶς τὸ ἠγνόουν.

Πρὸς τελικὴν λοιπὸν ἀποφύθμισιν τῆς καθ' ἡμᾶς ἐπειγούσης ἐπιχειρήσεως, ἐγὼ, μετὰ τοῦ φίλου μου Σχμυρκάση, καὶ τοῦ συνεταίρου Εὐθυμίου Οἰκονομίδου, Θεσσαλοῦ δικηγόρου, τοῦ εἰτα ἐκδότου τοῦ «Φάρου τῆς Ἰθάκης» καὶ τοῦ «Φάρου τοῦ Ὀλύμπου», μετέβην ἐπὶ τινὰς ἡμέρας εἰς Καισαριανήν, συμπαραλαβὼν καὶ γεωγραφικοὺς πίνακας τῶν μεθούριων ἐπαρχιῶν, καὶ ἐκεῖ ἐν ἀνέσει, καὶ μακρὰν ὑπόπτων βλεμμάτων, ὠρίζομεν τὰ σημεῖα τῆς εἰσελάσεως, καὶ διεγράφομεν τὰ στρατηγικὰ ἡμῶν σχέδια. Ὅτε δ' ἐπεστρέψαμεν εἰς Ἀθήνας, συνέταξεν ἐγὼ οὐ μόνον τοῦ σχεδίου τούτου τὴν ἀνάπτυξιν καὶ τὰς λεπτομερείας, ἀλλὰ καὶ τὰς προκηρύξεις ὥς οἱ ἐπχναστᾶται ἔμελλον νὰ ἐκδώσωσιν ἀντιπρὸς τὴν ἰδίαν ἐλευθερίαν καὶ δεχόμενοι ἐπ' ἰσονομίᾳ καὶ τοὺς Τούρκους καὶ πάντας τοὺς ἄλλους ὅσοι θὰ συγκατένευον εἰς τὴν μετ' αὐτῶν συμπολιτείαν. Προσέτι δ' ἐσχεδίασα καὶ τὸν ὀργανισμόν τῶν ἐγερθησομένων ἐπαρχιῶν καὶ τὸν στρατιωτικὸν καὶ διοικητικὸν αὐτῶν κανονισμόν, ὡς καὶ τὸν τῆς οἰκονομικῆς διαχειρίσεως καὶ τῶν πόρων αὐτῶν. Τὰ σχέδια ταῦτα ἐνεκρίθησαν ὑπὸ τῶν συναδέλφων μου καὶ τὰ χειρόγραφα αὐτῶν ἔκρυψα τότε ἐντὸς μεγάλων τόμων τῆς βι-

βλίσθηκός μου, καὶ σώζονται ἔτι μετὰ τῶν χειρογράφων μου.

Ἄλλ' αἱ προπαρασκευαί μου καὶ περαιτέρω ἐχώρησαν. Πεποι-
 θῶς ὅτι τὸ σπουδαῖον ἔργον δὲν ἔπρεπε ν' ἀναβόλληται, ὅτι δὲ
 διὰ τὰς πρώτας δαπάνας ὑπῆρχον οἱ πόροι ἐκεῖνοι οὕς μ' αὖ ἐπέ-
 σκοντο, ἐγὼ δὲ μὴ θέλων νὰ ἐπιβαρύνω αὐτοὺς δι' ἐμαυτὸν οὐδὲ
 κατ' ἐλάχιστον, πάντα τὰ ἐπιπλά- τοῦ ὀωματίου μου, ὧν τινα
 μὲν εἶχον ἀγοράσει ἐκ τῶν μισθῶν μου, ἄλλα δὲ μοι εἶχον χαρισθῇ
 ὑπὸ τῆς μητρός μου, ἐπώλησα μυστικῶς εἰς διαφόρους περὶ τῶν
 σχεδίων ἡμῶν γινώσκοντας, ἰδίως τὸ γραφεῖόν μου καὶ τὴν πρό-
 αὐτοῦ καθέδραν εἰς τὸν Δημήτριον Ρίζον, καὶ ἤθελον διὰ τοῦ
 προϋόντος τῆς πωλήσεως ν' ἀγοράσω ἵππον καὶ ὄπλα, τὰ δὲ λοιπὰ
 νὰ λάβω ὡς ἐφόδια, καὶ οὕτως, ἐν ἀγνοίᾳ τῶν γονέων μου ν' ἀνα-
 χωρήσω, καί, διανυκτερεύσας ἐν Κηφισίᾳ παρὰ τῇ ἀδελφῇ μου,
 χωρὶς οὐδεμίαν ὑπόνοιαν νὰ δώσω τῶν διαβημάτων μου, τὴν ἐπ-
 αύριον νὰ διευθυνθῶ εἰς Θεσσαλίαν, ὅπου καὶ ἕτεροι τῶν ἡμετέρων
 ἐμελλον νὰ προφρευθῶσιν, ὁ πάντων δ' ἐπιστημώτατος ὁ τῶν στρατιω-
 τικῶν τοῦ κινήματος ἰδίως ἀναλαβὼν νὰ διευθύνῃ ὑπολοχαγὸς Βεί-
 κος, τοῦ ἐπὶ τῆς ἐπαναστάσεως διαπρέψαντος Λάμπρου ὁ υἱός,
 μετὰ σώματος ἐθελοντῶν ὁ ἐμελλε νὰ στρατολογήσῃ, ἢ μᾶλλον ὁ
 ἔλεγεν ὅτι εἶχεν ἐστρατολογημένον.

Ἄλλ' ἐν ᾧ τὸ κατ' ἐμὲ τὰ πάντα ἦσαν ἡτοιμασμένα, περιέ-
 μενον δὲ μόνον νὰ μοι ἀναγγελθῇ ἡ στιγμή καθ' ἣν θ' ἀνεχώρει
 ὁ Βείκος, ἵνα αὐθημερόν ἀνταλλάξω τὰς εἰσόδους μου ἀντὶ ἵππου καὶ
 τὸ γραφεῖόν μου ἀντὶ πυρεβόλου, παραιτηθῶ τῆς ὑπηρεσίας καὶ
 ζητήσω τὴν ἄμεσον ἐκπλήρωσιν τῶν ὑποσχέσεων τοῦ γαμβροῦ μου,
 ἐλθὼν ὁ Σαμουρκάσης μοι ἀνήγγειλεν ὅτι ὁ Βείκος προσκληθεὶς νὰ
 ὀρίσῃ τὰ τῆς ἐκστρατείας του, ἀπήντησεν ὅτι ἀξιωματικὸς ὢν,
 δὲν ἐδύνατο νὰ καταλείψῃ τὰς τάξεις του, καὶ ἐπέμεινεν εἰς ταύ-
 την καὶ εἰς ἄλλας προφάσεις. Ὅτε δὲ καὶ ὁ ἴδιος ἔσπευσα νὰ τὸν
 ἰδῶ καὶ νὰ τῷ παραστήσω πόσον τὸ καθήκον ὃ ἀνεδέχθη πρὸς
 τοὺς δούλους ἡμῶν ὁμογενεῖς ἐστὶν ἀνώτερον τῶν πειθαρχικῶν
 καθηκόντων τῆς ὑπηρεσίας ἢ οὕτως ἀπροσδοκῆτως ἤδη ἐπεκαλεῖτο,

μοὶ ἐπανελάθειν ἐκεῖνος ἐπιμόνως τὴν ἄρνησίν του. Συγχρόνως δὲ καὶ ὁ Περικλῆς Ἀργυρόπουλος μᾶς ἀνήγγειλεν ὅτι φροῦδι ἀπέβησαν αἱ ἀπὸ τοῦ Καρατζᾶ προσδοκίαι ἡμῶν· δὲν δύναμαι νὰ εἰπῶ ἂν ὀρθῶς ἢ μὴ ὑπώπτευσά τότε ὅτι ἀγγλικαὶ ἐνέργειαι, ἄγνωστοι εἰς ἡμᾶς κατίσχυσαν τῶν ἀποφάσεων τινῶν τῶν ἐταίρων, καὶ ἐπέφερον τὴν ματαίωσιν τοῦ ἐπιχειρήματος. Βηθεῖαν δὲ μοὶ ἐνέπνευσε λύπην ὁ πρῶτος οὗτος καρπὸς πικρᾶς πείρας οὗ ἐγευόμην.

Μετὰ τὴν ἀπόσβεσιν τοῦ πατριωτικοῦ μου τούτου ὀνείρου, ἥτις μοὶ ἐφάνη ὡς ἂν μέρος τῆς ὑπάρξεώς μου μοὶ ἀφῆρσεν, ἐπανελάθον μετὰ νέας δραστηριότητος τὰς φιλολογικὰς ἐργασίας ἀφ' ὧν τὰ ἐπαναστατικὰ σχέδια μὲ εἶχον μέχρι τινὸς ἀποσπάσει. Συνίσταντο δ' αὐταὶ κατὰ πρῶτον καὶ κυρίως εἰς τὴν σύνταξιν Γαλλοελληνικοῦ λεξικοῦ, ἣν πρὸ οὗτοι ἔτη ἐτῶν εἶχον ἀναλάβει μετὰ δύο φίλων συνεργατῶν, τοῦ Α. Σιμωνιάκη καὶ Νικολαΐδου τοῦ Λεβαδέως.

Εἰς τὴν ἠθικὴν καὶ διανοητικὴν ἀναγέννησιν τῆς Ἑλλάδος, εἰς τὴν καθῆκον ἡμέτερον ἐνομίζομεν πᾶσι δυνάμει νὰ ἐργαζώμεθα, ὡς τὸ συντελεστικώτατον ἐθεωροῦμεν τὴν ἐκ τῶν ξένων γλωσσῶν εἰσαγωγὴν εἰς τὴν ἡμετέραν φιλολογίαν τῶν κυριωτέρων συγγραμμάτων τῶν ἐν τῇ πεφωτισμένῃ Εὐρώπῃ διαδιδόντων τῶν ἀνθρωπίνων γνώσεων τὴν ἀνάπτυξιν. Πλὴν δὲ τούτου, καὶ ἡ θέσις ἣν ἡ Ἑλλὰς εἶχεν ἀρχίσει καταλαμβάνουσα μετὰ τῶν ἐλευθέρων τῆς Εὐρώπης ἐθνῶν ἐπλαττεν αὐτῇ ἀνάγκας καὶ σχέσεις, ὧν αἱ νέαι κοινωνίαι παρεῖχον τὰ πρότυπα. Διὰ πάντα ταῦτα κατεπεΐγουσαν ἐκρίναμεν τὴν ὑπαρξιν λεξικοῦ παραβάλλοντος τὴν Ἑλληνικὴν πρὸς μίαν οἶκν ὁῦποτε τῶν πλουσιωτέρων εὐρωπαϊκῶν γλωσσῶν, καὶ ὀρίζοντος ὅσον ἐνῆν ἀκριβέστερον τὴν κυριολεξίαν καὶ τὴν φρασεολογίαν. Τὸ ἔργον δὲ τοῦτο ἐνομίσκαμεν προσέτι ἀναγκαῖον ἵνα τεθῇ τις φραγμὸς εἰς τοὺς ξενισμοὺς καὶ τὰς ἀδεξίους ἐπινοήσεις νεολογισμῶν, αἵτινες ὁσημέραι ἐπληθύνοντο διαστρέφουσαι διὰ τῶν πολυπληθῶν, οὐχὶ δὲ πάντοτε καὶ δεξιῶν καὶ πεπαιδευμένων μετα-

φραστῶν τὴν περὶ τοῦτο μάλιστα ἐπιμελείας χρήζουσιν Ἑλληνικὴν γλῶσσαν, ἵνα μὴ καταισχύνῃ τὴν καταγωγὴν τῆς. Μεταξὺ τῶν ξένων γλωσσῶν ἐξελεξάμεθα τὴν Γαλλικὴν καὶ ὡς τὴν μάλ-
λον γνωστὴν καὶ εἰς τοὺς τρεῖς συνεργάτας καὶ ὡς τὴν ἐξ ἧς ἐγι-
νοντο αἱ ἀσυγκρίτως πλείσται τῶν μεταφράσεων. Ἄλλως τε τὸ
λεξικόν, ἅπαξ συνταχθέν, ἅπαξ ὠηλαδὴ τῆς Ἑλληνικῆς προσμε-
τρηθείσης πρὸς μίαν τῶν πλεονασίων νέων γλωσσῶν, καὶ τῶν ὄρων
εὐρεθέντων πρὸς ἔκφρασιν τῶν λέξεων αὐτῆς καὶ τῶν φράσεων, ἡ
μετατροπὴ αὐτοῦ εἰς λεξικὸν πάσης ἄλλης γλώσσης ἦτον ἀπλῆ
μόνον πλέον ὕλική, καὶ οὕτως εἰπεῖν χειρουργικὴ ἐργασία, διότι
πρὸς τοῦτο ἤρκει ἡ ἀπλῆ ἀντικατάστασις τῆς μιᾶς ξένης γλώσ-
σης ἀντὶ τῆς ἄλλης, ὅποια εὐρίσκεται ἐτοίμη ἐν τοῖς ἀμοιβαίοις
λεξικοῖς αὐτῶν. Ἀληθές ὅτι ὑπῆρχεν ἤδη ἀρχαιότερον Γαλλοελ-
ληνικὸν λεξικόν, τὸ τοῦ Τσαρίκαγλου· ἀλλ' ὅστις γνωρίζει ἐκεῖνο,
ἤξεύρει ὅτι ἦν ὡς ἂν δὲν ὑπῆρχεν, καὶ εἰς οὐδεμίαν τῶν ἀναγκῶν
ἀνταπεκρίνετο οἱ ἅς ἐπεχειρήσαμεν τὸ νέον ἔργον, οἱ δὲ καὶ οὕ-
τως μᾶς ἐχρησίμευσεν εἰς αὐτό.

Ὡς βάσιν τῆς ἐργασίας ἡμῶν ἐλάβομεν τὸ λεξικόν τοῦ Λαβύ,
ὃ διηρέσαμεν εἰς πολλὰ τμήματα, διανεμηθέντες αὐτὰ οὕτω με-
ταξὺ ἡμῶν, ὥστε ν' ἀσχολώμεθα καὶ οἱ τρεῖς συγχρόνως εἰς μέρη
οὐχὶ πολὺ ἀπέχοντα ἀπ' ἀλλήλων. Εἴχομεν δὲ συγχρόνως ὑπ' ὄψει
καὶ τὸ λεξικόν τῆς Γαλλικῆς Ἀκαδημίας· τὸ δὲ πρῶτιστον πρό-
βλημα ἡμῶν ἦν, ὅπου ἡ ὁμιλουμένη Ἑλληνικὴ ἐστερεῖτο δοκίμου
ἐκφράσεως ἀντιστοιχούσης πρὸς τὴν Γαλλικὴν, ν' ἀναζητῶμεν
ἀνάλογον παρὰ τοῖς ἀρχαίοις συγγραφεῦσι, καὶ ὅταν τὴν εὕρισκω-
μεν, ταύτην νὰ παραδεχώμεθα. Τοῦτο δ' ἀπῆτει βαθείας μελέτας
καὶ ἐρεῦνας, καὶ χρόνον πολύν. Εἴχομεν δ' ἀπ' ἀρχῆς αποφασίσει
ὅτι ἀπὸ καιροῦ εἰς καιρὸν θὰ συνηρχόμεθα τὸ ἐσπέρας, καὶ θὰ συνε-
ζητοῦμεν ἀπὸ κοινοῦ τὴν ἐργασίαν ἐκάστου, ὅπερ καὶ κατ' ἀρχὰς
ἐγένετο, ἀλλὰ μετὰ τὰς πρώτας συνεδριάσεις παρετήρησα τοῖς
συνεργάταις μου ὅτι αἱ συνεντεύξεις αὗται δὲν δύνανται νὰ ἐξακω-
λουθήσῃσι, διότι τόσαι ἦσαν καὶ τοσοῦτον ἐπίμονοι καὶ μακρὰ αἱ

συζητήσεις, ὥστε ἀριθμητικῶς τοῖς ὑπελόγισα ὅτι πολλὰ ἔτη ἀπηρτοῦντο ἵνα φθάσωμεν εἰς πέρας ποτέ. Ἐπαναλαβόντες δὲ οἷς ἢ τρεῖς ἔτι τὴν ἀπόπειραν, εἶδομεν ὅτι ἀληθῶς ἔπρεπε ν' ἀπόσχωμεν τῆς ἀπὸ κοινοῦ ταύτης ἐργασίας, καὶ περιορίσθημεν εἰς τὴν ἀπόφασιν τοῦ νὰ ὑποβάλλῃ ἕκαστος ἡμῶν εἰς τοὺς λοιποὺς μόνας ὅσας ἔχει ἀπορίας, νὰ τυπωθῇ δ' ἐν ἀρχῇ τοῦ λεξικοῦ πίναξ τῶν χωρίων ἃ ἕκαστος εἰργάσθη, ὥστε ἐπὶ τούτοις καὶ μόνοις καὶ νὰ εὐθύνηται.

Ὁ ἐκ τῶν τριῶν ἐντελέστερον γινώσκων τὴν Ἑλληνικὴν, ἥ καὶ διδάσκαλος εἶχε χρηματίσει, ἦν ὁ Νικολαΐδης δι' ὃ καὶ αἱ κυριολεξίαι αὐτοῦ ἦσαν πάντοτε αἱ ἐπιτυχέστεραι. Ἀλλ' ἐκ τῆς ἐργασίας του διεῖδον ὅτι ἐστερεῖτο μεθόδου περὶ τὸ συντάττειν, καὶ λογικῆς συναρμολογίας τῶν ἐξηγήσεων. Κατὰ ταῦτα δ' ὑπερεῖχε πολὺ ἐκείνου ὁ Σαμουράκης· τὸ κατ' ἐμὲ ἤθελον νὰ βαδίζω μεταξὺ τῶν δύο, προσπαθῶν νὰ μιμνήμαι ὅ,τι παρ' ἑκατέρῳ ἐθεώρουν ἀξιόμνητον. Κατὰ τὸν αὐτὸν δὲ χρόνον ἐξέδωκα καὶ μονότομον ὀγκώδη Γαλλικὴν Χρηστομάθειαν, καὶ μετέφρασα διὰ τὰ Ἑλληνικὰ σχολεῖα τὴν ἐπίτομον Ἑλληνικὴν ἱστορίαν τοῦ Γολδσμίθ, ἣν ὁμως ἐν δευτέρᾳ ἐκδόσει ἐξέτεινα μετατρέψας αὐτὴν ἐντελῶς εἰς πρωτότυπον, διότι ἠρύσθη ἐκ τῶν ἀρχαίων πηγῶν, οὐχ ἥττον διετήρησα αὐτῇ τὸ ὄνομα τοῦ Γολδσμίθ.

Ἀλλη δὲ φιλολογικὴ ἐργασία, εἰς ἣν ἐπεδιδόμην ὅταν ἀνεπαυόμην ἐκ τῆς λεξικογραφίας καὶ τῶν διδακτικῶν συγγραμμάτων, ἦν ἡ ποίησις, καὶ κατὰ τὸν χρόνον τοῦτον ἐπεράτουν τὸν «Λαοπλάνον» καὶ τὴν «Παραμονήν».

Ἐπὶ τῆς ἐπανόδου μου ἡ ἀδελφὴ μου καὶ ἡ οἰκογένεια τοῦ συζύγου της διέτριβον εἰσέτι ἐν Κηφισίᾳ. Καὶ ἐκεῖ δέ, καὶ ἀφ' οὗ ἐπέστρεψαν εἰς τὴν πόλιν, τοὺς ἐπεσκεπτόμην σπανιώτατα, διότι οἱ γονεῖς μου, ἰδίως ἡ μήτηρ μου, ἐπεθύμουν θερμῶς νὰ διαλύσω σχέσιν, πλὴν ἄλλων, προσκρούουσιν κατὰ τὴν γνώμην των καὶ εἰς θρησκευτικὸν κώλυμα. Προσέτι καὶ ἡ Κα Σκὴν, ἡ μήτηρ, μοὶ παρετήρησεν ὅτι, εἰ καὶ διαβλέπει τὰ αἰσθήματά μου πρὸς τὴν

θυγατέρα της, ἐπειδὴ ὅμως ἡ ἐκκλησία αὐτὴ ἀντιτάσσεται εἰς τὴν ἔνωσιν ἡμῶν, καὶ ἐπομένως καὶ οἱ γονεῖς μου δὲν τὴν ἐγκρίνουσι, νομίζει ἀναγκάσιον νὰ καταστήσω σπανιωτέρας τὰς ἐπισκέψεις μου. Τότε καὶ ἐγὼ ἐθεώρησα ὡς καθήκον νὰ μὴ διδῶ ἀφορμὴν εἰς σκάνδαλον δυνάμενον νὰ βλάβῃ σεβαστὴν οἰκογένειαν, καὶ νὰ μὴ ὑποθάλπω αἰσθημα ἀδιέξοδον. Ἄλλ' ἡ φιλόστοργος ὀξυδέρκεια τῆς μητρός μου ταχέως διείδε πόσον ὀδυνηρὰ μοὶ ἦν ἡ αὐταπάρνησις αὕτη, ὥστε καὶ τὴν ὑγείαν μου ἤδη ἠπείλει. Ἐν μιᾷ λοιπὸν ἐσπέρᾳ, ὅτε μόνος κεκλεισμένος ἐν τῷ ὀωματίῳ μου, ἄνευ ἄλλου φωτὸς πλὴν τοῦ τῆς σελήνης, περιεπάτουν εἰς θλιβεράς σκέψεις παραδεδομένος, εἰσῆλθεν πρὸς ἐμέ, καὶ περιβαλοῦσά με εἰς τὴν ἀγκάλην της, ἠρώτησεν ἂν ἀληθῶς τὸ αἰσθημὰ μου ἦν τοσοῦτον ἰσχυρόν, ὥστε ἐξ αὐτοῦ νὰ ἐξαρτᾶται ἡ εὐτυχία μου, καὶ νὰ θέλω εἰς αὐτὸ πᾶσαν ἄλλην σκέψιν νὰ θυσιάσω. Φιλήσας δὲ τρυφερῶς ἐγὼ τότε τὰς χεῖράς της, τῇ εἶπον ὅτι εὐδὲν θέλω πράξει παρὰ τὴν θέλησίν της, ἀλλ' ὅμως ὅτι ἡ θυσία τοῦ αἰσθήματος, ἧτις μοὶ ἐπιβάλλεται, ἐστὶν ἡ δυστυχία ὅλης μου τῆς ζωῆς.

Τότε ἡ μήτηρ μου, μετ' αὐταπαρνήσεως ἧς μόνον καρδίᾳ ὡς ἡ ἐδική της ἦτον δεκτικὴ, βίαν ἐπιβάλλουσα εἰς αὐτὴν τὴν ἄκαμπτον ἀυστηρότητα τῶν θρησκευτικῶν της ἀρχῶν, μοὶ εἶπεν ὅτι τὰ πάντα θυσιάζει εἰς τὴν εὐτυχίαν μου· εἰ καὶ θεωρεῖ δὲ πάντοτε τὴν νύμφευσίν μου μετὰ τῆς Καρολίνας Σκὴν ὡς πολλὰ ἔχουσιν τὰ ἄτοπα, καὶ ὡς δυναμένην νὰ ἔχῃ ἐπιβλαβεῖς συνεπείας διὰ τὸ μέλλον μου, ἐπειδὴ ὅμως ὁ γάμος τῆς ἀδελφῆς μου ἐτελέσθη εἰς τὴν ἐκκλησίαν μόνον τῶν διαμαρτυρομένων καὶ οὐχὶ καὶ εἰς τὴν ὀρθόδοξον, διὰ τοῦτο, θεωροῦσα τὴν περίστασιν ταύτην ὡς θρησκευτικῶς ἐλαφρυντικὴν, δὲν ἀντιτείνει πλέον, καὶ μοὶ διδῶν τὴν ἀδειάν της.

Μετὰ δακρύων ἐνηγκάλισθην τὴν μητέρα μου, καὶ ἔσπευσα ἀμέσως, ὑπὸ τῶν γλυκυτέρων ἐλπίδων πτερούμενος, εἰς τοῦ κ. Σκὴν, ὅπου ἡ ἐμφάνισίς μου εἶχε λόγον νὰ τοὺς ἐκπλήξῃ ὡς συμβάν σπάνιον, καὶ οὐχ ἦττον ἡ χαρὰ ἡ ἀπαστράπτουσα ἀπὸ τῶν

ὀφθαλμῶν μου. Ἡῤῥησα δὲ τὴν ἐκπληξιν ὅτε ἐζήτησα νὰ ὁμιλήσω τὴν Καρολίαν κατὰ μόνας. Γενικὴ δ' ἀγαλλίασις με ὑπεδέχθη ὅτε μετὰ τινὰ λεπτὰ ἐπανελθοῦσα ἐκείνη, ἀνήγγειλεν εἰς τὴν μητέρα τῆς τῆς μητρός μου τὴν συγκατάθεσιν. Ὅμιλῶ δὲ περὶ μόνης τῆς μητρός μου, διότι ὁ πατήρ μου, ὅστις ἦν ὅλως ἀγαθότης καὶ ὅλος ἐπιείκεια, οὐδέποτε ἀνθίστατο εἰς ὅτι ἡ μήτηρ μου ἀπεφάσιζεν.

Ἐκτοτε δ' ἤρχισα καθ' ἐκάστην πάλιν νὰ φοιτῶ εἰς τοῦ κ. Σκὴν καὶ συνδιεσκεπτόμεθα περὶ τοῦ μέλλοντος βίου ἡμῶν, καὶ πρὸ πάντων μία ἐλήφθη μεγάλη ἀπόφασις ἡ ἐπομένη. Μεταξὺ ἄλλων ἀπόψεων ὑφ' ἧς ἡ Καρολίνα ἐσπούδαζε τὴν χώραν ἣν κατῴκει καὶ ἣτις ἔμελλε νὰ γίνῃ πατρίς τῆς, ἦν καὶ ἡ θρησκευτικὴ. Πολλὰ ἀναγνοῦσα τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἱστορίας, ἐπεσκέπτετο καὶ τὰς ἐκκλησίας, καὶ ἐζήτην νὰ ἐμβυθύνῃ εἰς τὸν νοῦν καὶ τὸν λόγον τῶν ἡμετέρων ἐκκλησιαστικῶν διατάξεων. Οὕτως ἐπείσθη ὅτι ἡ ἀρχαία χριστιανικὴ ἐκκλησία, ἡ τὸ ἐνδιαφέρον τῶν ἐν Ἀγγλίᾳ εὐσεβῶν εἰς μέγαν βαθμὸν κινοῦσα, οὐδεμίαν ἄλλην ἐστὶν ἢ αὕτη ἡ ὀρθόδοξος Ἑλληνική, καὶ οὕτω συνέλαβε τὴν πρόθεσιν νὰ καταταχθῇ εἰς αὐτήν, ἀλλὰ τοῦτο μόνον μετὰ τὸν γάμον τῆς, ὅτε θὰ ἦν κυρία τῶν πράξεών τῆς, ἵνα μὴ προσκρούσῃ εἰς τῶν γονέων τῆς τὰς θρησκευτικὰς ἑξεις ἐν ὧν διετέλει ὑπὸ τὴν σκέπην των.

Κατὰ τοὺς χρόνους τούτους, οὓς καταριθμῶ μεταξὺ τῶν εὐδαιμονεστέρων τοῦ βίου μου, δύο ἐνθυμοῦμαι μικρὰ ἐπεισόδια.

Τὸ πρῶτον ἦν πρόσκλησις τῆς Δουκίσσης τῆς Πλακεντίας, τῆς γνωστῆς πλουσίας, ἰδιοτρόπου καὶ εὐφυοῦς χήρας τοῦ Barbé Marburg, ἣτις εἶχεν ἐκλέξει ὡς πατρίδα τῆς τὴν Ἑλλάδα. Ἡμέραν τινά, μόλις ἀνέτελλεν ὁ ἥλιος, ἔστη πρὸ τῆς οἰκίας μου ἡ ἄμαξα τῆς ἐπισήμου ξένης, προπαραλαβοῦσα καὶ τὸν κ. I. M. Σοῦτσον, τὸν Δ. Βουδούρην καὶ τὸν ζωγράφον Κ. Μαργαρίτην. Μετὰ δύο δ' ὥρων ἄμαξοπορίαν ἐφθάσαμεν εἰς Πεντέλην, ὅπου ἡ Δούκισσα πολλάς εἶχεν ἀρχίσει οἰκοδομάς, ἀλλ' οὐδεμίαν ἐπεράτου, ἐκ τῆς προλήψεως ὅτι ἡ συντέλεσις αὐτῶν θὰ ἦν τὸ σύνθημα

τοῦ θανάτου της, καὶ μίαν ἐξ αὐτῶν προσδιώριζεν εἰς μηνιαίαν ἄμισθον κατοικίαν τῶν ἐν Ἀθήναις νεονύμφων. Εἰς ἄλλης δὲ τὰ μέχρι τινὸς περατωθέντα μέρη, κειμένης ὑπὸ λόφον εἰς ὃν ἔδωκε δὲν ἐνθυμοῦμαι πλέον τί Ἑβραϊκὸν ὄνομα, τὴν κρυφὴν αὐτοῦ προσδιορίσασα εἰς θέσιν τοῦ τάφου της, κατῴκει ἡ ἰδίᾳ τὸ θέρος καὶ ἐδέχετο τοὺς ξένους αὐτῆς. Ὅτε ἐφθάσαμεν, ἡ Δούκισσα ἐκοιμᾶτο ἔτι, ὥστε ἠναγκάσθημεν νὰ ἐπιβάλωμεν ὑπομονὴν εἰς τὴν ὀρεξιν ἣν ἠσθανόμεθα, καθ' ὃ ὁδοιπορήσαντες ἄνευ προγεύματος, νισσομένην δ' ἔτι καὶ ὑπὸ τοῦ ζωηροῦ τῶν ὀρέων ἀέρος. Τέλος ἐξύπνησε, καὶ μαθοῦσα περὶ τῆς ἀφίξεως ἡμῶν, διέταξε νὰ μᾶς παρατεθῇ ἀνὰ ἓν ποτήριον ἐκ τοῦ διαυγεστάτου Πεντελησίου ὕδατος, εἰς ὃ ἀπέδιδε μεγάλας ὑγιεινὰς ἰδιότητας, ἐπιτρέψασα νὰ ἐνστίψωμεν, ἂν ἠθέλομεν, καὶ ὀλίγας λεμονίου σταγόνας. Οὕτω περιεμείναμεν τὴν ὥραν τοῦ προγεύματος, ὅτε καὶ φιλοφρονέστατα μᾶς ὑπεδέχθη κατὰ πρῶτον ἡ ξενοδόχος ἡμῶν. Μᾶς εἰδοποίησεν ὅμως ὅτι, καθ' ἣν ἔχει πείραν, ἐπιβλαβέστατα ἐνεργεῖ ἐπὶ τῆς ὑγείας ἡ οἰπλὴ ἐν τῇ αὐτῇ ἡμέρᾳ ἐστίχσις, οἱ δὲ καὶ λιτὸν μᾶς παραθέτει τὸ πρόγευμα. Ἦν δ' ἀληθῶς λιτώτατον, καὶ τὸ πεντελήσιον ὕδωρ ἀπετέλει τὸ σπουδαιότερον μέρος αὐτοῦ. Ἀλλ' ἄφρονον μᾶς ὑπεσχέθη τὸ γεῦμα, προσαναγγείλασα ἡμῖν μετὰ χαρᾶς ὅτι ὁ ὑπηρέτης της, ἀπὸ πρωΐας διατρέχων τὸ ὄρος, εἶχε φρονεύσει ἓνα λαγῶν, ὅστις ἐμελλε νὰ μᾶς παρατεθῇ. Καὶ ἐγὼ μὲν πρὸς τὸν Κ. Σοῦτσον ἐμεμφιμοίρουν ὅτι ἔπρεπε δι' ὅλης τῆς ἡμέρας νὰ νηστεύσωμεν, ἀρκούμενοι εἰς τὴν ἐλπίδα ὅτι τὸ ἐσπέρας θὰ ἐντρυφήσωμεν εἰς τὸ γεῦμα, ἔστω περιέχον καὶ τὸν λαγῶν· ἀλλ' ἐκόντες ἄκοντες ὠφείλομεν νὰ ὑποκύψωμεν εἰς τὸ ἐπικλωσθὲν ἡμῖν, διότι ἐκεῖ ἤμεθα εἰς τὴν ἔρημον, οὐδ' ἀκρίδας καὶν ἔχουσιν οὐδὲ μέλι ἄγριον, οὐδ' ἄλλα τρόφιμα πλὴν ἐκείνων ἃ ἡ Δούκισσα ἐταμίευε κατὰ τὰς ὑγιεινὰς θεωρίας της περὶ τῆς διανομῆς αὐτῶν. Ἐπιβαλόντες λοιπὸν σιωπὴν εἰς τὴν φωνὴν τοῦ στομάχου, διηνύσκαμεν τὴν ἡμέραν συνδιαλεγόμενοι μετὰ τῆς πολυμαθοῦς καὶ ἀγχίνου ἡμῶν ξενοδόχου, καὶ ἐξετάζοντες καὶ ἐπαινοῦντες, οἱ μὲν ἐκ πεπειθη-

σεως, οἱ δὲ ἐξ ἀβροφροσύνης τὸ σχέδιον, ὃ ἔφερε μεθ' ἑαυτοῦ ὁ κ. Μαργαρίτης, μεγάλης εἰκόνης οὐδέποτε ἐκτελεσθείσης, προτιθεμένης δὲ νὰ παραστήσῃ τὸν θάνατον τοῦ Σωκράτους. Ἐπὶ τινὰς δὲ ὥρας περιετρέξαμεν τοὺς πέριξ λόφους, τὴν πείναν ἡμῶν λησμονοῦντες καὶ παρηγοροῦντες. Τέλος ἔφθασε καὶ ἡ ἐπίσημος στιγμή καθ' ἣν ἐκλήθημεν εἰς τὴν τράπεζαν, εὐαρεστότατα ἐστρωμένην ὑπὸ ἀναδενδράδα πρὸ τῆς οἰκίας. Καὶ ζωμὸς μὲν δὲν ὑπῆρχε διότι ἡ Δούκισσα τὸν ἀπεδοκίμαζεν ὑπὸ ὑγιεινὴν πάντοτε ἔποψιν. Τὸ πρῶτον δ' ὃ παρετέθη, ἦσαν τὰ περισσεύματα τῆς ὄρνιθος ἧς εἵχομεν ἀπογευθῆ τὸ πρωτὶ ἕκαστος ἡμῶν ἀνὰ ἓν τεμάχιον μικροσκοπικόν. Ἐπειδὴ δὲ οὐδεὶς ἐνόμισεν ἀναγκαῖον νὰ ἐγγίσῃ αὐτά, ὅτε τὸ γεῦμα μᾶς περιέμενε, ἐδόθησαν εἰς τὴν Λεύκαν, μεγάλην κύνα παραλυτικὴν, μίαν ἐκ τῆς ἡμισείας ὠδοεκάδος ἣν ἔτρεφεν ἡ Δούκισσα, καὶ ἐγνωρίσαμεν ὅτι ἐκ φιλοφροσύνης πρὸς ἡμᾶς τῇ ἐδίδοντο τὰ πρωῒνὰ ἡμῶν ἀποφάγια, διότι τὸ ὀρεσίβιον θηρίον περιπαλοῦν ἀπειλητικῶς τὴν τράπεζαν, ἂν δὲν ἔτρωγε τὴν ὄρνιθον, θὰ ἔτρωγε τὰς κνήμας ἡμῶν. Μετὰ ταῦτα ἦλθεν ὁ λαγῶς, τὸ προϊόν τῆς θήρας τοῦ ὑπηρέτου, εἰς μέλαιναν καρύκην σκευασθεὶς, καὶ κατετμήθη ἐπιτηδεύως ὑπὸ τῆς Δουκίσσης εἰς ὀκτὼ ἢ δέκα τεμάχια, ὅσοι εἴμεθα οἱ συνδαιτημόνες· εἰς ἐμὲ δ' ἔλαχεν . . . ἡ κάτω σιαγὼν τοῦ ζώου! Μετὰ ταῦτα ἠρωτήθη ἐκ δύο μικρῶν ὑδροπεπόνων, οἵτινες ἐκόσμουν τὴν τράπεζαν, ἂν προτιμῶ μέρος τοῦ λευκοῦ ἢ μέρος τοῦ ἐρυθροῦ. Τὸ ἀληθὲς ἦν ὅτι πρὸς τὸ χρῶμα ἡδισφόρουν, καί, ὡς ἐλίμωττον, τοὺς ἐπροτίμων ἀμφοτέρους, καὶ οὐχὶ μέρος αὐτῶν, ἀλλὰ τὸ ὅλον· ὠνόμασα ὅμως μηχανικῶς τὸν ἕνα καὶ λαβὼν ὅ,τι μοὶ ἐδόθη, στιγμιαίως τὸ κατεβρόχθισα. Τότε ἡ Δούκισσα, ἐπιτείνουσα τὴν φιλοξενίαν της, μᾶς ἠρώτησεν ἂν δὲν θέλωμεν ἴσως καὶ ὀλίγον γλύκισμα, καὶ πάντων σιγησάντων καταφατικῶς, εἶπε τῇ παρ' αὐτῇ τρεφομένῃ Κα Καψάλη, ἥτις ἔπειτα ἐγένετο ἡ Κα Σκουζέ, νὰ φέρῃ τὸ σκεῦος εἰς ὃ ἐνόμιζεν ὅτι ἔμενε εἰσέτι ὀλίγη ῥοδοζάχαρις. Μᾶς εἰδοποίησεν ὅμως ὅτι ἐπιβλαβὲς εἰς τὴν ὑγείαν ἦν μετὰ τὸ γεῦμα πᾶν γλύκισμα, καὶ διὰ τοῦτο μᾶς

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

ΑΘΗΝΩΝ

ἔδωκεν εἰς ἕκαστον ἀνὰ ἓν γλυκοῦ κοχλιάριον. Τοῦτο ἦν τὸ ἀνυπομόνως περιμενόμενον γεῦμα, μεθ' ὃ ἐπανελήφθησαν αἱ συνδιελέξεις. Ἀλλ' ἐπ' αὐτῶν ἡσθανόμην τὸν νοῦν πιεζόμενον ὑπὸ τοῦ στομάχου, καὶ ἐξεγειρόμενον ὑπ' αὐτοῦ. Καί τοι κατοικοῦσα τὴν Ἑλλάδα, συνεπάθει, ἐξ ἰδιοτροπίας μᾶλλον, ἡ Δούκισσα πρὸς τοὺς Τούρκους, καὶ ἤρχιζε νὰ χλευάζῃ τὰς ιδέας ἃς ἐγώ, ὑπὸ τὴν ἐπιρροὴν τῶν προσφάτων ἐνεργειῶν μου, ἐξέφραζον περὶ τῆς ποτὲ ἀπελευθερώσεως πάντων τῶν χριστιανῶν. Τῇ ἀπήντησα δὲ μετὰ πάσης τῆς δραστηριότητος τοῦ πατριωτισμοῦ συμμαχοῦντος μετὰ τῆς πείνης, καὶ παρ' ὀλίγον θὰ ἐπῆρχετο ῥῆξις, ἀτοπωτάτη ἐκ μέρους μου ὡς ξενίζομένου, ἂν δὲν μᾶς ἀνηγγέλλετο ὅτι ἦν ἐτοίμη ἡ ἁμαξά πρὸς ἐπιστροφὴν καὶ μᾶς περιέμενε. Πεζοὺς δ' ἀπελθόντας μέχρις οὗ κατέβημεν τοὺς λόφους μᾶς συνώδευσεν ἡ Δούκισσα ἑφιππός, καὶ ἐκεῖ ἀποχαιρετήσαντες αὐτὴν ἐπέβημεν τῆς ἁμάξης. Μόλις δ' ἀφίχθοντες εἰς τὸ πρῶτον χωρίον, τὸ Χαλάνδριον, ἐστάθημεν, ἐκρούσαμεν εἰς τὸ καπηλεῖον, κλειστὸν ἤδη διότι εἶχεν ἐπέλθει ἡ νύξ, καὶ ἠγοράσαμεν μέγαν μέλανα ἄρτον καὶ τυρόν, ἀδιανεμηθέντες κατεβροχθίσαμεν, ὡς φοβούμενοι μὴ ἐξ ἀσιτίας φθάσωμεν νεκροὶ εἰς Ἀθήνας. Ὅτε δ' ἀφίχθημεν ἔσπευσα ἐγὼ ἀμέσως εἰς τῆς κυρίας Σκὴν, καὶ ὅτε διηγήθην τὰ παθήματά μου, μοὶ ἡτοιμάσθη εὐθὺς δεῖπνον ἐκ τοῦ προχείρου.

Τὸ δ' ἕτερον ἐπεισόδιον ἦν ὅτι μίαν ἐσπέραν, τὴν προτεραίαν τοῦ γάμου μου, ἐπέστρεφον περὶ τὸ μεσονύκτιον ἀπὸ τῆς οἰκίας τῆς πενθερᾶς μου, ἥτις ἦν ἡ τοῦ Κ. Καλλιγᾶ εἰς τὴν πλατεῖαν τοῦ Συντάγματος, καὶ ὅτε ἔφθασα εἰς τὸ πέρας τῆς νῦν καλούμενης ὁδοῦ τῆς Νίκης, ὅπου τρεῖς ὁδοὶ συναντῶνται, εἶδον ἐν τῷ σκότει ἀνθρώπον κρεμάμενον ἀπὸ τοῦ παραθύρου τοῦ ἄνω δόμου τῆς οἰκίας τοῦ παντοπώλου Σκάγιαννη, καὶ προφανῶς ἐπιχειροῦντα ν' ἀνοίξῃ αὐτὸ διὰ ῥήξεως. Ὡς φαίνεται δέ, μὲ εἶδε καὶ ἐκεῖνος διότι ἀμέσως ἐπήδησε κατὰ γῆς ἀπὸ τοῦ ὕψους ἐκείνου, ἀλλ' ἀντὶ νὰ φύγῃ, ἠκολούθησεν ἐπὶ τὰ βήματά μου πρὸς τὴν στενὴν καὶ σκοτεινὴν ὁδόν, ἣν εἶχον νὰ διέλθω ὀπίσω τῆς οἰκίας ἐκείνης.

Τοῦτο παρατηρήσας ἐστράφην πρὸς τὴν πρὸ τῆς οἰκίας εὐρυτέραν (τὴν ὁδὸν Νικοδήμου) καὶ ἀμέσως εἶδον καὶ αὐτὸν στραφέντα, εἰς δὲ τὸν μόνον φανόν ὅστις ἐφώτιζεν ἐκεῖ τὸ στόμιον τῶν τριῶν ὁδῶν, διέκρινα λάμπον μαχαιρίδιον εἰς τὴν χεῖρά του. Τότε ἐπετάχυνα τὸ βῆμα, καὶ κατόπιν ἤκουσα σπεύδοντα καὶ αὐτόν· τέλος δ' ἤρχισα νὰ τρέχω, καὶ τὸ αὐτὸ ἔπραξε καὶ ἐκεῖνος διώκων με, μέχρις οὗ φθὰς πρὸ τῆς οἰκίας τοῦ πρέσβεως τῆς Γαλλίας, ἀνέβην τινὰς ἐξωτερικὰς βαθμίδας, καὶ ἀκούσας ὅτι ὁ διώκων με εἶχε σταθῇ ἐκωδώνουν μεθ' ὁρμῆς. Ἀμέσως δὲ καὶ μοὶ ἤνοιξεν ὁ θυρωρός, θαυμάζων τί θέλω τοιαύτην ὥραν· ὡς δὲ τῷ ἐξήγησα ὅτι ἐδιωκόμεν ὑπ' ἀνθρώπου μαχαιροφόρου παραμονεύοντός με ὑπὸ τὴν ἀναβάθραν, κατέβη μετ' ἐμοῦ καὶ ἀμέσως ἤκουσαμεν τὸν νυκτοκλέπτην τραπέντα εἰς φυγὴν. Τότε ἠθέλησα νὰ ἐξακολουθήσω τὴν ὁδὸν μου κατὰ τὴν ἐναντίαν διεύθυνσιν, δυνάμενος καὶ οὕτω διὰ περιστροφῆς νὰ φθάσω εἰς τὴν οἰκίαν μου· ἀλλ' ὁ θυρωρός ἐπέμεινε νὰ μὲ συνοδεύσῃ μέχρις οὗ ἐφθάσαμεν πρὸ τῆς θύρας γείτονός μου τινὸς ξυλουργοῦ. Ἰσὼν δὲ φῶς δι' αὐτῆς, καὶ ὅτι ὁ ξυλουργὸς δὲν ἐκοιμήτο εἰσέτι ἀκούσε τὴν θύραν, καὶ μὲ παρέδωκεν εἰς τούτου τὴν συνοδίαν. Ἀλλὰ ὅτ' ἐπροχωρήσαμεν τινα βήματα, εἶδομεν εἰς τὴν μικρὰν πλατεῖαν, πρὸ τῆς οἰκίας μου, ἄνθρωπον ὅστις παρεφύλαττε, καὶ ἦν ὁ αὐτὸς κακοῦργος ὅστις μ' ἐγνώριζε πιθανῶς, καὶ ἤξευρεν ὅτι ἐκεῖ διηυθυνόμεν, δι' ὃ καὶ ὅτε ἔφυγον ἀπὸ τῆς θύρας τοῦ πρέσβεως, μὲ προέλαβε διὰ τῆς ὁδοῦ ἦν κατ' ἀρχὰς προὔτιθέμεν ν' ἀκολουθήσω. Ὡς δὲ καὶ τότε εἶδεν ὅτι δὲν εἶμαι μόνος, συνοδεύομαι δ' ὑπ' ἀνθρώπου ἔχοντος λύχνον, ἐτράπη φεύγων μετὰ σπουδῆς, καὶ οὕτως ἐπέστρεψα εἰς τὴν οἰκίαν μου ἀβλαβής.

5.

Ἡ νύμφευσίς μου.

Τὰ τοῦ μελετωμένου γάμου μου διετηροῦντο ἀπόρρητα, διότι οὐδεμίαν εἶχον ἀμφιβολίαν ὅτι ἡ κοινωνία θὰ τὸν ἀπεδοκίμαζε καὶ ἴσως καὶ θὰ τὸν ἐκώλυε. Μόνον δὲ πρὸς τὸν φιλικώτατα πρὸς με διακείμενον πρόεδρον τῆς Ἱερᾶς Συνόδου, Κύριλλον τὸν Ἀργολίδος, ἐνεπιστεύθην περὶ αὐτοῦ, τὴν ἐκτίμησίν του καὶ τὴν ἄδειαν τῆς ἐκκλησίας ἐπικαλούμενος. Ὁ δὲ σεβαστὸς ἀρχιερεὺς ἀπεφάνθη ὅτι ἐπειδὴ ὁ γάμος τῆς ἀδελφῆς μου, εἰς ξένην ἐκκλησίαν τελεσθεὶς, δὲν ἐνεγράφη εἰς τὴν ἡμετέραν, ἀγνοεῖται ὑπ' αὐτῆς, καὶ αὐτὸς οὐδεμίαν θὰ εἶχεν ἐνστάσιν νὰ μοὶ δώσῃ τὴν αἰτουμένην ἄδειαν, ἂν ὁ ἐκκλησιαστικὸς κανὼν δὲν ἀπέτρεπε τὴν μεθ' ἑτεροδόξων συζυγίαν. Καὶ ἦν μὲν ὁ κανὼν οὗτος ἐκ τῶν καθ' ἑκάστην ἀθετουμένων, καὶ ὧν τὴν αὐστηράν ἐφαρμογὴν δὲν ἀπεδέχετο πλέον ἡ σύγχρονος ἡμῶν κοινωνία, ἀλλὰ τὴν ἀκτικρὺς ἀθέτησιν αὐτοῦ ὤφειλον ν' ἀποφύγωσιν αἱ ἐκκλησιαστικαὶ ἀρχαί· δι' ὃ καὶ νὰ ἐπιτρέψῃ μὲν τὴν τέλεσιν τοῦ γάμου δὲν ἐδύνατο ἐπισήμως, ἀλλ' οἰκονομῶν τὴν δυσχέρειαν, μοὶ ὑπηνίξατο ὅτι θὰ εὕρισκετο ὁ ἱερεὺς ὅστις ἐν ἀγνοίᾳ τῶν ἀρχῶν νὰ ἱερουργήσῃ.

Κατὰ τὴν ὀρισθεῖσαν λοιπὸν ἐσπέραν παρευρέθησαν εἰς τῆς Κ^{ας} Σκὴν, νομίζω ἐκεῖ γευματίσαντες, ὁ κ. Δομνάνδος, σοφὸς καθηγητὴς τῆς φυσικῆς ἱστορίας ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ, καὶ φίλος τῆς οἰκίας, καί, ἂν καλῶς ἐνθυμῶμαι, ὁ Περικλῆς Ἀργυρόπουλος, γυναικᾶδελφος τοῦ Α. Μαυροκορδάτου, ὁ μετ' ἐμοῦ ἐν Δακίᾳ συνοδοιπορήσας, συνεργάτης μου πολλάκις ἐν φιλολογίᾳ, ἐπίσης εἰς τῶν σχετικωτέρων τοῦ οἴκου τῆς Κ^{ας} Σκὴν. Μετ' ὀλίγον δ' ἐπῆλθεν ὁ διαμαρτυρόμενος ἱερεὺς Κ. Χίλλ· καὶ τότε ἡ Κ^α Σκὴν ἀνήγγειλεν εἰς τοὺς παρόντας ξένους, πρὸς μεγίστην αὐτῶν ἐκπληξιν, τὸν προκείμενον γάμον τῆς θυγατρὸς τῆς Καρολίνας μετ' ἐμοῦ, καὶ τοὺς παρεκάλεσε νὰ παραμείνωσι μάρτυρες. Ἀφ' οὗ δ' ἐπε-

ρατώθη ἡ τελετὴ κατὰ τοὺς διαμαρτυρομένους, ἀπεσύρθη ὁ Κ. Χίλλ, πολλὰ ἡμῖν αἶσια εὐχηθεῖς, καὶ μετ' ὀλίγον εἰσῆχθη ὁ ὡς ὁ πρόεδρος τῆς Ἱερᾶς Συνόδου μοὶ προεῖπεν, εὐρεθεῖς (οὐχὶ ὑπ' ἐμοῦ) ἱερεὺς, καὶ ἐγένετο καὶ ἡ ὀρθόδοξος ἱεροτελεστία. Ὀλίγον δὲ μετὰ τοῦτο ἤρξαντο προσερχόμενοι καὶ ἕτεροί τινες τῶν φίλων τῆς οἰκίας προσκεκλημένοι, οἵτινες ἐπίστευον μόλις τὰ ὦτα καὶ τοὺς ὀφθαλμοὺς των ὅτε τοῖς ἀνηγγέλλετο ὅτι εἶχον νὰ συγχαρῶσι τοὺς νεονύμφους. Ἡ συναναστροφή ἐν τούτοις ἐλάμβανεν ὄψιν εὐθυμον, καὶ πάντες ἐκ καρδίας ἠύχοντο τὴν νύμφην, ἐν τῇ νυμφικῇ αὐτῆς στολῇ διαπρέπουσαν ἐπὶ κάλλει, ὅτε ἀνηγγέλθη τὸ δεῖπνον. Τότε δ' ὠφελούμενοι ἡμεῖς ἐκ τοῦ θορύβου τῆς μεταβάσεως εἰς τὸ ἐστιατόριον, ὑπεκλέφθημεν, ἡ Καρολίνα ἐνεδύθη τὰ ὁδοιπορικά, καὶ συνοδευόμενοι ὑπὸ τοῦ εἰς ἐμὲ ἀφωσιωμένου κλητῆρος τοῦ ὑπουργείου τῶν Ἐκκλησιαστικῶν Παναγιώτη Σαμουράκη, μετέβημεν εἰς ξενοδοχεῖον τοῦ Πειραιῶς, ὅθεν τὸ πρῶτ' ἀπεπλεύσαμεν εἰς Ναύπλιον.

Ἐκεῖ δὲ ἐπιστολῆς ὑπ' ἐμοῦ προειδοποιηθεῖς, μᾶς περιέριπεν ὁ Σπ. Σκούφος, μέλος ὢν τότε τοῦ αὐτόθι δικαστηρίου, καὶ μᾶς παρέλαβε παρ' ἑαυτῷ εἰς τὴν ἀρχαίαν μου κατοικίαν, τὴν οἰκίαν τοῦ Ἀναγνώστη Δελιγιάννη, οὗ τὴν θυγατέρα Εὐφροσύνην εἶχε νυμφευθῇ. Ἐν ᾧ δ' εἰσηρχόμεθα διὰ τῆς πυλίδος τῆς προσθαλασσίου, μᾶς ἀπήντησεν ὁ λοχαγὸς τῆς χωροφυλακῆς Γενοβέλης, παλαιὸς γνώριμος, καὶ ἐνόμισεν ὅτι ἡστειευόμην εἰπὼν αὐτῷ ὅτι ἡ Καρολίνα μὲ συνοδεύει μόνη ἄνευ τῶν γονέων της, καὶ ἔτι μᾶλλον ὅτε ὡς ἐξήγησιν τούτου τῷ ἀνήγγειλα ὅτι ἦτο σύζυγός μου. Ἐπείσθη δὲ μόνον ὅτε τὸν προσεκαλέσαμεν εἰς τοῦ κυρίου Σκούφου καὶ συνεγευμάτισε μεθ' ἡμῶν.

Δύω δ' ἡμέρας ἀφ' οὗ ἀφίχθημεν, μετεκαλέσαμεν ἱερέα τινά, εἰς ὃν εἶχε πέμψει ὁδηγίας ὁ ἅγιος Ἀργολίδος, καὶ ἐβαπτίσθη ὑπ' αὐτοῦ παρουσία καὶ τῆς κυρίας Σκούφου, ἡ Καρολίνα ὑπὸ τὸ ὄνομα Χριστίνα, ὃ εἶχεν ἤδη καὶ πρότερον.

Προσκληθέντες δὲ μετὰ τοῦτο ὑπὸ τοῦ στρατηγοῦ Καλλέργη,

δίκη εἰς ἀπραξίαν ἦν ὁ τοιοῦτος διορισμός μου εἰς διεύθυνσιν ἀπλῶς τεχνικοῦ καταστήματος. Ἡ καταδίκη δ' αὕτη δὲν ἐνόμιζον ὅτι ἦν ἀναγκαῖον νὰ μοὶ ἐπιβληθῇ διότι ἐν τῷ Ὑπουργείῳ διεύθυνον τὸν κλάδον οὐχὶ τῶν ἐκκλησιαστικῶν, ἀλλὰ τῆς ἐκπαιδεύσεως, τὸν δὲ γάμον μου προεγνώριζεν αὐτὸς ὁ πρόεδρος τῆς Ἱερᾶς Συνόδου καὶ δὲν εἶχεν ἄλλο εἰς αὐτὸν ν' ἀντιτάξῃ, ἢ ὅτι ἦτο μικτός, οἷσι καθ' ἐκάστην ἐτελοῦντο ἄνευ ἐνστάσεων. Ἀλλ' ὁ Βασιλεὺς ξηρῶς καὶ ψυχρῶς μοὶ ἀπήντησεν ὅτι ἂν δὲν ἤμην εὐχαριστημένος ἐκ τῆς νέας μου θέσεως, ἡδυνάμην νὰ παραιτηθῶ! Ἐκ τούτου ἐνόησα ὅτι ἀμετάτρεπτος ἦν ἡ ἀπόφασις, ληφθεῖσα κατ' ἐπίμονον εἰσήγησιν τοῦ ὑπουργοῦ, καί, συσκεφθεὶς καὶ μετὰ τῆς συζύγου μου, ἐπροτίμησα νὰ δεχθῶ τὴν προσφερομένην μοι διεύθυνσιν, περιμένων ἐνδυστέρως περιστάσεις.

Κατὰ τοῦ προτείναντος δὲ τὴν πρόσιν μου ὑπουργοῦ οὐδαμῶς ἐμεμφιμοίρουν, διότι κατενόουν ὅτι προϊστάμενος τοῦ ὑπουργείου τῶν Ἐκκλησιαστικῶν, δὲν ἡδύνατο νὰ παρίδῃ τὴν φαινομένην, καὶ ὑπὸ τῶν τὰς περιστάσεων ἀγνοούντων ὡς παράθλασιν τῶν ἐκκλησιαστικῶν νόμων ἐκτιμωμένην διαγωγὴν μου. Καὶ ὅμως ὅτε μετ' οὐ πολὺν χρόνον ἐνυμφεύθη ἡ κ. Θεοχάρης τὴν ὡραίαν ἐπτανησίαν κυρίαν Βούλου, κακοήθης δὲ τις ἐτοιχοκόλλησε κατ' αὐτοῦ ὡς γέροντος, νομίζω, σάτυραν περὶ ἧς ἤκουσα μετ' ἀποστροφῆς, εἰς τινα συναναστροφὴν ἐν τῇ Αὐλῇ ἐλθὼν πρὸς με ὁ τότε διεθυντὴς τῆς Ἀστυνομίας κ. Πετροκόκκινος, μ' ἔλαβε κατὰ μέρος, καὶ μὲ ἠρώτησε μή τι γνωρίζω περὶ τῆς σατύρας ἐκείνης, ὅπερ ὑπεδείκνυεν ὑπόνοιαν μὴ ἐγώ, ὡς δῆθεν μνησικακῶν κατὰ τοῦ ὑπουργοῦ, ἤμην τῆς αἰσχροτήτος ἐκείνης ὁ αὐτουργός. Ἀλλ' εἰς τὰς πρώτας λέξεις τῆς ἀπαντήσεώς μου διῶδὼν τὴν ἀγανάκτησίν μου διὰ τὴν βδελυγμίαν ἣτις μοὶ ἀπεδίδοτο, μοὶ ἐζήτησε συγγνώμην δικαιολογηθεὶς ὅτι ἐκ καθήκοντος καὶ μόνον ἵνα μὴ ὑποληφθῇ παραλιπὼν τι τῶν ὅσα ἡ ὑπηρεσία του τῷ ἐπέβαλλε προέβη εἰς τὴν ἐρώτησιν ταύτην καὶ ἀπεμακρύνθη λίαν ἐστενοχωρημένος.

Τὴν νέαν δ' ὑπηρεσίαν μου, καίτοι μὴ θεωρῶν αὐτὴν λόγου

τινὸς ἀξίαν, ἀνέλαβον οὐχ ἥττον μετὰ ζήλου, διότι τοῦτο ἐφ' οἷας ὅποτε δημοσίας λειτουργίας ἐθεώρησα πάντοτε ὡς καθήκον. Γραμματέα δὲ καὶ ἔμπειρον ἀρρώγων ἔχων τὸν Δ. Φιλάρετον, ἡσχολήθην εἰς τὸ νὰ γνωρίσω ἀκριβῶς τὰ ἔργα καὶ τὰς ἀνάγκας τοῦ Β.σ. τυπογραφείου, νὰ τακτοποιήσω τὸ λογιστικόν, ὥστε νὰ ἐκλίπη πᾶσα ἀφορμὴ καταχρήσεων, καὶ νὰ περικόψω τὰς περιττὰς δαπάνας. Ἐκ τῶν ἐργασιῶν μου ὁ ἐξήγαγον μετὰ τινὰς μῆνας τὸ συμπέρασμα ὅτι τὸ κατάστημα τοῦτο, χρήσιμον ἄλλοτε πρὶν ἢ ἄξια λόγου ἰδιωτικὰ τυπογραφεῖα ἀναπτυχθῶσιν, ἀπέβαινεν, ἀφ' οὔτου πολλὰ ἄλλα ὑφίσταντο αὐτοῦ ἐφάμιλλα, οὐ μόνον περιττόν, ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν ἰδιωτικὴν βιομηχανίαν ἐπιβλαβές, καὶ εἰς τὸ δημόσιον ματαίως δαπανηρόν, ἔνεκα τῆς ἐμμίσθου διευθύνσεως καὶ τῆς ἄλλης πολυτελείας, χωρὶς οὔτε τὴν τήρησιν τῆς ἐχεμυθίας περισσότερον νὰ ἐγγυᾶται παρὰ τὰ καταστήματα ὧν ὁ διευθυντὴς δύναται ἐν ἀνάγκῃ αὐτὸς καὶ νὰ στοιχειοθετῇ ἅτινα προσάγονται μυστικὰ ἔγγραφα, οὔτε εἰς ἐκδόσιν πολυδαπάνων βιβλίων νὰ συντελῇ, διότι οὐδ' ἡ κυβερνήσις ἀνελάμβανε τριαῦτα, οὐδ' αὐτὸ ἦν πρὸς τοιαύτας ἐκδόσεις κατηρτισμένον. Τὰ συμπεράσματα δὲ ταῦτα συνῆψα εἰς ἐκθεσιν μετὰ λογιστικῶν πινάκων, ἣν, ζητήσας ἀκρόασιν παρουσίασα εἰς τὸν Βασιλέα, προσπαθήσας νὰ τῷ ἀποδείξω ὅτι συνέφερεν ἡ κατάργησις τοῦ τυπογραφείου, καὶ ὅτι, ἂν ἤθελεν, ὠφελιμώτερον θὰ ἦν νὰ δώσῃ τὸν τίτλον Βασιλικοῦ τυπογράφου εἰς ἰδιώτην τινὰ τυπογράφον, ὡς δίδει τὸν τοῦ Β. ὁδοντοῖατροῦ. Ὁ Βασιλεὺς ἐγέλασε διὰ τὴν παράθεσιν ταύτην, καὶ μοὶ εἶπεν ὅτι πρώτην φορὰν ἀκούει ἀρχηγὸν δημοσίου καταστήματος συνηγοροῦντα ὑπὲρ τῆς καταργήσεως αὐτοῦ. «Τὸ ἐναντίον θὰ ἔλεγον ἴσως, ἀπεκρίθην εἰς τὴν Α. Μ., ἂν ἐπρόκειτο περὶ ἰδίου ἐμοῦ συμφέροντος· ἀλλὰ πρόκειται περὶ τοῦ δημοσίου». Ὁ Βασιλεὺς ἔλαβε τὴν ἐκθεσιν καὶ μοὶ εἶπεν ὅτι θὰ τὴν ἐξετάσῃ· ἀλλ' οὐδὲν ἐξ αὐτῆς προῆλθε τότε, μόνον δὲ κατ' Ἰούνιον τοῦ 1843 ἐξεδόθη διάταγμα, ἐπιφέρον συμφώνως πρὸς τὰς παρατηρήσεις μου, οἰκονομίας τινὰς εἰς τοῦ καταστήματος τὴν διεύθυνσιν.

Συγχρόνως δὲ μετὰ τῆς ἐν τῷ τυπογραφείῳ ὑπηρεσίας, ἐξυκο-
 λούθουν ἐργαζόμενος καὶ εἰς ποίησιν, πρὸ πάντων δ' εἰς τὴν σύν-
 ταξιν τοῦ λεξικοῦ, εἰς ὃ μακρὰς ὥρας τῆς τε ἡμέρας καὶ τῆς νυ-
 κτὸς ἀφιέρουν, ἐν ᾧ ἡ νέα μου σύζυγος ἐκάθητο πλησίον μου εἰς
 ἐργόχειρόν τι ἀσχολουμένη, καὶ γελῶσα ὁσάκις μ' ἔβλεπε στενο-
 χωρούμενον εἰς εὗρεσιν τῆς Ἑλληνικῆς λέξεως τῆς ἀντιστοιχούσης
 εἰς τὴν Γαλλικὴν, καὶ προσπαθοῦντα νὰ ἐκφράσω αὐτὴν διὰ σχη-
 μάτων, ὡς ἂν ἤλπιζον ὅτι θὰ βοηθήσωσι ταῦτα τὴν μνήμην μου.
 Ἐντὸς δὲ τοῦ ἔτους τούτου καὶ ἐπερατώθη τοῦ λεξικοῦ ἡ σύντα-
 ξις, διαρκέσασα τέσσαρα ἔτη· καὶ τοσαύτη ἦν τῆς Καρολίνας ἡ
 χαρὰ ὅτε μ' εἶδεν οὕτως ἀπαλλαγέντα τῆς δουλικῆς ταύτης ἐνα-
 σχολήσεως, καὶ ἀποδοθέντα εἰς τὴν κοινωνίαν τῶν ἀνθρώπων καὶ
 ἑαυτῆς, ὥστε καθ' ἣν στιγμὴν, ἀφείς τὸν κάλαμον, εἶπον «ἐτε-
 λείωσα!» ἐπήδησε καὶ ἐκάθησεν ἐπὶ τῆς τραπέζης, καὶ συνάξασα
 ἀπεκόμισεν ἀπ' αὐτῆς πάντα τὰ βαρὲα λεξικά καὶ ἄλλα βιβλία,
 ἅτινα εἰς λόφους αὐτὴν ἐκάλυπτον, καὶ ὤμοσεν ὅτι δὲν θὰ μοὶ
 ἐπιτρέψῃ πλέον ποτὲ ν' ἀσχοληθῶ εἰς λεξικογραφίαν.

Ἀνέλαβε δὲ τὴν ἐκδοσιν τοῦ ἔργου ὁ Γκαρβολᾶς, καὶ ἐπεράτω-
 σεν αὐτοῦ τὴν τύπωσιν εἰς τὸ τέλος τοῦ ἔτους, δοὺς εἰς ἕκαστον
 ἐξ ἡμῶν ἀνὰ 4000 δραχμῶν· ἀλλ' εἰς ἐμὲ μόλις τὰς ἐπλήρωσε,
 καὶ ἐλθὼν μοὶ ἐζήτησε καὶ ἔλαβε παρ' ἐμοῦ ὀπίσω εἰς δάνειον
 μέρος αὐτῶν ἱκανόν. Πρὶν δ' ἢ μοὶ ἀποδώσῃ αὐτὸ ἐχρεωκόπησε,
 καὶ οὐ μόνον τὰ χρήματα ἐκεῖνα ἀπώλεσα, ἀλλὰ προσέτι καὶ
 ἀριθμὸν τινα σωμάτων τοῦ παρὰ τῷ Κορομηλᾷ δημοσιευθέντος
 δευτέρου τόμου τῶν ποιημάτων μου, ἃ εἶχον καταθέσει εἰς τὸ Βι-
 βλιοπωλεῖον τοῦ Γκαρβολᾶ πρὸς πώλησιν· ἵνα δ' ἐξαντλήσω τὰ
 περὶ τοῦ λεξικοῦ, ἀπομνημονεύω προσέτι ὅτι μετὰ τινα ἔτη, ἀφ' οὗ
 ἀπεβίωσαν ὁ τε ἐκδότης αὐτοῦ Γκαρβολᾶς καὶ ὁ συνεργάτης ἡμῶν
 Σαμουρκάσης, ὁ Βαρβάτης, ἄλλοτε ἐν Ὀδησσῷ συμμαθητῆς μου,
 ἥδη δὲ μικρὸν ἔχων τυπογραφεῖον ἠθέλησε νὰ ἐπιχειρήσῃ μετὰ
 τοῦ Νικολαΐδου ἐκδοσιν τοῦ ἔργου ἐκείνου, πιθανῶς ἐξαντληθέντος,
 νέαν καὶ ὡς διῆσχυρίζετο διωρθωμένην, ἐζήτησε δὲ καὶ τὴν συνερ-

γασίαν μου, πρὸς ὃ μοὶ ἔπεμψε τὸ πρῶτον φύλλον μετὰ μεγίστου ἀριθμοῦ διορθώσεων καὶ μεταρρύθμισεων ἃς εἶχεν ἐπιφέρει ὁ Νικολαΐδης. Ἀλλὰ σημειώσας ἐπὶ τοῦ φύλλου τούτου οὐ μόνον τὰς ἐλλείψεις ὅσαι ἔμενον, ἀλλὰ καὶ τὰ πολυάριθμα σφάλματα ἃ κατ' ἐμὲ αἱ ὑποτιθέμεναι διορθώσεις προσέθετον, ἀπέπεμψα αὐτό, καὶ ἤρνηθην τὴν σύμπραξιν. Τότε ἐξέδωκαν ἐκ συνεργασίας ὁ Βαρθάκης καὶ ὁ Νικολαΐδης λεξικὸν νέον, μεταρρυθμισθὲν ἐκ τοῦ ἀρχαίου, καὶ ὀγκωδέστερον μὲν, ἀλλ' ἐκείνου κατὰ μέθοδον καὶ ἀκριβολογίαν λειπόμενον κατ' ἐμέ.

Ἀναλογιζόμενος δὲ κατὰ τοὺς καιροὺς ἐκείνους ὅτι πρὸς πλουτισμὸν καὶ μόρφωσιν τῆς ἐθνικῆς φιλολογίας οὐκ ἤρκει μόνον πολλὰ νὰ γράφωνται, ἀλλ' ἔπρεπε καὶ τρόπος νὰ ἐξευρεθῇ ἵνα ἐκδίδωνται τὰ ἐκδόσεως ἄξια, οἷότι ἄνευ τούτου θὰ ἔπαυον καὶ νὰ γράφωνται, ἐσκέφθην περὶ συστάσεως Ἑταιρίας, ἣν τῶν Φιλοβίβλων ἐκάλεσα, καὶ ἤθελον αὐτὴν οὕτω συντεταγμένην, ὥστε τὰ μέλη αὐτῆς εἰς οὐδεμίαν θυσίαν ὑπεβαλλόμενα, οὐχ ἥττον ἰσχυρῶς νὰ συντελῶσιν εἰς τὸν προτιθέμενον σκοπὸν. ἠθέλον δηλαδὴ νὰ συνίσταται ἐκάστου αὐτῶν ἡ ὑποχρέωσις οὐχὶ εἰς καταβολὴν χρηματικῆς συνεισφορᾶς, ὡς παρὰ ταῖς λοιπαῖς ἐταιρίαις, ἀλλὰ μόνον εἰς τὴν ἀγορὰν κατ' ἔτος βιβλίων ἀξίας 30 δραχμῶν φιλολογικῶν ἢ ἐπιστημονικῶν (οὐχὶ διδακτικῶν τῶν σχολείων), ἐκδιδομένων κατ' ἔγκρισιν ἐπιτροπῆς ἣτις θὰ ἐξελέγετο ὑπὸ τῆς Ἑταιρίας, καὶ εἰς ἣν θὰ ἐναπέκειτο νὰ προσδιορίζη καὶ τὴν τιμὴν δι' ἣν αὐτὰ θὰ ἐδίδοντο εἰς τὰ μέλη. Οὕτως ἐφρόνουν ὅτι οὐ μόνον ἐν Ἀθῆναις, ἀλλὰ καὶ πανταχοῦ ὅπου Ἕλληνες ζῶσι, κατὰ χιλιάδας ἐδύναντο νὰ γραφῶσι μέλη ἐταιρίας ὠφελούσης τὴν τε ἀνάπτυξιν τῆς φιλολογίας καὶ αὐτὰ τὰ μέλη, τὰ δι' ἀνεπαισθήτου ἐτησίας δαπάνης, οὕτω τὰς βιβλιοθήκας αὐτῶν δι' ἐγκρίτων συγγραμμάτων πλουτίζοντα. Οὕτως οἱ συγγραφεῖς δοκίμων βιβλίων πολλοὺς ἔχοντες ἐξησφαλισμένους συνδρομητάς, θὰ ἐπεδίδοντο προθυμώτατα εἰς τὸν πλουτισμὸν τῆς φιλολογίας.

Ταῦτα διαλογισθεῖς, συνέταξα κανονισμὸν τῆς Ἑταιρίας, συγ-

κείμενον ἐξ ἄρθρων 26, νομίζω, καὶ ἐκδοὺς αὐτὸν διὰ τοῦ λιθογρα-
φείου οὗ προϊστάμεν, τὸν ἔδειξα εἰς τινὰς τῶν περὶ τὰ γράμματα
ἀσχολουμένων γνωρίμων μου, καὶ πολλῶν ἐκ τῶν πρωτευόντων
ἔλαβον τὴν ἔγκρισιν καὶ τὴν ὑπογραφήν.

Ἐσφαλὼν ὅμως μεγάλως περιορισθεὶς εἰς τοῦτο καὶ μόνον, καὶ
περιμείνας νὰ λάβῃ τὴν πρωτοβουλίαν τῆς ἐνεργείας ἄλλος τις
ἀντ' ἐμοῦ, διότι δὲν ἤθελον νὰ φαίνωμαι εἰς πάσας τὰς τοιαύτας
ἐπιχειρήσεις, ὡς εἰς τὴν ἀρχαιολογικὴν, εἰς τὴν φιλεκπαιδευτικὴν
ἐταιρίαν καὶ εἰς ἄλλας, πρῶτος ἐξανιστάμενος.

Ἀλλὰ δυστυχῶς οὐδὲν παρ' οὐδενὸς ἐγένετο, καὶ ἐν μεταγενε-
στέροις χρόνοις εἰς ἄλλα σπουδᾶς περισπώμενος παρέβλεψα τοῦτο
εἰς ἔτι δὲ νεωτέρας ἐποχὰς πολλάκις ἐπανέλαβον περὶ αὐτοῦ, εἰς
τὰς ἐφημερίδας, τὴν «Εὐνομίαν» καὶ τὸν «Αἰῶνα» διὰ μακροῦ
γράψας καὶ ἄλλα ἐνήργησα ἵνα προκαλέσω τινῶν τὴν πρωτοβου-
λίαν ἢ τὴν σύμπραξιν, ἀλλὰ πάντα ταῦτα ἐναυάγησαν.

Τὸ πρῶτον θέρως ἀφ' οὗ ἐνυμφεύθην, ἐδηγύσαμεν εἰς Κηφισίαν,
ἐνοικιάσαντες τὴν οἰκίαν Κούρτη. Τότε δ' ἐλθὼν πρὸς ἐμὲ ὁ Ἀν-
δρέας Κορομηλᾶς, μοὶ ἐζήτησε νὰ συντάξω δι' αὐτὸν Ἑλληνικὴν
Χρηστομάθειαν διὰ τὰ Ἑλληνικὰ σχολεῖα. Καὶ τῷ εἶπον μὲν ὅτι
δι' αὐτὴν ὤφειλε ν' ἀποταθῇ εἰς εἰδικωτέρους γραμματικούς, ἀλλ'
ἐπειδὴ ἐπέμενε ζητῶν μοι τοῦτο ὡς χάριν, ἐνέδωκα, καὶ ἡ Χρη-
στομάθεια αὕτη, τρίτομος συνταχθεῖσα διὰ τὰς τρεῖς τῶν σχο-
λείων τάξεις, ἐνεκρίθη ὑπὸ τοῦ ὑπουργείου, κατ' αἵτησιν καὶ ἐνέρ-
γειαν τοῦ ἐκδότου, διότι ἄλλη δὲν ὑπῆρχε πλὴν τῆς ἀπηρχαιωμέ-
νης, δυσσευρέτου καὶ ἀκαταλλήλου τοῦ Πατούσα, καὶ τῆς ὠδε-
κατόμου καὶ πολυδαπάνου τοῦ Κομητᾶ, καὶ ἐπωλήθη εἰς χιλιάδας
ἀντιτύπων, ἐξ ὧν ἐγὼ τὴν μόνην εἶχον εὐχαρίστησιν τοῦ νὰ ἰδῶ
ὅτι μεγάλως ὠφελήθη ὁ ἐκδοὺς αὐτήν, καί, ὡς ἡσμενιζόμεν νὰ
πιστεύω, καὶ ἡ σπουδάζουσα νεολαία.

Εἶχον ἀρχίσει δ' ἐν τούτοις τὰ δημόσια λαμβάνοντ' αὖ σπουδαίαν
στροφὴν. Ἡ μερὶς τῶν δυσηρεστημένων, εἰς ἣν ἀνῆκον ὡς ἐπὶ τὸ
πολὺ καὶ οἱ ἐκάστοτε ἀπολυόμενοι ὑπουργοί, καὶ ἦν συνεδουλιζόν

συνήθως καὶ αἱ ξέναι πρεσβεῖαι, ὧν οἱ ὀπαδοὶ δὲν μετεῖχον τῆς κυβερνήσεως, ἐπέγραψεν ἐπὶ τῆς σημαίας της ὡς πρῶτον σύνθημα τὸ Σύνταγμα, λέξιν μαγικὴν, ἣτις ἐξήγειρε τὴν φαντασίαν τῶν νέων, ἔθελγε τοὺς λογίους, καὶ συνεκίνει τὸν λαόν, ἀπὸ τοῦ 1830 ἤδη ἤχοῦσα εἰς τὰ ὦτα αὐτοῦ ὡς συνώνυμος τῇ ἀπεριόριστῳ ἐλευθερίᾳ. Εἶχε δ' ἤδη, ὡς εἶδομεν, ἐπισείσει αὐτὴν εἰς τὸν Βασιλέα, μόλις ἀναλαμβάνοντα τὰς ἡνίας, ὁ Παναγιώτης Σοῦτσος, ἐν τῇ Γερουσίᾳ ὡς φόβητρον ἐὰν ἐμελέτα ν' ἀποπέμψῃ τὸν Ἀρμανσπέργ, οὗ προστατευόμενος ἦν ὁ Σοῦτσος. Παρὰ τοῦ νεαροῦ καὶ μόλις εἰς τὸν θρόνον προσελθόντος Βασιλέως ἀπῆται ὅτι ἐπὶ ἔτη δὲν ἔπραξεν ὁ πανίσχυρος Ἀντιβασιλεύς.

Οὕτως ἡ ἀντιπολίτευσις ἐν ὀνόματι τοῦ συντάγματος ὁσημέραι ἠύξανε καὶ ἀπέβαιεν ἀπειλητικὴ· αἱ πλεῖσται τῶν ἐφημερίδων μετ' αὐτῆς συνετάσσοντο, αἱ δὲ κυβερνητικαί, ὡς συνήθως συμβαίνει, ἦσαν ἀσθενεῖς καὶ ὡς γίσθαι ὑπεβλέποντο. Καὶ οἱ συνετώτεροι δ' ἐβλέπον τότε ὅτι καὶ οἰκτιρὸν καὶ ἀναπόφευκτον ἀπέβαιεν νὰ εὐθώσι φιλελευθερώτεροι θεσμοί, θεωροῦντες τὴν Ἑλλάδα ὥρμον, ἵνα διδαχθῇ τὴν αὐτοκυβέρνησιν, καὶ ὑπὸ δυστυχημάτων ἀπειλουμένην ἂν εἰς τὰς κοινὰς εὐχὰς ἀντετάττετο ἐπίμονος ἄρνησις.

Ἡ δραστηριωτέρα δὲ μερίς ἐν τῇ ἀντιπολιτεύσει ἀπὸ τῆς ἀναχωρήσεως τοῦ κόμητος Ἀρμανσπέργ ἦν ἡ Ἀγγλική, καὶ ὁ πρέσβυς τῆς Ἀγγλίας ὅτε μὲν ἐνέπνεε καὶ καθωδῆγει αὐτήν, ὅτε δὲ διεβίβαζεν εἰς τὴν κυβέρνησιν του καὶ ὑπεστήριζε παρ' αὐτῇ τὰς ἀξιώσεις της. Διὰ τοῦτο ὁ τότε παρὰ τῇ Αὐλῇ τοῦ Λονδίνου διατελὼν Ἕλλην πρέσβυς κ. Α. Μαυροκορδάτος, αἰτησάμενος ἄδειαν κατὰ προτροπὴν τῆς Ἀγγλικῆς κυβερνήσεως, ἦλθε φέρων εἰς τὸν Βασιλέα τὰς συμβουλὰς αὐτῆς περὶ ἀναγκαίων μεταρρυθμίσεων. Αἱ προτάσεις αὗται βαρεῖαι δὲν ἦσαν, διότι περιωρίζοντο εἰς σύστασιν Βουλῆς ἀντιπροσώπων, ἐχούσης κυρίως μόνον οἰκονομικὴν δικαιοδοσίαν· πάντες δ' οἱ ἀνιδιοτελεῖς, οἱ μετριοπαθεῖς καὶ μὴ φατριάζοντες, ἀνεγνώριζον τὴν ἀναπόφευκτον ἀνάγκην τῆς μεταρρυθμίσεως ταύτης, πρὸς κατευνασμὸν καὶ τῆς ὑπερτάτως ἡρεθισμέ-

νης κοινῆς γνώμης. Ἄλλ' ὁ Βασιλεὺς καίτοι ἀναθεὶς τότε εἰς τὸν Μαυροκορδάτον τὴν πρωθυπουργίαν, ἐδίσταζε καὶ ἐχρονοτρίβει, ἐκ χαρακτῆρος, διότι πάντοτε καὶ ἐν πᾶσιν ἦν ἐφεκτικός, μὴ ἀρκούμενος εἰς τὸ καλὸν καὶ ἐπιδιώκων τὸ κρεῖττον, μόνον δ' ἀποφασίζων ὅταν ὅπως δῆποτε ἐβιάζετο.

Ἐγὼ δὲ τότε ἐκ πηγῆς βεβχίας μαθὼν ὅτι ὁ Χρηστίδης, ὅστις ἦν τότε ἐν Κωνσταντινουπόλει πρέσβυς, ἀπεφασίσθη νὰ κληθῇ ὡς μέλος τοῦ ὑπουργείου, ἔσπευσα, ὡς εἰς ἀρχαῖόν μου διδάσκαλον, καὶ προσέτι στενὴν σχέσιν μετ' ἐμοῦ συνδέσαντα μετὰ τὴν ἐν Πέρα Χώρα ὑπηρεσίαν μου, νὰ τῷ γράψω ἀναγγέλλων τοῦτο αὐτῷ, καὶ συγχρόνως νὰ τῷ ἐκθέσω τὴν εἰκόνα τῶν τότε πραγμάτων ὡς τὴν ἔβλεπον, καὶ ὅτι ἡ κοινὴ γνώμη, ἐπομένη τῇ ἀντιπολιτεύσει, ἐζήτει ἐπιμόνως σύνταγμα, ἡ μόνη δὲ σωτηρία ὅτι κατ' ἐμὲ θὰ ἦτο νὰ ὑώσῃ αὐτὸ ὁ Βασιλεὺς χωρὶς νὰ περιμείνῃ νὰ τῷ ἀρπαγῇ, καὶ θὰ ἐδύνατο τοῦτο ἀκινδύνως δεχόμενος τοῦ Μαυροκορδάτου τὰς μετρίας προτάσεις. Τὸ πᾶν ὅμως ὅτι ἦν τεθειμένον ἐπ' ἀκριβοῦς ξυροῦ, διότι ὁ Βασιλεὺς εἰς τὰ προτεινόμενα ἀντέτασεν ὡς πάντοτε καὶ ἐν πᾶσι τὴν ἀνταγμίαν τῆς ἀδρανείας. Προσέθετον δὲ ὅτι θρόνος καὶ ἔθνος θὰ ἐσώζοντο ἀπ' ἀνατροπῶν μόνον ἂν ἔσπευδεν ὁ Βασιλεὺς νὰ πράξῃ τὸ ἐαυτῷ καὶ κοινῇ συμφέρον, καὶ συμπεραίνων προέτρεπον τὸν Χρηστίδην, ὅταν ἔλθῃ, νὰ προτείνῃ ὡς ὅρον τῆς εἰσόδου του εἰς τὸ ὑπουργεῖον τὴν παραδοχὴν τῶν προτάσεων τοῦ Μαυροκορδάτου, ἢ ἄλλων ἀναλόγων ἐκείναις. Εἰς τὴν ἐπιστολήν μου ταύτην ἀπήντησεν ὁ Χρηστίδης ἀναγνωρίζων τὴν ὀρθότητα τῶν παρατηρήσεών μου. Μετ' ὀλίγον δὲ καὶ προσκληθεὶς τῷ ὄντι, ἦλθε, καὶ ἐν ᾧ ἔμενεν ἐπὶ 20, νομίζω, ἡμέρας εἰς τὸ λοιμοκαθαρτήριον ἐν Πειραιεῖ, ἀπηρχόμην ἐκεῖ καθ' ἐκάστην, καὶ διὰ μακρῶν συνδιελεγόμεθα ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ θέματος· ὁ δὲ Χρηστίδης τοσοῦτον μετ' ἐμοῦ συνεφώνει, ὥστε ἐν μιᾷ τῶν ἡμερῶν, ὅτε τῷ εἶπον ὅτι ὁ Βασιλεὺς διώρισε τὸν Ι. Ρίζον ὑπουργὸν τῶν ἐκκλησιαστικῶν, ἰσχυρῶς ἡγανάκτησεν ἐπὶ τῇ σπουδῇ τοῦ Ρίζου τοῦ νὰ δεχθῇ τὴν θέσιν ταύτην χωρὶς πρὶν νὰ συνεννοηθῶσιν ἀμ-

φότεροι περὶ τῶν προτάσεων, ἃς ἔπρεπε νὰ θέσωσιν ὡς ὅρους τῆς παραδοχῆς των.

Ἐν τούτοις δ' ὁ Μαυροκορδάτος, ἀπελπισθεὶς ἐκ τῶν ἀντιστάσεων ἃς ἀπῆντα παρὰ τῷ Βασιλεῖ, καὶ πιθανῶς καταρράδιουργούμενος ὑπὸ τῶν ἄλλων φατριῶν, ἀπεφάσισε νὰ δώσῃ τὴν παραίτησίν του. Τοῦτο δὲ μαθὼν ἐγώ, ἔσπευσα πρὸς αὐτὸν διαμένοντα τότε ἐπίσης ἐν Πειραιεῖ, καί, εἰ καὶ οὐδέποτε εἶχον χρηματίσει ἐκ τῶν ἀτομικῶν ἢ πολιτικῶν φίλων του, ἐπροσπάθησα παντὶ τρόπῳ νὰ τὸν ἀποτρέψω, παριστῶν αὐτῷ ὅτι δι' ἐπιμονῆς μόνον ἐδύνατο νὰ σώσῃ, εἰς τὴν περίστασιν ταύτην, τὰ πράγματα, ὅτι δ' εἶχον καὶ τὴν υπόσχεσιν τοῦ Χρηστίδου ὅτι προθύμως θὰ συνεννοεῖτο μετ' αὐτοῦ καὶ θὰ συνειργάζετο. Ὁ Μαυροκορδάτος ὁμως δὲν ἐνέδωκε, διίσχυρισθεὶς ὅτι ματαίως κατέβαλε πᾶσαν δυνατὴν προσπάθειαν ἵνα πείσῃ τὸν Βασιλέα, καὶ ἐνόησεν ὅτι δὲν δύναται νὰ ὠφελήσῃ, διότι δὲν ἀπολαμβάνει τῆς ἐμπιστοσύνης του.

Ὅτε δ' ἔφθασεν ἡ ἡμέρα τῆς ἐξόδου τοῦ κ. Χρηστίδου ἀπὸ τοῦ λοιμοκαθαρηρίου, περιττὸν ἐνόμισα νὰ καταβῶ καὶ τότε εἰς τὸν Πειραιᾶ, καθ' ὅτι μάλιστα προσκεκλημένος ἐγευματίζον παρὰ τῷ πρέσβει τῆς Γαλλίας κ. Πισκατόρη. — «Τί ὑποθέτετε ὅτι πράττει τὴν στιγμὴν ταύτην ὁ κ. Χρηστίδης,» μὲ ἠρώτησεν ὁ πρέσβυς ὅτε ἐκαθήσαμεν εἰς τὴν τράπεζαν. — «Ὑποθέτω, τῷ ἀπῆντησα, ὅτι παραιτεῖται, διότι μέχρι τοῦδε ἔλαβεν ἤδη βεβαίως ἀκρόασιν παρὰ τῷ Βασιλεῖ, καὶ τῷ ἐξέθηκε τὰς ἀρχὰς ἃς ἀναγκαῖον νομίζει νὰ ἐφαρμόσῃ ἐν τῇ Κυβερνήσει, ἀναλόγους πρὸς ὅσας εἶχε προτείνει καὶ ὁ κ. Μαυροκορδάτος. Φοβοῦμαι ὅτι ὁ Βασιλεὺς δὲν ἐνέδωκε καὶ ἐπομένως ὅτι ὁ κ. Χρηστίδης παρητήθη. Καὶ χθὲς ἔτι μοι ἔλεγεν ὅτι σταθερῶς εἶχε τὴν τοιαύτην ἀπόφασιν, οὕτω μόνον ἐλπίζων νὰ ὑπερνικήσῃ τὴν ἰσχυρογνωμοσύνην τοῦ Βασιλέως, δυναμένην ἐν τοῖς παροῦσι ν' ἀποβῇ ὀλεθρία εἰς τὰ δημόσια καὶ εἰς τὸν Βασιλέα αὐτόν». — «Ἐχετε πληρέστατα δίκαιον, μοι εἶπεν ὁ κ. Πισκατόρη, καὶ ἐγὼ νομίζω ὅτι πιθανώτερον παρητήθη».

Ἀμέσως δὲ μετὰ τὸ πρόγευμα ἐπορεύθην εἰς τὴν συνοικίαν

Νεάπολιν ὅπου εἶχε προσωρινῶς καταλύσει ὁ Χρηστίδης. Τὸν εὖρον δ' ἐπανελθόντα ἐκ τῶν ἀνακτόρων. Ὁρθιος ἐν τῷ μέσῳ εὐρείας αἰθούσης, ἥς τὰ ἀνάκλιντρα καὶ τὰς ἐδρας περίξ κατεῖχον πλεῖστοι ἐπίσημοι φίλοι του ἀτομικοὶ ἢ κομματικοί, οἷον ὁ Ἀναγνώστης Δηλιγιάννης, ὁ Χριστακόπουλος καὶ ἄλλοι, ἠγόρευε πρὸς αὐτούς. Εἰσελθὼν δὲ σχεδὸν ἀπαρατήρητος τὸν ἤκουσα λέγοντα περίπου τοιαῦτα: «Τί ἐνόμισεν ὁ Μαυροκορδάτος, ὅτι αὐτὸς θὰ διευθύνῃ κατὰ θέλησιν τὴν Ἑλλάδα, ὅτι δὲν ὑπάρχουσιν ἄνθρωποι μετ' αὐτόν; Ναί, Κύριοι, ἐδέχθην τὸ ὑπουργεῖον. Ἦτο θέλησις τοῦ Βασιλέως, καὶ εἰς τὸν Βασιλέα ὀφείλομεν ὑποταγήν»· καὶ ἄλλα πολλὰ κατὰ τὴν τοιαύτην ἔννοιαν. Ἐγὼ δέ, ἅμα ταῦτα ἀκούσας, ἐξῆλθον τῆς θύρας ἡσύχως, καὶ χωρὶς οὐδεὶς εἰς ἐμὲ νὰ προσέξῃ, καὶ ἐπανῆλθον εἰς τὴν οἰκίαν μου, οὐδ' ἐπέστρεψα πλέον νὰ ἰδῶ τὸν Χρηστίδην.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

ΑΘΗΝΩΝ

Ὑπουργεῖον Ἑσωτερικῶν.

Οὕτω παρῆλθον μῆνες μέχρις οὗ ἐσπέραν τινὰ μοὶ ἐμήνυσεν ὁ Χρηστίδης νὰ μεταβῶ εἰς ὃ διηύθυνεν ὑπουργεῖον τῶν ἐσωτερικῶν, διότι εἶχε νὰ μοὶ ὁμιλήσῃ. Ἐσπευσα δ' ἀμέσως νὰ ὑπακούσω, καὶ ἅμα φθάς ἐκεῖ εἰσῆχθην εὐθὺς εἰς τὸ γραφεῖόν του. Χαιρετίσας δ' αὐτόν «Κύριε Ὑπουργέ, τῷ εἶπον, ἦλθον κατὰ τὴν διαταγήν σας». Ἐκεῖνος δέ, χωρὶς νὰ ἐγείρῃ τοὺς ὀφθαλμούς του ἀπὸ τοῦ χάρτου τῶν Ἀθηνῶν, ἐφ' οὗ ἐμελέετο τὸ σχέδιον τῆς πόλεως, βλέπων με διὰ τῆς σκολιάς διευθύνσεως τοῦ ἐνὸς ἐξ αὐτῶν, διότι ἦν παραβλῶψ, «Αἶ, μοὶ εἶπε, Κύριε Ῥαγκαβῇ, παρωργισμένος εἶσαι κατ' ἐμοῦ; — «Παρωργισμένος, Κύριε Χρηστίδη, ἀπεκρίθην, παντάπασι· ἀλλὰ τεθλιμμένος οἶ' ὑμᾶς, διότι κατεστρέψατε καὶ ὑμᾶς αὐτόν, καί, φοβοῦμαι, τὴν Ἑλλάδα». — «Μὴ μερίμνα, μοὶ εἶπε, μὴ ἔχε τοιούτους φόβους». — «Δυστυχῶς τοὺς ἔχω, Κύριε Ὑπουργέ, ἀπὴν-

τησα. Ἐδύνασθε δι' εὐτόλμου ἐπιμονῆς, ν' ἀναγκάσητε τὸν Βασιλέα νὰ πράξῃ ὅ,τι θὰ τὸν ἔσωζε, καὶ πιθανῶς θὰ ἐπείθετο ἂν σὰς ἔβλεπε τοιαύτην πεποίθησιν ἔχοντα, ὥστε νὰ προτιμήσητε νὰ μείνητε μακρὰν τῶν πραγμάτων, ἵνα μὴ ἐκθέσητε τὴν ἠθικὴν σας εὐθύνην. Τώρα, ἀφ' οὗ οὐδ' ὑμεῖς ἀντέστητε, τὸν ἐνισχύσατε ἐν τῇ ἐπιμονῇ του, καὶ προβλέπω ὅτι τὰ πράγματα θὰ κορυφωθῶσιν εἰς ἀνατροπὴν τινά, ἣτις καὶ τὴν Ἑλλάδα καὶ ὑμᾶς δύνανται νὰ φέρῃ εἰς τὸ χεῖλος τῆς καταστροφῆς». — «Εἶσαι, ἀπεκρίθη, ἐκτὸς τῶν πραγμάτων καὶ δὲν τὰ γνωρίζεις· αἱ ὑποψίαι σου εἰσὶν ἐντελῶς μάταιαι, καὶ ἐλάβομεν ὅλα τὰ μέτρα. Ἀλλὰ δι' ἄλλο σ' ἐκάλεσα, νὰ σ' ἐρωτήσω ἂν θέλῃς νὰ μὲ βοηθήσῃς εἰς τὰς ἐργασίας μου». Εἰς ταῦτα τῷ ἀπήντησα ὅτι, καθ' ὃ ὑπάλληλος, καὶ οὐδεμίαν ἔχων ὡς ἐκεῖνος εὐθύνην, ἤμην τόσοις προθυμώτερος νὰ ὑπηρετήσω ἐν τῷ ὑπουργείῳ τῶν ἐσωτερικῶν ὑπὸ τὰς διαταγὰς του, καθ' ὅσον ἐν τῷ Τυπογραφείῳ εὐδὲν χρήσιμον ἔπραττον. Τὸν παρεκάλεσα δὲ νὰ μοὶ εἰπῇ εἰς τίνα ὑπηρεσίαν μὲ προσδιόριζει. «Δὲν ἔχω, μοὶ ἀπεκρίθη, ἀνθρώπους εἰς τὸ ὑπουργεῖον. Εἶναι ὅλοι ἀμαθεῖς καὶ ἀνίκανοι». Ἀλλ' ἐγὼ τῷ ἀνέμνησα τινὰς τῶν ἀνωτέρων ὑπαλλήλων, τινὰς τῶν Συμβούλων, εἰς οὓς ἡ κρίσις αὕτη, κατ' ἐμέ, δὲν ἐφηρμόζετο, διότι καὶ μακρὰν πεῖραν καὶ γνώσεις ἤξευρον ὅτι εἶχον. — «ὦχ, ἀδελφέ! ἀνέκραξε. Δὲν μ' ἀφίνεις μὲ τὰς γνώσεις καὶ μὲ τὴν πεῖράν των! Εἶναι ὅλοι ξυλοσχίσται, σοὶ λέγω (διότι ὁ κ. Χρηστίδης εἶχε πολλάκις τὸν λόγον ὑπὲρ τὸ θέον δραστήριον). Δὲν ἔχω αὐτεῖς ἕνα ἱκανὸν νὰ μοὶ συντάξῃ ἕνα νόμον. Σὲ θέλω νὰ σὲ προσλάβω ὅπως μοὶ συντάττης τοὺς νόμους». — «Πρῶτον, τῷ ἀπεκρίθη, Κύριε Ὑπουργέ, ἐπιτρέψατέ μοι νὰ φρονῶ ὅτι ἀδικεῖτε πολλοὺς ἐκ τῶν ὑφ' ὑμᾶς δημοσίων λειτουργῶν μὴ ἐκτιμῶν αὐτοὺς κατ' ἀξίαν. Δεύτερον ὅ,τι ζητεῖτε παρ' ἐμοῦ θὰ ἐφαίνετο ἴσως βαρὺ καὶ εἰς τὸν Λυκούργον ἢ τὸν Σόλωνα. Ὁ νόμος πρέπει νὰ γίνηται ἐκ τῶν ὑστέρων, ἐκ τῆς ἀκριβοῦς γνώσεως πασῶν τῶν περιστάσεων, αἵτινες ἔχουσι δι' αὐτοῦ νὰ κανονισθῶσιν. Ἀναθέσατέ μοι ἕνα κλάδον, καὶ θέλω σὰς ὑπεβάλει, ἀφ' οὗ τὸν

μελετήσω, τὰ ἀναγκαῖα πρὸς κανονισμόν αὐτοῦ νομοσχέδια. Ἄλλως, ἵνα συντάττω τοὺς νόμους τοὺς ἀφορῶντας πάντας τοὺς κλάδους, ἀναγκαῖον νὰ τίθενται ἀλληλοδιαδόχως ἐκάστου κλάδου τὰ εἰς τὸν νόμον ἀναφερόμενα ἀρχεῖα εἰς πλήρη διάθεσίν μου». — «Τοῦτο καὶ θὰ διατάξω νὰ γίνη, εἶπε, διότι ἐξ αὐτῶν τῶν ἐνστάσεών σου βλέπω πόσον ἐννοεῖς τί ἀπαιτεῖται εἰς τῶν νόμων τὸν καταρτισμόν». «Ἄφ' οὗ ἐπιμένετε, τῷ ἀπήντησα, θέλω δοκιμάσει· ἀλλ' εὐαρεστηθῆτε νὰ μοὶ εἰπῆτε τίνων νόμων ἔχετε μᾶλλον κατεπείγουσαν ἀνάγκην, καὶ ἀπὸ τίνων ἐπιθυμεῖτε ν' ἀρχίσω».

Τότε μοὶ ὑπηγόρευσε καὶ ἔγραψα κατάλογόν τινα δέκα ὡς δώδεκα νομοσχεδίων, καὶ ὡς τὰ ἀμέσου ἀνάγκης μοὶ ὑπέδειξε πρῶτον τὸ περὶ ὀργανισμοῦ ἐθνοφυλακῆς, καὶ δεύτερον τὸ περὶ ἀποξηράνσεως τῶν ἐλῶν. Τῷ ὑπεσχέθην λοιπὸν ν' ἀρχίσω εὐθὺς εἰς αὐτὰ ἀσχολούμενος, ἀπήντησα ὅμως μίαν συνθήκην, τὸ ν' ἀπαλλαγῶ τοῦ Β. Τυπογραφείου, ὅπου μάλιστα θὰ κατέτριβον χρόνον ὃν εἶχον ἤδη ὠφελιμώτερον ν' ἀσχολήσω.

Τοῦτο προθύμως ἐδέχθη ὁ κ. Χρηστίδης, καὶ διὰ διατάγματος μετὰ δύο ἢ τρεῖς ἡμέρας ἐκδόθη, δὲν ἐνθυμοῦμαι εἰς τίνα ἀνατιθεμένης τῆς διοικήσεως τοῦ Β. Τυπογραφείου, διωρίσθην Σύμβουλος παρὰ τῷ ὑπουργεῖῳ τῶν Ἑσωτερικῶν, συνεργάτας ἔχων καὶ ὑπαλλήλους τὸν μετὰ ταῦτα ἐν Ἀλεξανδρείᾳ ἀποθανόντα Ἡλίαν Καλαμογδάρτην, καὶ τὸν Λιανοσταφίδα, τὸν νυμφευθέντα τὴν θυγατέρα τοῦ Οἰκονόμου τοῦ ἐξ Οἰκονόμων, ἧς τὴν προῖκα τὸν ἔβλεπον ἐφ' ἱκανὸν ἐπιδιώκοντα ἀπὸ τοῦ παραθύρου τοῦ γραφείου ἡμῶν, ἀνοιγομένου ἐπὶ τὸν κῆπον τοῦ πατρός της.

Ἡ θέσις μου ἐν τῷ ὑπουργεῖῳ, ὡς γενικοῦ νομοθέτου, εἶχέ τι τὸ ἀνώμαλον καὶ τὸ οὐχὶ λίαν εὐάρεστον, διότι ἔπρεπε νὰ ἐπεμβάινω εἰς τὰς ἐργασίας πάντων τῶν συναδέλφων μου. Ὅφειλω δ' εἰς αὐτῶν τὴν ἐπιείκειαν ὅτι ἀνταπεκρίθησαν πάντες εἰς τὸν πόθον καὶ τὴν προσπάθειάν μου τοῦ νὰ μὴ τοὺς δυσαρεστήσω, καὶ προθύμως, κατὰ τὴν δοθεῖσαν αὐτοῖς διαταγὴν, μοὶ παρεχώρουν πᾶν μέρος τῶν ἀρχείων αὐτῶν οὗ ἐδεόμην διὰ τὴν ἐργασίαν μου. Πρῶ-

τος δὲ πάντων ὁ σύμβουλος κ. Σπυρίδων Ἀντωνιάδης μοὶ παρέσχε πᾶσαν τὴν ὕλην τὴν ἀφορῶσαν τὰς ἀπ' ἀρχῆς τῆς καθιδρύσεως τῆς Βασιλείας ἐνεργείας πρὸς σύστασιν πολιτοφυλακῶν ἢ ἐθνοφυλακῆς, ὅλον ὅρος ἐγγράφων, ὧν ἡ ἀνάγνωσις μόνη ἀπῆτει καιρὸν ἀτελεύτητον. Πλὴν δὲ τούτων ἐπρομηθεύθην ὁργανισμοὺς ξένων ἐθνοφυλακῶν, καὶ ιδίως τῆς Πρωσικῆς διὰ τοῦ πρέσβεως τῆς Πρωσίας, καὶ οὕτως ἐπεδόθη μετὰ πάσης ἐπιμελείας εἰς τὴν σύνταξιν τοῦ περὶ ἐθνοφυλακῆς νόμου, ὃν πρὸ παντὸς ἄλλου ἐπέθυμει ὁ κ. Χρηστίδης, καὶ περὶ οὗ συνεχῶς μὲ ἡρώτα μετ' ἀνυπομονησίας ἂν προχωρῇ καὶ ἂν πλησιάζῃ νὰ καταρτισθῇ.

Τέλος μίαν ἡμέραν τῷ ἀνήγγειλα ὅτι ὁ νόμος συνετάχθη, καὶ ἦν ἕτοιμος ἵνα τῷ ὑποβληθῇ· μοὶ ἐζήτησε δὲ νὰ τῷ τὸν φέρω μετ' ὀλίγον εἰς τὸ ἰδιαίτερόν του δωμάτιον, ὃν ἐντὸς τοῦ ὑπουργείου, ὅπου ἐδυνάμεθα ἀνενοχλήτως νὰ τὸν συζητήσωμεν. Ἀμέσως δ' ἀπὸ τοῦ πρώτου ἄρθρου ἤρχισε ζωηρὰν συζήτησιν, ἀμφισβητῶν γενικὰς ἀρχάς, ἃς ἡ πεῖρα εἶχε πρὸ πολλοῦ ὀρίσει εἰς τὰ ἄριστα ὁργανισμένα κράτη, καὶ ζητῶν μοι λόγον περὶ διατάξεων, ἃς δεῖθεν παρέλειψα, ἀλλὰ περὶ ὧν τῷ ἔλεγον ὅτι κατωτέρω ἐν οἰκείᾳ θέσει εἶχον ἀφιερῶσει αὐταῖς ἰδιαίτερα ἄρθρα ἢ καὶ ὅλα κεφάλαια.

Οὕτως ἡ ἐπεξεργασία ἐχώρει βραδύτατα, καὶ ἤρχιζα ἀπελπίζομενος ὅτι ποτὲ θὰ περατωθῇ, διότι τὸ μόλις ἀποφασιζόμενον ἀνετρέπετο σχεδὸν ἀμέσως πάλιν ὑπὸ νέων καὶ οὐχ ἥττον ἀβασίμων τοῦ κ. Χρηστίδου ἐνστάσεων. Ἀλλὰ μετὰ τὰ δύο ἢ τρία πρῶτα ἄρθρα τὸ κακὸν βαθμηδὸν ἐκόπασε, καὶ εὐχαρίστως ἀντελαμβάνομένην ὅτι, πεισθεὶς βεβαίως περὶ τῆς μεθόδου καὶ τῆς προσοχῆς μεθ' ἧς συνέταξα τὸ νομοσχέδιον, ὁ ὑπουργὸς πολὺ ἀραιότερας μοὶ ἀπηύθυνε παρατηρήσεις, καὶ μέχρι τέλους καὶ ἔπαυσεν ὅλως αὐτάς, ὥστε ἡ ἀνάγνωσις ἐχώρει γενναίως.

Ἀλλ' οὐχ ἥττον ἡ μεγάλη αὕτη εὐκολία τοῦ κ. Ὑπουργοῦ, τόσο ἀντίθετος πρὸς τὴν ἀρχικὴν του διάθεσιν, μοὶ ἐφάνη ὅπως οὐκ ἐπαύσατο, καὶ ἐπὶ σπουδαίας τινὸς διατάξεως διακόψας τὴν ἀνάγνωσιν, ἐστράφη νὰ ἰδῶ τίνα αὕτη ἀπετέλεσεν ἐπ' αὐτοῦ ἐντύ-

πωσιν. Καὶ τί εἶδον;.... ὅτι κοιμᾶτο ὁ κ. Χρηστίδης! Τότε ἐσιώπησα· ἀλλὰ τὴν αὐτὴν στιγμὴν «Λέγε, Λέγε», μοὶ εἶπεν. — «Ἀλλὰ κοιμᾶσθε, Κύριε Ὑπουργέ», τῷ ἀπήντησα. — «Λέγε καὶ ἀκούω», ἐπανέλαβε. Ν' ἀκούῃ καὶ νὰ μὴ λέγῃ ἦτον ὁ ἄριστος τῶν συνδυασμῶν. Ἐπομένως ἐξηκολούθησα. Ἀλλ' ἀφ' οὗ προέβην εἰς τὴν περαιτέρω ἀνάγνωσιν τινῶν ἄρθρων, χωρὶς οὐδεμίαν νὰ μοὶ γίνῃ ἐπ' αὐτῶν παρατήρησις, τὴν σιωπὴν τοῦ ἀκροατοῦ μου διέκοψεν αἰφνης εἰς ἦχος, πρὸς ὃν στραφεῖς εἶδον ὅτι ὁ κ. Χρηστίδης ἔρρεγχε. Τότε ἐντελῶς ἐσίγησα. Ὅτε δὲ μετ' ὀλίγον ἀφύπνισθη πάλιν ἀφ' ἑαυτοῦ, τῷ εἶπον ὅτι νομίζω περιττὸν νὰ ἐξακολουθήσω ὑπὸ τοιούτους οἰωνούς. — «Καλόν, μοὶ ἀπεκρίθη. Ἄφες μοι τὸ νομοσχέδιον νὰ τὸ ἀναγνώσω μόνος μου, καὶ σὲ εἰδοποιῶ πότε νὰ τὸ συζητήσωμεν.

Ἐκτοτε, ὡσάκις ἂν τὸν ἠρώτησα, μοὶ ἔλεγε πάντοτε ὅτι θὰ μὲ εἰδοποιήσῃ, μέχρις οὗ μίαν ἡμέραν μοὶ εἶπεν ὅτι δὲν ἤξεύρει τί ἐγίνετο τὸ νομοσχέδιον, ὅτι τὸ ζητεῖ πανταχοῦ καὶ δὲν τὸ εὕρισκει. Οὗτος ὁ ἦν ὁ νόμος, ὃν τραπεζὴν κατεπειγόντως κατ' ἀρχὰς ἐξέδιδε, καὶ ὃν μοὶ κατέδειξεν ὡς τὸν ἀναγκαιότατον πάντων δι' ὧν τὴν σύνταξιν προσέλαβεν ἰδιαίτερον σύμβουλον εἰς τὸ ὑπουργεῖον! Περὶ αὐτοῦ οὐδεὶς πλέον λόγος ἐγένετο μέχρι τῆς καταλύσεως τοῦ ὑπουργείου εἰς ὃ ἀνῆκεν ὁ κ. Χρηστίδης. Μετὰ δὲ τὴν γ' Σεπτεμβρίου (1843) εὐρὼν τὸ ἔργον μου ὁ διάδοχός του Ῥήγας Παλαμίδης ὅπου ἐκεῖνος τὸ εἶχεν ἀπολέσει, καὶ ἀγνοῶν πῶς καὶ ὑπὸ τίνος συνετάχθη, ἔσπευσε νὰ τὸ ἐκδώσῃ ὡς νόμον τοῦ κράτους.

Ἐγὼ δέ, μετὰ τὸν περὶ ἐθνοφυλακῆς, ἤρχισα ἐξεργαζόμενος τὸν περὶ ἀποξήράνσεως τῶν ἐλῶν νόμον, ὃν ὁ κ. Ὑπουργὸς μοὶ εἶχε σημειώσῃ ὡς τὰ δευτερεῖα ἐπέχοντα κατὰ τὴν σπουδαιότητα. Οὗτος, ὅτε ὑπεβλήθη εἰς τὸν κ. Ὑπουργόν, καίτοι μὴ λίαν μακρὸς, ἐγένετο ἀντικείμενον ἀνεξάντλητων διασκευῶν καὶ μετασκευῶν. Παρενεβάλλοντο εἰς τὰ ἄρθρα διατάξεις ἃς ἐγὼ εἶχον ἐν ἄλλοις ἄρθροις εὐρυθμότερον περιλάβει, τὸ τέλος ἐγένετο ἀρχὴ καὶ ἡ ἀρχὴ τέλος, καὶ ἀφ' οὗ τὰ πάντα ἀνετρέποντο καὶ συνεχέοντο,

εὐρίσκετο ὅτι ἡ πρώτη διασκευή ἦν ἡ εὐμεθοδέστερα, καὶ ἐπὶ πολλὰς ἡμέρας πολλὰ διεγράφοντο καὶ μετεγράφοντο· πρὸ πάντων δὲ ἀμνηχανῶν ἔβλεπον παρεγγραφομένας διατάξεις ξένας πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦ νόμου, μέχρις οὗ ἐνόησα ὅτι ὁ κ. Χρηστίδης ἠθέλεν ἄλλον νόμον παρ' ὃν μοὶ ἐζήτησεν, οὐχὶ δηλαδὴ περὶ ἀποξηράνσεως ἐλῶν, ἀλλὰ περὶ κανονισμοῦ τῶν ποταμίων ὀχθῶν! Τοῦτο ἀνακαλύψας, παρεκάλεσα τὸν κ. Ὑπουργόν, ὅστις τὸ συνωμολόγησε, νὰ μοὶ ἐπιτρέψῃ νὰ συντάξω νέον νόμον, ὅστις καὶ ἐκυρώθη.

Ἦν δ' ἀληθῶς διὰ τοὺς ἀνωτέρους ὑπαλλήλους τοῦ ὑπουργείου ἀνυπόφορος ὁ τρόπος καθ' ὃν ἤξιον νὰ ἐργάζεται ὁ κ. Χρηστίδης· διότι τῷ ἐπῆλθεν ἡ ἰδέα νὰ συγκαλῇ εἰς συμβούλιον πάντας τοὺς συμβούλους τοῦ ὑπουργείου, καὶ ἐν αὐτῷ νὰ συζητῇ τοὺς γενικωτέρους κανονισμούς, καὶ αὐτὰ τὰ νομοσχέδια ἃ ἐγὼ συνέταττον. Συνῆγε δὲ τὸ συμβούλιον τοῦτο περὶ τὴν ἐνδεκάτην τῆς νυκτός, πολλάκις περὶ τὸ μεσονύκτιον, καὶ τὸ πλεῖστον τῶν συνεδριάσεων παρήρχετο εἰς ματαιολογίας εὐνοήτους, διότι ἕκαστος τῶν ἀνωτέρων ὑπαλλήλων, ἴδιαν εἰδικότητά ἐχὼν, ἦν ξένος εἰς πάντα τὰ ἐκτὸς αὐτῆς συζητούμενα. Εἶχε δ' εἰς τὴν βιβλιοθήκην του δὲν ἤξεύρω τίνα συλλογὴν τῆς Γαλλικῆς νομοθεσίας μεθ' ὅλων πραγματειῶν ἐν εἵδει σχολίων, καὶ ἀναπᾶσαν στιγμὴν, ἐπὶ ἀντικειμένων παρεμπιπτόντων, ἠθέλε πολλάκις σελίδας ν' ἀναγινώσκωμεν ἐκ τῆς συλλογῆς· ὅτε δ' ἐγὼ (διότι οἱ ἄλλοι ὀλιγώτερον ἐτόλμων) τῷ παρετήρουν ὅτι ταῦτα εἰσὶν ὅλως ξένα εἰς τὸ προκείμενον, καὶ ὅτι ματαίως σπαταλῶμεν τὸν χρόνον, ἀπῆντα ὅτι ὅλα εἰσὶν ἀναγκαῖα, καὶ δὲν βλάπτει ὅ,τι μανθάνομεν, ὡς ἂν εἶχομεν συνέλθει ἐπὶ σκοπῷ διδασκαλίας. Ἀληθῶς δ' ἠὲ χαριστεῖτο εἰς τὰς ἀναγνώσεις ταύτας, διότι ἦν φιλομαθής, οὐδέποτε δὲ τακτικῶς σπουδᾶσας, καὶ ἤκουε ταῦτα τότε κατὰ πρῶτον· ἀλλ' αἱ ὑποθέσεις τοῦ ὑπουργείου δὲν προώδευον, καὶ οὐδέποτε τὰ συμβούλια ταῦτα ἔφερόν τι ἀποτέλεσμα.

Κατὰ ταύτην τὴν ἐποχὴν ἢ μᾶλλον πρότερον ἔτι, ὀλίγον μετὰ τὴν νύμφευσίν μου, ὁ γαμβρός μου Ἑρρίκος, ὅστις εἶχε περισσοτέ-

ραν τὴν δύναμιν τῆς πρωτοβουλίας ἢ τῆς ἐσκεμμένης ἐπιμονῆς, μοὶ ἐπρότεινε ν' ἀναλάβω ὡς ἀξίαν πολλοῦ λόγου καὶ γενικοῦ ἐνδιαφέροντος τὴν εἰς Γαλλικὴν γλῶσσαν ἐκδοσιν τῶν ἐν Ἑλλάδι ἀνευρισκομένων ἐπιγραφῶν καὶ ἄλλων ἀρχαιοτήτων. Καὶ κατ' ἀρχὰς μὲν ἐγὼ ἐτρόμαξα πρὸς τὸ μέγεθος τῆς ἐπιχειρήσεως, εἰπὼν αὐτῷ ὅτι πολὺ αὐτῆς ἡλαττοῦντο αἱ δυνάμεις μου· οὐχ ἦττον τὸ ἔργον μοὶ ἐφάνη ἐπίζηλον, καὶ δελεασθεὶς ἐπειράθην αὐτοῦ. Καθ' ὅσον δὲ προῦχώρουν, ἠϋξανε καὶ ἡ προθυμία μου, καὶ τέλος ἐπεδόθην εἰς αὐτὸ ἐκθύμως, ἀφιέρωσα αὐτῷ πάσας τὰς ἀνέτους μου ὥρας. Πολλάκις τρεῖς καὶ τετράκις τῆς ἡμέρας ἀνηρχόμην εἰς τὴν Ἀκρόπολιν πρὸς ἀντιγραφὴν ἢ ἐξέλεγχιν ἐπιγραφῶν, καὶ τέλος ἐγκρινάσης τῆς κυβερνήσεως, ἐπὶ προτάσει τοῦ διευθυντοῦ τῶν Οἰκονομικῶν κ. Τισαμενοῦ, τὴν ἀνέξοδον τύπωσιν αὐτοῦ ἐν τῷ Β. Τυπογραφείῳ, ὡς ἄλλοτε τὸ αὐτὸ εἶχεν ἐγκριθῆ διὰ τοῦ κ. Ῥὸς τὴν λατινιστὶ δημοσιευθεῖσαν συλλογὴν, ἤρχισα τὴν ἐκδοσιν τοῦ πρώτου τόμου τῶν *Antiquités Helléniques* ἐν ἔτει 1842.

Δημοσιεύετο δὲ κατὰ τεύχη ἐκ τεσσάρων φύλλων ἕκαστον εἰς μόνα 400 ἀντίτυπα, καὶ τὰ πλεῖστα αὐτῶν ἐστέλλοντο εἰς τὴν Εὐρώπην, κυρίως εἰς τὸν ἐν Γαλλίᾳ βιβλιοπώλην Α. Durand. Ἐκατὸν ἀντίτυπα οὕω τῶν τευχῶν τούτων παρέλαβε παρ' ἐμοῦ ὁ Ἑμμ. Ἀργυρόπουλος, ἀπερχόμενος εἰς Παρισίους, ἵνα τὰ δώσῃ εἰς τὸν βιβλιοπώλην, ἀλλὰ τὰ ἐλησμόνησεν ἢ τὰ παρέῤῥιψε, καὶ οὐδέποτε ἔφθασαν εἰς τὸν πρὸς ὃν ὅρον των, ὥστε οὕτως ἐκ τῶν 400 σωμάτων τὰ 100 κατεστράφησαν, καὶ ἡ διανομὴ περιορίσθη κυρίως εἰς τὴν Γερμανίαν, χωρὶς ὅμως σχεδὸν ποτέ, ἔνεκα τῶν τότε δυσκόλων σχέσεων μετὰ τῆς Εὐρώπης, ἴσως καὶ ἔνεκα ἀμελείας ἢ ἀπειρίας μου, νὰ λάβω ὑλικόν τι ὄφελος ἐκ τῆς δημοσιεύσεως ταύτης, ἧς ἠξέυρω ὅτι ἐν μεταγενεστέροις χρόνοις, ὅτε σχεδὸν ἦτον ἐξηντλημένη, σώματα ἐπωλήθησαν πρὸς 150 φρ. ἕκαστον, καὶ ἐζητοῦντο δι' ἀνωτέρας τιμῆς ἀλλὰ δὲν εὕρισκοντο. Καὶ ὁ μὲν πρῶτος τόμος περιελάμβανε μόνον πρὸ τοῦ Εὐκλείδου ἐπιγραφάς. Τὸν δὲ δεῦτερον διπλασίως ὀγκωδέστερον ἐκείνου τὰς ἕως τότε

ἀνεκδότους ἐπιγραφάς περιέχοντα, τὰς ἀπὸ τῶν χρόνων ἐκείνων μέ-
χρι τῶν Ῥωμαϊκῶν, ἐξειργάσθην καὶ ἐξέδωκα 11 ἔτη μετὰ ταῦτα·
εἰς τοῦ τρίτου δ' ἔκδοσιν δὲν πρόεβην, ὡς προὔτιθέμην, προσκρού-
σας εἰς ἀντενεργείας καὶ εἰς δυσμενεῖς διαθέσεις αὐτοῦ τοῦ διευθυν-
τοῦ τῶν ἀρχαιοτήτων, ἐπιλαθομένου ὅ,τι ἐν τῷ προοιμίῳ τοῦ πρώ-
του τόμου εἶχον γράψει ἀποπλύνων αὐτὸν τῶν ἠθικῶν μομφῶν ἃς
ὁ Βοίχχιος ἐν τῷ C. I. G εἶχεν ἐπ' αὐτὸν ἐπιρρίψει. Ἐπειδὴ δὲ
οὐ μόνον ἐν τῇ Ἀρχαιολογικῇ Ἐφημερίδι, εἰς ἣν ἄλλοτε καὶ ἐγὼ
εἶχον συνεργασθῇ, πρώτιστον θέμα πρόθετο (ἔτος 1855-1856)
νὰ ἐλέγχῃ ὅσας ἐνόμιζεν ἡ διετείνετο ὅτι εὑρίσκειν ἐν τῷ ἔργῳ μου
ἀνακριθείας ἢ ἀτελείας, ἀλλὰ πολὺ μᾶλλον ἐπειδὴ, ὡς οἱ φύλακες
τῆς Ἀκροπόλεως μοὶ ὡμολόγησαν, εἶχον λάβει διαταγὴν νὰ μοὶ
ἀποκρύπτωσι τὰς ἀνευρισκομένας ἐπιγραφάς, ἃς πρὸς τοῦτο ἀνέτρε-
πεν ἐντὸς τῶν χωμάτων, ἢ συνέρριπτεν εἰς λίθων σωρούς, ἀπέσχον
ἀπὸ τοῦ τοιούτου δι' ἐμὲ λίαν δυσχερέστερον ἀγῶνος, καὶ ἔπαυσα τὸ
ἔργον μετὰ τοῦ δευτέρου τόμου. Ἡ ἀποχή μου αὕτη μικρὰν βε-
βαιῶς ἐναποίτησεν ἐντύπωσιν ἐν Εὐρώπῃ καὶ οὐχὶ μεγαλύτεράν ἐν
Ἑλλάδι.

Τὴν 10 Ὀκτωβρίου 1842 ἐγεννήθη ὁ πρῶτος υἱός μου, εἰς ὃν
ἠθέλωμεν νὰ δοθῇ Ἑλληνικὸν ὄνομα· ἡ σύζυγός μου ὅμως ἐπεθύ-
μει αὐτὸ προσέτι σύντομον καὶ εὐηχον, δι' ὃ καὶ ἐξελέξατο τὸ τοῦ
Κλέωνος, εἰς τὰς ἱστορικὰς ἐνστάσεις μου ἀντειποῦσα ὅτι πρέπει
ὁ νέος Κλέων νὰ προσπαθήσῃ ν' ἀπαλλάξῃ τὸ ὠραῖον τοῦτο ὄνομα
τῆς μομφῆς, ἣν προσέτριψεν αὐτῷ ὁ ἀρχαῖος. Ἀνάδοχος δὲ τοῦ
παιδίου προσελήφθη ὁ ἐξάδελφός μου Ν. Μαῦρος, ἐπισκεπτόμενος
τότε τὰς Ἀθήνας μετὰ τῆς συζύγου του Σεβαστῆς (τὸ γένος Σού-
τσου) καὶ τῶν τριῶν μικρῶν θυγατέρων του, Μαρίας, Ἀλεξάν-
δρας καὶ Παυλίνας.

Ὁ κ. Μαῦρος ἦν ἀνὴρ εὐφυέστατος, λόγιος καὶ φιλογενής· ἐκ
περιστάσεων δὲ μείνας ἐν τῇ ξένῃ καὶ ὑπηρετῶν τὴν Δακίαν, ὅπου
οὐ μικρὸν πλοῦτον συνεκομίσατο. Ἐν Βουκουρεστίῳ ἐκέκτητο
πλουσίαν νομισματικὴν συλλογὴν, ἣν ἐκληροδότησεν ἔπειτα εἰς τὸ

Δακικὸν Μουσεῖον, διότι μέγα μέρος αὐτῆς εἶχε συγκομίσει ἐκ Δακικῶν ἀνασκαφῶν· μετ' αὐτῆς δ' εἶχε καὶ πολυάριθμα καὶ πολυδάπανα βιβλία περὶ νομισματικῆς, ἃ ἐδωρήσατο εἰς τὴν δημοσίαν τῆς Ἑλλάδος Βιβλιοθήκην.

Ἐπὶ τῆς ἐν Ἀθήναις διατριβῆς του, ἐν τῷ ἔαρι τοῦ ἔτους 1843, θέλων νὰ περιέλθῃ μέρη τινὰ τῆς Ἑλλάδος, μοὶ προέτεινε καὶ προθύμως ἐδέχθην νὰ τὸν συνοδεύσω. Ἐφιπποὶ, φυσικῶς τῷ λόγῳ, διετρέξαμεν τὴν Βοιωτίαν μέχρι Φωκίδος, καὶ ἐπεσκεφθήμεν τοὺς Δελφοὺς· ὅτε δὲ διηρχόμεθα τὰς πολλαχοῦ δυσβάτους ἀνοδίας, ἀστείως μεμψιμοιρῶν ὁ ἐξάδελφός μου ὑπετονθόριζε σαρκαστικῶς: « Δρόμος δημόσιος καὶ βασιλικός ». Ἡ πρωτίστη του προσπάθεια ἀπέβλεπε τὴν ἀπόκτησιν νομισμάτων, καὶ πάντα χωρικὸν ἢ ἄλλον ὃν ἀπηντῶμεν καθ' ὁδόν, τὸν προσεφώνει διὰ τῶν λέξεων: « Ἀδελφέ, ἔχεις γιουλάφια; » (μαθὼν, δὲν ἤξεύρω πῶς, ὅπερ ἐγὼ ἠγνόουν, ὅτι οὕτως εἰς ἐκεῖνα τὰ μέρη ὠνόμαζεν ὁ λαὸς τὰ ἀρχαῖα νομίσματα). Ὁ δὲ ἀδελφός, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον, ἐκ θυπάρου βολαντίου ἢ ἐκ τῆς γιουλάφιας τοῦ μανδύλου τοῦ ἐξῆγε τινὰ γιουλάφια, καὶ ὁ ἐξάδελφός μου, καλὰ ἢ κακὰ, τὰ ἠγόραζε πάντα ἀντί τινων κερματίων, ἐν ᾧ, ἴσως ἐν ἀγνοίᾳ τοῦ πωλοῦντος ἀλλὰ καὶ αὐτοῦ τοῦ ἀγοράζοντος, μεταξὺ αὐτῶν περιείχοντο ἐνίοτε καὶ σπάνια καὶ πολύτιμα. Ἡμέραν τινὰ ἀφίχθημεν εἰς τὸ Δίστομον περὶ τὴν μεσημβρίαν, καὶ ἐκεῖ, εἰς τὸ καπηλεῖον εἰς ὃ κατελύσαμεν, ἀπέτεινέν ὁ κ. Μαῦρος τὴν συνήθη φράσιν εἰς πολλοὺς τῶν περιῖσταμένων ἐκ τῶν ἐγχωρίων· γραία δέ τις μεταξὺ αὐτῶν εἶπεν ὅτι ἔχει γιουλάφια καὶ ἀπελθοῦσα, ἐπέστρεψε μετ' ὀλίγον φέρουσα εἰς τὴν ἐμπροσθέλλαν τῆς ὁλόκληρον θησαυρὸν ἀργυρῶν νομισμάτων, ὃν ἐξεκένωσεν ἐνώπιον ἡμῶν ἐκπληττομένων. Μᾶς εἶπε δὲ ὅτι πρό τινων ἡμερῶν σκάπτουσα εἰς τὴν ἄμπελόν της ἐκτύπησε διὰ τῆς σκαπάνης καὶ ἔθραυσε πήλινον ἀγγεῖον, ἐξ οὗ ἐξέρρευσαν πάντα τὰ νομίσματα ταῦτα. Ἦσαν δὲ ἀρίστης διατηρήσεως, καλῶν ἐποχῶν, καὶ τινὰ ὡς νομίζω σπάνια. Πλήρης ἐνθουσιασμοῦ ἔδωκεν ὁ ἐξάδελφός μου τῇ γραίᾳ ὅ,τι αὐτὴ ἐζήτησε, καὶ

ἔλαβε πᾶσαν τὴν συλλογὴν, μὴ συγκατατιθέμενος οὐδὲ ἐν μόνον νόμισμα εἰς ἐνθύμησιν νὰ μοὶ παραχωρήσῃ, ἅν καὶ ἦσαν πολλὰ ὅμοια, οἷον πολλοὶ Ἀριαράθαι.

Ἀλλὰ τὰ νομίσματα μόνα δὲν εἴλκυον πᾶσαν τὴν προσοχὴν του. Ὅτε ἐν Χαιρωνείᾳ ἐπεσκέφθημεν τὸν περίφημον λέοντα τοῦ Φιλίππου, συνέλαβε τὴν ιδέαν νὰ τὸν ἀνορθώσῃ δι' ἰδίας δαπάνης, καὶ κατὰ τὴν ἀναχώρησίν του ἐξ Ἑλλάδος μοὶ παρήγγειλε νὰ τῷ πέμψω τοῦ ἔργου σχέδιον καὶ προϋπολογισμόν. Εἰς τίνα τῶν ἀρχιτεκτόνων ἀνέθηκα τὴν ἐργασίαν δὲν ἐνθυμοῦμαι, ἀλλ' ὁ προϋπολογισμὸς αὐτοῦ ἀνῆρχετο εἰς 30,000 δρ. ποσότητα ἀνωτέραν τῆς ἣν ἤθελε νὰ δαπανήσῃ, καὶ διὰ τοῦτο ἢ διὰ τίνα λόγον ἀγνοῶ, περὶ τῆς ἐπιχειρήσεως δὲν ἐγένετο πλέον λόγος μέχρι τοῦ θανάτου του.

Ἐπὶ τοῦ ἔτους τούτου ἦλθον εἰς Ἀθήνας δύο ξένοι, ὁ Γάλλος μηχανικὸς Βιλλερουά, ὅστις πρὸς γενικὸν θαυμασμόν ἐξήσκει τὴν τότε ἐφευρεθεῖσαν **δαγεροτυπία**, καὶ πρὸς μεγάλην ἡμῶν χαρὰν ἐδαγεροτύπησεν τὸν πατέρα μου, διαστρέψας ὅμως τὸ πρόσωπόν του δι' οἰκτροῦ μορφασμοῦ. Ὁ δ' ἄλλος ἦν ὁ Βέλγος Ῥοβέρτης ἀνευ ἐπαγγέλματος, καὶ ἐπρότειναν σύστασιν Ἑταιρίας πρὸς κατασκευὴν ζαχάρεως ἐκ σεύτλων. Πολλοὶ ἐδυσπίστουν πρὸς αὐτούς, ὡς τυχοδιώκτας αὐτοὺς ἐκλαμβάνοντες, μόνον σκοπὸν ἔχοντας νὰ ἐκμεταλλευθῶσι τὴν εὐπιστίαν τῶν ἀφελεστέρων. Ἀλλὰ μεταξὺ τῶν ἐνθουσιωδῶν αὐτῶν συνηγόρων ἦν ὁ σύγγαμβρός μου πρέσβυς τῆς Σουηδίας κ. Ἐϊδενσταμ, ὅστις καὶ ἔπεισε τὴν κυβέρνησιν νὰ δεχθῇ τὰς προτάσεις των καὶ νὰ παραχωρήσῃ αὐτοῖς γαίαν εἰς Καινούριον τῆς Φθιώτιδος, ἡμᾶς δὲ παρώρμησεν ἀνεξετάστως νὰ λάβωμεν μετοχὰς καὶ νὰ προκαταβάλωμεν τινὰς χιλιάδας δραχμῶν, ἐξ ὧν μᾶς ὑπέσχετο πολλαπλάσια κέρδη. Καὶ αἱ μὲν δραχμαὶ ἐδόθησαν, τὰ δὲ κέρδη δὲν ἦλθον· παρητήθη δ' ἐκ τῶν συνεταίρων ἐγκαίρως ὁ Βιλλερουά, ὁ δὲ Ῥοβέρτης ὑπέσχετο τεράστια, ἰδίως ἀφ' οὗ ἀνεκάλυψεν, ὡς ἐκήρυττεν, ὅτι οὐ μόνον ἐκ τῶν σεύτλων, ὧν δαπανηρὰ ἐστὶν ἡ καλλιέργεια, ἀλλὰ καὶ ἐκ τῶν ῥιζῶν

τοῦ ἀκαλλιέργητα πεδία καὶ τραχείας ῥάχεις ὁρέων πανταχοῦ τῆς Ἑλλάδος αὐτοφυῶς καλύπτοντος ἀσφοδέλου θὰ παρῆγεν ἐξαίρετον ζάχαριν. Καὶ ὅτι μὲν ἡ ἀνακάλυψις αὕτη θὰ ἦτον πηγὴ ἀμέτρου πλούτου καὶ εἰς τὴν Ἑλλάδα καὶ εἰς τοὺς μετόχους τῆς Ἑταιρίας, οὐδεὶς εἶχεν ἀμφιβολίαν· τινὲς ὅμως τῶν δυσπιστοτέρων ἐδίσταζον ἂν πρέπει νὰ θεωρήσωσιν αὐτὴν τὴν ἀνακάλυψιν ὡς ἀλήθειαν ἢ ὡς ἀγυρτείαν, καί, πρὸς καθησύχασιν τῆς συνειδήσεώς των, ἀπεφάσισαν νὰ πέμψωσιν ἐπιτροπὴν, ἥτις νὰ ἐρευνήσῃ τὰ τοῦ καταστήματος ἐπιτοπίως, καὶ ἐξελέξαντο πρὸς τοῦτο τὸν γέροντα κτηματίαν Κομπατὴν, τὸν φίλον του Σαμουρκάσην καὶ ἐμέ. Ἐδείχθη δὲ πλήρης χαρᾶς ὁ Ροβέρτης διὰ τοῦτο, καὶ ἀνέλαθεν αὐτὸς νὰ μᾶς φέρῃ εἰς τὸ κατάστημα, καὶ ἐμὲ ἰδίως παρέλαθεν εἰς τὸ ἀμάξιόν του, ὃ ἐδιφρηλάτει ὁ ἴδιος, ἐλαύνων αὐτὸ μετὰ καταπληκτικῆς καὶ ἐπικινδύνου ταχύτητος ἐπὶ τῶν ἀνοδιῶν καὶ φαράγγων τοῦ Κιθαιῶνος· ὅπου δ' ἐβλεπεν ἀσφοδέλου λειμῶνας δὲν ἐδύνατο νὰ συνέχῃ τὴν ἐκφράσιν τῆς ἀγαλλιάσεώς του, διότι ὅλους ἐμέλλεν ἐντὸς ὀλίγου νὰ τοὺς μεταβάλλῃ εἰς ζάχαριν, καὶ ἀπὸ ζαχάρεως εἰς χρυσόν.

Εἰς τὸ Καινούριον (τὸ ἀρχαῖον Ἰθρόνιον) εἶδομεν ἐν τῷ πεδίῳ καὶ παρὰ τὴν θάλασσαν τὰ μεγάλα καταστήματα ἃ ἡ Ἑταιρία εἶχεν ἀνεγείρει, ἴσως ὑπὲρ τὸ δέον μεγάλα δι' ἐπιχειρήσιν ἧς εἰσέτι, πρὶν τοῦλάχιστον ἀνακαλυφθῇ ἡ χρῆσις τοῦ ἀσφοδέλου, ἀμφίβολος ἦν ἡ ἐπιτυχία, καὶ ἐκεῖ κατελύσαμεν εἰς εὐπρεπὲς δωμάτιον οἰδύω, (διότι ὁ κ. Κομπατὴς ἐφθασε τὴν ἐπαύριον), μετὰ νέου καθολικοῦ ἱερέως ἐκ Σύρου, ἀρίστου συντρόφου καὶ ἡκιστα φανατικοῦ, εἰς βαθμὸν ὥστε, ὅτε ἠθέλησα ν' ἀκονίσω τὸ ξυράφιόν μου, μοὶ προσέφερε πρὸς τὴν χρῆσιν ταύτην τὴν ἱερὰν σύνοψιν του.

Ἡ τράπεζα τοῦ κ. Ροβέρτη, εἰς ἣν παρεκάθηντο καὶ οἱ ἀνώτεροι τῆς Ἑταιρίας Βέλγοι ὑπάλληλοι μετὰ τῶν οἰκογενειῶν των, ἠφθόνει πάντων τῶν ἐπιχωρίων προϊόντων τῆς γῆς καὶ θαλάσσης, καὶ πολλῶν ξένων, ἐν οἷς διέπρεπε καὶ ὁ καμπανίτης, τοὺς συνδαιτυμόνας ἐκτάκτως εὐφραίνων, εἰς ἐμὲ δ' ἀδιάφορος, διότι οἶνον

δὲν ἔπινον. Τὴν δ' ἐπαύριον περιέφερον ὁ κ. Ροβέρτης τὴν ἐπιτροπὴν ἐπὶ τοῦ δίφρου του διὰ τῶν φυτειῶν τῶν σεύτλων, αἵτινες μοὶ ἐφάνησαν ὀλίγαι καὶ μᾶλλον παρημελημέναι. Ἀντέταξεν εἰς τὴν παρατήρησίν μου ταύτην ὅτι ἦσαν μόνον πρὸς δοκιμὴν, καὶ μᾶς ἐπέδειξε τῷ ὄντι τινὰ σεῦτλα ἐξαισίου μεγέθους.

Ἀλλὰ ταῦτα ἤδη ὀλιγώτερον ἐνδιέφερον. Τί τὰ σεῦτλα, ὅτε ἦτον ὁ ἀσφοδέλος. Αὐτοῦ ἔπρεπε νὰ ἰδῶμεν τ' ἀποτελέσματα. Μᾶς ἔφερε λοιπὸν ὁ κ. Ροβέρτης εἰς ἀποθήκην, ἐν ἣ μᾶς ἐδειξε μετὰ σεβασμοῦ ἀγγεῖα ἐν σειρᾷ κατατεθειμένα, καὶ μᾶς ἐξήγησεν ὅτι περιέχουσι τὸν πολύτιμον ὀπὸν τῆς ρίζης τοῦ ἀσφοδέλου, καταλλήλως παρεσκευασμένον, καὶ ἤδη ἐκεῖ περιμένοντα τὸ τελευταῖον σύμπτωμα τῆς ἐκσακχαρώσεως, τὴν κρυστάλλωσιν. Θὰ ἐπροτιμῶμεν βεβαίως ἂν καὶ ἡ λοιπὴ παρασκευὴ ἐγίνετο πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν ἡμῶν· ἀλλὰ, τούτου μὴ ὄντος, περιεμένομεν καὶ ἀνυπομόνως τὴν προσδοκωμένην κρυστάλλωσιν. Τῷ ὄντι δέ, τὴν τρίτην ἡμέραν μετὰ τὴν τῆς ἀφίξεως ἡμῶν, ἀλλοπαυμὸς θοιὰς μᾶς ἀφύπνισεν, καὶ ὁ κ. Ροβέρτης εἰσώρμησεν εἰς τὸ ὀωμάτιον, κράζων « ἡ κρυστάλλωσις, ἡ κρυστάλλωσις! » καὶ μᾶς ἔφερε πρὸς τὴν ἀποθήκην ὅπου ἐτελέσθη τὸ θαῦμα. Ἐκεῖ δέ, μετὰ πολλῶν προφύλαξεων ἠνέωξεν ἐν τῶν ἀγγείων, ἐβύθισε μάχαιραν εἰς τὸν μέλανα καὶ πυκνὸν ὀπὸν, καὶ ἀποσύρας αὐτὴν μᾶς ἐδειξεν εἰς τὴν ἄκραν κρυστάλλιον μικρόν, ἀλλὰ τόσον μικρόν, ὥστε ἐγὼ δὲν τὸ ἐβλεπον· μᾶς ἔλεγε δ' ὅτι ἡ μικρότης ἦν ἀδιάφορος, διότι τὸ μικρὸν βαθμηδὸν γίνεται μέγα, πρὸς τοῦτο δ' ἀπαιτεῖται μόνον ἡθικὸς καιρὸς, ὡς ἐξεφράζετο, οὕτω καλῶν ὅ,τι ἄλλοι λέγουσι καιρὸν ὑλικόν. Ἡμεῖς ὁμῶς, μὴ ἔχοντες οὔτε ἡθικὸν οὔτε ὑλικόν καιρὸν περισσότερον ἐκεῖ νὰ δαπανήσωμεν, ἐπεστρέψαμεν εἰς Ἀθήνας, καὶ εἰς τὴν συνελθοῦσαν Ἑταιρίαν εἶπομεν ὅτι πολλὰ μὲν καὶ καλὰ εἶδομεν οἶον οἰκοδομήματα, μεγάλα τινὰ σεῦτλα, οὐχὶ ὁμῶς καὶ κρυστάλλωσιν τοῦ ἀσφοδέλου ἀναμφισβήτητον, καὶ ταύτην κατετάξαμεν μετὰ τῶν λοιπῶν χρηστῶν ἐλπίδων τῆς Ἑταιρίας. Αἱ ἐλπίδες ὁμῶς αὗται, φεῦ! δὲν ἐπραγματοποιήθησαν, ὁ κ.

Ροβέρτης ἐζήτησε παρὰ τῆς Κυβερνήσεως ἀντὶ σεύτλων νὰ σπείρη σῖτον εἰς τὴν εὐφορον γῆν τοῦ Θρονίου, καὶ μὴ λαβὼν τὴν ἄδειαν ταύτην, ἀπῆλθε τῆς Ἑλλάδος ἐν ἀγνοίᾳ τῶν ἐταίρων του, προτιμῶν νὰ θυσιάσῃ μᾶλλον τὴν ἠθικὴν του ὑπόληψιν παρὰ τὸν ἠθικόν του καιρόν, καὶ ἀδιαφορῶν δι' ἡμᾶς ἂν ἀπωλέσαμεν τὰ ὕλικά ἡμῶν κεφάλαια.

Τῇ τελευταίᾳ ἡμέρᾳ τοῦ ἔτους 1843 ἀπέκτησα καὶ δεύτερον υἱὸν εἰς ὃν ἐδόθη τὸ ὄνομα *Ἀριστίων*.

Ἐπειδὴ ἐκ τῶν ἐπιτυχεστέρων παρὰ τῇ κοινῇ γνώμῃ θεμάτων τῆς ἀντιπολιτεύσεως ἦν τότε ἡ κατακραυγὴ κατὰ τῶν Βαυαρῶν, ὁ Χρηστίδης ἀτόπως ἐνδίδων εἰς αὐτήν, ἀπέπεμψε τὸν ἐν τῷ ὑπουργείῳ ἱκανώτατον Βαυαρὸν σύμβουλον ἐπὶ τοῦ κλάδου τῶν δημοσίων ἔργων κ. Γεβχάρδον, καὶ ἀνέθηκε τὴν ὑπηρεσίαν αὐτοῦ εἰς ἐμέ, ἐντελῶς στερούμενον τῶν προσόντων ἐκείνου, οὐχ ἥττον ὅμως πάντων τῶν λοιπῶν ἐν τῷ ὑπουργείῳ πάλιν καταλληλότερον διὰ τὴν θέσιν ταύτην, ὅστις εἶχον καὶ γνώσεις μαθηματικὰς καὶ χωρογραφικὰς. Ὑπάλληλον δ' εἶχον τὸν ἐν Γερμανίᾳ σπουδάσαντα χρηστὸν Ἰωάννην Δεϊνμάννην, ὅστις μετὰ ταῦτα μετέβη εἰς τὸ διοικητικὸν στάδιον.

Ἀληθὲς δ' ὅμως ἦν ὅτι καὶ πολλοὶ τῶν Βαυαρῶν ἦσαν τῆς ἐσχάτης ἀμαθείας καὶ μόνον κατὰ χάριν διοριζόμενοι. Προκειμένου περὶ ἀποξηράνσεώς τινος ἐν Ἡλίδι, εἶχον καλέσει εἰς Ἀθήνας τὸν ἐκεῖ ταύτην ἐπιτετραμμένον Βαυαρὸν νομομηχανικόν. Συζητῶν δὲ μετ' αὐτοῦ τὰ περὶ τοῦ σχεδίου, ἔτυχε νὰ τῷ εἰπῶ ὅτι οὕω κατὰ κορυφὴν γωνίαι ἦσαν ἴσαι πρὸς ἀλλήλας. Ἀλλὰ τοῦτο τὸν ἐξέπληξε καὶ τῷ ἐφαίνετο μὴ ἀποδεδειγμένον. Καὶ ὅμως ἦτο διορισμένος καὶ μισθοδοτούμενος νομομηχανικός!

ΠΕΡΙΟΔΟΣ ΤΕΤΑΡΤΗ

ΣΥΝΤΑΓΜΑ

1.

Στάσις τῆς Τρίτης Σεπτεμβρίου.

Τὰ δημόσια δ' ἔβαινον ἥν ὁδὸν εἶχον προειπεῖ τῷ κ. Χρηστίδῃ. Περὶ συντάγματος ὁ Βασιλεὺς πάντοτε ἐσκέπτετο, ἀλλὰ πάντοτε δὲν ἀπεφάσιζε, καὶ εἰς τοὺς ἐνίοτε αὐτῷ τοῦτο ὑπενθυμίζοντας ἀπήντα ὅτι τὸ ἀντικείμενον ἀπαιτεῖ ἐρῶδη μελέτην. Μεταξὺ δὲ τῶν ὑπενθυμιζόντων δὲν ἦτον οὔτε ὁ Πρωθυπουργὸς Κ. Κριεζῆς, ὅστις δὲν ἔβλεπε πρὸς τί νὰ χαλκεύσῃ αὐτῷ δεσμόν, οὔτε ὁ Χρηστίδης, ὅστις ἀφ' οὗτου ἦν ἐν τῷ ὑπουργείῳ, καὶ ἴσχυεν ἐν αὐτῷ, ἐνόμιζε περιττὴν πᾶσαν περὶ περὶ μετὰβολήν. Ὁφελεῖτο δ' ἐκ τούτου ἡ ἀντιπολίτευσις, προστάτις τῶν συνταγματικῶν ἐλευθεριῶν κηρυττομένη, καὶ τὸν Βασιλέα ἀντισυνταγματικὸν διαβάλλουσα. Περίεργον δ' ὅτι, πλὴν τῆς Ἀγγλικῆς Πρεσβείας, ἥτις ἀπὸ τῆς ἀπελεύσεως τοῦ Ἀρμανσπέργου, ἦν πάντοτε δυσμενὴς πρὸς τὴν Ἑλλάδα καὶ τὸν Βασιλέα, ὑπεστήριζε τοὺς ἐν ὀνόματι τοῦ συντάγματος ἀντιπολιτευομένους καὶ ἡ Ῥωσικὴ. Οὗτος δ' ὁ ὑπὲρ τῶν φιλελευθέρων θεσμῶν ζῆλος τοῦ προΐσταμένου αὐτῆς κ. Κατακάζη προήρχετο, ὡς μετέπειτα ἐβεβαίουν οἱ μεμνημένοι, ἐκ τῆς ἐλπίδος, ἥν, ὡς φαίνεται, οὗτος διέτρεφεν ὅτι, στάσεως καὶ ἀνατροπῆς προκαλουμένης, θὰ ἐξεβάλλετο ὁ Βασιλεὺς Ὁθων, καὶ θ' ἀντικαθιστάτο εἰ οὐχὶ ὑφ' ἡγεμόνος ὀρθοδόξου, τοῦλάχιστον ὑπὸ ἔχοντος διάδοχον ὅστις νὰ δεχθῇ τὸ ὀρθόδοξον δόγμα.

Τῷ ὄντι δ' ἦν καὶ αὕτη μία τῶν διαρκῶν δυσχερειῶν τῆς Ἑλλάδος. Τὸ Βασιλικὸν ζεῦγος ἦν ἄτεκνον, ὁ δ' ἀδελφὸς τοῦ Βασι-

λέως Ἀδαλθέρτος, ὁ κατὰ τὰς συνθήκας ἐπίδοξος διάδοχος τοῦ θρόνου, ὑπὸ τὴν ἐπιρροὴν τοῦ ἐν Βρυαρία καθολικοῦ κόμματος διατελῶν, ἤρνεϊτο νὰ εἰσέλθῃ εἰς τὴν Ἑλληνικὴν ἐκκλησίαν, οὐ μόνον τότε, ἀλλὰ καὶ ὅτε ἤθελε κληθῇ εἰς τὸν θρόνον, διῆχυριζόμενος ὅτι ἡ ὑποχρέωσις ἀπέβλεπε μόνον τὰ τέκνα του. Τοῦτο διέθετε κατὰ τοῦ Βασιλέως μετὰ τῶν συνταγματικῶν καὶ τοὺς φιλορθόδοξους, μετὰ τῶν Ἀγγλιστῶν καὶ τοὺς Ῥωσσίζοντας, ἀλλὰ προσέτι καὶ αὐτοὺς τοὺς μετριοπαθεστέρους τοὺς εἰς τὸ μέλλον ἀφορῶντας μετ' ἀνησυχίας.

Ἐν τῶν κέντρων τῆς ἀντιπολιτεύσεως εἶχε καταστῇ τότε καὶ ἡ οἰκία τοῦ πρώην ἡγεμόνος τῆς Μολδαβίας, κατ' ἐκεῖνον δὲ τὸν χρόνον συμβούλου τῆς ἐπικρατείας κ. Μιχαήλ Σούτσου, εἰς ὃ συνέτρεξε καὶ μικρόν τι ἄσημον ἄλλως καθ' ἑαυτὸ ἐπεισόδιον.

Ἡ ἐκ Ῥωσσίας ἄρτι ἀφικθεῖσα νύμφη τοῦ κ. Σούτσου, τὸ γένος Ὁθρέσκοφ, ἰδοῦσα, εἰς τὸν πρῶτον βασιλικὸν χορὸν εἰς ὃν παρέστη, τὴν ὑπὸ πάντων θαυμάζομένην ἐνδυμασίαν τῆς βασιλίσσης, περικεκοσμημένην πᾶσαν διὰ ῥαβδῶν, ὧν ἕκαστον εἶχεν εἰς τὴν καρδίαν ἀνὰ ἓνα ἀδάμαντα, ἐνεφανίσθη εἰς τὴν ἀμέσως ἐπομένην συναναστροφὴν φέρουσα ἐντελῶς ὅμοιον ἐνδυμα. Τοῦτο γενικὴν εἴλκυσε προσοχὴν, ἀλλ' ἐξήγειρε καὶ ἰσχυράν δυσαρέσκειαν τῆς βασιλίσσης, ἥτις φύσει ἦν εὐερέθιστος, καὶ εἰς τὰς ὁρμάς της οὐχὶ πάντοτε μικρότητός τινος ἀπηλλαγμένη. Προσελθοῦσα λοιπὸν πρὸς τὸν πρώην ἡγεμόνα, τῷ εἶπε δυσμενῶς πῶς :

— « Ἡ νύμφη σας δὲν ἐπεσκέφθη πάσας τὰς κυρίας τῆς Αὐλῆς μου ».

Ὁ δὲ Κος Σούτσος συγχισθεὶς ὑπὸ τῆς αἰφνιδίας ἀποστροφῆς καὶ ἰδίως ὑπὸ τοῦ τόνου αὐτῆς, ὑπετραύλισεν ὅτι ἡ νύμφη του ἐπεσκέφθη τὴν Μεγάλην Κυρίαν, οὐχὶ δὲ τὰς ἄλλας διότι δὲν ὁμιλεῖ Ἑλληνικά, καὶ ἐκεῖναί δὲν ὁμιλοῦσι ξένας γλώσσας.

Τοῦτο οὔτε ἱκανὸς οὔτε ἀκριβὴς λόγος ἦτο, καὶ ἡ βασίλισσα ξηρῶς τῷ ἐπανέλαβεν ὅτι ἀπαιτεῖ νὰ παρουσιασθῇ ἡ νύμφη του εἰς πάσας τῆς Αὐλῆς τὰς κυρίας.

Τότε ὁ Κος Σοῦτσος, θυμωθείς, ὥς δὲν ὤφειλεν, ἦλθε πρὸς τὴν νύμφην του, τὴν ἔλαβεν ἐκ τῆς χειρός, καὶ ἐπισήμως βαδίζων τὴν ἔφερεν ὅπου ἐκάθηντο αἱ δύο Κυρίαι τῆς Αὐλῆς. Χωρὶς δ' οὐδὲ βλέμμα νὰ ῥίψη ἐπ' αὐτάς.

— Κατὰ διαταγὴν τῆς Βασιλίσσης, ταῖς εἶπε, σὰς παρουσιάζω τὴν νύμφην μου.

Καὶ παρῆλθε μετ' αὐτῆς.

Τοῦτο ηὔξησε μόνον τὴν ὀργὴν τῆς βασιλίσσης, ἥτις τὴν ἐπαύριον ἔπεμπε τὸν Αὐλάρχην Κον Σκαρλάτον Σοῦτσον νὰ εἰπῇ τῷ Κῳ Μιχαήλ Σούτσῳ ὅτι ὁ τρόπος αὐτοῦ ἦν λίαν ἀνοίκειος. Ἀλλ' ἐκ τούτου λίαν ὀργισθεὶς ὁ πρόην ἡγεμὼν, ἔπεμψε αὐθημερὸν τὴν παραίτησίν του ἀπὸ τοῦ Συμβουλίου τῆς Ἐπικρατείας.

Ἐκτοτε ἡ οἰκία του κατέστη τὸ κέντρον τῶν δυσηρεστημένων καὶ ἀντιπολιτευομένων, ἐν οἷς διεκρίνοντο ὁ γαμβρός του Ζωγράφος, ὁ Καλλέργης, καὶ πλεῖστοι ἄλλοι, οἱ μὲν ἀπεγνωσμένοι θεσιθῆραι, οἱ δὲ εἰλικρινεῖς μὲν ἀλλ' ἀπειροὶ πατριῶται, οἱ μὴ ἐνορῶντες ὅτι στάσις θὰ ἐπέφερεν οὐχὶ βελτίωσιν ἀλλὰ καταστροφὴν, ἐν γένει οἱ τοῦ Ῥωσικοῦ, ἔτι καὶ τότε Ναπικοῦ λεγομένου κόμματος.

Κατὰ τὴν δευτέραν τοῦ Σεπτεμβρίου μετὰ μεσημβρίαν ἐπιστρέφοντες ἐκ περιπάτου, ἡ σύζυγός μου καὶ ἐγώ, ἀπηντήσαμεν ἐν τῇ ὁδῷ τοῦ Αἰόλου τὸν καθηγητὴν τοῦ Πανεπιστημίου καὶ φίλον ἡμῶν κ. Γεώργιον Μαυροκορδάτον, ὅστις μᾶς ἠρώτησεν ἐὰν ἐμάθουμεν τὰ συμβάντα τῆς προτεραίας νυκτός, ὅτι ὁηλαδὴ ὁ λαὸς καὶ ὁ στρατὸς συρρέουσιν περὶ τὰ ἀνάκτορα, ἐζήτησαν διὰ κραυγῶν Σύνταγμα παρὰ τοῦ Βασιλέως. Τῷ ἀπεκρίθην ὅτι ἡ εἰδησις αὕτη μὲ ἐκπλήττει καὶ δὲν μοὶ φαίνεται πιθανή, καθ' ὅσον οὐδ' ἐν τῇ οἰκίᾳ μου, ἥτις πολὺ δὲν ἀπεῖχε τῶν ἀνακτόρων οὐδὲν ἤκουσα, οὐδ' ἐν τῷ ὑπουργείῳ τῶν Ἑσωτερικῶν, ὅπου οἱ ὅλης τῆς ἡμέρας εἰργάσθην, εἰ καὶ τὰ πνεύματα ἦσαν ἀνάστατα καὶ τεταραγμένα, οὐδεὶς οὐδὲν τοιοῦτο ἐγνώριζεν.

Ἐξώρχς δὲ τὴν νύκτα ἐκείνην εἶχμεν ἤδη κατακλιθῆ, ὅτε

ἤκούσαμεν ταραχὴν ἀσυνήθη εἰς τὰς ὁδοὺς, πολλῶν ἀνθρώπων ταχέως διερχομένων. Ἀνοιξάντες δὲ τὸ παράθυρον, εἶδομεν μεταξὺ ἄλλων σπεύδοντα τὸν ἐν τῷ ὑπουργείῳ τῶν Ἑσωτερικῶν συνεργάτην μου Ἡλίαν Καλαμογδάρτην, καὶ τὸν ἠρωτήσαμεν τί συμβαίνει. Ἀναβάς δ' ἐκεῖνος πρὸς ἡμᾶς, μᾶς εἶπεν ὅτι ὁ λαὸς καὶ ὁ στρατὸς εἶχον συνέλθει ὑπὸ τὰ ἀνάκτορα καὶ ἐζήτουν σύνταγμα, ἥτοι ἀκριβῶς αὐτὸ ἐκεῖνο ὃ ὁ Γ. Μαυροκορδάτος εἶχεν ἀναγγεῖλαι ὡς γενόμενον τὴν προτεραίαν, ὅπερ ἀποδεικνύει ὅτι τὸ σχέδιον ἦν κατὰ πάσας τὰς λεπτομερείας του προμεμελετημένον καὶ οὐχὶ καὶν ἀπόρρητον, μόνη δ' ἡ ἀστυνομία ἢ τὸ ἡγνόει ἢ δὲν εἶχε τὴν ἱκανότητα οὐδὲ καὶν νὰ δοκιμάσῃ νὰ τὸ προλάβῃ. Καὶ ὁ μὲν Καλαμογδάρτης ἀμέσως μᾶς ἀφῆκεν, ἐπειγόμενος νὰ φθάσῃ εἰς τὴν σκηνὴν τοῦ ὁράματος, οὗ μοι ὡμολόγησεν ὅτι δὲν ἦν οὐδ' αὐτὸς ἀμέτοχος. Ἐπανελθὼν δ' ὁ ὑπὸν ὑπηρετίας μου, ὅστις ἐπίσης ἐξῆλθεν εἰς τὰς ὁδοὺς ὅπως πληροφορηθῇ περὶ τῶν συμβαινόντων, μοι εἶπεν ὅτι πρὸ τῶν Ἀνακτόρων συνηγμένοι χιλιάδες λαοῦ ἐκραύγαζον «Ζήτω τὸ σύνταγμα», ὡς τῷ ἔντι αἱ κραυγαὶ τῶν ἀντήλων μέχρι τῆς οἰκίας ἡμῶν· περιστάσει δὲ καὶ ὁ στρατὸς ὅλος, χωρὶς οὐδὲν νὰ ἐπιχειρῇ κατὰ τοῦ λαοῦ, περιοριζόμενος δὲ μόνον εἰς τὸ νὰ κράζῃ «Ζήτω ὁ Βασιλεὺς».

Ἡ διαγωγὴ αὕτη τοῦ στρατοῦ, ὡς ὁ ὑπὸν ὑπηρετίας μοι τὴν ἀνήγγελλε, μεγάλως μ' ἐχαροποίησε, διότι ἀπεδείκνυε παρ' αὐτῷ ἀκριβῆ ἐκτίμησιν τοῦ καθήκοντος. Ἐνδυσθεὶς λοιπὸν ταχέως, ἔσπευσα καὶ ἐγὼ πρὸς τὴν πλατεῖαν τῶν Ἀνακτόρων. Καθ' ὁδὸν δ' ἀπήντησα τὸν Μιχαὴλ Σχινᾶν, φίλον καὶ οὐ μόνον φιλολογικόν, ἀλλὰ καὶ πολιτικὸν θαυμαστὴν τοῦ ἄκρου Ῥωσσόφρονος Οἰκονόμου τοῦ ἐξ Οἰκονόμων, καὶ αὐτὸν ἓνα τῶν ἐνθερμοτέρων ὁπαδῶν τοῦ Ῥωσσοῦ κόμματος. Μοι ἐπανέλαβε δὲ καὶ οὗτος διὰ φωνῆς ὀργίλης, ὅτι τὸ ἔθνος θὰ βιάσῃ τὸν Βασιλέα ἐντὸς τῆς νυκτὸς αὐτῆς ἐκείνης νὰ υπογράψῃ τὴν σύγκλησιν συνελεύσεως πρὸς καταρτισμὸν συντάγματος καὶ ἀλλαγὴν ὑπουργείου. — «Ἀλλὰ τὸ ὑπουργεῖον τίς ἢ ἀνάγκη ν' ἀλλάξῃ; τῷ εἶπον. Καὶ εἰ σημερινοὶ ὑπουργοὶ τὸ σύν-

ταγμα θέλουνσι καὶ δυσανασχετοῦσι διότι ὁ Βασιλεὺς, ὅστις ἐπίσης ἀναγνωρίζει τὴν ἀνάγκην αὐτοῦ, ἀργεῖ νὰ τὸ δώσῃ». — «Αὐτοὶ οἱ κακοῦργοι νὰ μείνωσιν εἰς τὸ ὑπουργεῖον ; Ὁχι, Κύριέ μου, αὐτὴν τὴν νύκτα θὰ διωχθῶσι», μοὶ ἀπεκρίθη, καὶ ἐμακρύνθη ὁρμαίως. Οἱ κακοῦργοι δὲ περὶ ὧν ἔλεγε ἦσαν ὁ ναύαρχος Κριεζῆς, εἰς τῶν εὐγενεστέρων χαρκτηήρων τοῦ ἀγῶνος, ὁ ἐμὸς Χρηστίδης καὶ οἱ συντρόφοί των· ὁ δὲ κ. Μιχ. Σχινᾶς διορίσθη ὑπουργὸς τῶν Ἐκκλησιαστικῶν τοῦ πρώτου συνταγματικοῦ ὑπουργείου.

Ἐλθὼν δ' εἰς τὴν πλατεῖαν εὗρον τὰ πράγματα κατὰ τι διαφέροντα ἀφ' ὅ,τι ὁ ὑπηρέτης μου μοὶ τὰ εἶχεν εἰπεῖ· ὁηλαδὴ ὁ στρατὸς παρασυρθεὶς ὑπὸ τῶν ἀρχηγῶν τοῦ εἰς παραγνώρισιν τῆς θέσεώς του ὡς ὀργάνου τῆς ἐκτελεστικῆς δυνάμεως, οὐ μόνον δὲν ἔκραζε «Ζήτω ὁ Βασιλεὺς», ἀλλ' ἦν ὁ πρωταγωνιστὴς τοῦ ἐπαναστάτικοῦ τούτου δράματος. Πουλίᾳ ὅμως καὶ ἡμερότης πολλὴ ἐπεκράτει μεταξύ ὅλων τῶν χιλιάδων αἵτινες ἐπλήρουν τὴν πλατεῖαν, καὶ περιέμενον τὴν ἀπόφασιν τοῦ Βασιλέως, ἐν ᾗ ἡ στρατιωτικὴ μουσικὴ ἐπαιάνιζε διασκεδάζουσα τὸν λαόν.

Ἐν τούτοις μικρὰ κίνησις παρὰ τὴν πύλην τῶν ἀνακτόρων ἀνήγγειλεν ὅτι ἔκτακτόν τι ἐκεῖ συνέβαινε. Πλησιάσας δὲ εἶδον ὅτι τὸ διπλωματικὸν σῶμα ἠθέλησε νὰ εἰσέλθῃ πρὸς τὸν Βασιλέα, ἀλλ' ἡ εἴσοδος τῷ ἀπηγορεύθη ὑπὸ τοῦ στρατηγοῦ Καλλέργη, εἰπόντος τῷ Αὐστριακῷ κ. Πρόκες, ὅστις ἦν ἐπὶ κεφαλῆς τῶν πρέσβων ὡς ὁ πρεσβύτερος, ὅτι αὐταὶ ἦσαν ὑποθέσεις ἀφορῶσαι τὸ ἐσωτερικόν, καὶ εἰς ἃς οἱ ξένοι δὲν εἶχον ν' ἀναμιγῶσιν. Οὐχ ἦτον ὁ Κ. Καλλέργης, φρούραρχος, ἂν δὲν ἀπατῶμαι, ὧν τότε τῶν Ἀθηνῶν, εἶχε θεαθῇ μετὰ τὸ μεσονύκτιον ἐξελθὼν τῆς οἰκίας τοῦ κ. Κατακάζη, καὶ πιθανὸν ἐνομιζέτο ὅτι ὅ,τε πρέσβυς τῆς Ῥωσσίας καὶ ὁ τῆς Ἀγγλίας καὶ ἐκ προοιμίων ἐγνώριζον ὅτι ἔμελλε νὰ τοῖς ἀπαγορεύσῃ τὴν εἴσοδον.

Ἀλλ' ὁ Βασιλεὺς, μετὰ τινὰς δισταγμούς, ὧν ἄνευ οὐδὲν ποτε ἔπραττε, περὶ τὴν πρωΐαν, ὑπέγραψε τὴν τε σύγκλησιν τῆς ἐθνικῆς συνελεύσεως καὶ τὴν μεταβολὴν τοῦ ὑπουργείου, καὶ περὶ τὴν

ἀνατολήν τοῦ ἡλίου ὁ στρατὸς εἰρηνικῶς καὶ ἐν τάξει ἐπέστρεψεν εἰς τοὺς στρατῶνάς του, καὶ ὁ λαὸς διελύθη καὶ ἡ πόλις ἐπανέλαβε τὴν συνήθη αὐτῆς ὄψιν. Φαίνεται ὁ ὅτι ἡ ἄνευ ὁδηγιῶν εἶχεν ἐνεργήσει ὁ Κατακάζης ἢ ὅτι τὸ ἀποτέλεσμα ὁὐκ ἀνταπεκρίθη εἰς ὅ,τι ὑπέσχετο εἰς τὴν αὐλήν του, κατὰ πολλῶν τὸν διίσχυρισμόν, ὅτι ὁ Βασιλεὺς θ' ἀνθίστατο εἰς τὴν στάσιν καὶ θὰ ἐκηρύττετο ἔκπτωτος. Ὅπως δὴποτε μετεκλήθη ἀμέσως ὑπὸ τῆς Κυβερνήσεώς του, καὶ περιπεσὼν εἰς δυσμένειαν, οὐδέποτε πλέον ἐπανῆλθεν εἰς τὴν ὑπηρεσίαν.

Τὴν ἐπαύριον τῆς νυκτὸς ταύτης ἐπορεύθη εἰς τὸ ὑπουργεῖον, καὶ εὗρον ἤδη τὸν Ῥήγαν Παλαμήδην διάδοχον τοῦ Χρηστίδου, ὅστις ἠναγκάσθη νὰ κρυβῇ πρῶτον καὶ εἶτα ν' ἀποδημήσῃ. Ὑπῆρξε δὲ πρώτη φροντίς τῆς νέας κυβερνήσεως ν' ἀποβάλλῃ πάντας ἀπολύτως τοὺς ἐν τῇ ὑπηρεσίᾳ Βασιλεῖς, στερουμένη οὕτω πολλῶν ἐμπειρῶν δημοσίων λειτουργῶν, πρὶν ἢ ἄλλους μορφώσῃ, ὅπερ καὶ δὲν ἠδύνατο, διότι τότε ἤρξατο καὶ ἐπὶ πολὺ ἐξηκολούθησεν ἐπιτείνεσθαι, γενικῇ τῶν δημοσίων πραγμάτων ἐκλυσί. Ἐγὼ δ' ἐξηκολούθουν ἣν εἶχον καὶ ἐπὶ Χρηστίδου ὑπηρεσίαν. Ὁ δ' ὑπ' ἐμὲ ὑπηρετῶν, ἀλλ' ἤδη ἀνωτέραν τῆς ἐμαυτοῦ ἐν τῷ ὑπουργείῳ ἐπιρροὴν κτησάμενος Ἡλίας Καλαμογυάρτης, ἐνθουσιῶν ὑπὲρ τῆς μεταβολῆς ὡς ἰδρυούσης ἀκαταστρόφως τῆς Ἑλλάδος τὴν ἐλευθερίαν καὶ τὸ μεγαλεῖον, μ' ἐπειθανάγκασε νὰ γράψω Ῥῶδὴν εἰς τὴν Γ' Σεπτεμβρίου ("Ἀπαντα, Α', Σελ. 92). Ἀσθενήσας δ' ἐκ τοῦ στήθους ὁ χρηστὸς νέος, μετέβη σχεδὸν ἀμέσως τότε εἰς Ἀλεξάνδρειαν, ὅθεν καὶ δύο ποιημάτια μοὶ ἔπεμψεν ἐκδοθέντα εἰς τὴν «Πανδώραν» καὶ μετὰ μικρὸν ἀπεβίωσε.

Μία τῶν ἀσχολιῶν μου τότε ἐν τῷ ὑπουργείῳ ἦν ἡ μελέτη τοῦ ζητήματος κατασκευῆς σιδηροδρόμου, τοῦ πρώτου ἐν Ἑλλάδι, μεταξὺ Ἀθηνῶν καὶ Πειραιῶς. Τοῦτον ἐπρότεινε ν' ἀναλάβῃ ὁ Ἰταλὸς Φεράλδης, καὶ ἐγὼ θερμῶς ὑπεστήριζον τὴν ἰδέαν, κρίνων αὐτὴν ὡς γενναῖον βῆμα προόδου. Ἀλλ' ὁ ὑπουργός, ἵνα πεισθῇ περὶ τῆς ἀνάγκης τοιοῦτου ἔργου, ἐγκατέστησεν ἀστυνομικὸν

ὑπ' ἄλληλον εἰς τὴν Πειραικὴν ὁδόν, τὴν ἐντολὴν ἔχοντα ν' ἀριθμῇ καὶ ἀναγράψῃ τὸν ἀριθμὸν τῶν διερχομένων αὐτὴν ἁμαξῶν, ἰππέων ἢ πεζῶν, ἵνα πεισθῇ ἂν ὑπῆρχεν ἀνάγκη αὐξήσεως τῆς συγκοινωνίας.

Τῆς μεταβολῆς πρῶτον ἔργον ἦν ἡ σύγκλησις τῆς ἐθνικῆς συνελεύσεως, ἣτις ἠνεώχθη διὰ Βασιλικοῦ λόγου τῇ 18 Νοεμβρίου, διελύθη δὲ τῇ 18 Μαρτίου 1844 μετὰ τὴν ἐνώπιον αὐτῆς ὀρκωμοσίαν τοῦ Βασιλέως εἰς τὸ ὑπ' αὐτῆς κανονισθὲν Σύνταγμα, μετριοπαθέστερον ἢ ὅ,τι προσεδόκατο ἐκ συνελεύσεως προκυψάσης ἐκ στάσεως. Ὁφείλετο δὲ τοῦτο εἰς τὸ ὅτι τὸ κόμμα τὸ ἐξεγεῖραν τὴν στάσιν δὲν εἶχεν ἱκανὴν ἐπιρροὴν ὥστε νὰ φέρῃ καὶ τῆς ἐκλογῆς τοῦ ἀντιπροσώπου, καὶ οἱ ἐκλεγέντες ἀντεπροσώπευον τοῦ λαοῦ καὶ οὐχὶ φατρίας τὰς ἀξιώσεις. Καθιερώθη δ' ἡ γενικὴ ψηφοφορία τῇ ἐπιμόνῳ ἐνεργείᾳ τοῦ πρέσβεως τῆς Γαλλίας Πισκατόρη, ὅστις, ὅτε ἐψηφίσθη, μετὰ θριαμβευτικῆς χαρᾶς ἀνέκραξε «Τὸ κατωρθώσαμεν». Πλὴν δὲ τοῦ συντάγματος, ἐξέδωκεν ἡ Συνέλευσις καὶ 18 ψηφίσματα, ὧν τὸ 6' ἀπέβλεπεν εἰς τὸν ἀντικαταστήσῃ εἰς πάσας τὰς δημοσίας θέσεις αὐτόχθονας ἀντὶ τῶν τέως κατεχόντων τινὰς ἐξ αὐτῶν ἑτεροχθόνων. Τὸ μέτρον τοῦτο ὑπεστήριξε πρῶτος ὁ Σπύρο-Μήλιος, ὅστις, καίτοι ἑτερόχθων, οὐδόλως ὅμως ὑπ' αὐτοῦ προσεδάλλετο. Καὶ ὁ Βασιλεὺς δὲ μετ' ἀξιοκατακρίτου δειλίας δὲν ἐπροσπάθησε νὰ τὸ ἀποκρούσῃ, καὶ νὰ τὸ καταδικάσῃ ὡς ἀπαισίως διχάζον τὸ ἔθνος εἰς δύο ἐχθρὰ στρατόπεδα, καὶ διὰ νομοθετήματος τὴν πλεονεξίαν καθιεροῦν. Ἐν αὐτῷ πρὸς τοῖς ἄλλοις ὠρίζετο, ὅτι οἱ μετὰ τὰ 1827 ἐλθόντες εἰς τὴν Ἑλλάδα μόνον μετὰ παρέλευσιν δύο ἐτῶν, δηλαδὴ ἀπὸ τοῦ 1846 ἐδύναντο νὰ καθέξωσι δημοσίαν θέσιν ἄλλην πλὴν προξενικῆς καὶ διδασκαλικῆς. Εἰς τὴν κατηγορίαν δὲ ταύτην καὶ ἐγὼ ὑπηγόμην. Δι' ὃ καὶ μίαν ἡμέραν, ὅτε ἐπορεύθην εἰς τὸ ὑπουργεῖον, μ' ἐκάλεσεν ὁ κ. Ῥήγας Παλαμήδης καὶ μοι εἶπε περίπου τάδε: «Γνωρίζετε τὰ ὑπὸ τῆς Συνελεύσεως ψηφισθέντα περὶ τῶν ἑτεροχθόνων. Αὗται εἰσὶν αἱ λυπηραὶ συνέπειαι τῶν ἐπαναστάσεων. Τὸ διάταγμα

περὶ ἀπομακρύνσεως ἡμῶν ἐκ τῆς ὑπηρεσίας ἡναγκάσθην συμφώ-
νως πρὸς τὸ ψήφισμα νὰ ὑπογράψω πρὸ πολλῶν ἡμερῶν. Τὸ εἶχον
κατάκλειστον εἰς τὸ συρτάριόν μου, μὴ θέλων νὰ σπεύσω εἰς τὴν
ἐκτέλεσιν αὐτοῦ. Ἀλλὰ τὰ παιδιὰ εἰς τὸ γραφεῖον (ἐννῶν τοὺς
συναδέλφους μου ὑπαλλήλους) δὲν μ' ἀφίνουν ἡσυχον, καὶ ἀπαι-
τοῦσι νὰ σᾶς τὸ κοινοποιήσω. Δὲν δύναμαι πλέον νὰ τοῖς τὸ ἀρ-
νηθῶ». Καὶ οὕτω μοι ἔδωκε τὴν παῦσίν μου, ἣν σιωπῶν ἔλαβον
καὶ ἀπῆλθον.

Ὅταν ἦλθον εἰς τὴν οἰκίαν μου, ἡ σύζυγός μου, εἰς ἣν ἀνέφερα
τὸ ἀναγγεληθέν μοι, τὸ ἐδέχθη μετὰ καρτερίας ἦν ἐθαύμασα, καθ'
ὅσον καὶ τὰ χρηματικὰ ἡμῶν εἶχον κάκιστα. Ἡ προῖξ τῆς εἶχε
μείνει εἰς χεῖρας τοῦ ἀδελφοῦ τῆς καὶ γαμβροῦ μου, καὶ οὐδ' ἐλπίς
ὑπῆρχεν ἀνακτήσεως αὐτῆς. Μετὰ πολὺν δὲ χρόνον μόνον, ὅτε ἡ
φιλτάτη μου ἀδελφή, ἥτις εἶχεν εὐγενὲς τὸ αἶσθημα καὶ ἀγγελι-
κὴν τὴν καρδίαν, ἔλαβε τὴν μερίδα τῆς μητρικῆς τῆς κληρονομίας,
μας τὴν ἔπεμψεν ὅλην εἰς ἀπόκτισιν τοῦ κτήματος τοῦ
ἀνδρός τῆς. Ἐγὼ δ' αὐτὸς οὐδὲν σχεδὸν εἶχον τότε πλὴν τοῦ μι-
σθοῦ μου, ὅστις ἐξέλιπε, καὶ οὐδὲν μάς ἐναπελείπετο ἢ νὰ τρε-
φώμεθα ὑπὸ τῶν γονέων μου μεθ' ὧν συνωκοῦμεν. Μικρὰν δὲ τινα
χρηματικὴν ἀμοιβὴν ποριζόμενος μετ' ὀλίγον ἐκ Γαλλικῆς τινος
ἐφημερίδος τῆς Σμύρνης, ἥς τὴν ἀλληλογραφίαν μοι ἐπρομήθευσεν
ὁ κ. Ἐἰδενσταμ, σπουδαιότερα δὲ τινα ἐξ ἀλληλογραφίας τῶν
«Ἑωθινῶν Χρονικῶν» τοῦ Λονδίνου, ἣν ὤφειλον τῷ πρεσβυτέρῳ
γυναικαδελφῷ μου Γουλιέλμῳ, δείξαντος πάντοτε εὐεργετικὸν καὶ
φιλάδελφον πρὸς ἡμᾶς ζῆλον, διὰ τούτων τῶν ἔργων καὶ ἄλλων
αὐτοῖς ἀναλόγων, κατῴρθωσα νὰ ἔχω αὐθις πόρον ἴσον σχεδὸν
πρὸς τὸν ἐν τῇ ὑπηρεσίᾳ μισθόν, μετὰ τῆς συναισθήσεως ὅτι εἰρ-
γαζόμενὴν πολὺ τελεσφορώτερον ὑπὲρ τοῦ δημοσίου καλοῦ παρ' ἂν
ἔγραφον νόμους οὓς οἱ ὑπουργοὶ δὲν ἀνεγίνωσκον ἢ δὲν ἐνόουν,
ἔχων προσέτι καὶ καιρὸν περισσότερον, ὃν ἀφιέρουν εἰς φιλολογικὰς
ἢ ἀρχαιολογικὰς ἐργασίας.

2.

Πανεπιστήμιον.

Κατὰ τοῦτον τὸν χρόνον μετακληθεὶς ἦλθεν ὁ Κωλέττης ἐκ Παρισίων, ὅπου διέμενεν ὡς πρέσβυς, καὶ ἐξελέγη μέλος, ἐν τῶν ἐπιστημοτέρων, τῆς ἐθνοσυνελεύσεως. Ὡς δὲ πάντες ἔσπευδον πρὸς ἐπίσκεψίν του, τὸν ἐπεσκέφθη, εἰς τῶν πρώτων, καὶ ἐγώ, διότι καὶ σέβας πολὺ ἔτρεφον πρὸς αὐτόν, καὶ ὡς τὸν μεγαλοφυέστερον τῶν ἡμετέρων πολιτικῶν ἀνδρῶν τὸν ἐθεώρουν, καὶ εὐγνώμων τῷ ἡμῖν δι' ἃ πάντοτε μοὶ ἔδειξε φιλίας καὶ εὐνοίας αἰσθήματα. Ἰδίως δ' ἐπίστευον ὅτι ὁ Κωλέττης ἦν ὁ ὑπὲρ πάντας τοὺς πολιτευομένους Ἕλληνας τὴν ιδέαν μέλλοντες μεγαλείου τῆς Ἑλλάδος θερμότερον ἐνστερνιζόμενος καὶ αὐτὴν τελικὸν ἔχων σκοπὸν πάσης τῆς πολιτείας του.

Ὡς δὲ με εἶδε, μετὰ πολλοῦ ἐνδιαφέροντος με ἠρώτησε τίνας θέσιν κατεῖχον, καὶ μετ' ἀπορίας καὶ λύπης ἤκουσεν ὅτι ἀπεπέμ-
φθη συνεισφορά τοῦ νόμου περὶ ἐτεροχθόνων· τῷ διηγήθη δὲ προσέτι ὅτι, εἰς ἀρχαιολογικάς μελέτας ἰδίως ἐγκύψας, εἶχον ζητήσῃ τὴν ὑπὸ τοῦ νόμου τοῖς ἐτερόχθοσι μὴ ἀπηγορευμένην θέσιν καθηγητοῦ ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ ἀντὶ τοῦ παραιτηθέντος καὶ ἀναχωρήσαντος Α. Ρόσς, ἀλλ' ὁ ὑπουργὸς κ. Τρικούπης ὅτι μοὶ τὴν ἡρνήθη, εἰ-
πὼν ὅτι τὴν διδασκαλίαν τοῦ κλάδου τούτου ἀνέθηκεν εἰς τὸν Θ. Μανούσῃν, ὅστις ὁμῶς εἶχεν ἄλλην ἰδίαν ἐδραν. Ἐν τῷ διατάγ-
ματι οὐ συνεπεία ὁ Μανούσης εἶχε διορισθῇ καθηγητῆς, ὅτε τὰ πάντα ἐγίνοντο διὰ διαταγμάτων ἐχόντων νόμου ἰσχύν, ἡ ἐδρα ἥτις τῷ ἀνετέθη ἐκ πρωτοβουλίας τῆς Ἀντιβασιλείας ἀνεῦ προ-
τάσεως ὑπουργικῆς, ἐλέγετο ἐν τῷ γερμανικῷ κειμένῳ *der Litte-
ratur*, ἐν δὲ τῇ ἀπέναντι ἐκείνου γεγραμμένῃ Ἑλληνικῇ μετα-
φράσει, ἥτις ἐθεωρεῖτο ὡς ἐπίσης ἐγκυρος καὶ ἐπίσημος, τῆς *Πο-
λιτείας*. Μάτην τὸ ὑπουργεῖον ἐζήτησε τὴν διόρθωσιν τοῦ σφάλμα-
τος ἢ τὴν ἐξήγησιν τοῦ αἰνίγματος. Ἀπάντησιν οὐδεμίαν ἔλαβε,

ὡς τοῦτο τότε πολλάκις συνέβαινε, καὶ ὁ κ. Μανούσης αἰωρούμενος μεταξὺ τῶν δύο ἀντιφατικῶν ὁρισμῶν τῆς ἑδρας του, κατέφυγεν εἰς ἄλλον τρίτον, καὶ ὅτε μὲν ἐδίδασκεν ἱστορίαν, ὅτε δὲ στατιστικὴν ἢ πολιτειογραφίαν, ὡς τὴν ὠνόμασεν.

Ἐκ ταύτης λοιπὸν τῆς ἀμφιβόλου θέσεως θέλων νὰ τὸν ἀπαλλάξῃ ὁ κ. Τρικούπης, ὅστις εὐνούστατα διέκειτο πρὸς αὐτόν, τῷ ἀνέθηκε καὶ τὴν διδασκαλίαν τῆς ἀρχαιολογίας, ἅμα αὕτη ἐχέρευσεν διὰ τῆς ἀποχωρήσεως τοῦ Α. Ῥόσς.

Ἄλλ' ὁ κ. Κωλέττης ἔκρινεν ὅτι τοῦτο δὲν ἦν ἐν τάξει, καὶ τὴν 6 Αὐγούστου (1844) διορισθεὶς πρωθυπουργὸς μετὰ συναδέλφων τοῦ Κίτσου Τσαβέλα, τοῦ Ἀνδρ. Μεταξᾶ καὶ τοῦ Βάλβη, καὶ ἀναλαβὼν τὸ ὑπουργεῖον τῶν ἐσωτερικῶν, προσωρινῶς δὲ καὶ τὸ τῶν ἐξωτερικῶν καὶ τὸ τῆς δημοσίας ἐκπαιδεύσεως, μοὶ ἔπεμψε μίαν ἐσπέραν τὸν Ι. Νικολαΐδην (Λεβαδέα), σύμβουλον τότε παρὰ τῷ ὑπουργείῳ τούτῳ, ἵνα συνδιαλεχθῇ μετ' ἐμοῦ περὶ τοῦ διορισμοῦ μου. Εἶπον δ' αὐτῷ ὅτι, καὶ ἄλλοτε ἐν Μοσχῇ μάθηματά τοῦ Θεοφάνους ἀκούσας, καὶ ἔκτοτε ἐπεδόθην κατ' ἰδίαν εἰς ἀρχαιολογικάς μελέτας, θεωρῶν αὐτάς ἀναγκαιοτέρας εἰς τὸν Ἕλληνα ἢ εἰς πάντα ἄλλον· διὰ τοῦτο δὲν ἐδίσταζον ν' ἀναδεχθῶ τὴν διὰ τῆς ἀποχωρήσεως τοῦ Ῥόσς κενωθεῖσαν καθέδραν. Ὁ δὲ κ. Νικολαΐδης συγχαρεῖς με διὰ τοῦτο, μοὶ προσέθηκεν ὅτι ὑπάρχει ἀφορμὴ ἵνα καταστῶ διπλασίως ὠφέλιμος, διότι ἡ θέσις τῶν μαθηματικῶν τοῦ γυμνασίου συνέπεσε νὰ χηρεύῃ τότε, καὶ δὲν εὐρίσκετο ὁ ἱκανὸς ἵνα καταλάβῃ αὐτήν, ὥστε ἡδυνάμην καὶ ταύτην τὴν διδασκαλίαν ν' ἀναδεχθῶ. Πρὸς ταῦτα δὲ τῷ εἶπον ὅτι μέχρι τῆς εὐρέσεως ἀντικαταστάτου τοῦ ἐλλείποντος καθηγητοῦ προθύμως θ' ἀνεδεχόμην νὰ διδάξω καὶ τὰ μαθηματικὰ εἰς τὸ Γυμνάσιον.

Μετὰ δύο ἡμέρας ἐπανῆλθεν ὁ κ. Νικολαΐδης, ἀλλ' ἡ γλῶσσά του ἦν ὅπως οὖν ἄλλοια· διότι μοὶ εἶπεν ὅτι ἡ ὑπόθεσις μου ἐπερατώθη καὶ εἶχε τὴν εὐχαρίστησιν νὰ μοὶ ἀναγγεῖλῃ ὅτι διορίζομαι καθηγητῆς τῶν μαθηματικῶν εἰς τὸ Γυμνάσιον, ἔχων τὴν ἄδειαν

νὰ διδάσκω καὶ τὴν ἀρχαιολογίαν ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ. Ἄλλ' ἐγώ, διορῶν εἰς ταῦτα πρότασιν καὶ ἐπιθυμίαν αὐτοῦ τοῦ κ. Νικολαΐδου, εἰς ἣν πρὶν ἢ ἐνδῶσθαι ὁ κ. Κωλέττης, ἤθελε ν' ἀκούσῃ καὶ τὴν ἐμὴν γνώμην, τῷ ἀπήντησα ὅτι ἀπατᾶται θεωρῶν τὴν ὑπόθεσιν περατωθεῖσαν, καθ' ὅσον τὰ προτεινόμενα κατ' οὐδένα τρόπον δὲν δέχομαι. Εἰς τὰ μαθηματικὰ ἐνέκυψα ἄλλοτε, ὅτε ἐσπούδαζον τὰ στρατιωτικά, καὶ ἤμην δυνατὸς εἰς αὐτά, ἀλλὰ τὰ παρημέλησα ἔκτοτε· καὶ δύναμαι μὲν εἰσέπι, καὶ δέχομαι προθύμως, μέχρις οὗ εὑρεθῇ ὁ κατάλληλος διδάσκαλος, ν' ἀναπληρώσω αὐτὸν εἰς τὸ γυμνάσιον, ἵνα μὴ ἀδικηθῇ ἡ σπουδάζουσα νεολαία, οὐχὶ ὅμως καὶ ν' ἀναδεχθῶ τακτικῶς καθέδραν διότι δὲν ἐπαγγέλλομαι. Ὁ κύριος σκοπός, τῷ προσέθηκα, δι' ὃν πρέπει νὰ μοὶ δοθῇ καὶ δι' ὃν θέλει γίνεαι δεκτὴ παρ' ἐμοῦ θέσις καθηγητοῦ ἔσται, οὐχὶ νὰ ὠφεληθῶ, ἀλλὰ νὰ ὠφεληθῶ ἕαν, καὶ καθ' ὅσον δύναμαι. Ἡ λοιπὸν διορίζομαι εἰς τὸ πανεπιστήμιον καθηγητῆς τῆς Ἀρχαιολογίας, εἰς ἣν ἐπ' ἐσχάτων ἰδίως ἐνέκυψα, καὶ ἀναδέχομαι ἐκ περισσοῦ καὶ τὸ ἑκτακτὸν βάρος τῆς προσωρινῆς διδασκαλίας τῶν μαθηματικῶν, ἣ μὲν ἰδιώτης ὡς μέχρι τοῦδε, καὶ δὲν δέχομαι τίποτε.

Ταύτην λαβὼν ὁ κ. Νικολαΐδης τὴν ἀπόκρισιν εἰς τόνον ὅστις τὸν ἔπειθε περὶ τοῦ ἀμετακλήτου αὐτῆς, ἀνεχώρησε, καὶ μετὰ δύο ἡμέρας μοὶ διεκοινώθη ὁ διορισμός μου ὡς *Καθηγητοῦ τῆς Ἀρχαιολογίας εἰς τὸ Ἑλληνικὸν Πανεπιστήμιον*.

Ἀνυπερθέτως ἤρχισα παρὰσκευαζόμενος, καὶ μετ' οὐ πολλὰς ἡμέρας ἐποιησάμην ἑναρξιν τῶν παραδόσεων περὶ Ἱστορίας τῆς ἀρχαίας καλλιτεχνίας, ἣτις δὲν ἐδιδάσκετο πλέον ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ ἀπὸ τῆς ἀναχωρήσεως τοῦ Ῥόσς.

Εἰς τὴν ἐναρκτήριον παράδοσιν δὲν ἐπορεύθην ἄνευ συγκινήσεως, διότι κατὰ πρῶτον ἔμελλον νὰ ὁμιλήσω ἐν δημοσίῳ, καὶ περὶ ἀντικειμένου σοβαροῦ, ἀπαιτοῦντος ὑπὲρ τι καὶ ἄλλο βαθείας γνώσεις καὶ θετικάς. Εἶχε δὲ συρρεύσει καὶ πολυάριθμον ἀκροατήριον, κατὰ μέγα μέρος ἐκ περιέργων συγκείμενον, καὶ οὐκ ὀλίγων δια-

τεθειμένων εἰς χλεύην μᾶλλον ἢ εἰς ἐπιείκειαν πρὸς τὸν ἐναρχόμενον καὶ πρωτόπειρον. Δὲν συνετέλει δὲ πολὺ εἰς καθησύχασίν μου, ὅτι μεταξὺ τῶν ἀκροατῶν ἔβλεπον καὶ τινὰς ὧν ἐγνώριζον τὴν δυσμένειαν, καὶ ὅτι παρῆσαν ἐν προκαταλήψει καὶ ἐπὶ προμεμελετημένῳ σκοπῷ κατακρίσεως. Τοιοῦτοι δ' ἦσαν ἰδίως οἱ καθηγηταὶ κκ. Φαρμακίδης καὶ Μανούσης, ὧν ἐκεῖνος μὲν εἶχεν ἐν γένει τὸν χαρακτῆρα ὀξὺν καὶ φιλόφρον, αὐτὸς δέ, καὶ φύσει δύστροπος ὢν, μοὶ προσῆπτεν ἐν ταύτῳ, ἐνδομύχως μὲν ὅτι κατέλαβον τὴν καθέδραν ἣν εἶχε προσθέσει εἰς τὴν ἰδικήν του ἵνα διορθώσῃ αὐτῆς τὴν ἀνωμαλίαν, εἰς τὸ προφανές δέ, ὅτι δὲν ἤμην τῆς τάξεώς των, οὐδὲ τῆς ὕλης ἐξ ἧς κατασκευάζονται οἱ σοφοὶ καὶ οἱ καθηγηταί, ἀλλ' ἐν λησμονῶν, ὅτι ὁ κατασκευάσας καὶ αὐτὸν εἰς καθηγητὴν ἤμην κατὰ μέρος ἐγὼ αὐτός, ὅτε ὡς σύμβουλος προϊστάμην τοῦ κλάδου τῆς ἐκπαιδεύσεως καὶ ἐνέργησεν ἐν τῇ ἰδρύσει τοῦ Πανεπιστημίου καὶ τὰ τοῦ διορισμοῦ τούτου.

Ὅπως δὴ πρὶν ἐγνώριζον ὅτι καὶ ἐκεῖνος καὶ ἄλλοι τινὲς παρῆσαν ἐκεῖ μόνον ἵνα ταρμεύσωσιν εἰς τὰ ἄτοπα ἀκούσωσιν ἐκπίπτον τῶν χειλέων μου, καὶ τὸ δηροσιεύσωσιν ἐλέγχοντες τὴν κυβέρνησιν διὰ τὴν ἄτοπον ἐκλογὴν τῆς. Καὶ αὕτη δ' αὕτη ἡ πεποίθησις, ὅτι ἀνεπιεικῶς ἐπιτηροῦμαι, ἦν φύσεως ὥστε νὰ μὲ ταραῖξῃ καὶ νὰ προκαλέσῃ τὰ ἄτοπα ἃ παρ' ἐμοῦ περιέμενον. Εἰς τοῦτο δὲ προσέτι συνετέλει καὶ ἡ περὶ τὴν μέθοδον τοῦ ὕλικου τρόπου τῆς διδασκαλίας πρωτοπειρία μου, διότι ἔφερον μετ' ἐμαυτοῦ σημειώσεις τόσον κακογράφους καὶ συγκεχυμένας, ὥστε, μετ' ὀλίγον, ἐνώπιον τοῦ ἀκροατηρίου ἐνόησα ὅτι μὲ θορυβοῦσι μᾶλλον ἢ ὅτι μὲ ὀδηγοῦσι, καὶ ἠναγκάσθην, ἐγκαταλείπων αὐτάς, νὰ ἐμπιστευθῶ εἰς τὴν μνήμην μου καὶ εἰς ἀπροπαράσκευον καὶ αὐτοσχέδιον λόγον. Τοῦτο ὅμως, ἀντὶ νὰ μὲ βλάβῃ, μὲ ὠφέλησε πολὺ μᾶλλον, διότι ἤρχισα ὁμιλῶν ἐκ καρδίας, καὶ ἔβλεπον ὅτι ὁ λόγος μου εἰς τὰς καρδίας ὁμοίως ἀποτεϊνόμενος εἴλκυεν ἤδη τὴν προσοχήν, ἔφερεν ἀποτέλεσμα καὶ ἐθέρμαινε τὸ ἀκροατήριον, ἐκραγὲν ἐπὶ τέλους εἰς ῥαγδαίας χειροκροτήσεις. Μετὰ χαρᾶς δ' εἶδον τὴν

ἐπαύριον ὅτι οἱ ἐπικριταί μου οὐδέν ἕτερον εὖρον νὰ ψέξωσι δημοσίως, πλὴν ὅτι μεταξὺ τῶν νεωτέρων πηγῶν μου ἀνέφερα δὲν ἐνθυμούμαι καὶ τίνα Γερμανὸν ἀρχαιολόγον, ὅστις δὲν ἦτον, εἶπον, ἄξιός τοιαύτης μνείας.

Καὶ ἐπὶ τίνα μὲν ἔτι χρόνον ἐπέμεινα διδάσκων κατὰ σημειώσεις, ἃς εἶχον καταρτίσει δι' ὅλην τὴν σειράν τοῦ μαθήματος· ἀλλὰ μέχρι τέλους, καθ' ὅσον ἡ ἑξὶς καὶ ἡ πεποίθησις εἰς ἑμαυτὸν ἠϋξάνεν, ἐμάκρυνα αὐτάς ἐντελῶς καὶ ἠρχόμην εἰς τὴν παράδοσιν ἐλίσσων μικρὰν λωρίδα χάρτου εἰς τοὺς δακτύλους μου, ἐφ' ὧν ἦν ἀπλῶς σημειωμένη ἡ σειρά τῶν ἀντικειμένων, περὶ ὧν προὔτιθέμην νὰ πραγματευθῶ, καὶ ἠὺτοσχεδιάζον πάντοτε, πρὸς μείζονα εὐχαρίστησιν καὶ ἐμοῦ καὶ τῶν ἀκροατῶν μου. Αὕτη ἦν ἐπὶ μακρὸν ἡ μόνη σχεδὸν καὶ ἀναλλοίωτος τοῦ βίου μου ἐνασχόλησις, καὶ πᾶσαν κατέβαλλον ἐπιμέλειαν πρὸς αἴτησιν καὶ τελειοποίησιν τῶν ἀρχαιολογικῶν γνώσεών μου, καὶ ἵνα ὦ ἐνήμερος ὅσον ἐνῆν εἰς τὰ περὶ ἀρχαιότητος ἐν Εὐρώπῃ δημοσιεύμενα.

Περὶ δὲ τὰ δημόσια ολίγον ἢ οὐδὲν ἠσχολούμην, μὴ θέλων νὰ πολυπραγμονῶ ἐν οὐ δέοντι εἰς ὅ,τι δὲν ἀπέβλεπεν οὐδ' ἐμὲ οὐδὲ καὶ τὴν Ἑλλάδα, καθ' ὅσον ἐπὶ τῆς μακρᾶς ὑπουργείας τοῦ Κωλέττου τὰ τῆς κυβερνήσεως ἔβαινον ὁμαλῶς, καὶ οὐδὲν ζήτημα προήχθη ἐξάπτον τὸν εἰλικρινῆ πατριωτισμόν, οὐδὲ καὶ χορηγοῦν ἱκανὴν τροφήν εἰς τῶν πατριῶν τὴν ἀντιπολίτευσιν. Καὶ μὲ ἠλεγχε μὲν πολλάκις ὁ Κωλέττης ὅτι καὶ ἐγὼ καὶ οἱ ὡς ἐμὲ δὲν μετεβαίνομεν εἰς τὰς ἐπαρχίας, ἐκεῖ νὰ κατοικήσωμεν ἐπὶ τίνα χρόνον καὶ νὰ πολιτογράφηθῶμεν, ἵνα ἐκεῖθεν ἐκλεγώμεθα βουλευταί, καὶ καταρτισθῇ οὕτως ἡ Βουλὴ ἐκ κρείττονων στοιχείων· ἀλλ' ἐκ τῆς ὀρθοτάτης παραινέσεως ταύτης ἐγὼ οὐδόλως ἐδυνάμην νὰ ἐπωφεληθῶ, διότι καὶ αἱ περιστάσεις τῆς οἰκογενείας μου καὶ ἡ θέσις μου ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ μ' ἐκώλυον.

Ἐκτοτε ἔτη τινὰ παρῆλθον μετὰ σπανίων συμβάντων ἀξίων ἀπομνημονεύσεως. Ἀπαξ, κατὰ τὰς θερμὰς ἡμέρας τοῦ θέρους, πρὸς ἀναψυχὴν τῆς συζύγου μου, ἐπὶ τῶν διακοπῶν μετέβημεν εἰς

Αἰγιναν, καὶ ὁ ναύαρχος Κανάρης εὐηρεστήθη νὰ μᾶς παραχωρήσῃ τὴν οἰκίαν τοῦ δι' ὅσον χρόνον ἐκεῖ ἐμείναμεν.

Δεινὴ δὲ συμφορὰ ἐπῆλθε καθ' ἡμῶν κατὰ τὰ 1846 ὅτε πρῶτον ἔπιον τὸ ποτήριον τῆς ἀληθοῦς καρδιοβόρου θλίψεως. Ὁ θάνατος κατὰ πρῶτον ἔκρουσεν εἰς τὴν θύραν μας. Ἐπιστρέφων μίαν ἡμέραν ἐκ τοῦ Πανεπιστημίου, εὔρον τὸν δευτέρον μου υἱόν, τὸν μικρὸν τριετῇ Ἀριστίωνα μου κοιμώμενον εἰς τὴν κλίνην του, καὶ ἔχοντα περιδεδεμένην τὴν κεφαλὴν. Ἐμαθον δὲ παρὰ τῆς Καρολίνας ὅτι παίζων εἰς τὴν αὐλήν, ὠλίσθησε, καὶ ἐκτύπησε τὴν κεφαλὴν εἰς τὴν λιθόστρωσιν, μεθ' ὃ τῷ ἐπῆλθεν ἔμετος, καὶ ἐκλαιεν ὥς ἂν ἐπόνει σφοδρῶς, πρὸ ὀλίγου δὲ μόνον ἐπραΰνθη καὶ ἀπεκσιμήθη. Τὸ πρᾶγμα ἐθεωρήθη ὡς ὀλίγου λόγου ἄξιον καὶ ἐκ τῶν συνεχέστατα συμβαίνόντων· ἀλλ' ἐλαφρά τινα συμπτώματα ἀδιαθεσίας ἐξηκολούθει διατηρῶν ὁ Ἀριστίων, καὶ μετὰ τινος ἡμέρας ἠσθένησεν. Ἡ μήτηρ του τὸν κατέκλινε, καὶ μετεχειρίσθη τὰ εἰς τοιαύτας περιστάσεις χρήσιμα θεραπευτικὰ μέσα ὧν εἶχε τὴν πείραν. Τὴν ἐσπέραν ἐκείνην, ἀφ' οὗ ἐπανελάβε τὰ ἰατρικὰ, ἐμείναμεν εἰς τὴν αἴθρυσαν ἐκτὸς τοῦ δωματίου τοῦ συνδιαλεγόμενοι καὶ ἀναγινώσκοντες μέχρι τοῦ μεσονυκτίου, καὶ τότε ἀπήλθομεν νὰ κοιμηθῶμεν. Ἀλλ' ἡ Καρολίνα μοὶ εἶπεν ὅτι θέλει νὰ μείνῃ ἀκόμη ὥραν τινὰ παρὰ τῷ ἀσθενεῖ. Μόλις δὲ μία ὥρα παρῆλθε, καὶ εἰσελθοῦσα πρὸς ἐμέ, μὲ ἀφύπνισε καὶ μοὶ εἶπεν· « Ἄν θέλῃς ἀκόμη νὰ ἰδῇς τὸν υἱόν σου ζῶντα, ἐγέρθητι ». Ἐντρομος ἀνέστην ἑρρίψα ἐν ἔνδυμα εἰς τοὺς ὤμους μου, καὶ μεταβάς παρὰ τὴν κλίνην τοῦ φιλτάτου μου τέκνου, τὸ εὔρον παλαῖον πρὸς τὸν θάνατον. Ἀμέσως ἐξυπνήσαμεν τοὺς ὑπηρέτας καὶ τοὺς ἐπέμψαμεν εἰς ἀναζήτησιν ἱατροῦ. Μόλις δὲ περὶ τὰς δύο ἦλθεν ὁ κ. Πάλλης, καὶ ἔγραψε συνταγὴν· ἀλλὰ πρὶν ἢ ἔλθουν τὰ ἰατρικὰ ὁ γλυκὺς μου Ἀριστίων ἐξέπνευσεν, ὡς στρουθίον ἀποκοιμηθέν, εἰς τὰς ἀγκάλας ἡμῶν καὶ εἰς τὰς τοῦ ἱατροῦ. Ἐπειδὴ δὲ εἰς τὸ αὐτὸ δωμάτιον, καὶ πλησίον τῆς μικρᾶς κλίνης τοῦ Ἀριστίωνος ἦν καὶ ἡ κλίνη τοῦ ἀδελφοῦ τοῦ Κλέωνος, ἐγείραμεν ἀμέσως μετὰ δακρύων ἐκεῖθεν τὸν προσ-

1847

οιλή μας νεκρόν, καὶ τὸν μετεφέραμεν εἰς ἄλλο δωμάτιον. Σπα-
ραξικάρδιον δ' ἦτον ὅτε τὸ πρῶτ' ἐξυπνήσας ὁ Κλέων, τετραετῆς
τότε, καὶ ἀποβλέψας πρὸς τὴν κλίνην τοῦ ἀδελφοῦ του, ἰδὼν δ' αὐ-
τὴν κενήν, ἠρώτησε πρώτην ἐρώτησιν· «Ποῦ εἶναι ὁ Ἀριστίων;»
Τῷ εἶπε δὲ ἡ μήτηρ του ὅτι ἐπειδὴ ἡσθένει, διέταξεν ὁ ἰατρός
καὶ τὸν μετεκόμισαν ἀλλασχοῦ, εἰς ἄλλην πόλιν. — «Εἰς τὰ σκο-
τεινὰ;» εἶπε θαυμάζων ὁ μικρὸς Κλέων, καὶ ἡ ἀφελὴς αὕτη λέξις
ὡς μάχαιρα εἰσῆλθεν εἰς τὴν καρδίαν μου, καὶ ἐρρίφθη ἐκτὸς τοῦ
δωματίου κλαίων ἀπαραμυθῆτως. Δι' ὅλης δὲ τῆς ἡμέρας ὁ Κλέων
πληρῶν τεμάχια χαρτίου ἀτάκτων γραμμῶν, ἔλεγεν ὅτι γράφει
ἐπιστολάς εἰς τὸν ἀδελφόν του, καὶ μᾶς τὰς εἶδε νὰ τῷ τὰς πέμ-
ψωμεν. Τὰ χαρτῖα ταῦτα ἐναπέθεσα εἰς τὸν τάφον τοῦ ἀγαπητοῦ
Ἀριστίωνος, οὗ ἡ εἰκὼν μένει μέχρι τῆς στιγμῆς ταύτης κεχα-
ρχυμένη εἰς τὴν καρδίαν μου, ὡς ἡ τῆς ἀγαθότητος καὶ γλυ-
κύτητος.

Αὕτη τῆς τύχης ἡ προσβολὴ ὑπῆρξε φοβερὰ διὰ τὴν καρδίαν
μου, ἔτι ἄπειρον ἕως τότε ἀληθοῦς καὶ βαθείας θλίψεως. Φιλοξε-
νηθέντες δὲ μετὰ τὸν ἐνταφιασμόν ὑπὸ τοῦ κ. Ἐιδενσταμ ἐμείνα-
μεν ἡ Καρολίνα καὶ ἐγὼ ἐπὶ τινὰ χρόνον εἰς Κηφισσίαν, ἐκπλητ-
τόμενοι διὰ τὴν παροῦσαν ἡμῶν κατὰστασιν, καὶ ὅτι ἐδυνάμεθα
νὰ ζῶμεν ὅταν ἐθρχύσθῃ εἰς τῶν φιλτάτων κρίκων, οἵτινες μᾶς
συνεῖχον εἰς τὴν ζωὴν.

Κατὰ δὲ τὸ ἐπόμενον ἔτος, ἀφ' οὗ συνῆλθον ὅπως οὖν ἠθικῶς,
ἐπιδοθεὶς πάλιν εἰς τὴν φιλολογίαν, συνέταξα τὴν πολιτικὴν κω-
μωδίαν «*Τοῦ Κουτρούλη τὸν γάμον*», καὶ ἐξέδωκα αὐτόν, ἐν
ἀγνοίᾳ πάντων, ὑπὸ τὸ ψευδώνυμον *Χρηστοφάνους Νεολογίδου*,
αἰνιττόμενον τὴν ἐν νέῳ λόγῳ ἀπομίμησιν τοῦ Ἀριστοφάνους.
Ἀπέβλεπε δὲ ἡ ἀπομίμησις οὐχὶ εἰς ὅ,τι ὁ ἀθάνατος ποιητὴς ἔχει
ἀμίμητον, τὴν δαιμόνιον κωμικὴν εὐφυΐαν καὶ ποιητικὴν μεγαλο-
φυΐαν του, ἀλλ' εἰς τὸν ἐξωτερικὸν τύπον τῶν ἀριστουργημάτων
αὐτοῦ, πρὸς ὃν ἤθελον νὰ ἐξοικειώσω τὸ ὀλίγον ἀναγινῶσκον αὐτὰ
κοινὸν τῆς Ἑλλάδος. Σκοπός μου δὲ προσέτι ἦν καὶ ν' ἀποδείξω

1847

ἐν αὐτῇ διὰ μακρῶν παραδειγμάτων ἦν ἐν ἰδίᾳ πραγματεία εἶχον προαναπτύξει θεωρίαν, ὅτι ἡ σημερινὴ ἡμῶν γλῶσσα ἠδύνατο νὰ ποιῇται χρῆσιν πάντων σχεδὸν τῶν μέτρων ἃ παρεδέχετο ἡ ἀρχαία ποίησις, καὶ ὅτι τὰ κυριώτερα ἐξ αὐτῶν διετήρησεν ἐν παραδόσει, ἰδίως τὸ ἐπισημότερον πάντων τῶν δραματικῶν, τὸ ἰαμβικὸν τρίμετρον μετ' ἀναγκαστικῆς τομῆς. Παρῆλθεν ὅμως καὶ τὸ μικρὸν τοῦτο ἔργον ἀπαρχατήρητον οὐ μόνον διότι βεβαίως πολλῆς δὲν ἦν ἄξιον προσοχῆς, ἀλλὰ καὶ διότι μικρὰς ἤξιουντο κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους πάντα τὰ παρ' ἡμῖν ἐκδιδόμενα, πλὴν τῶν διδακτικῶν τῶν ἐπιβαλλομένων τοῖς παιδίοις ὑπὸ τῶν διδασκάλων, ἢ καὶ τινων νομικῶν, χρησίμων τοῖς ὑπηρέταις τῆς Θέμιδος καὶ τοῖς διαδίκοις.

Μικρὸν μετὰ τὴν ἐκδοσιν τοῦ βιβλιαρίου τούτου, φέρων αὐτὸ εἰς τὸν κόλπον μου, ἀπῆλθον ἡμέραν τινὰ εἰς τοῦ Ἰακώβου Ρίζου, τοῦ θείου μου, καί, ὅτε ἀνεχώρουν, ἐπιτηδεύως χωρὶς οὐδεὶς νὰ μὲ ἴδῃ, τὸ ἀφῆκα εἰς μίαν γωνίαν τοῦ γραφείου του. Ὅτε δὲ μετὰ τρεῖς ἡμέρας ἐπέστρεψα πάλιν νὰ τὸν ἐπισκεφθῶ, μὲ ἠρώτησεν ἂν ἔτυχε νὰ ἴδῃ ἐν παραδοξότατον ὁραματικὸν ὃ εὔρεν ἐπὶ τοῦ γραφείου του, χωρὶς νὰ ἠξεύρῃ τίς τὸ τῷ ἔπεμψε, καὶ μοὶ ἀνεγίνωσκε χωρία ἐξ αὐτοῦ, καγχάζων θορυβωδῶς. Ἐγὼ δὲ οὐδὲν ὡμολόγησα, καὶ τὸν ἀφῆκα μετὰ ταῦτα μόνον νὰ μάθῃ τίς ἦν ὁ γελοιογράφος εἰς ὃν ὤφειλε τὸ δῶρον ἐκεῖνο. Ἐν ἀντίτυπον δ' ἔπεμψα ἀνωνύμως καὶ εἰς τὸν κ. Ζωχιόν, ἐκδίδοντα τότε δὲν ἐνθυμοῦμαι τίνα ἐφημερίδα, καὶ τιμῶντά με κατ' ἐκείνην τὴν ἐποχὴν διὰ τῆς φιλίας του ἧς, ἀγνοῶ διατί, μ' ἐστέρησεν ἔπειτα. Μετὰ τινος δ' ἡμέρας ὁ κ. Ζωχιὸς μοὶ ἔπεμψε τὴν κωμωδίαν, γράφων μοι ὅτι ἔλαβε τὸ ἔργον τοῦτο ἡγνόει παρὰ τίνος παρακαλοῦντος νὰ ποιήσῃται μνεῖαν αὐτοῦ εἰς τὰς στήλας του· ἐπειδὴ δ' ὁ ἴδιος δὲν ἦν λίαν τρίβων περὶ τὴν ποίησιν, μοὶ ἐζήτην νὰ τὸ ἀναγνώσω, καὶ νὰ γράψω μικρὰν ἐπιφυλλίδαν περὶ αὐτοῦ. Ἡ θέσις μου ἀπέβαινε δύσκολος, καὶ ὅπως οὐν ἀστείαν· ἀλλὰ δὲν ἠρνήθην, καὶ τῷ ἔπεμψα μακρὰν ἐπίκρισιν, ἢ μᾶλλον αὐστηροτάτην κατάκρισιν τοῦ ἔργου τοῦ παρα-

βαίνοντος, ὡς διῆσχυρίσθην, πάντας τοὺς κοινούς καὶ πασιγνώστους κανόνας καὶ τῆς στιχουργίας καὶ τῆς δραματικῆς. Τὴν κατάκρισιν δὲ ταύτην ὁ κ. Ζωχιός, εἰς ἐμὲ πληρέστατα πιστευθείς, κατεχώρισε μετὰ πάσης προθυμίας εἰς τὴν ἡμερίδα του.

Τῆς κωμωδίας ταύτης μετὰ τῖνα ἔτη ἐδημοσίευσεν ὁ κ. Σάνδερς, ὁ ἐκ νέας Στρελίτσης, Γερμανικὴν μετάφρασιν ἑμμετρον, ἀλλ' ἄτελῃ ἔνεκα τῶν εἰς ξένον δυσκαταλήπτων ἰδιωτισμῶν καὶ λεπτοτήτων τῆς νεοελληνικῆς. Τούτου ἔνεκα, εἰς μετὰ ταῦτα χρόνους, ἠναγκάσθην τὴν ᾄδειάν του λαβὼν, νὰ ἐκδώσω νέαν ἐμὴν μετάφρασιν. Διὰ τοὺς χοροὺς δὲ τῆς κωμωδίας συνέταξε μουσικὴν ὁ καθηγητὴς τοῦ ἐν Παρισίοις Ὁδείου (Conservatoire) κύριος Α. Danhauser, ἐκδοθεῖσαν ἐν Βερολίνῳ.

Πλὴν δὲ τούτου τοῦ ἔργου, τὰς περισσεύουσας στιγμὰς μου ἐκ τῶν ἀρχαιολογικῶν μελετῶν καὶ εἰς ἄλλα ἔτι κατέτριβον τῆς ἐλαφρᾶς φιλολογίας. Ἀπὸ τοῦ Σηπτεμβρίου τοῦ 1847 ὁ ποτὲ συμμαθητὴς μου Γρ. Καμπούρογλος ἐδίδου περιειδικὸν τερπνῆς καὶ ὠφελίμου ἀναγνώσεως. Ἐὰν δὲ καταστήσῃ αὐτὸ ποικιλικώτερον καὶ πληρύτερον τῶν προηγηθέντων, τῆς «Ἰουλιᾶς», τοῦ «Ἐρανιστοῦ», τῆς «Ἡοῦς», τῷ ἔδωκε μείζονα ἐκτασίαν, τὸ ἐκόσμησε δι' εἰκονογραφίῳν καὶ ἀπέβλεψεν εἰς ὕλην πρωτότυπον καὶ πλουσίαν πολλοὺς προσλαβὼν συνεργάτας. Ἀπετάθη δὲ καὶ εἰς ἐμέ, ὅστις καὶ τὸ ὄνομα *Εὐτέρπη* τῷ ἔδωκα ὡς καὶ ἦν ἔφερε πάντοτε ἐπιγραφὴν ἐκ Διοδώρου τοῦ Σικελιώτου. Πολλὰ δὲ καὶ ἔγραψα ἐν αὐτῷ, καὶ ξένων μυθιστορημάτων μεταφράσεις, ὡς τὸν «Πλοίαρχον Πάμφιλον» τοῦ Ἀλ. Δυμᾶ, καὶ τοὺς «Ἰππότας τοῦ Στερεώματος», τοῦ Παύλου Φεβᾶλ, καὶ πρωτότυπα διηγήματα, καὶ ἑμμετρά τινα, οἷον μύθους καὶ ἐξ ἐπιστημῶν περίεργα.

Κατὰ τὸν Αὐγούστον ($\frac{9}{21}$) τοῦ 1847 μετὰ βαρυθυμούσης καρδίας συνώδευα εἰς τὸν τάφον του ἑνα τῶν σπουδαιότερων πολιτικῶν ἀνδρῶν τῆς ἀναγεννηθείσης Ἑλλάδος, τὸν τότε πρωθυπουργεύοντα καὶ πρόεδρον τῆς ἀρχαιολογικῆς ἐταιρίας, ἧς ἐγὼ ἤμην γραμματεὺς, τὸν Ἰωάννην Κωλέττην. Καὶ προϊστάτο μὲν εἰσέτι

μέχρι τῆς τελευταίας ἡμέρας τοῦ πανισχύρως τοῦ Γαλλικοῦ κόμματος, ὅτε δυστυχῶς ἡ Ἑλλάς εἰσέτι διεσχίζετο εἰς κόμματα ἐξωτερικά· ἀλλὰ καθ' ἣν εἰς διαφόρους περιστάσεις ἔλαβον ἀφορμὴν νὰ τὸν γνωρίσω, ἐξετίμων αὐτὸν ὡς καρδίαν ἔχοντα θερμῶς πατριωτικὴν, εὐρεῖαν διάνοιαν, μείζονα εὐφυΐαν, καὶ χαρακτῆρα ἀνδρικώτερον ἢ πάντες οἱ πολιτικοὶ αὐτοῦ ἀντίπαλοι. Ἐπὶ τῆς τελευταίας ὑπουργείας τοῦ (1844—1847) εἶχε νὰ παλαίσῃ ἰδίως κατὰ τῆς Πύλης ἐν τῇ ὑποθέσει τοῦ Ὁθωμανοῦ πρέσβεως Μουσούρου, ὅτε ἐπέπληξεν αὐτὸν ὁ Βασιλεὺς διότι ἡρνήθη ἐπικύρωσιν διαβατηρίου εἰς ὑπασπιστὴν βασιλικόν· προσέτι δὲ καὶ κατὰ τῆς δυστροπίας τοῦ Ἀγγλοῦ πρέσβεως εἰς τὴν ὑπόθεσιν τοῦ Πασιφίκου.

Ἐκδόσις.

Κατὰ τὸν Σεπτέμβριον 1848 ὁ πρέσβυς τῆς Αὐστρίας κ. Πρόκες, ὅτε ἡμέραν τινὰ τὸν ἐπισκεπτόμενον, μοὶ ἐπρότεινεν ἂν θέλω νὰ συναπέλθωμεν εἰς ὀλιγοήμερον περιοδείαν κατὰ τὴν Πελοπόννησον. Ἐδέχθην δ' ἐγὼ τοῦτο μετὰ πολλῆς προθυμίας, καὶ ὡς γενικὸν σχέδιον διεγράψαμεν ὅτι θέλομεν διέλθει διὰ τοῦ κέντρου τῆς Πελοποννήσου, καὶ ἐπισκεφθῇ τὴν Ὀλυμπίαν, προσπαθοῦντες ὅσον ἐνδέχεται ν' ἀποφεύγωμεν τὰς γνωστὰς καὶ πολυφοιτήτους ὁδοὺς, καὶ ὅρον ἔχοντες νὰ ἐπισκεπτώμεθα πάντα τ' ἀρχαῖα λείψανα ὅσα ἔκειντο ἐπὶ τῆς ἡμετέρας διευθύνσεως ἢ παρ' αὐτήν.

Τὰ καθέκαστα τῆς ὁδοιπορίας ταύτης δὲν θέλω ἐκθέσει ἐνταῦθα, διότι τὰς ἐπ' αὐτῆς ἀρχαιολογικὰς μου παρατηρήσεις καὶ τὰ ἐπιστημονικὰ αὐτῆς πορίσματα συνέταξα εἰς μακρὸν ὑπόμνημα Γαλλιστί, καὶ ἔπεμψα αὐτὸ εἰς τὴν Γαλλικὴν Ἀκαδημίαν τῶν Ἐπιγραφῶν, ἥς ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τῆς ἐκδόσεως τοῦ πρώτου τόμου τῶν Ἑλληνικῶν ἐπιγραφῶν ἤμην ἤδη μέλος ἀντεπιστέλλον· ἡ δ' Ἀκα-

δημία ἐξέδωκε τὴν πραγματείαν ταύτην εἰς τὴν συλλογὴν τῶν Ἵπομνημάτων τῶν ξένων λογίων (mémoires des savants étrangers). "Ο,τι δ' οὐχ ἥττον μ' ἐκολάκευσε καὶ μὲ ἐξέπληξεν ἦν ὅτι μετὰ τοῦ κειμένου ἔκρινεν οὐχὶ ἀναξίας δημοσιεύσεως καὶ εἰκόνας τινὰς τοπίων, ἅς ἐν τῷ ἐνθουσιασμῷ μου ἐνώπιον τινῶν τῶν ὠραιότερων ἢ τῶν τοπογραφικῶς περιεργότερων θέσεων τῆς Πελοποννήσου, εἶχον ὅπως δῆποτε χαράξει εἰς τὸ χαρτοφυλάκιόν μου καὶ προσαρτήσῃ εἰς τὸ ὑπόμνημα.

Τινὰς ὁμως περιστάσεις τῆς ὁδοιπορίας περὶ ὧν, ὡς ξένων εἰς τὴν ἐπιστήμην, δὲν γίνεται λόγος ἐν τῇ ἀρχαιολογικῇ ἐκθέσει μου δὲν θέλω ν' ἀφήσω ἀμνημονεύτους.

Ἐξ Ἀθηνῶν ἀνεχωρήσαμεν τῇ 2 Ὀκτωβρίου ἐφ' ἀμάξης, συνοδευόμενοι καὶ ὑπὸ τῆς Κας Πρόκες μέχρι Ἐλευσῖνος, ὅπου μετὰ τὸ πρόγευμα ἡ μὲν σύζυγος τοῦ πρέσβους ἀποχαιρετήσασα ἡμᾶς, ἐπέστρεψεν εἰς Ἀθήνας, ἡμεῖς δ' ἐφίπποι ἐξακολουθήσαμεν τὴν ὁδοιπορίαν εἰς Μέγαρα. Παρηκολούθει δὲ τὸν κ. Πρόκες καὶ ὁ νέος παιδαγωγὸς τῶν τέκνων τοῦ κ. Σβαβ (Schwab) καὶ εἰς τῶν ὑπηρετῶν του, ὅστις ὥρας τινὰς προπορευόμενος πάντοτε, παρεσκεύαζε τὰ τοῦ ἐσπερινοῦ ἡμῶν καταλύματος.

Διὰ Μεγάρων καὶ τοῦ Ἰσθμοῦ διηυθύνθημεν πρὸς τὴν Κόρινθον, καὶ ἐκεῖθεν παρὰ τὸν κόλπον ἐξακολουθήσαντες ἐπεσκέφθημεν τὰ ἐρείπια τῆς Πελλήνης, καὶ τὸ ἐσπέρας, ἀφικθέντας εἰς Τρίκκαλα, μᾶς ὠδήγησεν ὁ προὔχων τοῦ τόπου Ἀνδρέας Νοταρᾶς εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ δημάρχου Σπύρου Δούζουλα, ὅπου κατελύσαμεν. Ἦν δὲ τοῦ Νοταρᾶ ἡ σύζυγος ἡ δευτέρα θυγάτηρ τοῦ Καραϊσκάκη, αὕτη ἐκείνη ἦν μετὰ τῆς ἀδελφῆς της ἐπετρόπευον ἐγὼ ἄλλοτε, ὅτε καὶ διεκρίνετο ἐπὶ χάριτι καὶ ἠρέσκετο ἐπὶ κομψοπρεπείᾳ ἐν τῇ κοινῇ τῶν Ἀθηνῶν. Ἦδη δ' εὔρομεν αὐτὴν οὐδέν, ὡς ἄλλοτε, φέρουσιν τοῦ συρμοῦ, ἀλλὰ πολυτελεῖ βαρεῖαν καὶ ποδὴρην γούναν ὡς πρέπει εἰς σεβασμίαν οἰκοδέσποιναν ἐν ταῖς ἐπαρχίαις, σεμνὴν ὡς Πηνελόπην, ἀλλὰ καὶ τοὺς τρόπους μᾶλλον δειλὴν, καὶ σχεδὸν μὴ τολμῶσαν νὰ ἐγείρῃ πρὸς ἡμᾶς τὸ βλέμμα ἢ ν' ἀνοίξῃ τὰ χεῖλη

της. Τῇ δ' ἐπαύριον, ὅτε ἐπανήλθομεν εἰς τοῦ κ. Νοταρᾶ ἵνα τὸν ἀποχαιρετίσωμεν, ἡ κυρία μᾶς ἐμήνυσεν ὅτι ἀσθενεῖ καὶ δὲν τὴν εἶδομεν πλέον.

Ἐκ Τρικκάλων πρὸς τὰ τραχέα καὶ μεγαλοπρεπῶς γραφικὰ Ἀροάνια ὄρη χωροῦντες, διηυθύνθημεν παρὰ ταῖς ὄχθαις τοῦ Στυμφάλου καὶ τοῦ Φενεοῦ εἰς Σόλον, ἐνθα μᾶς ἐξένισεν ὁ κ. Σολιώτης, υἱὸς τοῦ Νικολάου Σολιώτου, τοῦ πρώτου ὅστις κατὰ τὰ 1821, ἀφ' οὗ ἠγέρθη ἡ σημαία τῆς ἐλευθερίας ἐν Λαύρᾳ, συνεπλάκη μετὰ Τούρκων καὶ ἔδωκε τὸ σύνθημα τῆς ἐπαναστάσεως. Κεῖται δ' ὁ Σόλος ἂν οὐχὶ ἐπὶ τῆς θέσεως τῆς ἀρχαίας Νωνάκριδος, ἀλλ' οὐχὶ μακρὰν αὐτῆς, καὶ ἐκεῖθεν ἀπεφασίσσαμεν νὰ ἐπισκεφθῶμεν τὴν περὶ τὰς δύο ὥρας ἀπέχουσαν πηγὴν τῆς Στυγός, καὶ ἐλάβομεν ὑελίνην φιάλην ἣν ὁ κ. Σβάβ ἐκρέμασε περὶ τὴν ὁσφύν του ὑποσχόμενος εἰς τὸν ἡμέτερον ἀμφιτρύωνα νὰ τῷ φέρωμεν ἐν αὐτῷ ὕδωρ ἐκ τῆς πηγῆς τῶν καταχθονίων. Ἀλλ' ὁ κ. Σολιώτης μᾶς ἐβεβαίωσε ὅτι τοῦτο ἦν ἀδύνατον, διότι κατὰ Παυσανίαν τὸ ὕδωρ τῆς Στυγός ἐθράυε πᾶν ἀγγεῖον πλὴν ἐν ἣν ἦν κατεσκευασμένον ἐξ ὄνουκος ὄνου.

Ἀπὸ Σόλου ἐτράπημεν πρὸς νότον, καὶ διήλθομεν κοιλάδα κατάφυτον. Ἀλλ' εἰς τὸν μυχὸν αὐτῆς ἠναγκάσθημεν ν' ἀφιππεύσωμεν, διότι εὐρέθημεν ἀπέναντι ἀγρίων καὶ ἀβάτων κρημνῶν, οἵτινες σχεδὸν κάθετοι κατέρχονται ἐπὶ χιλιάδας ποδῶν, ἐνώπιον αὐτόχρημα Ἑλληνικῆς Ἑλβετίας. Μακρόθεν δ' εἶδομεν κάθετον γραμμὴν μέλαιναν ἣτις ἦν ἡ ἐκ τῆς κορυφῆς ὡς βροχὴ καταρρέουσα Στυξ καὶ ἐνόησαμεν τὴν καταχθόνιον ὑπόληψιν ἣν αὕτη εἶχε παρὰ τοῖς ἀρχαίοις, καὶ ἥς μέρος διετήρησε μέχρι τοῦδε. Ὅτε ἠθελήσαμεν ν' ἀναρρίχνηθῶμεν μέχρις αὐτῆς, ὁ νέος βοσκὸς ὅστις μᾶς ἐδόθη ὡς ὁδηγὸς ἐπροσπάθησε νὰ μᾶς ἀποτρέψῃ, λέγων ὅτι τὸ μέρος ἐκεῖνο εἶνε κατοικία ἀερικῶν καὶ Νεραϊδῶν, ὅτι εἶναι Διότοπος (τὴν λέξιν πιθανῶς ἐκλαμβάνων παράγωγον τοῦ διαβολότοπος). Ἡμεῖς ὁμῶς, ἀνώτεροι καὶ τῶν ἀρχαίων καὶ τῶν νέων προλήψεων, προέβημεν θαρρύντως, καὶ ἐκὼν ἄκων προηγήθη ὁ

ὁδηγός, ὃν κατὰ πόδας ἠκολούθει ὁ κ. Σβάβ, ἡμεῖς δ' εἰπόμεθα ὀλίγον μετ' αὐτούς. Ἡ ὁδὸς ἔβαινε παρὰ τοὺς πρόποδας, βαθμὸν ἀνιῶσα πρὸς τοῦ ὄρους τὰ ὑψηλότερα. Ἀλλ' οἱ πρόποδες ἦσαν καὶ οὗτοι λόφοι, πολλάκις τραχεῖς, ἐρειδόμενοι εἰς τοῦ ὄρους τὴν ῥάχιν, δι' ὃ ἠναγκαζόμεθα νὰ διατέμνωμεν αὐτοὺς ἀναβαίνοντες καὶ καταβαίνοντες ἀλληλοδιαδόχως αὐτῶν τὰ πλευρά. Τοῦτο ἦν δυσάρεστον καὶ κοπιαστικόν, δι' ὃ καὶ ἀποταθεὶς πρὸς ἐμέ ὁ κ. Πρόκες, μοὶ εἶπεν ὅτι οἱ ὁδηγοὶ οὗτοι εἰσὶν ἀγροῖκοι καὶ ἀμαθεῖς, καὶ τοῦ κοινοτέρου νοὸς στερούμενοι, καὶ ἀντὶ ν' ἀναβοκαταβαίνωμεν οὕτω τὰ δύσβατα ἐκεῖνα ὕψη, ὧν ἕκαστον εἶχε διαστάσεις μικροῦ ὄρους σχεδὸν καὶ αὐτό, ἀπλούστερον θὰ ἦν ἓνα ἐξ αὐτῶν ν' ἀναβῶμεν μέχρι τῆς κορυφῆς, δι' ἧς ἐρείδεται εἰς τὴν πλευρὰν τοῦ ὄρους αὐτοῦ, καὶ ἐκεῖθεν ν' ἀκολουθήσωμεν, ὑπεράνω τοῦ κυματισμοῦ τῶν προπόδων, γραμμὴν ἥτις ἐστὶ εὐθεῖα καὶ ἄπρονος.

Καὶ ταῦτα λέγων ὁ κ. Πρόκες, ἐτραπή πρὸς τὴν διεύθυνσιν ἣν συνίστα ἐγκαταλείψας τὸν ὁδηγόν. Ἐγὼ δέ, καὶ ἵνα μὴ ἀποσκιρτήσω ἀπὸ τοῦ σεβαστοῦ μου συνοδοιπόρου, καὶ διότι πλείστην εἶχον ἐμπιστοσύνην εἰς τὴν ὁδοπορικὴν ἐμπειρίαν τοῦ ἐπισήμως Ἀνατολικοῦ (d'Osten) ἐπονομασθέντος ἀνδρὸς ἕνεκα τῶν ἐν Ἀνατολῇ περιηγήσεών του, ἠκολούθησα αὐτὸν ὅπου μὲ ὠδήγει. Καὶ ἀληθῶς μετ' ἀνάβασιν οὐκ ὀλίγον μακρὰν ἀφίχθημεν ὑπεράνω τῶν λόφων, καὶ ἤρχισαμεν ἐκεῖθεν τὴν εὐθεῖαν, ἀλλὰ πάντοτε ἀνιῶσαν νὰ τέμνωμεν πρὸς τὴν ἀπέναντι ἡμῶν ὡς μέλαιναν κάθετον γραμμὴν ἐπὶ τῶν ἐρυθρῶν βράχων φαινομένην πηγὴν τῆς Στυγός. Ἡ ὁδὸς ὅμως αὕτη ἦν ἐπενοήσαμεν δὲν εἶχε μὲν ἀναβάσεις καὶ καταβάσεις, ἀλλ' ὡς ταχέως εἶδομεν, ἦν πολλάκις σχεδὸν ἄβυσσος, διότι τὸ ὄρος εἶχε τὴν κλίσιν λίαν ἀπότομον. Καθ' ὅσον δὲ προὔβαινομεν πρὸς τὰ ἄνω καὶ οἱ λόφοι ἐξέλειπον, ὑπὸ τοὺς πόδας ἡμῶν ἐβυθίζοντο κρημνοὶ εἰς ἀχανῆ βάθη, ὡς κρημνοὶ ὑψοῦντο καὶ ὑπὲρ τὴν κεφαλὴν ἡμῶν, τὸ δὲ εἶδαφος συνέκειτο ἐκ χυτῶν λιθαρίων, ἅτινα εἰς πᾶν βῆμα ἐνέδιδον, καὶ ἐκυλίωντο εἰς τὴν ἄβυσσον. Εἰς τινὰ ἀπόστασιν τὸν Κ. Πρόκες ἀκολουθῶν, συνεχῶς

ἐδίσταζον ποῦ νὰ θέσω τὸν πόδα, ἵνα μὴ ἀκολουθήσω τὰ καταρρέοντα λιθάρια, ἥλλαζον διεύθυνσιν, διεσκέλιζον χάσματα ὅπου τοῦτο ἔβλεπον ἐφικτόν, καὶ πάντα κίνδυνον ὃν κατώρθουν νὰ ὑπερπηδῶ διεδέχοντο ἄλλοι μείζονες. Τέλος ἔφθασα εἰς μέρος ὅθεν περαιτέρω νὰ προβῶ δὲν ὑπῆρχεν ἐλπίς. Εἰς πλάτος τόσον, ὥστε ἀδύνατον μοὶ ἦν νὰ τὸ ὑπερβῶ δι' ἐνὸς ἁλματος, ὁ βράχος οὐδεμίαν εἶχεν ἐξοχήν εἰς ἣν νὰ στηρίξω τὸν πόδα ἄνευ φόβου τοῦ νὰ κατακυλισθῶ εἰς βάθος χιλιάδων ποδῶν· θάμνος δ' οὐδ' ὁ ἐλάχιστος ἐφύετο περίξ, ὥστε νὰ προσπαθήσω καὶ, ἀπ' αὐτοῦ ἐξαρτώμενος νὰ ριφθῶ εἰς τὸ ἀπέναντι χεῖλος τοῦ χάσματος· τὸ δὲ δεινότερον, ὅτι οὐδ' ὀπίσω ἐδυνάμην νὰ στραφῶ, διότι, ἵνα φθάσω μέχρι τοῦ σημείου ἐκείνου εἶχον κινδυνεύσει πολλάκις, καὶ ἡ ἐπιστροφή ἐδύνατο νὰ μοὶ ἀποβῇ ὀλεθρία· ἔμενον λοιπὸν ἐκεῖ ἐν ἀμηχανία, καὶ παρ' ὀλίγον νὰ μὲ καταλάβῃ σκοτοδινία, ἥτις θὰ μὲ κατεκρήμνιζεν ἄνευ τῆς ἐλαχίστης ἐλπίδος σωτηρίας.

Ἐν τούτοις ὁ κ. Πρόξες, μὴ βλέπων με νὰ τὸν παρακολουθῶ, ἐστράφη καὶ ἐφώναξε πρὸς ἐμὲ ὅλλ' ἀκούσατε καὶ ἰστών τὴν ἐπισφλεστάτην μου θέσιν, ὡχρίασε, καὶ ἤρχισε μεγαλοφώνως νὰ καλῇ τὸν ὁδηγόν. Μετὰ τινα δευτερόλεπτα ἠκούσαμεν τοῦτον μακρόθεν ἀποκρινόμενον, καὶ τέλος τὸν εἶδομεν ὡς δορκάδα πηδῶντα ἐπὶ τῶν κρημνῶν καὶ πρὸς ἡμᾶς διευθυνόμενον. Ὅτε δ' ἔφθασε πλησίον, μὲ ἠρώτησε τί μ' ἔφερε εἰς τ' ἄβυσσος ἐκεῖνα μέρη, καὶ ἂν ἐκεῖ ἀνέβην τὸν ἀφευκτον ζητῶν θάνατον. Ἐπειτα δὲ στηρίξας τὸν ἕνα τοῦ πόδα εἰς μικράν τινα ἄλλὰ στερεὰν τοῦ βράχου προεξοχήν, ἐκτείνας δὲ πρὸς με τοὺς δύο τοῦ στιβαροῦς βραχίονας, μ' ἔλαβεν ἐκ τῶν δύο χειρῶν, μοὶ ἐδίδαξε ποῦ νὰ θέσω τὸν ἕνα μου πόδα εἰς τὴν αὐτὴν λιθίνην βάσιν, προστατευόμενον ὑπὸ τοῦ ἐδικοῦ του, καὶ οὕτω τότε, ἰσχυρῶς συρόμενος ὑπ' αὐτοῦ ὑπερεπήδησα τὸ ὑπ' ἐμὲ χαῖνον βάραθρον, καὶ ἐπάτησα εἰς ἔδαφος σχετικῶς ὀμάλωτον. Ἐκεῖ μᾶς περιέμενεν ὁ κ. Πρόξες, ὅστις τρέμων ὅλος καὶ ἄφωνος, παρίστατο μετὰ τεταμένων τῶν ὀφθαλμῶν εἰς τὸ συγκινητικὸν μικρὸν δράμα, οὗ λίαν ἀμφίβολος ἦν ἡ ἔκβασις. Ἀμα δ' εἰ-

δὲν αὐτὸ αἰσίως λυθέν, ἐκήρυξεν ὅτι δὲν δύναται καὶ δὲν θέλει νὰ προσβῇ περαιτέρω, καὶ κατ' ἐντολήν του μᾶς ἔφερεν ὁ ὁδηγὸς εἰς οὐ πολὺ ἀπέχουσιν ἀσφαλεστέραν τινὰ θέσιν, ἐνθα ἐπὶ λίθου ἐπιπέδου, ἔχοντος περίπου τὰς διαστάσεις τραπέζης, ἐκαθήσαμεν ἀμφοτέρω ἵνα συνέλθωμεν ἐκ τῆς σφοδρᾶς ἡμῶν συγκινήσεως. Μετὰ ταῦτα δ' ἐτράπημεν τὴν ὁδὸν τῆς ἐπιστροφῆς, ἀσφαλεστέραν τῆς ἣν εἶχομεν ἀναβῆ, διότι αὐτὴν μᾶς κατέδειξεν ὁ ἥδη οὐχὶ πλέον τοσοῦτον περιφρονητὸς καὶ ἀγροῖκος εἰς τὸν κ. Πρόκες φαινόμενος ὁδηγός. Εἰς ταύτην δ' ἡμᾶς αὐτὸς καταθείς, ἐπέστρεψεν εἰς τὸν συναναβάτην του κ. Σβάβ, ὃν εἶχεν ἀφήσει νὰ περιμένῃ εἰς τὸν πυθμένα βαθείας χαράδρας.

Ἄνευ δ' ἄλλου συμβάντος, ἀλλὰ μεθ' ὑποτρέμοντος βήματος, κατήλθομεν ἥδη τὸ ὄρος, παρατηροῦντες πρὸς ἀλλήλους ὅτι τόσον ἄδικον δὲν εἶχεν ὁ ὁδηγὸς λέγων ὅτι τὴν Στύγα φρουροῦσιν ἀερικὰ ἀποδιώκοντα τοὺς τολμῶντας τὴν ἀναβάσιν. Εἰς τὴν πεδιάδα δ' εὐρόντες τοὺς ἵππους ἡμῶν ὅπου τοὺς εἶχομεν καταλίπει, ἐπέβημεν αὐτῶν, καὶ ἐπεστρέψαμεν εἰς τὴν πόλιν, ἄνευ τοῦ κ. Σβάβ καὶ τοῦ ὁδηγοῦ, οὓς καὶ μάτην περιεμείναμεν ἐπὶ ὥρας. Ἀνήσυχος τέλος γενόμενος, ἐξῆλθον ἐγὼ εἰς ἀναζήτησιν αὐτῶν, καὶ ἀναβαίνων τοὺς πέριξ λόφους, ὅθεν ἐδυνάμην μακρὰν νὰ βλέπω, καὶ κράζων ν' ἀκούωμαι, περιεσκόπουν πάσας τοῦ ὄρους τὰς στενωποὺς καὶ ἔκραζον μεγαλοφώνως· ἀλλ' οὐδεμία ἦν ἀκρόασις. Ἀπρακτος λοιπὸν μετὰ μακρὰν προσδοκίαν, ἐπέστρεψα εἰς τὴν οἰκίαν, καὶ ἐκαθήσαμεν εἰς τὸ δεῖπνον κατηφεῖς καὶ οὐδεμίαν ὀρεξιν ἔχοντες νὰ ἐκτείνωμεν τὴν χεῖρα εἰς τὰ παρατιθέμενα, διότι ὁ κίνδυνος ὃν διετρέξαμεν μᾶς ἐφόβιζε περὶ τῆς τύχης τοῦ ἡμετέρου συνοδοιπόρου, ὅτε ἀλαλαγμοὶ ἀντήχησαν καὶ εἰσῆλθεν ὁ Σβάβ, συνοδευόμενος ὑπὸ πολλῶν χωρικῶν, οἵτινες ἦσαν ἐν γνώσει τῆς ἡμετέρας ἀνησύχου ἀνυπομονησίας.

Μᾶς διηγήθη δ' ὁ κ. Σβάβ ὅτι ἡ τσαύτη ἀργοπορία του προῆλθεν ἐκ τοῦ ὅτι αὐτὸς δὲν παρητήθη τοῦ σχεδίου τοῦ ν' ἀναρρίχηθῇ μέχρι τῆς πηγῆς, καὶ ἠνάγκασε τὸν εἰς τοῦτο οὐχὶ λίαν

πρόθυμον ὁδηγὸν νὰ τὸν φέρῃ μέχρις αὐτῆς. Ἀνῆλθε δὲ δυσκόλως μὲν, ἀλλ' ἐπιτυχῶς, καὶ ἐκάθησεν εἰς τὸ σπήλαιον τὸ δυνάμενον νὰ θεωρηθῇ ὡς αὐτὴ ἡ πηγή, διότι ἐκεῖ πρὸ τοῦ στομίου αὐτοῦ τὸ πρῶτον συγκεντροῦται τὸ ἄνωθεν δίκην βροχῆς εἰς σταγόνας καταλειδόμενον ὕδωρ, ἐκεῖθεν δὲ ῥέον ἄλλοτε μὲν ὡς ἀφρώδης χεῖμαρρος ἄλλοτε δ' ὡς καταρράκτης διὰ κρημνῶν μέχρι τῆς κοιλάδος, ἔνθα ἐνοῦται μετὰ τοῦ διασχίζοντος αὐτὴν ποταμοῦ. Ἐκεῖ λοιπὸν ὁ κ. Σβάβ ἐπιεν ἐκ τοῦ ὕδατος τῆς Στυγὸς καὶ ἐπλήρωσεν αὐτοῦ τὴν φιάλην του, περιπαίζων τὸν Πausανίαν, καὶ θριαμβεύων πασῶν τῶν προλήψεων τῶν ἀρχαίων καὶ νέων. Ἀλλ' ὅτε ἐστράφη ἵνα καταβῇ ἐκ τοῦ σπηλαίου, παραπατήσας κατεκυλίσθη κατὰ κρημνοῦ ὑπὲρ τοὺς εἴκοσι πόδας ὕψος ἔχοντος, καὶ ὁ ὁδηγὸς δὲν εἶχεν ἀμφιβολίαν ὅτι τὰ ἀερικὰ καὶ αἱ Νεράϊδες εἶχον εἰς τοῦτο τὴν χεῖρά των. Καὶ εὐτυχῶς μὲν ἡ πτώσις του πλευρὰν του οὐδεμίαν δὲν ἔθραυσεν, ἔθραυσεν ὅμως εἰς τμήματα τὴν φιάλην του, τὴν Στυγίου ὕδατος πλήρη, καὶ ὁ κ. Σολωτὴς ἐκίνει τὴν κεφαλὴν ὡς ἂν ἐλεγε· «Βεβχίως, ἀφ' οὗ ἡ φιάλη σὰς δὲν ἦτον ἐξ ὀνείου ὀνυχος! Δὲν σὰς τὸ εἶπεν ὁ Πausανίας!»

Τῇ δ' ἐπιούσῃ $8/20$ Ὀκτωβρίου ἀναχθέντες ἐκ Σόλου, καὶ τὴν ἀντιπέραν αὐτοῦ ὑψηλὴν πλευρὰν τῶν Ἀροανίων, ὅθεν προρρέει ἡ Στύξ, ἀναβάντες, κατελύσαμεν τὴν μεσημβρίαν εἰς τὸ Μέγα Σπήλαιον, καὶ ἐπεσκέφθημεν τὴν ἐν αὐτῷ μικρὰν ἀλλὰ κατάκρονον ἐκκλησίαν, ἥς αἱ θύραι καὶ αἱ εἰκόνες φέρουσιν ἐπιγραφὰς τῶν Κομνηνῶν αὐτοκρατόρων, ὁ δὲ μυχὸς αὐτοῦ ἔχει ἐν τῷ βράχῳ τετμημένον ἀρχαῖον βωμόν, πιθανῶς τῶν Νυμφῶν. Κατήλθομεν δὲ καὶ εἰς τὸν οἰνῶνα, ὅπου ὁ Σταμάτης πίθος ἐγκλείων, ἡ δυνάμενος νὰ ἐγκλείσῃ 7000 βότξας οἴνου ἐστὶν ὁ ἐν τῇ ὀρθοδοξίᾳ ἐφάμιλλος τοῦ περιφήμου τῆς Ἑιδελβέργης. Ἐν τῇ ἀποθήκῃ εἶδομεν ἀτάκτως συνερριμμένα πολλὰ ἔντυπα καὶ χειρόγραφα, ἃ μετὰ τὴν ἡμετέραν ἐπίσκεψιν διηρέυνησε καὶ διήρμωσε εἰς βιβλιοθήκην ὁ σοφὸς Οἰκονόμος ὁ ἐξ Οἰκονόμων. Προσκληθέντες δέ, παρεκαθήσαμεν εἰς πρόγευμα μετὰ τοῦ ἡγουμένου καὶ προηγουμένων, ὧν οἱ

πλείστοι ἦσαν ἄνδρες γραμμάτων, καὶ ἐπὶ μὲν τοῦ ἱεροῦ ἀγῶνος ἐπρωμάχησαν ἑνοπλοὶ τῆς Μονῆς τῶν καὶ τῶν οἰκογενειῶν αἵτινες ὡς εἰς ἀσφαλὲς φρούριον εἶχον εἰς αὐτὴν καταφύγει, ἥδη δὲ προϊστάντο σχολείου ὃ εἶχον ἰδρύσει ἐντὸς τῆς μονῆς πρὸς ἐκπαίδευσιν τῶν ἀπαιδευτῶν ἐκ τῶν ἀδελφῶν. Οὕτω δὲ οἱ ἀμαθεῖς, ὧν τινες καὶ μᾶς ὑπηρέτουν εἰς τὴν τράπεζαν, δὲν ἔζων βίον ἀργίας, ἥτις ἐστὶν ἡ μήτηρ τῶν κακιῶν, ἀλλ' ἐδιδάσκοντο ὅπως καὶ ὅ,τι ἐνῆν. Πλὴν δὲ τούτου καὶ ἡσχολοῦντο εἰς τὴν καλλιέργειαν τῶν εὐρέων κτημάτων τῆς μονῆς, ἥτις ἄλλους γεωργοὺς καὶ ποιμένας δὲν ἔχει πλὴν αὐτῶν τούτων τῶν μοναχῶν.

Ἐκεῖθεν δ' ἀπήλθομεν πρὸς τὰ Καλάβρυτα, ἐνθα κατελύταμεν τὸ ἐσπέρας εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ Φωτίλα, υἱοῦ ἐνὸς τῶν μᾶλλον διακεκριμένων πολιτικῶν ἀνδρῶν τῆς Πελοποννήσου ἐπὶ τῆς ἐπανάστασεως. Προὔτιθέμεθα δέ, πρὸς δυσμάς ἐκεῖθεν χωροῦντες, νὰ ἐπισκεφθῶμεν τὴν Ὀλυμπίαν, ἥς πλησίον πρὸ ἐτῶν αὐτὸς ὁ κ. Πρόκες εἶχεν ἀνασκάψει τὸν τάφον τοῦ Οἰνομάου, καὶ εὔρει ἐν αὐτῷ χαλκὴν περικεφαλαίαν.

Ἀλλ' ἐν ᾧ μετὰ τὸ δεῖπνον ἐσυζητοῦμεν μετὰ τῶν φιλοξενούντων ἡμᾶς τὰ περὶ τῆς περαιτέρω ὁδοιπορίας, καὶ ἰδίως περὶ τῶν ἐρειπίων ἃ κατὰ τὴν ὁδὸν ἡμῶν θ' ἀπηντῶμεν, ἔφθασε τὸ ἐξ Ἀθηνῶν ταχυδρομεῖον καὶ ἐκόμισε τῷ κ. Πρόκες ὀγκώδη τῆς πρεσβείας αὐτοῦ φάκελλον. Μόλις δ' ἀνοίξας αὐτόν, καὶ περιτρέξας τὰς πρώτας γραμμάς τοῦ κυριωτέρου ἐγγράφου, ἔγινε κάτωχρος καὶ ἔμεινεν ὡς ἐμβρόντητος. Παρακαλέσας δὲ νὰ μᾶς ἀφήσωσι μόνους, μοὶ ἐγνωστοποίησεν ὅτι φοβεραὶ τῷ ἡλθον εἰδήσεις ἐπαναστάσεως ἐκραγείσης ἐν Βιέννῃ, καὶ φόνου τοῦ ὑπουργοῦ τῶν Στρατιωτικῶν ὑπὸ τῶν ἐπαναστατῶν. Ἡ κατάπληξις, ἡ θλίψις, ἡ ἀμηχανία τοῦ ἦσαν ἀπερίγραπτοι, καὶ ἔκρινεν ἀναγκαῖον νὰ διακόψῃ τὴν ὁδοιπορίαν τοῦ καὶ νὰ ἐπανέλθῃ ὅσον τάχιον εἰς Ἀθήνας.

Ἀλλ' ἐγώ, βλέπων πόσον ἦτο τεθορυβημένος, τὸν ἀπέτρεψα ἀπὸ τούτου, εἰπὼν ὅτι εἰς ἣν διετέλει ψυχικὴν κατάστασιν, ἔπρεπε μᾶλλον νὰ ζητήσῃ διάχυσίν τινα τῆς θλίψεως καὶ ἀντιπερισπα-

σμήν κατὰ τῶν δεινῶν ἐντυπώσεων αἵτινες τὸν κατεῖχον, ἐν ᾧ ἐν Ἀθήναις ἀνὰ πᾶσαν στιγμὴν θὰ εἶχεν ἀφορμὰς ἀναξέσεως τῶν πληγῶν του, καὶ προσέτι θὰ ὑπεβάλλετο εἰς τὴν δυσάρεστον ἀνάγκην τοῦ νὰ διδῇ εἰς τοὺς συναδέλφους του καὶ εἰς τοὺς λοιποὺς ἐξηγήσεις ἐπὶ συμβάντων ὧν οὐδὲ τὰς περιστάσεις οὐδὲ τὴν ἔκβασιν ἀκριβῶς ἐγνώριζεν ἢ τῷ ἦν δυνατὸν νὰ προῖδῃ, καὶ φρόνιμον ἴσως δὲν ἦν πρὸς ἄλλους νὰ σχολιάζῃ.

Ὁ κ. Πρόκες, σκεφθεὶς ἐπὶ τινὰς στιγμάς, μοὶ εἶπεν ὅτι ἐνδίδει εἰς τοὺς λόγους μου, ἀναγνώριζων αὐτοὺς ὡς ὀρθοὺς, καὶ ἀποφασίζει νὰ ἐξακολουθήσωμεν τὴν ὁδοιπορίαν, ἀλλὰ, περιστέλλοντες αὐτήν, ν' ἀφήσωμεν πρὸς τὸ παρὸν τὴν ἀπέχουσαν Ὀλυμπίαν, καὶ περιορισθῶμεν εἰς τὸν ἐν Βάσαις ναὸν τοῦ Ἀπόλλωνος, ὡς τὸ ἔσχατον σημεῖον αὐτῆς.

Τὴν ἀκόλουθον ἡμέραν ἐπομένως ἀπῆλθομεν ἐκ Καλαβρύτων, πρὸς νότον, καί, ἄφ' οὗ μετ' ὀλίγον, ἐχαιρέτησα μετὰ συγκινήσεως τὸ Μοναστήριον τῆς Λαύρας, ὅπου ὁ Γερμανὸς ἐν ὀνόματι τῆς θρησκείας ἐκήρυξε πρῶτος τὴν πολιτικὴν ἀνάστασιν τῆς Ἑλλάδος, διηυθύνθημεν διὰ τοῦ κέντρου τῆς Ἀρκαδίας εἰς Φιγάλιαν, καὶ ἐπὶ μακρὸν ἐντρυφήσαντες εἰς τὴν θεωρίαν τοῦ ἐξαισίου αὐτῆς ναοῦ, παρηκολουθήσαμεν εἴτα τὸν Πάμισον, καὶ διὰ τῆς Μεσσηνιακῆς Εἵρας, διὰ τῆς Μεγαλοπόλεως, τῆς Ἀλέας, τοῦ Ἄργους καὶ τῶν Μυκηνῶν, χωρίων ὧν μνεῖαν ποιοῦμαι ἐν τῇ ἄνω μνημονευθείσῃ πραγματείᾳ μου, ἀφίχθημεν εἰς Ναύπλιον, καὶ ἐπεβιβάσθημεν δι' Ἀθήνας, συμπλέουσας ἔχοντες περίφημόν τινα ὁδοιπόρον Γερμανίδαν, τὴν Κυρίαν Han-Hans, ἣτις, ὡς διηγείτο, εἶχε περιέλθει μέγα μέρος τῆς Ἀσίας πεζῇ.

4.

Ἐπιστροφὴ εἰς Ἀθήνας.

Μετὰ τὴν ἐπιστροφὴν ἡμῶν εἰς Ἀθήνας¹ συνέβη ἡ τὴν εἰρήνην τῆς Ἑλλάδος διακινδυνεύσασα ἀπόπειρα δολοφονίας κατὰ τοῦ πρέσβεως τῆς Τουρκίας Μουσούρου ὑπὸ τοῦ Ναδέρη, ἀνδρὸς λογίου μὲν, παραχθέντος δ' ὑπὸ τετυφλωμένου πατριωτισμοῦ μετὰ τὸ ἐπεισόδιον τῆς ὑπὸ τοῦ Βασιλέως εἰς τὸν πρέσβυν ἐκφρασθείσης δυσαρρεσκείας διὰ τὴν ἄρνησιν διαβατηρίου εἰς τὸν Γαρδικιώτην. Ἀλλ' αἱ εἰς τὴν Τουρκίαν δοθεῖσαι διαβεβαιώσεις περὶ τοῦ ὅτι ἡ Ἑλληνικὴ Κυβέρνησις ἦν ἀμέτοχος εἰς τὸ ἐγκλημα τοῦτο, καὶ ἡ εἰλικρινὴς τοῦ ἐνόχου καταδίωξις καὶ ἡ καταδίκη αὐτοῦ, ἀπесόβησαν τὸν ἐκ τοῦ ἄφρονος τολμήματος προκληθέντα κίνδυνον. Μετὰ τὴν ἐκπνευσιν δὲ τῆς ποινῆς τοῦ ὁ Ναδέρης ἤνοιξε βιβλιοπωλεῖον, καὶ ἐντυφλώθη τὴν θυγατέρα τοῦ κ. Γ. Βλαχούτου.

Τὴν 15^{ην} /₂₇ Νοεμβρίου ἡμέραν Δευτέραν 1^{ην} ὥραν τῆς πρωίας ἡ Καρολίνα ἔτεκεν υἱὸν βαπτισθέντα ὑπὸ τῆς Κας Μαρίας Γ. Μυροκορδάτου καὶ ὀνομασθέντα Ἀλέξανδρον. Νέος δὲ φοβερός κεραυνὸς ἐνέσκηψεν ἐπὶ τὴν ἐμὴν οἰκογένειαν κατὰ τὸ ἐπιὸν ἔτος 1849. Τὸ θέρος αὐτοῦ διηρχόμεθα τὰς διακοπὰς ἐν Κηρисиᾷ, παρὰ τῷ κ. Εἰδενστάμ, οἰκοῦντες τὰ πρόσγαια αὐτοῦ δωμάτια, ὅπου οὐχὶ μόνον μυῶν καὶ γαλῶν, ἀλλὰ καὶ ὄρεων εἶχομεν συνεχεῖς ἐπισκέψεις, ἀλλ' ὅπου οὐχ ἦττον, ἂν δὲν ἐφέρομεν εἰς τὴν καρδίαν τὴν ἄκανθαν τῆς ἀναμνήσεως τοῦ θανάτου τοῦ Ἀριστίωνος, θὰ ἤμεθα λίαν ἠὲ χαριστημένοι ἐκ τοῦ λιτοῦ βίου ὃν διήγομεν.

Συνίστατο δ' ἡ οἰκογένεια τότε ἐκ τοῦ πρωτοτόκου Κλέωνος, ἐπταετοῦς ἤδη καὶ μετὰ τὸ κενὸν ὃ μᾶς ἀφῆκεν ὁ ἀγαπητὸς Ἀριστίων, εἶπετο ὁ Χαρικλῆς τετραετὴς οὗτος, καὶ τὸν κοινὸν θαυμασμὸν διὰ τῆς ἐκτάκτου καὶ ἀγγελικῆς καλλονῆς του ἐλκύων. Μετ' ἐκεῖνον δ' ἤρχοντο ὁ Ἀριστείδης καὶ ὁ Ἀλέξανδρος.

Πρὸ τῶν παραθύρων ἡμῶν διήρχετο αὐλαξ εἰς ἣν συνεχῶς ὑπὸ

τῶν κηπουρῶν διωχετεύετο τὸ νομαδικὸν Κεφαλάριον, καὶ ὁ ῥύαξ αὐτοῦ διέχεε ζωὴν καὶ ὀρόσον ὑπὸ τὰ ὑψηλὰ καὶ σύσκια δένδρα· δι' ὃ καὶ ὁ κ. Εἰδενστάμ συνέλαβε τὴν ὀλεθρίαν ιδέαν νὰ σκάψῃ ἐκεῖ λεκάνην πρὸς λουτῆρα τῶν παιδίων ὅσάκις τὸ ὕδωρ διήρχετο. Εἰς θερμὴν λοιπὸν τινα ἡμέραν, ὅτε τὸ ὕδωρ εἰς μικροὺς καταρράκτας προχεόμενον, ἐπλήρωσε τὴν λεκάνην, διαυγὲς καὶ ψυχρόν, μᾶς ἐπῆλθεν ἐν ἀπαισίᾳ στιγμῇ ἡ ιδέα νὰ λούσωμεν πρὸ τοῦ γεύματος ἐν αὐτῷ τὸν Χαρικλῆν, ὅστις εὐθυμος ἔπαιζε πέριξ ἡμῶν. Τὸ παιδίον, συνήθως εὐπειθὲς καὶ γλυκύ, τὴν φορὰν ταύτην ἐξάνεστη, καὶ ἤρχισε νὰ κλαίῃ σφοδρῶς καὶ ν' ἀνθίσταται, ὥστε διὰ βίας σχεδὸν ἡ τροφὸς τὸ ἐξέδυσεν· αἱ δὲ φωναὶ τοῦ ἐδιπλασιάσθησαν ὅταν τὸ ἐβύθισαν εἰς τὸ κατάψυχρον ὕδωρ. Ἡμεῖς δ' ἀπὸ τοῦ παραθύρου τὸ ἐνεθάρρυνομεν, καὶ ἐθαυμάζομεν, ὅταν τὸ ἐγύμνωσαν, τὴν ὠραιότητά του, ἀναπαύσαν τὴν τῶν ἀρχαίων ἀγαλμάτων τοῦ ἔρωτος.

Ἐν τούτοις εἶχε σημάνει ὁ κώδων τοῦ γεύματος, καὶ μόλις ἐνθῆκε ὁ Χαρικλῆς, καὶ ὅλα τρέμων ἔτι ἐκάθισεν εἰς τὴν τράπεζαν. Τοῦτο ὑπῆρξεν ὁ θάνατός του! Ἡ χώνευσις, παρακωλυθεῖσα, ὡς φαίνεται, ἐκ τοῦ ψύχους ὃ εἶχε καταλάβει τὸ σῶμα πᾶν καὶ τὸν στόμαχον, ἐπέφερε τὸ ἐσπέρας σφοδρὸν πυρετόν, ὅστις τὴν δευτέραν νύκτα ἐκορυφώθη ἐπικινδύνως. Τὴν ἡμέραν ἐκείνην συνέπεσε ν' ἀναβῇ εἰς Κηφισίαν, καί, διερχόμενος, νὰ ἐπισκεφθῇ τὸν κ. Εἰδενστάμ ὁ φίλος του γέρων ἱατρός Θεοφιλάς. Καὶ ἰδὼν μὲν τὸν κίνδυνον, ἐπείσθη κατὰ παράκλησιν ἡμῶν νὰ διανυκτερεύσῃ παρ' ἡμῖν· ἀλλ' ἀφοῦ παρήγγειλε τὰ δέοντα, ἀπесύρθη εἰς τὸ ὠματίον ὃ τῷ εἶχε παρασκευασθῇ, καὶ ἐκεῖ ἐκοιμήθη δι' ὅλης τῆς νυκτός, ἐν ᾧ κατ' αὐτὸν τὸν ἴδιον, ἡ ἀσθένεια ἦν τυφοειδὲς πυρετός, καὶ ἡ σωτηρία τοῦ ἀσθενοῦς ἐξηρτάτο ἐκ τῆς ἐκλογῆς τῆς στιγμῆς καθ' ἣν θὰ τῷ ἐδίδοτο τὸ ἱατρικόν.

Ἐννοήσαντες ἐκ τούτου ὅτι εἰς τὴν ἡλικίαν τοῦ δὲν εἶχε πλέον τὴν εἰς τοιαύτας περιστάσεις ἀπαιτουμένην δραστηριότητα, προσεκαλέσαμεν ἐξ Ἀθηνῶν τὸν ἱατρὸν ἡμῶν κ. Α. Πάλλην, ὅστις

ἔλθων ἀμέσως, ἀνεγνώρισε τὴν ἀσθένειαν ὡς κινδυνωδεστάτην, καὶ ἀπῆλθε τὴν μετακόμισιν τοῦ παιδίου εἰς Ἀθήνας. Ἐξετελέσθη δὲ αὕτη τὴν ἐπαύριον ἀπὸ πρωΐας διὰ δύο ἀμαξῶν, αἵτινες βραδυπόρουσαι ἐφαίνοντο ὡς νεκρὸν μᾶλλον ἐκφέρουσαι. Πολύτιμος δ' ἦν δι' ἡμᾶς ἡ παρουσία τοῦ ἀγαθοῦ κ. Πάλλη, ὅστις οὐδὲ στιγμὴν ἀφ' ἡμῶν μακρυνόμενος, προϋνόει ὡς ἱατρὸς καὶ παρηγόρει ὡς φίλος.

Κατεθέσαμεν δὲ τὸν φίλτατον Χαρικλῆν εἰς μίαν τῶν γωνιῶν τοῦ δωματίου τῆς ὑποδοχῆς, ὡς τὸ ὑγιεινότερον μέρος τῆς οἰκίας, καὶ ἐκεῖ παρὰ τὸ προσκεφάλαιόν του ἐμένομεν πάσας τὰς ἡμέρας καὶ διενυκτερεύομεν. Προϊόντος τοῦ χρόνου ὁ ἱατρὸς ἔβλεπε καὶ μᾶς ἀνήγγελλε βελτίωσιν τῆς καταστάσεώς του, καὶ ἐπῆρχοντο ὑφέσεις τοῦ πυρετοῦ, καθ' ἃς τὸ παιδίον ἀνεκάθητο καὶ ὠμίλει. Ἀλλ' ἐνθυμοῦμαι τίνα ἡσθάνθη συνόχην καρδίας ὅτε ἐν μιᾷ τῶν ἡμερῶν, φυλλολογῶν τὰς εἰδήσεις τῆς Γερμανικῆς *Illustrirte Zeitung* ἣν τῷ εἶχον δώσει πρὸς διασκέδασιν, ἀπῆλθε μίαν αὐτῶν παριστῶσαν ἐκφορὰν, καὶ διὰ φωνῆς, ἣτις ἔτι ἀντήχει εἰς τὴν καρδίαν μου, μοὶ εἶπεν· «Ὁ θάνατος περνᾷ!»

Τὴν αὐτὴν δ' ἐσπέραν ἐλθὼν ὁ ἱατρὸς καὶ ἐξετάσας τον, μοὶ εἶπεν ὅτι τὸν θεωρεῖ σωθέντα καὶ εἰσελθόντα εἰς περίοδον ἀναρρώσεως. Ἀλλ' ἐν ᾧ πλήρεις χαρᾶς ἀπесύρθημεν μετὰ τοῦ κ. Πάλλη εἰς τὴν παρκατεμένην αἴθουσαν, καὶ συνδιελεγόμεθα, ἀφῆσαντες τὸ παιδίον ὑπὸ τὴν φρούρησιν τῆς τροφῆς του, αἶφνης τὸ ἠκούσαμεν ἐκπέμπον ὀξείας κραυγᾶς, καὶ εἰσωρμήσαμεν ἔντρομοι. Ὁ ἱατρὸς ἐπλησίασεν ὠχρός, εὗρεν ὅτι ἡ κοιλία του εἶχε διὰ μιᾶς πρὶς θῆ, καὶ ἄπελπις μᾶς ἀνήγγειλεν ὅτι ἐπῆλθε θανατηφόρος διάτρησις τῶν ἐντέρων. Μετ' ὀλίγας δὲ στιγμᾶς ὁ ἀγγελόμορφος Χαρικλῆς ἡμῶν παρέδιδε τὸ πνεῦμα εἰς τὰς ἀγκάλας μας. Κεῖται δὲ τεθαμμένος πλησίον τοῦ ἀδελφοῦ του, παρὰ τὴν νοτιοδυτικὴν πλευρὰν τοῦ νεκροταφείου, ὅπου εἰ δύο παρ' ἀλλήλους τεθειμένοι ἐπιτάφιοι λίθοι εἰσὶ τὸ μνημεῖον τὸ ἐνδεικνύον τὸ τέρμα τοῦ πρώτου ἀμερίμνου καὶ ἀλύπου ἡμίσεως τοῦ σταδίου τοῦ βίου μου.

Πρὸς ἀνακούφισιν τῶν ψυχικῶν πόνων οἵτινες μᾶς κατέθλιβον, ἀπεφασίσαμεν ἢ τε σύζυγός μου καὶ ἐγὼ νὰ ἐπιχειρήσωμεν μικρὰν ἐκδρομὴν πρὸς, ν' ἀλλάξωμεν ὀρίζοντα καὶ τὰ περιστοιχοῦντα ἡμᾶς ἀντικείμενα, καὶ οὕτως ἀπήλθομεν τὴν 2 Ὀκτωβρίου εἰς Ὀρωπόν, ὅπου κατελύσαμεν εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ κ. Παππαρρηγοπούλου. Τὸ δ' ἐσπέρας, καταβάντες εἰς τὴν παραλίαν, ἀνῆψαμεν μέγα πῦρ, ὃ ἰδὼν πλοιάριον ἐκ τῆς ἀντιπέρας παραλίας καὶ ἐννοῆσαν τὸ σημεῖον, κατέπλευσε τὸ πρῶν καὶ παραλαβὸν ἡμᾶς, μᾶς διεβίβασε διὰ τοῦ πορθμοῦ εἰς Ἑρέτριαν, ἐνθα κατελύσαμεν παρὰ τῇ Κυρίᾳ Κοτζιά, ἣτις οὐ μόνον παντοίως μᾶς ἐπεριποιήθη, ἀλλὰ καὶ μοὶ ἐδώρησε μικρὸν ἀρχαῖον ἀγγεῖον καὶ χαλκοῦν Πτολεμαίου νόμισμα ἐκ τῶν εὐρεθέντων ἐν τοῖς θεμελίοις τῆς οἰκίας της. Ἐκεῖ δ' ἀπήντησα καὶ τὸν ποτὲ ὑπ' ἐμοῦ ἐκ Μονάχου πρὸς σωτηρίαν τοῦ ἀποπεμφθέντα μικρὸν Ἀνδρέαν Κοτζιά, ἔφηβον ἤδη, ἀλλ' ὑπὸ πᾶσαν ἔποψιν οὐχὶ λίαν διακεκριμένον. Ἀπ' οὗ δὲ μᾶς ἐφιλοξένησε καὶ ὁ κ. Δουμαζίνης, ἀρχαῖος ἀνώτερος ἐπάλληλος, διὰ λέμβου, ἣν αὐτὸς καὶ εἰς συγγενῆς τοῦ ἀνέλαβον νὰ διευθύνωσιν ὡς ἐρέται, παρὰ τὴν ἀκτὴν πλέοντες, ἵνα ἀποφύγωμεν τὴν τραχεῖαν καὶ ἐπικίνδυνον *Κακὴν Σκάλαν* (*Καλὴν ἀκτὴν* τῶν ἀρχαίων), μᾶς ἔφερον εἰς Ἀλιβέρι, ὅθεν ἔφιπποι ἀπήλθομεν εἰς τὸ χωρίον *Στύρα*, ὠρσίαν ἔχον τὴν θέσιν, περιέργον δὲ διὰ τὰς ἐν τῷ ὑπερκειμένῳ ὄρει τῆς Ὀχίος ἀρχαιοτάτας οἰκοδομάς, εἰς ὧν τὴν ἐπίσκεψιν μὲ συνώδευσεν ὁ δημοδιδάσκαλος Μικρός. Ἐκ Στύρων δὲ κατέβημεν εἰς τὴν τερπνὴν καὶ λεμονόφυτον πόλιν Κάρυστον. Αὐτῆς δὲ παραλαβὼν ἐγὼ τὸν φιλομαθῆ καὶ λόγιον δημοδιδάσκαλον Βιολέττην, μετέβην μετ' αὐτοῦ εἰς τὴν κατὰ τὰ ἀνατολικά τῆς νήσου κειμένην περιεργοτάτην θέσιν τῆς Ἀρχαμπόλεως, καὶ περὶ ταύτης ὡς καὶ τῆς λοιπῆς ὁδοιπορίας εἴ τι εἶχον τὴν ἀρχαιολογίαν ἐνδιαφέρον ἐξέθηκα εἰς ὑπόμνημα, ὃ πεμφθὲν εἰς τὴν Γαλλικὴν Ἀκαδημίαν ἐξεδόθη εἰς τὸν Γ' τόμον τῆς ἐν Παρισίοις Συλλογῆς τῶν ὑπομνημάτων τῶν ξένων λογίων. Ἐκ Κάρυστου δ' ἐπεστρέψαμεν πρὸς βορρᾶν πάλιν, καὶ διενυκτερεύσαμεν ἐν Δόστῳ, ὑπ' ἀρχαῖον φρού-

ριον κειμένω ἐν μέσῳ εὐρέος ἔλους, δι' ὅλης δὲ τῆς νυκτὸς δὲν ἐκλείσαμεν ὀφθαλμόν, περιβομβούμενοι ὑπὸ μυριάδων τερατωδῶς μεγάλων κωνώπων, στεντόριον σαλπιζόντων καὶ ἀνδρεῖον δόρυ τρεφόντων, καθ' ὧν δ' οἱ χωρικοὶ ἀμύνονται, κοιμώμενοι ἐντὸς μικρῶν σκηνῶν ἐρμητικῶς παντᾶχόθεν κλεισμένων. Τὸ πρωὶ δέ, ἀνυπόμονοι ν' ἀπαλλαγῶμεν τῆς βασάνου ταύτης καὶ μὴ περιμείναντες τὸν ἥλιον, ἐξηκολουθήσαμεν τὴν ὁδὸν ἡμῶν πρὸς τὴν Χαλκίδα. Ἐκεῖ δὲ μᾶς ὑπεδέχθη ἡ ἐξαδέλφη μου (ἡ νεωτέρα θυγάτηρ τοῦ Ἰακώβου Ρίζου) Εὐφροσύνη σύζυγος τοῦ Νάκου, ὅστις τότε μὲν ἦν νομαρχιακὸς ταμίας ἐν Χαλκίδι, μετ' ὀλίγον ὅμως ἀπελύθη, προσαφθείσης αὐτῷ ἀταξίας εἰς τοὺς ὑπολογισμοὺς του. Ἀνεγνωρίζετο δ' ὅτι αἱ ἐλλείψεις του προῆλθον οὐχὶ ἐκ καταχρήσεως, ἀλλ' ἐξ ἀσυγγνώστου ἀκηδεΐας ἀποτελέσματος τῆς οἰνοποσίας, ἥτις μέχρι τέλους κακῶς καὶ λυπηρῶς ἐν ἐλεεινότητι καὶ τὸν βίον αὐτοῦ κατέστρεψε.

Μετὰ διήμερον δὲ διαμονὴν ἐν Χαλκίδι, ἐπέβημεν περὶ τὰς 4 μετὰ τὸ μεσονύκτιον μεγάλης λέμβου τοῦ Β. Ναυτικοῦ, ἣν ὁ ἐκεῖ σταθμεύων πλοίαρχος Τσαμαδὸς εὐπρεπέστερῶς νὰ θέσῃ εἰς τὴν διάθεσιν ἡμῶν, καὶ δέκα εὐρωστοὶ ναῦται ὑπ' αὐτοῦ κυβερνώμενοι, καὶ ἐναγωνίως κωπηλατοῦντες, μόλις κατώρθωσαν νὰ ὑπερνικήσωσι τὸν ἐναντίον ἡμῶν κατ' ἐκείνην τὴν ὥραν οἰκὴν χειμάρρου ῥέοντα Εὐριπον, καὶ μᾶς ἀπεβίβασαν εἰς τὴν ἀπέναντι ὄχθην τῆς Αὐλίδος, ὅθεν, ἀναβάντες τοὺς περιμένοντάς ἡμᾶς ἵππους διηυθύνθημεν πρὸς Ἀθήνας. Ἀλλὰ μετ' ὀλίγον ἤρχισε βροχή, καὶ ηὔξησεν εἰς ῥαγδαίαν, διαρκέσασαν ἀνελλιπῶς διὰ πάσης τῆς ἡμέρας. Καὶ διεκόψαμεν μὲν τὴν πορείαν ἐπὶ δύο ὥρας παρὰ τῷ Σκ. Σούτσῳ ἐν Δεκελίᾳ, ἀλλ' ὅτε τὴν νύκτα ἐφθάσαμεν εἰς τὴν οἰκίαν, ἤμεθα διάβροχοι μέχρι τοῦ δέρματος, καὶ τὸ ἀποτέλεσμα ἦν ὅτι τὴν ἐπαύριον καὶ ἡμεῖς ἀμφότεροι, καὶ ὁ συνοδεύων ἡμᾶς ὑπηρέτης καὶ τῶν ἵππων ὁ ὁδηγός, πάντες συγχρόνως κατελήφθημεν ὑπὸ σφοδροῦ πυρετοῦ, ὅστις ἐπὶ μακρὸν χρόνον μᾶς ἐβασάνισε.

Κατὰ τὸ ἔτος 1843 τοῦ Ἰ. Ρίζου πεμφθέντος ὡς πρέσβεως εἰς

Κωνσταντινούπολιν, ἀντικατέστησεν αὐτὸν ὡς πρόεδρος τῆς ἀρχαιολογικῆς ἐταιρίας ὁ Ι. Κωλέττης. Καὶ ἐχώλαινεν μὲν αὕτη, διότι ὁ ὑπὲρ αὐτῆς ζῆλος ἐχώρει ἐλαττούμενος, τὰ μέλη αὐτῆς δὲν ἦσαν πολλὰ, καὶ οὐ σπανίως καθυστέρουν τὰς συνδρομὰς των. Ἄλλ' οὐχ ἦττον οἱ ἐγκυκλίων καὶ οἱ ἄλλων ἐνεργειῶν προύκαλοῦντο συνδρομαί, γενναῖαι ἐνίοτε, ὡς ἡ τοῦ Δουκὸς de Lúynes ἐκ 4000 φράγκων, καὶ ἕτεραι πολύτιμοι εἰς τὴν Ἑλλάδα ἀποστολαί, οἷα ἡ τῶν προπλάσμάτων τῶν γλυφῶν τοῦ Παρθενῶνος, κατατεθειμένων νῦν ἐν τῷ Μουσείῳ τῆς Ἀκροπόλεως, καὶ τῶν τῆς ζωοφόρου τοῦ ναοῦ τῆς Νίκης, ἐναποτεθέντων εἰς τὴν ἀρχαίαν θέσιν αὐτῶν.

Προσέτι δέ, κατ' εἰσῆγησίν μου, ὁ πεπαιδευμένος πλοίαρχος Παλάσκας ὑπελόγησεν ἐν σοφῇ πραγματείᾳ τὰς γραμμὰς τοῦ ἡλιακοῦ ὥρολογίου Ἀνδρονίκου τοῦ Κυρῆστου, καὶ εἰργάσθη εἰς τὴν ἐγκατάστασιν τῶν ὥροδεικτῶν εἰς τὴν ἀρχαίαν των θέσιν· ἀλλ' ἡ λίαν ἐνδιαφέρουσα αὕτη ἐργασία εἰμένει ἀτελής, εἰ καὶ δὲν ἔπαυσεν συνιστῶν τὴν συντέλειαν τῆς ὑπὸ τῆς Ἐφορείας τῶν Ἀρχαιοτήτων, ἀφ' ἧς ἐζηρτᾶτο.

Μετὰ δὲ τοῦ Κωλέττου τὸν θάνατον ἐξελέγη Πρόεδρος τῆς Ἐταιρίας ὁ Μανσόλας. Ἐγὼ δέ, μὴ ὡς πρὸς τὴν παρακμὴν αὐτῆς ἀπατῶμενος, ἐσκέφθην περὶ μετάρρυθμίσεως τοιαύτης τοῦ ὁργανισμοῦ αὐτῆς, ὥστε νὰ δύναται νὰ ὑφίσταται καὶ ὅτε ἐστερεῖτο πόρων, μέχρις οὗ αἰσιώτεραι περιστάσεις θὰ παρουσιάζοντο. Κατὰ σχέδιον λοιπὸν ὃ ὑπέβαλον εἰς τὴν ψήφισιν τῆς Ἐταιρίας, καὶ ὃ ἐνεκρίθη ὑπ' αὐτῆς καὶ ἐκυρώθη καὶ διὰ διατάγματος, θὰ διηρεῖτο ἔκτοτε ἡ Ἐταιρία εἰς Σύλλογον βουλευομένων μελῶν, ἀριθμοῦ ὠρισμένου, μετὰ ξένων ἀντεπιστελλόντων μελῶν, ἐπίσης ὠρισμένου ἀριθμοῦ, καὶ ἐκ μελῶν συντελῶν, ἀριθμοῦ ἀορίστου, μόνην ὑποχρέωσιν ἐχόντων νὰ καταβάλλωσι συνεισφοράν τινα ἐτησίως. Τῶν βουλευομένων μελῶν μικρὸς τις ἀριθμὸς ὠρίσθη νὰ ἐκλεγῇ ὑπὸ πάσης τῆς Ἐταιρίας, τὰ δὲ λοιπὰ, ἀπὸ ἔτους εἰς ἔτος, βαθμυδόν, ὑπὸ τῶν προεκλεχθέντων, ὡς προσὸν ἔχοντα τὴν ἐκδοσιν

σπουδαίου τινός ἀρχαιολογικοῦ ἢ ἱστορικοῦ συγγράμματος αὐτῶν.

Οὕτω, καὶ πόρων ἐλλειπόντων, ἐδύναντο τὰ βουλευόμενα μέλη, ἕνεκα τῆς ἐπιστημονικῆς αὐτῶν εἰδικότητος, νὰ γίνωνται χρήσιμα διὰ τῶν ἀρχαιολογικῶν μελετῶν των. Προσέτι δ' ἤλπιζον ὅτι ὁ σύλλογος τῶν βουλευομένων μελῶν ἐδύνατο, συμπράττων μετὰ τῆς Φυσικοῖστορικῆς Ἑταιρείας, ν' ἀποτελέσῃ τὴν πρώτην βᾶσιν τῆς ἐθνικῆς Ἀκαδημίας, ἥς τὴν ἰδρυσιν οὐδέποτε ἔπαυσα θεωρῶν ὡς τῆς πρώτης ἀνάγκης, καὶ πολλάκις ἐπρότεινα, χωρὶς ποτὲ νὰ δοθῇ εἰς τὰς προτάσεις μου προσοχή.

Ὅτε δὲ ἦλθεν ἡ ἐποχὴ τῆς πρώτης ἐκλογῆς, μερὶς τις εἰς τῶν ἰσοβίων θέσεων τὸν σφετερισμὸν ἀπεβλεψασα, καὶ κύριον ὄργανον ἔχουσα τὸν σύμβουλον τοῦ ὑπουργείου τῶν Ἐκκλησιαστικῶν Κ. Μάμουκαν, εἰσήγαγε, παρὰ πάσας τὰς ἐνστάσεις μου καὶ παρὰ τὸν κανονισμόν, ἐκλογεῖς μὴ ὄντας μέλη τῆς Ἑταιρείας, καὶ δι' αὐτῶν τὴν ψηφοφορίαν θολώσασα, εἰσήγαγεν εἰς τὸν πρῶτον τοῦ Συλλόγου πυρῆνα μέλη οὐχὶ πάντα τὴν ἀπαιτούμενην ἔχοντα ἐπιστημονικὴν βαρυτητα καὶ παιδείαν. Ἐπέμειναν δὲ νὰ δώσωσι ψήφους καὶ εἰς ἐμέ· ἀλλ' ἐγὼ παρεκάλεσα ν' ἀπόσχωσι τούτου, μὴ ὑποπτευθῇ πρὸς βλάβην τοῦ ἔργου ὅτι ἐπρότεινα τὸν νέον ὀργανισμόν ἐπὶ σκοπῷ τοῦ νὰ περιληφθῶ ἐν τῷ Συλλόγῳ τῶν ἰσοβίων βουλευομένων. Μετὰ ἓν ἔτος εἶπον, ἂν τὰ ἡδὴ ἐκλεχθέντα Βουλευόμενα μέλη μὲ κρίνωσιν ἄξιον νὰ μὲ συμπεριλάβωσιν ὡς συνάδελφόν των, ἔσται τοῦτο τιμὴ δι' ἐμέ, καὶ δὲν θέλω βεβαίως τὴν ἀρνηθῇ. Ἀλλ' αἱ ἐνστάσεις μου δὲν ἴσχυσαν καὶ ἐξελέγη μετὰ τῶν ἄλλων. Ὅτε δ' ὁ Πρόεδρος Κ. Ρίζος διωρίσθη πρέσβυς εἰς Κωνσταντινούπολιν, τότε ἐξελέγη ὑπὸ τῶν διατιθέντων ἡδὴ τὰς ψήφους τοῦ Συλλόγου ὁ Κ. Γλαράκης, ἀνὴρ λόγιος μὲν, ἀλλ' ἥκιστα εἰδικός, καὶ τὸν σκοπὸν τῆς μεταρρυθμίσεως τῆς Ἑταιρείας οὐδόλως ἐννοήσας. Ἐγὼ δ' ἐξηκολούθησα γραμματεύων.

Πολὺ δὲ μετὰ τὴν ἐπάνοδον ἡμῶν ἐκ τῆς εἰς Πελοπόννησον ἐκδρομῆς δὲν ἔμεινεν εἰς Ἀθήνας ὁ κ. Πρόεδρος. Ἡ Αὐστριακὴ κυβέρνησις, ἃφ' οὗ ἀνέκυψεν ἐκ τῆς ἐπαναστάσεως, εἶτε διότι ἠθέλησε

νὰ μεταβάλλῃ τὴν ἐν Ἑλλάδι πολιτικὴν αἰσῆς, ἥττον ἀναμιγνυμένη εἰς αὐτῆς τὰ ἐσωτερικά, εἴτε ἔχουσα ἀνάγκην τῶν ὑπηρεσιῶν τοῦ κ. Πρόκες ἐν Γερμανίᾳ, ἐνθα ζωτικώτερα ἐκινούντο τότε δι' αὐτὴν ζητήματα, μετεκάλεσε καὶ μετέθεσεν αὐτὸν εἰς Βερολίνον, ἔπειτα εἰς Φραγκφόρτην καὶ τέλος ἔπεμψε πρεσβευτὴν εἰς Κωνσταντινούπολιν. Ὁ κ. Πρόκες ἦν ἀνὴρ ικανώτατος, φιλότιμος, πολλὴν ἔχων τὴν δραστηριότητα καὶ τὴν πρωτοβουλίαν, ἀλλὰ τὴν φαντασίαν ὑπερβαίνουσαν τὴν κρίσιν, ὥστε καὶ ἐν Ἀθήναις οὐ σπανίως πράγματα παρεῖχεν εἰς τὴν κυβέρνησιν, ἐν δὲ Κωνσταντινουπόλει, ὡς φερώνυμος Ἀνατολικὸς (d'Osten), ἐδείχθη λίαν φιλότουρκος. Ὅσον ὅμως καὶ ἂν τὸν ἡσχόλει ἡ πολιτικὴ δὲν τὸν ἀπέσπα ἐντελῶς καὶ ἀπὸ τῶν πρώτων φιλολογικῶν καὶ ἀρχαιολογικῶν κλίσεων του, καὶ ἰδίως ἐνέκυπτεν εἰς τὴν νομισματικὴν, ὥστε κατήρτισε μέχρι τέλους συλλογὴν ἣν οἱ κληρονόμοι του ἐπώλησαν ἐν μετέπειτα χρόνοις 400,000 Μάρκων εἰς τὸ Μουσεῖον τοῦ Βερολίνου. Πολλὰ ἀνέκδοτα ἑλληνικὰ νομίσματα τῆς πολυτίμου τῆς παύτης συλλογῆς ἐδημοσίευσεν εἰς τὸ τέλος τοῦ πρώτου τόμου τῶν ἐμῶν Ἑλληνικῶν ἀρχαιοτήτων, τὸν περατωθέντα ἐν ἔτει 1842. Ἀλλ' αἱ σπουδαῖαι γνώσεις του δὲν τὸν ἀπῆλλαττον πάντοτε καὶ ἀστείων τινῶν περιπετειῶν. Μίαν ἡμέραν, καθ' ἣν μοὶ ἐπεδείκνυε διαφόρους νεωστὶ ἀποκτηθέντας θησαυροὺς, μοὶ ἐπρότεινε νὰ ἐπισκεφθῶμεν ὁμοῦ τὸν ἐν Πειραιεῖ ὁρμουῦντα Ἀγγλον πλοίαρχον, ὅστις ἐλέγετο κεκτημένος ἐκλεκτὰ νομίσματα. Ἐδέχθην λοιπὸν προθύμως καὶ κατέβημεν εἰς ἐπίσκεψιν τοῦ πλοιάρχου, ὅστις προθύμως μᾶς ἔδειξεν ὅ,τι εἶχεν ἐξαίρετον καὶ ἐν ἄλλοις ἐξῆρε τὸ κάλλος καὶ τὴν σπανιότητα δὲν ἐνθυμούμαι πλέον τίνος σπανιωτάτου νομίσματος. Ὁ δὲ Κ. Πρόκες παρετήρει καὶ ἐθαύμαζεν αὐτό· τέλος δ' ὡμολόγησε καὶ τὴν ἄκρατόν του ἐπιθυμίαν τοῦ νὰ τὸ ἀποκτήσῃ εἰς συμπλήρωσιν μέρους τῆς συλλογῆς του, καὶ προσέφερε νὰ τὸ ἀγοράσῃ. Ἀλλ' ὁ πλοίαρχος ἀπήντησεν ὅτι τοιοῦτος θησαυρὸς δὲν πωλεῖται, καὶ οὐδὲ διὰ πεντακόσια φράγκα δὲν θὰ τὸ παρεχώρει. «— Ἐστω, πεντακόσια φράγκα, ἀνέκραξεν ὁ κ. Πρό-

κες. Σᾶς τὰ προσφέρω». — «Λυποῦμαι ὅτι δὲν δύναμαι νὰ τὰ δε-
χθῶ, ἀπήντησεν ὁ Ἀγγλος. Καὶ ἤξεύρετε διατί; διότι θὰ σᾶς
ἐκλεπτον τὰ 490. Τὸ νόμισμα δὲν εἶναι γνήσιον, ἀλλ' ἀπλοῦν
ἐκμαγεῖον!»

Καὶ τοῦ Γάλλου δὲ ἐπιτετραμμένου, τοῦ κ. Θουβενέλ, μετε-
βλήθη κατὰ τὸν αὐτὸν χρόνον ἡ τύχη. Ὁ κύριος οὗτος ἐλθὼν κατὰ
τὰ 1845 εἰς Ἀθήνας ὡς γραμματεὺς τῆς Γαλλικῆς πρεσβείας, ἥς
προΐστατο ὁ κ. Πισκατόρης, μοὶ εἶχε φέρει συστατικόν, δὲν ἤξεύρω
πλέον ἂν ὑπὸ τοῦ κ. Lebas ἢ ἄλλου τινὸς μέλους τῆς Γαλλικῆς
Ἀκαδημίας. Ὅτε δ' ὁ κ. Πισκατόρης προὔβιβάσθη εἰς πρεσβευτὴν
εἰς Μαδρίτην, ἔμεινεν ὁ κ. Θουβενέλ ἐπιτετραμμένος μέχρι τοῦ
διορισμοῦ ἄλλου πρέσβεως, ἐπαύθη δ' ἐπὶ τῆς Γαλλικῆς ἐπανα-
στάσεως καὶ τὸν ἀντικατέστησεν ὁ κ. Ρεϋνεβάλλ, ὅστις ὁμῶς
καὶ αὐτὸς ἐπαύθη πρὶν ἢ εἰλθῇ εἰς Ἀθήνας, τότε δ' ἀνετέθη προσω-
ρινῶς εἰς τὸν κ. Θουβενέλ πάλιν ἡ ἀποστολὴ τῆς πρεσβείας, καὶ
ἐπειτα τῷ ἐδόθη ὁ βαθμὸς τοῦ ἐπιτετραμμένου. Ἀλλ' ἡ ἐπανα-
στατικὴ λαϊκὰ εἶχεν ἀφαιρέσει ὑπὸ τοὺς πόδας τοῦ νέου διπλω-
μάτου τὴν βάσιν ἐφ' ἣς ἐστηρίζετο. Ἐν μιᾷ δὲ τῶν ἡμερῶν τοῦ
Ἰανουαρίου 1849 ἀπηντήθημεν καὶ συνεπεριπατήσαμεν πρὸς τὰ
Πατήσια, καὶ καθ' ὁδὸν μοὶ ἐξέφραζε τὴν ἀπελπισίαν του διότι
συνετρίβη τὸ στάδιόν του μόλις ἀρξάμενον. «Ἐδυνάμην, μοὶ εἶπε,
μετὰ τὰς καλὰς περὶ ἐμοῦ μαρτυρίας αἵτινες ὑπάρχουσι παρὰ τῷ
ὑπουργείῳ τῶν ἐξωτερικῶν, νὰ ἐλπίσω ὅτι μετὰ τινα χρόνον ἤθε-
λον φθάσει εἰς τὸ τέρμα τῆς φιλοδοξίας μου, θὰ προὔβιθαζόμην εἰς
ἀρχηγὸν πρεσβείας παρὰ τινι μικρᾷ αὐλῇ ἴσως τῆς Γερμανίας.
Ἀλλ' ἤδη ταῦτα πάντα φρουῶ, καὶ δὲν δύναμαι ἄλλο νὰ περι-
μένω ἢ τὴν προσεχῇ παύσιν μου καὶ ἐξ αὐτῆς τῆς θέσεως τοῦ γραμ-
ματέως. Ἐδῶ λήγει ὁ πολιτικὸς βίος μου. Παρεκάλεσα ἤδη τὸν
οἶλόν μου κ. Γεώργιον Σταῦρον, διοικητὴν τῆς Ἐθνικῆς Τραπε-
ζης, νὰ μοὶ δανείσῃ ποσότητά τινα, δι' ἣς θέλω ἐπιστρέψῃ εἰς
Παρισίους, καὶ προσπαθήσει ν' ἀνοίξω ἐκεῖ ἐργαστήριόν τι, βιβλιο-
πωλεῖον, ἢ εἴτι ἄλλο διὰ νὰ ζήσω».

Τοιαύτας ἀπογνώσεως λέξεις μοι ἔλεγεν· ἀλλ' ἀκριβῶς μετὰ μίαν ἐβδομάδα τὸ ταχυδρομεῖον ἔφερε..... τὸν προβιβασμὸν τοῦ κ. Θουβενέλ εἰς ἑκτακτον ἀπεσταλμένον καὶ πληρεξούσιον ὑπουργὸν ἐν Ἀθήναις! Ὅτε δὲ ἐπῆγα νὰ τὸν συγχαρῶ διὰ τοῦτο, μοι ἐξήγησεν ὅτι ὁ συγγενὴς του Cuvilier Fleury, ὅστις ἦν εἰς ἓκ τῶν συντακτῶν τῆς « Ἐφημερίδος τῶν Συζητήσεων », καὶ ἴσχυε παρὰ τοῖς ἀνθρώποις οὓς ἡ ἐπανάστασις ἔφερεν εἰς τὰ πράγματα, συνηγόρησεν ὑπὲρ αὐτοῦ, ὥστε οὐ μόνον δὲν ἐπαύθη, ἀλλὰ καί, ἐπειδὴ εἰς τὸν Γαλλικὸν ὀργανισμὸν δὲν ὑπῆρχεν ἡ θέσις ἐπιτετραμμένου, τὸν διώρισαν ἀμέσως πρέσβυν. Ὡς τοιοῦτος δὲ ἐδείχθη λίαν ὑπηρετικός εἰς τὴν Ἑλλάδα, ἰδίως κατὰ τὴν ὑπόθεσιν τοῦ Πασιφίκου, ὅτε ἐβράχυνε τὸν ἀπεσταλμένον τῆς Γαλλίας Gros, καὶ συνέταπτεν αὐτὸς τὰ διπλωματικά ἔγγραφα τοῦ ἀνικάνου εἰς σύνταξιν αὐτῶν ἡμετέρου ὑπουργοῦ τῶν ἐξωτερικῶν κ. Λόντου, δι' ὃ καί, εὐγνωμονῶν ὁ Βασιλεὺς, στενωπὸς τὸν ἐσύστησεν εἰς τὴν Γαλλικὴν κυβερνήσιν. Ἐκ τῆς συστάσεως δὲ ταύτης μετετέθη ὁ κ. Θουβενέλ εἰς Βαυαρίαν, καὶ εὗρεν ἐκεῖ θερμὴν δεξίωσιν. Εἶτα δὲ μετακληθεὶς εἰς Παρίσια, ὑπηρέτησε παρὰ τῷ ὑπουργείῳ ὡς διευθυντῆς τοῦ διπλωματικοῦ κλάδου καὶ κατόπιν ἐπρέσβευσεν ἐν Κωνσταντινουπόλει, μεθ' ὃ ἀπέθανεν ἐν Γαλλίᾳ ὑπουργὸς ὢν τῶν ἐξωτερικῶν.

Καὶ τρίτη ὁ ἄλλη μεταρρύθμισις ἐπῆλθε σχεδὸν συγχρόνως εἰς τὸ ἐν Ἀθήναις διπλωματικὸν σῶμα, ὁ διορισμὸς τοῦ κ. Λύονος εἰς Ἑλβετίαν, καὶ ἡ ἀντικατάστασις αὐτοῦ διὰ τοῦ κ. Οὐάϊς, μεταβολὴ ἣτις πύχαρίστησε τὴν Αὐλὴν καί, πλὴν τῶν ἀγγλιζόντων πολιτικῶν, πάντα τὰ ἄλλα κόμματα καὶ προσέτι πάντας τοὺς ἑκτὸς τῶν κομμάτων, ὅσοι ἐφρόνουν ὅτι τοῦ Λύονος ὁ βίαιος χαρακτήρ καὶ ἡ ἐκ συστήματος καταφορὰ αὐτοῦ κατὰ τοῦ Βασιλέως ἐβλαπτε τὴν Ἑλλάδα, καὶ αὐτῆς τῆς Ἀγγλίας τὴν ἐπιρροὴν εἰς τὴν χώραν ταύτην ἠλάττου. Ἀφ' οὗτο ὁ Βασιλεὺς ἀπεμάκρυνε τῆς Ἑλλάδος τὸν κενόδοξον, ἀλλὰ τοῦ Λύονος ἰδιαίτερον φίλον καὶ ὑπὸ τὴν ἐπιρροὴν αὐτοῦ διατελοῦντα Ἀρμανσπέργην, τὰ πάντα εἰς τὰς ὀψεις τοῦ Λύονος μετεβλήθησαν ἐν Ἑλλάδι, καὶ ἐγένοντο ἐκ λευκῶν

ἔλανα. Ἀκάθεκτος τὰς ὁρμὰς ἀλλὰ τὸν χαρακτῆρα εἰλικρινῆς, κατήντησε βαθμηδὸν νὰ πιστεύῃ ὁ ἴδιος ὅ,τι ἔγραφεν εἰς τὴν κυ-
 βέρνησίν του, καὶ νὰ ἐμπνεύσῃ καὶ εἰς τὴν περὶ αὐτὸν συναspi-
 θείσαν Ἑλληνικὴν ἀντιπολίτευσιν τὰς πεποιθήσεις ὅτι ὁ Βασι-
 εὺς ἦν ὁ κακὸς τῆς Ἑλλάδος ὀαίμων, καὶ ὅτι μετ' αὐτοῦ οὐδεμία
 εἴη ἐλπίς σωτηρίας. Πολλάκις τὰς πρωίας τὸν ἀπῆντων συμ-
 περιδιαβάζοντα εἰς τὸ πρὸ τῆς πρεσβείας πιπερεῶν ἄλσος καὶ ζωη-
 ρῶς συνδιαλεγόμενον μετὰ τοῦ ἀπέναντι αὐτοῦ οἰκοῦντος πρέσβεως
 τῆς Τουρκίας Μουσούρου, ὅστις ὑπεστήριζε τὴν κατὰ τῆς Ἑλλά-
 δος δυσμένειάν του, εἰ καὶ ἦν Ἕλλην καὶ αὐτός, τοῦ σταδίου τοῦ
 ἀρξάμενος ὡς γραμματεὺς τοῦ ὑγειονομείου μιᾶς τῶν νήσων τοῦ
 Αἰγαίου, νομίζω τῆς Τήνου. Τότε καὶ κοινῇ συνεργείᾳ του ἐτέθη-
 σαν αἱ βάσεις τῆς πολιτικῆς, δι' ἧς ἡ Ἀγγλία δυσμενῶς κατὰ τῆς
 Ἑλλάδος διατεθεῖσα, οὐκ ὀλίγον ἐβλάψεν αὐτήν, καὶ τοῦ πολυ-
 πλόκου ἀνατολικοῦ προβλήματος ἐβούλετο τὴν λύσιν. Ἡ ἀνά-
 κλησις λοιπὸν τοῦ κ. Λύον, ὡς μεταβολὴ τῆς ἀγγλικῆς ἐξωτερικῆς
 πολιτικῆς ἐκληφθεῖσα, πολὺ πολλοὺς ἐνθρόνισεν, καὶ οὐχ ἥττον
 τὴν Αὐλὴν, διὰ μνήμης ἔχουσιν ὅτι ἂν ὁ κ. Λύον ἀπὸ πλοίαρχος
 ἐγίνε πρέσβυς, ὥρειλε τοῦτο εἰς τὸν Βασιλέα. Παρὼν ἡμῖν εἰς
 Βασιλικὸν χορὸν ὅτε ἡ Βασίλισσα πλησιάσασα τὸν ἀνακαλούμενον
 διπλωμάτην καὶ περὶ τῆς νέας αὐτοῦ θέσεως διαλεγομένη, τῷ εἶπε
 μετ' εἰρωνικῶς χαιρεκάκου ἀστεϊσμοῦ, ὅτι θέλει ἔχει τοῦ λοιποῦ
 τὴν λίμνην τοῦ Δερμάννου διὰ τοὺς ναυτικούς του ἐξελιγμούς.
 Ἐγνώριζον δ' ἐγὼ τότε τὴν θέσιν τῆς κοινῆς γνώμης μετ' ἀκρι-
 βείας καὶ ἀπρολήπτως, διότι εἰ καὶ μακρὰν ἡμῖν πάσης πολιτικῆς
 ἐνεργείας καὶ οὐδὲν συμφέρον μὲ συνέδεε μετ' αὐτῆς, ἀλλ' ἐπε-
 σκόπουν αὐτὴν ἐπιμελῶς δι' ἧς ἔπεμπον ἀνταποκρίσεις εἰς τὰ
 « Ἑωθινὰ Χρονικὰ » προσπαθῶν δι' αὐτῶν νὰ ἐπανορθῶ τὴν δια-
 στρεφὴν τῶν εἰς Ἀγγλίαν μεταδοιδομένων ἰδεῶν περὶ Ἑλλάδος.

Δὲν ἤργησαν ὁμῶς καὶ ἡ Αὐλὴ καὶ ἡ κοινωνία νὰ ἐννοήσωσιν
 ὅτι ἡ χαρὰ των ἐπὶ τῇ μεταβολῇ ἦν πρόωρος, διότι ἂν ὁ κ. Λύον
 ἦν ὁρμητικὸς, ὁ διάδοχος αὐτοῦ ἦν φύσει στρυφνὸς καὶ μεμφίμοιρος,

καὶ ὅπου ἐκεῖνος ἀναφανδὸν ἐπληττε, φρονῶν, ἀδίκως μὲν ἴσως, ἀλλ' ἄνευ ὑστεροβουλίας ὅτι ἀμύνεται ἢ ὅτι ὠφελεῖ, οὗτος ἔδακνε λανθάνων καὶ χαιρεκάκως, ὡς καὶ ἐγὼ αὐτὸς ἔλαβον μετὰ καιρὸν ἀφορμὴν ἐξ ἰδίας πείρας νὰ τὸ γνωρίσω. Ἀλλ' αἱ πρῶταί μου σχέσεις μετὰ τοῦ Κ. Οὐάϊς ἦσαν φιλικώταται, καὶ ἐτερπόμην καὶ ὠφελούμην συνδιαλεγόμενος μετ' αὐτοῦ, διότι ἦν ἀνὴρ παιδείας καὶ φιλοτέχνης, αὐτὸς δοὺς τὰ σχέδια τῶν τοιχογραφιῶν αἵτινες κοσμοῦσι τὸ νέον Βουλευτήριον τοῦ Λονδίνου, καὶ συγγράψας βιβλίον περὶ δημοτικῆς ἐκπαιδεύσεως, ὃ μοὶ ἐδάνεισεν εἰς ἀνάγνωσιν. Καὶ ἀπὸ μὲν τῆς συζύγου του ἣτις ἦν ἀνεψιά τοῦ Μεγάλου Ναπολέοντος, ἦν διεζευγμένος, εἶχε δὲ μεθ' ἐαυτοῦ τὴν ἀδελφήν του, γυναικα σεβαστὴν καὶ λίαν εὐχάριστον, καὶ τὴν θυγατέρα της νέαν χαριεστᾶτην, ἣτις μετὰ ταῦτα ἐμόνασε, διότι πᾶσα ἡ οἰκογένεια ἦτο καθολικὴ. Ἐγὼ δὲ συνεχῶς τὰς ἐσπέρας διηρχόμην μόνος μετ' αὐτῶν καὶ τοῦ Κ. Οὐάϊς ἐντὸς τῶν ὀωματίων των. Ἐπρεπε δὲ καὶ πρὸς τὴν κλασσικὴν ἀρχαιότητα ὁ πρέσβυς ἐνθουσιασμόν, ὥστε καὶ μία τῶν πρώτων ἐφέσεών του, ὅτε ἦλθεν εἰς Ἀθήνας, ἦν νὰ ἰδῇ εἰς αὐτῶν τὴν σκηνὴν παριστωμένην τὴν Ἀντιγόνην τοῦ Σοφοκλέους μετὰ τῶν χρῶν ὡς ἐτόνισεν αὐτοὺς ὁ Μενδελσών. Τὴν εὐχὴν του δὲ ταύτην πολλάκις μοῖ' ἐξέφρασε, κακίζων πως καὶ τὴν Ἑλληνικὴν κυβέρνησιν ὅτι τοιαύτη ἰδέα δὲν τῇ ἐπέρχεται.

Ἐγὼ δέ, καὶ ἐκτιμῶν τὸν τοιοῦτον κλασσικὸν ἐνθουσιασμόν του, καὶ μὴ θέλων νὰ ἐκληφθῇ ὑπὸ τοῦ ξένου, ὅτι καὶ ἀκούοντες παρ' ἄλλων τὴν τοιαύτην πρότασιν ἐδυνάμεθα νὰ μένωμεν ἀδιάφοροι, ἀνταπεκρίθην θερμῶς εἰς αὐτήν. Ἀλλὰ πλὴν τῶν ἄλλων δυσχερειῶν, ἃς ἐξ ἐθνικῆς φιλοτιμίας δὲν τῷ ὠμολόγουν, τῷ ἀνέφερα μίαν, καὶ αὐτὴν οὐχὶ μικράν, ὅτι ὁ Μενδελσών ἐτόνισε τοὺς χοροὺς τοῦ Σοφοκλέους κατὰ τὴν ἀρχαίαν τῶν λέξεων προσωδίαν, ἣτις ὅμως μετεβλήθη διὰ τῶν αἰώνων, οὕσα ἴσως τὸ μόνον, τοῦλάχιστον τὸ κυριώτερον μέρος τῆς ἀρχαίας προφορᾶς τὸ ἀλλοιωμένως ἔχον παρ' ἡμῖν· ἐπομένως αἱ συνθέσεις ἐκεῖναι τοῦ Γερμανοῦ

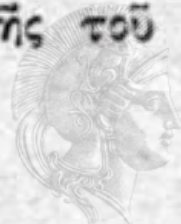
φιλοποιοῦ τῷ εἶπον ὅτι δὲν θὰ ἐφηρμόζοντο εἰς τοὺς στίχους τοῦ ποιητοῦ, ἂν δὲν ἠθέλομεν ὅλως παρατόνως καὶ γελοίως δι' Ἑλλήνας ἀκροατὰς νὰ ἠχήσωσιν ἐπὶ τῆς Ἑλληνικῆς σκηνῆς. Τῷ προσέθηκα δ' ὅτι ἄλλη θεραπεία τότε δὲν ὑπῆρχεν ἢ τὸ νὰ γίνη ἢ καὶ ἄλλως, διὰ τὴν κατάληψιν τῶν πλείστων ἐκ τῶν θεατῶν ἀναπόφευκτος μετάφρασις τῆς τραγωδίας εἰς τὴν σήμερον ὁμιλουμένην, οὕτως ὥστε καὶ εἰς τοὺς χοροὺς ὡς καὶ εἰς τὸν διάλογον, ἀκτηρευμένων ἀκριβῶς τῶν ἀρχαίων μέτρων, ν' ἀντικαταστήσωσι τὰς ἀρχαίας μακρὰς θέσεις αἱ παρ' ἡμῖν τετονισμέναι, καθ' ὃ σύστημα ἐγὼ αὐτὸς εἶχον πρεσβεύσει καὶ ἐκθέσει ἄλλοτε ἐν ἰδίᾳ πραγματείᾳ περὶ τῆς σχέσεως τῆς ἀρχαίας προσωδίας πρὸς τὴν παρ' ἡμῖν. Ταῦτα ἀκούσας καὶ συζητήσας μετ' ἐμοῦ ὁ κ. Οὐάϊς μετ' ἐμβριθείας ἀνδρὸς τῆς ἀρχαίας φιλολογίας κατόχου, μ' ἐνεψύχωσε νὰ ἐπιχειρήσω τὸ ἔργον ὃ τῷ κατεδείκνυον ὡς ἀναγκαῖον, καὶ διὰ τοῦτο μετέφρασα τότε τὴν Ἀντιγόνην εἰς τὴν καθ' ἡμᾶς. Περὶ τῆς ἐργασίας δὲ ταύτης ἀκούσας ἡ Κυρία Θεϊλε (Thiele), συζυγὸς τοῦ ἐπίσης τὴν Ἑλληνικὴν φιλολογίαν καλλιεργούντος πρέσβεως τῆς Πρωσίας, εὐηρεστήθη νὰ μοὶ φέρῃ ἐκ Γερμανίας καὶ μοὶ δωρήσῃ τὴν μουσικὴν τοῦ Μενδελσῶνος. Καὶ ἐγὼ μὲν ἐπεράτωσα τὴν μετάφρασιν, ἄλλ' οὐχ ἦττον τὸ δράμα δὲν ἐδιδάχθη, ἔνεκα τῶν πολλῶν δυσκολιῶν ἃς ἀνωτέρω αἰνίττομαι, ἥτοι τῆς ἐλλείψεως ἠθοποιῶν ικανῶν διὰ τοιαύτην παράστασιν καὶ θεάτρου κεκτημένου πόρους. Μόνον δὲ τὰ κοράσια παρθεναγωγείου τινός, τοῦ τῆς Κας Σουρμελῆ, γυμνασθέντα, ἔψαλαν Ἑλληνιστὶ τινὰς τῶν χορῶν τῆς Ἀντιγόνης εἰς τὰς ἐξετάσεις των· ὅτε δ' ἡμην ἐν Ἀμερικῇ (κατὰ τὸ 1867), τότε ἐδιδάχθη, ὡς ἀνέγνων εἰς τὰς ἐφημερίδας, ἡ Ἀντιγόνη εἰς τὸ θέατρον τοῦ Ἡρώδου, ἄλλ' οἰκτρότατα καὶ ἄνευ τῶν χορῶν· ὁ δὲ τότε θεατρῶνης, ὅστις δῆποτε, μετετύπωσε πρὸς τοῦτο εἰς ἰδιαίτερον φυλλάδιον τὴν μετάφρασίν μου, χωρὶς νὰ νομίσῃ ἀναγκαῖον οὐ μόνον νὰ ζητήσῃ τὴν ᾄδειάν μου, ἀλλ' οὐδὲ καὶ νὰ εἰπῇ ἐπὶ τοῦ φυλλαδίου ἢ εἰς τὰ θεατρικὰ προγράμματα ὅτι ἐγὼ ἡμην ὁ μεταφραστής!

+ Καὶ ἄλλη τις ἀπόπειρα παραστάσεως τῆς Ἀντιγόνης ἐγένετο μετὰ πολὺν χρόνον, ἥτις οὐχ ἦττον ἀπέτυχε. Κατὰ τὸ 1875 ὅτε ἤμην ἐν Γερμανίᾳ μοὶ ἔγραψεν ὁ Αὐτοκράτωρ τῆς Βρασιλίας ὅτι ἐμελέτα νὰ ἐπισκεφθῇ τὴν Ἑλλάδα μετὰ ἓν ἔτος, καὶ μοὶ ἐζήτηι νὰ τῷ ὑποδείξω τὸ καταλληλότετον ὁρομολόγιον ἵνα ἐν ἐλαχίστῳ χρόνῳ ὅ,τι πλεῖστα ἰδῇ. Τὴν μέλλουσαν λοιπὸν ἐπίσκεψιν τοῦ φιλέλλητος καὶ σοφοῦ ἡγεμόνος ἔσπευσα ν' ἀναγγεῖλω εἰς Ἀθήνας καὶ ἐγνωμάτευσα ὅτι δεξίωσις δι' αὐτὸν πολυτελεστέρα καὶ τοῖς φρονήμασιν αὐτοῦ μᾶλλον συνάδουσα δὲν ἐδύνατο νὰ τῷ γίνῃ παρ' ἂν ἤθελε διεσκευασθῇ καταλλήλως τὸ θέατρον τοῦ Ἡρώδου κατὰ τὸν ἀρχαῖον ῥυθμόν, καὶ εἰς αὐτὸν παρασταθῇ ἡ Ἀντιγόνη κατὰ τὴν μουσικὴν τοῦ Μενδελσῶνος, λχμβανομένων ἐκ πάντων τῶν ἐν Ἀθήναις Ἑλληνικῶν θεατρικῶν θιάσων τῶν ἀρίστων προσώπων, καὶ καλῶς καταρτιζομένου καὶ ἐν τῷ Ὠδείῳ ἐγγυμναζομένου χοροῦ, πρὸς ὃν ὑπῆρχεν ὁλοκλήρου ἔτους καιρός. Ἐπρότεινον δὲ τὸ οὕτω καταρτισθὲν ἀρχαῖον ἐκεῖνο θέατρον νὰ μείνῃ καὶ εἰς τὸ μέλλον, καὶ ἀπαξ ἐκάστου μηνὸς νὰ διδάσκηται ἐν αὐτῷ ὑποχρεωτικῶς μετὰφρασις ἀρχαίου τινὸς δράματος, ὅπερ κατ' ἐμὲ θὰ ἐκίνει ἀναμφιβόλως τὴν προσοχὴν καὶ τὸ ἐνδιαφέρον τῶν ξένων. Ἀλλ' εἰ καὶ πολλάκις καὶ πρὸς πολλοὺς ἔγραψα καὶ ἀνέπτυξα τὰς προτάσεις ταύτας, οὐδ' ἡ ἐλαχίστη ἐδόθη προσοχὴ εἰς αὐτάς, καὶ δὲν ἐξετελέσθησαν.

Τὸ δύσκολον δὲ καὶ δυσμενὲς τοῦ χαρακτῆρος τοῦ κ. Οὐάϊς ἐδείχθη μάλιστα μετ' οὐ πολὺ ἐπὶ ὑποθέσεως προελθούσης ἐκ συμβάντος καθ' ἑαυτὸ δυσαρέστου καὶ κατακριτέου, ἄλλως ὅμως παιδωριώδους, ὃ πᾶς ἄλλος θὰ ἐσυμβίβαζεν ἐντὸς μιᾶς ὥρας μετὰ τῆς ἀστυνομίας. Ἐκεῖνος ὅμως ἐξ ἐπιμόρφου χαιρεκακίας σκαγιῶς ὑποστηριχθείσης καὶ ὑπὸ τοῦ τότε πρωθυπουργοῦντος Παλμερστῶνος, ἐκρύψωσεν αὐτὸ εἰς ζήτημα μεγάλων διπλωματικῶν διαστάσεων, ἡκιστα τιμῶν τὴν Ἀγγλίαν, διακινδυνεύσαν δὲ τὴν ὑπαρξιν τῆς Ἑλλάδος καὶ τὴν εἰρήνην τῆς Εὐρώπης.

Κατὰ τὴν νύκτα τῆς μεγάλης Παρασκευῆς τοῦ ἔτους 1848

παιδιά τινὰ κακῶς ἀνατεθραμμένα, ἀφ' οὗ παρηκολούθησαν τὸν ἐπιτάφιον ἀπωκισμένου τινὸς ἐκκλησιδίου τοῦ δυτικῷ μέρους τῆς πόλεως πρὸς τὸν Κεραμεικόν, κατ' ἔθιμον πάσης κατακρίσεως ἄξιον, ἐπικρατοῦν δ' ἔτι τότε εἰς τινὰς πόλεις τῆς ἔτι ὑποδούλου Ἑλλάδος, καὶ ὃ δὲν ἔπρεπε ν' ἀνέχεται τῶν Ἀθηναίων ἡ ἀστυνομία, ἀλλὰ σήμερον εὐτυχῶς ἐκλιπὸν ἐκ πάσης τῆς Ἑλλάδος, ἔκαυσαν εἰς τῆς ἐκκλησίας τὸν περίβολον τὸν Ἑβραῖον, ἥτοι ξύλον τι περιβεβλημένον ῥάκη, καὶ ὑποτιθέμενον ὅτι παριστᾷ τὸν σταυρώσαντα τὸν Χριστόν· ἔπειτα δὲ ἐν τῇ παιδαριώδει ἐξάψει των, ἐν ᾗ ὅλα ὁμοῦ διήρχοντο πρὸ τῆς παρακειμένης οἰκίας Ἰσπανοῦ τινος Ἰουδαίου, Δὸν Πασιφίκου καλουμένου, ἔρριψαν λίθους καὶ ἔθραυσάν τινὰς τῶν ὑέλων αὐτῆς, καὶ ἄλλας ἴσως τινὰς ζημίας ἐπέφερον ἀτακτήσαντα, μέχρις οὗ γνῶσιν λαβοῦσα τῶν συμβάντων ἡ ἀστυνομία, ἐπῆλθε καὶ διεσκέδασε τὸν ταραχοποιὸν ὄμιλον, φυλακίσασα καὶ τινὰ τῶν παιδίων. Ἀλλὰ τοῦτο δὲν ἤρκεσεν· ὁ δόλιος Ἰουδαῖος, ἀξιῶν ὅτι εἶναι προστατευόμενος τῆς Ἀγγλίας, ἐν ᾗ τοιαύτην ιδιότητα ὁ νόμος δὲν ἀνεγνώριζεν, εὔρεν ἀξιόλογον κέρδους εὐκαιρίαν ἣν ἔσπευσε νὰ ἐκμεταλλευθῇ, διίσχυρισθεὶς ὅτι πολλῶν ἑκατοντάδων χιλιάδων ζημίαν ὑπέστη, καὶ ὁ κ. Οὐάϊς μισῶν τὴν τότε Ἑλληνικὴν Κυβέρνησιν, ἣν ἐθεώρει γαλλίζουσαν, παρεδέχθη τὸν διίσχυρισμὸν αὐτοῦ, καὶ προθύμως ἀναλαβὼν τὴν ὑπεράσπισιν τῶν ὑποτιθεμένων δικαιωμάτων του, προὔκάλεσε κατὰ τῆς Ἑλλάδος, καὶ ἀτομικῶς κατὰ τοῦ Βασιλέως πάντας τοὺς κεραυνοὺς τῆς ἀγγλικῆς διπλωματίας· ἐν δὲ τῶν ἐπιχειρημάτων του ἦν ὅτι μεταξὺ τῶν λεηλατησάντων (διότι εἰς τοῦτο ἐξώγκωσε τῶν ὑέλων τὴν θραῦσιν) τὴν οἰκίαν τοῦ ἀξιοτίμου προστατευομένου τῆς Βασιλίσσης ἦσαν καὶ τὰ τέκνα τοῦ ὑπουργοῦ τῶν στρατιωτικῶν. Καὶ τοῦτο μὲν δὲν ἀπεδείχθη· ἀλλὰ καὶ ἀληθὲς ἂν ἦτον, οὐδεμίαν σπουδαιότητα θὰ εἶχε, καθ' ὅσον βεβαίως ὁ στρατηγὸς Τζαβέλλας δὲν ἔπεμψε τὰ μειράκια του ἵνα λαφυραγωγήσωσι τὸν Ἰουδαῖον, οὐδὲ καὶ τῆς ἀνατροφῆς των ἐδύνατο νὰ θεωρηθῇ πολὺ ὑπεύθυνος ἐκεῖνος, ὅστις ἦρως μὲν ἦτον ἐν πολέμῳ, ἀλλ' ὀλίγον μετέχων τῆς λε-

πτῆς ἀγωγῆς εἰς βαθμὸν ὥστε δὲν ἤξευρε νὰ γράφῃ ἄλλο παρὰ τὸ ὄνομά του.

Ὁ Ἰουδαῖος Πασίφικος τοιαύτην εὐρὼν ἀφορμὴν πλουτισμοῦ δὲν ἡμέλησε νὰ ἐκμεταλλευθῇ αὐτήν, καὶ διῆσχυρίζετο ὅτι ἡ οἰκία του ἦν πολυτετελεστάτη καὶ ἡγεμονικῶς διεσκευασμένη, οἷα οὐδεμία ὑφίστατο τότε ἐν Ἀθήναις, ὅτι δ' ἐντελῶς κατεστράφη καὶ ἐγυμνώθη, δι' ὃ πολλαπλὴν τῷ ὀφείλεν ἀποζημίωσιν ἡ Ἑλλάς. Ταῦτα ὁ κ. Οὐάϊς χωρὶς νὰ ἐξετάσῃ κατὰ πόσον ἦσαν ἀληθῆ ἢ ψευδῆ, μετὰ τοιούτου πάθους ὑπεστήριζε παρὰ τῇ κυβερνήσει του, ὥστε ἔπεισε τὸν Λόρδον Παλμερστῶνα νὰ προβῇ μέχρι τέλους, τῷ 1850, εἰς τὸ καταναγκαστικὸν μέτρον ἀποκλεισμοῦ τῶν Ἑλληνικῶν λιμένων διὰ τοῦ στόλου τοῦ ὑπὸ τοῦ ναυάρχου Πάρκερ διοικουμένου. Καὶ ἐγὼ μὲν οὐδόλως εἶχον ν' ἀναμιγῶ εἰς πᾶσαν τὴν λυπηρὰν ὑπόθεσιν ταύτην· ἀλλὰ τὴν πρόληψιν καὶ τὴν καταδρομὴν κατὰ τῆς Ἑλλάδος τοσοῦτον εὕρισκον ἀδικαιολόγητον, ὥστε ἠλάττωσα τὰς συνεχεῖς ἐπισκέψεις εἰς τὸν πρὶν φίλον μου πρέσβυν.

Κατ' ἐκείνους περίπου τοὺς χρόνους διαλυθεῖσθαι τῆς ἐταιρείας τοῦ φιλολογικοῦ περιοδικοῦ συγγραμμάτος τῆς Εὐτέρπης, ἥς ἡ ἀποκλειστικὴ σύνταξις καὶ ἰδιοκτησία ἐμεινεν εἰς τὸν κ. Καμπούρογλον, ἀντικατέστη ἐκείνη ἡ Πανδώρα, σπουδαιοτέρα καὶ ἐν ἄλλοις καὶ ἐπιστημονικὴν ὕλην προτιθεμένη νὰ παρέχῃ, καὶ τὴν διεύθυνσιν καὶ σύνταξιν αὐτῆς ἀνελάβομεν ὁ Ν. Δραγούμης, ὁ Κ. Παππαρρηγόπουλος, καὶ ἐγὼ· ὅπερ ὁμῶς δὲν μ' ἐκώλυε νὰ γράφω ἐνίοτε καὶ εἰς τὴν «Εὐτέρπην». Τὴν ὕλικήν δὲ καὶ οἰκονομικὴν διαχείρισιν τοῦ περιοδικοῦ εἶχομεν ἐπαφήσει εἰς τὸν κ. Δραγούμην, ὅστις καὶ μετὰ τρία ἔτη ἀνέλαβε μόνος τὴν ἐπιχείρησιν, καὶ ἔκτοτε ἡμεῖς ἐκτάκτως μόνον ἐδίδομεν ἄρθρα εἰς αὐτήν.

Καὶ διὰ τῆς «Πανδώρας» δὲ ὡς καὶ διὰ τῆς «Εὐτέρπης» ἐδημοσίευσαν διάφορα διηγήματα, ὧν τινὰ τοιαύτην εἶχον τὴν ἀρχήν. Ἐκλέγων ἐκ διαφόρων ξυλογραφημάτων ἃ μᾶς ἐπέμποντο ἐκ Παρισίων συνεδύαζον αὐτὰ κατὰ τὸ δυνατόν καὶ προσεπάθουν νὰ ἐφεύρω μῦθον καὶ νὰ συντάξω κείμενον εἰς αὐτὰ ἐφαρμοζόμενον, ὥστε εἰρ-

γραζόμενην ἐντελῶς ἀντιστρόφως τῶν ζωγράφων, οἵτινες συνθέτουσι συμπλέγματα κατὰ δεδομένον κείμενον.

Τὰ διηγήματα ταῦτα, λαβὼν παρ' ἐμοῦ τὴν ἄδειαν, συνέλεξε μετὰ ταῦτα καὶ ἐξέδωκεν εἰς τρεῖς τόμους ὁ τότε τυπογραφεῖον ἐν Ἀθήναις κεκτημένος καὶ μετὰ τοῦ Ν. Λεβαδέως τὸ λεξικὸν ἡμῶν ἀποτυπώσας Κωνστ. Βαρβάτης. Μεγάλως δ' ἐξεπλάγην ὅτε μετὰ ἑνὸς χρόνον μοὶ εἶπέ τις ὅτι παρὰ τῷ Wilberg, τῷ τότε Γερμανῷ βιβλιοπώλῃ τῶν Ἀθηνῶν, εἶδε πωλουμένην τῶν διηγημάτων τούτων μετάφρασιν γαλλικὴν. Ἀπελθὼν δ' εἰς τοῦ βιβλιοπώλου, εὗρον ἄληθῶς καὶ ἡγόρασα τὴν μετάφρασιν, συνισταμένην εἰς δύο τόμους παχεῖς, καὶ τετυπωμένους πυκνότατα. Ἐφερε δὲ ὡς ὄνομα τοῦ μεταφραστοῦ Tourgar. Ἀλλὰ γράψας πρὸς τοῦτον, ἔλαβον πολλὰς ἀλλεπαλλήλους ἐπιστολάς του, ἐξ ὧν ἔμαθον ὅτι τὸ ἀληθὲς ὄνομά του ἦν Groutar, ὅτι ἦν Βέλγος, καθολικὸς ἱερεὺς, ὅπερ σὺν ἄλλοις οὐκ ὀλίγον συνετέλεσεν εἰς τὴν καταστροφὴν τῶν μικρῶν μου διηγημάτων, διότι, εἰ καὶ θαυμάσιον ἦν, τότε μάλιστα, ξένος οὐδέποτε τὴν Ἑλλάδα ἐπισκεφθεὶς, προσῆλθεν νὰ γνωρίσῃ τὴν νέαν Ἑλληνικὴν, ἐν πολλοῖς ὅμως παρηνόει καὶ σικτρῶς παρεξήγει ὅ,τι ἐγὼ εἶχον γράψαι. Πρασιέτι δέ, καὶ τὸ χεῖριστον, εἰ καί, μὰ τὴν Ἀρτεμιν, πάντα τὰ διηγήματα ταῦτα δύναμει νὰ ἐγγυηθῶ τοῖς μὴ ἀναγνοῦσιν αὐτά, ὅτι οὐδὲν ἔχουσι τὸ μὴ ἐντελῶς σεμνὸν κατὰ τε τὴν λέξιν καὶ κατὰ τὴν διάνοιαν, ἢ πεφοδισμένη, ὅμως ἱερατικὴ τοῦ μεταφραστοῦ μου συνείδησις ἐξηγεῖρετο συνεχῶς, καὶ μοὶ περιέκοπτεν ὅλα μακρὰ χωρία, καὶ ἄλλα παντοίως διέστρεφεν, ὥστε ἔλεγον ἄλλ' ἄντ' ἄλλων.

Ἡσθάνθην λοιπὸν τὴν ἀνάγκην, ἅρ' οὐ ἐκόντα ἄκοντα μ' ἔφε-
ρεν εἰς τὸ προφανές καὶ μὲ παρούσιασεν εἰς τὸ κοινὸν τῆς Εὐρώ-
πης, νὰ ἐμφανισθῶ εἰς αὐτὸ μᾶλλον ὁ κολοῖος σιτισθῆποτε ἡμῖν,
παρὰ κεκαλυμμένος ὑπὸ ξένα ταῶνος πτερά· διὸ καί, ἅμα εὗρον
διαθεσίμους στιγμάς, ἀνεθεώρησα καὶ μετεποίησα τὴν μετάφρασιν,
καὶ ὅτε μετὰ ταῦτα διητώμην ἐν Παρισίοις ἀνέλαβεν ὁ Didier
καὶ ἐδημοσίευσεν τὸ μακρότερον τῶν διηγημάτων τούτων, τὸν Αὐ-

θέντην τοῦ Μωρέως. Ἄλλ' εἶτε διότι ἐφειδωλεύθη ὡς πρὸς τὰς ἀγγελίας καὶ τὰ λοιπὰ μέσα τῆς διαδόσεως νεοεκδούτων βιβλίων, εἶτε διότι αὐτὸ δὲν ἐκρίθη ἔχον ἀξίαν τινά, διέφυγε σχεδὸν ἐντελῶς τὴν προσοχήν· ἄλλο δὲ διήγημα, καίτοι ὑποσχεθεὶς δὲν ἐδημοσίευσεν ὁ Didier, καὶ μόνον μεταγενεστέρως ὑπ' ἄλλους οἰωνοὺς τινὰ μετεφράσθησαν.

Πολὺ δὲ πρὸ τούτου ὁ αὐτὸς Αὐθέντης τοῦ Μωρέως εἶχε μεταφρασθῇ καὶ Γερμανιστὶ ὑπὸ τοῦ σοφοῦ βιβλιοθηκαρίου τῆς Γοτίγκης Ἑλισσεν, αὐτοῦ ἐκείνου, ὅστις, ὡς ἀπεμνημόνευσα ἀνωτέρω εἶχε μεταφράσει καὶ τὰς Φυλακάς, καὶ ἐξεδόθη ὁ' ὑπ' αὐτοῦ εἰς τὴν «Μεσαιωνικὴν τοῦ Βιβλιοθήκην», καὶ ἔπειτα καὶ ἰδιαιτέρως μεθ' ἱστορικῶν σχολίων, ἀλλ' ἐπίσης μετ' οὐκ ὀλίγων πχρεννοήσεων, ὥστε ἠναγκάσθη κατόπιν ἄλλην καὶ τούτου Γερμανικὴν μετάφρασιν ἐγὼ αὐτὸς νὰ ἐξεργασθῶ.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

ΑΘΗΝΩΝ

Ὁδοιπορία εἰς Ἀγγλίαν.

Πρὸς ἀντιπερισπασμὸν τῆς ἀπαρρυμυθήτου θλίψεως, ἥτις κατεῖχε τὴν σύζυγόν μου καὶ ἐμὲ διὰ τὴν στέρησιν τοῦ προσφιλοῦς ἡμῶν Χαρικλέους, ἀπεφασίσαμεν τὸ αὐτὸ ἐκεῖνο ἔτος (1850) νὰ μεταβῶμεν εἰς Ἀγγλίαν πρὸς ἐπίσκεψιν τῆς οἰκογενείας Σκὴν, ἥτις πρὸ πολλοῦ ἤδη εἶχεν ἐπιστρέψει ἐκεῖ ἀπὸ τῆς Ἑλλάδος.

Ἐπετάχυνα ἐπομένως ὀλίγον τὰ μαθήματα καὶ πρὸ τῶν διακοπῶν τῇ 16/28 Μαΐου, ἡμέρα τρίτη, κατὰ τὰς 6 1/2 μ. μ. ἀπεπλεύσαμεν ἐκ Πειραιῶς διὰ τοῦ αὐστριακοῦ ἀτμοπλοίου Kübeck μετὰ συνᾠδοιπόρων τοῦ Ῥάδου, Χρηστίδου, Κοκκῶνη, Μάμουκα καὶ ἄλλων, καὶ διηυθύνθημεν, κατὰ τὸ τότε ὁρομολόγιον τῆς ἀτμοπλοίας, τὸ πρῶτον εἰς Σύρον. Μέχρι Σουνίου εἶχομεν αἶθριον τὸν οὐρανὸν καὶ λείαν τὴν θάλασσαν. Ἄλλ' ἅμα τὸ ἀκρωτήριο κάμψαντες ἀπηντήσαμεν ἄνεμον ἐναντίον, καὶ κυματισμὸν, ὅστις ἡμᾶς,

τὴν Καρολίαν μάλιστα, κακῶς ἀνεχομένην τὴν θάλασσαν, σφοδρῶς ἠνώχλησε μέχρι Σύρου. Ἀφικθέντες δ' ἐκεῖ τὴν ἐπαύριον, κατὰ τὰς 6 ¹/₂ τῆς πρωίας, ἐφιλοξενήθημεν ὑπὸ τοῦ συνοδοιπορησάντος ἡμῖν Νομάρχου κ. Ῥάδου. Τὴν δὲ μεσημβρίαν ἀκριβῶς, ἐπιβιbachθέντες εἰς τὸ μέγα καὶ εὐπρεπὲς ἀτμόπλοιο τοῦ Λούδ, τὴν «Africa» ἀπεπλεύσαμεν μετ' ἰσχυροῦ μὲν, ἀλλ' οὐρίου ἀνέμου πρὸς Τεργέστην, ἔχοντες Ἑλληνας καὶ ξένους, γνωστοὺς καὶ ἀγνώστους μεθ' ἡμῶν πλέοντας, καὶ διήλθομεν πλησιέστατα τῆς Σερίφου, ἣτις καὶ αὕτη, ὡς αἱ πλεῖσται νῆσοι τοῦ Αἰγαίου ἔξωθεν φαίνεται, καὶ εἰς ἡμᾶς ἐφάνη ἄκαρπος ὅλως καὶ ἄδενδρος, ἀλλ' ἐν τῷ κέντρῳ περιέχει καλλονὰς φυσικὰς ἀοράτους τοῖς παραπλεύρουσι.

Κοπάσαντος δὲ βαθμηδὸν τοῦ ἀνέμου, ἐπῆλθε γαληνιαία ἡ νύξ καὶ αἰθρία, ὅταν ἤδη μακρόθεν διεκρίνομεν τὰς ἀκτὰς τὰς Πελοποννήσου· περὶ δὲ τὴν 10ην ἐν ᾗ πάντες οἱ ἐπιβάται ἐκοιμῶντο πλέον, ἐγὼ καθήμενος εἰς τὸ παράθυρον τοῦ κοιτῶνός μου, ἔβλεπον εἰς λαμπρότατον φῶς τῆς σελήνης τὸν Μαλέαν, τὴν Σκύλλαν ταύτην τῶν νέων θαλασσοπόρων, εἰρηνικῶς προέχοντα εἰς τὴν ἀκύμαντον θάλασσαν, ἐν ᾗ ἀφύθως καὶ τεσσῶτον πλησίον τὸν περιεπλέομεν, ὥστε μοὶ ἐφαίνετο ὅτι ἐδυνάμην νὰ τὸν ἐγγίσω διὰ τῆς χειρός.

Μετὰ τοῦτο δὲ διαπλεύσαντες τὸν πορθμὸν τῶν Κυθήρων, ἐξημερώθημεν τὴν Πέμπτην (18/30) πρὸ τῆς Κορώνης, καὶ ἐπὶ θαλάσσης ἀκινήτου, καὶ δίκην καθρέπτου στιλβούσης διέβημεν μεταξὺ Ἐλαφονήσου καὶ Μεθώνης, ἣν περὶ τὰς 7 εἶδομεν ἐν εὐφύρῳ πεδιάδι κειμένην, μετὰ δ' ἡμίσειαν ὥραν τὴν Πύλον (τὸ Ναβαρίνον) μακρόθεν διακρίνοντες, προσεπλεύσαμεν περὶ ὥραν 1.40 εἰς Ζάκυνθον, ἣν μετὰ συγκινήσεως ἐπανέβλεπον, ἐνθουμούμενος τὴν πρώτην κάθοδόν μου εἰς τὴν πατρίδα, καὶ διὰ πάσης τῆς μιᾶς ὥρας καθ' ἣν ἐν τῷ λιμένι ἐμείναμεν δὲν ἔπαυον θαυμάζων τὴν καλλονὴν τῶν παμποικίλων λόφων, οἵτινες ἀμφιθεατροειδῶς περιστέφουσι τὴν πόλιν, κομψῶς κατιοῦσαν εἰς τὴν παραλίαν. Μόλις δ' ἀνεκωχήσαμεν, καὶ πλεῖστα πλοιάρια περιεκύκλωσαν διὰ μιᾶς

τὸ πλεῖον ἡμῶν, πλήρη καρπῶν καὶ ἀνθέων, ἃ μετὰ ζωήροτάτων κινήματων καὶ προσφωνήσεων μᾶς ἐπρόσφερον εἰς ἀγορὰν οἱ προσ-
πλέοντες.

Ἀπὸ τῆς 5ης ὁ ὥρας μέχρι τῆς 7 1/2 διεπλεύσαμεν τὸ μεταξὺ τῆς μεγαλοπρεποῦς ὀρεινῆς καὶ τραχείας τὴν ὄψιν Κεφαλληνίας καὶ τῆς Ἰθάκης διάστημα, καὶ ὅτε εἶδομεν τὸν κολπίσκον τοῦ ὑγειονομείου, εἰς αὐτὸν ἢ μᾶλλον εἰς τὸν μετ' αὐτὸν ἐζήτουν νάνα-
γνωρίσω τὸ μέρος ὅπου νηχόμενος ἐξεβράσθη ὁ Ὀδυσσεύς.

Ἡ νύξ ὁ ἐπῆλθεν ὅτε ἐπλέομεν ἀπέναντι τῆς Λευκάδος, ἣν ἀφίνομεν εἰς ἀπόστασιν τινα πρὸς τὰ δεξιὰ, καὶ ἡ σελήνη ἀντη-
νακλάτο ἐπὶ τῆς στιλπνῆς καὶ ἀκινήτου ἐπιφανείας τῆς θαλάσσης μέχρι τῶν τριῶν μετὰ τὸ μεσονύκτιον, ὅτε ἠγκυροβολήσαμεν εἰς τὸν λιμένα τῆς Κερκύρας, μεταξὺ αὐτῆς καὶ τῆς νήσου Βιδίου, ἔνθα ἔβλεπον τὸ ἀλιτενὲς καὶ ὑψηλὸν ὄρος, ὃ μοὶ ἐνεποίει τὴν ἐντύπωσιν ὅτι ἠγέρθη ἐκεῖ ὑπὸ τῶν Ἀγγλων εἰς δεῖγμα κυριότη-
τος μᾶλλον ἢ προστασίας.

Ἐμείναμεν ὁ ἐν τῷ λιμένι τὸ πλεῖστον τῆς ἐπαύριον, θαυμά-
ζοντες τὴν λαμπρὰν φύσιν τῆς νήσου, καὶ τὰ πέριξ ἡμῶν ἐν ἡμι-
κυκλίῳ αἰρόμενα ὄρη εὐθαλῆ καὶ κατὰφυτα, ἐν ᾧ ἡ ἀπέναντι αὐ-
τῶν, εἰς ἐλαχίστην ἀπόστασιν, ξηρὰ καὶ γυμνὴ Ἑπειρωτικὴ ἀκτὴ
τῶν Ἀγίων Τεσσαράκοντα καὶ τοῦ Βουθρωτοῦ μοὶ ἐφαίνετο ὡς
τὴν διαφορὰν τῆς τύχης τῶν δύο χωρῶν ἐμφαίνουσα, ταύτης μὲν
καταπιεζομένης καὶ ἐρημουμένης ὑπὸ ζυγὸν δυσφόρητον, ἐκείνης
δὲ ὑπ' εὐρωπαϊκὴν προστασίαν ἀναπτυσσομένης. Τὸ ὑψηλότερον
ὅμως ὄρος τῆς Κερκύρας ἐκαλύπτετο κατ' ἐκείνην τὴν ἡμέραν ἀπὸ
τῆς κορυφῆς μέχρι τοῦ ἡμίσεως ὕψους τοῦ ὑπὸ βαρέων συννέφων,
ἅτινα ἤστραπτον καὶ ἐβρόντων. Καὶ εἰς τοῦτο ὁ ἐφανταζόμενος ὅτι
ἔβλεπον, ὡς τότε τὰ πράγματα ἐκλινον, συμπλήρωσιν τινα τῆς
ἀλληγορίας.

Κατὰ τὴν ὥραν 3.20 μ. μ. ἀνήχθημεν καὶ παρεπλεύσαμεν
τάς πρὸς τὰ δεξιὰ ἡμῶν βραχώδεις ἀκτὰς τῆς Χιμάρας, ἐφ' ὧν
ἐβλέπομεν ἐπικρεμάμενα σπάνιά τινα καὶ ἐλεεινὰ χωρία χωρὶς νὰ

διακρίνωμεν πῶς καὶ πόθεν ἦτο δυνατόν νὰ κοινωνῶσι μετ' ἀλλήλων καὶ μετὰ τῆς ἐνδοτέρω χώρας. Παρελάσαντες δὲ τ' Ἀκροκεραύνια, ἐνυκτώθημεν ἐν πλήρει πελάγει, ὅπου ἐπαύσαμεν βλέποντες τὴν Ἑπειρον, ἀλλὰ οὐκ ἐβλέπομεν ἔτι τὴν Ἰταλίαν.

Τῇ δ' ἐπιούσῃ ἀνατέλλων ὁ ἑαρινὸς ἥλιος, ἀντανεκλάτο ἐπὶ τοῦ κοιμωμένου Ἀδρίου, ὅστις πανταχόθεν μᾶς περιεκύκλου, χωρὶς οὐδαμοῦ νὰ φαίνεται στερεά. Μετ' ὀλίγον δ' ἀπηντήσαμεν μέγα πλοῖον ἱστιοφόρον πολεμικόν, πλησίστιον, εὖ πάντα τὰ ἱστία ἐκρέμαντο ἀδρανῇ πρὸς λύπην βεβχίως αὐτοῦ, χαρὰν δ' ἡμετέραν, διότι οὐδ' ἡ ἐλαχίστη πνοὴ ζεφύρου ἐτάραττε τὸν ἀέρα. Ὡς δὲ μᾶς εἶδεν, ὕψωσε Ῥωσικὴν σημχίαν· ἡμεῖς δὲ ταχέως παρελθόντες ἀνεγνωρίσαμεν ἐν αὐτῷ τὸν πάρωνα, ἐν ᾧ πρὸ οὕω ἐβδομάδων εἶχεν ἀποπλεύσει ἐκ Πειραιῶς ἡ φίλη ἡμῶν Κυρία Λίντζ, σύζυγος τοῦ γραμματέως τῆς Ῥωσικῆς πρεσβείας, ἥτις καὶ πρὸ οὕω ἐτέρων ἐβδομάδων πολλὴν πιθανότητα δὲν εἶχε νὰ φθάσῃ.

Παρεπλεύσαμεν βεβαθυμένον τὴν ἡμέραν ἐκείνην πᾶσαν τὴν θαλασσιανὴν παραλίαν, ἐπὶ τοσοῦτον ἀτάραχον θαλάσσης, ὥστε μᾶς ἐφαίνετο ὡς ἂν ἡμεῖς ἠκίνητοίμεν καὶ ἂν αὐτῆς αἱ χῶραι ἔπλεον πρὸς ἡμᾶς, τὸ Κάταρον, ἡ Ραγούσα, τὸ Σπαλάτον ἡ Παλάτιον τοῦ Διοκλητιανοῦ εἰς τὰ Σάλωνα· καὶ ὁ πλοῦς ἡμῶν ὠραῖος ἐξηκολούθησε διὰ τῶν Θαλασσιανῶν νήσων. Οὕτω διήλθομεν πλησιέστατα τῆς πρώτης αὐτῶν ἐκ νότου, τῆς Ἀόστης, πάσης καταφύτου, οἷα καὶ ἡ ἐπομένη, καὶ εἰσῆλθομεν ἔπειτα εἰς τὸν εὐρὺν πορθμόν, τὸν μεταξὺ τῆς στερεᾶς καὶ τῆς μεγαλονήσου Λίσσης ἐχούσης καὶ ὁμώνυμον πόλιν ὠχυρωμένην, καὶ καλουμένης Ἰσσα ἐν τῇ ἀρχαιότητι. Ἀφ' οὗ δὲ καὶ ἄλλην παρηλάσαμεν νῆσον, τὴν Ἰγκορονάταν, ἐκ πολλῶν συγκειμένην λόφων μαστοειδῶν, ἐνυκτώθημεν παρὰ τὴν μεγάλην νῆσον (Isola grossa), ἥτις τὸν αὐτὸν ἔχει σχηματισμόν, οὕσα ὅμως ταπεινότερα, καί, κατὰ τὴν ἐπωνυμίαν τῆς, εἰς μέγα μῆκος ἐκτεινομένη.

Τὴν δ' ἐπιούσαν, ἐξημερωθέντες ἀπέναντι τῆς πυκνῶς συνωκούμενης παραλίας τῆς Ἰστρίας, εἶδομεν ἀλληλοδιαδόχως μακρόθεν

τὴν ἐπὶ ὠραίου καὶ συνδένδρου ἀκρωτηρίου γραφικῶς ἐπικαθημένην πόλιν *Πιράνον* μετὰ τῆς ἀκροπόλεως αὐτῆς, ἔπειτα τὴν νῆσον καὶ πόλιν Ἀμυΐαν, τὸ ἀκρωτήριο καὶ τὴν ἐν τῷ κόλπῳ πόλιν Καποδίστριαν, καὶ εἰς τὰς 9.20 ἡγκυρεβολήσαμεν εἰς *Τεργέστην*, ἣν ἐβλεπον ἐκ δευτέρου, ἀλλ' εἰς ἣν κατὰ πρῶτον προσέπλεον.

Ἡ κατὰ μέγα μέρος Ἑλληνικὴ αὕτη πόλις, ἐκτεινομένη γραφικῶς εἰς τοὺς πρόποδας λόφων καταφύτων, οἵτινες ἀμφιθεατρειδῶς τὴν περιλαμβάνουσι, καὶ ὑποδομημένη κατ' εὐρωπαϊκὴν εὐκασμίαν, ἔχει πολλὰς ὠραιότατας οἰκοδομὰς, ἐξ ὧν τὸ παγκόσμιον φήμην ἔχον κατάστημα τῆς Ἑταιρίας Λούδ ἦν τότε ἡ μεγαλπρεπεστάτη. Καταλύσαντες δ' εἰς τὸ ξενοδοχεῖον τοῦ *Μέλανος* ἀετοῦ, ὅπου εὗρομεν σύνδικον καὶ ξεναγὸν τὸν τότε γραμματέα τοῦ Προξενείου κ. Φραγκοῦδην, ἐδέχθημεν τὰς ἐπισκέψεις τοῦ προξένου Μαντζουράκη καὶ τοῦ κ. Γεργαρότ, τοῦ τέως διευθυντοῦ τῶν δημοσίων ἔργων ἐν Ἀθήναις, ὅστις εἶχεν ἀποβληθῇ ὡς ἑτερόχθων κατὰ τὸν Σεπτέμβριον τοῦ 1843, καὶ τὴν θέσιν τοῦ εἶχον ἐγὼ διαδεχθῇ, μέχρις οὗ μετ' ὀλίγον ἀπελύθη ὁ ἴδιος διὰ τὴν ἰδίαν αἰτίαν.

Τῇ δ' ἐπαύριον ἀπεπλεύσαμεν εἰς Βενετίαν ἐπὶ τοῦ ἀτμοκινήτου « Ἀρχιδουκὸς Φερδινάνδου » μετὰ πολυαρίθμων συνεπιβατῶν, καὶ οὐρίου μὲν ἀλλὰ σφοδροῦ ἀνέμου, ὅστις, κατὰ τὸν εἴσπλουν, ἐκ πλαγίου πνέων ἰσχυρῶς μᾶς ἐνώχλησε.

Ἐπὶ οὕτῳ δ' ἡμέρας ἐνδιετρίψαμεν ἀποθαυμάζοντες τὴν ἀναδυομένην ταύτην Ἀφροδίτην τῶν πόλεων, καὶ ἐγὼ ἀφιέρουν πάσας ἡμῶν τὰς στιγμὰς εἰς τὸ νὰ ξεναγῶ τὴν σύζυγόν μου διὰ πασῶν τῶν διωρύγων, γεφυρῶν, πλατειῶν, τῶν ἐκκλησιῶν καὶ μεγάρων αὐτῆς, ὧν εἶχον γνῶσιν καὶ πεῖραν ἐκ τῆς πρώτης ἐπιδημίας μου.

Ἡμην δὲ καὶ ἐγὼ αὐτὸς ἀκόρεστος εἰς τὴν θεάν τοῦ Ἀγίου Μάρκου, τοῦ δυτικοῦ τούτου ἀδελφοῦ τῆς Ἀγίας Σοφίας, ὃν ὅτε κατὰ πρῶτον εἶχον ἰδεῖ δὲν ἦμην ἱκανῶς παρσκευασμένος ἵνα τὸν ἐκτιμήσω δεόντως. Ἀφ' οὗ δ' ἐπεσκέφθημεν καὶ τὸν ναύσταθμον μετὰ τῶν Ἑλληνικῶν αὐτοῦ λεόντων, καὶ ἐκ τῶν ἐν τοῖς παλα-

τίοις καὶ ταῖς ἐκκλησίαις ζωγραφικῶν ἀριστουργημάτων ὅσα μᾶς επέτρεπεν ἡ βραχυτάτῃ ἡμῶν διαμονή, ἀνεχωρήσαμεν τὴν Τετάρτην 24 Μαΐου (5 Ἰουνίου) καὶ τὴν πλατεῖαν διώρυγα διαπλεύσαντες διὰ μεγάλης λέμβου ἐκ τῶν τότε καλουμένων λεωφόρων (omnibus), ἐπεβιβάσθημεν περὶ τὰς 6 $\frac{1}{2}$ εἰς τὸν σιδηρόδρομον, τὸν πρῶτον οὗ πεῖραν ἐλάβανον ἀφ' ὅτου ὁ σιδηρόδρομος εἶχεν εὑρεθῇ.

Μετὰ τὴν διὰ τὸ ἀρχαῖον αὐτῆς πανεπιστήμιον περίφημον Πάδουαν, καὶ τὴν γραμμικωτάτην Βικεντίαν, ἐρθάσαμεν κατὰ μεσημβρίαν εἰς τὴν ἐπὶ τοῦ Ἀθέσιος ποταμοῦ (Etsch. Adige) χαριέστατα κειμένην Βερόνναν, εἰς ἣν, ὅτε κατηρχόμην εἰς Ἑλλάδα, εἶχον μόλις διαμείνει ἐπὶ δύο ὥρας. Τῆς νῦν δ' ἀφίξεώς μου ἠθέλησα νὰ ὤφελῃθω ἵνα γνωρίσω τὴν ἀρχαίαν πατρίδα τοῦ Κατούλου, τοῦ Κορν. Νέπωτος, τοῦ Βιτρούβιου καὶ τοῦ Πλινίου, τὴν πόλιν εἰς ἣν κατέφυγεν ὁ Δάιτης διωχθεὶς ἐκ Φλωρεντίας, τὴν κατέβηκεν τὸ Ἑρούλιον Ὁδοπέδον καὶ τοῦ αὐτοῦ νικητῆς τοῦ Ὄστρογόθου Θεοδώριχου (489), ἐξ αρχαῖαν δὲ πόλιν ἀφ' ὅτου (553) ὁ στρατηγὸς τοῦ Ἰουστινιανοῦ Ναρσῆς ἐξεδίωξε τοὺς Γότθους ἐξ Ἰταλίας. Ἀφ' οὗ δὲ οἱ Λογγοβαρδοὶ (572) ἐξετάθησαν εἰς Ἰταλίαν, μέχρι Καρόλου τοῦ Μεγάλου, ἔγινεν ἐπὶ Πιπίνου ἡ Βερόννα ἡ πολιτικὴ πρωτεύουσα πάσης τῆς Ἰταλίας, μέχρις οὗ ἐδημοκρατήθη τῷ 1201. Αἱ δ' ἔπειτα τύχαι αὐτῆς ἡλλασσον ὑπὸ Ἐζελίνου, τῷ 1262 ὑπὸ Σκαλίγερον, τῷ 1389 ὑπὸ Βισάντιον τοῦ Μεδιολάνου, τῷ 1405 ὑπὸ Καράραν τῆς Παδούης, ἔπειτα ὑπὸ τὴν Βενετίαν· τῷ 1797 ὅτε ἀνεκηρύχθη δημοκρατία ἐνθεν τῶν Ἀλπεων (cisalpine), τῷ 1815 ὅτε ἐγένετο μέρος τῆς Λογγοβαρδοβενετίας ὑπὸ τὴν Αὐστρίαν, καὶ τὸ 1822 ἔδρα τοῦ Συνεδρίου τοῦ ἀποφασίσαντος περὶ τῆς τύχης τῆς Ἑλλάδος.

Ταῦτα μόλις εὔρον καιρὸν νὰ σημειώσω ἐν τῷ ξενοδοχείῳ τῶν Δύο πύργων ὅπου κατελύσαμεν, δι' ὅλης δὲ τῆς ἐπιλοίπου ἡμέρας περιετρέχομεν τὴν πόλιν, ἐπισκεπτόμενοι τὰ μνημεῖα αὐτῆς, ἰδίως τὰ ῥωμαϊκά, ἐν οἷς προέχει τὸ ἐπὶ Ἀντωνίνων ἀνεγερθὲν λίθινον

ὠρειδὲς ἀμφιθέατρον, ἔχον μῆκος μὲν 462 πλάτος δὲ 367 μέτρων καὶ διατηροῦν ἔτι 45 σειρὰς ἐδωλίων διὰ κλιμακίδων κατὰ κερκίδας διαιρουμένων, εἰς ἃ ἐδύναντο 25 χιλιάδες θεατῶν νὰ καθίσωσιν, 75 δὲ χιλιάδες νὰ σταθῶσιν ὄρθιοι. Ἄλλας δ' ἀρχαιότητας ἐπεσκέφθημεν τὴν ἐπὶ Τίτου κτισθεῖσαν πύλην, ἣτις ἦδ' ἐκαλεῖται arco dei Leoni, καὶ τὴν ἐτέραν ἐπὶ Γαληνῶ, τὴν λεγομένην Porta de Borsuri, καὶ ἀψίδας γεφύρας ἀρχαίας ἐπὶ τοῦ Ἀθέσιος, καὶ θέατρον ὃ εἶχεν ἀρχίσει τότε πρῶτον ἀνασκαπτόμενον. Προσῆλθομεν δὲ καὶ εἰς τὸν τάφον τῆς ὑπὸ τοῦ Σαικεσπείρου δοξασθείσης Ἰουλιέττης, ἐξ οὗ ἐλάβομεν εἰς ἐνθύμημα μικρὸν λιθάριον. Δύω δὲ τῶν ἐκκλησιῶν, ἡ μητροπολιτικὴ καὶ ἡ τοῦ Ἀγίου Ἰωάννου, ἔχουσι γραφὰς τοῦ περιφήμου Παύλου, ὅστις νέαν ὁόξαν προσέθηκεν εἰς τὴν παλαιὰν τῆς πατρίδος του (Paolo Veronese).

Τῇ δ' ἐπαύριον, πέμπτην, 25 Μαΐου (6 Ἰουνίου), ἄμαξαν μισθώσαντες καὶ ταχυδρομικοὺς ἵππους, ἀνεχωρήσαμεν περὶ τὰς 8 π. μ. καὶ προσανέβημεν πρὸς βορρᾶν τὸν βουνὸν τοῦ Ἀθέσιος, διὰ μακρὰς κοιλάδος, ἣν ποικίλλουσι λόφοι, ὁάση, ἄλση, ἀρχαῖα φρούρια καὶ χωρία ἐν ἀταξίᾳ γραμμικότητι, ἐν ἄλλοις ἡ πόλις Ἄλα, ἣτις ἦν ἔπειτα μεθόριος μεταξὺ Αὐστρίας καὶ Ἰταλίας. Εἶτα δὲ διήλθομεν δι' ἐπισήμου πόλεως τῆς *Ροβεράδου*, καὶ ἐμείναμεν διὰ τὸ γεῦμα εἰς τὴν ὠραίαν *Τριέντην*· ἀλλ' ἐξ ἀμφοτέρων τούτων σχεδὸν οὐδὲν εἶδομεν διότι ἡ τε σύζυγός μου καὶ ἐγὼ κατελήφθημεν εἰς διάστημα ἡμισείας ὥρας ἀπ' ἀλλήλων ὑπὸ σφοδροῦ πυρετοῦ, οὗ τὰ σπέρματα εἶχον ἐμμείνει ἐν ἡμῖν, φαίνεται, ἀπὸ τῆς εἰς Εὐβοίαν ἐκδρομῆς ἡμῶν, καὶ ἀνεπτύχθησαν τότε εἰς τοῦ Ἀθέσιος τὰς ἀναθυμιάσεις. Κατελύσαμεν δὲ τὸ ἑσπέρας εἰς τὸ χωρίον *Σαλιούρν*.

Τὴν δὲ Παρασκευὴν, ἀπὸ τὰς 6 1/2 τὸ πρωί, ἐξηκολουθήσαμεν πάντοτε τὴν παραποταμίαν μέχρι τῆς ἐπισήμου πόλεως Βότσην, ἣν πολλὰ κοσμοῦσι μεγαλοπρεπῆ καὶ ἰδιωτικὰ καὶ δημόσια οἰκοδομήματα, καὶ ἐκεῖ μᾶς ἐγκατέλιπεν ὁ Ἄθεσις, ἐγκλίνων πρὸς δυσμὰς, ἡμεῖς δ' εἰσῆλθομεν εἰς τὴν κοιλάδα τοῦ *Εἰσενάχ*, ἔχουσιν

μείζονας ἔτι τῆς πρώτης καὶ μεγαλοπρεπεστέρας τὰς καλλονάς, καθ' ὅσον προχωρεῖ πρὸς τὰ ὄρη. Μείναντες δὲ διὰ τὸ πρόγευμα εἰς τοῦ Βότοεν τὴν ὠρχίαν πολίχνην Βρίζεν, ἣτις, ἂν καὶ μικρά, ἔχει μεγάλας οἰκίας, καὶ ἔνθα, τὸ τότε σπάνιον, εὕρομεν καὶ ἐφημερίδας, τὸ ἐσπέρας ἐμείναμεν εἰς Στέρζιγγεν, ὑπὸ τοὺς πρόποδας τοῦ χιονοσκεποῦς τὰς κορυφὰς ἔχοντος Βρέννερ, κλάδου τῶν Ἀλπεων· καὶ εὕρομεν καὶ ἐνταῦθα, ὡς εἰς πάσας ταύτας τὰς γερμανικὰς μικρὰς πόλεις, τὸ ξενοδοχεῖον ἄριστον, καθάριον καὶ εὐρύχωρον.

Τὸ Σάββατον δέ, ἀναχθέντες περὶ τὰς 6, εἰσῆλθομεν εἰς λαμπρὰν ὁδόν, τὸν Βρέννερ βαθμηδὸν καὶ ὁμαλῶτατα ἀναβαίνουσιν, μέχρις ὑπ' αὐτὰς αὐτοῦ τὰς λευκὰς κορυφὰς. Καταρράκτας ἐβλέπομεν πανταχόθεν καταφερομένους καὶ ἀφρίζοντας, μέλανα δάση ἐνδύοντα τὰ πλευρὰ τῶν ὀρέων, καὶ χλόην πανταχοῦ ὑπ' ἀνθέων κατὰσπαρτον, καὶ εἰς τοὺς πρόποδας καὶ εἰς πάντα τὰ ὕψη κατοικίας γραφικώτατα ἐπικαθημένους.

ὑπερβαίνοντες δὲ τὸ ὄρος, εἰμεθα περὶ τὴν μεσημβρίαν εἰς Ἰνσβρούκην, τὴν πρωτεύουσιν τῆς Τυρολίας, κειμένην εἰς εὐφορον πεδιάδα, τὴν ἀρχὴν τῆς κοιλάδος τοῦ Ἰννου, περιστοιχιζομένην ὑπὸ ὀρέων, ὧν τὰ πρὸς βορρᾶν ὑπέρκεινται ὑψηλὰ αὐτῆς τῆς πόλεως. Μετὰ τὰς μικρὰς δὲ πόλεις ἃς μέχρι τότε εἵχομεν διέλθει μᾶς ἐφάνη αὐτῇ εὐρυάγειος, ἔχουσα μεγαλοπρεπεῖς οἰκοδομὰς καὶ πλούσια ἐργαστήρια, καὶ τὸ ξενοδοχεῖον zum Oestreichischen Hoff, ἔνθα κατελύσαμεν ἐνεποίησεν εἰς ἡμᾶς τὴν ἐντύπωσιν ὅτι ἦν ἄξιον ἡγεμόνων. Ἐν ἄλλοις ἐπεσκέφθημεν τὴν μητροπολιτικὴν ἐκκλησίαν, ἔχουσαν ἐν τῷ μέσῳ τοῦ κύτους αὐτῆς τὸν τάφον τοῦ Αὐτοκράτορος Μαξιμιλιανῶ (1510—1530), ἐκ μελανολίθου κατεσκευασμένον, περικεκοσμημένον δ' ὑπ' ἀναγλύφων ἐκ λευκοῦ μάρμαρου τῆς Καράρας, τὰς πράξεις τοῦ Αὐτοκράτορος παριστάντων, ἔργων δὲ τοῦ ἐγγωρίου Κολούνα, καὶ ἀρίστων μὲν τὴν σύνθεσιν καὶ τὴν λεπτοουργίαν, ἀλλ' οὐχί, ὡς μοὶ ἐφάνη, πάντοτε καὶ τὴν ἀκρίβειαν τῆς διαγραφῆς. Περιλαμβάνεται δ' ὁ τάφος ὑπὸ χαλκοῦ κιγκλιδώματος, λίαν ἐντέχνως ἐξεργασμένου. Πέριξ δέ, κατὰ τὰς

τρεις πλευράς τοῦ ναοῦ, ἴστανται 28 ὀρειχάλκινοι καὶ ἀνώτεροι τοῦ φυσικοῦ μεγέθους ἀνδριάντες, τοὺς συγγενεῖς παριστῶντες τοῦ Μαξιμιλιανοῦ καὶ ἄλλους ἱστορικοὺς ἄνδρας, ἐν οἷς τὴν προσοχὴν μου εἴλκυσαν μάλιστα ὁ Θεοδώριχος Rex Gothorum, κατὰ τὴν ἐπιγραφὴν, ὁ Γοδεφρεῖδος Βουλλιών, ὁ πρῶτος τῶν Ἀβσβούργων, ἡ Μαργαρίτα τῶν Κάτω Χωρῶν. Περίεργα δ' εἰσὶ πάντα ταῦτα τὰ ἔργα καὶ διὰ τὴν προσωπικὴν ὁμοιότητα, καὶ διὰ τὴν ἀκρίβειαν τῆς ἐνδυμασίας. Εἰς τὸν ἀριστερὸν δὲ τοῖχον τῆς ἐκκλησίας ἐστὶν ἐντετειχισμένον μνημεῖον τοῦ ἥρωος τῶν Τυρολῶν Ἀνδρέου Ὁφφερ, συγκείμενον ἐξ ἀνδριάντος ὀλίγον βαρέος, βαίνοντος ἐπὶ ὠραίου ἀναγλύφου παριστῶντος αὐτοῦ τὸ κατόρθωμα, καὶ εἰς τὸν ἀπέναντι τοῖχον ἄλλο ὅμοιον μνημεῖον εἰς τιμὴν τῶν τοῦ Ὁφφερ συναγωνιστῶν. Εἰς ὑπερῶν δὲ παρεκκλήσιον ἐστὶ τεθαμμένος ὁ ἀρχιδούξ Φερδινάνδος μετὰ τῆς γυναικὸς αὐτοῦ Φιλιππίνης, κόρης τοῦ Δουκὸς τῆς Αὐγούστης, καὶ ἐπὶ τῶν τάφων αὐτῶν κεῖνται μαρμάρινα τὰ ἀγάλματά των, ὑπὲρ δὲ τὸν τοῦ Δουκὸς ἵσταται ὁμοίωμα αὐτοῦ ἐν πλήρει πανοπλίᾳ. Περιέχει δὲ τὸ παρεκκλήσιον καὶ πολλὰ ἄλλα χαλκᾶ ἱστορικὰ ἀγάλματα, ἔργα τοῦ αὐτοῦ καλλιτέχνη οὗτοις ἔγλυψε καὶ τὰ ἐπὶ τῶν τάφων.

Εἰς δὲ τὴν ἀρχαίαν τῆς πόλεως ἀγορὰν διατηροῦνται οἰκίαι πανάρχαιοι, μία τοῦ ἔτους 1510, ἔχουσαι περιέργους καὶ ἀρχαϊκὰς τὰς προσόψεις, καὶ τὰς ὀροφὰς λίαν κατακλινεῖς καὶ δι' ἐπιχρύσων κεράμων κεκαλυμμέναι. Νέον δὲ λόγου ἄξιον οἰκοδόμημα ἐστὶ τὸ Φερδινάνδιον Μουσεῖον, πολλὰς καὶ ποικίλας συλλογὰς περιέχον.

Τὴν Κυριακὴν δ' εἰς τὰς 5 $\frac{1}{2}$ ἀνάχωρήσαντες, ἀφ' οὗ ἐπὶ τινα χρόνον παρηκολουθήσαμεν τὴν ὠραίαν κοιλάδα τοῦ Ἰννου, κατελίπομεν αὐτὴν εἰς Schwarz, καὶ ἤρχισαμεν τὴν μακράν, ἀλλὰ γραφικωτάτην καὶ μεγαλοπρεπεστάτην ἀνάβασιν τοῦ Κάτσενβεργ, ἔχοντες ἐκατέρωθεν χιονοσκεπεῖς τὰς ὑψηλοτέρας κορυφάς. Στραφέντες δὲ πρὸς τὴν ἀπέναντι πλευράν, εἰσῆλθομεν εἰς μακράν καὶ ὑψηλὴν κοιλάδα, τὴν Ἀχενταλ (Achenthal), περιέχουσαν τὴν

χαριεστάτην λίμνην Ἀαχενσέε, καὶ περὶ τὰς 2 $\frac{1}{2}$ ἐγευματίσαμεν παρὰ τὸ εἰς τὸ πέρας τῆς λίμνης καὶ εἰς ὄχθην ποταμίου κείμενον ὁμώνυμον τῇ κοιλάδι μέγα χωρίον, οὗ αἱ οἰκίαι εἰσὶ πᾶσαι κατὰ τὸν Ἑλβετικὸν ῥυθμὸν ὠκοδομημέναι. Τῆς θέσεως αὐτοῦ τερπινότηραν οὐδ' ἡ ποιητικωτέρα γραφὴς δύναται νὰ ἐπινοήσῃ. Ἡ φύσις τῶν Ἀλπεων παρίστατο εἰς ἡμᾶς τότε εἰς τὴν ὑπερτάτην αὐτῆς καλλονήν. Εἰς τὰς κορυφὰς ἔπιπτε χιών· ἀλλὰ, κατωτέρω, πάντα τὰ ὄρη καὶ αἱ πεδιάδες καὶ αἱ ῥάχεις, ὅπου δὲν ἐκαλύπτοντο ὑπὸ παντοίων δένδρων, ὅπου δὲν διερρέοντο ὑπὸ ποταμῶν καὶ καταρράκτων, διεποικίλλοντο ὑπὸ μυριάδων ἀνθέων, ἰδίως ὑπὸ ποικιλοχρόων ἴων, καὶ ὁμοιάζον ἐντέχνως πεφυτευμένους κήπους, ἢ μᾶλλον τάπητας καταστίκτους.

Τὴν δὲ 6ην ὥραν μ. μ. ἀφίχθημεν εἰς τὰ Βαυαρικὰ σύνορα, ὅπου μόνον εὐγενῶς μᾶς ἠρώτησαν ἐν δὲν ἔχωμεν κανὲν λαθρεμπορεύμα, καὶ ἐπὶ τῇ ἀρνήσει ἡμῶν μᾶς ἐπέτρεψαν τὴν εἴσοδον.

Μετὰ μεσημβρίαν δὲ διήλθουμεν διὰ πυκνῶν καὶ ἀγρίων ὁσῶν, οἷων ὅμως, περὶ τὰς 4, εἶδομεν αἴφνης μετὰ τινος ἀπορίας διελτισσομένας ὁδοὺς περιπεποιημένας καὶ χαλικοσκεπεῖς. Μᾶς ἐξηγήθη δὲ ὁ λόγος μετ' οὐ πολὺ, ὅτε ἐφθάσαμεν εἰς ὃ αὐταὶ ἔφερον νυκτερινὸν ἡμῶν κατάλυμα, εἰς τὰ μεταλλοῦχα λουτρά τοῦ Κρέϋθ (Kreuth). Ἐκεῖ, εἰς θέσιν ἄλλως ἔρημον, ἥς ὑπέρκεινται χιονοσκεπεῖς αἱ κορυφαὶ τῶν ὀρέων, κεῖται ὑπὸ τὴν σκιάν τῶν ὁσῶν, καὶ περιρρέομενον ὑπὸ καταρράκτων, πάγκαλον κατάστημα, αἰθούσας ἔχον μεγαλοπρεπεῖς πρὸς συνεντεύξεις καὶ συναλλαγάς, καὶ πάντα ἐγκλεῖον τὰ ἀξιόθεάτα τοῦ πολιτισμοῦ. Ἦτο δὲ κτῆμα τοῦ ἡγεμόνος Καρόλου, ἀδελφοῦ τοῦ Βασιλέως Λουδοβίκου τῆς Βαυαρίας, καὶ ὁ μεγαλόδωρος ἰδιοκτήτης παρεῖχεν ἐκεῖ οἱ ὅλου τοῦ Ἰουλίου ἐκάστου ἔτους ἄμισθον φιλοξενίαν εἰς πάντας τοὺς θέλοντας τῶν λουτρῶν νὰ ποιήσωνται χρῆσιν ὁημοσίους λειτουργοὺς μετὰ τῶν οἰκογενειῶν αὐτῶν.

Τῇ δ' ἐπαύριον περὶ τὰς 8 ἀναχθέντες ἐφθάσαμεν μετ' οὐ πολὺ εἰς Τεγενσέε (Tegensee), χωρίον κείμενον παρὰ τὴν ὁμώνυμον

λίμνην, τῆς Ἀαχενσέε μικροτέραν, ἀλλὰ καὶ αὐτὴν οὐχ ἥττον ὠραίαν, καὶ ἐπεσκέφθημεν τὸ παλάτιον τοῦ πρ. Καρόλου ἔχον εἰς μεγαλοπρεπῇ δωμάτια σπανίας τινὰς εἰκόνας, καὶ πρὸς γευθέντες εἰς τὴν πολίχνην Ὀλτσκίρχ (Holzkirch), ἐφθάσαμεν μ. μ. περὶ τὰς 5 1/2 εἰς Μόναχον διὰ τοῦ προαστείου Ἀου (Au), ὅπου διεκρίναμεν τὴν καλλιτεχνῇ, ὑπὸ τοῦ Βασιλέως Λουδοβίκου οἰκοδομηθεῖσαν γοτθικὴν ἐκκλησίαν, καὶ ἔχουσιν λαμπρὰ ποικίλα ὑαλῖα ἐκ Βαυαρικῶν ἐργοστασίων.

Ἐν Μονάχῳ δὲ καταλύσαντες εἰς τὸ ξενοδοχεῖον Maulica, ἐμείναμεν τέσσαρας ἡμέρας, πολλῶν τυχόντες περιποιήσεων παρὰ τε τῷ Θεϊσίῳ καὶ παρὰ τοῦ τότε πρέσβεως ἐκεῖ τῆς Ἑλλάδος κ. Σχινᾶ. Ἀμέσως τὴν πρώτην ἡμέραν ἀπὸ πρωΐας κατὰ τὴν ἐνάτην ἤδη ὥραν ἔχοντες μεθ' ἡμῶν καὶ τὸν ὀκταετῆ υἱόν μου Κλέωνα, ἐπεσκέφθημεν τὸν Θεϊσίον, ὅστις μᾶς ὠδήγησεν εἰς τὴν Γλυπτοθήκην, καὶ μᾶς ἐπέδειξε μεθ' ἑρμηνειῶν τὰ Αἰγινητικὰ μάρμαρα, τὸν Φαῦνον καὶ τῶν λοιπῶν τὰ μᾶλλον ἀξιολύεστα, μεθ' ὧν παρῆλθοντες εἰς τὴν Πινακοθήκην. Οἶκαρ δὲ μᾶς περιέμενεν ὁ κ. Σχινᾶς, ὃν ἐπισκεφθέντες μ. μ. περιήλθομεν διὰ τῆς ἀμάξης τοῦ τὸν Ἀγγλικὸν καὶ τὸν Βασιλικὸν κῆπον, τὰς καταγράφους τούτου στοάς, καὶ τὴν ἐκκλησίαν τοῦ Λουδοβίκου, ἣν κοσμεῖ ἡ τὴν δευτέραν παρουσίαν παριστῶσα εἰκὼν τοῦ Κορνηλίου, καὶ τὴν ἐσπέραν εἰς συναναστροφὴν παρὰ τῷ Θεϊσίῳ, ἀπηντήσαμεν τὸν ποτὲ ἐν Ἑλλάδι ὑπηρετήσαντα Κον Στάγγελ, μετὰ τῆς συζύγου τοῦ τοῦ γένος Βαλτινοῦ, τὸν Θηβαῖον ζωγράφον Βρυζάκην, καὶ τὸν Κάρολον υἱὸν τοῦ Θεϊσίου, ἰατρὸν τότε. Μᾶς ἐπέδειξε δ' ὁ Θεϊσίος καὶ ζωγραφικὰ ἔργα τοῦ ἄλλου τοῦ υἱοῦ Λουδοβίκου ἐν Ῥώμῃ τὴν τέχνην σπουδάζοντος, καὶ προσέτι μᾶς ὠδήγησε διὰ τοῦ ἰδιαιτέρου τοῦ ἐκλεκτοῦ ἀρχαιολογικοῦ Μουσείου.

Τὴν δευτέραν δ' ἡμέραν ὁ ζωγράφος Βρυζάκης μὲ ἔφερεν εἰς τοῦ κ. Παρρήσιάδου, πρώην σχολάρχου ἐν Γαλατζίῳ, ὅστις πεπαιδευμένος, καὶ μεγάλην κεκτημένος βιβλιοθήκην, εἶχε τὴν φιλογενῇ πρόθεσιν, ἥτις δυστυχῶς καὶ μετ' οὐ πολὺ ἐξετελέσθη, τοῦ

νὰ κληροδοτήσῃ αὐτὴν εἰς τὴν Ἑλλάδα. Ἐπεσκέφθημεν δ' ἔπειτα καὶ μετ' αὐτοῦ τὴν ἐπισημοτέραν τῶν ἐν Μονάχῳ ἐκκλησιῶν, τὴν τῆς Παναγίας (Frauenkirche), καὶ ἄλλας τινάς, ὅτε καὶ καθ' ὁδὸν ἀπήντησα τὸν φίλον μου Ζέντνερ (Zentner) τὸν ἐν τῷ στρατιωτικῷ σχολείῳ συμμαθητὴν μου διατελέσαντα καὶ ἔπειτα δ' ἐν Ἀθήναις λοχαγὸν καὶ διευθυντὴν τοῦ ἀρτισυστάτου σχολείου τῶν τεχνῶν. Εἰς τὰς αἰθούσας δὲ τῆς ἐκθέσεως τῆς καλουμένης Bazar, μᾶς περιήγαγε πάλιν ὁ Θεῖρσιος, ἐξηγήσας ἡμῖν πολλὰ ἀρχαῖα καὶ ἐθνολογικὰ ἀντικείμενα, καὶ τὴν προσοχὴν ἡμῶν ἐλκύσας καὶ εἰς συγχρόνων τεχνιτῶν ἐξαιρέτους εἰκόνας. Ἐκεῖθεν δὲ μᾶς ἔφε-
 ρεν εἰς τὸ ἐν τοῖς Ἀνακτόροις ἰδρυμένον καὶ εἰς τὴν ἰδίαν αὐτοῦ διεύθυνσιν ἀνατεθειμένον ἰδιαίτερον βασιλικὸν ἀρχαιολογικὸν Μουσεῖον (Antiquarium), ὅπου πολλὰ περίεργα μᾶς ἔδειξεν, ἐν ἄλλοις μικρὸν χαλκοῦν ἀγαλμάτιον, ὃ αὐτὸς πρῶτος ἀνεγνώρισεν ὡς παριστῶν τὸν δισκοβόλον τοῦ Μύρωνος, προσέτι ἐν περίεργον ἀργυροῦν ἀγγεῖον κατὰ γλυφον, οὗ ἐπίσης ὁ ἴδιος ἐξέδωκε τὴν ἐξήγησιν, καὶ ἄλλα διάφορα. Μετὰ μεσημβρίαν δ' ἀπεστειράσθημεν νὰ ἰδῶμεν τὸ νέον Ἀνάκτορον τοῦ Βασιλέως Αὐδοσβίκου, καὶ τοῦτο μὲν δὲν ἐδυνήθημεν· ἀλλ' ἀπήντησα ἐκεῖ μετὰ χαρᾶς τὸν βασιλικὸν ὑπασπιστὴν κ. Deatze, αὐτὸν ἐκείνον ὃν εἶχον γνωρίσει ἐπὶ τῆς πρώτης ἀφίξεώς μου εἰς Μόναχον, καὶ ὅστις μετὰ ταῦτα διηύθυνε τὴν ἐκδρομὴν ἡμῶν εἰς Ἀμεργάου. Μετέπειτα δ' ἐπεσκέφθημεν τὰς εἰκόνας τοῦ Βρυζάκη εἰς τὴν οἰκίαν του, καὶ ἀφ' οὗ ἤκουσαμεν τὴν μουσικὴν εἰς τὸν Βασιλικὸν κήπον, εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ Θεῖρσιου ἀπήντησα τὸν διάσημον ζωγράφον Rule.

Τὴν δὲ τρίτην ἡμέραν, εὐθὺς ἀπὸ πρωΐας μετέβημεν εἰς τὴν Ἀκαδημίαν ἵνα ἰδῶ τὰ ἐκεῖ τεταμιευμένα γύψινα ἐκμαγεῖα τῶν ἀριστουργημάτων τῶν ξένων μουσείων, καὶ εἶτα εἰς τὸ πανεπιστήμιον ἔνθα ἤκουσα τὸν Lassow ὁμιλοῦντα περὶ τῶν Αἰγινητικῶν ἀγαλμάτων καὶ τῆς ἐποχῆς τοῦ Περικλέους ὡς πρὸς τὴν τέχνην, καὶ ἐκεῖθεν ἐπεσκέφθην ἐκ δευτέρου τὴν γλυπτοθήκην ἵνα μᾶλλον ἐμπεριστατωμένως παραβάλλω ὅσα ἤκουσα παρὰ τοῦ καθηγητοῦ,

εἰ καὶ τὰ ῥηθέντα δὲν μοὶ ἐφάνησαν ἐξόχως προσοχῆς ἄξια. Μετὰ δὲ τὸ πρόγευμα μετέβην μετὰ τῆς συζύγου μου εἰς τὴν νεόδητον τῶν ἀνακτόρων πτέρυγα, ἧς ἐθαυμάσαμεν τὴν αἰθρυσαν τοῦ θρόνου, ἔχουσαν ἐν τῷ μέσῳ ὁρόμον ἐκ κολοσσιαίων χαλκῶν ἐπιχρῦσων ἀνδριάντων τῶν ἡγεμόνων, ἐκτὸς δὲ προθαλάμους μεθ' ὠραίων τοιχογραφιῶν ἐκ τῆς ἱστορίας Καρόλου τοῦ Μεγάλου καὶ Φρειδερίκου τοῦ Ἐρυθροπώγωνος, καὶ τῶν ἐπισημοτέρων Βαυαρικῶν μαχῶν. Εἰς ἰδιαίτερον δὲ θάλαμον εἶδομεν τὴν συλλογὴν τῶν καλλονῶν τοῦ παραιτηθέντος Βασιλέως Λουδοβίκου, ἥτοι τῶν ὁμοιογραφιῶν πασῶν τῶν νεανίδων παντοίων ἐθνῶν, ἃς ἔκρινεν ὡς καλὰς τὴν ὄψιν ὁ ἀκάματος θαυμαστής τοῦ καλοῦ Λουδοβίκος. Ἐν αὐταῖς εἶδομεν διαπρέπουσαν καὶ τὴν Ἑλληνίδα Αἰκατερίνην ἢ Ῥόζαν Βότζαρη, πρὶν μὲν κυρίαν τῆς τιμῆς τῆς Βασιλίσσης Ἀμαλίας, μετὰ ταῦτα δὲ σύζυγον τοῦ στρατηγοῦ Καρτζᾶ. Ἐν ἄλλαις δ' εἶδομεν κατ' ἑκτακτον τῆς τύχης εἰκόνα καὶ τὴν εἰκόνα τῆς περιβολῆς τοῦ ἡθοῦς τοῦ Λόλλας Μοντάζ, ἣν ἐξαίρετως ἐθαύμαζεν ὁ εὐαίσθητος Βασιλεὺς. Ὁ εἰς τὸν θρόνον διαδοχθεὶς αὐτὸν παραιτηθέντα υἱὸς τοῦ Μαξιμιλιανὸς ἐνόμισε πρέπον ν' ἀφαιρέσῃ ἐν ἀγνοίᾳ τοῦ πατρὸς τοῦ ἀπὸ τῆς συλλογῆς τὴν πολυθρύλητον ταύτην Φρύνην. Ἀλλὰ, κατὰ τὴν προτεραίαν τῆς ἡμετέρας ἐπισκέψεως, συνέπεσεν ὁ βασιλεὺς Λουδοβίκος νὰ ἐπιθυμήσῃ νὰ ἐπανίδῃ τὰς ὠραίας του, καὶ ἀμέσως ἔσπευσαν νὰ κρεμάσωσιν εἰς τὴν θέσιν τῆς τῆς τελευταίας τοῦ φίλης, ὥστε ἡ ἔξωσις αὐτῆς ἐκ τοῦ συνεδρίου τῶν καλλονῶν νὰ μείνῃ ἄγνωστος εἰς τὸν θαυμαστήν της. Οὕτως ἡτύχησαμεν νὰ ἰδῶμεν καὶ ἡμεῖς αὐτήν, καὶ ἐθαυμάσαμεν μᾶλλον τοῦ Λουδοβίκου τὴν ἰδιοτροπίαν παρὰ ταύτης τὴν καλλονήν. Εἰς τὸν κάτω δὲ ὄροφον τῶν ἀνακτόρων μᾶς ἐδείχθησαν τοιχογραφίαι κατὰ τὴν Ὀδύσειαν, καὶ τοῦ Ῥόδμαν αἱ Ἑλληνικαὶ τοπιογραφίαι, αἵτινες ἑκτοτε μετηνέχθησαν εἰς τὴν πινακοθήκην. Ἀπὸ δὲ τῶν Ἀνακτόρων μετέβημεν εἰς τὴν μικρὰν μὲν ἀλλ' ὠραίαν πινακοθήκην τοῦ Λεῦχτεμβέργ, ὅπου εἶδομεν διαπρέποντα ἓνα Ῥαφαῆλον καὶ τινὰς ἐξαισίους Τιτιανούς καὶ Πάλμας. Γευθέντες

δὲ παρὰ τῷ Θειρσίῳ, ὠδηγήθημεν, περὶ τὰς 4, ὑπ' αὐτοῦ εἰς τὴν ἀπέναντι τῆς οἰκίας του ὑπὸ τοῦ Βασιλέως Λουδοβίκου ἐγερθεῖσαν πολυτελῆ καὶ κατάχρυσον *Βασιλικήν*, Βυζαντινοῦ ῥυθμοῦ ἐκκλησίαν, καὶ μετὰ ταῦτα εἰς τὴν τοῦ προαστείου *Ἄου*. Εἶτα δὲ μετέβημεν εἰς τὸ θέατρον, ἐνθα ἐδιδάσκετο ὁρᾶμα ὁ Graf Armand, καὶ περατωθείσης τῆς παραστάσεως πρὶν ἔτι δύσῃ ὁ ἥλιος, παρεμείναμεν τὴν ἐσπέραν πάλιν παρὰ τῷ Θειρσίῳ, καὶ ἐκεῖ συναντήσας τὸν βιβλιοπώλην Franz συνδιελέχθημεν μετ' αὐτοῦ περὶ τῆς τύχης τοῦ πρὸ ὀκτὼ ἐτῶν ἐκδοθέντος πρώτου τόμου τῶν *Ἑλληνικῶν ἀρχαιοτήτων* μου. Ὁ δὲ μ' ἐνεθάρρυνεν εἰς τὴν ἐξακολούθησιν τῆς ἐκδόσεως.

Τὴν δὲ τετάρτην ἡμέραν τῆς ἐν Μονάχῳ διαμονῆς ἡμῶν, μετ' ἐπισκέψεως εἰς τὴν Καν Στέγγελ, τὸν Θεῖρσιον, τὸν ἱερέα καὶ τὴν ἐκκλησίαν ἡμῶν καὶ τὸν κ. Σχινάιν, συναπήλθομεν μετὰ τούτου εἰς τὸ χυτεῖον τοῦ χαλκοῦ, εἰς τὸ ὃ Βασιλεὺς Λουδοβίκος εἶχε διατάξει μεγαλοβούλως τὴν ἐκ τῶν ὀθωμανικῶν πυροβόλων τοῦ Ναυαρίνου χύσιν ὀβελίσκου διὰ τοὺς ἐν ταῖς Γαλλικοῖς πολέμοις πεσόντας Βαυαροὺς, προσέτι καὶ κολλοσσὸς τῆς Βαυαρίας οὐ καὶ εἶδομεν ἄρτι χυθέντα τὸν ἕνα γιγαντιαῖον βραχίονα. Ἐπεσκέφθημεν δ' ἔπειτα καὶ τὴν Στοάν τῆς Φήμης (Ruhmeshall) Ἑλληνικὴν τὸν ῥυθμόν, ἧς ἐμπρὸς ἐπρόκειτο νὰ στηθῇ ἡ Βαυαρία, καὶ ἦν δι' ὠραίων γλυφῶν ἐκόσμησεν ὁ περιδόξος Schwanthaler. Ἐπειτα δὲ μεταβάντες εἰς τούτου τὸ ἐργοστάσιον, ἐθαυμάσαμεν τὰ προπλάσματα τοῦ ἀετώματος τῆς ἐν Ῥεγενσβούργῃ Βαλχάλας, τέλος δ' ἐπεσκέφθημεν καὶ τὸ ἐργοστάσιον τοῦ ἐπισήμου ζωγράφου Καουλβάχ.

Ἐγευματίσαμεν δὲ εἰς τὸ ξενοδοχεῖον. Ἐκεῖ δ' ἐνῶ ἐκαθήμεθα εἰς τὴν κοινὴν τράπεζαν ἀπέναντι ἡμῶν ἔχοντες μέγαν καθρέπτην, εἶδον εἰς αὐτὸν εἰσερχομένην διὰ τῆς θύρας, εἰς ἣν τὰ νῶτα ἐστρέφομεν, κυρίαν παρακολουθουμένην ὑπὸ νεάνιδος καὶ νεανίου, καὶ ἡ θεὰ αὐτῆς διήγειρέ πως ἐν ἐμοὶ ἀρχαίας ἀναμνήσεις τῆς παιδικῆς ἡλικίας· δι' ὃ καὶ ὅτε τὸ πρῶτον ὁ ὑπηρέτης ὁ περιφέρων τὰς πα-

ροψίδας ἤλθε πρὸς ἐμέ, τὸν ἠρώτησα ἂν ἡ κυρία ἐκείνη, ἥτις εἰς μεμακρυσμένην γωνίαν εἶχε καθίσει, ἦτον ἴσως ξένη· ὁ δὲ καταφαικῶς ἀπαντήσας, ἐμακρύνθη. Ὅτε δὲ πάλιν ἐπανῆλθε, τὸν ἠρώτησα ἐκ νέου πόθεν ἔρχεται ἡ Κυρία αὕτη, καὶ μοὶ ἀπήντησεν ὅτι ἐκ Βουκουρεστίου. Τότε, ἅμα ἀπεγεύθημεν, ἠγέρθην, καὶ πλησιάσας εἰς τὸ μέρος εἰς ὃ εἶχεν ἐγερθῇ καὶ ἐκείνη, τῇ ἔτεινα τὰς δύο χεῖρας, πρὸς μεγάλην της ἐκπληξιν. Ἀλλ' ὅτε τὴν ἠρώτησα ἂν δὲν ἦτον ἡ Αἰκατερίνη Καρακάση, μ' ἀνεγνώρισεν ἁμέσως, καὶ μεγάλη ὑπῆρξεν ἡ ἀμοιβαία χαρὰ διότι μετὰ τσοούτων ἐτῶν παρέλευσιν, ἀφ' ἧς ἐποχῆς παιδιὰ εἵχομεν συζήσει ὡς ἀδελφοί, ἀπηντῶμεθα πάλιν ἐν τῇ ξένῃ τόσον ἀπροσδοκῆτως. Ἐκαλεῖτο δὲ τότε ἡ ἀρχαία φίλη μου Κυρία Ὁδοβέσκου, καὶ ὁ νέος καὶ ἡ νεάνις ἦσαν τέκνα της, ἃ ἔφερεν εἰς Παρισίους διὰ τὴν ἀνατροφὴν των.

Μετ' ἐπίσκεψιν δ' ἐμοῦ εἰς τὸν κ. Stranz, ὑπασπιστὴν τοῦ βασιλέως καὶ ἀδελφὸν τῆς Κας Καρπούνη, μετέβημεν κατ' ἐκείνην τὴν ἐσπέραν εἰς τὸ θέατρον καὶ ἐκεῖθεν εἰς τοῦ Θεῖρσιου, πρὸς ἀπεχαιρετισμὸν καὶ συνηντήθη παρ' αὐτῷ μετὰ τοῦ Forschhammer, τοῦ ἐπισήμου ἀρχαιολόγου, ὅστις εἶχε προηγηθῇ τοῦ Ῥόσς ὡς ἔφορος τῶν ἀρχαιοτήτων ἐν Ἑλλάδι. Εἶχε δὲ σύστημα καὶ ἀρχὴν ἱκανῶς παράδοξον τὰ πάντα νὰ ἐξηγῇ διὰ τοῦ ὕδατος, καὶ εἰς πάντα σχεδὸν τὰ μνημεῖα πηγὰς νὰ βλέπῃ ἢ φρέατα, εἰς ὃ ἐγώ, καὶ ἐν τῇ συναντήσῃ ταύτῃ, δὲν τῷ ἀπέκρυψα ὅτι ἐντελῶς δὲν ἠδυνάμην νὰ συμφωνήσω.

Τῇ δ' ἐπομένῃ ἡμέρᾳ ἣν εἵχομεν ὀρίσει πρὸς ἀναχώρησιν, μετέβην ἀπὸ πρωΐας εἰς τὴν δημοσίαν βιβλιοθήκην, ἐπὶ τῇ ἐλπίδι τοῦ νὰ κατορθώσω τι ὑπὲρ τῆς ἡμετέρας. Ὁ Θεῖρσιος ὅμως εἰς δὴν τὴν προτεραίαν εἶχον ὁμιλήσει περὶ τούτου, μὲ εἶχεν ἀπελπίσει, εἰπὼν μοι ὅτι ὁ διευθυντὴς τοῦ καταστήματος Lichtenthaler ἦν ἐκ τῶν βιβλιοσκωλήκων ἐκείνων, οἵτινες ἐκ χαρτίου τρέφονται, ὅτι συνάγει καὶ ὅσα καθ' ὁδὸν ἀπαντᾷ ἐσχισμένα τεμάχια ἐντύπου χαρτίου, καὶ ποτὲ δὲν θὰ συγκατατεθῇ οὐδὲ τὸ ἐλάχιστον νὰ μᾶς παραχω-

ρήση. Οὐχ ἤττον ἐπέμεινα ν' ἀποπειραθῶ, καὶ ἀφ' οὗ κατεσπευσμένως εἶδον τοὺς εἰς τὸ λαμπρὸν ἐκεῖνο κατάστημα τεταμιευμένους θησαυροὺς σπανίων βιβλίων καὶ Ἑλληνικῶν χειρογράφων καὶ Λατινικῶν, ἐζήτησα νὰ γνωρίσω καὶ τὸν Διευθυντήν. Καὶ ἀμέσως μὲν εὗρον αὐτὸν εἶον ὁ Θείσιος μοὶ τὸν περιέγραψεν· ἀλλ' ἀναμνήσας αὐτῷ ὅτι ὁ πλοῦτος τῆς παιδείας, δι' ὃν ἡ Εὐρώπη καυχᾶται σήμερον, ὀφείλεται τῇ Ἑλλάδι, καὶ ὅτι δίκαιον ἦν εἰς αὐτὴν ἀναστᾶσαν καὶ λιμώττουσαν διὰ τὴν τροφὴν δι' ἧς προήγαγε τὰ λοιπὰ ἔθνη εἰς σοφίαν καὶ πολιτισμόν, νὰ παραχωρήσωσιν αὐτῇ ἐκ τῶν περισσευμάτων των ἄχρηστά τινα αὐτοῖς, μετὰ μακροὺς λόγους ἐθριάμβευσα τέλος καὶ τὸν ἔπεισα νὰ μοὶ προτείνῃ τὴν προσφορὰν εἰς τὴν ἡμετέραν βιβλιοθήκην τῶν πολυαρίθμων διπλῶν τῆς Βαυαρικῆς, εἰπὼν μοι ὅτι ἀρκέσει πρὸς τοῦτο νὰ τῷ ἀπευθύνω ἐπίσημον αἴτησιν. Ἀλλ' ἐνταῦθα ἠγείρετο δυσκαλία. Ἐντολὴν οὐδεμίαν εἶχον οὐδ' ἰδιότητά τινα, ὣν ἀπλοῦς καθηγητής, ἵν' ἀποτείνω τοιαύτην αἴτησιν ἐπισήμως. Σπεύσας ἐπομένως οἴκαδε, ἔγραψα ἀμέσως δύο ἐπιστολάς, τὴν μὲν εἰς τὸν Κ. Τυπάλδον, τότε διευθυντὴν τῆς ἐν Ἀθήναις Βιβλιοθήκης, τὴν δὲ εἰς τὸν Κ. Βενδλάνδ, ἰδιαίτερον γραμματέα τοῦ Βασιλέως, ἵνα πεμφθῇ ὅσον τάχιον ἐξ Ἑλλάδος ἡ τοιαύτη αἴτησις. Ἀλλ' αἱ ἐπιστολαὶ μου εἶχον τὴν κακὴν τύχην πολλῶν ἄλλων, ἃν ὅχι καὶ χειροτέραν, τοῦ νὰ κατατεθῶσιν εἰς αἰώνιον λήθην εἰς τι τῶν ἀρχείων κιβώτιον. Ἀφ' οὗ δ' ἐπεσκέφθην τοὺς ΚΚ. Σχινᾶν καὶ Ὀδοβέσκον, εἰς τὰς 10 1/2 ἀπήλθομεν διὰ τοῦ σιδηροδρόμου, συνοδευθέντες εἰς τὸν σταθμὸν ὑπὸ τοῦ κ. Πρέσβεως, τοῦ Θεισίου, τοῦ Παρρῆσιάδου, καὶ τῶν καλλιτεχνῶν Βρυζάκη καὶ Κόσσου.

Τὴν πρώτην νύκτα κατελύσαμεν εἰς Βαμβέργην, καὶ ἐκεῖθεν τὴν ἐπαύριον ἀπήλθομεν δι' ἀτμοκινήτου, ἐφ' οὗ συνεδέσαμεν γνωριμίαν μετὰ τοῦ Βαυαροῦ στρατηγοῦ Parsival. Ἀποβάντες δ' εἰς Schweinfurth, ἐξηκολουθήσαμεν ἐφ' ἀμάξης μέχρι Βυρτεμβέργης, πόλεως ἧς ἐντύπωσιν μᾶς ἐνεποίησαν πολλὰ ἀρχαιοπρεπεῖς τὴν ὄψιν οἰκίαι καὶ ἀρχαῖαι τινες ἐκκλησίαι, εἰς ὧν τὴν μίαν τὴν

ἐν Neustadt εἶδομεν κώδωνα τῆς ιε' ἑκατονταετηρίδος. Ποταμο-
πλοῦντες δὲ καὶ τὴν μετὰ ταῦτα ἡμέραν (δευτέραν) ἐπὶ τοῦ Μεί-
νου, παρεπλεύσαμεν τὴν Ἀσαφενβούργην, ἔχουσιν μέγα ἀνά-
κτορον, καὶ ἄλλην, λησμονῶ τίνα, εἰς ἣν ὁ Βασιλεὺς Λουδοβίκος
ὠκοδόμησεν οἶκον κατὰ σχέδιον τῆς Πομπηίας, εἶτα τὴν ἐπίσημον
πόλιν Ἀνάου, ἐν ᾗ παρετηρήσαμεν παλαιὰν ἐκκλησίαν, μεγάλην
ἔχουσιν μελανὴν στέγην κατιοῦσαν σχεδὸν μέχρι τοῦ ἐδάφους, καὶ
ἀνεκαλύψαμεν καὶ τὴν οἰκίαν εἰς ἣν ἀνετράφη ὁ γαμβρός μου
Σκὴν, περὶ δὲ τὰς 7 1/2 ἀφίχθοντες εἰς Φραγκφόρτην, κατελύσαμεν
εἰς Pariserhof, ὅθεν εἶχομεν ἄποψιν ἐπὶ τῆς Zeile, τῆς ἐμπορι-
κωτέρας ὁδοῦ τῆς πόλεως.

Τὴν ἐπισημοτάτην δὲ ταύτην πόλιν περιτρέξαντες μετὰ ξενα-
γοῦ, ἐπεσκέφθημεν τὴν στρογγύλην ἐκκλησίαν τοῦ Παύλου, τόπον
τῶν ἀρχαίων συνεδριάσεων τῆς Διαιτέας, καὶ παρ' αὐτῇ τὸ νέον
καὶ μεγαλοπρεπὲς Χρηματιστήριον· ἔπειτα δέ, παρὰ τῇ ἀρχαίᾳ
ἐκκλησίᾳ τῶν Ῥωμαίων (den Römern), οἰκίαν ὑπέρυθρον, ὀλί-
γον ἐπιφανῆ, μέγαρα δὲ παράθυρα ἔχουσιν, καὶ Αὐτοκρατόρων
εἰκόνας ἐπὶ τῶν τοίχων ἐπιγεγραμμένας, διότι ἐν αὐτῇ ὁ Αὐτοκρά-
τωρ ἐξελέγετο, καὶ διελθὼν διὰ τῆς πλατείας, ἧς ἡ βρύσις ἔρρεε
τότε οἶνον, ἀπήρχετο νὰ στεφθῇ εἰς τὴν Μητρόπολιν (τὴν Dom-
kirche), ἐκκλησίαν βαρεῖαν τὸν ῥυθμὸν καὶ ἀρχαιοφανῇ, ἔχουσιν
μέγαν πύργον, ὅστις ἔμεινεν ἡμιτελής. Εἶτα δ' ὠδηγήθημεν πρὸ
τῆς μετρίας τὴν ὄψιν οἰκίας εἰς ἣν ἐγεννήθη καὶ ἔγραψε πολλὰ
τῶν ἀριστουργημάτων αὐτοῦ ὁ Γαίτης, καὶ πρὸ τῆς ἐτέρας, ἧς
μας ἐδείχθη ὡς περίεργος ὁ ἐξώστης, διότι ἐξ αὐτοῦ ὠμίλησε κατὰ
πρῶτον ὁ Λουθηρος πρὸς τὸν λαόν, οὗ ἕνεκα καὶ ἡ προτομὴ αὐτοῦ
ἐστὶν ἐκεῖ πρὸς πλησίον ἀνατεθειμένη. Πλαγίως δὲ τῆς κεντρικῆς
ὁδοῦ (Zeile) διήλθομεν πρὸ τῆς οἰκίας τῶν Ῥοτσίλδων, καὶ τοῦ
Ἀρχεῖου εἰς ὃ κατῴκει ὁ αὐτοκρατορικὸς ἐπίτροπος Ἰωάννης, ἀδελ-
φὸς τοῦ Αὐτοκράτορος τῆς Αὐστρίας.

Τὴν τρίτην δὲ τὸ πρῶτ' διὰ σιδηροδρόμου μετέβημεν ἐν μιᾷ ὥρᾳ
εἰς Μαγεντίαν (Mainz) συνοδοιπόρον ἔχοντες λίαν εὐγενῆ καὶ

εὐάρεστον Βέλγον, τὸν K. House ἐκ Γέντης, ἀδελφὸν τοῦ τότε ὑπουργοῦ τῆς δημοσίας παιδεύσεως. Ἐκεῖθεν δέ, τὸν Μείνον (Mein) διαβάχοντες, ἐπεραιώθημεν εἰς τὸ ἀντιπέραν Βιβερίχ, ὅπου ὅμως, διὰ τι συμβάν λάθος, μόνον κατὰ τὰς 10 1/2 ἐπεβιβάσθημεν εἰς ἀτμόπλοιον, ἵνα καταπλεύσωμεν τὸν Ῥήνον. Εἵχομεν δὲ λάβει εἰσιτήρια εἰς τὸ πλοῖον Ὁλλανδικῆς τινος ἐταιρίας· ἀλλ' ἀγνοοῦντες ὅτι ὑπῆρχον διάφοροι ἐταιρίαι ἀντίζηλοι, καὶ καταδολιευθέντες ὑπὸ τοῦ γραφείου τῆς ἐταιρίας τῆς Κολωνίας, εἰσῆλθομεν εἰς ἀτμόπλοιον αὐτῆς, τὸ καλούμενον Σίλλερ, καὶ ὥραν τινὰ μετὰ τὸν ἀπόπλουν, ἐλθὼν ὁ οἰκονόμος τοῦ πλοίου, μᾶς ἐζήτησε τὸν ναῦλον, πρὸς πολλὴν ἡμῶν ἑκπληξιν· ὅτε δὲ τῷ ἐδείξαμεν τὰ εἰσιτήρια ἐξωφλημένα, μᾶς εἶπεν ὅτι τοῦτο δὲν τὸν ἀφορᾷ, διότι τὰ εἰσιτήρια ἐκεῖνα δὲν ἦσαν τῆς ἐταιρίας, καὶ εἰς πάσας τὰς διαμαρτυρήσεις ἡμῶν ἔμεινε κωφεύων, καὶ μόνον προτείνων, ἂν ἠθέλομεν, νὰ μᾶς ἀποβιβάσῃ εἰς τι τῶν παρακειμένων χωρίων, ὅπου νὰ περιμείνωμεν τὸ τὴν ἐπαύριον διερχόμενον πλοῖον τῆς Ὁλλανδικῆς ἐταιρίας. Ἀλλ' ἡμεῖς εἰς τοῦτο μὴ συναινέσωμεν ἀπετίσαμεν ἐκ δευτέρου τὸν οὐ μικρὸν ναῦλον· ὅτε δ' ἀφίχθημεν τὴν ἐσπέραν εἰς Κολωνίαν, βεηθεία τοῦ ἐκεῖ Ἑλληνικοῦ Προξένου ἀπηυθύνσαμεν πρὸς τὴν ἐταιρίαν αἴτησιν περὶ ἀποδόσεως τοῦ ναύλου, διότι οἱ ὑπάλληλοι αὐτῆς δι' ἀπάτης μᾶς ἐπεβίβασαν εἰς τὸ πλοῖόν των. Τῆς ἀναφορᾶς ὅμως ταύτης ἀκόμη περιμένομεν τὴν ἐνέργειαν, ἥ καὶ τὴν ἀπάντησιν.

Τὸ ἐπεισόδιον τοῦτο μᾶς συνεκίνησε, καθ' ὅσον ἐτάραξε τοῦ βαλαντίου ἡμῶν τὴν ἰσορροπίαν. Ἀλλὰ ταχέως ἐπέφερεν ἀντιπερισπασμὸν εἰς τὰς δυσαρέστους ταύτας ἐντυπώσεις τὸ ἐξαίσιον ἐνώπιον ἡμῶν ἀναπτυσσόμενον πανόραμα τῶν φυσικῶν καλλονῶν ἃς διεπλέομεν, τῶν κατὰ τε τὸ ὕψος καὶ τὸ σχῆμα παμπρικίλων λόφων, οὓς ἐνδύουσι ἄλση καὶ ἄμπελοι, καὶ ἐφ' ὧν γραφικώτατα ἐπικάθηνται παντοῖα ἐρείπια μεσαιωνικά, ὥστε νομίζει τις ὅτι ὡς ἐν ὀνείρῳ διαπλέει τὴν Γερμανικὴν ἀρχαιότητα. Ἐπὶ μιᾶς τῶν νήσων μᾶς ἐδείχθη κατοικία σχήματος ἀλλοκότου, ἥ εἰς ἣν ὁ Σίλ-

λερ θέτει τὴν σκηνὴν τοῦ Ἰππότου Τογενβούργ. Παρὰ τῇ ἀκτῇ δ' αἶρεται ὁ ἀπορρώξ βράχος τῆς γερμανικῆς Σειρῆνος Λορελάϊ. Καὶ πλεῖστα δὲ παρεπλεύσαμεν ἐπὶ τῶν ὀχθῶν ὡραῖα κατωκημένα χωρία καὶ πολίχνια, ἐν οἷς ὡς διαπρεπέσταται εἴλκυσαν τὴν προσοχὴν ἡμῶν αἱ πόλεις τῆς Κεβλεντίας καὶ τῆς Βόννης.

Κατεπλεύσαμεν δ' εἰς Κολωνίαν, ἥτις ἦν τὸ κέντρον τῆς ἀτμοπλοικῆς συγκοινωνίας ἀπὸ τοῦ ὠκεανοῦ εἰς τὰ σπλάγχνα τῆς Εὐρώπης καὶ τ' ἀνάπαλιν. Ἐκεῖ δ' ἐπεσκέφθημεν, ὡς πάντες οἱ περιηγηταί, τὴν μεγίστην ἐκκλησίαν, ἔχουσαν μῆκος μὲν 350', πλάτος δὲ 250', πέντε κύτη κατὰ μῆκος, τρία κατὰ πλάτος καὶ 9 εἰσόδους, προσέτι δὲ καὶ πύργον, ὅστις θεωρεῖται ὡς ἐν τῶν θαυμάτων τῆς νέας Εὐρώπης. Ἔμενε δ' οὗτος, ἕνεκα τοῦ ὕψους ὃ ἐμελλε νὰ λάβῃ, ἐκ 582', ἀσυντέλεστος δι' αἰώνων, μέχρις οὗ, πολὺ μετὰ ταῦτα, συνεπλήρωσεν αὐτὸν ὁ Αὐτοκράτωρ τῆς Γερμανίας.

Τὴν τετάρτην δέ, διὰ τοῦ σιδηροδρόμου τὸ πρῶτ' ἀπελθόντες, εἰσῆλθομεν διὰ τῆς Aix la Chapelle (Aquaes Sintinae), ἐνθα εἶδομεν τὸ ἀνάκτορον Καρόλου τοῦ Μεγάλου, καὶ εἶτα, τὸ ὄρος ἀναρριχηθέντες διὰ μηχανῆς ῥυμουλκώσεως ἡμᾶς ἐκ τῆς κορυφῆς, εἰσῆλθομεν εἰς τὸ Βέλγιον διὰ Vervier, καὶ ἀφ' οὗ μίαν ὥραν ἐκεῖ ἐμείναμεν, διότι ἦν σταθμὸς τελωνιακός, διὰ τῆς ὡραίας καὶ γραφικώτατα ἐπὶ λόφων καὶ κοιλάδων κειμένης πόλεως Liège (Lüttich), ἐφθάσαμεν εἰς Melines, καὶ ἐτράπημεν ἐκεῖθεν πρὸς τὴν ἐπὶ ἀλιτενοῦς παραλίας κειμένην Ὀστάνδην. Ἐκεῖθεν δὲ εἰς ἀτμόπλουν ἐπιβιθασθέντες ἀπέπλεύσαμεν ἐν πλήρει γαλήνῃ καὶ ἀφίχθημεν εἰς Δοῦβρον τῆς Ἀγγλίας περὶ τὴν 1 μετὰ τὸ μεσονύκτιον.

Διὰ τὴν ἄμπωτιν δὲ μετὰ τινος δυσκολίας ἀποβιθασθέντες, κατελύσαμεν εἰς ξενοδοχεῖον παρὰ τὸν λιμένα, καὶ τῇ ἐπαύριον, τῇ 10ῃ πρὸ μεσημβρίας, ἀπῆλθομεν διὰ σιδηροδρόμου εἰς Λονδῖνον ἐνθα ἀφίχθημεν περὶ τὰς 2 μ. μ. καὶ διηυθύνθημεν εἰς τὸ London-bridge Hotel. Ἐγὼ δ' ἀμέσως ἀπῆλθον εἰς ἐπίσκεψιν τοῦ προ-

ξένου ἡμῶν κ. Ἰωαννίδου ὃν δὲν εὔρον, καὶ μόνον ἔλαβον τὰς ἐν τῷ προξενεῖῳ περιμενούσας με ἐπιστολάς μου. Κατὰ τὴν 5 δὲ μ. μ. ἀπῆλθον εἰς Λεμιγκτῶνα (Lemington) ἐν τῷ Warwickshire, καὶ διανύοντες 40 ἀγγλ. μίλια τὴν ὥραν, ἐφθάσαμεν εἰς τὰς 7.10, καὶ μετέβημεν ἀμέσως εἰς Coburghouse, ὅπου κατῴκουν οἱ γονεῖς τῆς συζύγου μου, ἀνατρέφοντες παρ' ἑαυτοῖς καὶ τὴν Ζωὴν καὶ Τζαίνην (Ἰωάνναν), τὰς μικρὰς θυγατέρας τῆς ἀδελφῆς μου Ῥαλοῦς. Μᾶς ὑπεδέχθη δ' ἡ μικρὰ Jane, διότι πάντες οἱ ἄλλοι ἦσαν ἀπόντες.

6.

Ἐν Ἀγγλίᾳ.

Ἡ Λεμιγκτῶν, πόλις μικρὰ ἀλλ' ὠραία καὶ πλουσία, ἔχει ἐνέκχ. τῶν θερινῶν αὐτῆς ὑδάτων οὐκ ὀλίγους τοὺς αὐτὴν ἐπισκεπτομένους. Ἐκλαμβάνεται δὲ καὶ τὴν πλατάνος φυομένη, ἐφ' ἑνὸς τῶν παρ' αὐτῇ περιπάτων, ὡς τὸ κεντρικὸν σημεῖον τῆς Βρετανικῆς νήσου· ἀλλὰ τοῦτο ἐστὶν ἐσφαλμένον, καὶ ἀπλῆ πρόληψις. Καὶ τότε μὲν διέμεινα δύο μόνας ἡμέρας ἐν Λεμιγκτῶνι, εἰς τοὺς κόλπους τῆς φίλης οἰκογενείας τῆς συζύγου καὶ τῆς ἀδελφῆς μου. Ἠσχολήθην δὲ κατὰ τὸ μικρὸν τοῦτο διάστημα εἰς τὸ νὰ περισυλλέξω πάσας τὰς ἀγγλικὰς ἐφημερίδας ὅσαι ἔγραφον περὶ τοῦ τὴν κοινὴν γνώμην ἔτι ἀσχολοῦντος Ἑλληνικοῦ ζητήματος τοῦ Πασιφίκου, καὶ γράψας τῇ K^r Pluskow, τῇ Μεγάλῃ Κυρίᾳ τῆς Βασιλίσσης Ἀμαλίας, τῇ ἔπεμψα ἐν φύλλον τοῦ «Times» περὶ αὐτοῦ πραγματευόμενον.

Τῇ τρίτῃ δ' ἡμέρᾳ $10/22$ Ἰουνίου περὶ τὰς 9 $1/2$ ἀπῆλθον εἰς Λονδῖνον, φέρων συστάσεις διαφόρους, ἐν αἷς καὶ τοῦ πενθεροῦ μου κ. Σκὴν, πρὸς τὸν Λ. Ἀθεροδῆνον. Ἐκεῖ δὲ καταλύσας εἰς Trafalgarsquare, Morley Hotel, ἀμέσως μετὰ τὴν ἐστίασιν, ἀπῆλθον εἰς τὸ γραφεῖον τοῦ προξένου ἡμῶν κ. Ἰωαννίδου, Finsbury

Circus, λησμονήσας ὅτι ἦν Κυριακή, ἡ ἡμέρα τῆς ἐν Κυρίῳ ἀναπαύσεως πάντων τῶν Ἀγγλων καὶ τῶν ἐν Ἀγγλίᾳ οἰκούντων, ὥστε οὐδὲ τὸν πρόξενον, οὐδ' ἄλλον τινὰ χριστιανὸν ἦν δυνατὸν νὰ εὕρω· δι' ὃ καὶ ἐτράπην πεζὸς εἰς περίπατον. Ἀλλὰ καὶ τὰ ἐργαστήρια ἦσαν κλειστὰ καὶ αἱ ὁδοὶ ἔρημοι καὶ κατηφεῖς. Ἀσκόπως λοιπὸν βαδίζων, εἰσῆλθον εἰς ἄλσος τι, εἰς ὃ ἔφθασα κατὰ τύχην, καὶ ὃ εἶδον ὅτι ἦν τὸ S' James parc. Καὶ ἐνταῦθα μὲν ἦν συρροὴ ἀνθρώπων, φυσικῶ τῷ λόγῳ ἀγνώστων εἰς ἐμέ. Πάντες δ' ἐβάδιζον σοβαρῶς καὶ ὡς ἐν κατανύξει, ὥστε πᾶν ἄλλο ἦν ἡ εὐθυμος ὁ περίπατος. Πλαγίως ὅμως τῆς ὁδοῦ μου εἶδον πράσινον πεδῖον εἰς ὃ πολλὰ μικρὰ κοράσια ἔτρεχον καὶ ἔπαιζον ζωτῶς, καὶ ἐστάθην νὰ ἰδῶ τὴν χαρίεσσαν καὶ ταύτην σκηνήν. Ἀλλὰ τότε ἐν τούτων τῶν παρθενιδίων προσελθόν, καὶ χαιρετίσαν με δι' ἐλαφρᾶς κλίσεως τῶν γονάτων μοι εἶπεν ὅτι εἰς οὐδένα πλὴν αὐτῶν ἐπιτρέπεται ἢ εἰς τὸ μέρος ἐκεῖνο εἰσοδος. Οὕτω καὶ ἐκεῖθεν ἀποπειρηθεὶς, ἐπέστρεψα σύντροφος εἰς τὸ δωμάτιόν μου, συλλογιζόμενος, ὡς ὅλοι εἰ κάποιος τοῦ Λονδίνου, καὶ ἐγὼ τὰς ἀμαρτίας μου, ὧν ἡ μεγίστη τότε μοι ἐφαίνετο ὅτι ἦλθον εἰς τὴν πρωτεύουσάν τῆς Ἀγγλίας Κυριακὴν.

Τῇ δ' ἐπαύριον τὸ πρῶτον ἐπεσκέφθην τὸν Λόρδον Ἀβερδῆν, ὅστις φιλοφρονέστατα μὲ ὑπεδέχθη καὶ περὶ Ἑλλάδος συμπαθῶς μοι ὠμίλησεν· εἶτα δὲ τὸν πρόξενον ἡμῶν καὶ τὸν κ. Π. Ῥάλλην, παρ' ᾧ καὶ ἐδείπνησα μετὰ διαφόρων Ἑλλήνων. Ἀπαντήσας δ' ἐν Λονδίνῳ νέον τινὰ Σουηδὸν ἀξιωματικὸν συνεργάτην ἐν Στοκχόλμῃ καὶ βοηθὸν τοῦ γαμβροῦ μου Ῥόζεν, ὅστις ὅμως πλὴν τῆς σουηδικῆς μόλις ὠμίλει λέξεις τινὰς ἀγγλικὰς καὶ γερμανικὰς, συνεπεσκέφθην μετ' αὐτοῦ τὸν ζωολογικὸν κῆπον. Ὁ θυρωρὸς ὅμως μᾶς εἶπεν ὅτι τὴν ἡμέραν ἐκείνην ὁ κῆπος δὲν ἡνοίγετο, διότι ἦν ἡ τῶν συνεδριάσεων τῶν ἐφόρων αὐτοῦ. Τοῦτο πολὺ μᾶς ἐλύπησε, διότι μακρὰν ὁδὸν εἶχομεν ἔλθει, ἐγὼ δέ, μὴ δυνάμενος νὰ μείνω ἐν Λονδίνῳ, δὲν θὰ ἐδυνάμην νὰ ἐπισκεφθῶ τὸν κῆπον ἄλλοτε. Ἐν ᾧ δὲ ταῦτα ἔλεγον εἰς τὸν θυρωρόν, προσῆλθε κύριος

λευκὸν φορῶν λαιμοδέτην καὶ παρασήμευ ταινίαν εἰς τὴν κομβό-
 τρυπὰν του, καὶ ἠρώτησε τίνες εἴμεθα καὶ τί θέλομεν. Ἀκούσας
 παρ' ἐμοῦ ὅτι ἠθέλομεν νὰ ἐπισκεφθῶμεν τὸν κῆπον, καὶ ὁ μὲν
 σύντροφός μου ὅτι εἶνε ἀξιωματικὸς Σουηδός, ἐγὼ δ' ἐξ Ἑλλάδος,
 — ὦ, ἱκανῶς σὰς ἐβλάψαμεν διὰ τῆς πολιτικῆς μας, ὥστε νὰ σὰς
 ὀφείλωμεν τινα ἀποζημίωσιν· καὶ γράψας τὰ ὀνόματα ἡμῶν εἰς τὸ
 βιβλίον τοῦ θυρωροῦ προσυπεγράφη καὶ μᾶς ἐπέτρεψε νὰ εἰσέλθω-
 μεν πρὸς μεγίστην μου εὐχαρίστησιν. Ἐκεῖθεν δὲ μετέβημεν εἰς
 τὸ Κολοσσαῖον, ὅπου μᾶς ἐπεδείχθη λαμπρὸν κινητὸν πανόραμα
 τῶν Παρισίων, καὶ ἐγὼ ἐγνώρισα ἐν αὐτῷ τὸ ξενοδοχεῖον, εἰς ὃ ἐν
 Λονδίνῳ μὲ συνεβούλευσαν νὰ καταλύσω.

Τῇ δ' ἐπαύριον τὸν αὐτὸν πάλιν νέον Σουηδὸν ὠδήγησα εἰς τὸ
 Βρετανικὸν Μουσεῖον, καὶ τῷ ἐπέδειξα τὰ ἐν αὐτῷ θαύματα,
 ἅτινα τῷ ἦσαν ἔτι ξένα. Ἐν ἄλλοις δὲ τὸν κατεβίβασα εἰς ὑπό-
 γειον, ἐν ᾧ ἦσαν ἐναποτεθειμένα τὰ πρὸς οὐ πολλοῦ χρόνου εἰς
 Λονδίνον κομισθέντα ἐξαίσιχα εὐρήματα, τὰ ἐκ Ξάνθου τῆς Ἀρ-
 κίας, καὶ ἐπροσπάθειν νὰ τῷ ἐξηγήσω αὐτὰ, καθ' ὅσον ἐδυνάμην
 ἐγὼ νὰ ὁμιλῶ τὴν ἀγγλικήν, καὶ ἐκεῖνος ἠδύνατο νὰ τὴν ἐννοῇ.
 Ἀλλὰ μεταξὺ λόγων, παρετήρησα ὅτι ἐκεῖ παρευρίσκετο καὶ
 ἕτερός τις ξένος, ὅστις ἔδιδε προσοχὴν εἰς τοὺς λόγους μου, ὅσον
 ἀτελεῖς καὶ ἂν ἦσαν. Τέλος ἅπαξ, ὅτε ἐξήγουν ἐγὼ εἰς τὸν σύν-
 τρόφόν μου ὅτι τὰ ἔργα ἐκεῖνα ἦσαν τέχνης Ἑλληνικῆς, καὶ τί-
 νος ἐποχῆς τὰ ἐξελάμβανον, ὁ ξένος προσελθὼν, μοὶ εἶπεν ὅτι
 χαίρει καὶ μ' εὐχαριστεῖ δι' ἣν γνώμην ἐξέφραζον, καὶ ἐπὶ τῇ
 ἐρωτήσῃ μου, μοὶ ἀνήγγειλεν ὅτι αὐτὸς ἦν ὁ Sir Charles Fel-
 lows, ὁ διὰ τῶν σπουδαιστάτων τούτων ἀρχαιοτήτων εὐρωπαϊκὴν
 φήμην κτησάμενος, διότι αὐτὸς τὰς ἀνεκάλυψε, τὰς ἀνέσκαψε
 καὶ τὰς ἔφερεν εἰς τὴν Ἀγγλίαν.

Ἡ συνάντησις αὕτη ἦν ἀληθὲς εὐτύχημα δι' ἐμὲ καὶ πλείστας
 λεπτομερείας ἐμαθὼν παρὰ τοῦ Sir Ch. Fellows περὶ τῆς εὐρέ-
 σεως αὐτῶν καὶ περὶ τῆς χώρας ἐνθα εὐρέθησαν. Εἶτα δὲ μὲ
 προσεκάλεσεν εἰς τὴν οἰκίαν του καὶ μοὶ ἔδειξε περιεργοτάτην καὶ

πλουσιωτάτην συλλογὴν ὥρολογίων πάσης ἀξίας, παντὸς σχήματος καὶ πάσης ἐποχῆς, ἀπ' αὐτῆς τῆς πρώτης αὐτῶν ἐφευρέσεως· διότι ἡ ἀρχαιολογία δὲν ἦτον ἡ εἰδικότης του, ἀλλ' εἶχεν ἔμφυτον περιέργειαν, ἥτις τὸν ὠδήγησε καὶ εἰς τὰς ἀρχαιολογικάς του ἀνάγκαις.

Ἄλλο δὲ τῶν ἐν Λονδίνῳ περιέργων δ' ἠθέλησα νὰ ἰδῶ ἦν ἡ κατὰ τὰ ἔτη ἐκεῖνα κατασκευασθεῖσα ὑπὸ τὸν Θάμεσιν ὑποποτάμιος σύριγξ, ἥτις ὅμως ἀπέτυχεν ἐντελῶς τοῦ σκοποῦ της, διότι αἱ τὸ ἔργον ἐπιχειρήσαντες, μὴ κτησάμενοι ἐν καιρῷ τὰς παρὰ τὰ οὐς στόμια γαίας δὲν ἠδύναντο νὰ κατασκευάσωσιν ἀμαξιτὴν ὁδὸν δι' αὐτῆς. Κατῆλθον λοιπὸν διὰ μακρᾶς καὶ ἀποτόμου κλίμακος εἰς τὴν μακράν, σκοτεινὴν, καί, ὡς ἔκρινον, ἄσκοπον δίοδον. Διὰ τὸ περίεργον δὲ εἰσῆλθον εἰς καφρεῖον οἰκοδομηθὲν, ἢ μᾶλλον ἐκσκαφὲν εἰς τὸ μέσον τῆς μιᾶς πλευρᾶς τῆς σύριγγος, καὶ ἐζήτησα ἓνα καφρέν. Ἄλλ' ἡ γένεσις αὐτοῦ, παρασκευαζομένου ἐκ τοῦ ὕδατος τοῦ ποταμοῦ, τοῦ καταλειβομένου διὰ τοῦ θόλου τῆς ὁδοῦς ἦτο τόσο ἀηδής, ὥστε τὸν ἐπύσσα ἅμα τὸν ἔφερα εἰς τὰ χεῖλη μου, καὶ ἀπῆλθον.

Τῇ δ' ἐπιούσῃ (20 Ἰουν./2 Ἰουλ.) ἀνεχώρησα διὰ Παρισίους, ἵνα καὶ ἰδῶ καὶ τὴν περίφημον μεγαλόπολιν ταύτην καὶ γνωρίσω τινὰς τῶν ἐν αὐτῇ ἐπιστήμων ἀνδρῶν, μεθ' ὧν, ὡς ἐκ τῶν ἐργασιῶν μου, διετέλουν ἐν ἀλληλογραφίᾳ. Ἐμεινε δὲ ἡ σύζυγός μου μετὰ τῶν γονέων της, διότι ἐν τῇ βαθείᾳ θλίψει εἰς ἣν ἔτι διετέλει διὰ τὴν ἀπώλειαν τοῦ φιλτάτου ἡμῶν Χαρικλέους, διάθεσιν δὲν εἶχε δι' ἀσχόπους περιηγήσεις, αἵτινες καὶ εἰς ὁπάνας θὰ μᾶς ἐξέθετον ἀνωτέρας τῶν ἡμετέρων δυνάμεων.

Καὶ ἡ μὲν μέχρι Παρισίων ὁδοιπορία μου οὐδὲν εἶχε τὸ ἀφηγήσεως ἄξιον. Ἄλλ' ἐκεῖ ἀφίχθεις τὴν ἐπομένην πρωΐαν ἀμέσως εἰς ἀπροσδόκητον προσέκρουσα δυσκολίαν. Ἐν τοῖς σταθμοῖς ἠρευνῶντο τότε λεπτομερῶς, πρὸς τελωνιακὴν φορολογίαν, πάντα τὰ ἐμπορεύματα καὶ πᾶσαι αἱ ἀποσκευαὶ τῶν προερχομένων ἐκ ξένων χωρῶν. Καὶ εἶχον μὲν τὴν συνείδησιν ἡσυχον ἐγὼ ὅτι οὐδὲν εἰσε-

κόμιζον λαθρεμπόριον ἢ τελωνισμοῦ δεκτικόν, ἐκτὸς ἂν ἐκ τῶν δύο χιτῶνων οὓς ἔφερον μετ' ἐμοῦ ἡξίου τὸ Γαλλικὸν τελωνεῖον νὰ τῷ δώσω εὐαγγελικῶς τὸν ἕτερον· ἀλλ' ἠπατώμην· διότι εἰς τοὺς χιτῶνάς μου μὲν καὶ τὰ λοιπὰ περιεχόμενα τοῦ ἰσχνοῦ κιβωτίου μου, ὃ προθύμως ἠνέωξα, οὐδὲ κἄν ἐνέβλεψαν οἱ τελῶναι· ἀλλ' ἄλλο ἦν τὸ σῶμα τοῦ ἐγκλήματος! δύο βιβλία, ἃ ἀναφανδόν, καὶ πεπεισμένος περὶ τῆς ἀθωότητος αὐτῶν, ἔφερον μετ' ἐμαυτοῦ. Τὰ βιβλία ταῦτα κατεσχέθησαν, καὶ ἡ εἴσοδος τοῖς ἀπηγορεύθη, διότι, κατὰ τὸν τότε ἐπικρατοῦντα προστατευτικὸν νόμον ἐν τῇ χώρᾳ τῇ καυχωμένῃ ὅτι προὔπορεύετο τοῦ πολιτισμοῦ, ἡ εἰσαγωγὴ βιβλίων μὴ τυπωθέντων ἐν Γαλλίᾳ δὲν ἐπετρέπετο(!), τὰ ἐμὰ δ' ἐκεῖνα εἶχον τυπωθῆ ἐν Ἀγγλίᾳ, ὄντα οἱ δύο τόμοι τῆς κυανῆς βίβλου οἱ περιέχοντες τὰς βουλευτικὰς συζητήσεις καὶ τὰ ἐπίσημα ἔγγραφα περὶ τῆς ὑποθέσεως Πασιφίκου. Πᾶσαί μου αἱ προσπάθειαι ἵνα τ' ἀποσπάσω ἐκ τῶν χειρῶν τῶν δημοκρατικῶν τελωνῶν ἀπέβησαν μάταιαι ἀπέναντι τοῦ ῥητοῦ ἀπαγορευτικοῦ νόμου. Τέλος κατέφυγον εἰς τὸ περιπαθὲς ὕψος, καὶ λαθὼν κατὰ μέρος τὸν ἀρχιτελώνην, τῷ εἶπον εἰς ποῖον ἔθνος ἀνῆκον, καὶ ὅτι τὰ βιβλία ταῦτα περιεῖχον τὰς ἐπισήμους ἀποδείξεις τῆς ἀδίκου τότε καταδρομῆς τῶν Ἀγγλῶν πολιτευομένων κατὰ τῆς πατρίδος μου, καὶ τὴν ὕλην ἧς εἶχον ἀνάγκην ἵνα ἐργασθῶ ἐν Παρισίοις εἰς ἀπόκρουσιν τῶν καθ' ἡμῶν γενομένων κακοβούλων διαβολῶν. Οἱ λόγοι οὗτοι ἐθαυματουργήσαν, κάμψαντες τὸν ἀρχιτελώνην, ὅστις μοὶ ἀπέδωκε τὰ βιβλία. Ὅ,τι δὲ τῷ εἶπον ἦτον ἀκριβῶς ἡ ἀλήθεια, διότι καὶ ἐν Παρισίοις, καὶ ἔτι μᾶλλον ὅτε μετὰ ταῦτα εἶχον καιρὸν διαθέσιμον, ἡσχολήθην εἰς σύνταξιν μακρᾶς πραγματείας ἀναιρούσης τὰ ἀγγλικά ἐπιχειρήματα περὶ τῆς πολυκρότου ὑποθέσεως, καὶ τὸ ἔργον μου, σχοινοτενὲς ἀποβάν καὶ ἐπιγραφὴν φέρον τὸ λόγιον «qui nous delivrera des Grecs et des Romains» μετέφρασεν ἡ Καρολίνα εἰς τὸ Ἀγγλικόν.

Ἀλλὰ ταῦτα μετέπειτα καὶ μετὰ τὴν ἐπιστροφὴν μου εἰς τὴν Ἀγγλίαν. Τότε δὲ μετὰ τῆς σωθείσης διτόμου βιβλιοθήκης μου

εἰσήλασα εἰς Παρισίους, καὶ περίεργος ἦν ἡ πρώτη ἐντύπωσις ἣν ἡ θαυμασία αὕτη καθέδρα τοῦ συγχρόνου πολιτισμοῦ ἐνεποίησεν εἰς ἐμέ, ἐρχόμενον ἐκ Λονδίνου. Ἐκ τοῦ σιδηροδρομικοῦ σταθμοῦ ἔλαβον ἅμαξαν εἰς ἣν ἔδωκα τὴν διεύθυνσιν τοῦ ξενοδοχείου μου. Ἐξεπληττόμην δὲ βλέπων τὴν ἀπέραντον ἔκτασιν τῶν προαστείων, καὶ ἀπορῶν πότε τέλος θὰ φθάσωμεν εἰς αὐτὴν τὴν πόλιν. Μεγάλη δ' ὑπῆρξεν ἡ ἐκπληξίς μου ὅτε ἔμαθον ὅτι διατρέχομεν πρὸ πολλοῦ αὐτὸ τὸ κέντρον τῆς πόλεως, ὃ ἐγὼ ἐξελάμβανον ὡς προάστεια, διότι διετέλουν ὑπὸ τῇ ἐντύπωσιν τῆς ἀχανοῦς καὶ κατὰ μεγαλοπρέπειαν πᾶσαν ἄλλην ὑπερβαίνουσης πόλεως τοῦ Λονδίνου.

+ Ἐν Παρισίοις κατέλυσα εἰς τὸ ξενοδοχεῖον τῆς Ὀλλανδίας (Hotel de Hollande) ἐν τῇ ὁδῷ τῆς Εἰρήνης (Rue de la Paix).

Ὀλίγας δὲ στιγμὰς ἀφ' οὗ ἔμεινα μόνος εἰς τὸ δωμάτιόν μου, ἀνοίξας τὸ συρτάριον τῆς τραπέζης μου, εὔρον ἐν αὐτῷ λησμονηθὲν ἐπισκεπτήριον, φέρον τὸ ὄνομα: Mme Obedesco, τῆς ἀρχαίας σίλης τῶν παιδοικῶν ἡμερῶν, ἣν ὡς ἐκ θαύματος εἶχον ἀπαντήσῃ καὶ ἀναγνωρίσῃ εἰς τοῦ Μονάρχου τὸ ξενοδοχεῖον. Ἐρωτήσας δὲ τὸν τὴν αὐτὴν στιγμὴν εἰσελθόντα ὑπηρέτην, ἔμαθον ὅτι ἡ κυρία αὕτη κατῴκει εἰς τὸ δωμάτιον ὃ ἤδη ἐγὼ κατεῖχον, καὶ τὴν προτεραίαν μετώκησε, δὲν ἤξευρε νὰ μοὶ εἰπῇ ποῦ.

Ἄμα δ' ἐνδουθεῖς, ἐπεσκέφθην τὸν ἡμέτερον πρέσβυν, κ. Σπ. Τρικούπην, κατοικοῦντα εἰς τὴν avenue des champs Elysées (ἀρ. 50), καί, μετ' ἐκεῖνον, τὸν γραμματέα τῆς πρεσβείας κ. Ρώκ, εἰς τὴν ὁδὸν Castiglione (11). Κατὰ προτροπὴν δ' αὐτοῦ ἐγκατέλειψα τὸ θαπανηρὸν ξενοδοχεῖον καὶ μετώκησα εἰς δωμάτιον τῆς οἰκίας εἰς ἣν καὶ αὐτὸς κατῴκει, εἰς τὸν τέταρτον ὄρσφον, ὅπου ἀνηρχόμην δι' 122 βυθμίδων, καὶ ἔμενον μακρὰν ὑπεράνω τῆς γῆς, καὶ «περιφρουρῶν τὸν ἥλιον».

Μετὰ δὲ τὴν μετοικεσίαν ἐπανῆλθον εἰς τοῦ κ. Τρικούπη ὡς εἶχον προσκληθῇ, καὶ ἐγευματίσα παρ' αὐτῷ οἰκείως, μετὰ τὸ γεῦμα δὲ μοὶ ἔδωκε τὸν υἱόν τοῦ Χαρίλαον ἵνα μοὶ δεῖξῃ τι τῶν ἀξιοθεάτων

τῆς πόλεως. Μὲ ὠδήγησε δ' οὗτος εἰς τὸ ἵπποδρόμιον, καλούμενον τότε Cirque national, διότι τὰ πάντα κομπαστικῶς, καὶ κατ' ἀντίθεσιν τῆς βασιλικῆς ἐπωνυμίας, ἐλέγοντο ἐθνικὰ ἐπὶ τῆς δημοκρατίας, καὶ ἐπὶ πάντων τῶν δημοσίων καταστημάτων καὶ εἰς πᾶσας τὰς γωνίας τῆς πόλεως ἀνεγινώσκετο διὰ μεγίστων γραμμάτων ἡ ἐπιγραφή: Liberté. Egalité. Fraternité· ὥστε ἐπὶ ἤρχετο ἡ ὑπόνοια μὴ ἡ ἐπιδεικτική αὕτη κατάχρησις τούτων τῶν ὀνομάτων ἀπεδείκνυε μᾶλλον τὴν ἀπουσίαν τῶν ἐννοιῶν ὅς ἐξέφραζον· εὐτράπελός τις Γάλλος εἶπε τότε ὅτι αἱ ἐπιγραφαὶ δηλοῦσι: Liberté, point; égalité, point; fraternité, point;

Εἰς τὴν οἰκίαν ἐν ἣ ὀιέμενον τράπεζα δὲν παρετίθετο, καὶ ἔπρεπε νὰ γεύωμαι εἰς ξενοδοχεῖα, λίαν χαίρων ὅτι ἐν ὅσῳ καὶ διέτριβον ἐν Παρισίῳ θὰ ἦμην ἀπηλλαγμένος τοῦ ἀγγλικοῦ ζωμοῦ ὅστις ἦναπτε πυρκαϊᾶν εἰς τὸν οὐρανὸν μου, τοῦ πελωρίου καὶ ἐπιμόλως ἐπανερχομένου Βειφτέκ, καὶ τοῦ σάμοσταγοῦς ῥοστβεῖφ, ἐγὼ δ' ἡκιστα σαρκοφάγον ἔχων τὴν ὄρεξιν. Ἡρώτησα λοιπὸν τὸν κ. Ῥὼκ ποῦ μοι συμβουλεύει νὰ μεταβῶ διὰ τὸ γεῦμά μου, καὶ μοι ὑπέδειξεν ἐστιατόριον οὐχὶ πολὺ ἀπέχον τῆς κατοικίας ἡμῶν, ὡς μοι περιέγραψε τὴν θέσιν αὐτοῦ. Ἠκολούθησα ἐπομένως αὐθιγὸν τὴν ὁδηγίαν του. Ἀλλὰ ποία ὑπῆρξεν ἡ ἑκπληξίς μου ὅτε μοι παρετέθη ὁ ζωμός, καὶ εὖρον αὐτὸν ῥόφημα βραστοῦ πεπέριος! μετ' αὐτὸν δ' ἐπῆλθε γενναῖον βειφτέκιον, λόφος ὅλος, ὃν ὁ ὑπηρέτης ὑπερηφάνως ἔφερεν εἰς μεγίστην παροψίδα ἐπὶ τῶν δύο χειρῶν, καὶ τοῦτο παρηκολούθησε τὸ ἀθώου αἵματος ἀποστάζον ῥοστβεῖφ! Καὶ ταῦτα ἐν μέσοις Παρισίῳ! Τί λοιπὸν, ὑπὸ γαστρονομικὴν ἔποψιν ἐκέρδησα ὑπερβὰς τὴν Μάγχην; Δι' ἄκρων τῶν ὀδόντων ἐπομένως φαγὼν μόνα τ' ἀναπόφευκτα, ἔρριψα ὀπίσω μου τὰ ζητηθέντα μοι φράγκα, καὶ ἐξερχόμενος ἠθέλησα ν' ἀναγνώσω τὴν ὑπὲρ τὴν θύραν ἐπιγεγραμμένην ἐπωνυμίαν τοῦ ἐστιατορίου, ἵνα ἡξεύρω ν' ἀποφεύγω αὐτὸ σταθερῶς εἰς τὸ μέλλον. Τὸ ξενοδοχεῖον εἰς ὃ εἶχον εἰσέλθει ἐπ' ἐλπίδι τοῦ νὰ εὕρω Γαλλικὴν τροφήν

ἀποζημιούσάν με δι' ἐκείνην εἰς ἣν ἤμην καταδεδικασμένος ἐν Ἀγγλίᾳ, ὠνομάζετο . . . . John Bull!

Ἐν Παρισίοις διέτριψα δύο ἐβδομάδας, τὰ πλεῖστα τῶν ἀξι-
θεάτων καὶ πολλοὺς δι' ἐμὲ περιέρχους ἄνδρας ἐπισκεφθεῖς, ὑπ' ἄλ-
λων ἀλλαχοῦ ὁδηγούμενος, ὑπὸ τοῦ κ. Τρικούπη, τοῦ κ. Ρώκ ἢ
τῆς οἰκογενείας του, ἢ ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων οὓς εὗρον ἐν Παρισίοις,
καὶ ὧν οἱ εἰς ἐμὲ βοηθητικώτεροι ἦσαν ὁ κ. Σπυρ. Ἀντωνιάδης,
τότε σύμβουλος τοῦ ὑπουργείου τῶν Ἑσωτερικῶν, ὃν μίαν ἡμέραν
εἰς τὰς ὁδοὺς τοῦ Λονδίνου αἵφνης εἶδον ἐμπρός μου, καὶ ἤδη ἀπὴν-
τησα αὐθις ἐν Παρισίοις, προσέτι ὁ τὰς σπουδὰς αὐτοῦ συμπληρῶν
ιατρός Γούδας, ὁ τῆς ποιητικῆς λύρας ἤδη ἀποπειραθείς, φίλος
ὁ ἀρχαῖος Παρμενίδης, ὁ ἐπίσης τὸ ποιητικὸν στάδιον θελήσας νὰ
διατρέξῃ, ἀλλ' ἀποτυχὼν Εὐφρασιμίδης καὶ λοιποί. Ἀλλὰ καὶ μό-
νος ἐπορευόμην καὶ ἄνευ ὁδηγῶν πρὸς ὅσους ἐγνώριζον ἐξ Ἑλλάδος
ἢ ἐξ ἀλληλογραφίας.

Εἰς τὸν κ. Γούδαν ἰδίως, καὶ εἰς τὴν τύχην ἣτις μὲ τὸν ἔπει-
ψεν, ἰδιαιτέραν ὀφείλω εὐγνωμοσύνην, διότι τὴν δευτέραν ἡμέραν
τῆς ἐν Παρισίοις ἀφίξεώς μου κατελήφθη ἀμέσως μετὰ τὸ γεῦμα
τὸ ἐν John Bull, ὑπὸ σφοδροῦ πυρετοῦ, ἐξακολουθήσεως τοῦ
ἐπὶ τοῦ Ἀθέσιος καὶ τοῦ ὃν εἶχον λάβει κατὰ τὴν ἐκ Χαλκίδος
ἐπάνοδόν μου. Ἐγκαταλελειμμένος ὁ ἔμενον ἐν τῷ ὑψηλῷ καὶ
ἀπὸ τῆς γῆς ἀφροστῶτι δωματίῳ μου, μόνον ἄνθρωπον ἰδὼν τὸν
θυρωρόν, ὅστις εἰς οὐδὲν ἐδύνατο νὰ μὲ βοηθήσῃ, ὅτε, ὡς θεὸς ἐκ
μηχανῆς, ἦλθε νὰ μ' ἐπισκεφθῇ, ἀκούσας περὶ τῆς ἀφίξεώς μου,
ὁ Ν. Γούδας, καὶ τοῦ Ἑλληνικοῦ πυρετοῦ ἔμπειρος, ἀνεγνώρισεν
αὐτὸν ἐν ἐμοί, καὶ διὰ προχείρων μέσων, διὰ κινίνης πρὸ πάντων,
μ' ἐθεράπευσε, προσωρινῶς ἥν, καὶ ἐπὶ ἡνέγκε τῆς νόσου διακοπὴν.
Τῇ δ' ἐπιούσῃ ἐξερχόμενος τῆς θύρας τῆς οἰκίας μου εἶδον αἵφνης
ἐμπρός μου τὴν κυρίαν ἣς τὸ ἐπισκεπτήριον εἶχον εὖρει εἰς τὸ δω-
μάτιον ἐν τῷ ξενοδοχείῳ τῆς Ὀλλανδίας, τὴν παιδικὴν φίλην μου
Καν Ὀδοβέσκου, καὶ ἔμαθον ὅτι κατῴκει εἰς τὴν οἰκίαν ἣν εἰς
τοῖχος ἐχώριζεν ἀπὸ τῆς ἐμῆς. Ἐννοεῖται ἐπομένως ὅτι προθύμως

τὴν ἐπισκέφθην καὶ παρ' αὐτῇ ἤμην τῇ 7/19 Ἰουλίου, ὅτε ὁ πυρετός μὲ κατέλαβεν αὐθις, καὶ ἀμέσως μεταβάς οἶκαδε κατεκλίθην, καὶ ἔμενον ἐκ νέου μόνος ἐν τῷ ὁωματίῳ μου, ἅπαξ μόνον τοῦ συγκατοίκου μου κ. Ῥώκ λαβὼν ἐπίσκεψιν, ἀδυνατῶν δὲ νὰ κινηθῶ, ἢ νὰ ὁμιλήσω, καὶ εἰς βύθος δεινὸν κατακείμενος, ὅτε ὁ θυρωρὸς εἰσελθὼν περὶ τὸ ἐσπέρας μοὶ ἀνήγγειλεν ὅτι κύριός τις ἦλθεν εἰς ἐπίσκεψίν μου, καὶ μ' ἡρώτα ἂν δὲν πρέπη νὰ τῷ ἀρνηθῇ τὴν εἴσοδον. Ἀλλ' ὅτε μοὶ ἔδωκε τὸ ἐπισκεπτήριόν του εἶδον ἐπ' αὐτοῦ τὸ ὄνομα: Γούδας! Τί θαυμασία σύμπτωσις! Δὶς μ' ἐπισκέφθη ὁ Γούδας ἐπὶ τῆς διατριβῆς μου ἀκριβῶς τὰς δύο ἐσπέρας καθ' ἃς μὲ εἶχε καταλάβει ὁ πυρετός, καὶ τὴν δευτέραν ταύτην φορὰν ὡς καὶ τὴν πρώτην μὲ ἀπήλλαξεν αὐτοῦ διὰ τῆς φιλικῆς θεραπείας του.

Μεταξὺ ἄλλων ἐπισήμων ἀνδρῶν ἐπισκέφθην ἐν Παρισίοις καὶ τὸν στρατηγὸν Φαβιέρον, μεμαρτυρημένον ἤδη ζῶντα τῆς πολιτικῆς τύρβης, καὶ πολλὰ μετ' αὐτοῦ, ἐνθουσιῶντος ἔτι ὑπὲρ τῆς Ἑλλάδος, συνωμίλησα περὶ τῶν προόδων αὐτῆς ἀφ' ὅτου διὰ τῆς γενναίας ἀρωγῆς του ἀνέκυψεν εἰς ἐλευθερίαν. Ἀνεζήτησα δὲ καὶ τοὺς ποτὲ πρέσβεις ἐν Ἀθήναις, κ. κ. Πισκατόρην καὶ Λαγρενέ, καὶ παρὰ τούτῳ, διαμένοντι οἰκογενειακῶς ἐν Παρισίοις, προσκληθεῖς καὶ ἐπρογευματίσα, καὶ ἄλλοτε ἐγευματίσα, ὅτε καὶ πολλὰ καὶ περίεργα μοὶ ἐπέδειξεν ἐκ τῶν ὅσα ἐκόμισεν ἐκ Κίνας, πρέσβυς διατελέσας ἐκεῖ ἀφ' ὅτου κατέλιπε τὴν Ἑλλάδα. Τὸ περιεργότατον δ' αὐτῶν μοὶ ἦν τὸ ἐπισκεπτήριον τοῦ Κινέζου πρωθυπουργοῦ, ἐκ χάρτου μεταξωτοῦ, ἔχον διαστάσεις μεγάλου παραπετάσματος, καὶ ἐπιγεγραμμένην ὁλόκληρον, ἀπὸ κεφαλῆς μέχρι ποδῶν, τὴν εἰκόνα τοῦ ἐπισκεπτομένου! Εἰς τὸ γεῦμα δὲ καὶ τὴν ἐσπερίδα τοῦ Κου Λαγρενέ ἐγνωρίσθην καὶ μετὰ τοῦ Προσπέρ Μεριμαίου, τοῦ χαριεστάτου Γάλλου μυθιστοριογράφου, ὅστις ὁμῶς τότε ὑπὸ τῆς πολιτικῆς μᾶλλον ἀπησχολεῖτο κατέχων θέσιν ἰδιαιτέρου Γραμματέως παρὰ τῷ Προέδρῳ Ναπολέοντι, μεθ' οὗ, ὡς γνωστόν, καὶ μὴ ὁμολογούμεναι στεναὶ συγγενικαὶ τὸν συνέδεον σχέσεις.

Ἀπόντος δὲ τότε τοῦ Προέδρου ἐκ Παρισίων, ὁ κ. Τρικούπης μὲ ὠδήγησε μίαν ἐσπέραν τὴν 27 Ἰουνίου (9 Ἰουλ.) εἰς τὸ ὑπουργεῖον τῶν ἐξωτερικῶν, καὶ μὲ παρουσίασεν εἰς τὸν ὑπουργὸν κ. Behitte, συστήσας με εἰς αὐτὸν ὡς πολὺγλωττον. Ἦσαν δ' ἐκεῖ καὶ πολλοὶ ἄλλοι ἐπίσημοι μεθ' ὧν ἐγνωρίσθην, ἰδίως οἱ πρέσβεις Ἀμερικῆς, Δανίας, Πορτογαλλίας, ὁ τῆς Ἰσπανίας διάσημος Μαρκήσιος Σοττομαϊόρ, ὅστις εἶχε θαρραλέως τὸν Βουλβερ ἐκδιώξει ἐξ Ἰσπανίας, καὶ πολλὰ μετ' αὐτοῦ διελέχθην περὶ τῶν ἀδικῶν ἐπεμβάσεων τοῦ Παλμερστῶνος ἐν Ἑλλάδι. Μεταξὺ δὲ τῶν Γάλλων συνωμίλησα ἰδίως μετὰ τοῦ Βουλευτοῦ κόμητος Μοντελαμβέρτου, τοῦ θερμοῦ ὑπερμάχου τοῦ καθολικισμοῦ, καὶ πολλὴν τῷ ἐνεποίησα εὐχαρίστησιν, ἀναπτύξας αὐτῷ ὅτι ἡ Ἑλλάς τὸ σέβας πρὸς τὴν θρησκείαν ἔθεσεν ὡς ἀσάλευτον βάσιν τοῦ νέου πολιτισμοῦ της.

Ἐκ τῶν ἐπιστημόνων δὲ τινὰς μὲν ἐγνώρισα κατὰ πρῶτον, τινὰς δ' ἐπεσκέφθην κατὰ προηγουμένην γνωριμίαν, οἷον τὸν κ. D. Lebas παρ' ᾧ καὶ εἰς γέφυρα προσεκλήθην, τὸν κ. Daveluy, διευθυντὴν τῆς ἐν Ἀθήναις Γαλλικῆς Σχολῆς μεθ' οὗ συνεγευμάτισα ἐν Λουξεμβούργῳ, παρὰ τῷ ἀδελφῷ του, θέσιν ἐφόρου ἐκεῖ κατέχοντι. Μετέβην δὲ καὶ παρὰ τῷ γνωστῷ ἡδῶ διὰ τὸ περὶ τῆς Ἀκροπόλεως σύγγραμμά του Λαβόρδ, παρὰ τῷ Καρόλῳ Λενορμάνδ, τῷ ἰδίως περὶ τὰ νομίσματα ἀσχολουμένῳ, Longperrier, τῷ Brunnet de Presle, τῷ Egger, τότε δειλῶς εἰσέτι ἀπτομένῳ τῆς ἀνωτέρας φιλολογίας, τῷ Παύλ Rochette μεθ' οὗ ἐφιλονεῖκουν διότι ἐπέμενεν εἰς ἣν ἐγὼ δὲν ἐδεχόμην θεωρίαν ὅτι πάντες οἱ ἀρχαῖοι πίνακες ἦσαν ἐπὶ ξύλου. Ὑπὸ τὴν ὁδηγίαν δ' αὐτοῦ εἶδον τὰ πλεῖστα ἀρχαιολογικὰ καὶ καλλιτεχνικὰ μουσεῖα, καὶ πολλὰ ὠφελήθην ἐκ τῶν ἐξηγήσεών του, διότι αὐταὶ προὐκάλουν ἰδίως τὴν προσοχὴν μου εἰς τ' ἀξιολογώτερα καὶ τὰ περιεργότερα. Εὐαρεστοτάτη δὲ καὶ χρησιμωτάτη ὑπῆρξε δι' ἐμὲ ἡ γνωριμία τοῦ ἀσιανολόγου, Γερμανοῦ τὴν καταγωγὴν, ἀκαδημαϊκοῦ κ. Muhl, ὅστις αὐτὸς μὲν ἦν ἐκ χαρακτῆρος σιωπηρὸς καὶ φλεγματικός, ἀλλὰ τόσῳ ζωηροτέρῳ ἢ σύζυγός του, Ἀγγλὶς

αὕτη, ἰδιόρρυθμος, παρῆλιξ, ἀλλὰ καίτοι μὴ φιλάρεσκος, οὐχ ἦτον ὅμως νεότητος ἔχουσα ἀξιώσεις, πολλοὺς καὶ πολλὰ γινώσκουσα καὶ πολλὰ λέγουσα, κατοικοῦσα δὲ ἀνέκαθεν ἐν τῷ δευτέρῳ ὁμῷ τῆς οἰκίας, ἧς τὸν πρῶτον κατεῖχεν ἄλλοτε ὁ Σατωβριάνδος, μεθ' οὗ συνεδέετο καὶ διὰ φιλίας. Παρ' αὐτῷ προσκληθεὶς ἐγευματίσα ἐν μιᾷ τῶν ἡμερῶν τῇ 26 Ἰουνίου (8 Ἰουλ.) πέμπτος ἐγὼ μετὰ τῆς Κας Ναχτιγάλλ, ἧτις εὐρωπαϊκὸν ἀπέκτησεν ὄνομα διὰ τῆς φιλανθρώπου ἀρωγῆς ἣν ἔφερεν εἰς τοὺς ἐν πολέμῳ τραυματιζομένους, καὶ μετὰ ξανθῆς Ἀμερικανίδος, ἧς μὲ κατέπληξεν ἡ ἀγγελόμορφος ὠραιότης. Μετὰ δὲ τὸ γεῦμα ἦλθε καὶ ἡ ἀδελφὴ τῆς Ἀμερικανίδος ταύτης, μελανόφθαλμος ἐκείνη, καὶ ἐτέρου τύπου, ἀλλ' οὐχὶ καλλονῆς κατωτέρας. Ἄς σπεύσω δ' ἐνταῦθα νὰ προσθέσω ὅτι μετὰ εἴκοσιν ἔτη ἐν Παρισίοις διατρίβων, ἐγνωρίσθην πολὺ μετὰ τοῦ κ. Lauger, ἰδιαίτερου γραμματέως τοῦ δουκὸς τῆς Ὠμάλης, καὶ μετὰ τῆς ὠραίας μελανοφθάλμου συζύγου αὐτοῦ, ἣν ἐλέγετο ὅτι ὁ Δούξ ἠγάπα ἔτι μᾶλλον ἢ τὸν γραμματέα του, καὶ μετ' ἀγαθῆς μὲν ἀλλ' ἀσχημοῦ γράϊας ἀδελφῆς αὐτῆς. Τίς δ' ὑπῆρξεν ἡ ἐκπληξίς μου ὅτε μίαν ἡμέραν, κατὰ τύχην, καὶ οὐδὲ τὴν ἐλαχίστην ὑπόνοιαν ἔχων, ἔμαθον ὅτι ἡ Κυρία Lauger ἦν οὐδεμία ἄλλη ἢ ἡ μετὰ τὸ γεῦμα ἐλθοῦσα πάγκαλος ἀδελφὴ τῆς ἀγγελομόρφου ἀμερικανίδος, ἡ δὲ γράϊα καὶ ἀσχημος αὐτῆς ἀδελφὴ ὅτι ἦν... αὐτὴ ἐκείνη ἡ ἀγγελόμορφος! Ματαιότης ματαιότητων!

Παρὰ τῷ Κφ Mohl τὴν αὐτὴν ἐσπέραν ἐπῆλθε καὶ ὁ νέος Γεώργιος Bunsen, υἱὸς τοῦ σοφοῦ πρέσβεως τῆς Πρωσσίας ἐν Λονδίνῳ, καὶ ἡ Κα Mohl μᾶς ὠδήγησεν ἀμφοτέρους εἰς ἐσπερίδα τοῦ Augustin Thierry. Ἡ μεγάλη αἴθουσα ἦν πλήρης θαυμαστῶν τοῦ ἐξόχου ἱστοριογράφου τῆς Γαλλίας· ὁ δὲ τυφλὸς γέρων προεκάθητο εἰς μέγα θρονίον, καὶ ἐδέχετο φαιδρὸς καὶ μετὰ χάριτος. Πρὸς ἐμὲ δὲ ὡς Ἑλληνα ἐδείχθη φιλοφρονέστατος, καὶ μοὶ ἀπήγγειλεν Ἑλληνιστὶ ἐν κλέφτικον τραγούδιον, δι' ὃ ἐξέφραζε πολὺν θαυμασμόν. Εἰς ταύτην τὴν συναναστροφὴν μ' ἐπλησίασε

κατὰ πρῶτον νέος ἀνὴρ ἄγνωστός μοι, καὶ μοὶ εἶπεν ὅτι ὠνομάζετο Egger. Ἐξεύρων δέ τινα ἐγὼ τῶν ὄσων εἶχε γράψει ἕως τότε περὶ Ἑλληνικῆς φιλολογίας, συνέδεσα ταχέως σχέσεις μετ' αὐτοῦ, καὶ μετ' οὐ πολὺ προσκληθεὶς παρ' αὐτῷ εἰς γεῦμα, ἐγνώρισα τὴν σύζυγον καὶ τὸν πενθερόν του κ. Dehéque, τὸν συντάξαντα τὸ νεοελληνικὸν καὶ Γαλλικὸν λεξικόν.

Ἄλλην δ' ἐσπέραν (τὴν $3/15$ Ἰουλίου) με' ὠδήγησεν ἡ Κα Mohl μετὰ τοῦ Βοῦνσεν καὶ πάλιν, εἰς τὴν Λαίδης Ἑλγιν, τῆς χήρας τοῦ γυμνώσαντος τὸν Παρθενῶνα, καὶ ἐκεῖ καὶ πρὸς αὐτὴν ὡς καὶ πρὸς τὰς θυγατέρας της, ὧν ἡ μία ἐπ' ἀνακλίντρον κατέκειτο, ἀπέφυγον ἐπιμελῶς νὰ προσφέρω καὶ τὸ ὄνομα Παρθενῶν.

Ἐν ἄλλοις δ' ἐγνωρίσθην καὶ μετὰ τοῦ Ἀκαδημαϊκοῦ Vincent, ὅστις ἰδιαιτάτως ἡσχολεῖτο περὶ τὴν θεωρίαν τῆς ἀρχαίας μουσικῆς, καὶ με' προσεκάλεσεν εἰς τὴν αἰχίαν του νὰ ἰδῶ ὄργανον ὃ κατεσκεύασε ἵνα προσάδῃ, κατὰ τὸ ἴδιον αὐτοῦ σύστημα, τὰς ᾠδὰς τοῦ Πινδάρου. Ἦν δὲ τὸ ὄργανον κλειδοκύμβαλον, ἐκφύρον καὶ $1/4$ τόνου, καὶ ἔχον προσηρτημένον καὶ ἐμπνευστὸν μέρος. Εἰς δὲ βοηθός του ἔπαιζεν ἄδων τὸ ἄριστον μὲν ὕδωρ, ἀλλὰ κατὰ τρόπον ὅστις οὐδόλως μ' ἐπειθε νὰ ἀναγνωρίσω ἐν τῷ Κῷ Vincent τὸν ἀναγεννητὴν τῆς ἀρχαίας μουσικῆς. Οὐχ ἤττον ὅτε ἐπέστρεψα εἰς Ἀθήνας, ἀφορῶν εἰς τὴν πολυμαθείαν του, καὶ εἰς οὓς κατέβαλεν ἀγῶνας εἰς κλάδον σπουδαιότατον διὰ τὴν γνῶσιν τῆς ἀρχαιότητος, τῷ ἔπεμψα δίπλωμα μέλους ἐπιτίμου τῆς ἀρχαιολογικῆς ἐταιρίας.

Ἐν ᾧ δὲ διέτριβον ἐν Παρισίοις ἔγραψα καὶ τῷ Δουκὶ De Luynes παρακαλῶν αὐτόν νὰ μοὶ ἐνδείξῃ τὴν ὥραν καθ' ἣν ἐδυνάμην νὰ τὸν ἐπισκεφθῶ. Μετὰ τὴν ἀπάντησίν του δέ, ἀπῆλθον πρὸς αὐτόν τὴν $8/20$ Ἰουλίου, καὶ πολλὰ ὠμιλήσαμεν περὶ ἀρχαιοτήτων, καὶ εἶδον τὰς συλλογὰς του, καὶ τὰ σχέδια καθ' ἃ εἶχε παραγγείλει νὰ τῷ κατασκευευσθῇ χρυσελεφαντίνη Ἀθηνᾶ, τῆς Φειδαϊκῆς, ἐννοεῖται, μικροτέρα, ἀλλὰ κατὰ τὰς εἰκασίας αὐτοῦ, καὶ κατὰ πηγὰς ἃς μοὶ ἀνέπτυξεν, ἀκριβὲς ἐκείνης ὁμοίωμα, ὡς ὅμως μετὰ

ταῦτα ἔμαθον μὴ ἐπιτυχὼν κατ' εὐχὴν. Ἐπεισα δὲ τότε τὸν εὐπορον καὶ φιλάρχαιον Δοῦκα νὰ πέμψῃ γενναίαν χρηματικὴν δωρεάν (4000 φράγκων) εἰς τὴν ἀρχαιολογικὴν Ἑταιρίαν τῆς Ἑλλάδος.

Καταστήματα δ' ἐπεσκέφθην ὑφ' ὁδηγίαν σοφῶν ἢ μόνος τὰ Μουσεῖα τοῦ Λούβρ, τὸ νομισματικόν, τὸ τῶν Κυρηναικῶν ἀρχαιοτήτων, τὸ φυσικοῖστορικόν, τὸ τῆς συγκριτικῆς ἀνατομίας, τὸ τοῦ πυροβολικοῦ, τὸ πανεπιστήμιον τῆς Σορβόννης, τὴν ἀγορὰν τῶν Μόσχων (marché aux vaux), τὸν βοτανικὸν κῆπον (jardin des plantes), ἐνθα μοὶ ἐπεδείχθη ἡ τότε 130 ἐτῶν ἡλικίαν ἔχουσα κέδρος τοῦ Λιβάνου, μία τῶν 7 ἢ 8 ἐν Λιβάνῳ τότε ἐναπολειπομένων, τὸ Πάνθεον εἰς οὗ ὑπόγειον θήκην εἶδον τὸν τάφον τοῦ Βολταίρου, ἔχοντα ἐφιδρυμένον ἀνδριάντα ἄσχημον, δεικνύοντα τὸν Βολταῖρον κατεσκληρωτά, καὶ σκελετὸν μᾶλλον ἢ ἄνθρωπον, κακεντρεχῶς ἀπὸ τοῦ αἵματος τοὺς ἀνθρώπους κατειρωνευόμενον· προσέτι δὲ τοὺς τάφους τοῦ L. L. Ρουσσώ, τοῦ Lagrange, καὶ ἄλλων μεγάλων ἀνδρῶν· εἰς δὲ τὸ αἶτωμα εἶδον τὸ συμπλεγμα τοῦ γλύπτου David d' Anger, καὶ ἀπὸ τῆς ὀροφῆς εἰς ἣν ἀνέβην διὰ 444 βαθμίδων ἐπέβλεψα πᾶσαν τὴν πόλιν τῶν Παρισίων ὡς ἐπὶ πίνακος ἐμπρὸς μου ἐκτεινομένην. Εἰς ἄλλους δ' ἐπισήμων ἀνδρῶν τάφους, εἶον τὸν τοῦ Casimir Perrier, προσῆλθον ἐν τῷ πρὸ τεσσαράκοντα ἐτῶν τότε καταρτισθέντι κοιμητηρίῳ Père la Chaise, ἀξίῳ λόγου μόνον διὰ τὰ ὀνόματα ἃ ἐγκλείει.

Ἐκτὸς δὲ τῶν Παρισίων ἐπεσκέφθην τὰς Βερσαλλίας, τὸ ἀρχαῖον αὐτῶν ἀνάκτορον μετὰ τῶν ἱστορικῶν εἰκόνων, τῶν μεγαλοπρεπῶν παραδείσων, καὶ τοῦ πλήρους ἀναμνήσεων διαιτήματος τοῦ Trianon, τὸ S'-Cloud, τὸ ἀμίμητον πηλοπλαστεῖον τῆς Σέβρης, ὅπου εἶδον ἀντίγραφα ἐπὶ κεράμου διασήμεν εἰκόνων τοῦ Ραφαήλου, τοῦ Κορρήγιου κτλ. ἀμιλλώμενα πρὸς τὰ πρωτότυπα, καὶ ὧν τινα ἦσαν ἀξίας 30 ἢ 40 χιλ. φράγκων. Εἰς τὸ πρᾶστειον δὲ τῶν Παρισίων ἐπεσκέφθην τὸ ταπητουργεῖον τῶν Gobelins, ὅπου ἡ ὑφαντικὴ παράγει οὐχὶ ἐλάσσονα οὐδ' ἥττον βαρύτιμα

θαύματα. Ἐκεῖ μοι ἐξηγήθη ὅτι ἡ κέντησις ἐνὸς τετραγωνικοῦ θακτύλου τάπητος ἀπαιτεῖ ἐργασίαν ὁλοκλήρου ἡμέρας.

Ἐν Λουξεμβούργῳ ὠδηγήθην ὑπὸ τοῦ κ. Δαβελουῆ εἰς τὴν ἐπίσκεψιν τοῦ μουσείου τῶν συγχρόνων ζωγράφων, καὶ εἰς τὰς καταγράφους αἰθούσας τῶν συνεδριάσεων τῆς Γερουσίας. Ὡς δὲ μίαν ἡμέραν ἐπορευόμην πρὸς τὸ παλάτιον τοῦτο, διερχόμενος διὰ τῶν πρὸς αὐτὸ ἀγουσῶν στοῶν, εἰσῆλθον εἰς ἀρχαῖον βιβλιοπωλεῖον. Πόσον δ' ἐξεπλάγην, ὅτε, μετὰ τὴν ἐρώτησίν μου ἂν εἶχον βιβλίον τι ὃ ἐζήτουν, ἤκουσα τὸν βιβλιοπώλην κράζοντα εἰς καθάραν Ἑλληνικὴν «Κατερίνα, ἰδὲ ἂν ἔχωμεν τὸ βιβλίον ὑπὸ τὴν δεῖνα ἐπιγραφὴν». Καὶ ζητήσας τὴν ἐξήγησιν ἔμαθον ὅτι ὁ βιβλιοπώλης ἦν Ἑλλήν Μασγανᾶς τὸ ὄνομα, ἐλθὼν νὰ σπουδάσῃ εἰς Παρισίους, ἀλλ' ἀντὶ τούτου νυμφευθεὶς, καὶ ὡς bouquiniste ἀποκαταστάς· ἡ δ' Αἰκατερίνα ἦν ἡ θυγάτηρ του, ὁμιλοῦσα ὡς αὐτὸς τὴν Ἑλληνικὴν. Μετὰ πολλὰ δὲ ἔτη, ὅτε πάλιν ἐπεδήμησα εἰς Παρισίους μεταβὰς πρὸς τὸ Λουξεμβούργον ἀνεῦρον εἰς τὴν ἀρχαίαν τῆς θέσιν τὴν ἐπιγραφὴν Μασγανᾶ ἐπὶ τοῦ βιβλιοπωλείου· ἀλλ' ὁ Ἑλλήν βιβλιοπώλης εἶχεν ἀποθάνει, ἡ θυγάτηρ του Αἰκατερίνα εἶχε νυμφευθῇ Γάλλον, καὶ οὗτος μὲ ὑπεδέχθη ψυχρῶς, διότι οὐδεμία μᾶς συνέδεεν ἠθικὴ σχέσις, ὥστε ἐνόμισα περιττὸν πλέον νὰ ἐπιστρέψω εἰς τὸ κατάστημά του.

Μικρὸν πρὸ τῆς ἀναχωρήσεως ἐξ Ἀθηνῶν εἰς τὸν πρῶτον ἀριθμὸν τοῦ τότε πρῶτον ἰδρυθέντος περιοδικοῦ τῆς «Πανδώρας», εἶχον γράψῃ ἄρθρον περὶ ὑποτιθεμένης ἐφευρέσεως Γάλλου τινὸς Petin δι᾽ ἰσχυριζομένου ὅτι τὴν στροφὴν τῆς γῆς δὲν παρακολουθοῦν αἱ ὑψηλότεραι στιβάδες τῆς ἀτμοσφαίρας καὶ ἐπομένως ὅτι ἀερόστατον αἰωρούμενον μέχρις ἐκείνων, αἵτινες μένουσιν ἀκίνητοι, δύναται ν' ἀφίνη τὸν πλανήτην ἡμῶν νὰ περιδινῇται περὶ ἑαυτὸν ὑποκάτω του καὶ διὰ πτερῶν αὐτὸ ὀδηγούμενον, νὰ καταβαίνει ἐντὸς τῆς ἡμέρας ὅπου θέλει, καὶ εἰς αὐτοὺς τοὺς ἀντίποδας. Τὰ περὶ τούτου εἶχον ἐκθέσει εὐτραπέλως μᾶλλον, ἀλλὰ καὶ οὕτως ὥστε ὑπὸ πολλῶν ἐξελήφθησαν ὡς σπουδαῖα, καὶ εἶχον προσθέσει καὶ

τὸ διάγραμμα τοῦ νέου ἀεροστάτου. Πόσον λοιπὸν ἐξεπλάγην ὅτε, τὴν δευτέραν ἡμέραν μετὰ τὴν ἄφιξίν μου εἰς Παρισίους, εἶδον εἰς τὰς γωνίας τῶν ὁδῶν πανταχοῦ τοιχοκόλλητον ἀγγελίαν μετ' αὐτοῦ τοῦ διαγράμματος ὃ εἶχον δημοσιεύσει, προσκαλοῦσαν τὸ κοινὸν ν' ἀκούσῃ τὸν κ. Πετίνον, ἐξηγοῦντα τὴν ἐφεύρεσίν του εἰς ῥητὰς ὥρας ἐν τῷ Palais national (τὸ ἄλλοτε Palais Royal). Ἐννοεῖται ὅτι ἔσπευσα ἐκεῖ, ἀλλ' εὗρον τὴν αἴθουσαν πλήρη καὶ εἰς τοιοῦτον βαθμὸν ὥστε δὲν κατώρθωσα νὰ εἰσέλθω· ὅσα ὁμως ἤκουσα ἐκ τῆς θύρας μοὶ ἤρκεσαν ἵνα κυρώσωσι τὴν πεποίθησίν μου ὅτι τὸ μόνον θετικὸν ἐν τῇ ἐφευρέσει ἦν ἡ ἀνάγκη τῆς προκαταβολῆς τινῶν χιλιάδων φράγκων, ἅς μὴ ἐπιτυχῶν, ὡς ἦν ἐπόμενον, παρὰ τῆς κυβερνήσεως, ἐζήτει ἤδη παρὰ τοῦ κοινοῦ πρὸς ἀπόδειξιν ὅτι ἡ ἐφεύρεσίς του ἦτον σπουδαία.

Τὴν Μαζαρινὴν βιβλιοθήκην ἐπισκέφθην τῇ 30 Ἰουνίου (12 Ἰουλ.), συνηντήθην ἐκεῖ μετὰ τῶν K. K. Raoul Rochette καὶ Laborde οἵτινες, παραλαβόντες με, μ' ὡδήγησαν εἰς τὴν τότε συνεδριάζουσαν Ἀκαδημίαν τῶν ἐπιγραφῶν καὶ τῆς καλλιλογίας (des inscriptions et belles-lettres) καὶ με παρουσίασαν εἰς τινὰς τῶν ἐκεῖ συνηγμένων ἐνδοξῶν συναδέλφων τῶν, εἰς τὸν Hase, τὸν Boissonade, τὸν Villemain, τὸν Ch. Lenormant, τὸν Brunnet de Prèsle, τὸν Reignier, τὸν Vincent, μεθ' ὃ ἤρξατο ἡ ἀνάγνωσις τῶν εἰς τὴν Ἀκαδημίαν ὑποβληθέντων ὑπομνημάτων, καὶ κατὰ παράδοξον σύμπτωσιν! τὸ πρῶτον εἰς τὴν ἡμερησίαν διάταξιν ἐγγεγραμμένον ὑπόμνημα ἦν τὸ ἐμὸν περὶ τῆς ἐσχάτης μου ἐκδρομῆς εἰς τὴν Εὐβοίαν, καὶ ὡς φιλοφροσύνην μᾶλλον διὰ τὴν παρουσίαν μου ἢ ὡς ἀληθῆ ἐκτίμησιν τῆς ἀξίας του ἐθεώρησα τὸ ὅτι ἡ Ἀκαδημία διέταξε τὴν τύπωσιν αὐτοῦ εἰς τὴν συλλογὴν des Savants Etrangers, ὅπερ οὐχὶ εὐκόλως, ἀλλὰ κατ' ἐκλογὴν μόνον γίνεται.

Θέατρον δ' ἐπεσκέφθην τὸ Γαλλικόν, Théâtre Français, (τότε de la République!) ἰδὼν ἐκεῖ τὴν Ἀνδρομάχην τοῦ Ρακίνα, μετρίως, ὡς μοὶ ἐφάνη, παρασταθεῖσαν, καὶ δύο κωμωδίας, ὧν ἡ

μία τοῦ Mariveau· εἰς τὸ Ambigü comique εἶδον τὸν Roi de Rome, εἰς τὸ Vaudeville τρεῖς μικρὰς κωμωδίας (Compagnies secrètes, Capitaine de Gui, point de fumée sans feu), εἰς τὸ κωμικὸν μελόδραμα τὸν Fradiavolo τοῦ Ὠβέρ καὶ τὸν Maçon. Μὲ ὠδήγησαν δὲ μίαν ἐσπέραν καὶ εἰς τὸν κῆπον τὸν καλούμενον Chaumière, προκάτοχον τοῦ Jardin Mabille, ὅπου οὐδὲν εἶδον ἐνδιαφέρον καὶ ἄξιον τῆς σπουδῆς μεθ' ἧς πολλοὶ εἰς αὐτὸν ἐφοίτων.

Τὴν δὲ τελευταίαν ἡμέραν τῆς ἐν Παρισίοις διαμονῆς μου Σάββατον (8/20 Ἰουλίου) μ' ἔφερεν ἡ νέα Κ^α Ἰωάννα Ριβαρόλα, ἀδελφὴ τῆς Κ^{ας} Ρώκ, εἰς τὴν χαρτομάντιν Κ^{αν} Combe, ἣτις πρὸ παντὸς μᾶς ἠρώτησεν, ἀντὶ πόσης ἀμοιβῆς, ἀπὸ 1 φράγκου μέχρι πεντήκοντα, νομίζω, ἢ καὶ περισσοτέρων, θέλομεν νὰ μᾶς προφητεύσῃ. Ἐγὼ δὲ περιωρίσθην εἰς 3 φρ. καὶ ἀντ' αὐτοῦ μοὶ προεῖπε μόνον ἀνυψσίας, ὅτι θὰ γυμνασθῶν εἰς τὰς κερδοσκοπίας καὶ οἰκίας μου, κτλ. Τίς θὰ μοὶ ἔλεγε τότε ὅτι τὴν νέαν κυρίαν, τὴν τότε παρὰ τῇ μάντιδι ὠδηγήσασαν μεθ' ἀπήντων μετὰ τινα ἔτη ἐν Κεφαλληνίᾳ ὑπερβάσαν τὴν ἀκμὴν τῆς νεότητος, οὐδὲν διατηροῦσαν ἵχνος τῆς καλλονῆς της, καὶ τοῖς τῆς ἡμέρας ἔχουσιν τὸν πνευματικὸν της εἰς τὸ εἰκονοστάσιον νὰ τῇ ἀναγινώσκη τὸ τριώδιον καὶ τὴν Πεντηκοστήν! Τῆς ἡμέρας ἐκείνης τὸ ἐσπέρας ὠδηγήθην εἰς τὸν σιδηρόδρομον ὑπὸ τοῦ Κυρίου καὶ τῆς Κυρίας Ρώκ καὶ ἀνεχώρησα εἰς Ἀγγλίαν.

Ἐπειδὴ δὲ ἀπῆρχετο συγχρόνως εἰς Ἀθήνας ὁ φίλος Κ^{ος} Γούδας, τῷ ἔδωκα ἵνα κομίσῃ ἐκεῖ τριάκοντα ἄξια λόγου συγγράμματα, ἃ παρὰ λογίων καὶ συγγραφέων συγκομισάμενος, ἔπεμπον εἰς τὴν δημοσίαν βιβλιοθήκην.

Ἐφθασα δ' εἰς Καλαὶ τὴν νύκτα καὶ μαθὼν ὅτι τὸ ἀτμόπλοιον ἀπέρχεται τὴν αὐγὴν τῆς ἐπαύριον μετὰ τὴν 9ην ὥραν, κατέλυσα εἰς ξενοδοχεῖον καὶ ἐκοιμήθην.

Ἄλλ' ἐγερθεὶς τὴν 9/21, ἡμέραν κυριακὴν, ἠσθάνθην ἐμαυτὸν ἰσχυρῶς πυρέσσοντα, καὶ τότε μόνον παρετήρησα ὅτι δι' ὅλης τῆς

νυκτός εἶχον κοιμηθῆ ἔχων δύο παράθυρα ἀνοικτά, καὶ ὅτι τοῦτο μ' εἶχε διαφύγει τὴν προτεραίαν, διότι ἦσαν καταβιδασμένα τὰ ἐλαφρὰ παραπετάσματα. Ἀντὶ λοιπὸν παντὸς προγεύματος ὀλίγον φυλλύρας ἐκβρασμα πιών, ἐπεβιδάσθην περὶ τὴν 10^{ην} καὶ ἐρρίφθην εἰς τὸ κατὰστρωμα θερμαινόμενος ὑπὸ τοῦ κατ' ἐξαίρεσιν λαμπρῶς στίλβοντος τὴν ἡμέραν ἐκείνην ἡλίου. Εἴχομεν δ' εὐτυχῶς, καὶ ἐπίσης ἐξαιρετικῶς, ἡσυχον θάλασσαν, καὶ μεταξύ τῶν ἐπιβατῶν ἔτυχε καὶ ὁ νέος Γεώργ. Bunsen, ὁ υἱὸς τοῦ ἐν Λονδίνῳ πρέσβεως τῆς Γερμανίας, ὅστις μοὶ ἐθαψίλευσε περιποιήσεις, καὶ μ' ἐκάλυψε διὰ τοῦ μανδύου του.

Οὕτως ἐφθάσαμεν εἰς Δούβρ, καὶ καταλύσας εἰς τὸ ξενοδοχεῖον Kings-head, ἐρρίφθην εἰς τὴν κλίνην μέχρι τῆς 5 μ. μ. ὅτε ὀλίγον τι ἀριστήσας, ἀπῆλθον διὰ τοῦ κατ' εὐθείαν σιδηροδρόμου, καὶ ἀφίχθην εἰς Λονδῖνον περὶ τὰς 10 τῆς νυκτός.

Διευθύνθην δ' ἀμέσως ὅπου ἤξερον ὅτι, φθὰς πρὸ ὀλίγου ἐκ Σποκχόλμης, κατῴκει ὁ γαμβρὸς μου Ἀδόλφος Ρόζεν, ἐν Jerningstreet, ἀλλ' οὐδ' ἐκεῖνον εὔρον, οὐδὲ κατὰλυμα ἐν τῇ αὐτῇ κατοικίᾳ, δι' ὃ κατέλυσα εἰς τὸ παρακείμενον ξενοδοχεῖον British Hotel (ἀρ. 82), εἰς ὠραῖον δωμάτιον πρόσγαιον, διότι ἡ κατάστασις τῆς υἡγείας μου δὲν μοὶ ἐπέτρεπε ν' ἀναβαίνω βαθμίδας.

Τῇ δ' ἐπιούσῃ συνελθὼν ἀπῆλθον εἰς τοῦ Ρόζεν, ὃν εὔρον λίαν ἀσχολούμενον εἰς σχέδια τῆς πρώτης χαράξεως σιδηροδρόμων ἐν Σβεκίᾳ, καὶ σχηματισμοῦ ἐταιρίας πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον. Περὶ τὰς 10 1/2 δ' ἐπεσκέφθην καὶ τὸν Λ. Ἀβερδὴν, καὶ ἡ συνδιάλεξις ἡμῶν περιεστράφη διὰ μακρῶν εἰς τὰ περὶ τοῦ δανείου ὃ ἡ Ἑλλάς εἶχεν ἀνάγκην νὰ συνομολογήσῃ. Μοὶ εἶπε δ' ὁ ἐμβριθεὶς καὶ πρὸς ἐμὲ προσηνέστατος δειχθεὶς Λόρδος, ὅτι τὰς περὶ τούτου ιδέας μου μὲ προέτρεπε νὰ ἐκθέσω μάλιστα τῷ Κ^ῳ Γλάδστωνι, ὅστις ἦν ἀνὴρ νοημονέστατος καὶ εἰδικὸς περὶ τὰ οἰκονομικά, πολλὴν δὲ ἤδη ἐξήσκει ἐπιρροὴν ἐν τῷ κόμματί των. Ἐπειδὴ δὲ τῷ εἶπον ὅτι δὲν εἶχον τὴν τιμὴν νὰ γνωρίζω τὸν Κ. Γλάδστωνα, εὐμενέστατα λαβὼν ἐν τῶν ἐπισκεπτηρίων του, ἔγραψεν ἐπ' αὐ-

τοῦ τινὰς λέξεις εἰσαγωγῆς, καὶ οὕτω ἀπῆλθον εἰς τοῦ Κ. Γλάδ-
στωνος (Cotton Gardens, 26), καὶ ἔτυχον παρὰ τῷ ἔκτοτε
τοσοῦτον ἐπισήμῳ γενομένῳ, καὶ τότε ἤδη πολλῆς ὑπολήψεως
ἀπολαύοντι τούτῳ ἀνδρὶ ἀρίστης ὑποδοχῆς, καὶ διὰ μακρῶν συν-
διελέχθην περὶ τῶν Ἑλληνικῶν.

Ἐκεῖθεν δὲ περὶ μεσημβρίαν μετέβην εἰς τὸ πλουσιώτατον
πολυτεχνεῖον, ὅπου πολλὰ ἰδὼν, ἐν ἄλλοις καὶ οὕτην ἐπὶ μακρὸν
ἀνενοχλήτως κατορθοῦντα νὰ ζῇ εἰς πυθμένα βαθείας δεξαμενῆς,
ἤκουσα καὶ παρ' εἰδικῶν καθηγητῶν περιέργους ἐκθέσεις περὶ τοῦ
ἐκεῖ ζῶντος τεραστίου γυμνήτου, περὶ ἡλεκτρισμοῦ καὶ περὶ θερ-
μότητος. Χωρὶς δὲ νὰ γευματίσω παντάπασιν, ἀπῆλθον τὸ ἐσπέ-
ρας εἰς τὸ S' James theater, καὶ εἶδον τὴν περίφημον Ra-
chelle εἰς τὸ δι' αὐτὴν ὑπὸ τοῦ Scribe γράφεν ὄραμα : Adri-
enne Lecouvreur. Καὶ τοῦτο μὲν μοὶ ἐφάνη ἱκανῶς μέτριον,
ἡ δὲ Rachelle ἔξοχος μὲν ἡθοποιός ἀλλὰ καὶ οὐχὶ πάσης ἐπι-
τηδεύσεως ἀπὸλλυμένη, ὥς ὥστε ἀπῆγγελλε τοὺς στίχους τῆς
«Φαίδρας» μεθ' ὑπερβολικῆς μᾶλλον ἢ φυσικῆς ἀφελείας, ἥτις κατ'
ἐμὲ τοὺς κατεβίβχζεν εἰς πεζολογίαν, ἐν γένει δὲ μοὶ ἐφάνη ἐφαρ-
μόζουσα εἰς τὴν ἡθοποιίαν τὴν πραγματιστικὴν τάσιν, τὴν τότε
ἤδη ἀρχομένην νὰ καταλαμβάνη τὴν τέχνην.

Τῇ δ' ἐπαύριον ἡγέρθην πάλιν πυρέσσων, καὶ ἀπῆλθον μὲν ἵνα
προγευματίσω εἰς τοῦ Ρόζεν, χωρὶς ὅμως νὰ δυνηθῶ οὐδὲ τοῦ
ἐλαχίστου ν' ἀπογευθῶ· ἔπειτα δ' ἐπανελθὼν οἶκαδε κατεκλίθην,
κακῶς ἔχων, καὶ περὶ τὴν 10ην ἐπέβην τοῦ σιδηροδρόμου νοσῶν
πάντοτε, καὶ ἔφθασα εἰς Λεμιγκτῶνα εἰς τὰς 5 μ. μ.

Ἐκεῖ δ' ἐπὶ πέντε ἡμέρας ἔμεινα ἡσυχῶς οἰκουρῶν εἰς τοὺς
κόλπους τῆς οἰκογενείας, καὶ τὴν Κυριακὴν ¹⁶/₂₈ Ἰουλίου, ἀνεχω-
ρήσαμεν εἰς τὰς 9 π. μ. ἡ Καρολίνα μετὰ τοῦ Κλέωνος καὶ ἐγώ,
δι' Ἑδιμβούργην, εἰς ἐπίσκεψιν τῆς πρωτευούσης πόλεως τῆς
Σκωτίας, καὶ τοῦ γυναικαδέλφου μου Γουλιέλμου. Ἡ ὁδοιπορία
ἐχώρει βραδέως, διότι ἡ κατάστασις τῆς Καρολίνας δὲν τῇ ἐπέ-
τρεπε νὰ ἐκτίθεται εἰς κάματον· τοῦτο δὲ μᾶς ἐπέτρεπέ τόσῳ

πληρέστερον νὰ βλέπωμεν τὰς πόλεις δι' ὧν διηρχόμεθα. Οὕτως ἐν Rugby διεμείναμεν ἀπὸ τῆς 10ης μέχρι τῆς 1ης ὥρας, καὶ εἶδον τὸ ἐπίσημον ἐν Ἀγγλίᾳ Γυμνάσιον τῆς πόλεως ἐκείνης, φρούριον ἔξωθεν ὁμοιάζον. Κατελύσαμεν δὲ τὸ ἑσπέρας εἰς Ὑόρκην, καὶ τὴν ἐπαύριον ἐπεσκέφθημεν τὴν περίφημον μητρόπολιν αὐτῆς, ἐν ᾗ τῶν ὠρχιοτάτων Γοθικῶν τῆς Εὐρώπης οἰκοδομημάτων, πλεῖστα περικλείον ἱστορικὰ μνημεῖα. Μετὰ τὴν ἐκκλησίαν δὲ μετέβημεν εἰς τὸ φυσικοῖστορικὸν μουσεῖον, ἰδρυμένον ἐν μέσῳ ἑρειπίων ἀρχαίου γοθικοῦ μοναστηρίου. Καταλιπόντες δὲ τὴν λίαν εὐρύχωρον, ἀλλὰ τὸ πλεῖστον ἐκ μικρῶν πλινθοκτίστων οἰκιῶν συγκειμένην πόλιν, περὶ τὰς 4 $\frac{1}{2}$, διήλθομεν διὰ Scheffield, τῆς πόλεως τῆς μαχαιοποιίας, Derby, τῆς πρωτεύουσας τῆς ἐπαρχίας, διὰ New-Castel, ὅπου διήλθομεν παρὰ τὰ περίφημα ἀνθρακωρυχεῖα καὶ ἐθαυμάσαμεν τὴν μακροτάτην γέφυραν, τὴν ζευγνύσαν εἰς μέγα ὕψος τὰς δύο ὄχθας τοῦ τὴν πόλιν διαρρέοντος ποταμοῦ· διαβάαντες δὲ τὴν ἐπίσης περίεργον γέφυραν ὑπὲρ τὴν Tweed κατὰ τὴν πόλιν Berwick, ἣτις ἐστὶν ἡ μεθόρις μεταξὺ Ἀγγλίας καὶ Σκωτίας, ἀφίχθημεν εἰς Ἑδιμβούργον κατὰ τὴν 11 μ. μ.

Ἐκεῖ διεμείναμεν ἐπὶ δέκα ἡμέρας, οἰκοῦντες ἐν προαστείῳ παρὰ τῷ γυναικαδέλφῳ μου Γουλιέλμῳ, ὅστις ἦν γνωστὸς καὶ διάσημος διὰ τὴν λαμπράν του ἐξεργασίαν καὶ ἔκδοσιν τῶν ἔργων τοῦ Ὁσσιάνου. Πολλοὺς ἐπεσκέφθημεν συγγενεῖς, ὡς τὸν Λόρδον Medwin, ἀδελφὸν τῆς πενθερᾶς μου, τὴν Λαίδην Mackenzy, τὸ γένος Jardin, ἀνεψιὰν τοῦ πενθεροῦ μου, τὴν ἀδελφὴν του Φάννην, τὴν Λ. Wood, τῆς πενθερᾶς μου ἀδελφὴν, τὸν ἀνεψιὸν τῆς καθηγητῆς Forbes. Τὸν πρῶτόν μου περίπατον ἤρχισα ἀπὸ τοῦ νεκροταφείου εἰς ὃ, οὐχὶ λίαν εὐλαβῶς, ἐπὶ τῶν ὑπνούντων νεκρῶν περιδιαβάζουσιν οἱ ζῶντες. Ἐκεῖθεν ἡ γραφικωτάτη ἐπὶ τῆς πόλεως ἄποψις μοὶ ἐφάνη δικαιολογοῦσα τὴν διδομένην αὐτῇ ἐπωνυμίαν «*Ἀθηνῶν τῆς Ἀρκτου*», διότι ἀπέχουσα περὶ τὴν ὥραν ἀπὸ τοῦ λιμένος Λεῖθ, ἐν πεδίῳ κειμένη, μεταξὺ τῶν ὑπερεχόντων λόφων τῆς Ἀκροπόλεως καὶ τοῦ Cotton Hill, κοσμουμένου ὑπὸ

τῶν μνημείων τοῦ Οὐάλτερ Σκῶτ καὶ ἄλλων ἐπισήμων ἀνδρῶν, ἀληθῶς τὸ Ἑδιμβούργον πολὺ κατὰ τὴν θέσιν ἀναπολεῖ τὰς Ἀθήνας. Ὑπὸ τὸν λόφον δὲ κεῖται τὸ ἀρχαῖον ἀνάκτορον Holyrood περὶ οὗ λέγεται ὅτι, κατὰ τὸν 9ον αἰῶνα, Δαυῖδ ὁ Β' κυνηγῶν εἰς δάσος παρὰ τὸ Maiden castle, εἶδεν ἔλαφον ἔχουσαν λευκὸν σταυρὸν εἰς τὸ μέτωπον, καὶ ἐκεῖ ἱδρυσε παρεκκλήσιον ὑπὸ τὴν ἐπωνυμίαν Holycross, ὃ σκωττιστὶ λέγεται Holyrood.

Εἰς τῶν κυριωτέρων λόγων δι' ὃν ἦλθον εἰς Ἑδιμβούργον ἦν ὅτι ἐν Λονδίῳ διατρίβων ἔλαβον, τῇ ἐνεργείᾳ δὲν ἀμφιβάλλω τοῦ γυναικαδέλφου μου Γουλιέλμου, πρόσκλησιν τῆς κατ' ἐκείνο τὸ ἔτος εἰς τὴν πρωτεύουσαν τῆς Σκωτίας συγκροτουμένης συνόδου τῶν φιλολόγων. Διὰ τοῦτο, εὐθὺς τὴν ἐπαύριον τῆς ἀφίξεώς μου, συνοδευόμενος ὑπὸ τοῦ Γουλιέλμου, ἀπῆλθον εἰς τὸ κατάστημα τοῦ Γυμνασίου (College), ὅπου ἐπείθον νὰ συγκροτηθῶσιν αἱ συνεδριάσεις, καὶ ἐνεγράφη ἐν τῷ γραφείῳ, ἀναγγεῖλας ὅτι προσφέρωμαι καὶ νὰ ὁμιλήσω ἐν τῇ Συνόδῳ, ἂν μοι ἐπιτραπῇ. Ὁ παρὼν ἐκεῖ πρόεδρος διέταξε τότε νὰ ἐγγραφῶ πρῶτος πάντων, καὶ ὁ λόγος ἐμοῦ ν' ἀρχίσῃ τὴν συνεδρίαν· ἀλλὰ δὲν ἠθέλησα τοῦτο ἐγώ, καὶ τὸν παρεκάλεσα νὰ μὲ ἐγγράψῃ εἰς τινὰ τῶν ἐπομένων ἡμερῶν. Τὸ ἐσπέρας ὅμως, ὅτε μᾶς ἐπέμφθη τὸ πρόγραμμα ἔντυπον, εἶδον ὅτι πρῶτον μὲν, καὶ τῶν συνεδριάσεων ἐναρχόμενον ἀνέγραψαν ἄλλον τινά, δεύτερον δ' ἐμέ, μέλλοντα ἀμέσως τὴν αὐτὴν ἡμέραν νὰ ὁμιλήσω.

Τῶν συνεδριάσεων ἐναρξίς ἐγένετο τὴν ἐσπέραν τῆς 19/31 Ἰουλίου, καθ' ἣν ὁ τέως πρόεδρος Ροβερτσὼν διὰ προσφωνήσεως παρέδωκε τὴν ὑπηρεσίαν εἰς τὸν διάδοχόν του, τὸν ἐπίσημον David Brewster, ὅστις διὰ μακρῶν ὠμίλησε περὶ τῆς προόδου τῶν ἐπιστημῶν, καὶ μάλιστα τῆς ἀστρονομίας. Αἱ δ' ἐπιστημονικαὶ ἀναγνώσεις ἐμελλον ν' ἀρχίσωσι τὴν ἐπαύριον. Ὁ λόγος ὃν ἐγὼ εἶχον συντάζει Γαλλιστὶ περιστρέφετο εἰς τὰς ἐν Ἑλλάδι γενομένας ἀρχαιολογικὰς ἀνακαλύψεις ἀπὸ τῆς ἀπελευθερώσεως τῆς χώρας· μετέφρασε δ' αὐτὸν ἡ σύζυγός μου εἰς τὸ Ἀγγλικόν. Ὅτε δὲ τὴν

πρωίαν τῆς 1ης Αὐγούστου (20 Ἰουλίου ἡμέρας πέμπτης) ἦλθον εἰς τὸ κατάστημα τῶν συνεδριάσεων, εὗρον τὴν εὐρύχωρον στρογγύλην αὐτοῦ αἴθουσαν, καὶ τὰ περίξ αὐτῆς θεωρεῖα βρίθοντα ἄκροατῶν, καί, κατὰ τὸ πρόγραμμα, πρῶτος ἀνέστη ὁ Ἀσσυριολόγος Κος Hiskins καὶ ἀνέγνω πραγματείαν περὶ τῆς Βαβυλωνικῆς γλώσσης ἣν διδάσκουσιν αἱ σφηνοειδεῖς ἐπιγραφαί. Ἀλλ' αἱ σφαῖραι γραμματικαὶ αὐτοῦ ἀναπτύξεις εἶχον ὡς ἀποτέλεσμα τὴν κατ' ὀλίγους ὑποχώρησιν τῶν πλείστων ἄκροατῶν, ὥστε εἰς τὸ τέλος τοῦ ἀναγνώσματος οὐδεὶς σχεδὸν ἔμεινεν ἵνα ἀκούσῃ τὸ διαδεδόμενον αὐτὸ δηλαδὴ τὸ ἐμὸν. Μόλις ὁμως διεδόθη ἐν τῷ καταστήματι ὅτι ἔπαυσεν ἀναγινώσκων ὁ Ἀσσυριολόγος, καὶ ἀμέσως συνέρρευσαν οἱ δὲν ἤξεύρω ποῦ καταφυγόντες ἄκροαταί, μετὰ μεγάλης ἐπικουρίας, ὥστε ὁ τόπος ἐπέλειπε· καὶ οὕτως ἤρξατο ἡ ἀνάγνωσις τῆς ἐμῆς πραγματείας, οὐχὶ ὑπὲρ ἐμοῦ αὐτοῦ, διότι δὲν ἐτόλμων νὰ ἐκθέσω τὴν ἐμὴν ἀγγλικὴν προφορὰν ἐνώπιον ἀγγλικοῦ ἄκροατηρίου, ἀλλ' ὑπὸ τοῦ γυναικαδέλφου μου. Μετ' εὐχαριστήσεως δὲ εἶδον ὅτι ἐπ' αὐτῆς οὐδεὶς τῶν ἄκροατῶν ὑπεχώρησεν, ἐξ ἐναντίας ὁ ἀριθμὸς αὐτῶν ἠύξανε. Καὶ τότε μὲν ἔδρεψα συγκομιδὴν χειροκροτημάτων, ἃ οὐδὲν ὑπὲρ ἐμοῦ ἀπεδείκνυον, ἀλλ' ὑπὲρ τοῦ ἀντικειμένου ὃ ἐπραγματεύθην, διότι γενικώτερον ἐνδιέφερεν. Εἰς τὴν αὐτὴν δ' αἰτίαν ἀποδίδω καὶ τὸ ὅτι τὸ Ἀγγλικὸν Ἀθηναῖον καὶ ἄλλο τι περιοδικὸν ἐδημοσίευσαν αὐτολεξεῖ τὸν λόγον μου. Ὅπως δὴποτε δὲ μ' ἐχαροποίησε τοῦτο, διότι διὰ τοῦ λόγου τούτου ἐπεδίωκον κυρίως ν' ἀποδείξω ὅτι καὶ διὰ τὴν ἐπιστήμην αὐτὴν εὐτυχὲς συμβάν ἦν τῆς Ἑλλάδος ἡ ἀπελευθέρωσις.

Μετὰ δὲ τὴν συνεδρίαν, προγευθεὶς μετὰ τῆς Καρολίνας παρὰ τῇ γυναικὶ τοῦ ἐπιστάτου τοῦ μουσείου, Κ^η Kittel, ἀρχαία θαλαμηπόλῳ τῆς Κ^{ης} Σκὴν, μετέβην ὑπὸ τοῦ ἀνδρός της ὁδηγούμενος εἰς τὸ Μουσεῖον, ὅπου ἀπῆντησα τὸν Marquis de Northampton. Εἶτα δ' ἐγευματίσα περὶ τὰς 5, εἰς τοῦ κ. Provost, μετὰ 40 λογίων, καὶ ἐκεῖ ὁ κ. Brewster μᾶς ἐδείξε τὴν τότε ὑπ' αὐτοῦ γενομένην ἐφεύρεσιν τοῦ στερεοσκοπίου, ὡς καὶ τὸ

πρῶτον βῆμα τῆς φωτογραφίας ἦτοι τὴν ἀποτύπωσιν τῆς θαγε-
ροτυπίας εἰς χάρτην, ἣν ἐκάλει *Καλοτυπίαν*. Εἰς τὴν τράπεζαν
ἐκαθήμην μεταξὺ τοῦ Γερμανοῦ ὀρνιθολόγου *Bermen* καὶ τοῦ
καθηγητοῦ *Kellen*. Τὸ δ' ἐσπέρας ἐν τῇ *Maria Hall* ἤκουσα
ένος καθηγητοῦ ἐξηγοῦντος τὴν μετάβασιν τῶν τῆς τροφῆς μορίων
εἰς τὸ αἷμα.

Τῇ δ' ἐπιούσῃ 2 Αὐγούστου ἀπῆλθον αὖθις εἰς τὰς συνεδριάσεις,
καὶ πολλῶν ἡχροάσθην λίαν ἐνδιαφερουσῶν πραγματειῶν, οἷον περὶ
συριακῶν γλωσσῶν, περὶ Νεοσεελανθῶν, περὶ ἀρχαίων Πίκτων, περὶ
σχέσεων τῶν φυσικῶν καὶ ἠθικῶν δυνάμεων, καὶ τῆς πασῶν περι-
εργοτάτης, περὶ συμμετρίας ἐν τε τῇ τέχνῃ καὶ τῷ ἀνθρωπίνῳ
σώματι, ἣν ἐζήτει ν' ἀποδείξῃ ὁ ἀγορεύων, ὡς ἀντιστοιχούσης
πρὸς τὰς ἀναλογίας τῆς μουσικῆς ἁρμονίας!

Μετὰ δὲ τὸ πρόγευμα, μετὰ τῆς *Karolinen* καὶ τοῦ *Kléwnos*,
διὰ τῶν ὠραίων παραδείσων τῆς οὖτο *Princesstreet*, ἀνέβην εἰς
τὴν Ἀκρόπολιν, ὅπου ἐν ἄλλαις ἐπεσκέφθημεν τὸν κοιτῶνα ἐν ᾧ
πρὸ εἰκοσαετίας εὐρέθησαν τὰ βασιλικά τῆς Σκωτίας παράσημα,
ἀπὸ τῶν ἐμφυλίων πολέμων ἐκεῖ ὄντα ἐγκεκλεισμένα. Τὸ δ' ἐσπέ-
ρας, προσκεκλημένος εἰς τὸν δειπνῶν τῶν ἰατρῶν, ἐπορεύθην εἰς τοῦ
Dr Christison, ὅστις ἔμελλε νὰ μὲ παρουσιάσῃ· ἀλλ' ἀντ' αὐ-
τοῦ εὖρον περιμένοντά με τὸν *Dr Ross* τὸν πολλὰ ἔτη διατρί-
ψαντα ἐν Ἰνδίας, καὶ ἐκεῖ φιλοξενήσαντα καὶ τὸν *Jaquemont*.
Οὗτος μὲ ὠδήγησε καὶ εἰσήγαγεν εἰς τὸ συμπόσιον. Ἡμεθα δ' οἱ
συνδαιτυμόνες 103 τὸν ἀριθμόν, καὶ ἡ θέσις μου ἦν παρὰ τῷ ἀντι-
προέδρῳ *Christison*. Οὐ μακρὰν μου δ' ἐκάθητο, εἰς τὴν ἄλλην
πλευρὰν τῆς τραπέζης ὁ ἕτερος ἀντιπρόεδρος, ὁ ἐφευρέτης τοῦ
κρεωσώτου *Simson*. Ἐγένοντο δέ, ὡς συνήθως εἰς τὰς ἀγγλικὰς
ἐστιάσεις, πλεῖσται προπόσεις καὶ εἰς μίαν ἐξ αὐτῶν, τὴν ὑπὲρ
τῶν ξένων ἡμῶν, ἀπήντησεν εἰς γέρων Ὁλλανδὸς καθηγητῆς διὰ
μακροτάτου λόγου Λατινιστί, οὗ ὅμως πολλοί, ὡς ὁ *Σίμσων* τοῦ-
λάχιστον μοὶ ὡμολόγησεν, ἴσως ἔνεκα τῆς προφορᾶς, ὀλίγα ἐνόη-
σαν. Τὸ δ' ἐσπέρας ἀπῆλθομεν εἰς μεγάλην συναναστροφὴν ἐν τῇ

λεγομένη «Μουσικῇ Αἰθούσῃ» ὅπου εἰς πολλοὺς τῶν ἐπισημοτέρων παρόντων σοφῶν παρουσιάσθη.

Τὴν 3 δ' Αὐγούστου ἐπορεύθη ἀπὸ πρωΐας εἰς ἐπίσκεψιν τοῦ ἐκεῖ τότε διατρίβοντος Μάσωνος, ἀνδρὸς νομομαθοῦς, ἐπὶ πολλὰ ἔτη διατρίψαντος ἐν Ἑλλάδι, καὶ τὴν ἀδελφὴν τῆς Κας Ἴλλ νυμφευθέντος. Μὴ εὐρὼν δ' αὐτόν, ἐπέστρεφον οἴκαδε, ὅτε ὑπὲρ τὴν εἰσοδὸν οἰκίας τινὸς εἶδον τὴν ἐπιγραφὴν : Photographic Studios of Sotires Georgiades ! Οὐδ' ἐπὶ στιγμὴν διστάσας, ἀνέβην εὐθύς, καὶ εὗρον τῷ ὄντι τεχνίτην Ἑλληνα, ὅστις ὁμῶς οὐδὲν ἕτερον εἶχε τὸ κινεῖν τὸ ἐνδιαφέρον, εἰ μὴ αὐτὸ τοῦτο ὅτι ἦτο Ἑλλην. Ἐπεσκέφθημεν δ' ἔπειτα, ἡ Καρολίνα καὶ ἐγώ, τὸ ἀρχαιολογικὸν μουσεῖον, πολλὰς ἔχον τὰς Σκωτικὰς καὶ Κελτικὰς ἀρχαιότητας, καὶ ἐκεῖθεν ὠραίαν ἀνθέων ἔκθεσιν, καὶ τέλος τὸν βοτανικὸν κήπον, περιέχοντα πλὴν ἄλλων ἐξωτικῶν δένδρων, Ἰνδικὰς φοίνικας, ζαχαροκαλαμούς καὶ κάρφεν.

Τὸ δ' ἐσπέρας, μετὰ τοῦ γυναικαδέλφου μου Γουλιέλμου, καὶ τοῦ Κλέωνος, Ἑλληνιστί, ὀηλαδὴ φουστανέλλαν ἐνδεδυμένον, μετέβην εἰς συναναστροφὴν τοῦ D' Gregory, τοῦ ἐφευρετοῦ τοῦ χλωροφόρμιου, καὶ ἐκεῖ ἀπήντησα τὸν κ. Trevelyan, ὃν ἐξ Ἀθηνῶν ἤδη ἐγνώριζον, ἐγγνωρίσθη μετὰ τοῦ Ἑλληνιστοῦ κ. Blackie, διασήμευ μεταφραστοῦ τοῦ Αἰσχύλου, καὶ ὁ οἰκοδεσπότης μοὶ παρουσίασε τὸν Duc d'Argyle, νεώτατον τότε, ὥστε τὸν ἐξέλαβον ὡς μαθητὴν μὴ εἰσέτι περατώσαντα τὰς σπουδὰς του.

Ἡ 5 Αὐγούστου ἦν Κυριακή, καὶ ἐπομένως ἐν Ἐδιμβούργῳ ἡμέρα ἐντελοῦς ἀργίας· καὶ μόνον τὸ ἐσπέρας ἐπεσκέφθημεν τὴν Lady Haye, θείαν πρὸς μητρὸς τῆς Κας Σκὴν, συνοικοῦσαν μετὰ δύο ἀδελφῶν της, ὧν ὁ εἰς ἦν πρῶτην MP. ὀηλαδὴ βουλευτῆς.

Τὴν Δευτέραν δ' ἐπεσκέφθη αὐθις τὴν συνεδρίασιν ἐν τῷ Γυμνασίῳ καὶ ἤκουσα τοῦ πολλοῦ Ρολλινσῶνος, ἀναγνόντος περὶ τῶν παλαιτάτων φυλῶν καὶ γλωσσῶν τῆς Ἰνδικῆς, καὶ τοῦ ἐξαδέλφου τῆς Καρολίνας, καθηγητοῦ Forbes περὶ περιέργων ὀρυκτῶν εὐρεθέντων εἰς τὰ κτήματα τοῦ δουκὸς d'Argyle, ὅστις καὶ

πλησίον του εἰς τὴν καθέδραν ἐκάθητο, καὶ ἄλλων διαφόρων. Μετὰ δὲ τ' ἀναγνώσματα ταῦτα ἐπεσκέφθην τὴν Καν Dundas, θυγατέρα τῆς ἀδελφῆς τῆς Κας Σκὴν, καὶ ἀδελφὴν τοῦ βουλευτοῦ W. Mackensie, καὶ τὸ ἑσπέρας, μετὰ τοῦ βουλευτοῦ τούτου ἐγευματίσαμεν παρὰ τῷ καθηγητῇ Forbes, ὅπου συμπαραεκάθηντο καὶ ὁ Λόρδος Rathcart, ὁ ἐφευρετὴς τοῦ κρεωσώτου Γρέγορης, ὁ διευθυντὴς τοῦ ἀστεροσκοπείου Πετροπόλεως, εἰς Ἰταλὸς καὶ εἰς Γάλλος, ἀμφότεροι ἐπίσημοι βοτανικοί, καὶ ἄλλοι ὧν ἐπιλανθάνομαι. Μετὰ δὲ τὸ γεῦμα ἐπεσκέφθημεν τὴν οἰκογένειαν Fullerton, παιδιόθεν οἰκείαν τῆς Καρολίνας, καὶ ἐγνώρισα ἐκεῖ τὴν Μαριάναν Tritten, περὶ ἧς πάντοτε μοὶ ὠμίλει ἡ σύζυγός μου ὡς περὶ ἐπιστηθίου της φίλης.

Τὴν μετὰ ταύτην ἡμέραν, ἡ ἐξαδέλφη τῆς Καρολίνας K. Anderson μᾶς ἔπεμψε τὴν ἀμαξὴν αὐτῆς καὶ μετέβημεν εἰς Morden τὴν ὠραίαν τῆς ἐπαύριον, κειμένην νοτίως τῆς Ἑδιμβούργου, καὶ ποιμαλὶαν περιέχουσαν λόφων καὶ κοιλάδων ἑταροφύτων, ὑπὸ ῥυάκων διαρρέομένων. Ἐκεῖ διενυκτερεύσαμεν. Συνέκειτο δ' ἡ οἰκογένεια ἐκ τεσσάρων κυριῶν, ὧν ὁ πρωτότοκος ἦν ὁ οἰκογενειάρχης καὶ ἐπομένως ἰδιοκτήτης, ὁ δεύτερος (David) ἐπίσημος δικηγόρος, οἱ δ' ἑτεροὶ δύο τὰ τραπεζιτικὰ μετερχόμενοι ἐν Λονδίνῳ, καὶ ἐκ τεσσάρων κυριῶν, τῆς μιᾶς ἐγγάμου, ὥστε ἡ δευτέρα ἦν ἡ κατ' ἐξοχὴν Miss Anderson, ἐκ δὲ τῶν ἄλλων δύο, ἡ νεωτάτη ἦν ἡ Μοῦσα τῆς οἰκίας, ἐμπειρότατα ἀσκοῦσα τὴν ζωγραφικὴν καὶ τὴν γλυπτικὴν καὶ ἄριστα τὴν ἄρπην παίζουσα.

Κατὰ τὴν ἐπομένην ἡμέραν ἦν ἐδαπανήσαμεν εἰς ἐπισκέψεις συγγενικάς, ἦλθε πρὸς ἐμὲ ὁ κ. Ἑδουάρδος Μάσσων καὶ ἐν ἄλλοις μοὶ εἶπεν ὅτι αἱ ἀγγλικαὶ ἐπιθεωρήσεις δημοσιεύουσι πᾶσαι ἄρθρα δι' ὧν ἐξαίρουσι τὴν διαγωγὴν τοῦ Παλμερστῶνος ἐναντίον τῆς Ἑλλάδος. Τὸν ἀντεπεσκέφθην δὲ καὶ ἐγὼ τὴν ἐπαύριον, ζητήσας νὰ μάθω παρ' αὐτοῦ περισσότερα περὶ τῶν ἐφημερίδων, αἵτινες ἐπανηγυρίζον τὴν πολιτείαν τοῦ Παλμερστῶνος. Μετέβην δὲ κατὰ τὴν μετὰ τῆς Καρολίνας εἰς χρυσοχόον καὶ ἐπωλήσαμεν αὐτῷ

δύω χρυσᾶ νομίσματα ἃ μοὶ εἶχον σταλῇ παρὰ δὲν ἐνθυμοῦμαι πλέον τίνος ἡγεμόνος, ὡς φιλόφρων δωρεᾶ εἰς ἀναγνώρισιν τῆς ἀξίας τῶν *Antiquités Helléniques*· καὶ ἦν αὕτη ἡ μόνη σχεδὸν ὑλικὴ ἀμοιβὴ ἣν εἶχον ἐκ τῆς ἐπιπόνου ἐπιστημονικῆς ταύτης ἐργασίας. Κατόπιν δ' ἐπεσκέφθην τὸν διάσημον ἐκδότην Chambers, ὅστις εὐηρεστήθη νὰ μοὶ δωρήσῃ εἰς ἀνάμνησιν τὸ Εὐρωπαϊκῆς φήμης ἀπολαμβάνον περιοδικόν του «*Chambers Magazine*». Εἰς δὲ τῶν ἀνωτέρων δικαστικῶν ὑπαλλήλων μὲ περιήγαγεν εἰς τὸ κατάστημα τῶν δικαστηρίων καὶ τὸ εὐρὺ ἀρχεῖον αὐτῶν καὶ τῆς πόλεως, ὡς καὶ τὴν πλουσίαν δικαστικὴν βιβλιοθήκην περιέχουσαν 138,000 τόμων, καὶ μὲ παρουσίασεν εἰς τὸν λίαν πεπαιδευμένον βιβλιοφύλακα, ὅστις ἔμαθον ὅτι ἦν πρὶν ὑποδηματοποιός, ὡς καὶ ὁ σοφὸς ἀγγίλους ἱατρὸς Σίμψων ἦν πρὶν ἄρτοποιός.

Μετὰ μεσημβρίαν δέ, περί τὰς 2, ἀπήλθομεν διὰ τοῦ σιδηροδρόμου, πρὸς δυσμὰς, τὸν πατέρα Clyde παρακαλουθῶντες, καὶ εἰς τὰς 4 ἐφθάσαμεν εἰς Γλασκώβην, καὶ κατοικήσαμεν (*Woodside Crescent 17*) παρὰ Γεωργίῳ τῷ πρεσβυτέρῳ τῶν ἀδελφῶν τῆς Καρολίνας, δικαστῇ ἐπισήμῳ καὶ τιμωμένῳ καθηγητῇ τῆς Ἱστορίας ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ. Εἶχε δέ, πλὴν τῆς συζύγου του, υἱὸν 17^ετῇ καὶ τρεῖς θυγατέρας, ὧν ἡ πρεσβυτέρα ἦν 13^ετῆς. Κατὰ τὴν πρώτην ἡμέραν ἦν μεγίστη ἡ στενοχωρία μου ἐν μέσῳ τῆς ἄλλως χαριεστάτης ταύτης οἰκογενείας, διότι πλὴν τοῦ πατρός, τὰ ἄλλα μέλη αὐτῆς ὠμίλουν μόνον τὴν ἀγγλικήν.

Τὴν ἐπιούσαν ἡ δευτέρα 11^ετῆς θυγάτηρ ἔφερεν ἐμὲ καὶ τὸν Κλέωνα εἰς μέρος ὡραῖον περὶ τὴν οἰκίαν, ὅθεν εἶχομεν λαμπράν τὴν ἀποψιν πάσης τῆς πόλεως, καὶ ἐκεῖθεν εἰς τὸ Χρηματιστήριον (*Exchange*), ὡραῖον Κορινθιακοῦ ῥυθμοῦ οἰκοδόμημα, θολωτὴν ἔχον τὴν μεγίστην του αἴθουσαν, καὶ πρὸ τῆς εἰσόδου τοῦ χαλκοῦν τὸν Οὐελιγκτῶνα. Ὁ δὲ Γεώργιος μᾶς ὠδήγησεν ἔπειτα εἰς τὰ δικαστήρια, μεγαλοπρεπὲς μέγαρον, τὸν ῥυθμὸν ἔχον Ἰωνικόν, καὶ μὲ παρουσίασεν εἰς τὸν ἀρχιδικαστὴν (*Chief Sherif*), ὅστις

οὐδεὶς ἄλλος ἦν ἢ ὁ περίφημος ἱστοριογράφος Alisson, ἀσχολούμενος τότε εἰς τὰς διορθώσεις τῆς δευτέρας ἐκδόσεως τοῦ συγγράμματός του. Ἦν δ' ἀνὴρ περίπου ἐξηκοντούτης, εὖσωμος καὶ σοβαρός, καὶ πολλὰ συνδιελέχθημεν περὶ τῶν γενομένων ἐν Ἑλλάδι προόδων, περὶ τῆς ἐλαττωθείσης ἐν αὐτῇ ξένης (Ῥωσικῆς) ἐπιρροῆς ἀφ' ὅτου ἀπήλαυσε τὴν ἀνεξαρτησίαν της, καὶ περὶ τῆς ἀστόχου πολιτείας τοῦ Παλμερστῶνος, ἀποξενούντος τὰς πρὸς τὴν Ἀγγλίαν συμπαθείας τῶν Ἑλλήνων. Καθ' ὥς δὲ ζητήσας ἔλαβον πληροφορίας, ὁ Chief Sherif ἐστὶν ὁ πρῶτος πρωτοδίκης καὶ αὗτος ἐκλέγει δύο ἀναπληρωτάς (Sherif substitute), ὧν ἕκαστος δικάζει ἐκάστην τῶν ἐμπιπτουσῶν ὑποθέσεων, εἴτε πολιτικῶν εἴτε ποινικῶν, μόνος· εἰς τὰς πολιτικὰς δὲ οὐκ ἐπιτρέπεται τοῖς δικηγόροις νὰ λαμβάνωσι τὸν λόγον, πλὴν ἂν ὁ δικαστὴς τὸ ζητήσῃ· οὐνανταὶ δὲ οἱ διάδικοι νὰ ἐκκαλέσωσιν ἐκ τῶν ἀναπληρωτῶν εἰς τὸν ἀρχιδικαστήν, ὅστις κατὰ βούλησιν ἢ τὰ ἔγγραφα μόνον ἐξετάζει ἢ καὶ καλεῖ ἐνώπιόν του τοὺς διαδίκους, καὶ κυροῖ ἢ ἀκυροῖ τὴν ἀπόφασιν. Καὶ ἀπ' αὐτοῦ δ' ὑπάρχει ἐκκλήσις εἰς τὸ ἐν Ἐδιμβούργῳ Ἐφετεῖον, συγκείμενον ἐκ 3—5 δικαστῶν, δικαζόντων ἐν συνεδριάσει. Εἰς τῶν ἀναπληρωτῶν τούτων ἦν ὁ γυναικάδελφός μου Γεώργιος. Μετὰ τινὰ ἔτη ὅμως παρητήθη τῆς δικαστικῆς ὑπηρεσίας καὶ περιωρίσθη εἰς τὴν καθηγεσίαν.

Ἀπὸ τῶν δικαστηρίων δὲ μετέβημεν ἐκτὸς τῆς πόλεως εἰς τὸ κατάστημα τοῦ ἀεριόφωτος, περίεργον τότε καθ' ὃ ἀνῆκον εἰς τὰς ὑπερτάτας κατακτήσεις τῆς ἐπιστήμης, ἐν ᾧ τὴν σήμερον καταριθμεῖται μετὰ τῶν μυριάδων θαυμάτων ὅσα ἔπαυσαν θαυμαζόμενα μόνον διότι ἐσυνειθίσθησαν. Ἐπομένως ἐκ τῶν πολλῶν μου περὶ αὐτοῦ σημειώσεων, περιορίζομαι μόνον ν' ἀπομνημονεύσω, ὅτι καθ' ὃ ἐκεῖ ἐπληροφορήθην, εἰς κυβικὸς ποῦς ἀεριόφωτος τρέφει ἐν στόμιον ἐπὶ 1 1/2 ὥραν, 1000 δὲ κυβικοὶ πόδες, καίοντες ἐπομένως 1500 ὥρας ἤτοι 133 ὁλοκλήρους νύκτας περίπου, πωλοῦνται, ἢ καὶν τότε ἐπωλοῦντο 5 σελινίων, ἢ 6,25 δραχμῶν. Καθάρωτερον φωταέριον παράγει τὸ ἔλαιον κήτους, ἔτι δὲ καλλίτερον

τὸ τῶν ἐλαιῶν, ἀλλὰ διὰ τὸν τρόπον τῆς παραγωγῆς ἐννοεῖται ὅτι τὸ πρὸ πάντων σπουδαῖον στοιχεῖον ἐστὶν ἡ δαπάνη αὐτῆς.

Εἶτα δὲ διαβάντες τὴν Green, τερπνὴν παραποτάμιον πεδιάδα, ἣν ζωογονοῦσι τὰ πλυντήρια τῶν γυναικῶν καὶ αἱ συναθροίσεις τοῦ ὄχλου, διεπλεύσαμεν ἐν πλοιαρίῳ τὸν Clyde, καὶ ἐπεσκέφθημεν τ' ἀξιόλογα τῆς Γλασκόβης σιδηρουργεῖα. Τούτων παραλείπω τὴν περιγραφὴν, στερούμενος τῶν εἰδικῶν γνώσεων. Κυρίως δ' εἴληκυσε τὴν προσοχήν μου, ὅτι ἡ σιδηρούχος γῆ ἐξορύττεται πέριξ τῆς Γλασκόβης, καὶ ἐκεῖ, εἰς τὰ στόμια τῶν ὀρυγμάτων ἀναπτομέ-νου τοῦ ἄνθρακος ὃν περιέχει, μονοῦται κατὰ τὸ πλεῖστον ὁ σίδηρος, καὶ τότε εἰς τὰ σιδηρουργεῖα ἐπὶ φορείων μετακομιζόμενος, ἀναβιβάζεται διὰ μηχανῶν εἰς τὴν κορυφὴν τῶν καμίνων καὶ καταρρίπτεται ἐντὸς εἰς τὸ χαῖνον αὐτῶν στόμιον.

Αἱ τοιαῦται κάμινοι ὧν ἐννέχουσιν εἰς τὸ σιδηρουργεῖον ὃ ἐγὼ ἐπεσκέφθην, εἰσὶ πύργοι ὑψηλοὶ εἰς οὓς εἰσφυσᾶται ἀδιακόπως ὅλος στρόβιλος ἀνέμου διὰ μηχανῶν, καὶ σωλῆνες περιλαμβανόντες τὴν ἐσωτερικὴν αὐτῶν ἐπιφάνειαν οὕτω θερμαίνονται, ὥστε εἰς τὸ στόμιον αὐτῶν ἀναλύεται ὁ ἐν τῇ σιδηρούχῃ γῇ περιλαμβανόμενος μόλυβδος· διαβρέχονται δὲ ἀδιακόπως διὰ ψυχροῦ ὕδατος οἱ σωλῆνες, ἵνα μὴ καὶ αὐτοὶ ἀναλύωνται. Καίουσιν δ' οἱ κάμινοι ἀδιακόπως δι' ἡμέρας καὶ διὰ νυκτός, καὶ παρατηρήθη ὅτι ὅταν πνέῃ ψυχρὸς ἄνεμος, ἐλαττοῖ αὐτῶν τὴν θερμότητα καὶ τὴν δύναμιν.

Ἀπὸ τῆς καμίνου δέ, ἥτις ἐστὶ πλήρης κατὰ τὸ ἥμισυ ἀνθρώπων καὶ κατὰ τὸ ἥμισυ σιδηρούχου γῆς, ἐξάγονται τεμάχια σιδήρου σχεδὸν καθαροῦ, πυρούμενα εἰς ἄλλας καμίνους, ὧν ἡ καπνοδόχος αἴρεται εἰς μέγα ὕψος. Μία αὐτῶν ἦν 400 πόδας ὑψηλή, καὶ ἡ δαπάνη τῆς οἰκοδομῆς αὐτῆς 11,000 λιρῶν (275,000 δραχμῶν!) Πεπυρωμένος δ' ὁ σίδηρος ὑποβάλλεται εἰς σφύρας γιγαντιαίας, ἃς κινουμένας δι' ἀτμομηχανῆς 160 ἱππων δυνάμεως ἤθελε φθονήσῃ ὁ Ἥφαιστος· εἰς ἐπιμήκους δὲ σώματος μορφήν οὕτω κατασφυρηλατούμενος, διαβιβάζεται διὰ κυλίνδρων ἢ διατρήτων κοχλιωδῶν, καὶ βαθμηδὸν λαμβάνει μορφήν μακρῶν λωρίδων, ἃς

ἔπειτα εὐχερῶς, ὡς ἂν ἦσαν ἐκ χάρτου ἢ ἐκ βουτύρου, κόπτει εἰς τὸ ἀπαιτούμενον μῆκος τεραστία ἰδιόσχημος ψαλλίς, ἣτις ἐστὶν ὀγκωδέστατος σιδηροῦς κύκλος χαλυβδίνην ἔχων καὶ ὡς μαχαίρας ὀξεῖαν τὴν περιφέρειαν, πρὸς θάτερα δὲ στρεφόμενος κατὰ τοῦ ἐκκρεμοῦς τὴν τακτικὴν καὶ μονότονον κίνησιν. Εἰς ἄλλας δὲ πάλιν καμίνους ὁ σίδηρος πυροῦται μέχρι ῥευστοῦ, χεῖται εἰς λέβητα ἔνδον ἡλειμμένον διὰ χώματος, καὶ τὸν λέβητα τοῦτον μηχανὴ φέρει μετὰ ταῦτα μέχρι τοῦ στομίου τοῦ τύπου, ἔνθα κενούμενον τὸ φλογερὸν ῥεῦμα, λαμβάνει τὸ θέον σχῆμα. Μηχαναὶ δ' ἄλλαι προσάγουσι τὰ μεγάλα καὶ ὀγκώδη τεμάχια, σωλῆνας, τροχοὺς κτλ. εἰς κοπίδας καταλλήλως διατεθειμένας, αἵτινες τὰς κατατέμνουσι εἰς τὰς ἀπαιτούμενας διαστάσεις.

Τὴν ἐπαύριον ἐπεσκέφθημεν βαμβαουργεῖον, ἔχον μηχανὴν 100 ἵππων, καὶ 700 ἀτράκτους, εἰς ὃ ἐργάζονται, πλὴν ἁλῶν, καὶ 400 γυναῖκες, καὶ μετὰ τοῦ καταστηματάρχου διαλεγόμενος, ἔμαθον ὅτι ἐν Manchester τὰ ὑφαντουργεῖα ὠφελοῦνται ἐνίοτε γὰρ τοῦ φάρδινγκ τοῦ κομμάτιον (τόπι) ὑφάσματος, καὶ ὁμῶς ὠφελοῦνται, μία δ' οἰκία ὅτι λευκαίνει 1800 κομμάτια (τόπια) τὴν ἐβδομάδα.

Εἶτα τοῦ ἐπισκόπου ἡ ἁμαξά μᾶς ἔφερεν εἰς τὴν μητρόπολιν, οἰκοδομὴν τοῦ 16' αἰῶνος (1129), ἔχουσαν δὲ καὶ πολλὰς νεωτέρας προσθήκας καὶ διορθώσεις. Αἱ κρύπται αὐτῆς εἰσὶν ὠραῖον γοθθικὸν πολύστυλον οἰκοδόμημα, περιέχον καὶ τὸν τάφον τοῦ Ἀγίου Mango, τοῦ μεταπείσαντος εἰς τὸν χριστιανισμόν τὸ μέρος τοῦτο τῆς ἐπαρχίας. Ἐπὶ τοῦ τάφου δὲ ἵσταται τὸ ἄγαλμα τοῦ ἁγίου, ἐστερημένον τῆς κεφαλῆς, ἣν ἀπέκοψαν οἱ διαμαρτυρόμενοι ἐπὶ τῆς μεταρρύθμισεως. Κατωτέρω δὲ τῆς ἐκκλησίας ἐκτείνεται ἡ νεκρόπολις, λόφος χαρίεις, ἔχων ἐπὶ κορυφῆς τὸ ἄγαλμα τοῦ μεταρρύθμιστοῦ John Knox.

Ἐκεῖθεν δὲ μετέβημεν εἰς τὸ Πανεπιστήμιον (College), μέγα οἰκοδόμημα μέλαν καὶ ἀρχαϊκόν, τῆς ἐποχῆς Ἰακώβου Β' τῆς Σκωτίας (1450), ἔχον γοθθικῶς ὀξείας τὰς στήλας. Τὴν δ' ἐπι-

οὔσαν, Κυριακὴν, ἐπομένως ἡμέραν ἐντελοῦς ἀκίνησις, ἐμείναμεν κατ' οἶκον, εἰς ἐκκλησιαστικὰς ἐπιδιδόμενοι συζητήσεις. Ἐπ' αὐτῶν ὁ γυναικαδελφός μου Γεώργιος, οὗ ἡ γνώμη, καθ' ὃ καὶ εὐσεβοῦς διαμαρτυρομένου καὶ πεπαιδευμένου ἱστορικοῦ, πολλὴν εἶχε βαρύτητα δι' ἐμέ, μοὶ ὡμολόγησεν ὅτι ἡ καθολικὴ ἐκκλησία οὐδὲν εἶχε δικαίωμα νὰ προσθέσῃ τὸ «καὶ ἐκ τοῦ υἱοῦ» εἰς τὸ πιστεῦω, ὡς οὐδὲ ν' ἀπαιτῇ ὑπεροχὴν, καθ' ὅσον καὶ ἡ ἀνατολικὴ ἐκκλησία ἔχει οὐχ ἥττον ἢ ἐκείνη ἀποστολικὴν τὴν καταγωγὴν. Ἐληξε δ' ἡ ἡμέρα δι' ἐσπερινῶν προσευχῶν τῆς οἰκογενείας.

Τὴν δὲ δευτέραν, περὶ τὰς 9 1/2, ἀπήλθομεν ἐκ Γλασκώθης εἰς Λεμιγκτῶνα, παρακολουθήσαντες τὴν δυτικὴν ἀκτὴν τοῦ ὠκεανοῦ, ὅστις ἐκεῖθεν ἐκτείνεται μέχρι τῆς Ἀμερικῆς. Ἀπὸ τῆς πόλεως δὲ Carlyle ἐστράφημεν πρὸς ἀνατολάς, καὶ διευθυνθέντες κατὰ τὴν μεθόριον γραμμὴν μεταξὺ Σκωτίας καὶ Ἀγγλίας, εἶδομεν τὴν Groetna Green, ὅπου ἄλλοτε, σιδηρουργὸς ὠφελούμενος ἐκ τῆς διαφορᾶς τοῦ νόμου τοῦ διαπόντος τὰς οὐρανὸς ὁμοῦς χωρὰς, ἐνυμφεῖτο τοὺς πρὸς αὐτὸν καταφεύγοντας Ἀγγλοὺς, ὅταν ἤρνεϊτο αὐτοῖς τὴν τελετὴν ἡ ἐκκλησία τῶν ἐν Ἀγγλίᾳ. Διήλθομεν δ' ἔπειτα διὰ τῆς βιομηχανικῆς Βιρμιγγάμης, καὶ τῆς οὐχ ἥττον ἐπισήμου Wolwerhampton ἐνθα εἶδον περίεργον θέαμα. Τὸ ἐπίχωμα ἐφ' οὗ ἐκάθητο ὁ σιδηρόδρομος, ἐφ' ὅσον μακρὰν ἐδυνάμεθα νὰ ἰδῶμεν, ἐπυρπολεῖτο, φλόγας καὶ καπνὸν ἀναπέμπον. Προήρχετο δὲ τοῦτο ἐκ τοῦ ὅτι ἡ προσχωθεῖσα γῆ περιεῖχε πυρίτην καὶ θειοῦχον σίδηρον, ὀξειδούμενον καὶ ἀνάπτοντα εἰς τὴν ἀτμοσφαῖραν, ὅπερ ὅμως συντελεῖ εἰς τὴν στερέωσιν τοῦ προσχώματος. Διαβάντες δὲ καὶ διὰ τῆς Kendal, κειμένης εἰς τερπνοτάτην πεδιάδα καὶ ὑπὸ λιμνῶν περιεστοιχισμένης, ἀφίχθημεν εἰς Λεμιγκτῶνα περὶ τὴν 10ην τὸ ἐσπέρας.

Ἐκεῖ εὗρομεν ἀφίχθεισαν τὴν ἄλλοτε ἐν Ἀθήναις διὰ τὸ κάλλος θαυμάζομένην γυναικαδέλφην μου Καίτην, ἥτις καὶ ἐκεῖ ἐνυμφεῖθη τὸν Ἀγγλον Grierson. Εἶχε δὲ μεθ' ἑαυτῆς καὶ τὸν χαριέστατον 9ετῆ υἱὸν τῆς, ὅστις δυστυχῶς ἐν μετέπειτα χρόνις

εἰς μέθην ἐπιδοθεὶς ἀθλίως ἀπέθανεν ἢ ἠὲ τοκτόνησεν ἐπὶ ὑπερω-
κεανείου πλοίου εἰς ὃ τὸν εἶχον κατατάζει. Ἀμέσως μετὰ τὴν ἐπι-
στροφὴν μου εἰς Λεμιγκτῶνα, ἐπεδόθη ἐν τῇ ἀνάγνωσιν τοῦ
ἀξιολόγου βιβλίου τοῦ Wisemann (ὅστις ἀπὸ διαμαρτυρομένου
ιερέως ἔγινε καθολικὸς καὶ Καρδινάλιος), τοῦ ἐπιγραφομένου «Σχέ-
σις μεταξὺ τῆς ἐπιστήμης καὶ τῆς ἀποκεκαλυμμένης θρησκείας»
(Connexion between science and revealed religion.
Rome. 1836).

Τὴν Τετάρτην δὲ ($3/15$ Αὐγ.) μετὰ τῆς Καρολίνας, τῆς ἀνε-
ψιᾶς μου Τζένης, τοῦ Κλέωνος καὶ τοῦ μικροῦ υἱοῦ τῆς Καίτης,
μετέβημεν εἰς τὸ 3 μίλια ἀπέχον, καὶ ὑπὸ τοῦ Walterscott
ὑμνηθὲν Warwickcastle, κείμενον παρὰ τὴν πόλιν Warwick
ἐπὶ τοῦ ποταμοῦ Αὔωνος (Avon), ὅστις ἐπικαλεῖται τοῦ Σαικε-
σπέιρου, διότι εἰς τὰς ὄχθας αὐτοῦ (εἰς Stratford on Avon)
ἐγεννήθη ὁ ποιητής. Ἐκ τῆς γερύρας τοῦ ποταμοῦ ὑπάρχει ἡ
ἀρίστη ἄποψις τοῦ πύργου (Castle), ὅστις λέγεται οἰκοδομηθεὶς ὑπὸ
τίνος ἀρχαίου Guy ἐπὶ τῶν σταυροφοριῶν, προγόνου ὡς ἐκλαμβά-
νεται τοῦ ἐπὶ Ἑρρίκου Ζ' Guy τοῦ βασιλοποιοῦ (Kingsmaker),
Earl of Warwick. Τῶν ἀπογόνων τούτου κατοικία ἐστὶν εἰσέτι
τὸ φρούριον. Εἶχον δ' οὗτοι πτωχεύσει, καὶ ἐπωλεῖτο καὶ αὐτό,
ὡς καὶ πᾶσα ἡ κτηματικὴ των περιουσία, ἀλλ' ἐν ἀφοσιώσει ὁ
θυρωρὸς των, ἐξαγοράσας αὐτό, τοῖς τὸ ἀπέδωκε. Περιεῖχε δὲ
ὠραίας εἰκόνας τῶν ἐπισημοτάτων ζωγράφων ὡς τοῦ Van Dycke,
καὶ ἰδίως τὴν τοῦ Καρόλου Α' ἐφίππου, εἰς φυσικὸν μέγεθος· τοῦ
Ρουβενσίου, καὶ ἰδίως τὴν τῆς μητρὸς του· τοῦ Ρεμβράνδου, ἐπί-
σης τῆς μητρὸς καὶ τούτου. Ἄλλαι δὲ περίεργοι εἰσὶν ἡ τοῦ
Loyolla, ἡ τοῦ Λουθήρου, καὶ ἡ τοῦ Ἑρρίκου Η' σύγχρονος αὐ-
τοῦ, ἀρχαϊκὴ τὸν τύπον καὶ σχεδὸν βυζαντινὴ. Καὶ πολλὰς δὲ
ἀρχαιότητας περιέχει ὁ οἶκος, οἷον ἀγγεῖα τυρρηνικὰ καὶ Ἑλλη-
νικὰ, ὧν ἐν ὠραῖον παριστᾷ Ἀθηναίαν εἰς κρήνην χωροῦσαν μετὰ
δύω ἀμφορέων· προσέτι μαρμαρίνην κεφαλὴν Ἡρακλέους, ἥτις
φαίνεται οὕσα ὡς ἀντίγραφον τῆς τοῦ Λυσίππου. Ἐν δὲ τῷ ἀνθο-

κημείω τοῦ κήπου ἱδρύεται τὸ περίφημον Βαρβίκειον ἀγγεῖον, ἐκ
 λευκοῦ, 7' διάμετρον ἔχον, ἐκτυπα δὲ περίξ κλήματα καὶ
 μεγάλα θεατρικὰ προσωπεῖα, ὧν ὁμῶς τὸ ἓν, τὸ νεανικόν, ἐστὶ
 νωτέρα προσθήκη. Εὐρέθη δὲ τὸ ἀγγεῖον εἰς τὴν villam Tiber-
 tnam τοῦ Ἀδριανοῦ, καὶ ὑπὸ τοῦ πρέσβεως Ἀμιλτωνος κομισθὲν
 εἰς Ἀγγλίαν, ἐχαρίσθη ὑπὸ τοῦ Βασιλέως εἰς τὸν Δούκα τοῦ
 Βαρβίκ.

Εἶτα δὲ μετέβημεν εἰς Guyschiff, ἀρχαῖον οἶκον ἀρχοντικόν,
 τῶν χρόνων τῆς Ἑλισάβετ, περὶ οὗ ἡ παράδοσις διηγεῖται ὅτι
 ἐνταῦθα ἐγκατεβίωσε περὶ τὰ τέλη τῆς ζωῆς του ὁ ἀρχαῖος
 Guy, ἐντὸς ὑπογείου ἐρημικὸν διάγων τὸν βίον του, καὶ μετὰ τὸν
 θάνατον αὐτοῦ ἤγειρε τὸν οἶκον ἡ σύζυγός του. Κατοικεῖται δ' ἔτι
 ἡ οἰκία ὑπὸ τῶν ἀπογόνων τῆς οἰκογενείας, καὶ εἶδομεν αὐτὴν
 μακρόθεν, ἀφ' ἐνὸς μύλου, μνημονευομένου ἤδη ἐπὶ τῆς Ἑλισά-
 βετ. Κατόπιν ἐπεσκέφθημεν τὸ παρὰ τὴν πόλιν Kenilworth,
 καὶ ἀπὸ Λεμιγκτωνος 5 μίλια μακρὸν κείμενον Kenilworth
 castle, σκηνὴν τοῦ περιφήμου ἡρώου καὶ μυθιστορήματος τοῦ
 Βαλτερσκώτου. Ἄλλοτε ἔπαυλις τοῦ Δουκὸς τοῦ Leicester,
 ἐραστοῦ τῆς Ἑλισάβετ, οὗ ἀπόγονοι εἰσὶν οἱ Δούκες Northum-
 berland, ἐστὶ σήμερον γραφικὸν κισσοσκεπὲς ἐρείπιον, ἐν ᾧ δεί-
 κνυται κεκοσμημένη μόνον ἀρχαία ἐστία. Ὑπῆρχον δὲ πρὸ αὐτοῦ
 ὠραῖαι καὶ τεχνηταὶ νῆσοι, ἀλλ' ἤδη εἰσὶ πᾶσαι συγκεχωσμέναι.

Τῇ δὲ 12ῃ Αὐγούστου, ἡμέρα Σαββάτου, ἐπορεύθημεν πεζὸς μετὰ
 τοῦ πενθεροῦ μου κ. Σκὴν εἰς τὴν πόλιν Warwick, ὅσω μίλια
 ἀπέχουσιν τῆς Λεμιγκτωνος, 19,000 κατοίκων περιέχουσιν, καὶ
 ὠραῖον οὖσαν δεῖγμα τῶν Ἀγγλικῶν μικροπόλεων. Περιέχει δὲ
 πολλὰ ἀρχαῖα οἰκοδομήματα ὑπερτριακοσίων ἐτῶν, κοινὸν ἔχοντα
 χαρακτῆρα τὰς ὀρυίνους δοκοὺς, αἵτινες, ὡς εἰς τὰς Ἑλβετικάς
 οἰκίας, καταφανεῖς προέχουσιν ἐκτὸς τῆς στέγης. Εἰσελθόντες δ' εἰς
 μίαν τῶν οἰκιῶν τούτων, εὗρομεν ὅτι εἶχε μᾶλλον ταπεινοὺς τοὺς
 ὀρόφους. Ἦν δὲ περιτετειχισμένη ἡ πόλις, ἀλλ' εἰς τῶν προμα-
 χώνων τοῦ φρουρίου εἶχε μεταβληθῇ εἰς μύλον. Ἡ δ' ἀρχαία ἀψι-

ὠτὴ πύλη αὐτοῦ ἔχει ἐπάλξεις, καὶ ἐπὶ τῆς κορυφῆς σήμερον ἐκκλησίδιον. Δι' αὐτῆς εἰσελθόντες, διήλθομεν τὴν πόλιν μέχρι τῆς ἀντιπέραν πύλης καὶ τοῦ πτωχοκομείου (Almshouse) ὃ εἶχε κτισθῇ ἐπὶ τῆς Ἑλισάβετ, κατὰ τὰ 1571, ὑπὸ Dudley C. of Leicester, διατηρεῖται δὲ μετὰ πάσης μερίμνης ἐντελῶς ἄθικτον. Τὸ πρόσωπον αὐτοῦ ἐστὶ κατὰκοσμον ἰδίως διὰ παραστάσεων ῥοπαλοφόρων ἄρκτου καὶ ἀκανθοχοίρου, τῶν οἰκοσῆμων τῆς οἰκογενείας, ὡς καὶ δι' ἄλλων τῶν πλαγίων κλάδων, καὶ διὰ παντοίων ἐπιγραφῶν, οἷον Praise the Lord, κτλ. Τρέφονται δὲ κατὰ τὴν βούλησιν τοῦ ἀρχαίου Leicester, εἰς τὸν οἶκον τοῦτον 12 γέροντες ἀπόμαχοι τῆς ξηρᾶς ἢ τῆς θαλάσσης, ἔχοντες ἕκαστος ἀνὰ 200 λίρας κατ' ἔτος, εἰς δὲ τὸν διευθυντὴν, ὅστις ἐστὶ κληρικός, δίδονται λίραι 1000. Εἶδον δ' ἔπειτα τὰ ἀγάλματα τοῦ Leicester καὶ τῆς γυναίκας του ἐπὶ τῶν τάφων αὐτῶν, ἐν τῇ μεγάλῃ ἐκκλησίᾳ, ἣτις πυρπολήθησα ἐν ἔτει 1498, ἀνωκοδομήθη καθ' ἣν φέρει ἐπιγραφὴν τὸ 1593.

Τὰς μετὰ ταῦτα ἡμέρας ἐν Λευιγκτόνι, περατωθείσης ὑπὸ Καρολίνας τῆς μεταφράσεως τῆς μακρᾶς πραγματείας μου περὶ τῆς ὑποθέσεως Πασιφίκου, ἔγραψα περὶ αὐτῆς τῷ Γλάδστονι, καὶ τῷ ἐζήτησα συστάσεις εἰς ἐκδότας τινὰς ἵνα τις ἐξ αὐτῶν ἀναλάβῃ τὴν δημοσίευσιν καὶ ἔλαβον παρ' αὐτοῦ τοιαύτας πρὸς τὸ Morning Chronicle καὶ τὴν English Revue· ἐγὼ δ' ἐπέστειλα εἰς ἀμφοτέρας τὰς ἐφημερίδας, ἐπισυνάψας τὰς συστάσεις καὶ προτείνας τὸ ἄρθρον μου. Ἀλλὰ μέχρι τέλους ἀμφότεραι τὸ ἡρνήθησαν, ὡς παράκαιρον πλέον ᾔθθεν, διότι ἀληθῶς εἶχεν ἤδη παρέλθει ἡ ἀκμὴ τῆς ὑποθέσεως, καὶ ἡ κοινὴ προσοχὴ εἶχε στραφῇ ἄλλαχοῦ. Προσέτι δὲ καὶ ἡ φλογερὰ καὶ ἐμπαθὲς εὐγλωττία τοῦ Παλμερστῶνος εἶχε καταστήσει δημοτικὴν ἐν Ἀγγλίᾳ τὴν ἀποψιν ὑφ' ἣν αὐτὸς παρίστα τὰ κατὰ τὸν Πασίφικον. Πλὴν δὲ τούτου καὶ τὸ ὄνομά μου, ἐντελῶς ἄγνωστον, οὐδεμίαν παρεῖχε τοῖς ἐκδόταις ὑλικῆς ἐπιτυχίας ἐγγύησιν, ὥστε νὰ τοὺς δελεάσῃ. Ὄφειλον λοιπόν, ἂν ᾔθελον τὴν ἐκδοσιν, νὰ καταβάλω ποσότητα ἣν

οὐκ εἶχον, καὶ οὕτως ἡ ἐργασία μου, καὶ οἱ οὐ μικροὶ κόποι οὓς κατέβαλον δι' αὐτήν, ἔμειναν ἀλυσιτελεῖς.

Ἐπειδὴ δὲ πρὸ τῆς ἀναχωρήσεώς μου ἐξ Ἑλλάδος εἶχον προ-
τίνειν, καὶ ἡ ἀρχαιολικὴ ἐταιρία εἶχε δεχθῇ καὶ λάβει τὴν ἄδειαν
νὰ ὀργανίσῃ λαχεῖον πρὸς αὕξησιν τῶν σχεδὸν ἐκλελοιπότων εἰσο-
δμμάτων της, ἔγραψα εἰς τὸν Δοῦκα τῆς Λουίνης, καὶ εἰς τὸν ἐν
Λονδίνῳ κ. Ῥάλλην καὶ εἰς ἄλλους ἵνα τοῖς συστήσω τὸ λαχεῖον
τοῦτο, καὶ παρὰ τοῦ κ. Ῥάλλη ἔλαβον ἀπάντησιν ὅτι λαμβάνει
10 λαχνοὺς, οὓς χαρίζει τῇ ἐταιρίᾳ.

Τὴν 15 τὸ ἑσπέρας ἐπορεύθην μετὰ τοῦ Κλέωνος εἰς τὸ θέατρον
τῆς Λεμιγκτῶνος, ὅπου πρὸ τινος ἐλθοῦσα ἔπαιζεν ἡ ἐκ Λονδίνου
ἐταιρία Haymarket company, καὶ εἶδομεν τὴν διασκεδαστικὴν
καὶ ἄριστα διδαχθεῖσαν κωμῳδίαν Toddy's secret (κοράσιον ὃ
ἀνετρέφετο ὡς νεανίας).

Τὴν δὲ 16^{ην} ἀφίχθη εἰς Ἀγγλίαν ἡ εἰσαίτης τῆς ἀποβιώσεως
τοῦ Λουδοβίκου Φιλίππου, καὶ διεβόθη ἐν ῥοπῇ ὀφθαλμοῦ, ἰσχυρὰν
ἐντύπωσιν πανταχοῦ ἐμποιήσασα. Τὸ φιλελεύθερον ἰδίως κόμμα ἐν
Ἀγγλίᾳ καίτοι μὴ ὄν δημοκρατικόν ἐν τῇ ἐγχωρίῳ πολιτικῇ,
ἠσπάσατο ὅμως αὐτήν ὡς κύρωσιν τῆς δημοκρατίας ἐν Γαλλίᾳ.
Διέτρεφε δὲ ἤδη τότε τὸ κόμμα ἐκεῖνο ἐλπίδα ἐπανόδου εἰς τὰ
πράγματα ὑπὸ ἀρχηγίαν τοῦ Κάνιγγος.

Τὴν 20^{ην}, ἡμέραν Κυριακὴν, ἐπανελάβον τὴν εἰς Warwick
ἐκδρομὴν. Ἐνίοτε τὰς Κυριακάς ἐπορευόμην εἰς ἐκκλησίας μόνος ἢ
μετὰ τινων μελῶν τῆς οἰκογενείας, καὶ ἐθαύμαζον πῶς διετηρεῖτο
τοῦ λαοῦ ἡ εὐλάβεια ἀπέναντι τῆς ἡκιστα κατανυκτικῆς, πεζῆς
καὶ παντὸς ἐνδιαφέροντος ἐστερημένης ἐκείνης λειτουργίας, μετὰ
τῶν συνήθως ὑπνωτικῶν ἀπ' αὐτῆς διδαγμάτων. Εἰς τινὰ ὅμως αὐ-
τῶν διεφαίνετο τόνος τις πρὸς ἐπάνοδον εἰς τὴν ἀρχαίαν ἐκκλησίαν·
ὡς ἤκουσα (τῇ 27 Αὐγούστου) ἱερέως τινὸς κηρύττοντος οὐχὶ μὲν
περὶ λατρείας, ἀλλὰ περὶ τιμῆς ἀποδοτέας εἰς τὴν Παναγίαν καὶ
εἰς τὸ σημεῖον τοῦ σταυροῦ. Ἐν γένει δὲ τὴν τόσον ἀναγκαίαν
πρὸς ῥίζωσιν τῆς θρησκείας ἐκκλησιαστικὴν ἐνότητα δὲν ἔβλεπον

ἐκεῖ ὅπου ἕκαστος ἢ ἰδιώτης ἢ ἱερεὺς ἐδικαιούτο νὰ πιστεύῃ ὡς αὐτῷ ἐδόκει. Ἐκ τούτου καὶ πληθὺς δογμάτων προέκυπτεν, ὧν ἕκαστον ἰδίαν εἶχεν ἐκκλησίαν. Ὅτε ἠρώτησεν ἡ Καρολίνα τὴν ὑπηρέτριαν πῶς οὐδέποτε ἀπέρχεται εἰς τὴν ἐκκλησίαν « ἡ ἐκκλησία ἀπέχει μακράν », ἀπεκρίθη ἐκείνη — « Πῶς; κεῖται ἐδῶ, ἀπέναντι ἡμῶν » τῇ εἶπεν ἡ Καρολίνα. — « ὦ! ὄχι. Αὕτη δὲν εἶναι χριστιανικὴ » ἀπεκρίθη ἡ ὑπηρέτρια, διότι εἰ καὶ διαμαρτυρομένη δὲν ἦτον ἐκκλησία τοῦ δόγματός της.

Ὁ πυρετὸς ὃν εἶχομεν εἰσκομίσει ἐξ Ἑλλάδος προσέβαλεν αὐθις καὶ τὴν Καρολίαν καὶ ἐμὲ κατὰ τὰς ἡμέρας ἐκείνας καὶ ἀπηλλάγημεν μόνον αὐτοῦ, διὰ πάντοτε μάλιστα, πιστῶς ἀκολουθήσαντες τὴν συνταγὴν τοῦ ἐκεῖ ἱατροῦ καθ' ἣν ἐπὶ 60 ὅλας ἡμέρας τακτικῶς καθ' ἑκάστην ἐλαμβάνομεν πρὸ τοῦ γεύματος ἀνὰ ἓν μόνον κοχλιάριον τῆς τρχπέζης ἐκ θειούχου κινίνης ὑγρᾶς.

Τὴν 27 Αὐγούστου ἐπορεύθημεν μετὰ τοῦ Κλέωνος καὶ τῆς Ζωῆς Σκὴν, (τῆς θυγατρὸς τῆς ἀδελφῆς μου) εἰς Ofchurch τὴν ἀρχαίαν ἑθρὰν τοῦ Σάξωνος βασιλείας τῆς ἐπαρχίας Ofa, ἀνήκουσαν ἤδη εἰς τὸν Λόρδον Gernsey. Ἀνῆλιξ οὗτος, ἡράσθη τῆς θυγατρὸς τοῦ πλουσίου γείτονος τῶν λαμπρῶν του κτημάτων, ἀλλ' οἱ γονεῖς του δὲν συγκατένευον εἰς τὴν ἔνωσιν αὐτῶν.

Ἐσπέραν λοιπὸν τινά, εἰς συναναστροφὴν, ἐπλησίασε μετὰ τὸ δεῖπνον ὁ νέος Δούξ τὴν κόρην τῶν γειτόνων του καὶ συνωμίλει μετ' αὐτῆς, τρυφερῶς μὲν, ἀλλὰ γενικότητος λέγων, καὶ συνεχῶς ἔβλεπε τὸ ὥρολόγιόν του, ὥστε ἡ νέα ἐπανειλημμένως τὸν ἠρώτησεν ἂν τοσοῦτον ἐβιάζετο καὶ εἶχεν ἀνάγκην ν' ἀναχωρήσῃ. Ἀλλ' ὁ Δούξ ἔμενε, καὶ οὐχ ἤττον διακόπτων τὴν περιπαθῆ ὁμιλίαν του, συνεβουλεύετο καὶ αὐθις καὶ ἐπανειλημμένως τὸ ὥρολόγιον. Τέλος ἀνέκραξεν : « Ἰδέτε, τ' ὥρολόγιον λέγει μεσονύκτιον. Τώρα εἰμὴ ἐνῆλιξ, καὶ σὰς ἐρωτῶ, κυρία, ἂν μὲ δέχεσθε σύζυγον ; » Οὕτως ἐνυμφεύθησαν, καὶ ἥνωσαν τὰ δύο των πλούσια κτήματα εἰς τὴν μεγαλοπρεπεστάτην ἀγροικίαν ἣν ἐπεσκεπτόμεθα.

Τῇ δὲ 1ῃ Σεπτεμβρίου ἐξέδραμον μετὰ τῆς Καρολίνας καὶ τοῦ

Κλέωνος καὶ τῶν δύο ἀνεψιῶν μου (Ζωῆς καὶ Τζένης) εἰς τὸ ἄλ-
σος τοῦ Λόρδου Lee, ἐν ᾧ φύονται οὐρανομήκεις ὄρυς, καὶ περιφέ-
ρονται ἀγέλαι ἐλάφων. Ὑπάρχει δ' ἡ παράδοσις ὅτι ὁ πρῶτος
Λόρδος Lee, ἵνα κληρονομήσῃ τὴν γῆν ταύτην, ἔσχισε καὶ ἀφή-
ρεσε φύλλα τῶν ληξιαρχικῶν βιβλίων, καὶ ἐφόνευσε κατ' ἀρχὰς
τέσσαρας, ἔπειτα δὲ τριάκοντα ἀνθρώπους πρὸς ἀπόκρυψιν τοῦ
κακουργήματος.

Τὴν δευτέραν 4 Σεπτεμβρίου μετὰ τῆς γυναικαδέλφης μου
Φελικίας ἀπῆλθον εἰς Ὁξωνίαν (Oxford), ἐφ' ἀμάξης, καὶ ἐκάθε-
στημεν ἐπὶ τοῦ ὀρόφου αὐτῆς ἵνα βλέπωμεν τὰ πράσινα καὶ σύμφυτα
πεδία ἃ διηρχόμεθα. Οὕτως ἀφίχθημεν εἰς Bambery, γνωστὸν εἰς
ἐμὲ χωρίον ἐκ τοῦ παιδικοῦ ἄσματος ὃ ἔψαλλεν ἡ φιλτάτη μου
Καρολίνα εἰς ὅλα μας τὰ παιδιὰ ὅταν ἦσαν βρέφη, ἀπὸ τοῦ πρε-
σβυτάτου μέχρι τῶν τελευταίων, χορεύουσα αὐτὰ εἰς τὰ γόνατά
της (Ride a cochorse to Bambery cross, to see an old
woman go on a white horse, with rings on her fingers
and bells on her toes; she shall have masie wherever
she goes).

Ἐδῶ περὶ τὰς 12 ἐλάβομεν τὸν σιδηρόδρομον, καὶ διελθόντες
διὰ τῶν χωρίων Gibraltar καὶ Woodstock, ἐφθάσαμεν περὶ
τὴν 1 εἰς Ὁξωνίαν, κειμένην ἐπὶ τοῦ ποταμοῦ Ἰσιδος (Isis). Μᾶς
ὑπεδέχθη δ' ὁ αἰδεσιμώτατος (Reverent) Θωμ. Chamberlain
οὗ ὁ θρησκευτικὸς ζῆλος εἶχε βαθμηδὸν κατακτήσει μεγίστην ἐπιρ-
ροὴν ἐπὶ τοῦ ποιητικοῦ καὶ εὐφραντάστου πνεύματος τῆς γυναικα-
δέλφης μου. Οὕτως μᾶς κατόκησεν εἰς τὸ ἐπιστημώτατον τῶν ἐν
Ὁξωνίᾳ Γυμνασίων (Colleges) τὸ τοῦ Christ Church εἰς ὃ
καὶ οὗτος ἀνῆκε, καὶ εἰς μὲν τὴν γυναικαδέλφην μου ἔδωκε τὸ
ἴδιον ἑαυτοῦ δωμάτιον, εἰς ἐμὲ δὲ τὸ συναδέλφου του τινὸς τοῦ
Rev. Rendolf ἀπουσιάζοντος τότε. Εἰς τὴν πόλιν, ἔχουσιν
καθ' ὅς ἐλαβον πληροφορίας παρὰ τοῦ κ. Chamberlain, μόνον
16 χιλιάδας κατοίκων, ὑπάρχουσι 18 γυμνάσια, ἐκ μεγάλων κληρο-
δοσιῶν ἰδρυθέντα, καὶ ἐπισήμως ἀνεγνωρισμένα, καὶ προσέτι 4 αἵθου-

σαι (Halls), οὔσαι ἰδιωτικὰ ἐκπαιδεύσεως καταστήματα, καὶ ἄλλα σχολεῖα, ἐν ὅλοις 40, ἐν οἷς διδάσκονται 3000 μαθηταί. Ἐν ταῖς γυμνασίαις οἰκοῦσι καὶ διατηροῦνται 350 ἐταῖροι (fellows), ἐκλεγόμενοι μεταξὺ τῶν μᾶλλον εὐδοκιμησάντων μαθητῶν ἢ ὑποτρόφων (scholars), καὶ δικαιούμενοι νὰ διαιτῶνται ἐν τοῖς καταστήμασι, μέχρις οὗ οἱ μὲν κληρικοὶ λάβωσι διορισμὸν ἐφημερίου, οἱ δὲ λοιποὶ νυμφευθῶσιν, ἅρα ἐφ' ὅρου ζωῆς οἱ μένοντες ἄγαμοι. Καὶ ἄλλοι μὲν αὐτῶν ἐπιδίδονται εἰς συγγραφάς, ἄλλοι δ' εἰς τὴν διδασκαλίαν, λαμβάνοντες ἕκαστος παρ' ἑαυτῷ, ὑπὸ τὸν τίτλον ἐπιμελητοῦ (tutor), ἀριθμὸν τινα παίδων, καὶ διδάσκοντες αὐτοῖς ἰδιωτικῶς τὰ ἐγκύκλια μαθήματα (arts), ἐν οἷς περιέχονται καὶ τὰ φιλολογικὰ καὶ ἐκκλησιαστικά. Ὁ τρία ἔτη οὕτω διδαχθεὶς γίνεται master of arts, καὶ μετ' ἄλλους τινὰς μῆνας τελειοδίδακτος (bachelor), καὶ τέλος διδάκτωρ (doctor). Ὑπάρχει δὲ ὑπὲρ τὰ Γυμνάσια καὶ Πανεπιστήμιον ἐνταῦθα, εἰς ὃ ἐξετάζονται οἱ θέλοντες νὰ λάβωσι πανεπιστημιακούς βαθμούς, ὅπερ ὁμῶς δύναται καὶ ἐν Καντέρβουρϊ, ἐν Δουβλίῳ, καὶ ἀπὸ τινος καὶ ἐν Ἐδιμβούργῳ, Γλασκόβῃ, Δουχαλῇ κτλ. Καὶ κατ' ἀρχὰς μὲν εἶχε τὸ Πανεπιστήμιον τοῦτο μόνον 4 καθηγητάς· ἄλλὰ διὰ κληροδοτημάτων εἶχεν αὐξήσει ὁ ἀριθμὸς τῶν ἐδρῶν εἰς 33 ὅτε τὸ ἐπεσκέφθην, ἔχον 4 σχολάς, ἥτοι 1^{ον} τὴν τῆς φιλοσοφίας καὶ τῶν ἐπιστημῶν, 2^{ον} τὴν τῆς Θεολογίας, 3^{ον} τὴν τῆς Νομικῆς, 4^{ον} τὴν τῆς ἰατρικῆς. Ἡ πρώτη εἶχε 16 ἐδρας κατεχομένας ὑπὸ τακτικῶν ἢ ἐκτάκτων (readers) καθηγητῶν, ἥτοι τῶν Ἑλληνικῶν, — τῆς φυσικῆς φιλοσοφίας, — τῆς γεωμετρίας, — τῆς ἀστρονομίας, — τῆς ἠθικῆς φιλοσοφίας, — τῆς ἀρχαίας ἱστορίας, — τῆς μουσικῆς, — τῆς γεωπονικῆς οἰκονομίας, — τῆς ποιήσεως, — τῆς νέας ἱστορίας καὶ νέων γλωσσῶν, — τῆς ἀγγλοσαξωνικῆς, — τῆς σανσκριτικῆς γλώσσης, — τῆς ἀραβικῆς, — τῆς πειραματικῆς φιλοσοφίας, — τῆς γεωλογίας καὶ ὀρυκτολογίας, — τῆς λογικῆς. Ἡ Θεολογικὴ σχολὴ διδάσκει, ἢ καὶν ἐδίδασκε τότε Θεολογίαν, — ἐβραϊκὴν γλῶσσαν (καὶ καθηγητῆς αὐτῆς ἦν τότε ὁ περίφημος Dr Pusey), —

ποιμαντικήν. Ἡ δὲ νομική: πολιτικήν οικονομίαν, — πολιτικὸν νόμον, — πολιτικήν οικονομίαν. Ἡ ἱατρικὴ τέλος: Γενικήν ἱατρικήν, — Ἀνατομίαν, — Βοτανικήν, — Κλινικήν, — Χημείαν, — ἱατρικήν πράξιν. Ἀλλ' ὀλίγοι ἐπεσκέπτοντο τὸ Πανεπιστήμιον τοῦτο, διότι ἐν Ἀγγλίᾳ ἐπροτιμᾶτο, τότε καὶ, ἢ διὰ τῆς πείρας ἐκμάθησις τῶν εἰδικῶν ἐπιστημῶν.

Τὸ γυμνάσιον Christ Church ἦν τὸ μέγιστον πάντων, περιλαμβάνον μόνον αὐτὸ 100 ἑταίρους. Μέγιστον τετράγωνον οἰκοδόμημα περικλείει εὐρύχωρον χλοερὰν αὐλὴν μετὰ δεξαμενῆς. Τὴν μίαν πλευρὰν κατέχει ἀπέραντος αἴθουσα (ἡ Aula, Halle) ἔχουσα ὀρυκτὴν τὴν ὀροφήν, καὶ εἰς τοὺς τοίχους ἡρτημένας τῶν διαπρεψάντων ποτὲ ἐκ τῶν ἀρχαίων μαθητῶν τὰς εἰκόνας, ἐν αἷς εἶδομεν τὴν τοῦ Γ. Κάνιγγος. Χρησιμεύει δὲ ἡ αἴθουσα εἰς κοινὸν ἐστιατόριον τῶν ἑταίρων, τῶν μαθητῶν τοῦ διευθυντοῦ, καὶ ἐνὸς τῶν 8 ὑποδιευθυντῶν (canons), οἵτινες κατὰ $1\frac{1}{2}$ μῆνα διαδέχονται ἀλλήλους. Εἰς τὴν αὐτὴν πτέρυγαν ἦν καὶ ἡ ἐμὴ κατοικία καὶ παρ' αὐτὴν ἡ τοῦ Dr Pusey. Εἰς τὰς ἄλλας δὲ πλευράς ἦσαν ἡ Ἐκκλησία, ἡ Βιβλιοθήκη καὶ αἱ κατοικίαι. Dean δὲ ἡ διευθυντὴς τοῦ γυμνασίου ἦν τότε ὁ περίφημος Ἑλληνιστὴς Gaisford.

Τὴν πρώτην ἡμέραν τῆς ἀφίξεώς μου ἐπεσκέφθην προσέτι καὶ τὴν Βιβλιοθήκην Redcliff, στρογγύλον οἰκοδόμημα, περιέχον ἰδίως βιβλία φυσιογραφικὰ καὶ δείγματα τῶν παντοίων λίθων τῆς Ἰταλίας, τὴν δ' ἐσπέραν παρευρέθην εἰς τὸν ἐσπερινὸν τῆς ἐκκλησίας S' Thomas, κατὰ τὴν ἐνορίαν τοῦ κ. Chamberlain, ὅστις ἀνῆκεν εἰς τὸ δόγμα τὸ ἀποκλίνον πρὸς τὴν καθολικὴν ἐκκλησίαν, τὸ τοῦλάχιστον καὶ ἐξωτερικὴν λατρείαν παραδεχόμενον. Τοῦ δόγματος τούτου ἀπόστολος ἦν ὁ Pusey. Παρατήρησα δ' ὅτι ἡ ἀνάγνωσις ἐκεῖ ἐγίνετο ὡς ἐν ταῖς ἡμετέραις ἐκκλησίαις ἢ τῶν προφητειῶν, ἢ δὲ ψαλμωδία, καθ' ἣν τότε καὶ μοι ἐνεποίησεν ἐντύπωσιν, ὡς ἂν ἐφώναζον εἴα μάλα, προσέτι δὲ ὁσάκις ἐπροφέρετο ἡ λέξις Χριστός, πάντες ἐκλινον τὰς κεφαλὰς βαθέως, ὁσάκις ὁμως ἡ λέξις Θεός, οὐδεὶς.

Ἐξερχόμενοι δὲ τῆς ἐκκλησίας ἀπηντήσαμεν τὰς ἀδελφὰς τοῦ ἐλέους, ὧν νεωστὶ τότε εἶχε συστηθῇ τὸ σωματεῖον, ἐδρεῦον ἐν Λεμιγκτῶνι εἰς μοναστήριον ἀγορασθὲν ὑπὸ τοῦ κ. Chamberlain μετ' ἄλλου τινός. Ἀπετέλουν δὲ τότε τὴν ἀδελφότητα αὐτῶν ἡ θεία καὶ ἡ ἐξαδέλφη τοῦ Chamberlain, μία ἀδελφή ἡ ἐξαδέλφη τοῦ ἄλλου κυρίου, οὗ μοι εἶχε δοθῇ τὸ δωμάτιον, καὶ ἡ Κ^α Fraser, ἐξαδέλφη τῆς γυναικαδέλφης μου. Αἱ κυρίαι αὗται καθῆκον εἶχον νὰ προσεύχωνται ἐπτάκις τῆς ἡμέρας, νὰ προσέρχωνται οἷς τῆς ἡμέρας εἰς τὴν ἐκκλησίαν, καὶ τὸν ἐπίλοιπόν των καιρὸν νὰ διδάσκωσιν εἰς 5 οἰκότροφα κοράσια καὶ ἄλλα ἔξωθεν ἐρχόμενα. Ἡ εὐσέβεια αὐτῶν ἦν οὐχὶ ἐλάσσων, ἀλλὰ κοινωφελεστέρα τῆς τοῦ ἱερέως ἐκείνου, ὅστις, καθ' ἃ μοι διηγήθησαν, δύο ἔτη πρὶν τότε πιστεύων ὅτι ἐπληρώθησαν οἱ χρόνοι καὶ ἐπέστη ἡ ὥρα τῆς δευτέρας παρουσίας, ἐκίθισεν ἐν Λονδίῳ οἰκίαν διὰ τὸν Ἀπόστολον Παῦλον.

Καὶ ἄλλαχοῦ δὲ τῆς Ἀγγλίας ιδρύθησαν ὅμοια καὶ μεγαλύτερα μοναστήρια.

Τὴν αὐτὴν ἡμέραν ἐπορεύθη καὶ εἰς τὸ λεγόμενον θέατρον, ἥτοι τὴν μεγάλην αἴθουσαν, ὅπου κατ' Ἰούνιον δίδονται οἱ Ἀκαδημαϊκοὶ βαθμοὶ εἰς τοὺς σπουδάσαντας καὶ εἰς ἐπιστήμους ξένους. Κοσμεῖται δ' αὕτῃ διὰ τῶν εἰκόνων τοῦ Γεωργίου Δ' καὶ προσέτι τοῦ αὐτοκράτορος τῆς Ρωσσίας Ἀλεξάνδρου καὶ τοῦ Βασιλέως τῆς Πρωσσίας, ἐπισκεφθέντων ἀμφοτέρων τὴν Ὀξωνίαν μετὰ τὴν μάχην τοῦ Βατερλώ. Μετέβην δὲ καὶ παρὰ τῷ ὑποβιβλιοθηκαρίῳ τῆς Βοδλεϊανῆς βιβλιοθήκης κ. Raye, καὶ εἶτα ἦλθε παρ' ἡμῖν ὁ τὰς Ἀθήνας ἄλλοτε ἐπισκεφθεὶς κ. Barker, ἀνεψιὸς τοῦ Pusey.

Τὴν δὲ τρίτην (5 τοῦ μηνός) εἰς τὰς 8 τὸ πρωὶ ὠδηγήθη ὑπὸ τοῦ κ. Barker εἰς τὴν μητρόπολιν, ὅπου τὴν συνῆλθον τῶν πιστῶν δὲν εὗρον μεγάλην, διότι συνέκειτο ἐξ ἐνὸς σπουδαστοῦ, δύο ἱερέων (canons), ὧν ὁ εἷς ἦν ὁ Pusey, καὶ τῆς θυγατρὸς αὐτοῦ καὶ δύο ἄλλων γυναικῶν. Ὁ αἵρεσιάρχης ἦν μέσης ἡλικίας, ξανθὸς καὶ οὐχὶ γλυκὺς τὴν φυσιογνωμίαν. Κατήρτισε δὲ τὴν αἵρεσιν

μετ' ἄλλων οὖω, τῶν ἀδελφῶν Newman, Ὁξωνίων, ὡς ἦν καὶ αὐτός, ἀλλ' ἔμεινε μόνος κεφαλὴ αὐτῆς, διότι ὁ μὲν εἰς Newman προέβη μέχρι τοῦ καθολικισμοῦ, ἐνθουσιώδης αὐτοῦ ὑπέρμαχος γινόμενος, ὁ δ' ἄλλος ἰδίαν ἐπρέσβευσεν αἵρεσιν, ἀποσπασθεὶς τῆς ἀγγλικῆς ἐκκλησίας, καὶ ἐν Μαγχεστρίᾳ οἰκῶν.

Μὲν ὠδήγησε δὲ ἔπειτα ὁ κ. Barker εἰς τὴν Βοδλεϊανὴν βιβλιοθήκην, ὅπου ἐπρόκειτο νὰ μᾶς συνοδεύσῃ καὶ ἡ νέα Κυρία Pusey, ἀλλ' ἐκωλήθη νὰ ἔλθῃ. Μεγάλως δ' εἴλκυσαν ἐν αὐτῇ τὴν περιέργειάν μου τὰ χειρόγραφα, ἐξ ὧν πεντήκοντα ἦσαν ἐκ τῶν κλαπέντων ἢ ἀρπαγέντων ὑπὸ τοῦ Clarke ἀπὸ τῶν βιβλιοθηκῶν τοῦ Ἀγίου Ὁρους, ἐν ἄλλοις τὸ λαμπρὸν τοῦ Πλάτωνος, διὰ κεφαλαίων γραφὲν κατὰ τὴν 9ην ἑκατονταετηρίδα ἐπὶ Λέοντος, καὶ τὸ τοῦ Εὐκλείδου, τῆς αὐτῆς ἐποχῆς. Κατέβην δὲ καὶ εἰς τὸ ἄσθημον καὶ πενιχρὸν ὑπόγειον, ὅπου διατηροῦνται τ' Ἀρουνδέλια μάρμαρα, ἀλλ' ἐπεφυλάχθην νὰ ἐπισκεφθῶ αὐτὸ τὴν ἐπαύριον μᾶλλον ἐμπεριστατωμένως.

Τὸ γυμνάσιον τοῦ Ἀγίου Ἰωάννου (St. John), ὃ περιέχοντες ἔπειτα, ἔχει 50 ἐταίρους, οἵτινες ἐκ τῶν εὐδοκιμωτέρων μαθητῶν ἐνὸς τῶν κατωτέρων σχολείων τοῦ Ἀθηνείου λαμβανόμενοι, εἰσέρχονται τὸ πρῶτον ὡς μαθητευόμενοι· ὅτε δὲ προβιβασθῶσιν εἰς ἐταίρους, δέκα μόνον εἰσὶν ἔνοικοι, καὶ ἐξ αὐτῶν τρεῖς μόνον εἰσὶ διδάσκαλοι. Τὸ εἰσόδημα ἐκάστου ἐστὶν 70-75 λιρῶν ἑτησίως, διότι, ὡς ἐν πᾶσι τοῖς γυμνασίοις, ἐστὶν ἀνάλογον πρὸς τὴν ἐκ κληροδοτημάτων προερχομένην περιουσίαν τοῦ καταστήματος, καὶ τὴν κατὰ τὴν εὐφορίαν καὶ τὰς τιμὰς τοῦ ἔτους αὐξομείωσιν αὐτῆς. Οὕτως ἕκαστος ἐταῖρος τοῦ γυμνασίου τῆς Μαγδαληνῆς ἔχει περίπου ἀνὰ 200 λίρας ἑτησίως, ἕκαστος δὲ τοῦ Christ Church ἀνὰ 60. Ἡ βιβλιοθήκη τοῦ γυμνασίου τοῦ Ἀγ. Ἰωάννου περιέχει ἰδίως περίεργα λατινικὰ χειρόγραφα, καὶ εἰς αὐτὴν διατηροῦνται ἱστορικά τινα κειμήλια, οἷον εἰκὼν Καρόλου τοῦ Α' ἧς ἐκάστη γραμμὴ τοῦ προσώπου ἦν στίχος τοῦ Ψαλτηρίου ἢ εὐχή τις, ἀλλ' ἤδη ἐστὶ σχεδὸν ἐξειλημμένη· προσέτι τὸ κάλυμμα

τῆς κεφαλῆς τοῦ ἀρχιεπισκόπου Καντερβουργίας, τοῦ φονευθέντος ὑπὸ Κρομβέλου. Ὑπῆρχε δὲ καὶ τις πρόληψις ἀρχαία παρομαρτοῦσα εἰς τὴν βιβλιοθήκην ταύτην, ὅτι εἰς ἐταῖρος εἶδε ποτὲ τὴν νύκτα τὰ φύλλα ἐνὸς βιβλίου αὐτομάτως στρεφόμενα, καὶ τὸ αὐτὸ διίσχυρίζετο ὅτι εἶδε καὶ τις τῶν ἐν τῷ γυμνασίῳ διατριβόντων ἐταίρων ὅτε τὸ ἐπεσκέφθην ἐγώ. Δὲν ἤξεύρω ἂν εἰς ὁμοίαν εὐπιστίαν πρέπει ν' ἀποδώσω ἄλλην τινὰ διήγησιν ἣν ἐνταῦθα μοὶ ἀφηγήθησαν ὡς ἐξιστοροῦσαν ἀληθὲς συμβάν· ὅτι νέα τις ἐπισκεφθεῖσα φίλην οἰκογένειαν εἰς τὴν ἐπαυλὶν τῆς, ἠρώτησεν ἐπὶ τοῦ γεύματος τίς ἦν ὁ τυμπανισμὸς ὃν ἤκουσε διερχομένη τὸ δάσος. Τοῦτο δ' ἐπέφερε κατήφειαν εἰς τοὺς οἰκοδεσπότας, διότι πρὸ αἰώνων εἶχε δολοφονηθῇ τυμπανιστῆς τις ἐν τῷ δάσει ἐκείνῳ, καὶ ἐπιστεύετο ὅτι αὐτὸς ἤκούετο ἔκτοτε τυμπανίζων ὅσάκις ἔμελλεν ν' ἀποθάνῃ μέλος τι τῆς οἰκογενείας. Τῷ ὄντι δὲ μετὰ τινὰς ἐβδομάδας ἀπεδίωσεν ἡ οἰκοδεσποίνᾳ.

Τὸ γυμνάσιον τῆς Μαγδαληνῆς ἔχει ὡραίαν γοτθικὴν ἐκκλησίαν, μετὰ πολυχρόων παραθύρων, καταγλύφων στασιδίων, καὶ μεγίστου κήπου καὶ παραδείσου.

Τὴν δ' ἐσπέραν, προσκληθεῖς ὑπὸ τῆς Κας Bradhow, εἰς τὸ τέϊον εὖρον μόνην τὴν οἰκογένειαν, ἦτοι αὐτὴν μετὰ τῆς μητρός τῆς, Lady Hereford, ἀπογόνων τοῦ Δουκὸς Sussex, καὶ μετὰ τοῦ συζύγου τῆς, ὅστις ἐν τούτοις ἐσπούδαζεν εἰς τὸ πανεπιστήμιον ἵνα λάβῃ δίπλωμα νομικοῦ, καὶ μετὰ τῆς ἀδελφῆς αὐτοῦ. Αἱ κυρίαι ἦσαν ἐξόχου ἀνατροφῆς, ὠμίλουν ἄριστα γαλλικὰ, καὶ μετ' ἐκείνας προσεκάλεσαν διὰ τὴν ἐπαύριον εἰς τὸ πρόγευμα.

Τὴν τετάρτην λοιπὸν μετὰ μακρὸν περίπατον εἰς τὴν μεγάλην καὶ ὑπὸ δενδροστοιχιῶν ὡραίων ὀριζομένην πεδιάδα τοῦ γυμνασίου (Christ Church meadow), ἐπρογευματίσα παρὰ τῇ Κυρίᾳ Bradhow, καὶ μετὰ τοῦτο ὁ ἐκεῖ παρευρεθεὶς Κος Church μετ' ἐκείνας συνώδευσεν εἰς τὴν Βοδλεϊανήν, ὃ δὲ Διευθυντῆς αὐτῆς μοὶ ἔδωκε τὰς κλεῖδας τοῦ ὑπογείου μουσείου, ὅπου μόνος ἐγὼ κατακλεισθεὶς ἐπὶ ὥρας ἐξήτασα καὶ ἐμελέτησα τὰ ἐν αὐτῷ Ὁξώνια ἢ Ἀρουν-

λίαν μάρμαρα, περὶ ὧν ἰδοὺ τί ἔγραψα τότε εἰς τὰς σημειώσεις μου.

1) Τὸ Πάριον. 46 γραμμαὶ μένουν, λίαν ἐξηλειμμένοι. Περί-
του τετράγωνον.

2) Σμυρναίων ἐπὶ Σελεύκου. Chandler 26. Γραμμαὶ 103.
Επιγρ. δίστηλος.

3) Ἱερόπυτνα. 82 Γραμμαί. Chandl. 27.

4) Ἐπιγραφή δίστηλος, πλατεῖα, λίαν ἐξηλειμμένη καὶ δυσανά-
γνωστος. Ἐπὶ Πτολεμαίου.

5) Τρίστηλος, πλατεῖα, κύρια ὀνόματα.

6) Γυμναστική (ἐπίγραφος).

7) Τιμαὶ εἰς Στράτωνα, Βασιλέα Σιδωνίων. Ὀλ. περίπου 100.

8) Τετράγωνος, μελανή. Μικρὰ γράμματα, 12 γραμμαί. Ὑπο-
πτεύω Μεγαρική.

9) 22 Ἑλληνοῤῥωμαϊκῆς ἐποχῆς.

10) Ψήφισμα καλῶς διατετηρημένον, ἀλλ' ἐπιμελανωμένον,
καὶ ἐρριμμένον εἰς γωνίαν ὅπου δυσχερὲς ἡ ἀνάγνωσις αὐτοῦ.

11) Πεντελήσιος λίθος ἐκατέρωθεν γεγραμμένος μικροῖς γράμ-
μασιν (Ἱεροποιοί).

12) Τινὰ μικρὰ ἐπιτύμβια.

13) Τινὲς (περὶ τὰς 90) Λατινικαί.

14) Ἄσχημά τινα γλυπτικὰ τεμάχια ῥωμαϊκῆς ἐποχῆς.

Τοῦ βιβλίου μου, (Α' τόμου τῶν Antiquités Helléniques)
ἐπρόσφερα μετὰ ταῦτα ἐν ἀντίτυπον εἰς τὴν Βοδλεϊανὴν βιβλιο-
θήκην, γράψας τῷ κ. Ray καὶ ἄλλο εἰς τὸν κ. Gaisford, γρά-
ψας καὶ πρὸς αὐτόν.

Ἐπεσκέφθην δὲ τέλος καὶ τὴν βιβλιοθήκην τοῦ Christ Church,
περιέχουσιν ἀξιολόγους εἰκόνας Ἰσπανῶν ζωγράφων καὶ Ἱταλῶν,
ιδίως τῶν ἀρχαιοτέρων, ὡς τοῦ Giotto, πολλὴν ἔχουσιν ὁμοιό-
τητα μετὰ τῶν ἡμετέρων ἐκκλησιαστικῶν, καὶ μετὰ τοῦτο ἀπῆλ-
θον διὰ τοῦ σιδηροδρόμου, καὶ ἐπέστρεψα εἰς Λεμιγκτῶνα ὅπου
τὴν 10/22 Σεπτεμβρίου ἡμέραν Κυριακὴν 7ην ὥραν τῆς πρωίας ἡ
Καρολίνα ἔτεκεν υἱόν.

Τὴν δὲ πέμπτην $14/26$ Σεπτεμβρίου, συστάσεις λαβὼν παρὰ τοῦ ποτὲ ἐν Ἑλλάδι βιώσαντος Κου Parish, ἀπῆλθον μετὰ τῆς ἀνεψιάς μου Ζωῆς εἰς Birmingham, πρὸς ἐπίσκεψιν τῆς πόλεως καὶ τῶν βιομηχανικῶν αὐτῆς καταστημάτων. Ὁ ὀρειχαλκουργὸς Martineau, εἰς ὃν κατ' ἀρχὰς ἀπευθύνθην, μοὶ εἶπεν ὅτι δὲν ὀύναμαι νὰ ἰδῶ τὰ καθέκαστα τῆς κατεργασίας, διότι ταῦτα εἰσὶν ἀπόρρητα· ἀλλ' ὅτε τὸν διεβεβαίωσα ὅτι ἐγὼ βιομήχανος καὶ ἐπομένως ἀντίζηλος αὐτοῦ δὲν ἤμην, τότε, πεισθεὶς, μοὶ ἔδωκε σύστασιν πρὸς διαφόρους ἐργοστασιάρχας, καὶ οὕτω περιήλθομεν τὸ ὑελουργεῖον τοῦ Rice Harris, ὅπου εἶδομεν τὴν ἐξεργασίαν τῆς πρώτης ὕλης. Ἀμμος ἐκ τῆς νήσου White πλύνεται, καὶ ὀπτουμένη ἐφ' ὑποκαύστου, λαμβάνει χρῶμα ὑποκίτρινον. Εἶτα δὲ ἐνουμένη μετὰ κάλλιος (κόνεως λευκῆς) καὶ silex (κόνεως ἐρυθρᾶς), ῥίπτεται εἰς ὑπερμεγέθη κάμινον, ὅπου μεταβάλλεται εἰς φλογερὸν ὑγρὸν, τῆς συστάσεως μέλιτος. Ἐξ αὐτοῦ ὁ ἐργάτης λαμβάνων εἰς τὸ ἄκρον μακροῦ σιδηροῦ σωλήνος, τὸ φυσὰ στρέφων τὸν σωλήνα οὕτως ἐπιδεξίως, ὥστε ἡ φυσάλις γίνεται ἰσοπαχὺς πανταχοῦ. Εἶτα δέ, διὰ τῆς προσαρμογῆς σιδηροῦ κανόνος ἢ ἄλλου τινὸς ἐργαλείου, δίδεται αὐτῇ κοπτομένη διὰ ψαλλίδος, καὶ προσκολλωμένων τῶν ἀναγκαίων μερῶν, τὸ κατάλληλον σχῆμα, μεθ' ὃ ψυχραίνεται μεταβιβαζομένου βαθμηδὸν εἰς ἀτμοσφαίρας κατωτέρας θερμότητος, διότι, ἂν διὰ μιᾶς ψυχρανθῇ, θραύεται. Τούτου ἔλαβον ἀστείαν πεῖραν ἐκεῖ, ὅτε ὁ διευθυντὴς μετὰ προσποιητῆς φιλοφροσύνης μοὶ προσέφερεν εἰς ἐνθύμημα ὠραῖον ποτῆριον ἅμα κατασκευασθέν, ἀλλ' ἐν ᾧ τὸ ἔβλεπον χαίρων πλησίον μου ἐπὶ τῆς τραπέζης, ἐνθα ἔμενεν ἵνα ψυχρανθῇ, αἴφνης ἐρράγῃ εἰς θρύμματα, προκαλέσαν ἐμοῦ μὲν τὴν θλίψιν, ἀλλὰ τοῦ διευθυντοῦ τὴν ἰλαρότητα, διότι ἐπίτηδες μοὶ τὸ εἶχε δώσει ἅμα τὸ εἶχε κατ' εὐθεΐαν ἐξαγάγει ἐκ τοῦ κλιβάνου. Ἐκαστον δὲ κατ' ἀστάσημα ἔχει καὶ τὴν αἴθουσαν τῆς ἐκθέσεώς του (showroom), ἐνθα διατηροῦνται δείγματα τῶν ἀρίστων αὐτοῦ προϊόντων καὶ ἐν τῇ τοῦ καταστήματος πολλὰ εἶδομεν σκεύη πολύχροα καὶ ἄλλα δι-

ανθῇ· ἀλλὰ μοὶ ἐρρέθη ὅτι τοιαῦτα πλέον δὲν κατεσκευάζοντο, τοῦλάχιστον εἰς τοῦτο τὸ ἐργαστάσιον.

Εἰς ἄλλο δὲ ὑελουργεῖον, τὸ τοῦ κ. Oster εἶδον τὸ δωμάτιον ὅπου ὁ ὕελος, πρὸς στίλπνωσιν, τροχίζεται εἰς τροχοὺς σιδηροῦς πρῶτον, εἶτα λιθίνους, μετὰ ταῦτα μολυβδίνους καὶ τέλος ξυλίνους. Τὰ δὲ διάφορα κοσμήματα ἐνεργάζονται ἄλλοι τροχοί, ὁξεῖαν ἔχοντες τὴν περιφέρειαν, καὶ εἰς διάφορα βάθη χωροῦντες. Θαμβὸς δὲ ἵνα γείνη ὁ ὕελος, τροχίζεται ἐντὸς ἄμμου. Ἄλλα δ' ἔργα, οἷον ἀγαλμάτια, χύνονται πρῶτον εἰς τύπον, καὶ ἔπειτα περατοῦνται διὰ τῆς χειρός. Εἰς τὸ δωμάτιον τῆς ἐκθέσεως εἶδον ἐν τούτῳ τῷ καταστήματι δύο πολυτελεστάτας καὶ μεγίστας λυχνίας, δένδρα παριστώσας καὶ παραγγελθείσας ὑπὸ τοῦ Ἀντιβασιλέως τῆς Αἰγύπτου, καὶ ἄλλας ὠρισμένας διὰ τὸν πρέσβυν τῆς Ἰνδικῆς Ναπωλίας.

Μετέβημεν ἔπειτα εἰς τοῦ κ. Elkington τὸ γαλβανοπλαστεῖον (electroplate) ὅπου εἰς μεγάλους λέβητας, περιέχοντας νιτρικὸν ὕδρῳ, καὶ ἐμβαπτομένην μίαν πλάκα ζιγκῶ, μεταξὺ δύο πλακῶν χαλκῶν, κρεμάται λεπτοτάτη λεπίς χρυσοῦ ἢ ἀργύρου, καὶ τότε πᾶν μετάλλινον ἀντικείμενον βαπτιζόμενον εἰς τὸ μίγμα τοῦτο ἐπιχρυσοῦται ἢ ἐπαργυροῦται ἐν ἀκαρεΐ, ὡς συνέβη εἰς τὴν ἀργυρᾶν ἄλυσον τοῦ ὠρολογίου μου, ἣν φιλοφρόνως, καὶ ἵνα εὐχαριστήσῃ τὴν περιέργειάν μου, ἐθύθισεν ὁ διευθυντῆς εἰς τὸ ὑγρὸν, καὶ μοὶ τὴν ἀπέδωκε χρυσήν. Εἰς τὸ αὐτὸ δὲ κατάστημα καὶ τορρεύονται μετάλλινα ἀγγεῖα, ἰδίως δὲ κρούσεως.

Τέλος ἐπεσκέφθημεν καὶ τὸ ναστοχαρτουργεῖον τοῦ Gennings and Bellidge δυστυχῶς σχολάζον τὴν ἡμέραν ἐκείνην, καὶ εἶδομεν μόνον τὴν ἐκθεσιν τῶν ὠραίων τοῦ προϊόντων.

Μετὰ τὴν μεσημβρίαν δὲ τῆς αὐτῆς ἡμέρας, ὁδηγήσας εἰς τὸν σιδηρόδρομον τὴν Ζωήν, ἀπερχομένην πρὸς συγγενεῖς εἰς Leechfield, ἐπέστρεψα ἐγὼ εἰς Λεμιγκτῶνα· καὶ τὴν ἐπαύριον, ἀφ' οὗ παρευρέθην εἰς τὴν πανηγυρικὴν γεφύρωσιν εὐρείας ὁδοῦ τῆς πόλεως, ὑπὲρ ἣν, εἰς ἱκανὸν ὕψος, ἔμελλε νὰ διέρχηται ὁ σιδηρόδρο-

μος, ἐπεσκέφθην αὖθις, ἵνα τὸν εὐχαριστήσω διὰ τὴν σύστασίν του, τὸν κ. Parish, ὅστις μοὶ ὑπεσχέθη βιβλίον ὃ συνέγραψε περὶ τῆς Ἑλληνικῆς διπλωματίας, εἰπὼν μοι ὅτι ἀγωνίζεται πρὸ τριάκοντα ἐτῶν πῶς νὰ ἐνώσῃ τὸν Μωαμεθανισμόν μετὰ τοῦ Χριστιανισμοῦ, καὶ ὅτι πρὸ τῆς ἀναχωρήσεώς μου θὰ μοὶ δώσῃ ὁδηγίαν περὶ τῆς διαγωγῆς ἣν πρέπει νὰ τηρήσῃ ὁ βασιλεὺς Ὁθων.

Ἐπὶ μακροῦ δὲ περιπάτου μετὰ τοῦ κ. Σκὴν εἰς τὸ 3 μίλια ἀπέχον ὠραῖον χωρίδιον Tetchbrook, μοὶ διηγήθη ὁ πενθερός μου τὰ κατὰ τὸν γαμβρόν του, ἄνδρα τῆς ἀδελφῆς του, Λόρδον Glangery, ὅστις διάδοχος τῶν ποτὲ Κυρίων τῶν νήσων (Lords of the Isles), ἀφ' ὧν ἀφήρесе τὴν κυριαρχίαν Ἰάκωβος ὁ Δ' τῆς Σκωτίας, ἀνὴρ δὲ τὸν χαρακτῆρα ὀρμητικὸς καὶ ὀξύθυμος, ὅτε ποτέ τις, τὴν κληρονομίαν ἐκείνην ἀντιποιοῦμενος καὶ αὐτός, ἐξέδωκε περὶ τούτου διατριβήν, τότε ὁ Glangery, δι' ὅλης τῆς νυκτὸς ἀγρυπνήσας, ἔγραψεν ἀπάντησιν βραχυστάτην καὶ λίαν προσβλητικήν, ἣν τὸ πρωὶ ἀνέγινε τῷ κ. Σκὴν, ἐρωτήσας τὴν γνώμην του.

Ἡ κρίσις ὅμως τοῦ νοήμονος πενθεροῦ μου ἦν νὰ τὴν ῥίψῃ εἰς τὸ πῦρ, καὶ ὁ κ. Glangery ἀμέσως τὴν ἔρριψε, καὶ ἀντ' αὐτῆς ἔγραψεν ὁ κ. Σκὴν μετριοπαθεστέραν, δι' ἧς ἡ ἔρις ἔληξεν. Ἦν δὲ τραγικὸν τὸ τέλος τοῦ Λ. Γλαγγέρη. Θελήσας νὰ ἐπισκεφθῇ ποτὲ δι' ἀτμοπλοίου μετὰ τῶν δύο του θυγατέρων τὸν κ. Σκὴν εἰς τὴν ἐξοχὴν του, προσώκειλεν εἰς προβλήτα βράχον καὶ ὀρεσίβιος Σκῶτος, λαβὼν εἰς τὴν ῥάχιν του, ἔσωσε τὴν μίαν τῶν θυγατέρων, τὴν δ' ἄλλην φέρων ὁ κ. Glangery ἐπὶ τῶν ὤμων καὶ αὐτός, ἐκτύπησε τὴν κεφαλὴν εἰς λίθον, καὶ ἀφ' οὗ ἀπέθεσε τὸ ἀγαπητόν του φορτίον εἰς τὴν ὄχθην, μετὰ μίαν ὥραν ἐξέπνευσε. Τὸν ἐνεταφίασαν δὲ μεγαλοπρεπῶς διὰ νυκτὸς κατὰ τὰ ἀρχαῖα αὐτῶν ἔθιμα οἱ ὀρεινοί, ὡς ἓνα τῶν ἡγεμόνων των, καὶ ὡς μοὶ ἔλεγεν ὁ κ. Σκὴν, ἀπαράμιλλον ἦν τὴν νύκτα ἐκείνην τὸ θέαμα τῆς λαμπρᾶς εἰς τὸ φῶς τῶν λαμπάδων διαβάσεως τοῦ ποταμοῦ.

Ἀδελφὸς δὲ τοῦ κ. Glangery ἦν ὁ στρατηγὸς Macdonald,

ὅστις διώκει ὀχύρωμα ἐν τῇ μάχῃ τοῦ Βατερλώ, καὶ εἰς ὃν ὁ Λόρδος Βέλλιγκτον ἔπεμψε τὸ ἀφιέρωμα 500 λιρῶν, τὸ ὑπό τινος προσδιορισθὲν δι' ὃν ἤθελε κριθῇ ὡς ὁ ἀνδρειότερον πολεμήσας εἰς αὐτὴν τὴν μάχην, ὁ δὲ κ. Macdonald ἐζήτησε τὴν ἄδειαν νὰ διανεμηθῇ μεθ' ἐνὸς λοχίου, ὅστις ἐπολέμει πλησίον του.

Τῇ 21 Σεπτεμβρίου μετέβην μετὰ τῆς γυναικαδέλφης μου Βασιλίσσης καὶ τοῦ Κλέωνος εἰς Guyscliff, ὅπου καθ' ὁδὸν μᾶς προῦπήντησεν ἡ Miss Persy, νέα χαριεστάτη τὴν βασίλισσαν Ἀμαλίαν ὁμοιάζουσα, καὶ πολυμαθής, ἐκδοῦσα ἤδη μετάφρασιν γερμανικοῦ μυθιστορήματος, καὶ ἀσχολουμένη εἰς ἄλλην μετάφρασιν τῆς Ἱστορίας τοῦ Σικελικοῦ Ἑσπερινοῦ ἐκ τοῦ Ἰταλικοῦ. Αὕτῃ μᾶς ὠδήγησεν εἰς ὑπόγειον εἰς βράχου πλευρὰν ἀνοιγόμενον, ἐνθα ἐκ οὐω ὀπῶν μεγάλου ὀριζοντίου λίθου ἀναβλύζει καθαρὸν καὶ ψυχρότατον ὕδωρ. Μᾶς διηγήθη ὁ ὅτι, κατὰ τὴν ἀρχαίαν παράδοσιν, Guy, ὁ κύριος τοῦ Warwick, ἀφ' οὗ φανεύσας δράκοντας καὶ ἄλλα μεγάλου θήσας, ἀπῆλθεν εἰς Παλαιστίνην, καὶ μετὰ ἐστὶ πολλὰ ἐπέστρεψε ἐρημίτης, κατέκλεισθη εἰς τὸ ὑπόγειον σπήλαιον, οὐ μακρὰν τοῦ οἴκου του, καὶ ἔζη ἀγνωστος ἐξ ἐλεῶν τῆς ἀγνωστοῦς αὐτὸν συζύγου του, καὶ ἤτις τὸν ἀνεγνώρισε μόνον ἐπὶ τοῦ θανάτου του, καὶ ἔκτισε τὴν ἐκκλησίαν καὶ τοὺς οἴκους ἐπὶ τοῦ ἔτι σωζομένου σπηλαίου. Τὸ ἐμβαδὸν αὐτοῦ ἐστὶ μικρόν, περιέχει δὲ ἀρχαιοτάτην ἐπιγραφὴν, ἣν οὐδεὶς ἐξήγησεν, ἥτις ὁ ἀνεγνώρισθη ὡς Σαξωνικὴ. Γνωστὸν δ' ἐστὶν ὅτι ἡ ἐκκλησία, ὡς νῦν ἔχει, ὑπῆρχε καὶ ἐπὶ Ἑρρίκου τοῦ Ε'.

Διὰ λαμπρῶν δενδροστοιχιῶν παρὰ τὸν Avon προσήλθομεν εἰς τὴν οἰκίαν, ἥτις μετέχει ἀρχιτεκτονικῆς πάντων τῶν αἰώνων, καὶ κοσμεῖται πολυτελέστατα. Ἐκεῖ δὲ παρουσιάσθην εἰς τὸν Κον καὶ τὴν Καν Persy, τὸν μὲν ἑγγονον τοῦ Δουκὸς τῆς Νορθουμβερλάνδης, τὴν δὲ σύζυγον αὐτοῦ, περίεργον ἔχουσιν τὴν καταγωγὴν. Ὁ πάππος αὐτῆς, κ. Greathead, εἶχεν υἱὸν μονογενῆ, ὅστις ἐλευθεριωτάτην λαβὼν ἀνατροφὴν, ἐξεῖχε καὶ εἰς τὴν ζωγραφικὴν, καὶ ἅπαξ μόνον ἐμακρύνθη τῆς πατρικῆς οἰκίας, ἵνα ἐπισκεφθῇ

τάς Βρυξέλλας καὶ τὰς ἐκεῖ πινακοθήκας. Παρέτεινεν ὅμως τὴν ἐν τῇ πόλει ἐκείνῃ διαμονὴν του, καὶ πολλάκις μετακαλούμενος δὲν ἐπέστρεφε, μέχρις οὗ οἱ γονεῖς του, μαθόντες ὅτι ἡσθένει βαρέως, ἔσπευσαν πρὸς αὐτὸν ἀλλὰ δὲν τὸν ἐπρόφθασαν, εἶχεν ἀποβιώσει.

Ἀπηλπισμένοι ἡτοιμάζοντο νὰ ἐπιστρέψωσιν ὅτε εἰς τὰς ὁδοὺς τῶν Βρυξελλῶν ἀπῆντησαν κατὰ τύχην νέαν γυναῖκα φέρουσιν εἰς τὰς ἀγκάλας κοράσιον, καὶ εἰς τοῦτο ἐνόμισαν ὅτι εἶδον αὐτὴν τὴν εἰκόνα τοῦ υἱοῦ των. Ἐρευνήσαντες δ' ἀνεκάλυψαν ὅτι τῷ ὄντι σύζυγός του ἦν ἡ νέα γυνή, καὶ τὸ κοράσιον ἐκείνου θυγάτριον, δι' ὃ παρέλαβον αὐτὸ μεθ' ἑαυτῶν καὶ τὸ ἀνέθρεψαν. Αὕτη ἐστὶν ἡ Κ^α Persy. Πᾶσα δ' ἡ οἰκία ἐστὶν ἀνάπλεως ἔργων τοῦ δυστυχοῦς νεανίου, καὶ μεταξὺ αὐτῶν ἀντίγραφον μεγάλης εἰκόνης τοῦ Κορρήγιου, ὃ εἰργάζετο ἐν Βρυξέλλαις, καὶ ἄλλη μεγίστη πρωτότυπος σύνθεσις, φρικτῶς ὡραία, παριστῶσα αὐτοχειριασθέντα, παρ' αὐτῷ καθημένην τὴν ἀπελπισίαν, καὶ στρατιώτας καὶ ἱππότεας εἰσορμῶντας καὶ τὸ θέαμα βλέποντας μετὰ φρίκης. Ἡ εἰκὼν αὕτη, δι' ἣν προξενεῖ ἐντύπωσιν, μένει πάντοτε κλειστὴ ὑπὸ ξύλινον παραπέτασμα, καὶ ἀνοίγεται μόνον ὅτε πρόκειται νὰ δειχθῇ. Ἀφ' οὗ δ' ἐνταῦθα ἐπρογεύθημεν, ἐπεστρέψαμεν εἰς Λεμιγκτῶνα, ὅπου τὸ ἐσπέρας ἔφερον τὸν Κλέωνα καὶ τὸν ἐξάδελφόν του Grierson νὰ ἰδοῦν ἀστρονομικάς ἐκθέσεις καὶ dissolving views.

Τὴν 23 Σεπτεμβρίου (5 Ὀκτ.) ἀπῆλθον αὖθις εἰς μακρὸν περίπατον μετὰ τοῦ κ. Σκὴν εἰς Asleton, εἰς οὗ τὴν ἐκκλησίαν εἶδομεν ἐν τῇ περιοχῇ μεγίστην κέδρον, καὶ ὁ κ. Σκὴν μοὶ εἶπεν ὅτι 2 μίλια ἔξω τῆς Ὁξωνίας, παρ' ἐκκλησίαν τοῦ 16' αἰῶνος, ὑπάρχει κέδρος ὁμῆλιξ τῆς ἐκκλησίας καὶ διάμετρον ἔχουσα 30 ποδῶν! καὶ μοὶ διηγήθη ὅτι ὑπῆρχε τὸ πάλαι διάταξις νὰ φυτεύωνται τὰ δένδρα ταῦτα εἰς ὅλα τὰ νεκροταφεῖα, διότι ἐκ τῶν κλάδων αὐτῶν κατεσκευάζοντο τόξα.

Ἀνεξάντλητος δὲ πάντοτε εἰς διηγήσεις, ἐπὶ τῶν περιπάτων τούτων ὁ κ. Σκὴν πολλὰ μοὶ ἔλεγε καὶ περὶ τοῦ ἀρχαίου καὶ πιστοῦ του φίλου, τοῦ Βαλτερσκώτου, ὅστις καὶ τὸ Β' ἄσμα τῆς Λευ-

κῆς Κυρίας (White Lady) ἀφιέρωσεν αὐτῷ τῷ κ. Σκὴν, καὶ ὀνομαστὶ μνημονεύει αὐτοῦ ἐν ἐνὶ τῶν πρώτων στίχων τοῦ ᾠσματος τούτου. Μοὶ διηγεῖτο ὅτι συνυπηρέτει εἰς τὸ αὐτὸ ἵππικὸν τάγμα τῆς ἐθνοφυλακῆς, ὁ μὲν Βαλτερσκῶτ ὡς καταλυματίας, ὁ δὲ κ. Σκὴν ὡς ἀξιωματικός. Καί ποτε, ὅτε ἐπὶ πορείας οἱ στρατιῶται εἶχον πεζεύσει, ὁ μυθιστοριογράφος, ἐφευρετικὸς πάντοτε, ἤρχισε νὰ τοῖς διηγεῖται ὅλως πλαστὴν ἱστορίαν, ὅτι ποτὲ ἐπὶ ἄλλης πορείας, ἐπελθούσης βροχῆς, ὁ κ. Σκὴν κατέβη τοῦ ἵππου του καὶ ἐχώθη δῆθεν πρὸς προφύλαξιν εἰς τὴν σκευοφόρον ἄμαξαν, καὶ οὕτω πρὸς κοινὴν ἐκπληξιν μετεκομίσθη εἰς τὴν πόλιν. Ἡ δ' ἐπινόησις αὕτη τοσοῦτον θορυβώδη γέλωτα διήγειρε μεταξὺ τῶν στρατιωτῶν, ὥστε οἱ ἵπποι τρομάξαντες ἀφηνίασαν καὶ ὤρμησαν πρὸς τὴν παραλίαν, καὶ ἐχρειάσθη, κατὰ διαταγὴν τοῦ λοχαγοῦ, ὁ σαλπιγκτὴς νὰ σαλπίσῃ τὸ ἀνακλητήριον ἵνα ἐπιστρέψωσιν. Ἄλλο παράδειγμα τῆς εὐχερείας μεθ' ἧς διεσκείαζε διηγήματα μοὶ ἀνέφερεν ὅτι ἀπὸ τῆς ἀπὸ τῆς πορείας νουθεσίας τοῦ κ. Σκὴν, ὅστις τοῖς εἶπεν ὅτι εἰς πλοῦν εἰς τὸν πόλιν τὸ πλοῖόν του εἶχε συντριβῇ μεταξὺ δύο πάγων, αὐτὸς δ' ὅτι ἐσώθη πλέων ἐπὶ πάγου ἔχοντας μόλις ἐπιφάνειαν τραπέζης μικρᾶς· τὴν δ' ἐσπέραν τῆς αὐτῆς ἡμέρας ὁ Βαλτερσκῶτ ἐν συναναστροφῇ διηγήθη περιεργότατον διήγημα καὶ λίαν ἐνδιαφέρον, ἐπὶ ταύτης τῆς βάσεως ὀλόκληρον στηριζόμενον. Τοσοῦτο δ' ἦν τὸ μνημονικόν του, ὥστε ἀκούσας ποτὲ ἀπαγγελλομένην τὴν «Ἐλεονώραν» τοῦ Βύργερ, κατώρθωσε νὰ τὴν ἐπαναλάβῃ ἐκ στήθους ὀλόκληρον.

Τὴν Τρίτην 26 Σεπτεμβρίου (8 Ὀκτ.) ἐπεχείρησα εἰς τὰς 7 τὸ πρωὶ τελευταίαν ἐκδρομὴν ἐκ Λεμιγκτῶνος, τὴν εἰς Nunanton. Ἄλλ' ἐξ ἀπροσεξίας τοῦ σιδηροδρομικοῦ φύλακος, μετὰ μίαν ὥραν ἔφθασα ἀλλαχοῦ, εἰς Rugby, ἐνθα 1 1/2 ὥραν ἠναγκάσθην νὰ περιμείνω. Μεθ' ἐτέραν δ' ὥραν διῆλθον δι' Atherstone, καὶ ἐκεῖ ἐπὶ γραφικοῦ λόφου εἶδον μεγάλην ὡραίαν οἰκίαν, τὴν τοῦ ἐν Ἑλλάδι μακρὸν διατρίψαντος πλουσίου Bracebridge, καὶ ἐν τέταρτον περαιτέρω διῆλθον διὰ τῆς ἀρχαιοφανοῦς πόλεως Tam-

worth, ἣν ποικίλη φύσις περικοσμεῖ καὶ εἰς ἣν ὥκει ὁ Sir R. Peel. Περὶ τὰς 11 ἔφθασα εἰς τὸν σταθμὸν τοῦ Lichfield, καὶ διὰ λεωφορείου ἐλθὼν εἰς τὴν πόλιν, μετέβην ἐφ' ἀμάξης εἰς τὸ ἐν μίλιον μακρὰν κείμενον ἀγροκήπιον Abnolls τῆς Κας Griesley, ἥς ἡ ἐπίσκεψις ἦν ἐντὸς τοῦ ὁρομολογίου μου τῆς ἡμέρας. Δι' ἄλσων καὶ δενδρόστοιχιῶν προσῆλθον εἰς τὴν εὐπρεπῆ οἰκίαν, κειμένην ἐπὶ κορυφῆς λόφου, καὶ ἐκεῖ μὲ ὑπεδέχθησαν ἡ οἰκοδέσποινα μετὰ τῆς θυγατρὸς της, καὶ τινος φίλης αὐτῆς μετὰ παιδαγωγοῦ. Εἶτα ὁ ἐπῆλθε καὶ ὁ οἰκοδεσπότης, ἱερεὺς, περίπου πεντηκοντούτης, εὖρωστος καὶ φαλακρός, συγγραφεὺς διαφόρων θρησκευτικῶν διηγημάτων, καί, ἐν ἄλλοις, τῆς «Πολιορκίας τοῦ Lichfield ὑπὸ Κρομουέλλου». Οὗτος, μετὰ τῶν κυριῶν, μᾶς ὠδήγησεν εἰς τὴν παρὰ τῷ ποταμῷ κειμένην μητροπολιτικὴν ἐκκλησίαν, ἥτις θεωρεῖται ὡς μία τῶν ὠραιότατων τῆς Ἀγγλίας, ἔχει δὲ τὸν ῥυθμὸν γοθθικόν, μετὰ παραθύρων ποικίλων καὶ πολλῶν κοσμημάτων μεταγενεστέρων, περιγεγραμμένους δ' ἐπὶ τοῦ ἑξῶ τοίχου τοὺς βασιλεῖς τῆς Ἀγγλίας.

Ἐκ Lich field δὲ μ' ἔφερεν ἡ ἀκτιγένεια διὰ σιδηροδρόμου εἰς τὸ μὴ εὐρεθὲν τὸ πρῶτ' Nuncanton, ὅπου περιελθόντες τὴν πόλιν ἐπρογεύθημεν, καὶ ἐκεῖθεν μεταβάντες εἰς Coventry ἐπεσκέφθημεν ἐν μέγα ταπητουργεῖον, καὶ εἶδον ἐν αὐτῷ ὅτι τὰς τῶν ἀρίστων χρωμάτων μετὰξας, ὡς καὶ τοὺς σχεδιαστάς τὸ κατάστημα φέρει ἐκ Γαλλίας, ἀναγνωρίζον τῆς Γαλλικῆς φιλοκαλίας τὴν ὑπεροχήν. Περιελθόντες δὲ τὴν πόλιν, ἀρχαίαν καὶ ἱκανῶς μεγάλην, ἐπεσκέφθημεν καὶ τὴν εὐρεῖαν καὶ περικαλλῆ ἐκκλησίαν τῆς Παναγίας, S' Mary, τοῦ 17ου αἰῶνος, ἔχουσαν κωδωνοστάσιον ἐπίσημον διὰ τὸ ὕψος καὶ τὴν εὐρυθμίαν αὐτοῦ. Κατὰ δὲ τὴν ἀγοράν, εἰς τὴν στρογγύλην γωνίαν μιᾶς οἰκίας, εἶδομεν εἰς τὸν δεύτερον ὄροφον τετράγωνον κοίλωμα μέλαν, ὡς παράθυρον ἀνοικτόν, καὶ ἐξ αὐτοῦ προεῖχεν ὁμοίωμα κεφαλῆς μελαίνης καὶ δυσειδοῦς. Ἐρωτήσας δ' ἔμαθον ὅτι ἡ κεφαλὴ ἐστὶν ἡ τοῦ Pipping Tom (κατασκοπεύοντος Θωμᾶ), περὶ οὗ ὑπάρχει ἡ παράδοσις, ὅτι ἠθέλησέ

ποτε τυραννικὸς δεσπότης τοῦ Κεβεντρῆ νὰ ἐπιβάλη ἑκτακτόν τινα φόρον εἰς τὴν πόλιν, κηρύξας ὅτι θὰ τὸν ἐχάριζε μόνον, ἂν ἡ πόλις ἔδιδε δέκα τῶν κατοίκων αὐτῆς νὰ κρεμασθῶσιν. Ἡ φιλάνθρωπος σύζυγός του Godeiva τὸν παρεκάλει ν' ἀποστῇ τῆς ὠμῆς ταύτης ἀποφάσεως, ἀλλ' ἀνένδοτος ἐκεῖνος ἀπεκρίθη ὅτι θὰ ἐνέδιδε μόνον ἂν ἡ Godeiva ἀπεφάσιζε νὰ περιέλθῃ πᾶσαν τὴν πόλιν γυμνή. Αὕτη δὲ μεθ' ἡρωϊκῆς αὐταπαρνήσεως συγκατετέθη εἰς τοῦτο, καὶ οἱ πολῖται, τὴν ἀφοσίωσιν αὐτῆς μετὰ θαυμασμοῦ εὐλαβούμενοι, συνεννοήθησαν ἵνα πάντες κλείσωσι τὰ παράθυρά των, καὶ οὐδεὶς φανῇ εἰς αὐτά, ὃ καὶ θρησκευτικῶς ἐξετέλεσαν· μόνος δὲ ὁ Tom, ὑπὸ ποταπῆς περιεργείας νυσσόμενος παρέβη τὴν συμφωνίαν καὶ ἀπέβλεψεν εἰς τὴν ὁδόν· ἀλλ' ἐν τῷ ἅμα ἐτυφλώθη, καὶ οὐδεὶς ἔκτοτε τῷ προσωμίλησε. Τούτου λοιπὸν ἐστὶν ἡ μέλαινα κεφαλὴ.

Κατὰ τὴν 7ην δὲ ὥραν τὸ ἐσπέραν ἐπ' ἀνῆλθομεν εἰς Lichfield, καὶ ἐγὼ ἐκεῖθεν εἰς Λεμιγκτῶν, ὅπου διέμεινα ἔτι ὅλον τὸν μῆνα, εἰς ἀναγνώσεις ἰδίως ἐπιδιδόμενος, καὶ ἐν ἄλλοις εἰς τὴν τῆς ἀξιολόγου συλλογῆς τῶν περὶ συμφωνίας τῶν ἐπιστημῶν μετὰ τῆς χριστιανικῆς θρησκείας ὁμιλιῶν τοῦ ὄν προαnéφερα Wisemann.

Εἰς τὸν ἐν Λονδίνῳ ἡμέτερον πρόσθεν κ. Ἀλ. Ἰωνίδην εἶχον γράψῃ, ζητήσας παρ' αὐτοῦ ν' ἀναδεχθῇ ἐκ τῆς κολυμβήθρας τὸν ἀρτιγέννητόν μου υἱόν. Ἀφ' οὗ λοιπὸν ἔλαβον ἐπιστολήν του, προθύμως συγκατατιθεμένου, τῇ $\frac{2}{14}$ Ὀκτωβρίου ἡμέρᾳ Δευτέρᾳ, ἀποχαιρετήσας τοὺς ἐν Λεμιγκτῶνι συγγενεῖς, ἀπῆλθον περὶ τὰς 10 $\frac{1}{2}$ μετὰ τῆς Καρολίνας καὶ τοῦ βρέφους, καὶ εἰς τὰς 3 $\frac{1}{2}$ ἀφίχθέντες εἰς Λονδῖνον, κατελύσαμεν εἰς τὸ γνωστὸν μας ξενοδοχεῖον τοῦ Terminstreet.

Εἰς πρώτην ἐπίσκεψιν μετέβην παρὰ τῷ Dr Wondsworth, prebent of Westminster, τὸν ἀνεψιὸν τοῦ ὁμωνύμου ἐπιφανοῦς ποιητοῦ, ἐλληνιστὴν αὐτὸν καὶ ἀρχαιολόγον, μεθ' οὗ εἶχον ἄλλοτε ἀλληλογραφήσει, διότι μοὶ εἶχε πέμψει τὸ ὠραῖόν του σύγγραμμα περὶ Ἀθηνῶν, ἀλλὰ μοὶ ἐδόθη παρ' αὐτῷ ἡ ἐν Ἀγγλίᾳ συνήθης, τοῖς ξένοις ὅμως πάντοτέ πως ψυχρὰ φαινομένη ἀπάντησις, ὅτι

«δὲν εὐκαιρεῖ νὰ δεχθῇ» (he is engaged). Συνεδειπνήσαμεν δὲ τὴν ἡμέραν ἐκείνην μετὰ τοῦ γαμβροῦ μου Rosen, ἐπιδιδομένου τότε εἰς κατεργασίαν τοῦ πολὺ μετὰ ταῦτα ἐπιτυχόντος σχεδίου του, τοῦ νὰ προικίσῃ διὰ σιδηροδρόμου τὴν εἰσέτι στερουμένην αὐτῶν Σουηδίαν. Ἐπὶ τοῦ γεύματος δ' ἐκείνου ἐν τῷ ξενοδοχείῳ ἐνόησα τὸ τοῦ Δουκὸς τῆς Γραμμόντης εἰπόντος ὅτι δὲν ἀγαπᾷ τὴν Ἀγγλίαν, διότι ἔχει τριάκοντα θρησκευματα καὶ ἐν μόνον καρύκευμα !

Τὴν δ' ἐπαύριον εἰς τὰς 9 ¹/₂, ἐπανελάβον τὴν ἐπίσκεψίν μου εἰς τοῦ κ. Wondsworth, ὅστις τότε φιλοφρονέστατα μὲ ἐδέχθη. Ἀφ' οὗ δὲ πολλὰ ὠμιλήσαμεν περὶ Ἑλλάδος, καὶ τῷ ἐξέφρασα πόσον ἐξετίμησα τὸ περὶ Ἀθηνῶν βιβλίον του, μεταβαίνων εἰς ἄλλην ὑπόθεσιν :

— Διετρίψατε, μοὶ εἶπεν, ἱκανὸν χρόνον ἐν Ἀγγλίᾳ. Δὲν μοὶ λέγετε πῶς κρίνετε περὶ τῆς ἐκκλησίας μας ;

— Τίνος ἐκκλησίας σας ; τὸν ἠρώτησα.

Τότε μὲ ἠτένισε τὸ πρῶτον μᾶλλον ἐκπληττόμενος. Εἶτα δὲ ὡς

ἐννοήσας τί ἤθελον νὰ εἰπῶ,

— Ἐχετε δίκαιον, μοὶ ἀπάντησε γελῶν. «Ναί, ἀληθῶς, τοῦτο ἐστὶν ἡ μεγάλη καὶ ἀληθὴς συμφορὰ τῆς ἡμετέρας ἐκκλησίας, ἡ ἐλλειψὶς ἐνότητος καὶ συνεννοήσεως».

— Ἦτις, τῷ ἀπεκρίθην, κατ' ἐμὴν κρίσιν, ἂν ἐτερόδοξος πρόληψις δὲν τὴν ἀπατᾷ, προέρχεται ἐκ τοῦ ὅτι ἡ πρώτη βᾶσις αὐτῆς ἔχει τι τὸ ἐπισφαλές. Ὅτε εἶδατε τὴν ἐν Ῥώμῃ ἐκκλησιαστικὴν ἐξουσίαν πᾶν ὅριον ὑπερβαίνουσαν, μέχρι καὶ τοῦ ν' ἀναγνωρίσῃ ἄπταιστον τὸν ἀρχηγὸν αὐτῆς, δυνάμενον ἐπομένως ὅ,τι καὶ ὅπως θέλει νὰ μεταβάλλῃ καὶ νεωτερίζῃ, τότε ἐννοῶ ὅτι ὑμεῖς οἱ ἐν Γερμανίᾳ καὶ Ἀγγλίᾳ ὑπὲρ τῆς θρησκείας κηδόμενοι, ἐφροβήθητε τὸν κίνδυνον ὃν αὕτη ἐκ τούτου διέτρεχε, καὶ διεμαρτυρήθητε. Ἀλλὰ τότε νομίζω ὅτι ἀντὶ εἰς τὴν ἣν ἐφροβεῖσθε αὐθαιρεσίαν τοῦ Πάππα ν' ἀντικαταστήσητε τὴν αὐθαιρεσίαν ἐκάστου ἀτόμου, καὶ εἰς τὸ ἄπταιστον ἐκείνου, τὸ ὑφ' ἐκάστου ἐκλαμβανόμενον ἄπταιστον τῶν ἰδίων αὐτοῦ φιλοσοφικῶν δοξασιῶν,

ὠφείλετε θαρρύντως νὰ εἰσέλθητε εἰς τὴν ὁδὸν εἰς ἣν ἡμεῖς ἐνε-
 μείναμεν, θεωροῦντες ὅτι διὰ πάντα Χριστιανὸν ὑποχρεωτικὸν ἐστὶ
 πᾶν ὅ,τι παρεδέχθη καὶ ἀνεκήρυξε τὸ σύνολον τοῦ χριστιανισμοῦ,
 ἥτοι αἱ οἰκουμενικαὶ σύνοδοι, καὶ ὅτι μόνη πάλιν οἰκουμενικὴ σύνο-
 δος, δηλαδή οἱ πάντα ὁμοῦ τὸν χριστιανισμὸν ἀντιπροσωπεύοντες,
 δικαιούται ν' ἀλλοιώσῃ καὶ τὸ ἐλάχιστον ὃ ἐκεῖναι ἐθέσπισαν. Μέ-
 χρι τούτου τοῦ σημείου, νομίζω, ἔπρεπε νὰ ὀπισθοδρομήσητε, ὅτε
 ἐβλέπατε τοὺς καθολικοὺς εἰς ὁδὸν χωροῦντας, ἥτις σᾶς ἐφαίνετο
 κινδυνώδης, καὶ οὐχὶ περαιτέρω. Ἐδικαιοῦσθε, ὡς φρονῶ, νὰ ἐπα-
 νέλθητε εἰς τὰ δεδογμένα, ὧν ἐφοβεῖσθε τὴν ἀνατροπὴν, οὐχὶ ὁμῶς
 καὶ περαιτέρω, οὐδὲ ἐλέγχοντες τοὺς καθολικοὺς δι' ἀνατροπὴν αὐ-
 τῶν ν' ἀνατρέψῃτε αὐτὰ καὶ ὑμεῖς. Ζητοῦντες νὰ ἐπανέλθητε εἰς
 τὴν ἀρχικὴν ἐκκλησίαν παρὰ τὰ νενομοθετημένα ὑπὸ τῶν συνό-
 δων, ὀπισθοδρομήσατε ἀπὸ αἰῶνος εἰς αἰῶνα, καὶ τινὰ ὑμέτερα
 δόγματα ἐζήτησαν νὰ προσαναβῶσιν εἰς τὴν ἀποστολικὴν ἐκκλη-
 σίαν, ἥτις ὁμῶς ὁὐκ ὑπῆρχε, διότι οἱ ἀποστολοὶ ἐστάλησαν ἵνα θέ-
 σωσι τὰ πρῶτα θεμέλια ἐφ' ὧν μετὰ ταῦτα αἱ σύνοδοι ἀκαθόκη-
 σαν τὴν ἐκκλησίαν. Τῆς βάσεως τῶν συνόδων ἐκλιπούσης, ἐστή-
 ριξεν ἕκαστος τὴν ἐξήγησιν τῶν θείων λόγων καὶ τὴν πίστιν αὐτοῦ
 εἰς τὴν ἰδίαν αὐτοῦ κρίσιν καὶ φιλοσοφίαν, καὶ οὕτως, ἀντὶ μιᾶς
 ἐκκλησίας, προέκυψαν παρ' ὑμῖν τόσαι, ὅσοι οἱ περὶ τὰ ἐκκλησια-
 στικὰ ζητήματα θέλοντες ν' ἀσχολῶνται.

✕ Ὁ Κ. Οὐορτσὸρθ ἔμεινεν ἐπὶ τινὰς στιγμὰς σιγῶν καὶ ὡς εἰς
 σκέψεις βεθυθισμένος. Εἶτα δὲ μοὶ εἶπεν·

— Ἀναγνωρίζω ὅτι ἔχετε δίκαιον ἐν πολλοῖς. Ὁ Καλβῖνος τῷ
 ὄντι ἀπετάθη τότε εἰς τὸν ὑμέτερον Πατριάρχην ὅτε ἀπеспάσθη
 ἀπὸ τῶν καθολικῶν· ἀλλ' ὁ Πατριάρχης, διατελῶν ἤδη ὑπὸ τοὺς
 Τούρκους, ἐφοβήθη ν' ἀπαντήσῃ εἰς τὴν ἐπιστολὴν του.

Εἶτα δὲ μετὰ τὸ τέλος τῆς συνδιαλέξεως μὲ προσεκάλεσεν ἄν
 ἤθελον τὴν αὐτὴν ἐκείνην ἡμέραν νὰ ἔλθω νὰ γευματίσω παρ'
 αὐτῷ, καὶ ὅτε ἀνεχώρουν μοὶ προσέφερεν ἓν νερέκδοτον φυλλάδιόν
 του περὶ ἐπιγραφῶν τῆς Πομπηίας.

Ἀπελθὼν δ' ἐκ τοῦ Οὐεστμίνστερ, ἀφ' οὗ περιέτρεξα βιβλιοπωλεῖά τινα, καὶ ἐπεσκέφθην τὸν πρόξενον ἡμῶν κ. Ἰωνίδην, ὃν ὅμως δὲν εὗρον, ἀλλὰ μόνον τὸν Ἀγγλον σύντροφόν του ὁμιλοῦντα ἄριστα τὴν Ἑλληνικὴν, μετέβην μετὰ τῆς Καρολίνης εἰς τὸ Βρετανικὸν μουσεῖον, οὗ περιετρέξαμεν ἰδίως τὰς Αἰγυπτιακάς, Ἀσσυριακάς, Λυκιακάς καὶ Ἑλληνικάς αἰθούσας, τὴν τῶν Αἰγυπτιακῶν κοσμημάτων καὶ κεράμων καὶ τὴν τῶν Ἑλληνικῶν ἀγγείων. Μεταξὺ τούτων τὴν προσοχὴν ἡμῶν εἴλκυσε πρὸ πάντων τὸ ὑελουργὲς τῆς Πορτλάνδης, ὥραϊα ἔχον, ὡς γνωστόν, λευκὰ ἀνάγλυφα ἐπὶ κυανῆς βάσεως. Τούτου μετ' ἐκπλήξεως ἐμάθομεν τότε τὰς τελευταίας ἀπιστεῦτους περιπετείας. Εἰς τὸ μουσεῖον εἶχε δοθῇ εἰς παρακαταθήκην ὑπὸ τοῦ ἰδιοκτήτου του. Ἡμέραν δέ τινα εἰς τῶν ἀπειραρίθμων συρρέόντων εἰς ἐπίσκεψιν καὶ θαυμασμόν αὐτοῦ, ἐν ᾧ τὸ ἐθεώρει, ἔλαβε λίθον ὃν ἔκρυπτεν ὑπὸ τὸν μανδύαν του, τὸν ἐσφενδόνησεν ἐπ' αὐτό, καὶ τὸ κατέρριψεν εἰς θρύμματα. Ὁ ἄνθρωπος πιθανῶς ἦτο παράφρων· ἀλλὰ ἐξήγησις δὲν εἶδύνατο νὰ δοθῇ εἰς τὸ ἐγκλήμα του. Καὶ τὸ μὲν θαυμαστόν, ὅτι δι' ἀκατανόητου δεξιότητος τὰ τρίμματα συνεχολογήθησαν πάλιν καὶ ἀπετέλεσαν ἄρτιον τὸ ἀγγεῖον, ὥστε εἰς ἡμᾶς καὶν ὑπῆρξεν ἀδύνατον ν' ἀναγνωρίσωμεν ὅτι ἦτο συντετριμμένον· μόνη δ' ἡ βάσις αὐτοῦ δὲν προσετέθη εἰς τὴν ἀνακαίνισιν, διότι εἶχεν ἀναγνωρισθῇ ὡς μὴ οὖσα ἀρχαία. Τὸ δ' ἄλλο περίεργον ὃ ἐμάθομεν ἦν ὅτι ὁ δράστης τοῦ ἐγκλήματος κατεδικάσθη μόνον εἰς τὸ νὰ πληρώσῃ τὸ ὑάλινον κάλυμμα ὑφ' ὃ ἐφυλάττετο τὸ ἀγγεῖον, διότι ὁ νόμος οὐδὲν ὥριζε ποινικὸν μέτρον διὰ θραῦσιν ἀρχαίου ἀντικειμένου!

Εἰς τὸ νομισματικὸν μουσεῖον μᾶς ἐδέχθη ὁ ἐκ Σμύρνης κ. Bangew's, ὅστις πλουτίσας αὐτὸ διὰ προσφορᾶς ἰδίας συλλογῆς εἶχε προσληφθῇ ὡς εἰς τῶν ἐφόρων. Ὁμιλῶν δὲ καὶ τὴν Ἑλληνικὴν, μᾶς ἔδειξε διάφορα τῶν περιέργων, ἐν ἄλλοις καὶ ἕκτας καὶ ἡμίεκτα τῶν στατήρων. Ἐκεῖ δ' ἐγνωρίσθην καὶ μετὰ τοῦ διακεκριμένου νομισματολόγου κ. Howkins. Εἰς τὴν βιβλιοθήκην δὲ τοῦ μουσείου ἐγνώρισα τὸν Pazzini, διευθυντὴν αὐτῆς. Τοῦ Ἑλ-

ληνικου δὲ τμήματος ὁ ἔφορος κ. Watts περιήγαγεν ἡμᾶς, καὶ διάφορα μὲν ἔδειξε λίαν ἐνδιαφέροντα χειρόγραφα, ἐν ἄλλοις ἔγγραφον τῆς Jane Grey, φέρον τὴν ὑπογραφὴν Jane Queen, καὶ ἀποδεικνύον ὅτι αὕτη ἀντεποιεῖτο τίτλον Βασιλίσσης. Ἐπὶ τῇ βάσει δ' αὐτοῦ καὶ κατεδικάσθη. Ἐξερχόμενοι δὲ τοῦ μουσείου, εἶδομεν πρὸ τῆς εἰσόδου τοὺς μεγάλους Ἀσσυριακοὺς κολοσσούς, οὓς ὁ Λαυῆρδος εἶχε πέμψει ἀρτίως.

Καθ' ὁδόν, ὅτε ἐπανηρχόμεθα εἰς τὸ ξενοδοχεῖον ἀπηντήσαμεν ἐν παράδειγμα τοῦ περιέργου τρόπου τῶν ἀγγελιῶν, τοῦ ἐν χρήσει εἰς τὴν ἀπέραντον μεγαλόπολιν, ὅπως ἐλκύη τὴν παντοίως περισπωμένην προσοχήν. Μεγάλη ἄμαξα ἦν σταυροειδῶς εἰς 4 διηρημένη, καὶ ἐκάστη τῶν 8 ἐπιφανειῶν τῆς διαίρέσεως εἶχεν ἐπικεκολλημένην κολοσσιαίαν τὴν προκείμενὴν ἐνὸς ἐμποροῦράπτου!

Τὸ δ' ἐσπέρας ἀπῆλθον εἰς τὸ γένειον τοῦ Κ. Οὐορδσουόρθ εἰς δὲ παρῆσαν πλὴν τῆς κυρίας αὐτοῦ, καλῆς, ξανθῆς, ἐχούσης 6 τέκνα, καὶ τινες τῶν ἐπιστημοτέρων ἱερέων τοῦ Οὐεστμίνστερ. Ἐπὶ τοῦ ἀρίστου δὲ γεύματος ὁ κ. Οὐορδσουόρθ μὲ προῦκάλεσε νὰ ἐπαναλάβω πολλὰ τῶν ὅσα τῷ εἶχον εἰπεῖ τὸ πρῶτ' περὶ τῆς ἐκκλησίας, ὅπερ καὶ ἔπραξα, οὐκ ὀλίγον τετραγαγμένος διότι ἀνελάμβανον τρόπον τινὰ τὴν ἐργασίαν κατηχητοῦ αὐτοῦ τοῦ ἀνωτέρου ἀγγλικοῦ κλήρου. Ἀλλὰ πάντες οἱ συνδαιτυμόνες ὡμολόγησαν ὅτι τὴν Ἑλληνικὴν ἐκκλησίαν προθύμως ἀνεγνώριζον ὡς τὴν μεθ' ἧς μάλλον ὀφείλει νὰ συνδεθῇ καὶ συμπράξῃ ἡ ἀγγλική. Ὅτε δ' ἀπηρχόμην μοὶ προσέφερεν ὁ ἀγαθὸς καὶ ἐνάρετος ἀμφιτρύων ἡμῶν καὶ τὸν ὑπ' αὐτοῦ ἐκδοθέντα Θεόκριτον καὶ μοὶ ὑπεσχέθη νὰ πέμψῃ τῷ Δρ' Πάλμερ τὴν πραγματείαν μου περὶ τῶν Ἑλληνικῶν πραγμάτων τῶν κατὰ τὸν Πασίφικον.

Τὴν δὲ 4/16 Ὀκτωβρίου ἐπορεύθην καὶ μετὰ τῆς συζύγου μου εἰς Οὐεστμίνστερ· ἀλλ' ἐπειδὴ ἐξηκολούθει ἡ ἱεουργία, μετέβημεν μέχρις οὗ τελειώσῃ εἰς τὸ ἀπέναντι κατὰστημα τῶν βουλῶν, ὅπερ ἦν τὸ ἀρχαῖον, διότι τὸ νέον τότε μόνον ὠκοδομεῖτο. Εἰσῆλθομεν δ' ἐν πρώτοις εἰς τὴν λεγομένην Αἶθουσαν τοῦ Οὐεστμίνστερ

(Westminster Hall) ἀπέραντον, ἔχουσιν 270' μῆκος $\times$ 80' πλ. $\times$ 92' ὕψος. Ἡ ὠραιότατη ξυλίνη αὐτῆς ὀροφὴ ἐπεσκευάζετο τότε, ὑφισταμένη ἀπὸ τοῦ Γουλιέλμου τοῦ κατακτητοῦ. Εἰς τὴν αἴθρυσαν δὲ ταύτην ἀνέκαθεν ἐδίδετο, καὶ μέχρι τοῦ προτελευταίου Βασιλέως ἐδόθη, ὁ δεῖπνος τῆς στέψεως, καθ' ὃν ὁ ὑπέρομαχος (Champion) τῆς Ἀγγλίας εἰσῆρχετο ἑφιππος εἰς τὴν αἴθρυσαν, καὶ περὶ τὴν τράπεζαν ἱππεύων, προὔκαλει μεγαλοφώνως εἰς μονομαχίαν πάντα τὸν μὴ θέλοντα ν' ἀναγνωρίσῃ ὡς νόμιμον τὸν νεόστεπτον Βασιλέα. Τῶν βουλευτικῶν δὲ συνεδριάσεων ἡ αἴθρυσά μᾶς ἐφάνη ἀφελεστάτη, πρασίνῳ δέρματι ἔχουσα ἐπεστρωμένα τὰ ἐδῶλια καὶ αὐτὸ τὸ ἀπλούστατον θρανίον τοῦ Προέδρου. Ἦν δὲ καὶ μικρὰ ὥστε πολλοὶ τῶν βουλευτῶν, οἱ ἦττον εἰς τὰς συζητήσεις ἀναμιγνύμενοι ἐκάθηντο καὶ εἰς τῆς ἄνω θεούσης στοᾶς τὰς δύο πλευράς. Τὸ δὲ βάθος κατεῖχε τὸ διπλωματικὸν σῶμα καὶ ὀπίσω αὐτοῦ ὁ λαός, καὶ ὑπὲρ τὸν πρόεδρον οἱ στενογράφοι καὶ ἐφημεριδογράφοι. Κατὰ τὸ μέσον δὲ ἡ αἴθρυσά διηρείτο διὰ δύο ἰσχυρῶν σιδηρῶν κιγκλίδων, αἵτινες ὁμῶς δὲν ἐχώριζον, ὡς ὀφείλον, τοὺς βουλευτὰς ἀπὸ τῶν ἀκροατῶν, ἀλλὰ τοὺς ὑπουργοὺς καὶ τοὺς ἀρχηγοὺς τῆς ἀντιπολιτεύσεως ἀπὸ τῶν ὀπαδῶν αὐτῶν. Ἐν γένει τῆς βουλῆς ταύτης, τῆς πρώτης καὶ ἀρχαιοτάτης τῶν ἐν Εὐρώπῃ, εὐρυχωρότερον ἦν τὸ τότε παράπηγμα τῆς ἐν Ἀθήναις Βουλῆς. Τὸ δὲ τότε οἰκοδομούμενον νέον Βουλευτήριον ἔμαθον ὅτι τῆς μὲν γερουσίας τὴν αἴθρυσαν εἶχε λαμπράν, ἀλλὰ τὴν τῆς βουλῆς οὐχ ἦττον ἀφελῇ καὶ στενόχωρον τῆς προκατόχου.

Ἐπὶ τῆς ἐπισκέψεώς ἡμῶν ταύτης μοὶ ἔδειξαν διερχόμενον ἄνδρα μεσήλικα, καὶ μοὶ εἶπον ὅτι ἦν ὁ Hume ὁ μέγιστος ρίζοσπάστης οἰκονομολόγος τῆς Ἀγγλίας, καὶ περὶ αὐτοῦ μοὶ διηγήθησαν ὅτι ἡ μήτηρ του ἐπώλει πινάκια εἰς μίαν τῶν ὁδῶν τῆς Ἐδιμβούργης, ὅτε διερχόμενος ἑφιππος ὁ νέος Λόρδος Penmure, «τί λέγεις, εἶπεν εἰς τὸν συνοδεύοντα αὐτόν, ἂν θραύσω ὅλα τὰ πινάκια τῆς γυναικὸς ταύτης», καὶ κούφως, ὡς τὸ εἶπε, τὸ ἐπραξεν.

Ἡ πτωχὴ διεμαρτύρετο κρᾶζουσα, ἀλλ' ἐκεῖνος τῇ ἔρριψε μίαν

λίραν, περισσότερον τοῦ ὅ,τι τὰ πινάκια ἤξιζον. Αὐτὴ ὅμως τὸν Λόρδον ἀναγνώρισασα, «Τοῦτο, τῷ ἔκραξε, Λόρδε, δὲν ἀρκεῖ. Θέλεις νὰ μὲ ἀποζημιώσης καὶ νὰ μ' εὐεργετήσης. Ἐχω παιδίον νοῆμον, νὰ μοὶ τὸ βάλῃς εἰς τὸ σχολεῖον». Ὁ Λόρδος Πενμουρ ἐδέχθη, τὸ παιδίον ἐπρόκοψε, καὶ σταλὲν εἰς Ἰνδίας ὡς γραφεὺς τινος ὑπηρεσίας, ἐπλούτησε καὶ ἐγένετο ἑνδοξον.

Ἡ δ' ἐκκλησία τοῦ Westminster εἰς ἣν μετέβημεν ἔπειτα, γοτθικοῦ ῥυθμοῦ, καὶ ἀρχαιοτάτη, τῶν χρόνων Ἐδουάρδου τοῦ Ἐξομολογητοῦ, ἔχει σχῆμα σταυροῦ, οὗ τὸ ὀπίσθιον σκέλος ἐστὶ κατάκοσμον ἔξωθεν. Ἐντὸς δὲ θαυμαστὸς ἐστὶν ὁ σηκὸς Ἐρρίκου τοῦ Ζ' διὰ τὴν λαμπρὰν μαρμαρίνην τοῦ ὀροφῆν, καὶ μάλιστα διὰ τὸ πλῆθος μνημείων ποιητῶν καὶ ἄλλων ἐνδόξων ἀνδρῶν ἃ ἐγκλείει, τινὰ ἐξαισίου καλλονῆς, ὡς θαυμάσια εἰσὶ καὶ τὰ ποικιλόχροα αὐτῶν παράθυρα.

Ἐπεσκέφθημεν δὲ μετὰ ταῦτα πρὸς ἐξαργύρωσιν συναλλάγμα-
τος τὴν ἐπὶ τοῦ Strand Εὐρωπαϊκῆς ἀπολαύουσαν πρῆμης τράπε-
ζαν τοῦ Cutts, καὶ ἐκεῖ εἶδομεν νὰ μετρώσι τὰ χρυσὰ νομίσματα,
κενοῦντες αὐτὰ διὰ πτύων εἰς στάθμην (ζυγαριάν).

Ἐγὼ δὲ μόνος μετέβην ἔπειτα νὰ ἰδῶ τὸν πρέσβυν τῆς Πρωσσίας Bunsen, διότι μετὰ τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ Γεωργίου εἶχον γνωρισθῇ ἐν Παρισίοις. Εὖρον δὲ μόνον τοῦτον, καὶ αὐτὸς μοὶ ἀνήγγειλεν ὅτι εἶχεν ἐντολὴν τοῦ πατρός του νὰ μᾶς προσκαλέσῃ διὰ τὴν ἐπαύριον εἰς τὸ τέϊον. Παρ' αὐτοῦ δ' ἔμαθον ὅτι πρὸ ὀλίγου εἶχεν ἐπισκεφθῇ τὸ Λονδῖνον ὁ Θείριος καὶ μοὶ προσέθηκεν ὅτι ἰδὼν τὰ ἄρτι κομισθέντα μάρμαρα τοῦ Ἀλικαρνασσοῦ (τὸν Μαύσωλον), δὲν ἐφάνη πολὺ θαυμάσας αὐτά. Ἀπελθὼν δ' ἔπειτα εἰς τοῦ Λείκ, δὲν εὖρον αὐτόν.

Εἰς τὰς 4 δέ, συνοδευόμενος ὑπὸ τοῦ γαμβροῦ μου Ρόζεν, καὶ μεθ' ἡμῶν ἔχοντες τὸ νεογνὸν ἡμῶν τέκνον, διηυθύνθημεν διὰ Westminster, Abington, τῆς ποινικῆς φυλακῆς Milbank, ὅπου διατηροῦνται 500 καθειργμένοι, διὰ τοῦ Varnbullbridge κτλ. εἰς τὴν ἐν τῇ συνοικίᾳ Tulshill, Brixton κατοικίαν τοῦ

κ. Ἰωνίδου, πᾶσαν κατάκωσμον ὁ ἀντιγράφων τῶν ἀρίστων ζωγραφικῶν καλλιτεχνημάτων, δι' ὧν τὴν ἐξεργασίαν ὁ κ. Ἰωνίδης ἐμίσθου ἓνα τῶν καλῶν τοῦ Λονδίνου ζωγράφων. Ἐκεῖ ἐτελέσθη ἡ βάπτισις τοῦ υἱοῦ ἡμῶν εἰς ὃν, καθ' ἡμετέραν βούλησιν, ὁ ἀνάδοχος αὐτοῦ κ. Ἰωνίδης ἔδωκε τὸ ὄνομα *Εὐγένιος*, κατὰ τὸ τῆς μητρὸς τῆς Καρολίνης. Εἷτα δὲ μᾶς παρετέθη γεῦμα πολυτελές, εἰς ὃ παρεκάθησε καὶ ὁ ἱερεὺς κ. Μορρίνος, καὶ πολλοὶ τῶν ἐπισημοτέρων ὁμογενῶν. Τότε μοὶ ἔδωκεν ὁ κ. Ἰωνίδης καὶ δῶρον πολὺ χαροποιῆσάν με, τὸ πρὸ πολλοῦ διὰ τοῦ Ἀργυροπούλου ἀπολεσθὲν δέμα τῶν φύλλων τοῦ βιβλίου μου (*Ant. Hell.*), δῶρον καὶ ὑλικῶς οὐχὶ εὐκαταφρόνητον, διότι ἔσωζεν 100 ἐκ τοῦ εἰς μόνον 500 ἀντίτυπα τυπωθέντος ἐκείνου συγγράμματος. Ὅτε δ' ἐπὶ τοῦ δείπνου εἰς γενομένην μοι πρόποσιν διασφύρισθην ὅτι ἐγὼ ἐκ γενετῆς οὐδέποτε δι' ὅλου τοῦ βίου μου ἐπὶ τὴν εἰρήνην διηγήθη ὁ κ. Ἰωνίδης γελῶν ὅτι ἡ ἀπάντησίς μου ἀνέλαμψε πρὸς τὴν τοῦ Καρδινάλιου τῆς Ἱόρκης, ὅστις κομπάζων ἐπὶ τῇ βασιλικῇ του αὐτοαγάθῃ, ὅτε εἰς Ἰταλικὴν τράπεζαν τῷ προστηνέχοντι δὲν ἤξεύρω τι ἔδεσμα κατὰ τρόπον μᾶλλον οἰκεῖον, εἶπε: *Non ne voglio, perche il re, mio padre, non ne ha mangiato mai, la regina mia madre, maïssimo!* Ὅτε δὲ περὶ τὴν 11^{ην} ἐπανήλθομεν οἰκαδε, εὔρομεν γραπτὴν πρόσκλησιν εἰς τοῦ Bunsen δι' ἀμφοτέρους.

Τὴν Πέμπτην δὲ (5/17 Ὀκτωβρίου) ἀπὸ πρωΐας, ἀφ' οὗ ἐπεσκέφθην τὸ *Erechteum club*, μᾶς ἡσχόλησεν ἡ σπουδαία φροντίς ἐνδύματος διὰ τὴν Καρολίαν, διότι μετὰ τῶν ὁδοιπορικῶν ἃ μόνον ἔφερε μεθ' ἑαυτῆς δὲν ἐδύνατο νὰ πορευθῇ εἰς τῆς γερμανικῆς πρεσβείας τὴν συναναστροφὴν. Ἐπορεύθημεν λοιπὸν εἰς Γαλλίδα τινὰ ῥάπτριαν εἰς *Grosvenor street*, καὶ γενομένης τῆς ἐκλογῆς ἐδόθη ἡ παραγγελία. Ἀλλ' ἀφ' οὗ κατέβημεν ἀνελογίσθημεν ὅτι ἐν τῇ ἀπειρίᾳ ἡμῶν ἢ μᾶλλον ἐν τῇ ὑπερβολικῇ πίστει εἰς τοὺς ἐν Λονδίῳ βιομηχάνους, εἵχομεν ἀμελήσει σπουδαῖόν τι, νὰ ἐρωτήσωμεν τὰ περὶ τῆς τιμῆς τοῦ παραγγελθέντος. Μετὰ πλείστους δισταγμοὺς λοιπὸν ἐτολμήσαμεν ν' ἀναβῶμεν πάλιν καὶ

νὰ θίξωμεν τὸ ζήτημα. Ἦκούσαμεν δὲ ἄκουσμα φοβερόν, τιμὴν ἥτις θ' ἀπερρόφα πᾶσαν ἡμῶν τὴν ὁδοιπορικὴν προμήθειαν· ἀλλ' ἡ Καρολίνα οὐδὲν ἐτόλμησε ν' ἀντιπαρατηρήσῃ, καὶ μόνον ὅτε κατέβημεν ἀντηλλάζαμεν παρατηρήσεις περὶ τῆς ἀμηχανίας ἡμῶν. Ὅτε δ' ἐφθάσαμεν εἰς τὴν οἰκίαν ἀνεθαρρήσαμεν νὰ γράψωμεν προφασιζόμενοι, οὐχὶ ἀληθῶς πρέπει νὰ τὸ ὁμολογήσω, εἰς τὴν ῥάπτριαν ὅτι, ἀναγκαζόμενοι ἐξ αἰφνιδίας περιστάσεως ν' ἀναχωρήσωμεν, δὲν δυνάμεθα νὰ λάβωμεν τὸ παραγγεληθὲν φόρεμα. Καὶ ἀπήντησε μὲν αὕτη, οὐχ ἥττον ψευδομένη ὅτι τὸ εἶχεν ἤδη κόψει, ἀλλὰ δὲν ἐπέμεινε περισσότερον, καὶ ἡ ἀμφίπολος τῆς Καρολίνης τῇ ἐπιδιώρθωσεν ἐν τῶν ἐτοιμῶν τῆς φορεμάτων, ὃ ἄριστα τῇ ἐχρησίμευσε διὰ τὴν ἐσπέραν.

Ἀφ' οὗ δ' ὑπέβηλον εἰς τὸ Γαλλικὸν προξενεῖον τὸ διαβατήριόν μου πρὸς ἐπιθεώρησιν, μετέβην εἰς τὸ Φινικὸν ταχυδρομεῖον κατὰ τὴν ὁδὸν S' Martins Legrand καὶ ἐζήτησα νὰ ἐπισκεφθῶ τὸ κατάστημα, ἀλλ' ὁ Γραμματεὺς τῆς Διευθύνσεως, εἰς συνταγματάρχος, μὲ ἐμήνυσεν ὅτι ἔπρεπε πρὸς τοῦτο νὰ ἔχω σύστασιν τινα, καὶ τότε πάλιν νὰ ζητηθῇ ἡ ἄδεια τῆς Διευθύνσεως, ὅπερ δὲν γίνεται ἐν μιᾷ ἡμέρᾳ. Κατ' εὐθείαν λοιπὸν οὐχί, ἀλλ' ἀλλαχόθεν ζητήσας ἐπορίσθην τὰς ἐπομένους πληροφορίας περὶ τῆς τότε καταστάσεως τοῦ Ἀγγλικοῦ ταχυδρομείου, ἀξίας μνείας κατὰ τοῦτο ὅτι κατ' ἐκείνην τὴν ἐποχὴν ἡ ὑπηρεσία αὐτοῦ εἶχε σπουδαίαν ὑποστῇ μεταρρύθμισιν. Τὸ τῆς ἐσωτερικῆς ἀλληλογραφίας τμήμα διένεμε τότε καθ' ἑβδομάδα περὶ τὰ 2,280,000 ἐπιστολάς καὶ 900,000 ἐφημερίδας, ἡ δ' ἰνδικὴ ἀλληλογραφία δι' ἐκάστου ταχυδρομείου ἔπεμπε 6—7 χιλιάδας ἐπιστολῶν καὶ 8—9 χιλιάδας ἐφημερίδων. Ἐν ᾧ δὲ κατὰ τὸ 1838 αἱ καθ' ὅλον τὸ ἔτος σταλεῖσαι ἐπιστολαὶ συνεποσώθησαν εἰς 76,000,000, κατὰ τὸ 1850 ὁ περὶ γραμματοσήμου, ἥτοι περὶ καταβιβάσμου τοῦ ταχυδρομικοῦ τέλους νόμος τοῦ Rolland Hill, εἶχεν ἀναβιβάσει τὸν ἐτήσιον ἀριθμὸν τῶν ἐπιστολῶν εἰς 337,000,000! Ἠλαττώθη δὲ κατ' ἀρχάς, ὡς ἐκ τοῦ νόμου τούτου, τὸ μετὰ ταῦτα ἐπὶ πλεῖστον αὐ-

ξηθὲν δημόσιον εἰσόδημα τοῦ ταχυδρομείου, διότι ἐν ἔτει 1849 ἦτον 2,165.394 L., ἐν ᾧ ἐν ἔτει 1838 ἦτον 2,339.737 L. Πρὸς ἐκτίμησιν δὲ τῶν ἀριθμῶν τούτων ἀρκέσει ἡ παρατήρησις ὅτι ἐπὶ τοῦ ἐκθρονισμοῦ Γουλιέλμου τοῦ Γ' ἐν ἔτει 1649 ὁλόκληρον τὸ δημόσιον εἰσόδημα τῆς Ἀγγλίας ἦν 2,000,000 L.

Ὑπῆρχον δ' ὅτε ἐπορίσθην τὰς πληροφορίας ταύτας ἐν τῷ κεντρικῷ γραφείῳ ὑπάλληλοι μόνον ἔργον ἔχοντες νὰ στρέψωσι τὰς ἐπιστολάς εἰς τὸ μέρος τὸ ἐπιγεγραμμένον, καὶ νὰ χωρίζωσι τὰς ἀπληρώτους καὶ τὰ μεγάλα δέματα, ἅτινα πάντα ἦσαν δεκτὰ καθ' ὅσον δὲν ὑπερέβαινον τὸ βάρος τῶν 16 οὐγγιῶν, καὶ πολλάκις περιεῖχον χρήματα, καρπούς, πτηνά, καὶ ὡς καὶ ζῶντες ὄφεις ἐπέμφθησαν δι' αὐτῶν. Ἐμπειρότατός τις δὲ ὑπάλληλος, εὐτραπέλως ἐλέγετο ὁ τυφλὸς ἀνὴρ (the blind man), καὶ εἰς αὐτὸν παρεπέμποντο πᾶσαι αἱ ἀκατάληπται καὶ κατὰ τὴν ἐπιγραφὴν των μὴ δυνάμεναι νὰ ἐπιδοθῶσιν ἐπιστολαί, οἷαι ἡ πεῖρα ἀπέδειξεν ὅτι εἴτε ἐξ ἀμαθείας, εἴτε ἐξ ἀμελείας τῶν ἐπιστελλόντων παρουσιάζονται, ἢ καὶ ἐν τῷ τότε παρουσιάζοντο. Ἦσαν δ' οὐχὶ ὀλίγαι. Οὕτως ὑπελογίσθη ὅτι, ὡς καὶ τότε εἶχον τὰ πράγματα, τὸ δέκατον τῶν εἰς τὸ ταχυδρομεῖον παραδιδεσμένων ἐπιστολῶν δὲν ἔφερον τὸ ὄνομα τῆς πόλεως εἰς ἣν ἀπευθύνοντο, καὶ ἐμετρήθη ὅτι ἐν μιᾷ ἡμέρᾳ 3559 ἐπιστολαὶ ἔφερον, πλὴν τοῦ ὀνόματος τοῦ παραδέκτου, ὡς μόνην διεύθυνσιν «Λονδῖνον». Οὐχ ἦττον ὁμως πᾶσαι ἐδόθησαν. Νεκραὶ δ' ἐπιστολαὶ (dead letters) λέγονται αἱ οὐδαμῶς δυνάμεναι νὰ δοθῶσιν. Ἐν ἔτει 1848—9 ἦσαν τοιαῦται 1,476,456 ἀξίας ταχυδρομικῶν τελῶν 10,681 Λ. καὶ ἐξ αὐτῶν πολλαὶ περιεῖχον χρήματα συμποσούμενα ἐν ὅλοις εἰς σχεδὸν $1\frac{1}{2}$ ἑκατομμύριον λιρῶν. Ἐπιστολαὶ δὲ περιέχουσαι ἀξίαν ὁμοῦ 10,000 Λ. ἐδόθησαν ἄνευ ἐπιγραφῆς. Αἱ τοιαῦται ἀνσείγονται, ἂν ἐκ τῆς σφραγίδος, ἢ τοῦ γραφικοῦ χαρακτῆρος, δὲν δύναται νὰ γνωσθῇ ὁ ἀποστολεὺς, καὶ ἐπιστρέφονται. Εἰς τὴν ἐργασίαν δὲ ταύτην ἡσχολοῦντο τότε 32 γραφεῖς, ἐργαζόμενοι ἀνὰ ἑξ ὥρας καθ' ἑκάστην. Ὅσαι δὲ δὲν δύνανται νὰ ἐπιστραφῶσι, σχίζονται

καὶ πωλοῦνται εἰς χαρτοποιεῖα. Παρετηρήθη δὲ προσέτι ὅτι, πρὸ πάντων πρὸ τῆς ἐλαττώσεως τῶν ταχυδρομικῶν τελῶν, καὶ πρὸς ἀποφυγὴν αὐτῶν, ἐγένετο χρήσις τοῦ ἐπομένου κρυπτογραφικοῦ τεχνάσματος, ὅτι ἐπὶ ἐφημερίδος ἐσημειοῦντο διὰ χρωστῆρος ἢ διὰ κεντήματος καρφίδος τὰ γράμματα τ' ἀποτελοῦντα τὴν ἐπιστολήν.

Καὶ ἄλλα ἐπενόουν οἱ τὰ ταχυδρομικὰ τέλη καταδολιευόμενοι, οἷον ἐπὶ τῆς διευθύνσεως ἐφημερίδος ἦν ἔπεμπον, προσέθετον εἰς τὸ ὄνομα τοῦ παραλήπτου μίαν λέξιν, ἣτις ἐφαίνετο συμπλήρωσις τοῦ ὀνόματος, ἦν ὅμως αὐτὴ ἡ ἐπιστολή, οἷον W. Johnson *Sendsoon* (πέμψον ταχέως) ἢ *Docome* (ἐλθὲ) ἢ John Allwell N. Esq? (Τῷ κ. Ἰωάννῃ Ν. Τὰ πάντα καλῶς ἔχουσι)!

Περὶ τὴν ἀποστολὴν δὲ χρημάτων ἦσαν τότε κατὰ πᾶσαν τὴν Ἀγγλίαν 14487 ταχυδρόμοι ἀσχολούμενοι, καὶ κατὰ μὲν μίαν τριμηνίαν τοῦ ἔτους 1839 ἐπέμψθησαν ἐν Ἀγγλίᾳ 49,496 Λ., κατὰ δὲ τὴν ἀντίστοιχον τοῦ ἔτους 1850, μετὰ τὴν ἐλάττωσιν τῶν τελῶν, 1,830,907 Λ. Εἰς τὸ ταχυδρομικὸν δὲ κεντρικὸν κατὰστημα τοῦ Λονδίνου ἐπληρώθησαν ἐν μιᾷ ἡμέρᾳ, τὴν 21 Ἰανουαρίου 1850, ταχυδρομικῶς ἀποστελλόμενα χρήματα 4,809 Λ. ἐν μέσῳ δὲ ὅρῳ καθ' ἐκάστην τοῦ ὅλου ἔτους ἐπληρώνοντο ἀνὰ 3,000 Λ. Ἐδέχετο δὲ ἀνὰ πᾶσαν πρωΐαν ἡ ἐν Λονδίῳ διεύθυνσις περίπου 12,000 εἰδοποιήσεις καὶ ἐπιστολάς περὶ χρημάτων. Ἐκ τοῦ ὅτι δ' ἡλάττωσε τὸ σχῆμα τῶν εἰδοποιήσεων τούτων ἀπὸ ἡμιφύλλου εἰς τέταρτον ἐπετεύχθη ἐτησίᾳ οἰκονομία 1,100 Λιρῶν. Ὑπῆρχον δὲ τότε 259 ταχυδρομικοὶ σταθμοὶ ἐν Λονδίῳ καὶ 8,000 ταχυδρομεῖα εἰς τὰς ἐπαρχίας. Ὑπελογίσθη προσέτι ὅτι, ἐκ τοῦ ἑκατομμυρίου ἐπιστολῶν τῶν καθ' ἐκάστην διερχομένων διὰ τοῦ ἀγγλικοῦ ταχυδρομείου 650,000 ἔφερον γραμματόσημα, τότε, ὅτε ἡ χρήσις τούτων ἦν ἔτι νεοφανής, 300,000 ἐδίδοντο ἐπὶ πληρωμῇ χρημάτων καὶ 50,000 ἀπλήρωτοι, ὧν αἱ 30,000 ξέναι, δι' ἃς προπληρωμὴ δὲν εἶδύνατο ν' ἀπαιτηθῇ. Ἀλλὰ παρετηρήθη ἐπίσης ὅτι αἱ προπληρωνόμεναι πολλάκις διέτρεχον τὸν κίνδυνον νὰ μὴ

ἐπιδίδονται. Οὕτως ἄπαξ ἀπωλέσθη ἐπιστολή, περιέχουσα, κατὰ τὸ λέγειν τοῦ ἀποστολέως, 28,750 Λ. Ἄλλος δ' ἀποστολεύς, φυσιοδίφης ἀναμφιβόλως, διίσχυρίσθη ὅτι ἐν τῇ ἀπολεσθείσῃ ἐπιστολῇ του περιεκλείοντο ἐξ ζεύγη ὀφθαλμῶν πτηνῶν.

Ἐντὸς δ' ἐνὸς ἔτους συνήχθησαν εἰς τὴν ταχυδρομικὴν διεύθυνσιν τοῦ Λονδίνου 62 Λ. 8^s 6^d ἐκ νομισμάτων ἐκπεσόντων ἐξ ἐπιστολῶν εἰς ἃς ἐνεκλείοντο.

Κατὰ τὴν αὐτὴν ἡμέραν, μετὰ τοῦ γαμβροῦ μου Ῥόζεν, ἐπὶ safety-cab διὰ δυσωδεστάτων ὁδῶν τῆς πόλεως διελθόντες, ἐπορεύθημεν εἰς τὸ βορειοδυτικὸν πέρας αὐτῆς πρὸς τὴν φυλακὴν Ré-tonville, εἰκοδόμημα ἡμικυκλικόν, ἔχον τὸ γραφεῖον τῆς διεύθυνσεως εἰς τὸ κέντρον, ἀφ' οὗ διακλαδεύονται τέσσαρες διάδρομοι στοαί, ὡς ἀκτῖνες, περιλαμβάνουσαι ἐν ὅλῳ 125 δωμάτια, ἀνοιγόμενα ἐπὶ σιδηρῶν διοδῶν, εἰς ἃς φέρουσι σιδηραῖ ἀναβάθραι κοχλιωταί. Εἶδον δὲ καθαρῶτατα τὰ δωμάτια ταῦτα, περιέχοντα ἕκαστον κλίνην κρεμαστήν, ἀνελκυστήρι διὰ τῆς ἡμέρας, προσέτι λεκαννὴν εἰς ἣν διὰ στρόφιγγος προέρχεται τὸ ὕδωρ, τράπεζαν μετὰ βιβλίων, καὶ τὰ ἐργαλεῖα τῆς τέχνης ἣν ἀρεῖται ν' ἀσκῇ ὁ καθειργμένος, ὅστις ἐνταῦθα μένει 1—1½ ἔτος πρὶν ἢ σταλῇ ὑπερόριος.

Ἡ δὲ δίαιτα ἐστὶ τοιαύτη. Ἐξυπνοῦσιν οἱ ἐν ταῖς φυλακαῖς εἰς τὰς 6· εἰς πρόγευμα λαμβάνει ἕκαστος κακάο καὶ ἓνα μικρὸν ἄρτον, γεύονται τὴν μεσημβρίαν ζωμόν, κρέας, γεώμηλα καὶ δύο ἄρτους, καὶ δειπνοῦσι τὸ ἑσπέρας ἐξ ἐνὸς ἄρτου, τὰς δὲ λοιπὰς ὥρας ἐργάζονται, καὶ τὸ προϊόν τῆς ἐργασίας αὐτῶν, ἐνίοτε οὐχὶ εὐκαταφρόνητον, ὡς τὸ τῶν οὖς εἶδον ὠραίων ταπήτων, πωλεῖται ὑπὲρ τοῦ καταστήματος. Ἀπὸ τῆς ἐβδόμης δὲ ὥρας μέχρι τῆς ἐννάτης ἐπιτρέπεται αὐτοῖς ἡ ἀνάγνωσις, μεθ' ἣν, σβεσθέντος τοῦ φωταερίου, κατακλίνονται. Εἴ τις δ' ἔχει ἀνάγκην τινός, πατεῖ κομβίον εἰς τὸν κοιτῶνά του, καὶ ἤχῃ κωδωνίσκος, ὧν ἀνὰ εἰς ὑπάρχει εἰς ἕκαστον δόμον, καὶ ἐνταυτῷ ἐγείρεται ὁ εἰς τὴν θύραν τοῦ κοιτῶνος προσηλωμένος ἀριθμός. Ὑπάρχει δ' εἰς τὴν θύραν προσέτι καὶ στρογγύλη ὀπὴ κεκαλυμμένη ἐξωθεν διὰ λεπτοῦ ὑφάσματος, δι' οὗ

δύναται νὰ βλέπη ὁ ἐπιστάτης εἰς τὸν κοιτῶνα, οὐχὶ δὲ καὶ ὁ κατὰ-
δικος ἔσωθεν, καὶ προσέτι καὶ ἐντομὴ ἔξωθεν κλειομένη, δι' ἧς
ὁ ἐπιστάτης δύναται νὰ ὁμιλήσῃ πρὸς τὸν κατὰδικον. Μόνωσις δέ,
σιωπὴ ἀπόλυτος καὶ διδασκαλία ἐστὶν ὁ αὐστηρὸς τοῦ καταστή-
ματος κανὼν, καὶ μετ' οὐδενὸς ἄλλου ἐπιτρέπεται τῷ πεφυλακι-
σμένῳ νὰ συνδιαλεχθῇ ἢ μετὰ μόνου τοῦ ἐπιστάτου. Περίπατος
δ' ἐπιτρέπεται ἐπὶ μίαν ὥραν καθ' ἡμέραν, ἐντὸς κυκλικοῦ περι-
βάλλου, διὰ τοίχων εἰς πολλὰ διαιρουμένου τμήματα ἔχοντα ἐν
τῷ μέσῳ φυλακεῖον, ἐξ οὗ πάντα συγχρόνως ἐπιτηροῦνται. Ἄλλοι
δὲ περίπατοί εἰσι παράλληλοι, ἐπιτηρούμενοι ὑπὸ ὁδοῦ ἥτις τέμνει
αὐτοὺς κατ' ἀμβλείας γωνίας. Ὅσάκις δ' ἐξέρχονται οἱ κατὰδι-
κοι, κατὰ λόχους, εἴτε διὰ τοὺς περιπάτους τούτους, εἴτε διὰ τὴν
ἐκκλησίαν, περιπατοῦσιν εἰς 6 βημάτων ἀπόστασιν ὁ εἰς τοῦ ἄλλου,
καὶ φέροντες προσωπίδα ῥουχίνην κορυμμένην ἐκ τοῦ σκιαδίου των.
Εἰς τὴν ἐκκλησίαν δὲ φέρουσι δύο ὁδοὶ χωρίζόμεναι διὰ μεσοτοίχου,
ὥστε δύο λόχοι, συγχρόνως ἐρχόμενοι νὰ μὴ συναντῶνται. Δια-
κρίνεται δ' αὕτη εἰς θεωρεῖα, ἐκαστὸν δι' ἑνὸς ἀνδρᾶ, καὶ ἀνοικτὰ
μόνον πρὸς τὸ κέντρον ἐνθα τελεῖται ἡ ἐργασία, καὶ χρησιμεύει
συγχρόνως καὶ εἰς σχολεῖον, εἰς ὃ οἱ μὴ ἠξεύροντες ν' ἀναγινώσκω-
σιν ἔρχονται δις, οἱ δ' ἠξεύροντες ἀπᾶς τῆς ἐβδομάδος. Ἐκ τοῦ
ὑπὸ γῆν μαγειρείου τὸ γεῦμα ἀνέλκεται διὰ σχοινίου μεταξὺ δύο
σιδηρῶν στηλῶν, καὶ εἰς ἕκαστον ὅμον ἀποτίθεται ἀμάξιον περιέ-
χον πάσας τὰς δι' αὐτὸ παροψίδας, καὶ τρέχον, ὡς ἐπὶ σιδηροδρό-
μου, ἐπὶ τῆς ὑπὲρ τὰς κυκλίδας σιδηρᾶς ῥάβδου, ἀποθέτει ἐκά-
στην παροψίδα εἰς τὴν θύραν ἐκάστου τῶν ὀωματίων. Αἱ δ' ἀπο-
θῆκαι εἰσι πλήρεις πρώτων ὑλῶν, οἷον τῶν πρὸς ὕφανσιν κτλ.

Ἐκ τῆς φυλακῆς δ' ἀπελθὼν, διῆλθον πάλιν διὰ τῶν πτωχῶν
ὁδῶν τοῦ Λονδίνου, καὶ συστελλομένην ἡσθάνθην τὴν καρδίαν μου
εἰς τὴν ὄψιν τῆς οἰκτρᾶς πενίας, ἥτις ἐπικρατεῖ εἰς τὰ μέρη ἐκεῖνα
τῆς πολυχρύσου πόλεως, διότι ἐλεεινὰ αὐτῆς παραδείγματα ἀπῆν-
των εἰς πᾶν βῆμα, ὅτε μὲν μητέρα ἐκτετραχηλισμένην εἰς ὁδοῦ
γωνίαν ὀκλάζουσαν, καὶ ἔχουσαν ἡμίγυμνον κοράσιον κοιμώμενον

ἐπὶ τῶν γονάτων της, ὅτε δὲ νῆστιν γέροντα, πωλοῦντα βλαστά-
ρια, ἃ οὐδεὶς ἀγοράζει, καὶ ψάλλοντα βραχνῶς δι' ἐν λεπτὸν δ
οὐδεὶς τῷ δίδει. Ἐρευνήσας δ' ἐν τῇ περιστάσει ταύτῃ περὶ τῆς
φορολογίας εἰς ἣν ὑπόκειται ὁ ἀγγλικὸς λαός, ἔμαθον περιέργους
τινὰς λεπτομερίας, ὡς τὰς ἐπομένας.

Φόρος τις ἀποτίεται διὰ τὰ παράθυρα, ὅταν ὑπερβαίνωσι τὸν
ἀριθμὸν 3, δι' ἕκαστον δ' ὑπὲρ τὰ 7 καὶ μικρότατα ἂν ὦσιν ἀνὰ
 $3 \frac{1}{2}$ σελίνια. Τὰ ὀχήματα φορολογοῦνται κατὰ τὸ ὕψος τῶν
τροχῶν. Δι' ἕκαστον ἄνδρα ὑπηρέτην δίδει ὁ κύριος αὐτοῦ 25 σε-
λίνια ἐτησίως. Περισσότερον ἂν φέρῃ κόνιν (πούδραν) εἰς τὴν κό-
μην. Ἐκαστος ἵππος, πλὴν τῶν τῆς ἀγρονομίας, φορολογεῖται.
Ἐκαστος κύων πρὸς $10 \frac{1}{2}$ σελίνια. Ἡ ὀπλοφορία φορολογεῖται.
Ἐνίοτε αὐξάνονται αἱ ποσότητες αὗται κατὰ $3 \frac{0}{10}$ διὰ ψήφου τῆς
Βουλῆς. Φόρος ἐπὶ τῆς ἀξίας τοῦ εἴκρου κατ' ἐκτίμησιν, καὶ κατ'
αὐτόν, φόρος ἀστυνομικός, φόρος φωτισμοῦ καὶ λιθοστρώσεως, φό-
ρος βοηθείας πτωχῶν. Οἰκία πωληθεῖσα 1400 Λ. ἐν Λεμιγκτῶνι
πληρὸν ἐτησίως $19 \frac{1}{2}$ Λ. Ἐπὶ τῆς ἀξίας τῶν ἀγρῶν κατ' ἐκ-
τίμησιν· ἐκ τοῦ ἀκαθάρτου τῶν προϊόντων δεκάτῃ διὰ τὴν ἐκκλη-
σίαν· ἐπὶ τῶν προϊόντων, κατ' ἐκτίμησιν διὰ τὰς ἐπαρχιακὰς ὁδοὺς·
διόδια εἰς τὰς μεγάλας ὁδοὺς διὰ τοὺς τόκους τῆς κατασκευῆς καὶ
τὴν διατήρησιν αὐτῶν. Ἐκκλησίαι, σχολεῖα, δικαστήρια, φυλα-
καὶ οἰκοδομηθεῖσαι δαπάνη τῶν ἰδιοκτητῶν, ἀναλόγως τῆς ἀξίας
τῶν γαιῶν. Ἀποφασίζονται δὲ αἱ δαπάναι αὗται ἐν ἐξαμηνιαίαις
τῶν ἰδιοκτητῶν συνελεύσεσι. Ξένα εἰσαγόμενα ἀργυρώματα πλη-
ρώνουσι τέλος βαρὺ. Ὅτε ὁ πενθερός μου ἐπέστρεψεν ἐξ Ἑλλάδος,
τὰ ἀργυρώματά του, καίτοι ἐξαχθέντα ἐπὶ καταλόγῳ, ἐπειδὴ ἔμει-
ναν ἐξ ἑτῆ ἐκτὸς τῆς Ἀγγλίας, ἤθελον νὰ τὰ μεταχύσωσι.

Ἀπῆλθον δὲ τὴν αὐτὴν ἡμέραν καὶ πρὸς τὸν διευθυντὴν τοῦ
Morning Chronicle, ἀλλὰ δὲν τὸν εὔρον, διότι δυσκόλως εὐρί-
σκονται οἱ μεγάλοι ἐφημεριδογράφοι, ἂν δὲν τοῖς ζητηθῇ προηγου-
μένως συνέντευξις.

Τὸ δ' ἐσπέρας, ἀφ' οὗ ἐδέχθη ἐπίσκεψιν τοῦ Magnus Rosen,

ἀδελφοῦ τοῦ γαμβροῦ μου, πρῶτην δ' ὑπασπιστοῦ τοῦ Βασιλέως τῆς Σουηδίας, ἀλλὰ τότε ἀποσυρθέντος καὶ ζῶντος ἐν Λονδίῳ, περὶ τὰς 9 ἀπήλθομεν εἰς τοῦ πρέσβεως Bunsen, ὅπου εὔρομεν πολυ-
 ἀριθμον συναναστροφῆν, καὶ μουσικὴν ἀρίστην. Ἡ δὲ Κ^α Bun-
 sen ἦν εὐγενεστάτη πρὸς τὴν Καρολίαν. Ἀπήντησα δ' ἐκεῖ τὸν
 υἱὸν τοῦ Brandis, εἰς τὴν Βοτανικὴν ἐπιδοθέντα, καὶ ἐγνωρί-
 σθην καὶ μετ' ἄλλων ἐπιστήμων Γερμανῶν.

Τῇ δ' ἐπαύριον Παρασκευῇ $6/18$ Ὀκτωβρίου, γράψας πρὸς τὸν
 Bunsen τῷ ἔπεμψα διὰ τοῦ βιβλιοπώλου Bossange τὸ βιβλίον
 μου (Ant. Hell. I), ἔγραψα δὲ καὶ πρὸς τὸν πρόεδρον τῆς Βασιλ.
 Ἑταιρίας τῆς Φιλολογίας, εὐχαριστῶν αὐτὸν διότι μὲ παρεδέχθη
 ἡ ἑταιρία ὡς μέλος αὐτῆς, καὶ περὶ τὰς 10 χωρισθεὶς ἀπὸ τῆς
 συζύγου μου, ἀνεχώρησα ἵνα ἐπιστρέψω εἰς τὴν Ἑλλάδα. Εἰς τὸν
 σταθμὸν ὅμως ἔφθασα 3 λεπτὰ μετὰ τὴν κεκανονισμένην ὥραν,
 ὥστε ἠναγκάσθην νὰ περιμείνω μέχρι τῆς $11 \frac{1}{2}$, ἀπελθὼν διὰ
 τῆς προσεχοῦς ἀμαξοστοιχίας. Οὕτως ἐγκατέλιπον τὴν Ἀγγλίαν,
 χωρὶς νὰ συνηθῶ νὰ περιμείνω τὸ μέγα τότε παρασκευαζόμενον
 θέαμα, οἱ ὅ μυριάδες ἔμελλον νὰ συρρεύσωσιν εἰς Λονδίνον, τὴν
 πρώτην ἀπὸ τῆς δημιουργίας τελευτημένην παγκόσμιον ἑκθεσιν.

Ἄλλ' ἀποχαιρετῶν νῦν τοὺς ἀγγλικούς σιδηροδρόμους, τὸ εὐερ-
 γέτημα τοῦτο τοῦ πολιτισμοῦ, τὸ ἐξαλείψαν τὰς ἀποστάσεις, σμι-
 κρύναν τὴν γῆν, ἢ μᾶλλον μεγαλῶσαν τὸν ἄνθρωπον, σημειῶ
 ἐνταῦθα τινὰ ἃ περὶ αὐτῶν ἐκ παρατηρήσεων, συνδιαλέξεων ἢ
 ἀναγνώσεων ἠρύσθην, διότι ἠλπίζον ὅτι θὰ ἤρχετο ἡ στιγμή,
 καθ' ἣν ἡ πολῦτιμος πεῖρα τῶν ἄλλων ἐθνῶν ἠδύνατο νὰ χρησι-
 μεύσῃ καὶ εἰς τὴν Ἑλλάδα.

Εἶπον ἀλλαχοῦ (σελ. 87) ὅτι κατὰ τὰ 1825, ὅτε ἔφθασα εἰς
 Μόναχον, ἐν τῷ κήπῳ τῆς Νυμφενβούργης εἶδον ἀπόπειραν ὀργυιῶν
 τινῶν σιδηροδρόμου, ἣν οἱ περίεργοι ὡς ἐν τῶν τότε θαυμάτων ἐπε-
 σκέπτοντο, ἀμφιβάλλοντες περὶ τοῦ δυνατοῦ τῆς πρακτικῆς αὐ-
 τοῦ ἐφαρμογῆς. Ἐντὸς δὲ 25 ἐτῶν αἱ σιδηραὶ τῆς νέας ἐφευρέσεως
 ζῶναι περιείλισσον πᾶσαν τὴν γῆν. Κατ' ἀρχὰς ὅμως καὶ αὕτη ἡ

ἐξάριστος ἐφεύρεσις πρὸς πολλὰς πολλαχοῦ εἶχε νὰ πηλαίῃ προλήψεις. Οὕτως ὁ γαμβρός μου, κόμης Ἀδόλφος Ρόζεν, πρὸ ἐτῶν ἔμενεν ἐν Λονδίῳ ἀγωνιζόμενος μετ' ἀνεγκότου ἐπιμονῆς εἰς παρασκευαστικὰ ἔργα, δι' ὧν ἠγωνίζετο καὶ ἠλπιζε νὰ νικήσῃ, ὡς καὶ μέχρι τέλους μετὰ ταῦτα ἐνίκησε, τὴν πεισματώδη ἀντίστασιν τῶν συμπολιτῶν τοῦ Σουηδῶν, μὴ δεχομένων κατασκευὴν σιδηροδρόμων ἐν τῇ χώρᾳ των. Καὶ ἐν Ἀγγλίᾳ δέ, ὅτε κατὰ πρῶτον ἤρξατο αὕτη, πολλαὶ πόλεις ἐξανίσταντο καὶ ἠθέλον ν' ἀποτρέπωσι μακρὰν αὐτῶν τὰς ἀσυνήθεις ὁδοὺς, ὡς ἡ Νόρθαμπτων, διὰ τῶν ἐνεργειῶν τῶν δημοτικῶν ἀρχῶν καὶ τῶν βουλευτῶν της, κατώρθωσε ν' ἀπομακρύνῃ τοῦ περιθόλου της ἐπὶ 5 μίλλια τὴν γραμμὴν τοῦ σιδηροδρόμου, ὥστε μετὰ τινα ἔτη, ὅτε ἡ πεῖρα παρήγαγε τὴν φρόνησιν, ἐβιάσθη νὰ κατασκευάσῃ ἰδίᾳ δαπάνῃ διακλάδωσιν ἵνα ἐνωθῇ μετὰ τῆς γραμμῆς ἣν εἶχεν ἀποκρούσει. Οἱ γαιοκτῆμονες καὶ οἱ κτηνοτρόφοι διαμαρτυροῦντο ὅτι ὁ σιδηροδρόμος ἠλάττου τὰς εἰσπράξεις τῶν ἀμειβόμενων, ὅτι ὁ καπνὸς ἐφθειρε τὰ πρόβατα τῆς γῆς, ἐμείναντο τὸ ἔριον τῶν προβάτων, ὅτι ὁ κρότος ἐτρόμαζε τὰ κτήνη καὶ πέλκας χωρικοὶ διὰ τοὺς λόγους τούτους ἐπέπεσαν κατὰ τῶν μηχανικῶν!

Τούτου ἕνεκα καὶ ἀτελεύτητοι βουλευτικαὶ συζητήσεις προηγούντο τῆς κατασκευῆς σιδηροδρόμου, καὶ ὑπελογίσθη ὅτι κατὰ τὰ ἔτη 1840-7 ἐδαπανήθησαν εἰς τοιαύτας ὑπὲρ τὰ δέκα ἑκατομμύρια λιρῶν, ὅσαι, τῆς δαπάνης πρὸς κατασκευὴν εἰς 20 χιλιάδας λίρας τὸ μίλιον ὑπολογιζομένης, θὰ ἐπῆρκουν εἰς κατασκευὴν 500 μιλίων, ἥτοι σιδηροδρόμου ἐνοῦντος τὸ Λονδίον μετὰ τοῦ Ἀβερδείνου τῆς Σκωτίας.

Ἄλλης γνώμης ἦν ὁ Σὶρ Ροβέρτος Πήλ, ὅστις ἐν Taneworth κατοικῶν, ἐπέμενεν ὑπὲρ τῆς κατασκευῆς σιδηροδρόμου κατ' ἐκείνην τὴν διεύθυνσιν, καὶ ὅτε ἀπεφασίσθη παρέστη ἔχων δίκελλαν ἀργυρὰν καὶ ἤρχισε πρῶτος τὴν ἐργασίαν. Δι' ὃ καὶ ὅτε, ἀχρηματίας ἐπικρατούσης ἐν Ἀγγλίᾳ, ἦν οἱ ἀντίπαλοί του ἀπέδιδον εἰς τὰ οἰκονομικὰ αὐτοῦ μέτρα, αὐτὸς δὲ εἰς τὴν ἐπικρατήσασαν

λύσσαν ὑπὲρ τῶν σιδηροδρόμων, τότε εἰς τὰς βουλὰς τῷ ἐνθούμιζον πάντοτε τὴν ἀργυρᾶν δέκελλαν.

Εἰς τῶν συνήθων ὁδῶν τὴν κατασκευὴν προΐστατο κατὰ τοὺς τότε χρόνους εἰς ἀρχιμηχανικός, διορίζων ἀνὰ ἓνα μηχανικὸν κατὰ 40-50 μίλια μήκους, ἔχοντα καὶ τοῦτον ἀνὰ ἓνα βοηθὸν κατὰ 10-15 μίλια, καὶ τοὺς ἀναγκαίους ἐπιστάτας τῆς ξυλικῆς, τοιχοδομίας, ἀνασκαφῆς κτλ.

Αἱ σύριγγες ὅμως παρεῖχον, ὥς ἦν ἐπόμενον, τὰς μεγίστας δυσκολίας. Ἡ τοῦ Kimby φέρ' εἰπεῖν, 2399 Yards μῆκος ἔχουσα, ὠκοδομήθη διπλῇ, ἐκάστης διαιρέσεως ἐχούσης πλάτος 60 ποδῶν· καὶ ἐξωρύχθη εἰς βάθος ποδῶν 160 ὑπὸ τὴν ἐπιφάνειαν. Καὶ ἐξεμισθώθη μὲν διὰ 99 χιλιάδας λιρῶν· ἀλλ' ὑπὸ γῆν εὐρέθη, ἀντὶ λίθου, ἄμμος καὶ ὕδωρ, ὅπερ μεγαλύνει καὶ ἐξήρπασεν τὰς δυσχερείας. Εἰργάζοντο δ' εἰς αὐτὴν 1250 ἄνδρες, 200 ἵπποι καὶ 13 ἀτμομηχαναί, καὶ ἤντλοῦντο 1800 γᾶες (gallons) ὕδατος τὸ λεπτόν ἡ ἐργασία διήρκεσε ἔτη καὶ ἡμίση ἔτη, καὶ εἰς τὴν τοιχοδομίαν κατηναλώθησαν 36 κεράμων ἑκατομμύρια, καὶ ὑπὲρ τὴν σύριγγα ὠκοδομήθη χωρίον διὰ τοὺς ἐργάτας, ὃ μετὰ ταῦτα ἐξέλιπεν.

Τὸ ὕψωμα ὅμως τέμνεται καὶ δὲν συριγγοῦται, ἂν τὸ βάθος εἰς ὃ πρόκειται νὰ διέλθῃ ἡ ὁδὸς δὲν ὑπερβαίνει τοὺς 60', πλὴν ἂν, τοῦ ἐδάφους ὄντος ἐκ χώματος, τὸ ἐκ τῆς σύριγγος λαμβανόμενον χῶμα χρησιμεύει εἰς ἔγερσιν προχωμάτων. Ἐπὶ δὲ τῶν τομῶν τὸ βραχὺδες ἔδαφος οὐδὲ δυσχερέστερον ἐστὶν οὐδὲν δαπανηρότερον τοῦ γαιώδους, καὶ μάλιστα τοῦ ἀμμώδους, διότι εἰς μὲν τὴν πρώτην περίπτωσιν τὰ πλευρὰ εἰσὶ κᾶθετα, καὶ ἐπομένως τὸ ἄνω πλάτος ἴσον τῷ κάτω, εἰς δὲ τὴν δευτέραν λαμβάνουσι πολλάκις μέχρι 45^0 κλίσιν, ὥστε τὸ ἄνω πλάτος ὑπερέχει τοῦ κάτω κατὰ τὸ διπλάσιον τοῦ ὕψους. Ἡ τοῦ Hurbury τεραστία τομὴ κατέρχεται εἰς βάθος 170', ἡ τῶν πλευρῶν δὲ κλίσις ἔχει ὑπὲρ τὰς 45^0 , εἰς δὲ τὴν τοῦ Tring ἀνεσκάφησαν 1' 297.963 κυβικαὶ ὀργυιαὶ (yards) τιτάνου, οὗ 15 κυβικοὶ πόδες ἐζύγιζον ἓνα τόνον.

Μιᾶς τῶν μεγάλων ἀρτηριῶν τῆς Ἀγγλίας (τῆς ἐκ Λονδίνου)

βορειοδυτικῶς) ἐκτεινομένης εἰς 112 $\frac{1}{2}$ μίλια ἡ λιθοδομία ἰσοῦτο εἰς 25,000' 000,000 πόδας λίθου ὕψους ποδιαίου καὶ ἐτελειώθη εἰς 5 ἔτη ὑπὸ εἴκοσι χιλιάδων ἐργατῶν, ἐν ᾧ εἰς τὴν μεγάλην πυραμίδα τῆς Αἰγύπτου, συγκειμένην ἐκ λιθοτομίας ἀντιστοιχούσης εἰς μῆκος 15,733' 000,000 πόδας λίθων ποδιαίων τὸ ὕψος εἰργάσθησαν ἐπὶ 20 ἔτη κατὰ μὲν Ἡρόδοτον ἑκατόν, κατὰ δὲ Διόδωρον τριακόσiai χιλιάδες ἀνδρῶν. Τὸ χῶμα τὸ ἀνασκαφέν κατὰ τὴν ἑκτασιν τοῦ σιδηροδρόμου ἐκείνου ἤρκει ἵνα στρώσῃ περὶ πᾶσαν τὴν γῆν ζώνην τριποδιαίαν, ποδὸς ὕψος ἔχουσιν, ἡ δὲ διὰ τὴν κατασκευὴν γενομένη δαπάνη ὑπελογίσθη ὅτι ἂν κατεβάλλετο εἰς λεπτά (pens), ἤρκει ὅπως ἀποτελέσῃ τὴν ὄαν, ἡ παρυφὴν πάσης ταύτης τῆς ζώνης. Κατὰ τὰ 1848 ἐψήφισεν ἡ βουλὴ κατασκευὴν σιδηροδρόμων 7150 μιλίων. Ἄν ὑπετίθετο ὅτι ἐπὶ πάντων αὐτῶν θὰ ἀνεσκάπτετο ἀνάλογος ποσότης χώματος, θὰ ἐδύνατο αὐτὸ νὰ καλύψῃ πᾶσαν τὴν γῆν ἐντὸς 15 ἐτῶν διὰ ζώνης πάχους ποδιαίου καὶ πλάτους 191 ποδῶν.

Ἐν τῶν σιδηροδρομικῶν μεγαλουργημάτων τῆς Ἀγγλίας ἦν τότε ἡ λεγομένη Βρετανίας γέφυρα, ἡ ὑπὲρ τὸν πορθμὸν Menai ἐνοῦσα νῆσον μετὰ τῆς στερεᾶς, ἣτις κατασκευάσθη χωρὶς δι' ἱκρίων καὶ ἄλλων ἔργων νὰ κλεισθῇ ὁ πορθμὸς καὶ κωλυθῇ ἡ θαλασσοπλοΐα. Τὸ ὕψος αὐτῆς ὑπὲρ τὴν ἐπιφάνειαν τῆς θαλάσσης ἐστὶν 104', καὶ τὸ μῆκος 1834' ἡ δὲ τοιχοδομία κυβικῶν ποδῶν 1' 365,000. Σὺγκεῖται δ' ἐκ τεσσάρων διπλῶν ἐναλλήλως τεθειμένων τετραγωνικῶν σιδηρῶν σωλήνων 32' ὑψηλῶν καὶ ὧν ἕκαστος βαρύνει 1800 τόννους, καὶ ἐπληρώθη 54,000 Λ. Εἰσὶ δ' οὗτοι σφυρήλατοι, παχύτεροι ἄνω ἢ κάτω, διότι εὐρέθη ὅτι οὕτως ἔχουσι δύναμιν ὡς 21 ἐν ᾧ οἱ στρογγύλοι ὡς 13 καὶ οἱ ἐλλειψοειδεῖς ὡς 15. Ἐχουσι δὲ δύναμιν ἀντιστάσεως 4000 τόνων, ἐν ᾧ 460 θὰ ἤρκει καὶ ἐὰν ὑπετίθετο ὅτι πᾶσα ἡ γέφυρα κατεΐχετο ὑπὸ ἀμαξοστοιχίας.

Ὅτε διέβην διὰ Northampton, ἐρωτήσας, ἐπληροφορήθην ὅτι τὴν προτεραίαν, ἡμέραν οὖσαν ἀγορᾶς εἰς τὴν πόλιν ἐκείνην,

φθασαν ἐκεῖ τὸ πρῶτ' 11,000 ἀνθρώπων διὰ τοῦ σιδηροδρόμου, καὶ ἀπῆλθον τὸ ἐσπέρας 13,000, χωρὶς τῆς ἐλαχίστης ἀταξίας, καὶ χωρὶς οὐδὲ τὸ ἐλάχιστον ἔνδυμα ἢ ἄλλο τι ν' ἀπολεσθῇ. Καὶ ἂν ἐσυμβῇ ποτέ τι νὰ λησμονηθῇ εἰς ἀμάξας, ὑπάρχει πρὸς τοῦτο οὐδία ἀποθήκη εἰς ἕκαστον σταθμόν, καὶ ἂν τὸ ἀπολεσθὲν δὲν εὐ-
 εθῇ εἰς μίαν, εἰδοποιποῦνται πᾶσαι αἱ τῆς αὐτῆς γραμμῆς τη-
 λεγραφικῶς.

Διὰ τοῦ Βορειοδυτικοῦ σιδηροδρόμου ἐστάλησαν ἐν ἔτει 1847 δέματα (paquets) 787,969· καὶ ἐν ἔτει 1848 δέματα 774,464.

Αἱ δ' ἐπιστολαὶ καὶ ἡμερίδες ἅς μετακομίζει καθ' ἐκάστην ὁ σιδηρόδρομος οὗτος συνεποσοῦντο εἰς 17 τόνων βάρος. Εἰς ἓνα δὲ τῶν σταθμῶν τοῦ Λονδίνου, τὸν Camden, εἰσῆλθον καὶ ἐξῆλθον ἀτμάμαξαι ἐμπορευμάτων 73,732, τῶν ἀραξοστοιχιῶν συγκειμέ-
 νων συνήθως ἐκ 35, πολλάκις ὅμως καὶ ἐκ 70—90 ἀμαξῶν. Ἐκέ-
 κτητο δ' ἡ Ἑταιρία τοῦ σιδηροδρόμου τούτου 6236 ἀτμαμάξας.

Τοῦ αὐτοῦ δὲ σταθμοῦ ἡ διεύθυνσις ἐλάμβανε καθ' ἐκάστην περὶ τὰς 300 ἐπιστολάς ὑπηρεσίας εἰς μέσον ὅρον· ἡ δὲ γενικὴ διεύθυνσις τῶν σιδηροδρόμων ἐλάμβανε καὶ ἔπεμπε καθ' ἐκάστην περὶ τὰς 4500 ἐπιστολάς, καὶ τὰ κατ' ἔτος ὑπ' αὐτῆς καταχωριζόμενα ἔγγραφα ἢ αἱ ἐξεταζόμεναι ὑποθέσεις ἀνήρχοντο εἰς 50,000,000! Πόλις ὁλόκληρος ἔχουσα τότε 242 οἴκους, κατοίκους δὲ 1405 εἶχε συστηθῇ μόνον διὰ τὸν σιδηρόδρομον, καὶ περιεῖχε κυρίως κατα-
 στήματα καὶ ἐργοστάσια δι' αὐτόν. Ἰδίως δ' ἐν τῇ πόλει Crew ὑπῆρχον τὰ μᾶλλον μεγαλουργὰ σιδηροδρομικὰ ἐργοστάσια, ἅτινα ἀπ' ἀρχῆς τοῦ 1848, ἀνὰ πᾶσαν δευτέραν, παρῆγον ἀνὰ μίαν ἀτμομηχανὴν μετὰ τοῦ παραρτήματος αὐτῆς (tender). Σὺγκει-
 ται δὲ μία τοιαύτη μηχανὴ ἐκ 5416 τμημάτων. Εἰς τὸν σταθ-
 μὸν τοῦτον ἴσταντο 670 ἀμαξαι, ὧν 100 ὑπὸ διόρθωσιν. Πᾶν δὲ τὸ προσωπικὸν τῶν λειτουργῶν καὶ ἐργατῶν τοῦ Βορειοδυτικοῦ σιδηροδρόμου συνεποσοῦτο εἰς 10,266 ἄνδρας.

Εἰς τὴν ὁδὸν ταύτην τὰ γραμμάτια ἐκάστου σταθμοῦ καὶ ἐκά-
 στης τάξεως καθ' ἡμέραν ἀριθμοῦντο ἀπὸ 1-10,000 καὶ συνήθως

ἐδίδοντο περὶ τὰ 9,000. Τὸ διὰ τοὺς σιδηροδρόμους μέχρις ἐκεῖνου δαπανηθὲν κεφάλαιον 148,400,000 Λ. ἔφερεν ἐν ἔτει 1849 τόκον 3.62 % . Περὶεργος δὲ παρατήρησις ἐγένετο, ὅτι μέχρις ἐκεῖνου, οἱ σιδηρόδρομοι οὐδόλως εἶχον βλάβει τὴν διὰ διωρύγων συγκοινωνίαν, ὧν τινες ἔφερον ἔτι εἰσόδημα 25–30 % κατ' ἔτος.

Εἰς ἓνα τῶν σιδηροδρομικῶν σταθμῶν μοὶ ἐπετράπη νὰ ἐπισκεφθῶ καὶ τὸ ἠλεκτρικὸν τηλεγραφεῖον, καὶ ἐκεῖ ἔμαθον ὅτι ἡ ταχύτης μεθ' ἧς ὁ ἠλεκτρισμὸς διαβιβάζει τὰς λέξεις ἐστὶ 200.000 μιλίων κατὰ δευτερόλεπτον· δι' ἀποστολὴν συνήθους λέξεως ἀπαιτοῦνται 3 δευτερόλεπτα, ὥστε ἐντὸς λεπτοῦ ἀποστέλλονται 20 λέξεις. Ἐντὸς δὲ 5 λεπτῶν ἐπέμφθη ἐπιστολὴ ἐκ Λονδίνου εἰς Ἐδιμβούργον καὶ ἦλθεν ἡ ἀπάντησις. Τοῦ κεντρικοῦ καταστήματος τὰ ὑπόγεια περιεῖχον πρὸς ἐνέργειαν τοῦ τηλεγράφου 34 γαλβανοστοιχίας, ὧν αἱ μεζόνες εἶχον ἀνὰ 24, αἱ δ' ἐλάσσονες 12 ζεύγη πλακῶν χαλκοῦ καὶ ζιρκίου, ἐκάστης 5' πλάτειας καὶ 32' μακροῦς, βάρος δ' ἔχούσης 60 ὁncia. Διαιρεῖ δὲ, ὡς γνωστὸν, τὰς πλάκας ὀλίγη ἄμμος ὑγραυνομένη ὑπὸ ὕδατος (12) καὶ θειικοῦ ὀξέος (1). Πρὸς μεταβίβασιν εἰδήσεως εἰς 4–5 μίλια ἀρκεῖ μία τῶν μικρῶν γαλβανοστοιχιῶν. Ἀπὸ δὲ Λονδίνου εἰς Ἐδιμβούργον ἀπαιτοῦνται 4–6 τῶν μεζόνων ὁμοῦ. Τότε ἔτι τὰ τηλεγραφικὰ σύρματα ἤγοντο ὑπὸ γῆν πρὸς προφύλαξιν. Καὶ τὸ ὥρολόγιον δὲ τοῦ καταστήματος ἐκινεῖτο δι' ἠλεκτρισμοῦ καὶ γαλβανισμοῦ, καὶ δὲν ἀπῆτει ἀνάτασιν.

Τὴν 2αν ὥραν μ. μ. ἔφθασα εἰς Douvre, συνοδοιπορήσας μετὰ δύο Ἀγγλων οἰνοπωλῶν, καὶ ἀμέσως ἐπιβιθασθεὶς ἢ μᾶλλον καταβάς εἰς τὸ πλοῖον, διότι ἦν τότε ὥρα ἀμπώτιδος, εἶχον 40 λεπτὰ μέχρι τοῦ ἀπόπλου ὅπως ἀπὸ τοῦ καταστρώματος περιεργασθῶ τὴν πόλιν, ἐκτεινομένην εἰς τὴν παραλίαν μεταξὺ δύο λόφων, ὧν ὁ δυτικώτερος, εἰς ὃν ἀπολήγων, καλεῖται Schakespearecliff, ὁ δ' ἀνατολικὸς στεφανοῦται ὑπ' ἰσχυροῦ φρουρίου. Ἐστὶ δ' ἡ πέριξ ἀκτὴ λευκή, ἐξ ἀποτόμων, οὐχὶ δ' ὑψηλῶν κρημνῶν κιωλίας ἢ κρητίδος γῆς συγκειμένη. Αἱ παράκτιοι δ' οἰκοδομαί, εὐ-

ρεπεῖς, μάλιστα τριώροφοι, ἔχουσι συνήθως τὰς γωνίας πυργοει-
ῶς προεχούσας, καὶ χρῶμα λευκοκίτρινον μετὰ θυριδοφύλλων
πρασίνων.

Τὸ πλοῖον ἐφ' οὗ ἐπλέομεν ἦν Γαλλικόν, ἔχον ἀρχιμήδειον
πλοῖον, ὅπερ τότε ἦν σπάνιον ἔτι καὶ ἐθεωρεῖτο ὡς πρόοδος ἐν ἄλ-
λοις καὶ διὰ τὴν ἡσυχίαν τῆς ἀκοῆς τῶν ἐπιβατῶν. Ἡ θάλασσα
ἦν γαληνιαία· εἰς Καλαὶ δ' ἐφθάσαμεν περὶ τὰς 5, ἰδόντες ὀλίγον
μόνον πρὸ τῆς ἀφίξεως τὴν ταπεινὴν, γυμνὴν καὶ ὑγρὰν ἀκτὴν,
ἐφ' ἧς ἠλίευσον σκώληκας. Ἡ ἄμπωτις ἐξηκολούθει εἰσέτι, καὶ
ἠναγκάσθημεν ν' ἀναβῶμεν εἰς τὴν μακρὰν εἰς τὴν θάλασσαν
προέχουσαν ξυλίνην προκυμαίαν δι' ἀναβαθρῶν ἐφ' ὧν δυσκόλως
ἀνερρίχώμεθα, διὰ τῶν χειρῶν βοηθούμενοι. Ὅτε δ' ἤλθομεν εἰς
τὸ τελωνεῖον, καὶ μοὶ ἐζητήθη ν' ἀνοίξω τὸ κιβώτιόν μου, συμ-
φορά! ἀνεκάλυψα ὅτι ἐπὶ τῆς γυμναστικῆς ἐκείνης ἀναβάσεως,
τὰ κλειδιά μου εἶχον πέσει καὶ βυθισθῆ εἰς τὸν ὠκεανόν, ἐνθα
ἀπολλομένης ὅλα μένωσι κείμενα ἐν ὧσιν ὑφίσταται ἡ ὑδρόγειος. Ἀφεί-
λοιπὸν τὸ κιβώτιον εἰς τὸ τελωνεῖον, παρήγγειλα ἄλλα κλειδιά,
ἃ κατεσκευάσθησαν ἐν ᾧ ἐδειπνοῦμεν ἐν τῷ «Ξενοδοχείῳ τῶν Πα-
ρισίων». Ἀπήλθομεν δ' εἰς τὰς 6 1/2 διὰ Βρυξέλλας, διελθόντες
πλησίον μεγάλων ἐργοστάσιων de tulle. Συνοδοιπόρους εἶχον δύο,
ὧν ὁ εἰς ἐκοιμήτο, ὁ δ' ἕτερος, λίαν ὁμιλητικός, κατηρᾶτο τῶν
πλοίων, ὑπέσχετο εἰς τὴν Ἀγγλίαν μεγάλα χρηματικὰ ὠφελή-
ματα ἐκ τῆς βιομηχανικῆς ἐκθέσεως, καὶ μοὶ ἐκήρυττεν ὅτι μόνην
θρησκείαν ἔχει τὴν τῆς τιμιότητος. Μετὰ δύο δὲ σταθμοὺς εἰσῆλ-
θεν ἔτι εἰς τὴν ἡμετέραν ἁμαξάν εἰς Ἀγγλος ἐκ Δυγκέρκης προ-
ερχόμενος, μετὰ τῆς γυναικός, δύο ὠραίων θυγατέρων του, καὶ
Γάλλου, ἐραστοῦ τῆς μιᾶς, καὶ δύο βάνανσοι χωρικοί. Ἀπὸ Δο-
καὶ δ' ἔμεινα μόνος μέχρι τοῦ Βελγικοῦ ὁρίου, ὅπου ἐφθάσαμεν εἰς
τὰς 11, καὶ ἐμείναμεν μέχρι 12 1/2 ὑπὸ τελωνιακὴν ἐξέτασιν.

Τὴν δὲ πρωΐαν τοῦ Σαββάτου (7/19) ἀφίχθημεν εἰς Βρυξέλ-
λας, καὶ ἀφ' οὗ ἐπὶ μίαν ὥραν ἐκοιμήθημεν εἰς τὸ ξενοδοχεῖον τῆς
Ῥωσσίας, καὶ ἐπρογευματίσα, καὶ ἔγραψα εἰς τὴν Καρολίναν καὶ

εἰς τὸν ἡμέτερον πρέσβυν Σχινᾶν ἐν Μονάχῳ, ὃν ἔμελλον νὰ ἐπισκεφθῶ, ἐξῆλθον μετὰ ξεναγοῦ, περιαγαγόντος με εἰς διαφόρους ἐκκλησίας, ὧν ὅμως ἡ πρωτίστη, ἡ μητρόπολις, ἦν κλειστή, διότι ἐν αὐτῇ ἔμελλε νὰ τελεσθῇ ὁ ἐνταφιασμός τῆς Βασιλίσσης (θυγατὶς τοῦ Λουδοβίκου Φιλίππου). Εἰς τὰς ἐκκλησίας ταύτας ἰδίως ἐθαύμασα τὰ ὠραῖα τορνεύματα τῶν ξυλίνων ἀμβώνων των. Ἐκεῖθεν δὲ μοι ἔδειξεν ὁ ὁδηγός μου τὴν χαριεστάτην δενδρόφυτον πλατεῖαν, ἔχουσαν κατὰ τὴν μίαν πλευρὰν τ' Ἀνάκτορα καὶ κατὰ τὴν ἀπέναντι τὸ Βουλευτήριον, ὅμοια μεγάλα κανονικὰ λευκὰ οἰκοδομήματα, ὧν ὁ ἄνω δόμος κοσμεῖται διὰ δωρίων κιόνων καὶ ἀετώματος. Εἶτα δὲ μετέβημεν εἰς ἐν τῶν πρωτίστων ἐργοστασιῶν τῶν τριχάπτων (dentelles) ἀσχολοῦν 1300 κοράσια, ἀπὸ 6 μέχρι 16 ἢ 17 ἐτῶν, ὅτε γίνονται ἐντελεῖς ἐργάτιδες. Λαμβάνουσι δὲ καθ' ἐκάστην μισθὸν 1 $\frac{1}{2}$ — 2 φράγκα ἀναλόγως τῆς ἐργασίας, ἣτις ἐστὶ δύο εἰδῶν· α' κατασκευάζει τὸ κοράσιον κατὰ σχέδιον ὃ τῷ δίδεται γεγραμμένον ἐπὶ κυανοῦ χαρτοῦ ἄνθος διὰ τῆς βελόνης (ἐν ἄνθος 1' μήκους περίπου εἰς 14 ὥρας), καὶ τοῦτο προσήλοι εἰς τὸ τρίχαπτον, κόμβον δένον εἰς ἐκάστην τρύπαν αὐτοῦ· ἢ β' εἰς τὸ σχέδιον κεντῶνται πυκνόταται καρφίδες, καὶ δι' αὐτῶν ἡ τεχνίτις, μετὰ πλείστης ταχύτητος καὶ ἐπιδεξιότητος ρίπτει διαφόρους, κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον παχείας κλωστής, κρεμαμένους εἰς κουβάρια, οὐχὶ ὀλιγωτέρας τῶν 100, καὶ οὕτως ἀπαρτίζονται τὰ ποικίλματα, εἰς τὰ λεπτότερα τῶν τριχάπτων. Αἱ Malines λεγόμεναι ἀπλούστεραι καὶ μόνον ἐκ λευκῆς κλωστῆς κατασκευαζόμεναι ἀπαιτοῦσι δι' ἓνα πῆχυν (aune) ἡμέρας 16, αἱ δὲ πολυπλοκώτεραι καὶ μεταξωταί, αἱ Valenciennes ἡμέρας 32. Ἐκ τούτων δὲ καὶ ἡγόρασά τινα τεμάχια εἰς ἐνδύματα διὰ τὴν Καρολίαν.

Ἀφ' οὗ δὲ εἶδον τὸ ἀρχαῖον δημαρχεῖον, ἔχον ὑψηλὸν πύργον, τὰς μεγαλοπρεπεῖς στοάς (arcades du Roi, de la Reine et des Princes), καὶ τὰς ὠραίας ἀγοράς τῶν μαγειρικῶν ὠνίων, καὶ προσέτι τὴν τῶν ἀνθέων (ἣν ὁ ἀνεψιός μου Γεώργιος Ρόζεν

μετὰ ἔτη κατέστησε γνωστοτάτην δι' ὠραίας εἰκόνας του) ἀπῆλ-
θον εἰς τὰς 11 $\frac{1}{4}$ διὰ Κολωνίαν, καὶ εἰς τὰς 3 ἔφθασα εἰς Liège
ἐπὶ τῆς Meuse, πόλιν ὠραίως κειμένην παρὰ ποικίλους συμφύτους
λόφους, καὶ περίφημον ἐπὶ ὀπλοποιίᾳ. Ἐνταῦθα, ἐπειδὴ ἡ σιδηρᾶ
ὁδὸς ἔχει κλίσιν 138 μ. ἐπὶ 3500, ἡ ἀμαξοστοιχία ἀνείλκετο διὰ
σχοινίου σιδηροῦ ἐπικεκαλυμμένου διὰ καννάβεως κατὰ τῆς ὀξειδώ-
σεως. Ἐχον δ' αὐτὸ 7000 μέτρων μῆκος, ἐπληρώθη 48000 φράγ-
κων. Διελθόντες δὲ τὴν γραφικωτάτην κοιλάδα τῆς Meuse, ὅλην
κατάτρητον διὰ συρίγγων, ἐφθάσαμεν εἰς Κολωνίαν κατὰ τὰς 8 $\frac{1}{2}$,
καὶ κατέλυσα παρὰ τὸν σταθμὸν τοῦ Ἀννοβέρου, πέραν τοῦ Ῥή-
νου, οὗ ἡ θεὰ τὴν νύκτα ἀπὸ τῆς γεφύρας μὲ κατεγοήτευσε.

Τὴν δ' ἐπιοῦσαν, Κυριακὴν ($\frac{8}{20}$ Ὀκτωβρίου), ἀπῆλθον ἐκ Κο-
λωνίας εἰς θέσιν δευτέραν, ἀντιστοιχοῦσαν κατὰ τὴν ποιότητα πρὸς
τὰς πρώτας τῆς Γαλλίας καὶ τοῦ Βελγίου, καὶ διὰ χώρας πεδινῆς
καὶ γυμνῆς ἀφίχθην εἰς τὴν ἰδίως διὰ τὴν ζωγραφικὴν αὐτῆς σχο-
λὴν ἐπίσημον πολίχνην τῆς Δυσσελδόρφης, ἔχουσαν διατρόφους καὶ
τριωρόφους τὰς οἰκίας, λευκὰς μετὰ στεγῶν μελανῶν. Ἀλλὰ κυ-
ρίως αὐτῆς εἶδον μόνον τὸν σταθμὸν, ὅντα καὶ αὐτὸν σχετικῶς
ὠραῖον. Ἐνταῦθα δέ, εἰς τὴν ἐγγώριον ἡμερίδα (Düsseldorfer
Zeitung), ἀνέγνω τὴν ἐπομένην θαυμάσιον ἀγγελίαν: «*Der Kö-
niglich Griechische Hofkünstler* ect. Wilgelba Frickel
wird in nächster Zeit hier eintreffen, und eine Pro-
duction der Geschwindigkeit ohne Apparat geben. Nä-
heres die Programme! Τί δὲν τολμᾷ ἡ αἰσχροκέρδεια!

Εἰς δὲ τὰς 11 $\frac{1}{4}$ ἐφθάσαμεν εἰς Dorthmund, ὅπου διακλα-
δοῦνται οἱ σιδηρόδρομοι, καὶ τόσον κακῶς κεκανονισμένη ἦν ἔτι
τότε ἡ ὑπηρεσία, ὥστε πρὸς ἀποφυγὴν συγκρούσεως, ἠναγκάσθη-
μεν νὰ μείνωμεν ἡμίσειαν ὥραν περιμένοντες ἀμαξοστοιχίαν καθυ-
στεροῦσαν. Ἐντεῦθεν δέ, καὶ μάλιστα περὶ Bielfield, ἡ χώρα
εἶχε γραφικώτατον χαρακτῆρα. Εἰς ἓνα δὲ τῶν προσεχῶν σταθ-
μῶν εἶδομεν ἐν τῶν πολλαχοῦ τῆς Γερμανίας ὑπαρχόντων ἁλατο-
πηγείων. Ἀποτελοῦσι δ' αὐτὰ ὑψηλοὶ καὶ μακροὶ τοῖχοι ἐκ φρυ-

γάνων συγκείμενοι, εἰς ὧν τὴν κορυφὴν ἀναβιβάζεται διὰ μηχανῶν τὸ ἀντλούμενον ἄλμυρόν ὕδωρ, καὶ δι' αὐτῶν διηθούμενον, ἐναποτίθῃσι τὸ ἅλας εἰς τοὺς κλάδους των.

Μετὰ μεσημβρίαν δ' ἀφίχθημεν εἰς τὴν Portam Westphalicam, ὅπου ὠραῖοι λόφοι, τὸν Weser ποταμὸν ἐκατέρωθεν στεφανοῦντες, καὶ παραλλήλως θέοντες, ἀποτελοῦσι τὸ πέρας, καί, ὡς λέγονται, τὴν Πύλιν τῆς Βεστφαλίας. Ἐκεῖθεν δ' ἀφίχθημεν εἰς Minden, ὅπου τότε ἔληγεν ἡ Πρωσσία καὶ ἤρχετο τὸ Ἀννόβερον, καὶ ἀφ' οὗ ἐμείναμεν ἐκεῖ μίαν ὥραν, ἐξηκολούθησα μετὰ τοῦ Ἀγγλου, τοῦ ἀνέκαθεν συνοδοιπόρου μου, μεθ' ἑνὸς Γερμανοῦ καὶ τῆς ἀνεψιάς του ἀγάμου, εὐσώμου ἄριστα τὴν γαλλικὴν ὁμιλούσης, καὶ προσέτι μετ' εὐφροσύνης Βελγίδος, ἥτις εἶχε περιέλθει τὴν ὑφήλιον, καὶ περὶ τὰς 8 τὸ ἑσπέρας, ἐν Ἀννοβέρῳ, κατέλυσα, παρ' αὐτὸν τὸν σταθμὸν, εἰς τὸ λαμπρὸν Βασιλικὸν ξενοδοχεῖον (Hôtel Royal), οὗ τὸν χρυσοστόλιστον θύρῳρον εἶχον ἐκλάβει ὡς ἀνώτερον τινα ἀξιώματικόν, καὶ ἐξεπλάγην ὅτε μοὶ ἔδειξε τὸν κοιτῶνά μου καὶ τὸ ἐστιατόριον, καὶ μοὶ ἔφερε τὰ κηρία. Ἐνταῦθα δ' ἐγνωρίσθην μετὰ τοῦ κ. Lützow, τῆς ἡ θυγάτηρ ἦν Κ^α Plüscow, νυμφευθεῖσα τὸν ἀδελφὸν τοῦ συζύγου τῆς Μεγάλης Κυρίας τῆς ἡμετέρας Βασιλίσσης.

Τὴν δευτέραν δὲ (9/21), εἰς τὰς 3 1/2 ἐγερθεῖς, καὶ προγευματίσας, ἀπῆλθον εἰς τὰς 7 μετὰ τῶν δύο συνοδοιπόρων μου κυριῶν, καὶ μετ' ἄλλης γραίας, ἐχούσης θυγατέρα μικράν. Ἀηδεστέραν δὲ καὶ μονοτονωτέραν ὁδὸν τῆς μεταξὺ Ἀννοβέρου καὶ Λειψίας δὲν ὑποθέτω οὐδὲ τὰς τῆς ἐρήμου τῆς Σαχάρας. Ὁ σιδηρόδρομος, ἄνευ τῆς ἐλαχίστης ποικιλίας, διέτρεχε τὸ ἀπέραντον ἀμμῶδες πεδίον τῆς Βορείου Γερμανίας, ὃ ποτε βεβαίως ἐκαλύπτετο ὑπὸ τοῦ Ὠκεανοῦ, ὡς καὶ ἀπόδειξιν ὑλικὴν τούτου μεταγενεστέρως ἀπέκτησα ἐν Βερολίνῳ, τεμάχιον λίθου εὐρών, μετὰ οἰκοδομικῆς ὕλης, περιέχον θαλάσσιον ὄστρακον, ὃ καὶ ἠγόρασα ἀντὶ μιᾶς μάρκας παρ' ἑνὸς τῶν κτιστῶν. Ἡ χιὼν εἶχεν ἀρχίσει πίπτουσα ἀπὸ τῆς ἀπελεύσεως ἡμῶν ἐξ Ἀννοβέρου καὶ ἐξηκολούθησεν ἐπὶ 5 ὥρας,

τὸ δὲ ψῦχος διήρκεσε δι' ὅλης τῆς ὁδοιπορίας. Τὰς ἀμάξας ἡλλάξαμεν εἰς Βρυναίικην, καὶ ἐκεῖθεν συνωδοιπόρησα μετὰ νέας, ξανθῆς καὶ γλυκείας Ἀγγλίδος, ἄριστα τὴν γαλλικὴν ὁμιλοῦσης, ἣτις πρὸ ἑξ μηνῶν ἐκ τῆς Ἰνδικῆς ἐλθοῦσα μετὰ χονδροῦ καὶ κρεατοπωλοειδοῦς συζύγου, ἐπέστρεφε πάλιν ἐκεῖ μετ' αὐτοῦ διὰ τῆς Τεργέστης. Εἰς τὸν τότε ἄθλιον σταθμὸν τῆς Μαγδεμβούργης, ᾧ εἶποντο ἔτι ἀθλιώτεροι, ἡλλάξαμεν αὖθις ἀμάξας, καὶ εἰς τὰς 3 μ. μ. ἐφθάσαμεν εἰς Λειψίαν. Ἐνταῦθα δὲ κατέλυσα μὲν εἰς τὴν «Πόλιν τῆς Ρώμης» (Stadt Rom), καὶ διηυθύνθην ἀμέσως εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ ἡμετέρου προξένου, Κωνσταντίνου Πασᾶ Ναοῦμ, ὃν εὗρον εἰς τὴν ἀποθήκην τῶν γουναρικῶν, ὧν ἥσκει τὸ ἐμπόριον. Μὲ περιήγαγε δὲ εἰς τὴν πόλιν ὁ υἱὸς αὐτοῦ (ἥ, νομίζω, μάλλον ἀδελφοῦ), Παναγιώτης, δείξας μοι τὰς περιεργότερας ἐκκλησίας, τὸ νέον πανεπιστήμιον, τὴν ὁδὸν Ἀθηναίου (Athenäumstrasse), πλὴν τοῦ ὀνόματος ἄλλως ὅπως γερμανικὴν, τὰ ἐπισημότερα τῶν δημοσίων καταστημάτων, τὸ Γαλλικὸν καφενεῖον (Café Français), καὶ μὲ συνώδευσεν εἰς τοῦ τὴν πώλησιν τοῦ ἀρχαιολογικοῦ μου βιβλίου ἀναλαβόντος Wigand, ὅπου ἐγνωρίσθην μετὰ τοῦ καθηγητοῦ τῆς ἀνατομίας Weber. Τὸ δ' ἐσπέρας ἐφιλοξενήθην εἰς τοῦ Κ. Ναοῦμ, ὅπου ὁ Κ. Παναγιώτης ἐκτὸς τοῦ ὅτι μοὶ ἀνέγνω 500 στίχους, μοὶ παρέθηκε καὶ ἄριστον δεῖπνον.

Διαρκούντος αὐτοῦ, ἠρώτησα πῶς δὲν βλέπω παρακαθήμενον εἰς τὴν τράπεζαν καὶ τὸν οἰκοδιδάσκαλον Κ. Γ. Παπασλιώτην, περὶ οὗ ἐγνώριζον τὰ ἐπόμενα προηγούμενα. Πρὸ τινος χρόνου, πρὸ δύο ἴσως ἐτῶν, εἰς φοιτητῆς τοῦ Πανεπιστημίου ὃν δὲν ἐγνώριζον, ἐλθὼν πρὸς με μίαν ἐσπέραν, μοὶ εἶπεν ὅτι ἤκουσε πᾶσαν τὴν σειρὰν τῶν παραδόσεών μου, καὶ περατώσας παρ' ἡμῖν τὸ Πανεπιστήμιον, διεφλέγετο ὑπὸ πόθου νὰ μεταβῇ εἰς Γερμανίαν πρὸς τελειοποίησιν, ὅτι δ' ἔχει τινὰ βιβλία ἃ πωλήσας θὰ δυνηθῇ νὰ πληρώσῃ τὸν ναῦλόν του μέχρι Τεργέστης, καὶ ἐκεῖθεν ἐλπίζει νὰ βοηθηθῇ ὑπὸ ὁμογενῶν διὰ τὰ ὁδοιπορικά του μέχρι Λειψίας, ἀλλ' ὅτι ἐκεῖ ἀφίχθεις, οὐδεμίαν ἔχει περαιτέρω ἐλπίδα, οὐδεμίαν γνωριμίαν, καὶ

μὲ παρεκάλει νὰ τὸν συνδράμω διὰ τῶν σχέσεών μου. Σχέσιν ἐν Λειψία οὐδεμίαν εἶχον ἐγώ, πλὴν τῆς γνωριμίας τοῦ κ. Παναγιώτου Ναούμ, ὃν εἶχον ἰδεῖ ὅτε ἐπεδήμει εἰς Ἀθήνας, ὅπου νομίζω ὅτι καὶ οἰκίαν προὔτιθετο ν' ἀγοράσῃ, ἥ καὶ ἠγόρασε καὶ μετὰ ταῦτα τὴν ἐξεποίησε. Πρὸς ἐκεῖνον λοιπὸν ἔγραψα, ἐξαίρων τὴν φιλομάθειαν τοῦ νέου Παπασλιώτου καὶ παρακαλῶν αὐτὸν νὰ τὸν συνδράμῃ ὡς οἶδε τρόπῳ, καὶ νὰ πράξῃ δι' αὐτὸν ὅτι θὰ ἔπραττε δι' ἐμὲ ἂν μ' ἔβλεπεν ἄνευ οὐδενὸς πόρου ἀφικνούμενον εἰς τὴν πόλιν των, ἵνα ἐκπαιδευθῶ καὶ καταστῶ ἀξιώτερος νὰ χρησιμεύσω εἰς τὴν πατρίδα.

Μετά τινα δὲ χρόνον ἔλαβον ἐπιστολὴν λίαν ἐκτενῆ τοῦ Παπασλιώτου, πλήρη ἐκφράσεων εὐγνωμοσύνης, καὶ ἀφηγουμένην τὰ ἐπόμενα· ὅτι ἀφίχθεις εἰς Τεργέστην, ἐβοηθήθη ἐκεῖθεν καὶ κατώρθωσε νὰ μεταβῇ εἰς Λειψίαν· ἐνταῦθα ὅμως καὶ τοῦ ὀβολοῦ στερούμενος καὶ τὴν γερμανικὴν ἀγνοῶν, ἀπῆλθεν εἰς τὴν Ἑλληνικὴν ἐκκλησίαν, ἣν εὐρὺν κεκλεισμένην, ἐκαθέσθη μετὰ τοῦ μικροῦ ὁδοιπορικοῦ σάκκου του, εἰς τὰς βαθμίδας τῆς θύρας, μέχρις οὗ ἐλθὼν ὁ θυρωρός, Ἕλλην τὸ γένος, καὶ πληροφορηθεὶς παρ' αὐτοῦ τίς ἦν καὶ τί ἠθελε, τὸν ὠδήγησεν εἰς τοῦ Κου Ναούμ· οὗτος δέ, ἀναγνούς τὴν θερμὴν σύστασίν μου, τὸν παρέλαβεν ἀμέσως εἰς τὴν οἰκίαν του, τὸν κατέστησεν ὁμοτράπεζόν του καὶ διδάσκαλον τῆς Ἑλληνικῆς τῶν παιδίων του, καὶ ἵνα τῷ περιποιήσῃ ἐπαρκέστερόν τινα πόρον, τὸν ἀνέδειξε συγχρόνως ἀναγνώστην καὶ ψάλτην τῆς Ἑκκλησίας.

Ταῦτα λοιπὸν γινώσκων, ἐξεπλάγην μὴ ἰδὼν τὸν παρ' ἐμοῦ συστηθέντα μεταξὺ τῶν συνδαιτημόνων τὴν ἐσπέραν ἐκείνην. Ἀλλ' ὁ Κ. Ναούμ, ἀφ' οὗ κατ' ἀρχὰς ἔδειξεν ἀποστροφὴν νὰ ἐξηγηθῇ, μοὶ εἶπε τέλος ὅτι ὁ Κ. Παπασλιώτης δὲν ἦν πλέον σύνοικός του· ὅτι πολλαχῶς εὐεργετηθεὶς ὑπ' αὐτοῦ ἔργον κύριον εἶχε νὰ τὸν διαβάλλῃ σταθερῶς παρὰ τοῖς λοιποῖς Ἕλλησι τῆς Λειψίας, ὅπερ ὁ Κ. Ναούμ, παρ' αὐτῶν πληροφορούμενος, ἀφ' οὗ τὸν ἠνέχθη ἐπὶ μακρὸν χρόνον, τὸν παρεκάλεσε τέλος νὰ ἐγκαταλείψῃ

τὴν οἰκίαν του, καὶ ἔκτοτε δὲν τὸν βλέπει πλέον. Ἡ ἀφήγησις αὕτη βαθέως μ' ἐλύπησε.

Τὴν δὲ $10/22$ Ὀκτωβρίου ἀπῆλθον εἰς τὰς 10 π. μ. συνοδοιπόρον ἔχων νέον Γερμανόν, ὅστις μ' ἡρώτα ἂν ὑπάρχωσιν ἔτι ἀρχαῖοι Ἕλληνες (Altgriechen) ἐν Ἑλλάδι, καὶ ἂν ἡ Γερμανικὴ δὲν ᾖ θυγάτηρ τῆς Λατινικῆς! Αἱ περὶ τὴν Λειψίαν ἀπερραντοί, μονότονοι καὶ πάσης χάριτος ἐστερημένοι πεδιάδες, ἦσαν κεκαλυμμένοι ὑπὸ χιόνος, ἧτις ἐπιπτεν ὑγρὰ διὰ σκοτεινῆς ἀτμοσφαίρας, καὶ ὑπὲρ ἦν προεῖχον ἰσχναὶ καὶ σπάνιαι, φύλλων δὲ γυμναὶ δενδροστοιχίαι, ὡς δεῖκται τῶν ὁδῶν ἐν ἐρήμῳ. Εἰς τὰς 7 $1/2$ δὲ ἀφίχθην εἰς Ἀλτεμβούργην, τὴν μικρὰν ἡγεμονίαν τοῦ θείου τοῦ ἡμετέρου Βασιλέως, καὶ ἐνταῦθα μοὶ διηγεῖτο ὁ ἥκιστα ἀξιόπιστος συνοδοιπόρος μου, ὅτι κατὰ τὸν μεσαιῶνα λησταὶ (Raubritter) ἤρπασαν τοὺς ἡγεμονόπαιδας τῆς χώρας διὰ τῶν παραθύρων τοῦ παλατίου. Διακλαυσημένου δὲ μετὰ 2 ὥρας ἐν Reichenbach τοῦ σιδηροδρόμου, μετετίθημεν εἰς βραδυπορεύσας ἀμάξας, ἐν αἷς ἐτυμπανίσθημεν ἔτι ἐπὶ ἑκατὰς ὥρας. Παρὰ Reichenbach εἶδομεν κτιζομένην τριώροφον γέφυραν ἐκ ταπεινῶν ἀψίδων, ὧν 12 ἀποτελοῦσι τὴν ἀνωτάτην σειράν, καὶ τὸ ἔργον τοῦτο ἐθεωρεῖτο τότε, ὡς ἐν τῶν θαυμάτων τῆς σιδηροδρομίας· ἀλλ' οὐδὲ μακρόθεν δύναται νὰ συγκριθῇ πρὸς τὴν γέφυραν ἣν εἶχον ἰδεῖ ἐν Νεοκαστέλλῃ τῇ Ἀγγλικῇ, καὶ τέλος ἐν Plunien ὑπερέβημεν τὰ Βαυαρικὰ ὅρια καὶ ἐφθάσαμεν περὶ τὴν 1 $1/2$ εἰς τὴν μικρὰν πόλιν Hoff, δι' ἧς διῆλθον μαθὼν ὅτι διέτριβεν ἐκεῖ ὁ Βασιλεὺς Ὁθων ἐλθὼν εἰς ἐπίσκεψιν τῆς μητρὸς του, δι' ἧς καὶ πολλὰ μέλη τῆς βασιλικῆς οἰκογενείας καὶ συγγενεῖς αὐτῆς εἶχον συρρέυσει ἐκεῖ. Περὶ τὰς 6 παρουσιάσθην εἰς τὸν Βασιλέα καὶ πολλὰ ἐρρέθησαν περὶ τῆς τότε καὶ τῆς μετὰ ταῦτα τύχης τῆς Ἑλλάδος· μετὰ πολλῆς δ' ὑπὲρ ἐμοῦ προνοίας μὲ προέτρεψεν ὁ Βασιλεὺς νὰ μὴ ἀναχωρήσω πρὸ αὐτοῦ διὰ τὴν Ἑλλάδα, διότι θὰ ἠπειλούμην ὑπὸ ὑποτροπῆς εἰς τὴν θέρμην, ἀφ' ἧς μόλις εἶχον ἀπαλλαγῇ ἐν Ἀγγλίᾳ.

Τὴν ἀγαθὴν ὅμως ταύτην συμβουλήν του δὲν ἐδυνάμην ν' ἀκολουθήσω, διότι καὶ ἡ ἄδεια καὶ οἱ πόροι μου ἐξηντλοῦντο. Παρουσιάσθην δὲ καὶ εἰς τὸν πατέρα τῆς Βασιλίσσης ἡμῶν, τὸν Μέγαν Δούκα τοῦ Ὁλδεμβούργου, εὖσωμον καὶ ἀγαθὸν γέροντα, ὅστις μοὶ εἶπεν ὅτι οἱ Ἕλληνες δὲν πρέπει νὰ βιάζωνται εἰς τῶν εὐχῶν αὐτῶν τὴν ἐπίτευξιν· ἀλλὰ τῷ ἀπήντησα ὅτι τὸ ἐθνικὸν αἶσθημα ἀνθίσταται πρὸς χαλινόν, καὶ πρὸς αὐτὸν τὸν τῆς φρονήσεως. Τὴν δ' ἐσπέραν διήλθον λίαν εὐχαρίστως παρὰ τῇ Κ^η Mendel, Κυρίᾳ τῆς Αὐλῆς τῆς Βασιλίσσης τῆς Βαυαρίας, ὅπου ἦσαν καὶ αἱ Κυρίαι τῆς Μεγ. Δουκίσσης τῆς Ἑσσης, τῆς ἡγεμονίδος τοῦ Ὁλδεμβούργου καὶ τῆς τοῦ Ἀλτεμβούργου. Πρὶν δ' ἢ κατακλιθῶ, ἔγραψα εἰς Ἀγγλίαν, τὰ τῆς ὁδοιπορίας μου ἀφηγοῦμενος.

Τὴν δὲ **Τετάρτην** ($11/23$), εἰς τὰς 5 $1/2$ ἀπῆλθον εἰς Hoff διὰ τῆς ἀμαξοστοιχίας ἐν ἣ ὁδοιπόρουν καὶ οἱ Βασιλεῖς, καὶ πανταχοῦ κατὰ τοὺς σταθμοὺς ὑπεδέχοντο αὐτὴν ὑπαλλήλων καὶ λαοῦ συρροή, καὶ παρατάξεις, ὧν ἐγὼ τὴν μακρόθεν θεατὴς, οὐχὶ λίαν εὐχαριστημένος, ὅπερ ἤλπετον ἀναλόγως τῶν ἀπλῶν ὁδοιπόρων τὴν ἄνεσιν, ὃ δὲ καιρὸς ἦν ἀπὸς, χιονώδης καὶ ψυχρὸς. Οὕτω διήλθομεν διὰ Βαμβέργης, ἥτις ἐμελλέ ποτε νὰ χρησιμεύσῃ εἰς τελευταῖον ἡσυχαστήριον τοῦ ἀγαθοῦ Βασιλέως Ὁθωνος, διὰ Νυρεμβέργης, τῆς ἐμπορικῆς καὶ βιομηχανοῦ, διὰ τῆς περιφήμου Αὐγούστης, καὶ εἰς τὰς 9 τὴν ἐσπέραν ἐφθάσαμεν εἰς Μόναχον, τὴν πόλιν τῶν πρώτων σπουδῶν μου, ὅπου ὁ Κ. Σχινᾶς μὲ παρέλαβεν εἰς τὴν οἰκίαν του.

Μίαν ἐβδομάδα διαμείνας ἐν Μονάχῳ, παρὰ τῷ Κ. Σχινᾶ, πολλὰ μετ' αὐτοῦ ἐπεσκέφθην, ὡς τὴν τότε ἐν τῷ Βασιλικῷ χυτηρίῳ συμπληρουμένην, ἥδη δ' ἐν χώρῳ ὀρθὴν στηθεῖσαν κολοσσιαίαν Bavariam. Εἰς αὐτῆς τὴν κεφαλὴν ἀνέβην διὰ κλίμακος ἐσωτερικῆς καὶ ἐκάθισα εἰς χαλκοῦν ἀνάκλιντρον, διὰ τῶν ὀφθαλμῶν αὐτῆς, οἵτινες ἦσαν παράθυρα, τὴν ἄλλοτε γνωστὴν μοι Theresienwiese ἐπισκοπῶν. Μοὶ ἐπέδειξε δὲ ὁ φίλος Κ. Σχινᾶς καὶ τὸ ὑελουργεῖον τῆς Νυμφενβούργης· τὸ θησαυροφυλακεῖον, τὸ

παρεκκλήσιον τῶν Ἀνακτόρων, τὸ ἐργαστάσιον τοῦ περιφήμου ζωγράφου Kaulbach, ὅπου εἶδον τὴν εἷτα εἰς τὸ Μουσεῖον τοῦ Βερολίνου μετακομισθεῖσαν μεγαλογραφίαν, τὴν παριστῶσαν τὴν «ἄλωσιν τῆς Ἱερουσαλήμ», καὶ ἐγνωρίσθην μετὰ τοῦ καλλιτέχνου, γράψαντος καὶ τὴν εἰκόνα τῆς Κυρίας Σχινᾶ. Παρουσιάσθην δὲ καὶ εἰς τὸν Βασιλέα τῆς Βαυαρίας (Μαξιμιλιανόν), ὅστις μοὶ ὠμίλησε περὶ ἀρχαιοτήτων, περὶ στιχουργίας καὶ περὶ ἀγγλικῆς ἐφημεριδογραφίας.

Ἐν ἄλλοις ἠθέλησα νὰ ἐπανίδω τὴν οἰκογένειαν παρ' ἣ ὤκουν ἐπὶ τῆς τελευταίας διαμονῆς μου ἐν Μονάχῳ, καὶ μετέβην εἰς τὴν ἐν Frühlingstrasse οἰκίαν των. Ἀλλ' ἐκεῖ οὐδένα εὔρον καὶ ἔμαθον ὅτι ὁ μὲν οἰκοδεσπότης ἀπέθανε κακῶς ἔχων καὶ καταγγεληθεὶς ἐπὶ ἀνηθικῇ πράξει, ἀπέθανε δὲ καὶ ἡ ἐπὶ κάλλει καὶ ἀγωγῇ διαπρέπουσα θυγάτηρ τῆς συζύγου τοῦ ἐκ πρώτου γάμου Σοφία, ἡ δ' ἀξιόλογος σύζυγός του, τῶν κτημάτων της πωληθέντων ὑπὸ τοῦ οἰνόφυλος ἀνδρός της, καὶ μείναντος ἀνευ ὁδοῦ, ἐμισθώθη ὡς ὑπὸ πρᾶτορα εἰς ξενοδοχεῖον, εἰς τὸ αὐτὸ δὲ καὶ ὁ υἱὸς της ὡς παρμαγάχειρος. Τῆς γυναικὸς ταύτης ὁ πρῶτος σύζυγος ἦτο δημοτικὸς σύμβουλος τοῦ Μονάχου.

Ἀπὸ τῆς πρώτης δ' ἡμέρας ἔσπευσα καὶ πρὸς τὸν Θεῖρσιον, ὃν ἐπανεἶδον μετὰ πλείστης χαρᾶς, καὶ ὅστις μοὶ ἔδωκε τὸ περὶ τοῦ Ἑρεχθείου ἔργον του. Παρ' αὐτῷ δὲ ἀπήντησα καὶ τὸν (ἀρχαιολόγον) καθηγητὴν Braun, ὅστις ὅμως δὲν μοὶ ἐνεποίησε μεγάλου ἀνθρώπου ἐντύπωσιν· προσέτι δὲ καὶ τὸν καλὸν σπουδαστὴν Νεροῦτσον, ὅστις ἔπειτα εἰς Ἀλεξάνδρειαν ἀποκαταστάς, κατέστη ἐπίσημος αἰγυπτιολόγος. Προσέτι ἐπεσκέφθην τὴν Καν Gasser χήραν τοῦ ποτὲ ἐν Ἑλλάδι πρέσβεως τῆς Βαυαρίας, τὸν ὑπουργὸν von den Pfaden, ὅστις μὲ προσεκάλεσεν εἰς συναναστροφὴν, τὸν σύμβουλον K. Rapp, τὸν Wendland, ἀδελφὸν τοῦ ἰδιαιτέρου Γραμματέως τοῦ Βασιλέως καὶ πρέσβυν εἰς Παρισίους, καὶ προσέτι τοὺς Perceval, Maurer καὶ Perglas, ἀπόντας, καὶ ἀπήντησα ἀπροσδοκῆτως τὸν Σινολόγον K. Neumann πρὸς ὃν,

ὅτε ἐπὶ τῆς πρώτης μου ἐπιδημίας ἐν Μονάχῳ τὸν εἶχον γνωρίσει παρὰ τῷ Θειρσίῳ, ὀλίγον συνεπάθουν, ἄνευ λόγου βεβαίως, διότι ἦδη, προτραπείς ὑπ' ἐμοῦ, μοι ἔπεμψε κινεζικά τινα βιβλία διὰ τὴν ἐθνικὴν βιβλιοθήκην. Τὸ θέατρον ἐπεσκέφθην τὸ πρῶτον ἐσπέρας, μετὰ τοῦ Κ. Ἀντωνοπούλου, Γραμματέως τοῦ Κ. Σχινᾶ καὶ εἶδον τοὺς Puritani.

Μετὰ πολιτικῶν δ' ἀνδρῶν κατὰ τὴν βραχεῖαν ἐν Μονάχῳ διαμονήν μου ἐλθὼν εἰς συνάφειαν, ἠθέλησα νὰ ἐπωφεληθῶ τῆς περιστάσεως ἵνα ἐρευνήσω περὶ τῶν σχέσεων τῶν Δανογερμανικῶν Δουκάτων, ἅτινα ἦδη τότε ἠπείλουν περιπλοκάς. Οὕτως ἔμαθον ὅτι κατὰ τὴν γερμανικὴν ἔποψιν τὸ Ὀλστέϊν, ὃν πάντοτε Γερμανικόν, καὶ τὸ Schleswig ὃν ἀνεξάρτητον, εἶχον ἀπὸ τινος τεθῆ διὰ προσωπικῆς ἐνώσεως ὑπὸ τὸ σκῆπτρον τοῦ Βασιλέως τῆς Δανίας· ὁ προκάτοχος ὅμως τοῦ βασιλεύσαντος ἐφ' ἧς ἐποχῆς ἐγὼ ταῦτα ἐσημείουν, ἠθέλησε διὰ τῆς λεγομένης ἀνοικτῆς ἐπιστολῆς (offener Brief) νὰ συγχωνεῖται ἀμφοτέρω μετὰ τῆς Δανίας. Τοῦτο ἐξῆψε στάσιν, ὑποκινήθεισαν κυρίως ὑπὸ τῶν Αὐγουστέμβουργων, οἵτινες εἶχον τὰ πρῶτα ἐπὶ τῆς διαδοχῆς τῶν Δουκάτων δικαιώματα. Ἄν ὅμως οὗτοι ἀπεκληροῦντο, ὥς τινες Δυνάμεις τότε ἠθελόν, ἡ διαδοχὴ θὰ περιήρχετο εἰς τὸ Ὀλδεμβούργον, πρὸς δ' ἀπηρέσκοντο τὰ ὑπὸ Γερμανικῶν ἰδεῶν ἐμφορούμενα κράτη καὶ ἐπροτίμων αὐτῶν τὴν προσωπικὴν ἐνωσιν μετὰ τῆς Δανίας, διότι τὸν Δούκα τοῦ Ὀλδεμβούργου ἐθεώρουν ὡς οὐχὶ τὴν πολιτικὴν τῆς Γερμανίας ἀσπαζόμενον, μὴ πρόθυμον νὰ ταχθῇ μετ' αὐτῆς, καὶ ἐπιδιώκοντα τῶν πορθμῶν τὴν ἀνεξαρτησίαν. Ἦν δ' οὐ μικρὰ ἔκτοτε ἡ ῥοπὴ τῶν πνευμάτων καὶ ὑπόκωφος ὑπῆρχεν ἦδη βρασμός καὶ πολλὴ ἐνέργεια ὑπὲρ τῆς Γερμανικῆς ἐνότητος. Οὕτως, ἐπειδὴ ὁ Ἐκλέκτωρ τοῦ Hess Cassel, υἱὸς ἀδελφῆς τοῦ Βασιλέως τῆς Δανίας, διεφώνει πρὸς τὴν Δίαιταν, φοβούμενος μὴ συγχωνευθῇ, διὰ τοῦτο αἱ βουλαὶ του, αὐτὴν ταύτην τὴν συγχώνευσιν ἐπιδιώκουσαι, τῷ ἡρνοῦντο τοὺς φόρους· καὶ ὅτε ἐκεῖνος τὰς διέλυεν, αἱ νέαι ἐρχόμεναι ἡρνοῦντο αὐτοὺς καὶ πάλιν, καὶ ὅτε ἠθέλησε νὰ

τούς εἰσπράττει ἄνευ προϋπολογισμοῦ, οἱ δημόσιοι ὑπηρεταὶ δὲν τῷ ὑπήκουον καὶ οἱ στρατιωτικοὶ παρητοῦντο. Ὑπὲρ αὐτοῦ δ' ἐκηρύττοντο μόνοι οἱ Βαυαροὶ καὶ οἱ Αὐστριακοί.

Ἡ Κυρία Σχινᾶ (τὸ γένος Χαντζερῆ καὶ πρῶτην Κυρία Βάλσα) ἦν κλινήρης, καθ' ὃ ἐπίτοκος, καὶ ἐγέννησεν υἱὸν ἐν ᾧ διέμενον ἐκεῖ, δι' ὃ ὀλίγας ὥρας μόνον πρὸ τῆς ἀπελεύσεώς μου εἰσῆλθον παρ' αὐτῇ νὰ τὴν ἀποχαιρετήσω. Κατὰ παράκλησιν τοῦ φίλου μου Σχινᾶ, ἐπεσκέφθην καὶ τὴν πενθεράν του, παρ' ἣ ἐπρόσπαθησα νὰ ἐξαλείψω ἀδίκους τινὰς δυσαρесκείας ἃς ἐφαίνετο ἔχουσα κατὰ τοῦ γαμβροῦ της, καὶ εὐτυχῶς μετὰ τινὰς ἀντιρρήσεις ἐνέδωκεν εἰς τὰς παρατηρήσεις μου. Ὁ ὑπασπιστὴς τῆς Α. Μ. Ν. Μιαούλης μὲ παρεκάλεσε νὰ μεσιτεύσω παρὰ τῷ Κ^ω Πρέσβει ὅπως μὴ ἀρνηθῇ Ἑλληνικὸν διαβατήριον εἰς νέαν τινὰ Βαυαρίδα, ἥτις ἐν Ἑλλάδι γεννηθεῖσα ἤθελε νὰ μεταβῇ εἰς Ἀθήνας. Τοῦτο δὲ καὶ ἐπιτυχῶς κατώρθωσα.

Τέλος δ' ἀπῆλθον ἐκ Μονάχου τὴν 22 Ὀκτωβρίου (3 Νοεμβρίου) ἡμέραν Κυριακὴν, περὶ τὰς 10¹/₂ τὴν νύκτα, καὶ ἐξημερώθημεν εἰς Wassenburg. Ἡ ἡμέρα ἦν ὡραία, καὶ ἡ ὁδὸς γραφικωτάτη μέχρι τῆς ὡραίας Σαλσβούργης, ὅπου ἐφθάσαμεν εἰς τὰς 2. Ἀπῆλθον δὲ μόνος μεθ' ἐνὸς χωρικοῦ συνοδοιπόρου περὶ τὰς 7. καὶ ἔκτοτε εἶχον καιρὸν ἄθλιον δι' ὅλης τῆς νυκτός. Τὴν δ' ἐπαύριον ἐγευμάτισα εἰς Ischel. Ἐκεῖ εἰς τὴν τράπεζαν ἐγνωρίσθην μετ' ἀξιωματικοῦ, ὅστις μοὶ διηγήθη ὅτι ἐν τῷ περιχώρῳ ἀνασκάπτονται κελτικοὶ τάφοι, ἐν οἷς εὐρίσκονται σκελετοὶ ὀλόκληροι, ἀγγεῖα ἄτεχνα, κοσμήματα μετάλλινα ἔχοντα συγκαθηλωμένον τὸν χαλκὸν καὶ οὐχὶ συγκεκολλημένον, ἀγνωστομένης ἔτι ἐπὶ τῆς κατασκευῆς των τῆς τέχνης τῆς συγκολλήσεως. Μετὰ τοῦ ἀξιωματικοῦ δὲ τούτου, καὶ τινος κυρίας ἦν συνώδευε, ἐξηκολουθήσαμεν διὰ τῆς νυκτός ὅλης, διερχόμενοι ὡραίας κοιλάδας, καὶ τὸ πρωὶ τῆς Τετάρτης ἤμεθα εἰς Brunk, ὅθεν ἀνεχωρήσαμεν περὶ τὰς 5, καὶ διὰ χαριέντων λόφων ἀφίχθημεν περὶ τὰς 8 εἰς τὴν ὡραίαν πόλιν Γράτζ καὶ τὴν παρ' αὐτῇ πεδιάδα Βαγράμ. Εἰς τὰς 10¹/₂

δ' ἤλθομεν εἰς Μαρβούργ ὅπου ἦν γέφυρα 65 ἀψίδων, καὶ σύριγγ φωταγωγουμένη, καὶ πρὸς μεσημβρίαν ἤμεθα ὑπὸ τὰς ἀποτόμους ὄχθας τοῦ Σάβα (Saw), ὅπου εἰσῆλθον εἰς τὴν ἄμαξαν ἡμῶν τέσσαρες ἄνθρωποι ἐκ Σέμλίνου, οἵτινες, ἵνα μὴ ἐννοῶνται ὑπὸ τῶν παρακαθημένων, ἤρχισαν νὰ ὁμιλῶσιν Ἑλληνιστί!

Περὶ τὰς 6 ἐφθάσαμεν εἰς Λαϊδαχ, τὴν ἱστορικὴν πόλιν διὰ τὸ ἐνταῦθα ἄλλοτε συνελθόν καὶ τὴν τῆς Ἑλλάδος τύχην ἐν ἄλλοις ἐνδιαφέρον τῶν ἡγεμόνων συνέδριον. Ἐνταῦθα ὁ σιδηρόδρομος ἔληγε, καὶ εἰς ταχυδρομικῆς ἀμάξης (Eilwagen) ὁδηγὸς καταλαβὼν με μ' ἐπεισεν αὐτὸν νὰ προτιμήσω τῶν ἄλλων, οἵτινες παρέστησαν, διότι θὰ μ' ἔφερεν ἀναπαυτικώτερον καὶ ταχύτερον εἰς Τεργέστην.

Ἄλλ' ἐν τούτοις, ἐν ᾧ αἱ ἄλλαι ἄμαξαι ἀνεχώρουν ἡ μία μετὰ τὴν ἄλλην, περιεμένομεν ἡμεῖς, διότι ὡς ἐξώρας ἐμάθομεν, εἰς τῶν συνοδοιπόρων ἐν τῇ ἀμάξῃ ἐκεῖνη ἦν κηπουρός, στελλόμενος ἐκ Μεκλεμβούργης εἰς τὸν Σουλτάνον, καὶ ἐν τῶν κιβωτίων αὐτοῦ εἶχε θραυσθῇ καὶ τῷ κατασκευάζετο νέον! Τρεῖς ὥρας ἐπεριμένοντες οὕτω, μετ' ἧς κατέλαβον τὴν θέσιν μου εἰς τὰ ἔμπρὸς τῆς ἀμάξης παρὰ τὸν ἡνίοχον, ἕνα ἡμεῖς μόνος καὶ ἡσυχος. Ἄλλ' ἐντὸς ὀλίγου, ἤλθεν ὁ ὁδηγὸς καὶ μοι εἶπεν ὅτι ἡ θέσις μου ἦν ἄλλη, ἐντὸς καὶ εἰς τὸ ὀπίσθιον τμήμα τῆς ἀμάξης, καὶ μὲ ὠδήγησε, χωρὶς νὰ ἐννοήσω τὸν λόγον τῆς μεταθέσεως. Ἐγκατεκλείσθημεν δέ, τέσσαρες, ὧν οἱ τρεῖς λίαν σωματώδεις, εἰς στενόχωρον κλωβόν, μόλις ἱκανῶς εὐρύν δι' ἕνα, καὶ οὕτω διενυκτερεύσαμεν συνθλιβόμενοι καὶ ἄγρυπνοι, ἐγὼ καὶ οἱ ἄλλοι. Τὸ δὲ σῶμα τῆς ἀμάξης περιεῖχε λοχαγὸν αὐστριακὸν νεόνυμφον, ὡς ἐμάθον, μετὰ τῆς συζύγου του, τῆς μητρὸς αὐτῆς, καὶ ἐνὸς στρατιωτικοῦ ἱατροῦ. Εἰς δὲ τὸ ἔμπρὸς ἔλαβον τὴν θέσιν ἣν ἐγὼ εἶχον πρώτην ἐκλέξει νέα τις ὠραιότητα καὶ εἰς βάναντος συνοδοιπόρος, νομίζω ὁ κηπουρός, ἐκεῖ κατ' ἀρχὰς μετ' αὐτῆς συναντηθεὶς καὶ ὅστις ἦν ὁ ἀπαιτήσας τὴν ἐκεῖθεν μετάθεσίν μου.

Τὴν Πέμπτην δὲ 26 Ὀκτωβρίου (7 Νοεμβρίου) ἀφίχθημεν εἰς τὰς 2 εἰς Τεργέστην, ὅπου ἡ νέα συνοδοιπόρος μοι εἶπεν ὅτι θὰ ἦν

ρόθυμος νὰ ἐξακολουθήσῃ μέχρις Ἑλλάδος, ἂν εὔρισκεν εὐκαιρίαν· ἀλλὰ δὲν τὴν εὔρε.

Βοηθεία δὲ τοῦ προξένου ἡμῶν Κ. Μαντσουράνη, ἐπεβιβάσθη περὶ τὰς 5 εἰς τὸ ἀτμόπλοιον Ἀφρικὴν, πλοιαρχούμενον ὑπὸ τοῦ κ. Persy, αὐτοῦ ἐκείνου ὅστις μὲ εἶχε πρό τινων μηνῶν φέρει ἀνταῦθα ἐκ Σῦρου, καὶ ἀπήλθομεν ἔχοντες αἶθριον οὐρανὸν καὶ καιρὸν λαμπρόν.

Εἰς τὴν πρώτην θέσιν εἶχον συνοδοιπόρους τὸν Κον καὶ τὴν Καν Watson, πλουσίαν γραίαν ἐκ Σκωτίας παρὰ Abotsford, ὁδοιποροῦσαν διὰ τὴν υἱεὶαν τῆς, καὶ ἤδη ἀπερχομένην ἐκ δευτέρου εἰς τοῦ Νείλου τοὺς καταρράκτας. Ἄλλος δὲ νέος Ἀγγλος, μετὰ τῆς γυναικὸς του, πρεσβυτέρας αὐτοῦ, ἀπήρχοντο εἰς Ἱερουσαλήμ· καὶ νέος ἔμπορος Γερμανός, ὅστις ἦν πολλάκις ἐν Ἀθήναις, καὶ ἐγνώριζε τὸν Λεβιδὴν, ἔλεγε τῷ Βασιλέα ζῶον, ἐψέλλιζε ἀγγλικά, καὶ ἔπαιζεν ἁρμόνιον. Ἡ Κ^ς Watson ἦν γυνὴ πολυπείρος, πολλὰ ἰδοῦσα καὶ πολλὰ διηγουμένη. Οὗτος μὲν ἔλεγε ὅτι ὁ διοικητὴς τῆς Μελίτης, βαρυνόμενος τὴν πολλὴν τῶν καθολικῶν ἐνοριακὴν κωδωνοκρουσίαν, διέταξε τοὺς τυμπανιστάς του νὰ γυμνάζωνται κατὰ τὴν ὥραν αὐτῆς ὑπὸ τὰ παράθυρα τοῦ ἐπισκόπου, μέχρις οὗ οὗτος ἀπεφάσισε νὰ παραιτηθῇ τῶν κωδῶνων. Ὁμοίως μὲς διηγεῖτο ὅτι ὅτε Ἀγγλοι στρατιῶται περιύβρισαν αὐτόθι πομπὴν θρησκευτικὴν (procession), ὁ ἐπίσκοπος ἐμήνυσεν ὅτι λυπεῖται, διότι ἂν ἐπαναληφθῇ τοιαύτη σκηνή, θὰ χυθῇ αἷμα· ὁ δὲ διοικητὴς ἀντεμήνυσεν ὅτι λυπεῖται, ἀλλ' ἂν χυθῇ αἷμα, θὰ στήσῃ τὰ κανόνιά του εἰς τὰ ἄκρα ὅλων τῶν ὁδῶν, καὶ θὰ πετάξῃ τὴν Μελίτην εἰς τὸν ἀέρα. Εὐγενὴς καὶ πατρικὸς τῷ ὄντι διοικητής!

Εἰς δὲ τὴν δευτέραν θέσιν ἔπλεεν ὁ ἐκ Μεκλεμβέργης κηπουρός, καὶ μετ' αὐτοῦ νέα ἀπερχομένη εἰς Ἀλεξάνδρειαν πρὸς τὴν θείαν τῆς, καλουμένην, ὡς ἔλεγε, Σεβαστοπούλου· καὶ δύο Φραγκισκανοί, ἐκ τοῦ ἐν Βιέννῃ παραρτήματος τῆς Προπαγάνδας τῆς Ῥώμης, ἀπερχόμενοι εἰς Ἰόπην καὶ Ἱεροσόλυμα διὰ τοὺς ἐνεῖσε κατα-

φυγόντας Ούγγρους, καὶ ἵνα τοὺς κακοπίστους προσηλυτίσωσι. Τούτων ἐπροσπάθησα νὰ μεταπείσω τὸν ἕνα, ὅτι ἄσκοπον καὶ ἥκιστα χριστιανικὸν μοὶ φαίνεται νὰ προσπαθῶσι νὰ κλονίσωσι τὴν πίστιν τῶν ἑτεροδόξων χριστιανῶν, ὅτι δὲ καὶ τοὺς βαρβάρους καὶ ἄλλοθρήσκους μᾶλλον πρέπει διὰ παραδείγματος, καὶ φιλικῶς αὐτοὺς οἰκειούμενοι νὰ κατορθῶσι νὰ μεταπείθωσιν εἰς τὴν χριστιανικὴν ἠθικὴν. Τοῦτο ἀναγνωρίζων αὐτὸς καὶ συνομολογῶν, μοὶ διηγήθη περί τινος Kusblocher καλουμένου, καθολικοῦ ἱερέως, ὅστις ἀγοράσας ἐν Ἀφρικῇ παῖδάς τινας Νουμιδούς, ἐξέμαθε τὴν γλῶσσάν των, καὶ εἶτα, προχωρήσας εἰς Νουμιδίαν, ἐγένετο δεκτός ὑπὸ τῶν ἀγρίων, ὁ δὲ Βασιλεὺς τῆς χώρας τῷ εἶπεν ὅτι καθ' ἃ ἐννοεῖ, ὁ Θεὸς ἐστὶ πατὴρ τῶν λευκῶν, ἀλλ' ἀποκρούει τοὺς μαύρους· ἐκεῖνος ὅμως τὸν ἐνεθάρρυνε, καὶ ἐδίδαξε τὸν χριστιανισμόν πρὸ πάντων εἰς τὰ παιδία. Ἐσπέραν δέ τινα, τὴν προτεραίαν τῆς ἡμέρας τῆς βαπτίσεως των, ὅφ' εὖ συμπροσηυχήθη μετ' αὐτῶν, τὰ ἑπεμύμενα κοιμηθῶσιν· ἀλλὰ πρὸς τὸ πρωὶ εὗρεν ὅτι ἦσαν ἐτι ἐξυπνά. — «Τί ἐκάμετε ὅλην τὴν νύκτα; τὰ ἠρώτησε. — «Παρεκαλοῦμεν τὸν Θεὸν νὰ μὴ ἀποθάνωμεν ὡς αὔριον», ἀπεκρίθησαν.

Τὸ Σάββατον 28 Ὀκτωβρίου (9 N.) τὸ πρωί, ἐν πλήρει γαλήνῃ ἐπλέομεν ἀπέναντι τῆς Αὐλῶνος ἐν Ἀλβανίᾳ, καὶ εἶχομεν ἀπέναντι ἡμῶν ὄρος πετρῶδες, μετὰ σπανίων ἐλαιοφύτων κοιλάδων, τὸ πλεῖστον, ὡς μοὶ εἶπον, ὑπὸ ληστῶν κατοικούμενον.

Εἰς τὰς 4 δὲ μ. μ. προσωρμίσθημεν εἰς Κέρκυραν, ὅθεν ἀντικρυ ἐβλέπομεν τὸ Βουθρωτόν, μικρὰν πολίχνην, ἣ μᾶλλον ἐπίνειον, ὑπὲρ αὐτὸ δὲ τὴν Ῥάχιν, κατακεκαλυμμένην ὑπὸ μικρῶν χωρίων διεσπαρμένων. Περαιτέρω δ' ἐφαίνετο τὸ Δέλβινον. Ἐπὶ τῆς νήσου δ' ἔθελγον τὴν ὄψιν ἡμῶν τὸ ὠραῖον χωρίον οἱ Ποταμοί, ἡ Νέα Πάργα, καὶ ἐπέκεινα ἡ πόλις, καὶ εἰς μικρὰν ἀπόστασιν ὁ βράχος ὁ λεγόμενος τὸ Καράβι τοῦ Ὀδυσσέως.

Ἐμείναμεν δὲ πρὸ τῆς Κερκύρας ἠγκυροβολημένοι μέχρι τῆς Κυριακῆς, 3 1/2 μ. μ. καὶ τότε ἀνήχθημεν, σφοδροῦ πνέοντος τοῦ

ἀνέμου, καὶ κοίλης οὐσῆς τῆς θαλάσσης μέχρι μεσονυκτίου, ὅτε εἰσῆλθομεν εἰς τὸν πορθμὸν τῆς Κεφαλληνίας, κατὰ δὲ τὴν 3 τῆς πρωΐας ἠγκυροβολήσαμεν εἰς Ζάκυνθον.

Περὶ τὴν 7ην δὲ τῆς ἐπαύριον (Δευτέρας), ἐκ Ζακύνθου ἀνα-
 θέντες ἐφθάσαμεν τὴν μεσημβρίαν ἀπέναντι τοῦ Ναβαρίνου, καὶ
 περὶ τὴν 1 μεταξὺ Μεθώνης καὶ Σαπιέντσας. Περὶ δὲ τὰς 2, ἀρι-
 στερῶς ἡμῶν, μακρὰν ἐντὸς τοῦ κόλπου ἐβλέπομεν τὸ στεφάνης
 σχῆμα ἔχον φρούριον τῆς Κορώνης, καὶ περὶ τὸ ἐσπέρας παρεπλεύ-
 σαμεν τὸ ἀπότομον ἀκρωτήριον τοῦ Μαλέα, σχηματιζόμενον εἰς
 μέγα εἰσέχον ἡμικύκλιον. Περὶ τὰς 7 δὲ διήλθομεν μεταξὺ τῶν
 πετρωδῶν ἀκτῶν τῶν Κυθήρων καὶ τοῦ Ταινάρου, εἰς οὗ τὴν δυτι-
 κὴν ῥάχιν, ἐπὶ τοῦ ἐρυθροφαίου βράχου, ἐβλέπομεν διεσπαρμένα
 λευκά τινα πολίχνια μετὰ πύργων, χωρὶς οὐδενὸς δένδρου ἢ πρασί-
 νου φυτοῦ. Εἶχε κοπάσει δ' ὁ ἄνεμος καὶ ἦν χαριεστὰτῃ ἡ νύξ.

Τὴν Τρίτην δέ, 31 Ὀκτωβρίου (19 N.), διαπλεύσαντες κατὰ
 τὰ χαράγματα τὰς Κυκλάδας, ἐφθάσαμεν εἰς τὰς 7 εἰς Σῦρον,
 ὅπου ἀπεβιβάσθημεν εἰς ἔρημον καὶ πετρώδη ἀκτὴν ἵνα ὑποστῶ πεν-
 θήμερον κάθαρσιν, εἰ καὶ ἡ Εὐρώπη δὲν εἶχεν ἀπαιτήσῃ τοιαύτην
 παρ' ἐμοῦ ὅτε ἐξ Ἑλλάδος εἰς αὐτὴν προσηρόμενη. Ἀλλ' ἐν τού-
 τοις εἶχον ἀναφανῇ πολλαχοῦ χολέρας συμπτώματα.

Εἰς τὸ μονῆρες δωμάτιον τοῦ σχεδὸν ἀκατοικήτου λοιμοκαθαρ-
 τηρίου διέτριψα λοιπὸν πέντε ἡμέρας μέχρι τῆς 4 Νοεμβρίου, περι-
 λαμβανομένης, μετ' οὐδενὸς συναναστρεφόμενος καὶ μόλις ἔχων
 ποῦ νὰ κινῶμαι· ἀλλ' ἵνα μὴ παρέλθῃ ματαίως ὁ χρόνος, φρονῶν
 ὅτι ἡ καλλιέργεια τῆς Εὐρωπαϊκῆς μουσικῆς ἦν καὶ αὕτῃ ἀναγ-
 καία εἰς τὴν πρόοδον καὶ ἀνάπτυξιν τῆς Ἑλλάδος εἰς τὸν πολιτι-
 σμόν, ἡσχολήθην εἰς τὸ διάστημα τοῦτο συντάττων τινὰ ᾠσματα
 κατὰ γνωστὰς μελωδίας, ὧν τὴν μουσικὴν εἶχον λάβει παρ' ἐνὸς
 τῶν κατὰ τὸν πλοῦν συνοδοιπόρων μου. Οὕτως ὁ χρόνος δὲν μοὶ
 ἐφάνη μακρός, οὐδ' ἐνταῦθα, ὡς σχεδὸν οὐδέποτε καὶ πρὶν· διότι
 πλὴν ἐν τοῖς πλοίοις ὅτε κατειχόμεν ὑπὸ ναυτίας, ἢ πλὴν ἐν ταῖς
 μεγάλαις καὶ ἐπισήμοις συναναστροφαῖς, πανταχοῦ καὶ πάντοτε,

ἂν μοι ἔλειπεν ὑλικὴ ἐνασχόλησις, ἐπρόσπαθουν νὰ καταφύγω εἰς διανοητικὴν. Τούτου ἔνεκα, πλὴν τῶν ἄλλων λόγων, οὐδέποτε ἐπεδόθην εἰς χαρτοπαιξίαν, οὐδ' εὔρον τινὰ εὐχαρίστησιν εἰς τὰ τοιαύτης φύσεως παίγνια, ὡς οὐδ' ἀνεγνώρισα ἢ ἡσθάνθην ποτὲ τὴν ἀνάγκην νὰ φονεύσω τὸν καιρὸν, ὡς λέγουσιν οἱ Γάλλοι, εὐρίσκων ἐξ ἐναντίας ὅτι ἀναλόγως τῶν ὅσα ἔχει τις νὰ πράξῃ ἢ νὰ μάθῃ ὁ καιρὸς ἄνευ ἡμετέρας βοηθείας αὐτοκτονεῖ, καὶ μετὰ λυπηρᾶς ταχύτητος μάλιστα· καὶ παράδοξον ἀνακολουθίαν προσάπτω τοῖς παραπονουμένοις ὅτι ὁ καιρὸς τοῦ βίου ἐστὶ βραχύς, καὶ ὅμως παντοῖα τεχναζομένοις ἵνα τὸν βοηθῶσι εἰς τὸ ν' ἀποβαίνειν βραχύτερος.

Εἰς Σῦρον ἐξελθὼν ἔμεινα μέχρι τῆς 8ης Νοεμβρίου, συνεχῶς ἐπισκεπτόμενος τὸν ἀρχαῖον οἰκοδιδάσκαλόν μου κ. Χρηστίδην, νομάρχην τότε τῶν Κυκλάδων. Ἐπείσαν δ' ἀπεβιβασθεῖς εἰς αὐστρίακὸν ἀτμόπλοιο, ἀπέβην τὴν πρωΐαν τῆς Πέμπτης (9/21 Νοεμβρίου) εἰς Πειραιᾶ.

Ἐν Ἑλλάδι ἐκ νέου.

Ἐπανελθὼν εἰς Ἀθήνας, καὶ οἰκῶν μόνος μετὰ τῶν γονέων μου, ἐπανελάβον τὴν ἐκτέλεσιν τῶν καθηκόντων μου ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ, ἤρχισα τὴν σύνταξιν τοῦ Δευτέρου τόμου τῶν *Antiquités Helléniques*, καὶ ἐπεδόθην πάλιν εἰς τὴν ἐπιμέλειαν τῆς ἀρχαιολογικῆς ἐταιρίας.

Ἀλλὰ διατρέξας τὰ γενόμενα ἐπὶ τῆς ἀπουσίας μου, εὔρον ὅτι ὁ Σύλλογος ἐξελέξατο ὡς μέλος ἀντεπιστέλλον . . . ἓνα ἄγνωστον Γερμανὸν φαρμακοπώλην ἐν Πειραιεῖ. Τοῦτο ὑπῆρξε δι' ἐμέ δευτέρα καὶ ἐπαρκὴς ἀπόδειξις ὅτι τὸ σχέδιόν μου περὶ μεταρρύθμισεως τῆς ἐταιρίας εἰς πυρῆνα Ἀκαδημίας οὐδόλως ἐνοήθη παρὰ τῶν εἰσφρησάντων εἰς αὐτήν, καὶ ἐναυάγει ἐντελῶς εἰς χεῖράς των.

εἰς τὴν πρώτην λοιπὸν συνεδρίασιν παρέστησα ὅτι κατὰ τὸν κανονισμόν ἀντεπιστέλλοντα μέλη ὤφειλον νὰ ἐκλέγωνται μόνοι οἱ ἐξοχώτατοι τῶν ἀπανταχοῦ πεπαιδευμένων, εἰς ἀριθμὸν ὠρισμένον καὶ μικρὸν ἀποκλείοντα πλείστους, ὥστε ἡ ἐκλογὴ ἔπρεπε νὰ διαβρίνη τοὺς πάντων προέχοντας, ἐν οἷς δὲν ἐδύνατο βεβχίως νὰ καταριθμηθῇ ὁ ὑπὸ τοῦ συλλόγου ἐκλεχθεὶς, οὐδὲ τις τῶν ἐπισήμων αρχαιολόγων ὡς μεγάλην τιμὴν θὰ ἐθεώρει ἂν ἐξελέγετο συνάδελφος τοῦ ἐν Πειραιεὶ φαρμακοποιοῦ.

Ἄλλ' οἱ λόγοι μου εἰς οὐδὲν ἴσχυσαν, καὶ δυσφορῶν διὰ τὴν ματαίωσιν τῶν περὶ μεταρρύθμισεως τῆς ἐταιρίας προθέσεών μου, ἔγραψα πρὸς τὸν πρῶτον πρόεδρον αὐτῆς, τότε δ' ἐν Κωνσταντινουπόλει πρεσβεύοντα Κ. Ρίζον, ὅστις τὰς προθέσεις μου ἐγνώριζε καὶ ἐνέκρινε, καὶ τῷ ἐξέφραζον μετὰ πολλῆς ἀδημονίας τὴν λύπην μου διότι ἄνθρωποι μὴ κατανοοῦντες τὴν σπουδαιότητα τοῦ σχεδίου ἡμῶν, ἐματαίωσαν αὐτό, καὶ προσέθηκα ὅτι σκοπὸν εἶχον, ὑποτιορύτους οἰωνοὺς, νὰ παραιτηθῶ τῆς ἐταιρίας. Ὁ κ. Ρίζος μοὶ ἀπηντήσας προτρέπων με νὰ μείνω εἰς τὴν θέσιν μου, ἀδιαφορῶν διὰ τοὺς κακῶς διέποντας τὰ τῆς ἐταιρίας, οἵτινες, ἐπέλεγεν, εἰσὶ «μαμούδια, καὶ οὐχὶ Μαμμουθ μεγαλόθηρες».

Πεισθεὶς ἐπομένως ἐνέμεινα εἰς τὴν θέσιν μου μέχρι τῆς ἐποχῆς καθ' ἣν ἐγένετο ἡ ψηφοφορία πρὸς μερικὴν συμπλήρωσιν τοῦ συλλόγου, ὅτε δηλαδὴ, κατὰ τὸν νέον κανονισμόν, τὰ πρὸ ἐνὸς ἔτους ἐκλεγόμενα μέλη, ὤφειλον νὰ προσεκλέξωσιν ἕτερά τινα συγκαταταχθησόμενα μετ' αὐτῶν, καὶ τοῦτο ἔδει νὰ ἐξακολουθῇ ἀπὸ ἔτους εἰς ἔτος, μέχρι τῆς συμπληρώσεως τοῦ ὅλου κεκανονισμένου ἀριθμοῦ τῶν βουλευομένων λεγομένων μελῶν. Ἡ ἐκλογὴ αὕτη ἐγένετο, ἂν δὲν ἀπατῶμαι, κατὰ Μάϊον τοῦ 1851. Ἀλλὰ τότε νέον μοὶ ἐδόθη δεῖγμα ὅτι τὰ πλεῖστα τῶν ἤδη τὸν σύλλογον ἀποτελούντων μελῶν ἢ δὲν κατενόησαν τὸν σκοπὸν τοῦ νέου ὀργανισμοῦ, ἢ ἡδιαφόρουν δι' αὐτόν, ἐν πάσῃ περιπτώσει ὅμως ὅτι κατέστρεφον αὐτόν ἀνεπανορθώτως. Πρὸ τῆς ἐκλογῆς, λαβὼν τὸν λόγον, ἀνέπτυξα ὅτι ὁ Σύλλογος πρέπει νὰ λάβῃ χαρακτῆρα Ἀκαδημίας, ἢ

τοῦλάχιστον τμήματος Ἀκαδημίας, ἀρχαιολογικῆς, καὶ ἐπομένως νὰ συμπληρωθῇ δι' ἐκλογῆς τῶν ἐπιστημοτέρων ἐκ τῶν παρ' ἡμῖν δι' ἀρχαιολογικῶν ἢ ἱστορικῶν γνώσεων διακρινομένων λογίων. Προέβημεν δὲ ἔπειτα εἰς τὴν ἐκλογήν. Ἀλλ' αὕτη εὐθὺς μοὶ ἀπέδειξεν ὅτι μάταιοι ἦσαν οἱ λόγοι μου. Οἱ ἐκλεχθέντες ἦσαν πᾶν ἄλλο ἢ ἔξοχοι λόγοι, ἀρχαιολόγοι ἢ ἱστορικοί, ἦσαν ἀπλῶς φίλοι τοῦ προέδρου καὶ τῶν μετ' αὐτοῦ παρὰ τὸ πνεῦμα τοῦ κανονισμοῦ εἰς τὸν Σύλλογον εἰσελθόντων.

Τότε ἐπανῆλθον ἀμέσως εἰς τὴν πρώτην ἀπόφασίν μου. Ἀφ' οὗ ἐνήργησα εἰς τὴν συνεδρίασιν ἐκείνην ὡς γραμματεὺς, καὶ μετὰ ταῦτα ἐξετέλεσα τὰ ἐν αὐτῷ ἀποφασισθέντα, ἔπεμψα εἰς τὸν πρόεδρον ἑγγράφον τὴν παραίτησίν μου, ἣν ἐδικαιολόγησα ὅμως οὐχὶ ἐπὶ τῶν γενομένων, ἀλλ', ἵνα μὴ προσβάλω οὐδένα, διὰ τῆς προφάσεως ὅτι αἱ ἄλλαι μου ἀσχολίαι δὲν μοὶ ἄφινον τὸν καιρὸν νὰ ἐκτελῶ χρέη καὶ ἐν τῇ ἐταιρίᾳ.

Γενομένης δὲ δεκτῆς τῆς παραίτησεως, μὲ ἀνεδέχθη ὡς γραμματεὺς τοῦ συλλόγου καὶ τῆς ἐταιρίας ὁ κ. Εὐστρατιάδης, νέος εὐδοκίμως μὲν σπουδᾶσας ἐν Γερμανίᾳ, ἀλλ' ὅστις δὲν εἶχεν εἰσέτι τὰ ἐπιστημονικὰ προσόντα τὰ κατὰ τὸν κανονισμὸν ἀπαιτούμενα, ἵνα καταλάβῃ θέσιν ἐν τῷ συλλόγῳ, ὅτε ὁ Ἀσώπιος, ὁ Κ. Παπαρρήγόπουλος ἦσαν ἀποκεκλεισμένοι.

Οὐχ ἥττον μοὶ ἐπεφυλάττετο ἡ εὐχαρίστησις τοῦ νὰ ἴδω ὅτι διὰ τῆς ἀποχωρήσεώς μου ἀπὸ τῆς Ἐταιρίας ὠφέλησα τῇ ἐπιστήμῃ ἴσως περισσότερον ἢ ὅ,τι ἐδυνάμην διὰ τῆς ὑπηρεσίας μου. Ἐφορος τῶν Ἀρχαιοτήτων ἦν τότε ὁ Κυριακὸς Πιτάκης, ἀνὴρ ἐπὶ τοῦ ἀγῶνος ὀλίγα τινὰ καὶ ἄτακτα σπουδᾶσας, ἐπομένως ἀτελῆς τὰς γνώσεις καὶ προσέτι στερούμενος ὀξυνοίας καὶ εὐθυκρισίας, ἀφ' ἑτέρου ὅμως ὑπὸ διακαοῦς ζήλου πρὸς τὰς πατρίους ἀρχαιοτάτας ἐμπνεόμενος. Καὶ ταύτην ὅμως τὴν ἀγαθὴν αὐτοῦ ἰδιότητα, δι' ἧς οὐκ ὀλίγον ὠφέλησε, μάλιστα ἐπὶ τουρκοκρατίας, ὅτε αἱ ἀρχαιοτάτες τῶν Ἀθηνῶν ἦσαν ἀπροστάτευτοι καὶ εἰς καταστροφὴν ἐκτεθειμένοι, ἤλάττου καὶ συνεσκίαζεν ἡ πρὸς μικρολόγον ἀρχαιο-

λογικὴν ζηλοτυπίαν ῥέπουσα διάθεσις αὐτοῦ. Πρὸς τ' ἀρχαῖα μνημεῖα ἔτρεφε φιλοστοργίαν ἐγωῖστικῶς, οὕτως εἶπεῖν, ἀποκλειστικὴν, καὶ ἤθελε μόνος νὰ ἄρχῃ ἐπ' αὐτῶν, νὰ γνωρίζῃ αὐτῶν τὰ μυστήρια, νὰ διαθέτῃ αὐτά, καί, τὸ δεινότερον, νὰ τὰ δημοσιεύῃ. Ὁ περιώνυμος Boeck, εἰς ὃν ἐπὶ μακρὸν χρόνον ἔπεμπεν ἐπ' ἀντιμισθίᾳ ἀντίγραφα ἐπιγραφῶν, πολλῶν τῶν ἐκδοθεισῶν ἐν τῷ «Σώματι τῶν ἐπιγραφῶν» (Corpus inscriptionum), ἀπέδωκεν εἰς αὐτὸν καὶ δολιότητα ἐκ φιλοκερδίας, ἐν τοῖς προοιμίοις τοῦ εἰπὼν ὅτι ὁ «mendax Pittaces» πολλάκις τῷ ἐκοινοποίησεν ἐπιγραφὴν εἰς δύο ἢ πλείονα τμήματα διαιρῶν αὐτήν, καὶ εἰς ἕκαστον τμήμα ἄλλον τόπον εὐρέσεως ἀποδίδων, ἢ τῷ ἐπέστελλε κατὰ διαφόρους χρόνους τὴν αὐτὴν ἐπιγραφὴν ὀλίγον ἡλλοιωμένην, δι᾽ ἰσχυριζόμενος ὅτι ἄλλαχού εὐρέθη ἑκάτερον τῶν πρωτοτύπων, ἵνα οἷς καὶ πολλάκις πληρόνεται διὰ τὴν αὐτήν. Ἐγὼ ὅμως ἐν τῷ προοιμίῳ τοῦ πρώτου τόμου τῶν ἐπιγραφῶν μου ἀπέκρουσα τὸν τοιοῦτον ψόγον τοῦ Βακίου, καὶ ὑπερήσπισα τὴν τιμιότητα τοῦ χαρακτῆρος τοῦ Πιττάκη, διότι ἐγνώριζον ὅτι ἡ ἔλλειψις τῆς ἀκριβείας περὶ τὰς ἀντιγραφάς, καὶ περὶ τὰς σημειώσεις τοῦ χώρου τῆς εὐρέσεως καὶ περὶ τὰ λοιπὰ ἔπρεπε δικαιότερον εἰς ἔλλειψιν τῆς ἀπαιτουμένης προσοχῆς παρὰ εἰς ἀνῆθικὸν προαίρεσιν ν' ἀποδοθῶσι. Καὶ τὴν θέσιν ὃ' αὐτοῦ ὡς γενικοῦ ἐφόρου κυρίως τὴν ὤφειλεν εἰς ἐμέ, διότι, καίτοι γνωρίζων τὴν μεγάλην ἐπιστημονικὴν ὑπεροχὴν τοῦ κ. Ῥόσς, τοῦ ἐπιμόνως καὶ δικαίως καὶ ὑπὸ τῆς Αὐλῆς ὑποστηριζομένου, οὐχ ἤττον ὅτε τὸν εἶδον ἀξιοῦντα νὰ ἐνεργῇ ἀνεξαρτήτως τῆς Ἑλληνικῆς κυβερνήσεως, ἧς ἦν ὑπάλληλος, ὡς ἐπὶ τῶν ἀντιγράφων τῶν ἐπιγραφῶν τοῦ νεωρίου, περὶ οὗ προανέφερα, ἀντεστρατεύθην κατ' αὐτοῦ καὶ ἐπρότεινα τὴν παραδοχὴν τῆς παραιτήσεώς του, καὶ τὴν ἀντικατάστασιν αὐτοῦ διὰ τοῦ κ. Πιττάκη, ἕνεκα τοῦ θερμοῦ αὐτοῦ ζήλου. Ταύτην δ' ὁ τότε ὑπουργὸς κ. Ρίζος παρεδέχθη καὶ ἐκθύμως παρὰ τῷ ἀνθισταμένῳ Βασιλεῖ ὑπεστήριξε. Διὰ τοῦτο καὶ ὁ κ. Ῥόσς καὶ οἱ φίλοι τοῦ ἔγραψαν πολλάκις κατ' ἐμοῦ ἀποδίδοντές μοι τῆς παύσεως αὐτοῦ τὴν πρωτοβουλίαν.

Καὶ ἐπὶ τινὰ μὲν χρόνον ἀνεγνώριζε τὰς ὑπὲρ αὐτοῦ ἐνεργείας μου ὁ κ. Πιττάκης καὶ πολλάκις συνειργαζόμεθα περὶ τὰ μνημεῖα τῆς ἀρχαιότητος. Ὅτε φέρ' εἰπεῖν παρετηρήθη ὅτι εἰς τῶν ἐσωτερικῶν κιόνων τῶν Προπυλαίων εἶχε λάβει ἰσχυρὰν ἐκκεντρικὴν κλίσιν, καὶ ἀνὰ πᾶσαν στιγμὴν ἦν φόβος μὴ καταπέσῃ, συμπαρασύρων καὶ ἐπιστύλια καὶ δοκοὺς, σκέψις εἶχε γίνεσθαι ἂν δὲν πρέπη νὰ καταβιβασθῶσι πάντα τὰ ἀνώτερα μέρη τῆς οἰκοδομῆς, καὶ νὰ ἐπιτεθῶσιν αὐθις καθέτως καὶ στερεῶς εἰς τὴν οἰκείαν θέσιν. Ἀλλὰ τοῦτο ἦν ἐργασία δαπανηροτάτη, ἀντιστοιχοῦσα πρὸς τὴν ἀναικόδομησιν μιᾶς πτέρυγος τῶν Προπυλαίων, καὶ προσέτι ἀκροσφαλεστάτη, ἀπειλοῦσα τὴν καταστροφὴν καὶ τῶν ἐναπολειπομένων, ἂν δὲν ἐγίνετο μετὰ πλείστης προσοχῆς καὶ δεξιότητος. Τότε ἐπιμελῶς ἐρευνήσας τὸν κίονα, παρετήρησα ὅτι τὰ τύμπανα ὀλίγον μόνον εἶχον παρεξέλθει τῆς θέσεως αὐτῶν, ἀλλ' ὅτι ἐν τῶν μεσαιμάτων ἐκλινεν ἰσχυρῶς πρὸς μίαν τῶν πλευρῶν, καὶ μετ' αὐτοῦ συγχρόνως πᾶσα ἡ ὀροφή· ὑπ' αὐτὸ δ' ὅτι εἶχον παρεισφύσει χῶματα καὶ λιθάρια κωλύοντα αὐτὸ ν' ἀναλάβῃ τὴν πρώτην κάθετον θέσιν του. Τότε συνεννοήθη μετὰ τοῦ Κ. Πιττάκη, καὶ παρήγγειλεν εἰς σιδηρουργὸν εὐρὺν καὶ μέγαν πρίονα μακρότερον τῆς διαμέτρου τοῦ κίονος, καὶ ἐν μιᾷ τῶν ἡμερῶν, εἰς ὥραν καθ' ἣν ἡ ἀκρόπολις ἦν ἀνθρώπων κενή, θέντες οὕτω κλίμακας τοῦ κίονος ἐκατέρωθεν, ἀνερριχήθημεν ἐκεῖνος καὶ ἐγὼ εἰς ἐκατέραν, καὶ λαβόντες τὰ οὕτω ἄκρα τοῦ πρίονος, ἤρχισαμεν μετὰ πολλῆς εὐλαβείας καὶ προσοχῆς νὰ πρίωμεν τὰς ἐν τῷ μεταίχμῳ τῶν τυμπάνων ξένας ὕλας, καὶ νὰ μακρύνωμεν αὐτάς διὰ ῥιπιδίου, μέχρις οὗ τριγμὸν ἤκούσαμεν ἰσχυρόν, ὁ κίων καὶ ὅλον τοῦτο τὸ μέρος τοῦ γιγαντιαίου οἰκοδομήματος ἐσαλεύθη ὡς ὑπὸ σεισμοῦ ἰσχυροῦ, καὶ ἐπὶ στιγμὴν ἐφάνη ὅτι ἔμελλε νὰ καταρρέῃ ἐπὶ τῶν κεφαλῶν ἡμῶν. Τοῦτο ὅμως δὲν ἐγένετο εὐτυχῶς καὶ δι' ἡμᾶς καὶ διὰ τὰ Προπύλαια· ἀλλ' ὁ κίων ἀφαιρεθέντων τῶν ὑπ' αὐτὸν κωλυμάτων, κατέπεσε κάθετος εἰς τὴν θέσιν του, καὶ εἰς τὴν θέσιν των ἐπίσης ἐπανῆλθον, ἵνα μένωσιν εἰς αὐτὴν ἐσχαί, οἱ λίθοι πάντες,

αί δοκοὶ καὶ τὰ ἐπιστύλια τῆς τεραστίας ὀροφῆς. Τὸ δὲ μέγα τοῦτο ἔργον τῆς ἐπιδιορθώσεως καὶ ἐξασφαλίσεως τοῦ μεγαλουργήματος τοῦ Μνησικλέους δὲν ἐπέφερε δαπάνην χιλιάδων ἢ ἑκατοντάδων χιλιάδων δραχμῶν, οἷαν θὰ ἀπῆτει ἡ καταβίβασις καὶ ἀνοικοδομὴ αὐτοῦ, ἀλλὰ πέντε ἢ ἑξ ὀραχμῶν μόνον τῆς τιμῆς τοῦ πρίονος, ὅστις καὶ πλακωθείς ἔμεινεν ὑπὸ τὸ τὴν ἀρχαίαν θέσιν του καταλαβὸν τύμπανον καὶ τὰ ἄκρα αὐτοῦ προέχοντα φαίνονται, ὡς αἰώνιον μνημεῖον τῆς αὐτοσχεδίου καὶ ὑπὲρ ἐλπίδα ἐπιτυχούσης ἐπισκευῆς.

Ἐν τούτοις ὅμως ὁ πρῶτος τόμος τῶν Ἑλληνικῶν μου ἀρχαιοτήτων βαθμηδὸν γνωστὸς γενόμενος ἐν Εὐρώπῃ, ἤρχισεν ἐλκύων μέχρι τινὸς τὴν προσοχήν, καὶ ἐνίοτε ἐμνημονεύετο ὑπὸ τῶν ἀρχαιολόγων εἰς τὰς συγγραφάς των, καὶ τοσοῦτον ἐπιεικῶς ἐκρίνετο, ὥστε πολλαὶ ἐπιστημονικαὶ ἐταιρίαι καὶ Ἀκαδημίαι ἤρχισαν νὰ μ' ἐγγράφωσι μεταξὺ τῶν μελῶν των καὶ νὰ μοὶ πέμπωσι διπλώματα, συμπροσθέντα μέχρι τέλους εἰς ἐπέκεινα τῶν τεσσαράκοντα.

Τὰς διακρίσεις ταύτας ὡφείλον ἀναμφιβόλως εἰς τὸ ὅτι ἐν τῷ βιβλίῳ μου ἐφαίνετο εἰλικρινὴς πρόθεσις ἀκριβείας, καὶ ὑπῆρχέ τις μέθοδος περὶ τὴν κατάταξιν καὶ προσπάθεια σπουδαία πρὸς διαφώτισιν, καὶ μετὰ τούτων ἐπιμέλειά τις περὶ τὴν Γαλλικὴν γλῶσσαν, εἰς ἣν τὸ βιβλίον ἐγράφη, ὥστε τοῦλάχιστον νὰ ᾖ συντακτικῶς καθαρὰ καὶ εὐκατάληπτος, ἰδιότητες αἵτινες δυστυχῶς ἔλειπον ἀπὸ τῶν μέχρις ἐκείνου ἐν Ἑλλάδι ἐκδοθέντων ἀρχαιολογικῶν συγγραμμάτων.

Τὰ σχετικὰ ταῦτα προτερήματα τοῦ ἔργου μου ἐφαίνοντο ὡς ἀσύγγνωστα ἐλαττώματα δυσαρεστοῦντα τὸν Κ. Πιπτάκην, ὅστις ἔκτοτε ἀκήρυκτον καὶ ὑπόκωφον ἤρχισε πόλεμον κατ' ἐμοῦ. Οὕτως, εἰξεύρων ὅτι εἶχον ἐπιδοθῇ ἤδη εἰς τὴν ἐργασίαν τοῦ δευτέρου τόμου τῶν ἐπιγραφῶν, οὗ ὅμως ἡ τύπωσις ἤρχισε μόνον κατὰ τὸ 1853 καὶ ἐπερατώθη κατὰ τὰ 1855, ἔπραττε πᾶν τὸ ἐφ' ἑαυτῷ ὅπως μοὶ δυσχεραίνῃ τὰς δι' αὐτὴν ἀπαιτούμενας ἐρεῦνας μου καὶ καταστήσῃ αὐτὴν τὸ ἐφ' ἑαυτῷ ἀτελῆ. Πρὸς τοῦτο, ὡς ὑπηgniζάμην

ἐν τῷ προοιμίῳ τοῦ δευτέρου ἐκείνου τόμου, ὠφελούμενος τῆς θέσεώς του ὡς ἐφόρου τῶν ἀρχαιοτήτων, ἐπροσπάθει νὰ μοὶ ἀποκρύπτῃ ἃς ἐζήτουν ἐπιγραφάς, ἔλεγεν ὅτι ἀγνοεῖ ποῦ εὐρίσκονται, ὅτι ἐκλάπησαν ἴσως ἢ κατεστράφησαν, ὅπερ ἐνίοτε δυστυχῶς καὶ ἀληθές ἦν, ἀλλ' ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον τὰς παρέχωνεν ἢ τὰς ἀνέτρεπε μεταξὺ σωροῦ ἀμόρφων πετρῶν ἐπίτηδες ἵνα μὴ τὰς εὐρίσκω· μετὰ δὲ τὴν παραιτήσιν μου διαταγὴν ἔδωκεν εἰς τοὺς ἀπομάχους νὰ μὴ μοὶ ἐπιδρέπωσιν ἐλευθέρας ἐρεῦνας ἐπὶ τῆς Ἀκροπόλεως, καὶ τόσα ἐμπόδια ἀντέταξεν εἰς τὴν ἐργασίαν μου, ὥστε ἀπειπὼν μετὰ τὸν δεῦτερον, παρητήθην τοῦ νὰ προβῶ εἰς σύνταξιν τρίτου τόμου.

Ἐπίσης δὲ μετὰ τὴν παραιτήσιν μου, τὰς συγγραφάς του εἰς τὴν ἀρχαιολογικὴν ἐφημερίδα, ἣν ἐκεῖνος τότε σχεδὸν μόνος καὶ ἀποκλειστικῶς συνέταττεν, ἔστρεφεν ἰδίως ὡς ἐξέλεγξιν ἀνακριθειῶν ἃς ἀπέδιδεν εἰς τὸ ἔργον μου. Ἀλλὰ, νομίζων ὅτι διὰ τοῦτου καιρίαν, μοὶ καταφέρει πληγὴν, εὐτυχῶς διὰ τὴν ἐπιστήμην, ἐκήρυξεν εἰς τὴν πρώτην συνεδρίαν τοῦ Συλλόγου, ὅτι εἶχε τρόπον νὰ ἀποδείξῃ τὴν ἀπομάκρυνσίν μου κατ' αὐτὴν βλάβασαν τὴν ἐταιρίαν ἐξ ἐναντίας μάλιστα· διότι γνωρίζει πρὸ τεσσάρων ἤδη ἐτῶν θέσιν περιέχουσιν μέγα πλῆθος περιέργων ἐπιγραφῶν, ἣν δὲν ἠθέλησε νὰ φανερώσῃ μέχρι τοῦδε, ἵνα μὴ ὠφεληθῶ ἐγὼ ἐξ αὐτῆς! ἤδη δὲ ὅτι ἡ ἐταιρία δύναται ν' ἀνασκάψῃ αὐτήν, χορηγουμένης τῆς δαπάνης ὑπὸ τοῦ Ὑπουργείου.

Καὶ τοῦτο μὲν ἦν ἐντελῶς τὸ ἀντίστροφον τοῦ σκοποῦ τῆς ὑπάρξεως τῆς ἐταιρίας, ἥτις συνέστη ὅπως διὰ τῶν χορηγιῶν τῶν μελῶν αὐτῆς παρέχῃ προσθέτους τινὰς πόρους βοηθοῦντας τὴν κυβέρνησιν εἰς ἐκτέλεσιν ἀρχαιολογικῶν ἐργασιῶν. Ἀλλὰ τότε οὐδεὶς ἦν ἐν τῷ Συλλόγῳ νὰ λεπτολογήσῃ περὶ τὰ τοιαῦτα, καὶ ἐκτοτε ἡ περὶ τῆς φύσεως καὶ τῶν σχέσεων τῆς ἐταιρίας σύγκυσις ἰδεῶν ἐκορυφώθη ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον.

Ἡ πρότασις ἐπομένως ἐγένετο μετὰ χαρᾶς δεκτὴ, καὶ εἶχε διπλοῦν τὸ αἶσιον ἀποτέλεσμα, ἐν μὲν ὅτι, δαπάνη τοῦ δημοσίου, ἀνεσκάφη τὸ ἀρχαῖον Βουλευτήριον καὶ ἐν αὐτῷ εὐρέθησαν ἀφθο-

ύτατα ἐπιγραφικὰ κειμήλια, πολύτιμα ὑπὸ παντοίας ἐπόψεις καὶ ὑπὸ τὴν τοπογραφικὴν, ἕτερον δέ, ὅτι ἡ εἰς τὴν ἰδιοκλήτην τοῦ ἡπέδου χορηγηθεῖσα ὑπὸ τοῦ Ὑπουργείου ποσότης πρὸς ἀγορὰν αὐτοῦ, ἐδόθη πάλιν ὑπ' αὐτῆς ὡς προῖξ εἰς τὴν θυγατέρα της, καὶ μετὰ τῆς προικὸς ἡ θυγάτηρ ἐδόθη εἰς γάμον εἰς τὸν ἀντικα-
στήσαντά με ὡς γραμματέα τοῦ συλλόγου κ. Εὐστρατιάδην, ὅς-
τις μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Πιττάκη καὶ ἐκεῖνον ἀντικατέστησεν ὡς
γενικὸς ἔφορος τῶν ἀρχαιοτήτων.

Ἐν τῷ πανεπιστημίῳ δ' ἠρξάμην πάλιν μετὰ νέου ζήλου δι-
δάσκων, καὶ ἐξελέγην ἄν' ἡ μνήμη δὲν μ' ἀπατᾷ ὡς πρὸς τὴν ἐπο-
χὴν, κατὰ τὸ ἔτος 1851, Σχολάρχης τῆς φιλοσοφικῆς σχολῆς.
Κατὰ τὸν Μάϊον δὲ τοῦ αὐτοῦ ἔτους παρουσιάσθη εἰς τὴν Σχολὴν
ὁ κ. Ἰωάννης Περβάνογλου ὁ εἶτα διάσημος ἐκδότης τοῦ «Ἐσπέ-
ρου», καὶ περὶ Δάντου ἐξετασθεὶς, ἀνεκλήθη ὑφηγητὴς τῆς νεω-
τέρας φιλολογίας, μετ' αὐτὸν δ' ὁ Κ. Λογιστατῆς τῆς ἀρχαιο-
λογίας.

Πλὴν δὲ τῶν ἀρχαιολογικῶν μου ἐργασιῶν, ἠσχολήθην κατὰ τὴν
ἐποχὴν ταύτην καὶ εἰς τὴν μετὰ τὴν τοῦ Ροβινσῶνος τοῦ Κάμ-
πε, ἐξακολουθῶν νὰ συνεργάζωμαι καὶ εἰς τὴν «Πανδώραν».

Ἐξηκολούθουν δ' ἀλληλογραφῶν καὶ μετὰ τῆς Ἀγγλικῆς ἐφη-
μερίδος, τῶν «Ἑωθινῶν Χρονικῶν», καὶ πρὸς τοῦτο ἀνέγραφον μὲν
ἐν βιβλίῳ ἦν τινα εἵδησιν ἐμάνθανον καθ' ἐκάστην, καθ' ὠρισμέ-
νας δ' ἡμέρας συνεδύαζον ἄρθρον, ἀφορῶν κυρίως εἰς ὑπεράσπισιν
καὶ δικαίωσιν τῆς Ἑλλάδος. Παρήχθη δὲ ποτε καὶ τις δυσάρεστος
ὑπόθεσις ὡς ἐκ ταύτης τῆς σχέσεως. Ὁ σύγγραμβρός μου Κ. Ἐϊ-
δενστάμ, πρέσβυς τῆς Σουηδίας ἐν Ἀθήναις, μοὶ διηγήθη, μαθὼν
τοῦτο παρὰ τοῦ ἰδιαιτέρου τοῦ γραμματέως, ὅστις εἶχε σχέσεις
μετὰ τοῦ περιβοήτου Πασιφίκου, περιστάσεις τινὰς ἀποδεικνυούσας
ὅτι ὅχι λίαν αὐστηραὶ ἦσαν τῆς οἰκογενείας τούτου αἱ ἠθικαὶ ἀρ-
χαί. Ἐπειδὴ δὲ ἡ Εὐρωπαϊκὴ δημοσιογραφία, καὶ μάλιστα ἡ φίλη
τῷ τότε ἀγγλικῷ ὑπουργείῳ τοῦ Παλμερστῶνος, ἐξηκολούθει δει-
νῶς καθαπτομένη τῆς Ἑλλάδος, τὸν δὲ Πασίφικον παριστῶσα ὡς

ἄγιόν τινα ἀδίκως καὶ βαρβάρως ὑπ' αὐτῆς σταυρωθέντα, ἔδωκα ἐν μιᾷ τῶν ἐπιστολῶν μου νύξιν εἰς τὴν ἀγγλικὴν ἐφημερίδα περὶ τῶν ἀκουσμάτων ἐκείνων. Ἀλλὰ μετὰ τινα χρόνον ἐπιστολὴ τῆς Διευθύνσεως τῶν « Ἑωθινῶν Χρονικῶν » μοι ἔλεγεν ὅτι ὁ Πασίφικος, πεπορθὺς βεβαίως εἰς τὰς μέχρι τότε ἐπιτυχίας τῶν ἀπαιτήσεών του κατὰ τῆς Ἑλλάδος, ἠπείλησε τὴν ἐφημερίδα νὰ τὴν καταγγεῖλῃ, καὶ ν' ἀπαιτήσῃ παρ' αὐτῆς ἀποζημιώσεις, ὧν ἡ ἐφημερίς μὲ καθίστα ὑπεύθυνον. Κατὰ τοιούτου κινδύνου ἐν μοι ὑπελείπετο νὰ πράξω, ὃ καὶ ἔπραξα. Λαβὼν ὁδηγῶν παρὰ τῶν ἀστυνομικῶν καὶ δημοτικῶν ἀρχῶν ἐπισήμους ἀποδείξεις ὅτι τὰ γραφέντα εἶχοντο πληρέστατα ἀληθείας, ἔπεμψα αὐτὰς εἰς τὴν διεύθυνσιν τῆς ἐφημερίδος, ἣτις γνωστοποιήσασα τῷ Κ^ω Πασίφικῳ ὅποιον ὄπλον εἶχεν εἰς χεῖράς της οὐδὲν πλέον ἤκουσε παρ' αὐτοῦ.

Κατὰ τὰς ἀρχὰς δὲ τοῦ Αὐγούστου τοῦ 1851 ἐπανῆλθεν ἡ οἰκογένειά μου ἐξ Ἀγγλίας, καὶ μετ' ἀκαθέκτου χαρᾶς ἐν Πειραιεῖ ἔσπευξα εἰς τὰς ἀγκάλας μου τὴν ἀγαπητὴν μου σύζυγον, τὸν Κλέωνα, τὸν Ἀριστείδην, τὸν Ἀλέξανδρον, μικρὸν παιδίον οὐ τότε πρῶτον ἐβλεπον μορφωθεῖσαν τὴν εὐαγὴ φυσιογνωμίαν, καὶ τὸν Εὐγένιον μηνῶν τινῶν μόνον ἔχοντα ἡλικίαν.

Ὀλίγον δὲ μετὰ τὴν ἀφίξιν των, ἡ μήτηρ μου, ἣτις πρὸ πολλοῦ ἠνωχλεῖτο ὑπὸ οἰδήματος παρὰ τὸν δεξιὸν μαστόν, ἀπεφάσισε νὰ ὑποβληθῇ εἰς τομήν, κατ' ἐπίμονον πρότροπὴν τῶν ἰατρῶν, οἵτινες ἀνεγνώρισαν δυστυχῶς ἐν αὐτῷ καρκινῶδες σῶμα. Ἡ ἐγχείρισις δὲ γενομένη ὑπὸ τεσσάρων ἰατρῶν, ὑπῆρξε βάσανος φοβερά. Καὶ τὸ χλωροφόρμιον μὲν ὃ τῇ ἔδωκαν ἠλάττωσε πιθανῶς, ἀλλὰ δὲν ἔπαυσεν ἐντελῶς τὴν αἰσθητικότητά της, διότι αἱ κραυγαὶ της ἦσαν σπαραξικάρδιοι καθ' ὅλην τὴν ἐφ' ὀλόκληρον ὥραν διάρκειαν τῆς τομῆς, καθ' ἣν ἔτεμον τὰς σάρκας, καὶ μετὰ ταῦτα ἀπέσπασαν βιαίως ὄγκον καρκινώδη, συμφυέντα μετὰ τῶν μυόνων. Κατὰ τὸ διάστημα τοῦτο ὅλον ἐγὼ διέμενα ἐντὸς τοῦ δωματίου καὶ ἀπέστρεφον μὲν τὴν ὄρασιν ἀπὸ τῆς ἀπαισίου σκηνῆς φοβερᾶς βασάνου τῆς φιλτάτης μητρός μου, ἀλλ' ἠσθάνόμην ὡς ἂν εἰς τὰς ἐμὰς σάρ-

κας ἡ μάχαιρα ἐβυθίζετο, καὶ ἤμην ἐκτὸς ἐμαυτοῦ. Ἐν τέλει ἔφερον οἱ ἰατροὶ τὴν ἀσθενῆ ἡμιθανῆ σχεδὸν εἰς τὴν κλίνην της, καὶ ἔκτοτε ἤρχισεν ἡ θεραπεία τῆς ἐπουλώσεως, ὀδυνηρὰ καὶ αὐτὴ καὶ μακρά· ἡ μήτηρ μου δὲ τὴν ὑπέφερε μεθ' ὑπομονῆς ἀγγέλου. Ἡ Καρολίνα ἦν ἀδιακόπως πλησίον της καὶ τὴν ἐπεριποιεῖτο. Τέλος δὲ μετὰ τινὰ χρόνον εἶχομεν τὴν χαρὰν νὰ τὴν ἰδῶμεν ἐντελῶς ἀναλαβοῦσαν.

Ἐκ τοῦ ἔτους δὲ τούτου ἄλλην περίστασιν δὲν ἐνθυμοῦμαι, εἰμὴ ὅτι, ἐν ᾧ ἐσπέραν τινὰ ἐκαθήμεθα, ὡς συνήθως, μόνοι ἡ Καρολίνα καὶ ἐγώ, καὶ συνανεγινώσκομεν, αἰφνης περὶ τὰς ἑνδεκα πρὸ τοῦ μεσονυκτίου ἠκούσαμεν μεγάλας μεμακρυσμένας κραυγὰς, ὧν δὲν ἐδυνάμεθα νὰ κατανοήσωμεν τὴν αἰτίαν, καὶ μετ' ὀλίγον ἠκούσαμεν θόρυβον ὡς ἀνθρώπων πολλῶν τρεχόντων ἢ φευγόντων διὰ τῆς ὁδοῦ, ἣτις εἰς ἀπόστασιν τινῶν βημάτων ἀπὸ τῆς οἰκίας ἡμῶν διηυθύνετο πρὸς τὸ Ὀλυμπιεῖον καὶ τὰ περὶ πεδία. Ἐν ᾧ δ' ἐξεπληττόμεθα ὁ αὐτῶν, εἰσελθὼν ἡ μήτηρ μου ἐπιστρέφουσα ἐξ ἐσπερινῆς ἐπισκέψεως, καὶ μετὰ τῆς συνήθους της ζωηρότητος, ἣτις δὲν ἤλαττώθη μέχρι τοῦ τέλους τοῦ βίου της, μᾶς διηγήθη ὅτι, ὅτε διήρχετο δι' ὁδοῦ ἣτις ἔθεε παράλληλος πρὸς τὴν ἡμετέραν, εὗρεν αὐτὴν πλήρη λαοῦ, καὶ ἐρωτήσασα ἔμαθε τὸ ἐπόμενον φοβερὸν συμβάν, οὗ τὴν ἐπαύριον ἐπληροφορήθημεν ἀκριδέστερον τὰς λεπτομερείας. Ἐν τῇ ὁδῷ ἐκείνῃ εἶχε κτίσει εὐπρεπεστάτην οἰκίαν, καὶ κατῴκει μετὰ τῆς οἰκογενείας του ὁ εὖπορος καὶ πεπαιδευμένος Κ. Κωνστ. Νέγρης, ὅστις ἐπὶ πολὺ ἐχρημάτισε καθηγητῆς τῶν μαθηματικῶν εἰς τὸ Πανεπιστήμιον, μετὰ ταῦτα δὲ παραιτηθεὶς, περιορίσθη εἰς ἐπιμέλειαν καὶ αὐξήσιν τῆς οὐκ εὐκαταφρονήτου περιουσίας του.

Ἐν ᾧ λοιπὸν τὴν ἐσπέραν ἐκείνην ἐκάθητο μετὰ τῆς Κυρίας Νέγρης καὶ τῶν τέκνων του, εἰσελθὼν ὁ ἀμαξηλάτης του, τῷ εἶπεν ὅτι εἰς τῶν ἵππων φαίνεται ἀσθενῶν ἐπικινδύνως, καὶ τὸν παρέκάλεσε νὰ ἔλθῃ νὰ τὸν ἐπισκεφθῇ εἰς τὸν σταῦλον. Ὁ Κ. Νέγρης, ἀνήσυχος, ἐπῆγεν. Ἀλλ' εἰς τὸν σταῦλον ὁ κακοῦργος ἀμαξη-

λάτης εἶχε κρύψει ληστές τινες ἐλθόντας ἐκ Τουρκίας, οἵτινες ἀμέσως συνέλαβον τὸν πλούσιον οἰκοδεσπότην. Μετ' οὐ πολὺ δ' ἐπέστρεψεν ὁ ἀμαξηλάτης, καὶ εἶπε τῇ Κυρίᾳ Νέγρῃ ὅτι ὁ Κύριος τὴν παρακαλεῖ νὰ ἔλθῃ ἐπὶ μίαν στιγμὴν πρὸς αὐτόν, καὶ ὅτε αὕτη τὸν ἠκολούθησε, συλλαβόντες κατέκλεισαν καὶ αὐτήν. Ἐλθὼν δὲ καὶ ἐκ τρίτου, παρέλαβε καὶ τὰ παιδιὰ, ἐπὶ προφάσει ὅτι δῆθεν τὰ θέλουν οἱ γονεῖς των, καὶ οὕτω συνέλαβον ὅλην τὴν οἰκογένειαν, καὶ μετὰ ταῦτα καὶ τοὺς ὑπηρέτας, καὶ κατέκλεισαν πάντας ἐντὸς τοῦ ὑπογείου. Ἀφ' οὗ δ' ἀφῆκαν ὥρα ὁλόκληρος νὰ παρέλθῃ ἵνα προχωρήσῃ ἡ νύξ, ἔλαβον τὸν κ. Νέγρην, καὶ ἀπηήτησαν παρ' αὐτοῦ νὰ τοῖς δώσῃ τὰ κλειδιά τοῦ χρηματοκιβωτίου. Τοῖς εἶπε δ' ἐκεῖνος ὅτι θέλει τὸ πράξει, ἀλλ' ὅτι ἔχει αὐτὰ εἰς τὸν ἄνω δόμον τῆς οἰκίας του. Περιστοιχίσαντες λοιπὸν αὐτὸν ξιφήρεις, τὸν ἔφεραν ἐπὶ τῆς κλίμακος, εἰς δὲ τῷ κατέφερε καὶ πληγὴν ἐπὶ τοῦ τραχήλου, ἐξ ἧς διατήρησεν ἀφ' ὅλης τῆς ζωῆς του οἶδμα κατ' ὀλίγον μεγάλως ἐγκωφέν, καὶ καταπνίξαν αὐτὸν εἰς θάνατον μετὰ παρέλευσιν πολλῶν ἔτων.

Τότε δέ, εἰς τὴν βίαν ἐνδίδων, συνέβη· ἀλλὰ, θαυμασίως τὴν ἀταραξίαν του διατηρήσας, καὶ ἀπατήσας τοὺς ληστές οἵτινες ἠγνόουν τὴν διαίρεσιν τοῦ ἄνω δόμου τῆς οἰκίας, εἰσῆλθεν εἰς τὴν μεγάλην αἴθουσαν, ἔχουσαν ἐξώστην πρὸς τὴν ὁδόν, καὶ ἐξελθὼν, ἐκλείσεν ὀπίσω του τὴν θύραν, καὶ ἤρχιζε νὰ φωνάζῃ, βοήθειαν ἐπικαλούμενος. Εἰς τὰς κραυγὰς ταύτας ὑπὸ φόβου καταληφθέντες οἱ λησταί, ἐξώρμησαν τῆς οἰκίας καὶ ἐτράπησαν εἰς φυγὴν. Τούτων δραπετευόντων εἶχομεν πρὸ ὀλίγου ἀκούσει τὸν κρότον τῶν βημάτων. Διέφυγον δὲ τότε, καὶ κατέφυγον εἰς τὴν Τουρκίαν. Ἀλλὰ μετὰ παρέλευσιν ἑτῶν συνελήφθησαν οἱ πλεῖστοι, καὶ ἔνεκα διαφόρων κακουργημάτων κατεδικάσθησαν εἰς θάνατον.

Κατὰ δὲ τὰς ἀρχὰς τοῦ ἔτους 1852 ἦλθον καὶ αἱ δύο ἀδελφαί μου μετὰ τῶν τέκνων των εἰς ἐπίσκεψιν ἡμῶν, ὡς ἐκ προνοίας πεμφθεῖσαι· διότι τότε αὖθις ἠσθένησεν ἡ μήτηρ ἡμῶν. Μετὰ τὴν ἐγχείρισιν, ἣν εἶχεν ὑποστῇ, ἐπουλώθη μὲν ἡ πληγὴ ἐντελῶς,

Αλλά τὸ καρκινῶδες οἶδημα ἤρχισε δυστυχῶς ἐκ νέου ἀναφαινόμε-
 νον, ὥστε ἀναμφισβήτητον ἦν ὅτι σωτηρία ἀπ' αὐτοῦ δὲν ὑπῆρχεν.
 Ἀλλὰ πάντοτε ἐκ χαρακτῆρος καὶ ἀγγελικῆς ἀγαθότητος ὑπὲρ
 ἄλλων μᾶλλον ἢ ὑπὲρ ἑαυτῆς μεριμνῶσα, καὶ ὑπὸ ἰσχυρῶν
 ὁρησκευτικῶν πεποιθήσεων στηριζομένη, εἰ καὶ πεπεισμένη περὶ
 τοῦ θανατηφόρου χαρακτῆρος τοῦ πάθους της, διετήρει ὁμως διαρ-
 ρῶς ἀμείωτον τὴν ζωηρότητα καὶ τὴν εὐθυμίαν της, καὶ ἀκμα-
 τῶς ἐπεμελεῖτο τῶν ὑλικῶν συμφερόντων τῆς οἰκογενείας. Μίαν
 δὲ δείλην ἐν ᾧ πάλιν μόνος ἦμην μετὰ τῆς Καρολίνας, ἐπέστρε-
 ψεν ἐξ ἐπισκέψεως ἢ ἐκ περιπάτου, καὶ ἐρρίφθη εἰς τὸ ἀνάκλιν-
 τρον, εἰποῦσα ὅτι ἦν λίαν ἀπηυδομένη. Μετ' ὀλίγον δὲ παρετη-
 ρήσαμεν ὅτι ἐφαίνετο πάσχουσα, καὶ τὴν παρεκινήσαμεν νὰ
 κατακλιθῇ. Ὁ δ' ἰατρὸς προσαχθεὶς τὴν εὔρε προσβεβλημένην
 ὑπὸ περιπνευμονίας. Ἡμέρας τινὰς εἰσὶν ἐν ἐναλλαγῇ ἐλπίδων
 καὶ φόβων, περιεστοιχισμένη ὑπὸ τοῦ πατρὸς μου καὶ ὑπὸ τῶν
 τέκνων της, συνεχῶς ζητήσασα καὶ λαβούσα τὴν παρηγορίαν τῶν
 ὁρησκευτικῶν τελετῶν, ᾧ ἡ ἴδια μετέχευε, συμπάλλουσα ἐκ τῆς
 κλίνης της μετὰ τῶν ἱερέων ἢ συναπαγγέλλουσα τὰς εὐχάς. Τέλος
 δὲ τὴν ὀγδόην ἡμέραν ἐξέπνευσεν εἰς τὰς ἀγκάλας ἡμῶν, καὶ ἡ
 ψυχὴ της ἀπέπτη εἰς οὐρανοὺς ἐπὶ πτερύγων τῆς προσευχῆς, διότι
 τὰ χεῖλη της ἐκλείσθησαν προσευχὰς ψιθυρίζοντα! Ἦν πρότυ-
 πον ἀρετῆς, εὐσεβείας, φιλοστοργίας καὶ αὐταπαρνήσεως, περὶ μό-
 νης τῆς εὐημερίας τῶν τέκνων της κηδομένη. Ἐν δὲ τῇ νεότητί
 της, ὡς ἔχω τὴν μνήμην της ἀνεξάλειπτον ἀφ' ὅτου ἦμην βρέφος,
 καὶ ὡς ἤκουσα παρὰ πολλῶν, ἦν ἐξαιρέτου καλλονῆς καὶ χάριτος,
 ἥς τὸν τύπον μέχρι τοῦ τέλους της διετήρησεν, εἶχε δὲ καὶ φιλοδο-
 ξίαν, ἀλλὰ δι' ἐμὲ μόνον, ἣν δυστυχῶς εἶδεν ἠκιστα ἱκανοποιηθεῖ-
 σαν ἐπὶ τῆς ζωῆς της.

Κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο 1852, ἦλθεν εἰς Ἑλλάδα, φυγὰς ἀπὸ
 Γαλλίας, ὁ περίφημος γλύπτης David d'Anger μετὰ τῆς θυγα-
 τρός του. Ἄκρος δημοκράτης, κατεφέρετο σφοδρῶς κατὰ τοῦ Να-
 πολέοντος, δι' ὃ κατεδιώχθη καὶ ἐξωρίσθη. Ἦδη γέρων, ἦτο βρα-

χὺς τὸ σῶμα, ζωηροῦ, ἀλλ' ὡς ταχέως ἐγνωρίσαμεν, ἀστάτου χα-
ρακτῆρος. Ἡ δὲ θυγάτηρ τοῦ δεκαπενταετῆς, ἦν οὐχὶ μὲν ὠραία
ἀλλ' ἐνάρετος τὴν μορφήν. Γνωρισθεὶς μεθ' ἡμῶν, κατέστη μετ' οὐ
πολὺ ἀνεξάλειπτος ἐκ τῆς οἰκίας μας, καὶ εἰς περιπάτους, εἰς ἐκ-
δρομὰς πανταχοῦ μᾶς συνώδευε. Κατ' ἀρχὰς ἅμα ἐλθὼν, καὶ ὑπὸ
τὴν ἐντύπωσιν τῶν ὄσων τῷ ἔλεγον καὶ ὄσων τῷ ἐδείκνυον, ἦν
πλήρης ἐνθουσιασμοῦ ὑπὲρ τῆς Ἑλλάδος, ὥστε ἐγέλα ἡ Καρολίνα
ὅταν καὶ εἰς αὐτοὺς τοὺς ὄνους εὔρισκε πολλὴν χάριν καὶ κομψό-
τητα. Ἐν ἄλλοις συμπεριήλθομεν τὸν Μαραθῶνα καὶ ἄλλα μέρη
τῆς Ἀττικῆς, ὅτε καὶ ἐζωγράφησα διὰ τοῦ χρωστῆρος τὴν κόρην
τοῦ ὅτε μίαν ἡμέραν εἰς καλύβην τινὰ κατὰ τὰς θερμὰς ὥρας τῆς
μεσημβρίας ἐκοιμᾶτο ἠπλωμένη μεταξὺ τοῦ πατρὸς της καὶ ἐμοῦ.

Δὲν συνεμερίζετο ὁμῶς αὕτη τοῦ πατρὸς της τὸν καλλιτεχνικὸν
ἐνθουσιασμόν, καὶ ὅτε ποτὲ τοὺς ἐξέταγῃς εἰς τὴν Πεντέλην, καὶ
κατὰ τὴν ἐπιστροφήν, παρεκάλει τῆς ὁδοῦ τοὺς ἔφερα νὰ ἰδοῦν τὴν
μικρὰν περίεργον λίμνην, ἥτις ὡς πρῶτον περιχλίνεται εἰς τοὺς
βράχους τοῦ ὄρους, ἡ νεανίς ὠργίζετο ὅτι τῇ ἔδωκα τὸν κοπον νὰ
ὑπάγῃ νὰ ἰδῇ *cette grenouille de lac!*

Κατὰ δὲ τὸ ἔαρ τοῦ 1853 ᾤθελεν ὁ κ. David d' Anger νὰ
διαμείνῃ εἰς Κηφισίαν, καὶ μὲ παρεκάλει νὰ τῷ ἐκλέξω τινὰ
κατοικίαν. Ἀδιάφορον, ἔλεγε, τῷ ἦτο καὶ καλύβη ἂν εἶναι, ἀρκεῖ
νὰ ἔχῃ ἐν ὀωμάτιον διὰ νὰ κοιμᾶται καὶ ἄλλο διὰ νὰ ἐργάζεται
ἐνίοτε· ἐν δὲ μόνον ἀπῆτει ὡς ὄρον ἀναπόφευκτον, νὰ κῆται πλη-
σίον ἡμῶν. Ἐπῆγα λοιπὸν διὰ νὰ γίνω χρήσιμος, καὶ τῷ ὄντι
ἀπέναντι τῆς οἰκίας Κούρτη ἦν ἡμεῖς ἐνοικιάσαμεν τῷ εὖρον οἰ-
κημα, οὐχὶ βεβαίως ὡς τὰ ἐν Meudon ἢ ἐν S' Germain, ἀλλὰ
ἐν τῶν ἀρίστων τότε τῆς Κηφισίας, καὶ τὸν παρεκάλει νὰ ἀπέλθῃ
νὰ τὸ ἰδῇ πρὶν τὸ ἐνοικιάσῃ· ἀλλὰ δὲν ἠθέλησεν, εἰπὼν μοι ὅτι
ἀξιῶσεις δὲν ἔχει, ὅτι ἐπὶ τῇ ἐκλογῇ μου τὸ λαμβάνει οἷον ὅποτε
καὶ ἂν ἦν, ἀφ' οὗ ἔχει τὸ μόνον ἀπαιτούμενον πλεονέκτημα ποῦ
νὰ μᾶς ἔχῃ πλησίον. Καὶ ὁμῶς ὅτε ἦλθεν ὁ καιρὸς καὶ μετέβη
εἰς Κηφισίαν, ἐφάνη οὐχὶ λίαν εὐχαριστηθεὶς ἐκ τῆς οἰκίας του.

ὅτε δὲ ἤδη εἶχον ψυχρανθῆ ὑπώσουν καὶ τὰ πρὸς τὴν Ἑλλάδα
 εἰσθήματά του, καὶ βαρβάρους ἐκακολόγει τοὺς Ἕλληνας, διότι
 παιδία, ὡς φαίνεται, εἶχον βλάβει τὸ μνημεῖον ὃ αὐτὸς εἶχεν ἄλ-
 λοτε γλύψει καὶ πέμψει εἰς Μεσολόγγιον διὰ τὸν Βύρωνα. Ἐξη-
 λούθει ὁμως πρὸς ἡμᾶς ἔχων ἔτι πολλὴν οἰκειότητα, καὶ ἐζήτησε
 ἀλίστα νὰ πλάσῃ τὴν προτομὴν μου ἐπὶ πῖνακος (médaillon),
 ὡς καὶ ἔπραξε καὶ χαλκοῦν ἔκτυπον τοῦ πῖνακος τούτου ὑπάρχει
 ἐν τῷ εἰς τὴν πατρίδα του Ἀγγερίαν φερωνύμῳ τοῦ καλλιτέχνου
 μουσεῖῳ.

Μᾶς ἐπρότεινε δὲ καὶ μίαν ἡμέραν ἐκδρομὴν εἰς Πεντέλην ἐκ
 συμβολῆς (picnic), ὅπερ μετὰ χαρᾶς ἐδέχθημεν καὶ ἐξετελέσα-
 μεν. Ἀλλ' ἔκτοτε ἤρχισε δεικνύων δυστροπίαν καὶ προφανῇ δυσμέ-
 νειαν, ἧς μάτην ἐζητοῦμεν ν' ἀποκαλύψωμεν ἢ νὰ ἐννοήσωμεν τὴν
 ἀφορμὴν. Προήρχετο ἡ δυσαρέσκεια ἐκ τῆς ἐκλογῆς τῆς οἰκίας του;
 ἢ ἐκ τοῦ ὅτι ἐπροσδόκᾳ ἀντὶ τῆς συμβολῆς, ἣν ἐπρότεινε, νὰ τὸν
 προσκαλέσωμεν εἰς τὴν Πεντέλιν ἡμεῖς; ἢ ἡξίου ἀράγε νὰ τὸν
 πληρώσω δι' ἣν ἀπήτησε νὰ πλάσῃ προτομὴν μου, ὅπερ ἐγὼ καὶ
 κατὰ διάνοιαν μόνον ἂν εἶχον θὰ ἐνόμιζον ὅτι τὸν ὑβρίζω; Δὲν
 ἤξεύρω· ἀλλ' ἔκτοτε ἀπέφευγε νὰ μεταδράνῃ μετ' ἐμοῦ εἰς Ἀθή-
 νας, κατ' ὀλίγον ἔπαυσε τὰς εἰς ἡμᾶς ἐπισκέψεις του, καὶ τέλος
 ἀνεχώρησεν ἐξ Ἀθηνῶν χωρὶς νὰ μᾶς ἀποχαιρετήσῃ. Ὅτε δὲ μετὰ
 ἔτη ἀπῆλθον ἐγὼ εἰς Παρισίους ὡς πρέσβυς, καὶ ὁ κ. David
 d' Anger εἶχε πρὸ πολλοῦ ἀποβιώσει, πληροφορηθεὶς ὅτι ἡ θυγά-
 τηρ του εἶχε νυμφευθῆ ἱατρόν τινα, ἀπῆλθον τρεῖς ἵνα τὴν ἰδῶ,
 ἀλλ' οὔτε μὲ ἐδέχθησαν, οὔτε ὁ σύζυγός της μοὶ ἐπέστρεψε τὴν
 ἐπίσκεψιν.

1853.

Ὑπὸ τοὺς αὐτοὺς περίπου οἰωνοὺς διεβίωσα καὶ κατὰ πᾶν τὸ
 ἔτος 1853, ἐφ' οὗ ἠρξάμην τῆς ἐκδόσεως τοῦ δευτέρου τόμου τῶν
 ἐλληνικῶν μου ἀρχαιοτήτων, περιλαμβάνοντος τὰς ἐν Ἑλλάδι ἀπὸ

τῆς ἐλευθερώσεως αὐτῆς εὐρεθείσας ἐπιγραφάς, τὰς ἀπὸ Εὐκλείδου, ἢ τῆς Ὀλ. 94 β' μέχρι τῆς ἀλώσεως τῆς Κορίνθου ὑπὸ τῶν Ρωμαίων. Ἐχώρει δ' ἡ τύπωσις βραδύτατα οὐχὶ ἔνεκεν ἐμοῦ, διότι πλὴν τῶν δυσκολιῶν, αἵτινες ὡς ἀνωτέρω εἶπον, μοὶ παρενεβάλλοντο, ἐγὼ εἶχον πᾶσαν τὴν ὕλην ἑτοιμον, καὶ εἰς τὰς διορθώσεις ἡμην ταχύτατος πάντοτε, ἀλλ' ἔνεκα τοῦ τυπογραφείου, ὅπερ, ὃν τὸ Βασιλικόν, καὶ ὡς ἐκ περισσοῦ, κατὰ διαταγὴν ἢ μᾶλλον κατὰ συγκατάβασιν τοῦ Ὑπουργείου τῶν Οἰκονομικῶν τὴν τύπωσιν ταύτην ἀναλαβόν, ἐξετέλει αὐτὴν ἐν παρέργου μέρει καὶ ὅποτε ἡν-καίρει, ὥστε τὸ βιβλίον ἐκ 1092 σελίδων, 137 φύλλων τυπογραφικῶν εἰς τέταρτον συγκεείμενον, ἐπερατώθη μόνον ἐν ἔτει 1855. Μὲ συνέδραμε δὲ τότε, εἰς τὴν Βασιλικὴν ἐγκρισιν προτείνας τὴν ἐκδοσιν τοῦ τόμου τούτου, ὡς ἐξακολουθήσεως τοῦ προεκδοθέντος ὁ κ. Τισαμενός, διευθυντὴς τῶν Οἰκονομικῶν, ἢ μᾶλλον πρόεδρος τῆς τότε τὸν Ὑπουργὸν τῶν Οἰκονομικῶν ἀντικαθιστώσης ἐπιτροπῆς.

Διευκρινίαν δὲ κατὰ τὸ ἑρμῆς ἐν Κηφισίᾳ, ὅπου κατῴκει εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ κ. Οἰκονομίδου, καὶ ὁ τότε πρέσβυς τῆς Πρωσσίας Βαρῶνος de Thiele, ἀνὴρ λόγιος καὶ εἰς τὴν ἀνάγνωσιν τῶν Ἑλληνικῶν συγγραφέων καὶ μάλιστα τοῦ Δημοσθένους, τὰς ὥρας τῆς ἀνέσεως αὐτοῦ ἀσχολῶν, καὶ τὸν ἐπεσκεπτόμεν συνεχῶς, καὶ ἐγευόμεν πολλὰκις παρ' αὐτῷ, καὶ τὸ ἐσπέρας συνανεστρεφόμεθα· ἡ δὲ σύζυγός του, τὸ γένος Gräfe, πλήρης προτερημάτων, καὶ ἰδίως διαπρέπουσα εἰς τὴν ἀνθογραφίαν, μεγάλην συνέλαβεν ἀγάπην πρὸς τὴν Καρολίαν, καὶ ἐξετέλεσεν ἐν ὕδατοχρωμίᾳ (aquarelle) τὴν εἰκόνα της, ἣν μοὶ ἐδώρησεν. Εἶχε δὲ μεθ' ἑαυτῆς καὶ τὴν ἄγαμον ἀδελφήν της, ἥτις μετὰ ταῦτα νυμφευθεῖσα, ἦν γνωστὴ εἰς τὴν κοινωνίαν τοῦ Βερολίνου ὡς κυρία de Dalowitz, εἰς δὲ τὴν κοινωνίαν τῶν συγγραφουσῶν κυριῶν διεκρίθη ὑπὸ τὸ ψευδώνυμον Walter Schwartz, ἐκδοῦσα μετὰ πολλῆς εὐφυΐας καὶ χάριτος πολυτομον σύγγραμμα ἐπιγραφόμενον Ersonnen und erlebt, ἐν ᾧ οὐ σπανίως εὖνουν ποιεῖται τῆς συγχρόνου Ἑλλάδος μνεΐαν.

Πνευματισμός.

Ἐνταῦθα κατὰ τὸν χρόνον τοῦτον εἶχεν ἐλκύσει τὴν προσοχὴν ἡμῶν καὶ μᾶς διεσκέδαζε κατὰ τὰς στιγμὰς τῆς ἀνέσεως τὸ φαινόμενον τῶν κινουμένων τραπεζῶν. Ἦδη κατὰ τὸ παρελθὸν ἔτος εἶχον ἀναγνώσει ἐπιφυλλίδα τῆς Γαλλικῆς Ἐφημερίδος τῶν Συζητήσεων, περὶ τῆς ἐν Ἀμερικῇ ἀνακαλύψεως ταύτης πραγματευμένην, καὶ διηγήθη περὶ αὐτῆς εἰς τοὺς περὶ ἐμέ, κινήσας τὴν ἐκπληξίν των. Ἦν δὲ τοῦτο ὅτε ἔζη ἔτι ἡ μήτηρ μου, καὶ ὅτε ἐπεδότησαν παρ' ἡμῖν αἱ ἀδελφαί μου. Ἐσπέραν λοιπόν τινα, ὅτε ἀξιωματικὸς τοῦ ἐν Πειραιεὶ σταθμεύοντος τότε Σουηδικοῦ πλοίου ἦν εἰς ἐπίσκεψιν παρὰ τῇ ἀδελφῇ μου, ἐγένετο λόγος περὶ τοῦ περιέργου φαινομένου, καὶ ἡ συναναστροφή, συγκειμένη ἐκ τῆς μητρός μου, τῶν οὗο ἀδελφῶν μου, τῆς Κερκίνας, τῆς γείτονος καὶ οἰκιακῆς φίλης Κυρίας Μιμῆς καὶ τοῦ Σουηδοῦ ἀξιωματικοῦ, ἠθέλησε νὰ δοκιμάσῃ αὐτό, καὶ, παρ' ἐκείνην, εἰς τράπεζαν, μετὰ τῶν χειρῶν ἐπ' αὐτῆς τεταμένων, προσέειπε καὶ ἐμὲ νὰ συμπαρακαθῇσω. Ἀλλ' ἐγώ, δυσπιστῶν πρὸς τὴν ἀλήθειαν τοῦ πειράματος, ἠρνήθην ἀπολύτως, καὶ εὐχρηθεὶς ὑπομονὴν εἰς τὴν συναναστροφήν, καὶ καταβὰς εἰς τὸ σπουδαστήριόν μου, ἐπεδόθην εἰς τὰς ἐργασίας μου. Ἀφ' οὗ δὲ παρῆλθεν ὥρα ὁλόκληρος, ἀνέβην καὶ πάλιν, καὶ εὔρον, ὅτι οὐδεὶς εἶχε μετακινηθῇ, ἀλλ' οὐδ' αὐτὴ ἡ τράπεζα, ὥστε καὶ μετ' εἰρωνίας ἐξέφραζον τὸν θαυμασμόν μου διὰ τὴν εὐστάθειάν των. Τότε ὅμως πρῶτος ἀπηύδησεν ὁ Σουηδὸς ἀξιωματικὸς, καὶ ἐγερθεὶς εἶπεν ὅτι ἀναγκάζεται ν' ἀναχωρήσῃ, διότι πρέπει εἰς ὥραν ὠρισμένην νὰ εἶναι ἐπὶ τοῦ πλοίου του. Ἀλλὰ τοῦτο οὐδόλως μετέβαλε τὴν πρόθεσιν τῶν κυριῶν, αἵτινες ἐξ ἐναντίας ἐπέμενον ὅτι ἵνα μὴ ματαιωθῇ τὸ πείραμα ἔπρεπεν ἐγὼ νὰ καταλάβω τὴν θέσιν τοῦ ἀποχωρήσαντος. Εἰς τοῦτο δὲ μετὰ τινα ἀντίστασιν ἐβιάσθην νὰ συγκατανεύσω, ἵνα μὴ τὰς δυσареστήσω πολὺ, ἀλλ' ἔθηκα ὅρον ὅτι ἡ σύμπραξις μου δὲν θὰ παραταθῇ ὑπὲρ μίαν ὥραν.

Ἐν τούτοις, μόλις δέκα παρῆλθον λεπτά, καὶ ἠκούσθη τρυγμὸς εἰς τὴν τράπεζαν καὶ σχεδὸν ἀμέσως ἐπανελήφθη δις καὶ τρίς, καὶ ἡ τράπεζα ἤρχισε βραδέως νὰ στρέφηται, καὶ μετὰ ταῦτα ταχύτερον, καὶ τέλος τόσον ταχέως, ὥστε ἠναγκάσθημεν νὰ ἐγερθῶμεν, καὶ νὰ τρέχωμεν ἵνα τὴν παρακολουθοῦμεν, καὶ ἄφ' οὗ διαφόρους ἔλαβε διευθύνσεις, ἰδίως κατὰ τὴν θέλησιν ἣν ὁμοθυμαδὸν ἐξεφράζομεν, ἐξῆλθε τέλος τῆς θύρας τοῦ δωματίου εἰς τὴν μεγάλην αἴθουσαν, ἣν διέτρεχε στρεφομένη, καὶ κλίνουσα ἐπὶ θάτερα, καὶ τέλος ἀνετράπη παντάπασι, καὶ ἐπὶ τῶν νώτων κειμένη οὐχ ἦττον ἐστρέφετο, διότι ὁκλάζοντες εἶχομεν καὶ τότε θέσει τὰς χεῖρας ἐπ' αὐτήν.

Εἶτα δ' ἀφέντες τὴν τράπεζαν, ἐτράπημεν εἰς καθέδρας καὶ ἄλλα ἐπιπλα, καὶ ὅλα, μόλις τὰ ἠγγίζομεν, ἤρχιζον μετ' ὀλίγον νὰ στρέφωνται, ὡς ἂν ἀπέρρεον ἀφ' ἡμῶν κινητικὴ τις δύναμις, ἥτις τότε εἶχεν ἀναπτυχθῇ. Ἐγὼ δὲ μετὰ τῆς Κας Μιμῆς, ἐστρέφομεν κατὰ τριττον τὸν τρόπον ἐν πικρυνίῳ, ὅπερ, κατὰ τὴν θέλησιν ἡμῶν, οὐ μόνον ἐπλησίασεν εἰς ἐν τῶν ἀνακλιντῶν, ἀλλὰ καὶ ἀνέβη εἰς αὐτὸ διὰ τῶν δύο ποδῶν, καὶ ἐπειτα καὶ διὰ τῶν ἄλλων δύο, στραφέν περὶ ἑαυτό. Τέλος δὲ καὶ τὴν πεῖραν ἐλάβομεν ὅτι ὅταν δύο ἐξ ἡμῶν ἔθετον τὰς χεῖρας εἰς τὸ στῆθος καὶ τὴν πλάτην τρίτου, οὗτος μετ' ὀλίγον ἤρχιζεν ἀκατασχέτως στρεφόμενος, χωρὶς νὰ δύναται διὰ πάσης του τῆς θελήσεως ν' ἀντιστῇ.

Τὰ πειράματα ταῦτα ἐπανελάβομεν πολλάκις, ὡς ἦτον ἐπόμενον· ἐν ἐσπέρᾳ τινὶ δ' εἰς Κηφισίαν, ὅτε ἦσαν παρ' ἡμῖν ἡ τε οἰκογένεια τοῦ πρέσβεως τῆς Πρωσσίας καὶ ὁ κύριος καὶ ἡ κυρία Heidenstam, ἐγένετο λόγος περὶ τούτων, καὶ ἡ κυρία Thiele ἐπεθύμησε νὰ τὰ ἰδῇ. Αἱ τέσσαρες λοιπὸν κυρίαι ἐκάθησαν περὶ τὴν τράπεζαν, ὁ δὲ K. de Thiele, ὁ K. Heidenstam καὶ ἐγὼ ἀπέσχομεν· δὲν παρῆλθε δὲ πολὺς καιρὸς, καὶ ἡ τράπεζα, πρὸς μέγαν θαυμασμὸν τῆς Κας Thiele, ἤρχισε τὰς κινήσεις καὶ τὰς στροφάς της.

— Θαυμαστὸν βεβαίως τοῦτο, εἶπον ἐγώ· ἀλλ' ἰδέτε πῶς οἱ ἄνθρωποι ρέπουσιν εἰς τὰς ὑπερβολάς. Ἦξεύρετε τί ἀνέγνων σή-

μερον εἰς νέον ἄρθρον τῆς Ἑφημερίδος τῶν Συζητήσεων ; Ὅτι ἡ τράπεζα ἀναλαμβάνει τὴν δύναμιν καὶ τοῦ νὰ μετράῃ καὶ τοῦ νὰ ὁμιλῇ, κρούουσα διὰ τοῦ ποδὸς τὸν ἀριθμὸν ὃν ἀναλογισθῶσιν οἱ περικαθήμενοι, ἢ δι' ἀριθμοῦ τῶν κρότων ἐμφαίνουσα καὶ συλλαβίζουσα τοῦ ἀλφαβήτου τὰ γράμματα.

Αἱ κυρίαὶ ἀνεκάγχασαν. — Τοῦτο πλέον, εἶπε μία ἐξ αὐτῶν, θὰ ᾔητον ἔργον τοῦ διαδόλου. Ἐγράφη βεβαίως ὡς εἰρωνεία ἡ παραδοξολογία αὕτη. Ἀλλ' ἄς δοκιμάσωμεν. Ἡ τράπεζα νὰ μετρήσῃ τρία.

Ἡ τράπεζα, σχεδὸν ἀμέσως ἔπαυσε κινουμένη, καὶ ἔμεινεν ἐπὶ λεπτά τινα ἐντελῶς ἀδρανής. Ἐπειτα δ' ὕψωσε τὸν ἕνα πόδα, καὶ δι' αὐτοῦ ἐκτύπησεν εἰς τὸ ἔδαφος ἓν ! δύο ! τρία ! καὶ οὐδὲν πλέον !

Αἱ κυρίαὶ ἐξέπεμψαν κραυγὴν ὡς ἂν ὑπὸ φόβου ἐκυριεύοντο. Ἐπειτα δ' ἐνθαρρυνθεῖσαι ἐπανέλαβον καὶ πάλιν καὶ πάλιν τὸ πείραμα, πάντοτε ἐπίσης ἐπιτυχῶς. Ὁ δὲ Κ. Thiele, ὡς ἀποδίδων τῇ τραπέζῃ μαγικὴν καὶ προφητικὴν δύναμιν, ἐξήγαγε τὸ βαλάντιόν του καὶ εἶπε, χωρὶς νὰ ἔχῃ τὴν χεῖρά του ἐπ' αὐτῆς.

— Νὰ εἰπῇ ἡ τράπεζα πόσα νομίσματα ἔχω ἐντὸς τοῦ βαλαντίου μου.

Ἡ Τράπεζα ἐγείρασα αὐθις τὸν πόδα, ἐκτύπησεν ἐπτάκις, καὶ ὁ κ. Thiele, κενώσας ἐμπρὸς ἡμῶν τὸ βαλάντιόν του, εὗρεν ὅτι αὐτὸ τῷ ὄντι ἐπτὰ περιεῖχε νομίσματα.

Καὶ τοῦτο μὲν ἦν σύμπτωσις ἴσως μόνη, ὡς καὶ τὸ ἐπόμενον ὁ μετὰ τινας ἡμέρας μᾶς συνέβη : Εἰς τὴν βιβλιοθήκην μου εἶχον τὴν μουσικὴν τοῦ χοροῦ τῆς Ἀντιγόνης ὑπὸ Μενδελσῶνος, ἣν, ὡς ἄλλαχοῦ εἶπον, μοὶ εἶχε φέρει ἐκ Γερμανίας ἡ Κ^α Thiele, ὅτε μετέφραζον τὴν τραγωδίαν τοῦ Σοφοκλέους. Μίαν ἡμέραν, χρειασθεὶς αὐτήν, ἀπῆλθον εἰς Ἀθήνας νὰ τὴν ζητήσω· ἀλλὰ ματαίως περιέτρεξα πάσας τὰς θήκας τῶν βιβλίων μου, καὶ ἐπανέλαβον τὴν ζήτησιν δις καὶ τρίς· ἡ μουσικὴ συγκειμένη ἐκ δύο μεγάλων τευχῶν εἶχεν ἀπολεσθῇ, ὅπερ μεγάλως μὲ ἐλύπησε, καὶ διότι εἶχον ἀνάγκην αὐτῆς, καὶ διότι ἐν Ἑλλάδι οὐκ εὗρίσκετο, αὕτη δὲ καὶ μοὶ ἦν πολὺτιμον φιλικὸν δῶρον.

Ἐσπέραν λοιπόν τινα, ὅτε ἐν Κηφισσίᾳ διασκεδάζοντες ἐπεδι-
δόμεθα εἰς τὴν στροφὴν τῆς τραπέζης, ἡ Καρολίνα, γνωρίζουσα τὴν
δυσθυμίαν ἣν μοι ἐπέφερε τῆς μουσικῆς ἡ ἀπώλεια, εἶπε γελῶσα·
« Ἄς ἐρωτήσωμεν περὶ αὐτῆς καὶ τὴν τράπεζαν ». « — Νὰ τὴν ἐρω-
τήσωμεν » εἶπομεν ὅλοι εὐθύμως, καὶ τῷ ὄντι τῇ ἀπετείναμεν τὴν
ἐρώτησιν : « Ἄν ἡ μουσικὴ μοι ἐκλάπη ». « — Ὁχι, » ἀπεκρίθη ἡ
τράπεζα. — « Ἄν εἶνε εἰς τὴν οἰκίαν μας ἐν Ἀθήναις ». — « Ναί. »
« Ἄν εἰς τὸ σπουδαστήριόν μου ». — « Ναί. » — « Ἄν εἰς μίαν τῶν
βιβλιοθηκῶν μου ». — « Ναί. » — « Ἄν δεξιῶς ἢ ἀριστερῶς τῆς θύ-
ρας τῷ εἰσιόντι. » — « Ἀριστερῶς. » — « Εἰς ποίαν θέσιν ἢ βαθμίδα ; »
— « Εἰς τὴν δευτέραν. » — « Ἀνωθεν ἢ κάτωθεν ; » — « Κάτω-
θεν ». « Φλυαρεῖ ἡ τράπεζα, εἶπον γελῶν ». Ὅλας τὰς θέσεις τὰς
ἠρεύνησα, καὶ ἡ μουσικὴ δὲν ὑπάρχει, καὶ ὅλην τὴν ἑσπέραν ἐχλευ-
άζομεν τὴν εὐπιστίαν τῶν παραδεχόμενων ὡς νέον προφήτην τὴν
τράπεζαν. Τοῦτο ὁμῶς δὲν μ' ἐκώλυσε τὴν ἐπαύριον, νὰ ἐνθυμηθῶ
ὅτι εἶχον τινα, εἰ καὶ ὅλως ἀσχημὸν ἐργασίαν, καὶ νὰ μεταβῶ αὐ-
θις εἰς Ἀθήνας. Ἡ πρώτη φροντίς μου ὁ ὑπῆρξε νὰ εἰσέλθω εἰς
τὸ σπουδαστήριόν μου, νὰ πορευθῶ πρὸς τὴν βιβλιοθήκην μου τὴν
ἀριστερῶς τῆς θύρας τῷ εἰσιόντι, καὶ νὰ ἐρευνήσω ἐκ νέου τὴν
κάτωθεν δευτέραν θέσιν αὐτῆς· ἀλλὰ τὴν μουσικὴν εἰς αὐτὴν δὲν
εὔρον. Ἐπειτα ὁ ἠρεύνησα τὴν δευτέραν ἄνωθεν, ἐπίσης ἄνευ
ἀποτελέσματος, καὶ ἔπειτα ὅλας τὰς ἄλλας, καὶ μετὰ ταῦτα καὶ
τὴν ἄλλην βιβλιοθήκην, τὴν δεξιῶς τῷ εἰσιόντι· τὰ πάντα ἐπὶ μα-
ταίῳ ! Ἡ μουσικὴ εἶχεν ἀπολεσθῇ, καὶ ἡ τράπεζα ἠλέγχετο τε-
τράπους προφήτης μετὰ Χριστόν.

Μετὰ τὰς διακοπὰς καὶ κατὰ τὸ φθινόπωρον ἐπεστρέψαμεν εἰς
Ἀθήνας. Ἀλλὰ πρὸ τούτου ἐδέησε νὰ γίνῃ γενικὸς τῶν ὠμα-
τίων καθαρισμός, ἐν ἄλλοις καὶ τοῦ σπουδαστηρίου μου. Εἰς αὐτὸν
παρευρέθη ὁ ἴδιος, ἵνα μὴ οἱ καταβιδάζοντες τὰ βιβλία μου τὰ
συγχύσωσιν. Ἀλλ' ἐκεῖ, ὅτε τὰ κατεβίβαζον, ἰδοὺ . . . ἡ μουσικὴ
τῆς Ἀντιγόνης, ἀμφότερα τὰ τεύχη . . . εἰς τὴν κάτωθεν δευτέ-
ραν θέσιν τῆς βιβλιοθήκης τῆς ἀριστερῶς τῷ εἰσιόντι, ὅπου εἶχεν

εἰπεῖ ἡ τράπεζα, ἀλλὰ πεσόντα ὀπίσω τῶν ἄλλων βιβλίων καὶ διὰ τοῦτο μὴ εὐρισκόμενα !

Ἡ σύμπτωσις αὕτη ηὔξησε τὴν πίστιν, ἢ τοῦλάχιστον τὴν εὐνοϊαν ἡμῶν καὶ τὴν περιέργειαν πρὸς τὴν τράπεζαν.

Spectateur d'Orient.

Ἐντὸς ὀλίγου συμβάντα ὑψίστης σπουδαιότητος ἤρχισαν ἀσχολοῦντα πᾶν τὸ ἐλληνικόν. Ὁ Μεντσικῶφ εἶχε λάβει ἀπειλητικὴν θέσιν ἐν Κωνσταντινουπόλει, καὶ ἐπέκειτο Ρωσσοτουρκικὸς πόλεμος. Τότε μετὰ πολλῶν ἄλλων ἐφρόνουν ὅτι, ὅτε τὰ τῆς Ἀνατολῆς ἐπρόκειτο ν' ἀνατραπῶσιν ὑπὸ τοὺς ἐκ βορρᾶ κεραυνούς, οἱ Ἕλληνες ὤφειλον νὰ διεκδικήσωσι καὶ αὐτοὶ τὰ εἰς πᾶσαν τὴν Εὐρωπαϊκὴν Τουρκίαν ἴδια συμφέροντα, καὶ νὰ μὴ ἐγκαταλειφθῶσιν ἐξ ἀσυγκινήτου ἀμελείας πρὸς ὃ ὅμως πρὸ πάντων ἦν ἀνάγκη νὰ παρασκευασθῇ καὶ φωτισθῇ ἡ ἰδίως ὑπὸ τῆς Ἀγγλικῆς δημοσιογραφίας κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη ὡς πρὸς τὰ τῆς Ἑλλάδος εἰς ἀδίκους προλήψεις παραχθεῖσα κοινὴ τῆς Εὐρώπης γνώμη. Δι' ὃ συνελθόντες τινὲς φίλοι, ἀπεφασίσαμεν τὴν σύστασιν Γαλλικοῦ περιοδικοῦ, ὃ ἀπεκαλέσαμεν Ἀνατολικὸν Θεατὴν (*Spectateur d'Orient*). Ἡμεθα δέ, ὁ Μάρκος Ρενιέρης, ὁ Νικ. Δραγούμης, ὁ Κωνστ. Παπαρρηγόπουλος, ὁ Ι. Σοῦτσος, ὁ Γεώργιος Βασιλείου καὶ ἐγώ, εἰς ὃν ἀνετέθη ἰδίως τὸ σπουδαῖον μέρος τοῦ Bulletin, ἦτοι τῶν συγχρόνων εἰδήσεων, ἀλλ' οὐχ ἥττον ἔγραψα καὶ ἄλλα μακρὰ ἄρθρα οἷον περὶ τῆς συγχρόνου Ἑλληνικῆς φιλολογίας, ὑπογράφων τὰ ἔργα μου διὰ τοῦ γράμματος Α. Καὶ αἱ ἐπικρίσεις δὲ βιβλίων τὴν Ἑλλάδα καὶ τὴν Ἀνατολὴν ἀφορώντων μὲ ἡσχόλουν πολλάκις, οἷα ἦν ἡ ἐπίτομος περὶ τῆς Ἱστορίας τῆς Τουρκίας ὑπὸ Λαμαρτίνου.

Ἡ ἐκδόσις αὕτη διήρκεσεν ἐπὶ τέσσαρα ἔτη, ἀποτελέσασα τόμους ὀκτώ, καὶ δὲν ἔμεινεν ἀπαρατήρητος ἐν Εὐρώπῃ, ἐνθα πολ-

λαὶ τῶν ἐφημερίδων οὐ σπανίως αὐτῆς ἐμνημόνευον. "Οτε δὲ ὁ ποτὲ ἐν Ἑλλάδι ἐπιτετραμμένος τῆς Γαλλίας κ. Θουβενέλ διῆλθε διὰ Παιριῶς πορευόμενος ὡς πρεσβευτῆς εἰς Κωνσταντινούπολιν, καὶ τὸν ἐπεσκέφθη ὡς ἀρχαῖον γνῶριμον, ἐπ' ὀλίγας στιγμὰς εἰς Ἀθήνας ἀναβάντα, ἐν πλήθοντι τῷ ὠματίῳ του, «Καὶ ὑμεῖς, μοὶ εἶπεν ἐπιπλήττων, καὶ ὑμεῖς συντάκτης τοῦ «Θεατοῦ»! Δὲν περιέμενον τοῦτο παρ' ὑμῶν! . . — "Αν ᾔσθε Ἕλληνας, τῷ ἀπεκρίθη, θὰ εἴσθε πιθανῶς καὶ ὑμεῖς εἰς ἐκ τῶν ἡμετέρων.» Ὁ κ. Θουβενέλ ἐθεώρει ὡς ἔγκλημα καὶ ὡς πολιτικὴν ἀφροσύνην νὰ ἐξεγειρώμεθα ἐξάπτοντες τοὺς ὑποδούλους Ἕλληνας κατὰ τῆς Τουρκίας. Δὲν πρέπει ὅμως νὰ λησμονηθῇ ὅτι ἀπῆρχετο εἰς Κωνσταντινούπολιν ὡς πρεσβευτῆς, καὶ μάλιστα δυνάμεως δυσμενοῦς τότε πρὸς τὴν Ρωσσίαν. Προσέτι δὲ τὸ καὶ τοῦ «Θεατοῦ» τὴν πορείαν, καὶ τὴν ταχέως ἐπελθοῦσαν ἐπανάστασιν τῆς Ἑπείρου καὶ τῆς Θεσσαλίας δικαιολογοῦν, ἐστὶν ὅτι, ὅτε ἠπειλείτο καὶ ὅτε ἐκηρύχθη ὁ Ρωσσοτουρκικὸς πόλεμος, ἡ μετὰ τῆς Τουρκίας συμμαχία τῶν δυτικῶν δυνάμεων δὲν ὑπῆρχεν οὐδὲ προεβλέπετο, ἢ καὶ ἂν ὑπετίθετο ὡς ἐνδεχομένη, ἐνομίζομεν ὅτι ὠφείλομεν νὰ καταβάλωμεν πᾶσαν προσπάθειαν, ἵνα ἀποδείξωμεν αὐτὴν ὡς ἀντιπολιτικὴν, καὶ περιπλοκάς μόνον, καὶ ἄνευ ἀνάγκης πράγματα παρασκευάζουσιν τῇ Εὐρώπῃ εἰς τὸ μέλλον. Αὕτη ἦν ἡ τάσις καὶ τοιοῦτο τὸ πρόβλημα τοῦ «Θεατοῦ».

"Αν ἡ Κριμαϊκὴ ἐκστρατεία εἶχε προηγηθῇ τῆς ἐπαναστάσεως τῶν Ἑλληνικῶν χωρῶν καὶ τῆς ἐκδόσεως τοῦ «Θεατοῦ», οὐδ' ἐκείνη θὰ συνέβαινεν, οὐδ' αὐτὴν θὰ ἐπεχειροῦμεν, διότι ἄφρον θὰ ἦτο νὰ ἐξαναστῶμεν κατὰ τῶν τετελεσμένων, ἢ νὰ ἐλπίζωμεν ὅτι διὰ τῶν ἡμετέρων ἄρθρων καὶ πραγματειῶν θ' ἀντεταττόμεθα ἐπιτυχῶς εἰς ἔνοπλον τὴν Εὐρώπην. Ἀλλ' ἄφ' οὗ ἤρχισαμεν ἅπαξ, καὶ μετὰ τὴν ἀνάγκην ἣτις ἐπεβλήθη τῇ Ἑλληνικῇ Κυβερνήσει νὰ μετακαλέσῃ τοὺς ἀπελθόντας ἐπικούρους τοῖς Θεσσαλοῖς, καὶ ἐπομένως νὰ βιάσῃ τούτους εἰς ὑποταγὴν, ἀπεφασίσσαμεν ἡμεῖς οὐχ ἥττον νὰ μὴ παραιτηθῶμεν τοῦ δημοσιογραφικοῦ ἡμῶν ἔργου, ἀλλὰ

νὰ ἐξακολουθήσωμεν συνηγοροῦντες ὑπὲρ τῶν ἐγκαταλειφθέντων καὶ προσπαθοῦντες νὰ φωτίσωμεν περὶ τῶν ἐν τῇ Ἀνατολῇ τὴν πεπλανημένην ἢ ἐκουσίως τυφλώττουςαν τῆς Εὐρώπης γνώμην, καὶ τὸν Ἑλληνισμόν ὡς σπουδαιότατον στοιχεῖον τῆς μονίμου τάξεως ἐν Ἀνατολῇ διὰ τὸ μέλλον καταδεικνύοντες.

Τὸ μέσον οὖν οὐ τότε ἡ ἐμπόλεμος δυτικὴ Εὐρώπη ἐβίασε τὴν Ἑλλάδα νὰ ἐγκαταλείψῃ τὴν Θεσσαλικὴν ἐπανάστασιν καὶ νὰ ἀπαλλάξῃ ταύτης τῆς ἀνησυχίας τὴν Τουρκίαν μεθ' ἧς συνεμάχει κατὰ τῆς Ρωσσίας, ἣν, ὡς γνωστόν, ἡ διὰ Γαλλικῶν καὶ Ἀγγλικῶν στρατευμάτων καὶ πλοίων κατοχὴ τοῦ Πειραιῶς, διαρκέσασα οὖν ὅλου τοῦ Κριμαϊκοῦ πολέμου, καὶ μετ' αὐτόν.

1854.

Κατὰ τὸ θέρος τοῦ 1854 ἐμισθώσαμεν οἰκίαν ἐν Πειραιεῖ, πρὸς εὐχερεστέραν χρῆσιν τῶν θαλασσίων λευτρώων, καὶ αὐτοῦται μάρτυρες ἡμεθεὶς τῆς ἀκριβοῦς πειθαρχίας καὶ τάξεως ἣν ἐτήρει ὁ στρατὸς τῆς κατοχῆς. Ἀλλ' ἀπὸ τῆς πρώτης ἡμέρας ἤδη μετὰ τινος ἐκπλήξεως παρετήρησα ὅτι πολλὴ ἦν ἐν αὐτῷ ἡ θνησιμότης, διότι συνεχέστατα ἀπῆντων Γάλλους στρατιώτας εἰς ἐνταφιασμόν προπεμπομένους.

Κατὰ δὲ τὴν πρώτην Κυριακὴν μετὰ τὴν κατάβασιν ἡμῶν εἰς τὴν παραθαλασσίαν πόλιν, συνέπεσε νὰ ἔχωμεν εἰς τὸ γεῦμα τινὰς ἐξ Ἀθηνῶν, μέλη καθ' ὅσον ἐνθυμοῦμαι τῆς συντάξεως τοῦ «Θεατοῦ», τὸν Γεώργ. Βασιλείου, τὸν Κ. Παπαρρηγόπουλον, ὡς καὶ τὸν ἐπίσης ὡς καὶ ἡμεῖς ἐν Πειραιεῖ μετοικήσαντα καὶ γείτονα ἡμῶν Ν. Δραγούμην μετὰ τῆς συζύγου του.

Ἡ κατοικία ἡμῶν ἦτο προσγειῶς. Εἰς τὴν τράπεζαν δὲ ἤδη ἐκαθήμεθα, ὅτε εἰς τὸ ἀνοικτὸν παράθυρον ἐφάνη ὁ ἰατρὸς καὶ φίλος κ. Ἀφεντούλης, καὶ μᾶς ἐχαιρέτησεν. Ἐγερθεὶς δ' ἐγώ, ἐπλησίασα καὶ τὸν παρεκάλεσα νὰ ἔλθῃ νὰ παρακαθήσῃ εἰς τὸ γεῦμα.

ἀλλ' ἡρνήθη εὐχαριστῶν καὶ μυστικῶς μοὶ εἶπεν ὅτι ἀπήρχετο νὰ ἐπισκεφθῇ γραίαν τινὰ παρ' ἧ ἐκλήθη, καὶ ἦτις, ὡς τῷ εἶπον, ἐφαίνετο ἔχουσα χολέρας τινὰ συμπτώματα· ἀλλ' αὐτὸς ἤλπιζεν ὅτι τοῦτο ἦν ἐσφαλμένον, καὶ μὲ παρεκίνησε νὰ μὴ εἰπῶ τίποτε εἰς τοὺς συνδαιτυμόνας ἵνα μὴ τοὺς τρομάξω εἰς μάτην, ὑποσχεθεὶς νὰ ἐπανέλθῃ καὶ μὲ πληροφορήσῃ μετὰ τὴν ἐπίσκεψιν.

Μία ὥρα εἶχε παρέλθει, καὶ ἡτοιμαζόμεθα νὰ ἐγερθῶμεν τῆς τραπέζης, ὅτε ὁ κ. Ἀφεντούλης διῆλθεν αὖθις, καὶ στάς πρὸ τοῦ παραθύρου μου, μοὶ ἐνεπιστεύθη ὅτι τῷ ὄντι χολέρα ἦν ἡ ἀσθένεια τῆς γυναικός, ἣτις καὶ ἤδη ἀπέθανεν, ὅτι, ὡς ἀνεκαλύφθη, τὴν ἐπιδημίαν ἔφερον καὶ ἔχουσι τὰ γαλλικὰ στρατεύματα, καὶ μὲ προέτρεψεν οὐδ' ὥρας, εἰ δυνατόν, νὰ παραμείνωμεν πλέον ἐν Πειραιεῖ.

Ἐπιστρέψας ἐπομένως πρὸς τοὺς προσκεκλημένους, τοῖς ἀνήγγειλα τὴν κακὴν εἰδήσιν, καὶ ἀμέσως ἡγέρθησαν, καὶ οἱ μὲν ἐξ Ἀθηνῶν τὸ πρῶτ' κατελθόντες ἀπῆλθον ὀπίσω διὰ τῆς πρώτης ἀμάξης ἢ ἐνέτυχον, ὁ δὲ κ. Δραγουμῆς μετὰ τῆς οἰκογενείας του μετώκησε καὶ αὐτὸς πρὸ τῆς ἐσπέρας, ἡμεῖς δ' ἐμείναμεν ἔτι τὴν νύκτα ἐκείνην, διότι δὲν κατωρθώσαμεν πρὶν τὰ τῆς μετακομίσεως· ἀπῆλθομεν δὲ τὴν ἐπαύριον, ἅμα ἀνατείλαντος τοῦ ἡλίου, καὶ εὐτυχῶς τοῦτο, διότι ἐντὸς τῆς αὐτῆς ἡμέρας διαταγὴ ἐξ Ἀθηνῶν ἀπεμόνου τὸν Πειραιᾶ, καὶ ἀπηγόρευε τὴν ἀπ' αὐτοῦ εἰς Ἀθήνας ἀνάβασιν, ἢ εἰς ἄλλο μέρος τῆς Ἑλλάδος διὰ θαλάσσης ἐξοδόν. Τινὰ δὲ τῶν σκευῶν ἡμῶν, ἃ εἶχομεν ἀναγκασθῇ ν' ἀφήσωμεν ὀπίσω, ἀνελάβομεν μετὰ μῆνας πολλούς, καὶ ἀφροῦ ἔπαυσεν ἡ ἐπιδημία.

8.

Ἡραῖον.

Ἐντὸς δὲ τοῦ αὐτοῦ θέρους ἔλαβον ἐπιστολὴν τοῦ Λουδ. Ρόσς. Ὁ σοφὸς ἀρχαιολόγος, ἀπὸ τινος καθηγητῆς τοῦ Πανεπιστημίου ἐν Ἀλλῃ, ἐφ' ἱκανὸν χρόνον ἐκότει κατ' ἐμοῦ, θεωρῶν με, ἀδίκως,

ὡς χαριζόμενον τῷ Πιπτάκη, καὶ πρωταίτιον γενόμενον τῆς ἐξ Ἑλλάδος μακρύνσεώς του. Ἀλλὰ βαθμηδὸν συνοῖδε τὸ ἀβάσιμον τῶν ὑπονοιῶν του, καὶ μεταξὺ τῶν τότε ἀρχαιολογούντων ἐν Ἑλλάδι ἐμὲ μᾶλλον τιμῶν διὰ τῆς ἐμπιστοσύνης του, μοὶ ἐπέστειλεν ὅτι προὔκάλεσεν ἐν Γερμανίᾳ συνεισφοράν πρὸς ἀνασκαφὴν τῆς Ὀλυμπίας, ἀλλὰ συλλεγείσης ἀνεπαρκoῦς ὅλως ποσότητος 262 ταλλήρων (1068 δρ.), μοὶ ἔπεμπεν αὐτὴν ἵνα ἐπιχειρήσω ὅπου δῆποτε ἀνασκαφὴν τινα κατ' ἐμὴν ἐκλογὴν.

Τότε ἀνεπόλησα ὅτι, ὅτε πρὸ 22 ἐτῶν εἶχον ἐπισκεφθῇ τὴν Ἀργολίδα μετὰ τοῦ Θειρσίου, ἰδὼν οὗτος μεταξὺ Ναυπλίας καὶ Μυκηνῶν ἀρχαῖά τινα λείψανα τοίχου ἐπὶ λόφου, μοὶ ἐξέφρασε τὴν εἰκασίαν ὅτι ἐκεῖ πιθανώτερον ἔκειτο τὸ ἀργολικὸν Ἡραῖον, καὶ οὐχὶ δυτικῶς τοῦ Ἄργους, ὡς τὸ ἔθετον συνήθως οἱ περιηγηταί, παρεξηγοῦντες τὸ χωρίον τῆς Ἠλέκτρας τοῦ Σοφοκλέους, καθ' ὃ ὁ ἐκ Φωκίδος ἐρχόμενος ἀφίησι τὸν ναὸν πρὸς τ' ἀριστερά. Ἐκεῖ λοιπὸν ἀπεφάσισα ν' ἀνασκάψω πρὸς ἀνεύρεσιν τοῦ ἱστορικοῦ ἱεροῦ ὃ ἐν ἑλλοις ἢ περὶ Κλεοβίδος καὶ Βιτωνὸς διήγησις τοῦ Ἡρόδου ἀπηθανάτισε, καὶ ὃ, μετὰ τὴν προπώλησιν τοῦ ἀρχαίου ἱεροῦ ἐν Ὀλ. 90, ἀνωκοδομήθη κοσμηθὲν διὰ τῆς Χρυσελεφαντίνης Ἡρας τοῦ Πολυκλείτου. Ὡστε εἴτι ἀνευρίσκετο τοῦ γλυπτικοῦ αὐτοῦ κόσμου, θὰ εἶχε πρὸς τὴν περίφημον, ἀλλὰ διὰ μεμαρτυρημένων λειψάνων, μὴ γνωστὴν σχολὴν τοῦ μεγάλου τῆς Πελοποννήσου καλλιτέχνου, οἷαν σχέσιν αἱ γλυφαὶ τοῦ Παρθενῶνος ἔχουσι πρὸς τὴν σχολὴν τοῦ Φειδίου.

Οὕτω φρονῶν καὶ ταῦτα ἐλπίζων, ἐζητησάμην κατὰ Σεπτέμβριον παρὰ τῆς κυβερνήσεως τὴν ἄδειαν ν' ἀνασκάψω εἰς τὴν θέσιν ἐκείνην, καὶ ἔλαβον αὐτὴν εὐκόλως καὶ ἐν πλήρει ἐμπιστοσύνῃ, χωρὶς οὐδεὶς νὰ μὲ συνοδεύῃ δημόσιος λειτουργός, διότι καὶ καθηγητῆς ἤμην, καὶ αἱ ὑπὲρ τῶν ἐθνικῶν ἀρχαιοτήτων πολυχρόνιοι ἐνέργειαι μου καὶ ἐγινώσκοντο καὶ ἐξετιμῶντο.

Μόνος ἐπομένως ἔμελλον ν' ἀπέλθω, ὅτε μοὶ εὐρέθη ἀγαθὸς καὶ ἀξιόλογος συνεργάτης. Κατὰ τὸ ἔαρ τοῦ ἔτους τούτου ἐπιστρέψας

ἐκ Γερμανίας ὁ κ. Παπασλιώτης μετὰ δύο συσπουδαστῶν του, ἦλθε μετ' αὐτῶν εἰς ἐπίσκεψίν μου, καὶ ἐκάλεσα αὐτοὺς εἰς γεῦμα, καὶ πολλάκις ἄλλοτε ὑπεδεξάμην αὐτοὺς φιλοφρόνως, μὴ θελήσας νὰ δείξω ὅτι ἐγνώριζον ἢ ὅτι ἐνεθυμούμην τὰ παράπονα τοῦ κ. Π. Ναοῦ κατὰ τοῦ Παπασλιώτου. Μεταγενέστερον ὅμως εὔρον ὅτι ἡ περὶ τοῦ χαρακτῆρος αὐτοῦ κρίσις ἦν οὐχὶ ἀδίκως αὐστηρά, διότι μετὰ τινὰ χρόνον, διορισθεὶς καθηγητῆς τοῦ Πανεπιστημίου, ἐπελάθετο τάχιστα ὅτι μοὶ ὤφειλε τὴν σύστασιν καὶ τὴν σπουδὴν του ἐν Γερμανίᾳ, καὶ ἄνευ τῆς ἐλαχίστης παρ' ἐμοῦ ἀφορμῆς ἢ προκλήσεως ἐπετέθη κατ' ἐμοῦ προσβλητικώτατα διὰ τῶν ἐφημερίδων, ἐλπίζων οὕτω νὰ εὐχαριστήσῃ τινὰ ὃν συμφέρον εἶχε νὰ κολακεύσῃ. Δυστυχῶς ὅμως μετ' οὐ πολὺ ἔλαβον οἰκτρὰν τὴν ἐξήγησιν τῆς τοιαύτης ἀκαταλογίστου διαγωγῆς του· αἱ διανοητικαὶ του δυνάμεις εἶχον συνταραχθῆ, καὶ ἡ παραφροσύνῃ ἀπέληξεν εἰς βλακείαν καὶ τὸ πανεπιστήμιον ἐστερήθη οὕτω ὥστε οὐδέποτε πεπαιδευμένου καθηγητοῦ. Ἡ θέσις του εἶχεν ἀπερθεῖ οἰκτρά, καὶ συνετάχθη μετ' ἐκείνων οἵτινες παρεκάλεσαν τὸν ὑπουργὸν νὰ μὴ τὸν παύσῃ ἀπὸ τῆς καθέδρας του ἀλλὰ νὰ τῷ ἐξακολουθῇ τὸν μισθόν, ἀναπληρῶσαν αὐτὸν εἰς τὴν διδασκαλίαν δι' ἐκτετακτοῦ. Οὕτως ἐξηκολούθησε μέχρι τῆς τελευτῆς του ἀπολαμβάνων συντάξεως πρὸς θεραπείαν τῶν ἀναγκῶν του.

Ἀλλὰ ταῦτα συνέβησαν μόνον μετὰ τινὰ ἔτη. Τότε δέ, εἰς τῶν δύο ἐκ Γερμανίας συνοδευσάντων αὐτὸν συσπουδαστῶν του, κ. Bursian καλούμενος, αὐτὸς ἐκεῖνος ὅστις ἔκτοτε ἀνεδείχθη ἐπίσημος ἀρχαιοδίφης, συγγραφεὺς καὶ καθηγητῆς τοῦ Πανεπιστημίου Μονάχου, μαθὼν περὶ τῆς ἀνασκαφῆς ἣν προὔτιθέμην, ἦλθε πρὸς ἐμὲ καὶ μοὶ ἐζήτησε τὴν ἄδειαν τοῦ νὰ μὲ συνοδεύσῃ, ὅπερ ἐδέχθην μετὰ χαρᾶς. Λαβὼν λοιπὸν παρὰ τοῦ ὑπουργοῦ τῶν στρατιωτικῶν, ὅστις ἦν τότε ὁ στρατηγὸς Καλέργης, διαταγὴν πρὸς τὸ ἐν Ναυπλίῳ ὀπλοστάσιον ἵνα μοὶ παρέξῃ πᾶσαν τὴν ἐνδεχομένην ὑλικὴν ἀρωγὴν, ἀπέπλευσα μετὰ τοῦ συνοδοιπόρου μου τὸ πρῶν τοῦ σαββάτου, 18 Σεπτεμβρίου, καὶ μετὰ μεσημβρίαν εἰς Ναύπλιον

ἀφίχθεις, ἐπορεύθην τὸ ἐσπέρας εἰς τοῦ Κ. Νομάρχου, οὗ ἐπεκα-
λέσθην τὴν σύμπραξιν.

Τὴν δ' ἐπαύριον Κυριακὴν, ἐπειδὴ δὲν ἦτο ἡμέρα ἐργάσιμος,
ἐπεσκέφθην τὸν Διοικητὴν τοῦ ὀπλοστασίου καὶ ἄλλας ἀρχὰς ὧν
εἶχον ἀνάγκην, καὶ ἔπειτα, συνοδείᾳ τοῦ Κ. Νομάρχου, τὸ Βου-
λευτήριον, μετασκευασθὲν εἰς ποινικὴν φυλακὴν, διότι πάντοτε ἐν-
διαφερόμενην νὰ γνωρίζω ὅποια ἦν ἡ κατάστασις τῶν φυλακῶν
παρ' ἡμῖν. Εἶτα δὲ μετέβην νὰ ἰδῶ τοὺς ὑπὲρ τὴν Πρόνοιαν καὶ
ὑπὸ τὸ Παλαμήδιον ἀνακαλυφθέντας, ἢ μᾶλλον τότε πρῶτον ἐλ-
κύσαντας τὴν προσοχὴν 8 ἢ 9 παναρχαίους τάφους, ἐσκαμμένους
ἐντὸς τοῦ καθέτου βράχου, καὶ τριγωνικῶς κεκλιμένην πρὸς ἐκά-
τερα ἔχοντας τὴν κορυφήν.

Τὴν δὲ δευτέραν, ἀπὸ τῆς ἐβδόμης τῆς πρωΐας, συνοδευόμενοι
ὑπὸ τοῦ μοιράρχου κ. Παππαδοπούλου καὶ τοῦ ἀνθυπολοχαγοῦ Κ.
Σούτσου, ἀπήλθομεν εἰς Τύρινθιν, ὅπου ἐδείξα τῷ κ. Bursian εἰς
τὴν ΝΔ. ὄψιν τοῦ λόφου τὰ παντελῶς ἄγνωστα ἔχνη παναρ-
χαίης οἰκοδομῆς, ἃ εἶχον ἀνὰ τὸν ἀνακαλύψει ὁ Θεόσιος καὶ ἐγὼ
ἰδίως ἐξ ἐπιπέδου πλακὸς προέχουσαν βάσιν κίονος. Ἐκεῖ δὲ καὶ
πολλὰς εὗρομεν κεράμους, καὶ κεραμεύον ἀμορφον γυναικεῖον ἀγάλ-
ματιον, οἷον πρό τινων ἡμερῶν εἶχεν εὗρει λίθινον ὁ Κ. Πρώτος,
διευθυντὴς τοῦ ἐν Τύρινθι ἀγροκηπίου, ὅστις καὶ μοὶ τὸ ἐδῶρθησεν.

Ἐπειτα δὲ διὰ τοῦ χωρίου Χόνικα μετέβημεν ὑπὸ ραγδαίαν
βροχὴν, εἰς τὸ παρὰ τὰς Μυκήνας χωρίον Χαρθάτι, καὶ ἐκεῖ μὲ
περιέμενον ἐλθόντες εἰς προὔπαντησίν μου, ὁ ἑπαρχος Ἄργους κ.
Ι. Δηλιγιάννης, αὐτὸς ἐκεῖνος ὅστις κατὰ τὰ 1843 εἰργάζετο ὑπ' ἐμὲ
ἐν τῷ ὑπουργείῳ τῶν ἐσωτερικῶν, καὶ προσέτι ὁ ὑπομοίραρχος Κ.
Ζωγράφος. Ἡ πρόθεσίς μου ἦν νὰ ἐξετάσω πρὸ πάντων ἂν δὲν ἦν
δυνατὸν νὰ ἐπιχειρήσω μᾶλλον ἐργασίαν εἰς τὰς Μυκήνας, διότι
ἐφρόνουν ὅτι μεγάλην σπουδαιότητα θὰ εἶχε διὰ τὴν ἀρχιτεκτονι-
κὴν τῆς ἡρωϊκῆς ἐποχῆς ἡ ἀνασκαφὴ τοῦ ἐκεῖ ἐν ἐρειπίοις ὑφιστα-
μένου, καὶ τῷ θησαυρῷ τοῦ Ἀτρέως ὁμοίου κωνοειδοῦς οἰκοδομή-
ματος, ὃ τότε καταμετρήσας εὗρον ὅτι εἶχε τὴν ἄνω διάμετρον,

μέχρις οὗ ὁ θόλος ἐστὶ κατεστραμμένος, ἐκ μέτρων $7\frac{1}{2}$. Μετ' αὐτὸ δ' ἐμελέτων ν' ἀνασκάψω καὶ τὸν ἐν Ὀρχομενῷ θησαυρὸν τοῦ Μινύου, ἵνα διὰ τῆς συγκρίσεως ἀνευρεθῇ ὁ οἰκοδομικὸς νόμος τῆς τέχνης ἐκείνης. Προσέτι δὲ ἤθελον ν' ἀνασκάψω καὶ τὰ ἐκτὸς μὲν τῆς ἀκροπόλεως τῶν Μυκηνῶν, ἐντὸς δὲ τοῦ τῆς πόλεως περιβόλου κείμενα δύο μνημεῖα, τὰ δημωδῶς **φούρνους** καλούμενα, συνιστάμενα δ' εἰς μεγίστας ὀριζοντίας πλάκας, αἵτινες ἐστηρίζοντο ἐπὶ μικροτέρων λίθων, διότι εἵκαζον αὐτὰ ὄντα παναρχαίους τάφους, ἴσως τοὺς τῆς Κλυταιμνήστρας καὶ τοῦ Αἰγίσθου· καὶ τέλος προϋτιθέμενη νὰ ἐρευνήσω τὰ ἐν τῇ ἀκροπόλει τῶν Μυκηνῶν, πρὸς ἀναζήτησιν τοῦ ὑπὸ τοῦ Παυσανίου μνημονευομένου τάφου τοῦ Ἀγαμέμνονος. Καὶ τοῦτο μὲν, ὡς καὶ τὴν ἀνασκαφὴν τοῦ θησαυροῦ τοῦ Ὀρχομενοῦ μετὰ πολλὰ ἔτη κατώρθωσεν ὁ κ. Σλημὰν μετὰ πεφωτισμένου ζήλου καὶ ἀπαραμίλλου ἐπιμονῆς. Τὰ λοιπὰ δ' ἔμειναν ἀνεκτέλεστα μέχρι τοῦδε. Ἐγὼ δ' ἐκ πρώτης ὄψεως κατανόησας ὅτι δὲν διέθετον ἱκανῶν χρημάτων, ὥστε νὰ ἐπιδιώξω τελεσφόρως τὸ σχέδιόν μου, περιωρίσθην εἰς τὸ νὰ συλλέξω ἐν Μυκῇ ναις πολλὰ παναρχαίων κεραμικὰ συντρίμματα, καὶ ἠκολούθησα ἔπειτα τὸν Κ. Μοίραρχον μακρὰν πρὸς βορᾶν, ὅπου διίσχυρίζετο ὅτι ἠκούετο ὑπόγειον ὕδωρ ρέον. Ἀλλὰ φθάς εἰς τὸ τέρμα εὗρον ὅτι ἦν μόνον βοή τοῦ ἀνέμου πνέοντος δι' αὐλώνων τῶν βράχων. Δὲν ἠδυνήθην δὲ νὰ τὸν παρακολουθήσω καὶ εἰς ἀρχαῖον νεκροταφεῖον, ὃ ἔλεγεν ὅτι ἐκεῖ που ἔκειτο διότι αὐδ' ὁ ἴδιος ἤξευρε ποῦ, καὶ συνέλαβον τὴν πεποίθησιν ὅτι καὶ ἐκεῖνο ἦν οὐχ ἥττον φαντασιώδες τοῦ ὕδατος. Ἐτράπην λοιπὸν τότε μετὰ τῆς συνοδείας πρὸς τὴν μίαν ἔτι περίπου ὥραν ἀπέχουσιν θέσιν εἰς τὴν εἵκαζον κείμενον τὸ Ἡραῖον, θέλων νὰ ἰδῶ ἂν τὸ περὶ αὐτοῦ σχέδιόν μου ἦν κατωρθωτότερον. Φθάς λοιπὸν εἰς τὸν λόφον ὃν εἶχον κατὰ νοῦν, περιελθὼν καὶ ἐπιθεωρήσας αὐτόν, καὶ ἀφ' οὗ τεμάχια κεράμων καὶ ἐνταῦθα συνέλεξα, ἐπεστρέψαμεν εἰς Ναύπλιον τὸ ἐσπέρας.

Τὴν δ' ἐπιοῦσαν, ἡμέραν τρίτην, ἐπειδὴ ἔπρεπε νὰ ἐτοιμασθῶσιν ὅσα ἐζήτησα παρὰ τοῦ ὀπλοστασίου, μετέβην καὶ παρευρέθην

εἰς τὰς ἐξετάσεις τοῦ Γυμνασίου Ναυπλίας, ἐνθα καὶ τινὰς εἶδον ἐκεῖ διατηρουμένας ἀρχαιότητας καὶ εἶτα μετέβην καὶ εἰς τὸ δημοτικὸν σχολεῖον τῶν ἀρρένων, καὶ εἰς τὸ τῶν κορασίων, ἅτινα μοὶ ἐφάνη ὅτι περισσότερον ἐφώναζον ἢ ὅτι ἐμάνθανον. Μετὰ μεσημβρίαν δὲ μετέβην μετὰ τοῦ ἀστυνόμου καὶ ἄλλων τινῶν εἰς τὸν ἐκτὸς τοῦ Ναυπλίου κείμενον ὠραῖον κῆπον τοῦ Ῥοδίου, καὶ τὸ ἐσπέρας διέμεινα παρὰ τῷ Νομάρχῃ.

Τὴν δὲ τετάρτην ἀπὸ πρωΐας μεταβάντες ἐφ' ἀμάξης εἰς Τύρινθα, ἐνθα ὁ διευθυντὴς Κ^{ος} Πρώιος μᾶς ἔδειξε τοῦ ἀγροκηπίου τὰ διάφορα προϊόντα, καὶ ἐκεῖ γευματίσαντες, ἀπήλθομεν μετὰ μεσημβρίαν εἰς Ἄργος, καὶ ἐκεῖ ἀσθενοῦντος τοῦ κ. Ἐπάρχου, μᾶς ἐφιλοξένησε μετὰ πλείστης χάριτος ἡ ὠραία σύζυγος αὐτοῦ κ. Μαρία Δηλιγιάννη. Περιήλθομεν δὲ τὴν πόλιν ὑπὸ τὴν ὁδηγίαν τοῦ Ἑλληνοδιδασκάλου κ. Ρούσου, καὶ ἰδίως σύριγξ μεσημβρινῶς τοῦ λόφου τοῦ Προφήτου Ἡλιοῦ καὶ ὡς 300 βήματα ὑπὸ τὸ ἐκκλησίδιον ἐν τῷ βράχῳ εἰς βάθος 65 περίπου ποδῶν ἐισχωροῦσα, εἰς στρογγύλον ἀπολήρουσα, ἀνω ἀνεωγμένη καὶ κονίαματι κεχρισμένη ἀρχαίῳ, εἴλκυσε τὴν προσοχήν μου, διότι ἀναμφισβητήτως ἀνήκει εἰς τὴν αὐτὴν ἐποχὴν καὶ κατηγορίαν εἰς ἣν τὰ σπήλαια ἃ εἶχομεν ἰδεῖ παρὰ τῷ Ναυπλίῳ καὶ ἡ σύριγξ τῆς Τύρινθος, τὸ δὲ κονίαμα ἐστὶ τὸ αὐτὸ πρὸς τὸ τῶν τεμαχίων ἃ τὴν προτερσίαν εἶχον εὖρει εἰς τὴν θέσιν ἣν ἐξελάμβανον ὡς τὴν τοῦ Ἡραίου, καὶ μετὰ ταῦτα καὶ εἰς τοὺς τοίχους αὐτοῦ. Ὡστε ἦν καὶ τοῦτο ἀναμφισβητήτως ἐπίσημον λείψανον τῆς ἀρχαιοτάτης ἐγχωρίου ἀρχιτεκτονικῆς. Ἐπεσκέφθημεν δὲ καὶ τῆς Λαρίσσης τοὺς Κυκλωπίους προμαχῶνας, ἐν οἷς εἶδομεν δύο ἐντετειχισμένας ἐπιγραφάς, καὶ ἄλλας διεσπαρμένας, καὶ προσέτι ἐν ἀνάγλυφον ἐν τῷ βράχῳ. Μοὶ εἶπε δ' ὁ διδάσκαλος ὅτι εἶχεν εὖρει αὐτὸς ἐπιγραφὴν πραγματευομένην περὶ προστίμων τινῶν ἐπιβεβλημένων εἰς Κλεωναίους, ἀλλ' ὅτι ἔκτοτε ἀπωλέσθη αὕτη, καὶ πιθανῶς ἀναστραφεῖσα ἐχρησίμευσεν εἰς νέον τινὰ ἐπιτύμβιον λίθον. Καὶ ὁ ὑπομοίραρχος Ζωγράφος μοὶ ἔδειξεν ὠραῖά τινα ἀγγεῖα ἃ εἶχεν ἀποκτήσει, εὑρεθέντα ἐν Ἄργει.

Τὴν ἐσπέραν δὲ μετέβημεν εἰς τὸ 1 1/2 ὥραν ἀπέχον τοῦ Ἄργους χωρίου Χόνικα, καὶ κατελύσαμεν εἰς τοῦ παρέδρου, εὐπρόσδεκτος βορὰ διὰ πάσης τῆς νυκτὸς γενόμενοι εἰς τοὺς Λερναίους κώ-
νωπας, τῆς Ὑδρας ἀπογόνους, καὶ γενναῖα φέροντας κέντρα.

Τὴν πέμπτην δ' ἅμα τῇ αὐγῇ ἐξ προσλαβόντες ἐργάτας ἐκ τοῦ χωρίου, ἐπορεύθημεν πρὸς τὸν λόφον τῆς ἐκλογῆς μου, καὶ εἰς τοὺς βορείους πρόποδας αὐτοῦ εἶδομεν ἀρχαῖα τεμάχια. Ὁ λόφος οὗτος, ἱκανῶς ὑψηλός, εἶχεν ἐπὶ κορυφῆς κατὰ μέρη σωζόμενον περίβολον κυκλωπέων τειχῶν, ὃν ἐξελάμβανον ὡς τὸν τοῦ πυρποληθέντος ναοῦ. Εἰς ἀπόστασιν δέ τινα ἀπ' αὐτοῦ ἡ δυτικὴ κλιτύς διεκόπτετο δι' ἐπιπέδου ἐκτάσεως, σχεδὸν κανονικῆς, καὶ φαινομένης ὡς χειροποιήτου, ἀφορώσης δὲ πρὸς τὸ δύο ὥρας περίπου ἀπέχον Ἄργος, καὶ ἐπιβλεπούσης ἐκ περιωπῆς τὸ ὑπὸ τῶν ἀρκαδικῶν ὀρέων ὀριζόμενον εὐρὺ ἀργολικὸν πεδῖον, καὶ τὸν μέγαν κόλπον, καὶ πέραν αὐτοῦ πρὸς μεσημβρίαν, τὸ Ναυπλῖον.

Τοῦτο μοὶ ἐφαίνετο ὡς τὸ ἔδαφος τὸ ἰσοπεδωθὲν ἐπίτηδες ἵνα δε-
χθῇ τὸν νέον ναόν, τὸν κατὰ τὴν 90ην Ὀλυμπιάδα διαδεχθέντα τὸν γενόμενον παρανάλωμα τοῦ παλαιοῦ. Ἀλλ' ἄλλης γνώμης ἦν ὁ συνοδοιπόρος μου, παραδεχόμενος μὲν καὶ ἐκεῖνος τὴν θέσιν τοῦ ἀρχαίου ναοῦ, ἀλλὰ διίσχυριζόμενος ὅτι ὁ μεταγενέστερος πρέπει ν' ἀνηγέρθῃ πρὸς βορρᾶν, ἐκεῖ ὅπου εἶχομεν ἰδεῖ τὰ ὀλίγα τειχία ὑπὸ τοὺς πρόποδας. Οἱ λόγοι μου, οἵτινες ἐκ τῆς ἐντυπώσεώς μου ἐνεπνέοντο ἦν ἡ θέσις ἐκείνη ἐνεποίει εἰς ἐμέ, καὶ ἐκ τῆς πεποιθήσεως ὅτι ταύτην πιθανώτατα θὰ ἐξέλεγον οἱ ἀρχαῖοι, κατὰ τὴν ἐποχὴν τῆς ἀκμῆς τῆς Ἑλλάδος, πρὸς ἀνέγερσιν ἐνὸς τῶν ἐπισημοτέρων αὐτῶν ἱερῶν, οὐδόλως ἔπειθον τὸν κ. Βουρσιάν, μὴ δεχόμενον τὰς καλαισθητικὰς ταύτας θεωρίας.

Ἐπομένως τῷ εἶπον ὅτι, καθ' ὃ ἔχων τὴν διεύθυνσιν καὶ τὴν εὐθύνην τοῦ ἔργου, θέλω μὲν ἀρχίσει ὅπου ἐνόμιζον ὅτι θὰ ἐπετυγχάνομεν, ἀλλ' ἂν ἐπὶ τρεῖς ἡμέρας μάταιαι ἐκεῖ ἀποδειχθῶσιν αἱ ἔρευναι, τῷ ὑπεσχέθην νὰ μεταβῶμεν ὅπου ἐκεῖνος ἐπρότεινεν. Οὕτως ἀφ' οὗ ἔστησα δύο σκηνάς, ἐπὶ τοῦ ἐπιπέδου πρὸς τὸ βορειοδυ-

τικὸν χεῖλος αὐτοῦ, τὴν μὲν πρὸς κατοικίαν ἡμῶν, τὴν δ' ἐτέραν ὡς ἀποθήκην τῶν ἐργαλείων, φυλαττομένων ὑπὸ τοῦ ὑπηρέτου μου, ἔδωκα τὸ σύνθημα, καὶ οἱ ἐξ ἐργάται ἤρξαντο σκάπτοντες νοτίως τῆς σκηνῆς ἡμῶν, χωροῦντες πρὸς ἀνατολάς. Ἀπ' ἀρχῆς εὐθὺς ἐπεστάτουν ἐγὼ, διευθύνων τὸ ἔργον. Ἀπὸ τινος δ' ὥρας εἶχον ἀπὸ συρθῆ, καὶ διέτρεχον ὑπὸ τὴν σκηνὴν μου τὰ περὶ Ἡραίου, περι Πολυκλείτου καὶ τῆς σχολῆς αὐτοῦ χωρία τῶν ἀρχαίων καὶ τὰς σημειώσεις μου, διακοπτόμενος ὑπὸ τοῦ κ. Βουρσιάν, ὅστις εἰρωνικῶς μοὶ παρετήρει ὅτι αἱ ὥραι προὔχωρουν, ὅτι ὁμοίως ἡ ἡμέρα καὶ αἱ μετ' αὐτὴν θέλουσι παρέλθει ἀτελεσφόρητοι, μέχρις οὐ μεταβῶμεν εἰς τὸ ἰδικόν του Ἡραῖον, τὸ ἄληθές.

Ἦτον δεκάτῃ ἡ ὥρα τῆς πρωίας ὅτε προσῆλθεν εἰς τῶν ἐργατῶν ἔχων τι ἀνὰ χεῖρας.

— Ἀφέντη, μοὶ εἶπε, τοῦτο εὔρηκα εἰς τὰς πέτρας ἐκεῖ ὅπου ἔσκαπτα.

— Τί, Φέρε νὰ ἰδῶμεν.

Καὶ μοὶ προσῆγε κεφαλὴν νεανιῶος μετρίων διαστάσεων ἐκ λευκοῦ λίθου, ἐργασίας δ' ὠραιότητας, καὶ ρυθμοῦ ἀκριβῶς τοῦ τῆς μεταβάσεως ἀπὸ τοῦ ἀρχαϊκοῦ εἰς τὸν τῆς ἀκμῆς.

Πλήρης ἀγαλλιάσεως τὴν ἔλαβον, καὶ μεταβιβάζων αὐτὴν τῷ Κῷ Βουρσιάν, τῷ εἶπον ὅτι ἰδοὺ παρέστη ὁ συνήγορός μου εἰς τὴν ἡμετέραν διαφορὰν. Τῷ ὄντι δ' ἔκτοτε πλέον περὶ μεταθέσεως τῶν ἐργασιῶν ὁρᾶν ἐγένετο λόγος, καὶ τὰ εὐρήματα, συνιστάμενα εἰς μέλη ἀγαλμάτων, τμήματα ἀναγλύφων ἢ ἀρχιτεκτονικά, διεδέχοντο ἄλληλα εἰς βραχέα διαστήματα χρόνου, ἐν τέλει δ' εὗρομεν καὶ τμήμα κίονος ἐν θέσει διάμετρον ἔχοντος μέτρου 1, 3 ἐκ πωρίου λίθου δεικνύοντος ἐλαφρὰν ἐπίχρωσιν. Ἰδοὺ λοιπόν, εἵχομεν τὸν ναόν. Τὸ δ' ἐσπέρας οἱ ἐργάται ἐπέστρεψαν εἰς τὸ χωρίον, καὶ τρεῖς ἡμεῖς, ὁ κ. Βουρσιάν, ἐγὼ καὶ ὁ ὑπηρέτης ἐμείναμεν διὰ νυκτὸς μόνοι εἰς τὸν ἔρημον λόφον, περιεστοιχισμένοι ὑπὸ τοῦ ἀφθόνου ὑλικοῦ ὃ εἶχον φέρει ἐκ τοῦ ὀπλοστασίου. Ἴσως δ' ἐδύνατο νὰ ὑποτεθῇ ὅτι εἰς τοιαύτας ἐργασίας ἐπιδιδόμενος, θὰ εἶχον καὶ χρήματα

ΑΘΗΝΩΝ

μετ' ἑμαυτοῦ, διότι εἰς τοὺς περιοίκους ἦν ἄγνωστον ὅτι ἐγὼ ἐκ προνοίας τὰ εἶχον καταθέσει εἰς τὸ ταμεῖον τοῦ Ναυπλίου· ἀλλ' οὐδεὶς διενοήθη νὰ ταραῖξῃ ἡμῶν τὴν ἀσφάλειαν, οὐδ' ἡμεῖς εἶχομεν τὴν ἐλαχίστην ἀνησυχίαν. Διὰ τῶν ἐργατῶν τῶν ἐπιστροφόντων εἰς τὸ χωρίον ἔγραφον πρὸς τὸν πάρεδρον πόσους νὰ μοὶ πέμπῃ τὴν ἐπαύριον· καὶ τὴν μὲν παρασκευὴν, βροχεράν οὖσαν, ἡσχόλησα μόνον ἑπτὰ, μετὰ τὴν μεσημβρίαν, τὸ δὲ σάββατον μόνον πέντε, ὅτε καὶ πρὸς μεγίστην χαράν μου, ὑπὸ τὸν κίονα ἀπεκαλύφθη καὶ τὸ ἔδαφος τοῦ Ναοῦ, ἐκ πώρου ὁμοίως, καὶ ἐπ' αὐτοῦ εὐρέθησαν τεθραυσμένων ἀγαλμάτων τεμάχια.

Αἱ πρὸς τοὺς ἐργάτας ὁδηγίαι, ὧν τὴν ἐκτέλεσιν ἐπετηροῦμεν, ἦσαν νὰ σκάπτωσι μετὰ πάσης εὐλαβείας, νὰ μὴ κτυπῶσι βιαίως ἐπὶ τῶν λίθων, ἵνα μὴ τι θραύωσιν ἐνδεχόμενον νὰ ἔχῃ τεχνικὴν ἀξίαν, νὰ θέτωσι κατὰ μέρος καὶ τὸ ἐλάχιστον ἀνευρισκόμενον σύντριμμα, καὶ νὰ μὲ εἰδοποιῶσιν ἅμα εἰς τειχίον ἢ ἄλλο τι περίεργον προσέχον. Μεταθίς δὲ μετ' ὀλίγον τὴν ἐργασίαν εἰς ἀποστασιν 30 βημάτων πρὸς νότον, εὗρον ἐκεῖ ἄλλον ἐγγώριον λίθον ὀρθιον, καὶ ὑπ' αὐτὸν πάλιν διάφορα γλυπτικὰ συντρίμματα.

Τὴν πρώτην δὲ κυριακὴν, ἡμέραν ἀργίας, ἀπήλθομεν εἰς τὴν ἐκκλησίαν τοῦ Χόνικα, καὶ ἐλυπήθην ἐντυχὼν ἐκεῖ μόνον πέντε χωρικοὺς παρευρισκομένους εἰς τὴν λειτουργίαν, διότι ὡς ἀξιοθρήνητον ἐν γένει σύμπτωμα πάντοτε ἐθεώρησα τὴν ἔλλειψιν θρησκευτικοῦ αἰσθήματος, πολλαπλασίως δ' ὀλεθρίαν παρὰ τῷ κοινῷ λαῷ, παρ' ᾧ ἡ θρησκεία μόνη ἀναπληροῖ ὅ,τι εἰς τὰς ἀνωτέρας τάξεις δύναται μέχρι τινὸς νὰ ἐμπνέῃ καὶ ἡ ἀγωγή, ἢ ἡ εὐλάβεια πρὸς τὴν κοινὴν ὑπόληψιν, ἢ ἡ φιλοσοφία, ὅταν ὑποτεθῇ ὑγιῆς, καὶ δὲν καταστρέφει ἀντὶ νὰ οἰκοδομηῇ. Ἐθνους ἀντιποιομένου θέσιν ἐν τῷ πολιτισμῷ τὰ δημοτικὰ σχολεῖα πρέπει πρῶτον νὰ ἔχωσι πρόβλημα τὴν ἀνάπτυξιν τῶν θρησκευτικῶν πεποιθήσεων.

Μετὰ δὲ τὴν ἐκκλησίαν ἀπήλθομεν εἰς ἕτερον χωρίον, τὸ Βαρβάτι, ἐπὶ ὧν ὀχούμενοι, οἱ δὲ καὶ ἡ ὁδοιπορία διήρκεσεν ἐπὶ ὥρας 2 ¹/₄. Εἶχομεν δὲ ἀκολουθήσει τὴν βορειοδυτικῶς τοῦ Χόνικα πρὸς

τὸ Ἀγινόρι ἄγρυσαν χαράδραν, ἣν ἐκλαμβάνω ὡς τὴν ὑπὸ τοῦ Πausανίου μνημονευομένην ἐπίτομον ὁδὸν μεταξύ Κορίνθου καὶ Ἀργους, ἐν ᾗ ἡ τῶν Δερβενακίων ἦν, ὡς νομίζω, ἡ ἀμαξιτός. Εἰς τὸ χωρίον τοῦτο, κείμενον ἐπὶ λόφων ὑπὸ τὸ ὄρος Εὐβοίαν καὶ κατοικούμενον ὑπ' Ἀλβανικοῦ πληθυσμοῦ, κατελύσαμεν εἰς τοῦ ἱερέως Παπαγιάννη, ἀφελεστάτου ἀνδρῶν, ὅστις δὲν κατενόει πρὸς τί ἡ πολυτέλεια τοῦ νὰ διδάσκωνται τὰ παιδία των γράμματα. Περὶ τὸ κέντρον τοῦ ὑπὸ τὸ χωρίον πεδίου, ἵσταται εἰς ὕψος 4—5 ποδῶν, ἐρείπιον πύργου πολυγωνίου ρυθμοῦ, οὐχὶ τῶν τῆς ἀπωτάτης ἀρχαιότητος, μετὰ σωζομένων λειψάνων περιβόλου πόλεως τινος ἀγνώστου συνεχόμενον. Δυτικῶς δ' αὐτοῦ σώζεται ρωμαϊκοῦ οἰκοδομήματος, λουτρῶνος ἀναμφιβόλως, ἐρείπιον, εἰς πολλὰ διαιρούμενον θολωτὰ δωμάτια ἐκ κεράμων διὰ κονιάματος κεχρισμένων, κάτω μὲν ἐρυθροῦ, ἄνω δὲ λευκοῦ. Εἰς ἓνα δὲ τῶν ἡμιθόλων σώζεται ἐν τῷ κονιάματι ἐντετυπωμένος μέγας ταῶς, 4' ὕψος ἔχων καὶ τὴν οὐρὰν κυκλικῶς ἀναπεπταμένην, ἀποδεικνύων ὅτι καὶ ἐν ταῦθα ἐξετείνετο τὸ πάλαι ἡ λατρεῖα τῆς θεᾶς ἣς τὸν ναὸν ἀνεσκάπτομεν. Τετρακόσια δὲ περίπου βήματα βορειότερον σώζεται τετράγωνον ἀρχαῖον οἰκοδόμημα, παραστάδας ἔχον ἐντὸς καὶ φαινόμενον ὡς δεξαμενὴ. Τὴν ὑπαρξιν πόλεως κατὰ τὰ μέρη ἐκεῖνα ἐλέγχουσι καὶ κιονόκρανα καὶ ἄλλα ἀρχιτεκτονικὰ λείψανα ἐντετειχισμένα εἰς τὰ περίξ ἐκκλησίδια, καὶ προσέτι εἰς τοὺς ἀγροὺς τεμάχια παχέος χρίσματος, οἷον ἀπαντᾶται εἰς τὸ Ἡραῖον, καὶ νομίσματα Βυζαντινὰ τοῦ Κωνσταντίνου καὶ τοῦ Ἰουστινιανοῦ, καὶ εἰς τοὺς τάφους, πήλινα ἀγγεῖα, ὧν πέντε ἡγόρασα.

Εἰς τὸ Ἡραῖον ἐπεστρέψαμεν τὸ ἑσπέρας.

Αἱ ἀνασκαφαὶ τῆς πρώτης ἐβδομάδος ἦσαν ἀπόπειραι μᾶλλον εἰς ἐξιχνίασιν τοῦ ἐδάφους. Ἦδη δέ, περὶ τῆς θέσεως τοῦ ναοῦ βέβαιοι πλέον, ἀπὸ τῆς δευτέρας ἠρξάμεθα συντόνως τῆς ἐργασίας διὰ 17 ἔργατῶν. Τὴν νύκτα μεταξύ δευτέρας καὶ τρίτης ἐπῆλθε σφοδρὰ καταιγὶς μετὰ ῥαγδαϊοτάτης βροχῆς καὶ ἀνέμου, ὅστις ἀνέτρεψε τὰς σκηναὺς ἡμῶν. Οὐχ ἥττον τὸ πρῶτ' ἐξηκολουθήσαμεν

μετὰ 23 ἔργατῶν οὓς ἀνεβίβασα δι' ὅλης τῆς ἐβδομάδος μέχρι 40, καὶ εἰς 42 κατὰ τὸ τέλος αὐτῆς. Ἐν μιᾷ τῶν ἡμερῶν αὐτῆς εἶχομεν τὴν ἐπίσκεψιν καὶ τοῦ γερμανοῦ ἀρχιτέκτονος Siegel, ἰδόντος καὶ ἐπαινέσαντος τὴν μέθοδον καθ' ἣν εἶχον διατάξει τὴν ἐργασίαν, ὡς σκόπιμον καὶ οἰκονομικὴν.

Τὴν δευτέραν δὲ Κυριακὴν εἶχομεν ἀνάγκην νὰ μεταβῶμεν εἰς Ναύπλιον. Ἀλλὰ τῶν ἵππων οὓς εἶχον παραγγεῖλει μὴ φανέντων μέχρι τῶν 8 $\frac{1}{2}$, ἐπορεύθημεν εἰς Ἄργος πεζοί, καὶ φθάντες ἐκεῖ μετὰ ὥραν 1 $\frac{1}{4}$, ἀπήλθομεν ἐκεῖθεν ἐφ' ἀμάξης εἰς Ναύπλιον.

Ἐκεῖ ἔλαβον τ' ἀναγκαῖα χρήματα διὰ τὰς γενομένας ἐργασίας, καὶ συνδιαλεχθεὶς μετὰ τοῦ Νομάρχου περὶ ἰδρύσεως τοπικοῦ μουσείου εἰς Ἄργος, προέτρεψα τινὰ τῶν εὐπορωτέρων τοῦ νομοῦ κατοίκων ν' αὐξήσῃ διὰ τινος συνδρομῆς τὴν διὰ τὰς ἀνασκαφὰς εἰς διάθεσίν μου τεθεῖσαν ποσότητα, ὥστε καὶ μοὶ ὑπεσχέθη ἀλλὰ δὲν ἐξετέλεσε. Κατελύσαμεν δὲ τὴν ἑσπέραν εἰς Ἄργος καὶ ἐκεῖθεν τὴν ἐπαύριον ἐπιστρέψαμεν πάλιν, ὅπου ἐχάραξεν, εἰς τὸ Πρωτόν, καὶ ἐκεῖ ἦλθεν εἰς ἐπίσκεψιν ἡμῶν καὶ τῶν ἔργων, ἀναλαβὼν ἐκ τῆς ἀσθενείας του, ὁ ἑπαρχος Κ. Δελιγιάννης, συνοδευόμενος ὑπὸ τῶν μελῶν τοῦ ἐν Ἀργεὶ ἐφετείου.

Ἐξηκολούθουν δ' αἱ ἀνασκαφαὶ τοῦ λοιποῦ διὰ τεσσαράκοντα τοῦλάχιστον, ἐνίοτε καὶ διὰ πεντήκοντα ἔργατῶν καθ' ἑκάστην, καὶ μετὰ χαρᾶς ἔβλεπον ὅτι εἰς τὴν ἔρημον ἐκείνην, σχεδὸν μόνος, περιεστοιχισμένος ὑπὸ τοσοῦτων χωρικῶν, ὅλων ἀγνώστων μοι, ποτὲ δὲν εἶχον τὸ ἐλάχιστον νὰ δυσαρεστηθῶ ἐκ τῆς πρὸς ἀλλήλους ἢ πρὸς ἐμέ διαγωγῆς αὐτῶν, ἐξ ἐλλείψεως πειθαρχίας ἢ ὑπακοῆς.

Βαθμηδὸν δ' ἀνέκυψαν ἐκ τῆς γῆς πάντα τὰ ἔτι ὑφιστάμενα θεμέλια τοῦ ναοῦ· τὸ ἔδαφος δ' αὐτοῦ, ἐνιαχοῦ μὲν ἐντελῶς κατεστραμμένον, πολλαχοῦ δὲ καλυπτόμενον ὑπὸ συντριμμάτων ἀγγείων καὶ ἀρχαίων χαλκῶν ἀντικειμένων, καὶ προσέτι αἱ βαθμιῶδες, καὶ μεγάλα, καὶ οὐχὶ πολυάριθμα τμήματα κιόνων, ἄφθονα δὲ τῶν ἀρχιτεκτονικῶν κοσμημάτων λείψανα καὶ αἱ καταμετρή-

σεις αὐτῶν μᾶς κατέδειξαν τοῦ ναοῦ τὸ σχῆμα καὶ τὰς διαστάσεις, ὅτι δηλαδὴ, οἰκοδομηθεὶς κατωτέρω τοῦ πυρποληθέντος, ἐπὶ τοῦ ὑψηλοῦ ἀνδῆρου, ὃ ἐπίτηδες ἰσοπεδώθη ἵνα δεχθῇ αὐτόν, ἦν ἐξάστυλος, δώριος, ἐκ πώρου λευκῷ χρίσματι ἐπικεκαλυμμένου, ἐλάσπων μὲν τοῦ ὀκταστύλου Παρθενῶνος, ἀλλ' ἐπίσης διὰ γλυπτικῆς πολυτελείας κοσμούμενος.

Ἐκ παντοίων δὲ τεκμηρίων συνεπέρανον ὅτι καὶ ὁ ναὸς οὗτος, ὡς καὶ ὁ προκάτοχος αὐτοῦ, διὰ πυρὸς κατεστράφη, καὶ ὁ πῖθωνος ἐπὶ τῶν ἀρχῶν τοῦ χριστιανισμοῦ, χωρὶς νὰ χρησιμεύσῃ εἰς τὸ νέον θρήσκευμα, διότι μεταξὺ τεφρῶν καὶ ἀνθράκων πολλὰ μὲν λείψανα κεραμίνων ἀρχαίων ἀγγείων καὶ χαλκῶν σκευῶν ἀνηκόντων ταῖς τελεταῖς τῆς εἰδωλολατρείας, ἵχνη δὲ τοῦ Χριστιανισμοῦ οὐδαμῶς εὐρέθησαν ἐν αὐτῷ.

Αἱ ἡμέραι τῶν ἐργασιῶν ἦσαν οὖν ἐμὲ λίαν εὐφρόσυνοι, καὶ ἀκάθεκτος ἦν ἡ χαρὰ καὶ ἐμοῦ καὶ τοῦ συνδοσιπόρου μου ὅσάκις νέον τι μέρος τοῦ ἀρχαίου οἰκοδομήματος ἀνευρίσκετο ἢ τιμῆμά τι γλυπτικὸν ἐκ τῆς γῆς προέκυπτε καὶ μᾶς προσεκομίζετο. Συνέβαινε δὲ τοῦτο ἀνὰ πᾶσαν στιγμὴν, καὶ μετὰ διαπύρου ζήλου ἡσχολούμεθα, τὰ μὲν νὰ καταμετρώμεν, τὰ δὲ νὰ ἱχνογραφῶμεν καὶ νὰ καταγράφωμεν· κατὰ δὲ τὰς ὥρας τῆς ἀναπαύσεως μετ' ἀληθοῦς ἀγαλλιάσεως περιεφέρομεν ἐκ τῆς περιωπῆς εἰς ἣν ἐκαθήμεθα γοητευμένοι τὰ βλέμματα ἐπὶ τὴν εὐρεῖαν ἀργολικὴν πεδιάδα, ὀριζομένην ὑπὸ τοῦ στίλβοντος κόλπου καὶ τοῦ σοβαροῦ τῶν ὀρέων ἡμικυκλίου, καὶ λήγουσαν ἀφ' ἑνὸς μὲν εἰς τὸ Ἄργος, ἀφ' ἑτέρου δ' εἰς τὸ Ναύπλιον μετὰ τῶν ζωγραφικῶν αὐτοῦ ἀκροπόλεων. Τότε ὁ σύγχρονος βίος ἐμακρύνετο καὶ ἐξηλείφετο ἐκ τῆς ὄψεώς μου, καὶ μακρόθεν καὶ ἐκ τοῦ σύνεγγυς μὲ περιεστοίχιζεν ἡ ἀρχαία Ἑλλάς. Μόνην δ' ἀνάγνωσιν, ἀνάλογον τῶν ἐντυπώσεων ἐν αἷς διῆγον, κατὰ τὰς ὀλίγας στιγμὰς τῆς ἀνέσεως, εἶχον τὴν Ἰλιάδα.

Ἀλλὰ δὲν ἐμείναμεν καὶ ἄνευ δυσaráστων ἐπεισοδίων, διότι κατ' ἀρχὰς μὲν, ἴσως διὰ τῆς διαίτης τὴν τραχύτητα καὶ τῶν

ἀνασκαφῶν τὰς ἀναθυμιάσεις, ἡσθένησεν ὁ κ. Βουρσιάν, μετ' ἐκεῖνον δὲ καὶ πολὺ σφοδρότερον, ἐγώ, ἐξ ἐπικινδύνου μάλιστα, ὡς φαίνεται, πυρετοῦ. Ἦναγκάσθην ἐπομένως, βοηθούμενος ὑφ' ἐνὸς τῶν ἐργατῶν, νὰ καταβῶ εἰς Χόνικα, ὅπου, μετακληθεὶς, ἦλθεν ἐξ Ἀργους ὁ ἰατρός κ. Βασιλειάδης, καὶ μοὶ ἔδωκεν ἄφθονον κινήνην· ἀλλ' ὁ πυρετὸς ἐπανῆλθε σφοδρότερος, καὶ τὴν ἐπαύριον, μετὰ πολλῶν ἄλλων μαθόντων τὴν ἀσθένειάν μου, καὶ ἐπισκεφθέντων με ἐκ Ναυπλίου, ἐν οἷς ἦν καὶ ἡ Κ^α Γ. Σούτσου τοῦ λοχαγοῦ, ἦλθε καὶ ὁ Γερμανὸς ἰατρός κ. Ὀρνστάϊν, καὶ ἐπέμεινε νὰ μετενεχθῶ εἰς Ναύπλιον.

Καὶ κατ' ἀρχὰς μὲν δὲν ἤθελον, διότι ἐκ τοῦ χωρίου, καίτοι κατακείμενος, ἐπληροφορούμην περὶ τῶν ἀνασκαφῶν, καὶ διηύθυνον αὐτὰς διὰ διαταγῶν· ἀλλ' ἐπειδὴ καὶ ὁ ὑπηρέτης μου ἡσθένησε, καὶ οὐδένα εἶχον νὰ μὲ νοσηλεύσῃ, ἤναγκάσθην νὰ ὑποχωρήσω, καὶ τὴν 8 Ὀκτωβρίου, τὰ δέοντα διατάξας περὶ τῆς τῶν ἐργῶν ἐξακολουθήσεως, μετεβιβάσθην εἰς Ναύπλιον, εἰς τὸ ξενοδοχεῖον τοῦ Ἡλίου, ὅπου μετὰ πλείστης μερίμνης μ' ἐθεράπευσεν ὁ κ. Ὀρνστάϊν καὶ καθ' ἐκάστην ἡμέραν καὶ παρεκάθηντο εἰς τὴν κλίνην μου ὁ κ. Νομάρχης, οἱ κ.κ. Γαδός, Κριεζῆς, Ξένος, Καραπάυλος, Ἀντωνόπουλος, καὶ ἄλλοι τῶν ἐπισήμων τῆς πόλεως. Ὁσάκις δ' ἐκόπαζεν ὁ πυρετός, ἐλάμβανον παρὰ τινος ἀπομάχου ὃν κατέλιπον εἰς τὸ Ἡραῖον, ἐκθέσεις περὶ τῆς πορείας τῶν ἐργῶν, καὶ ἔγραφον ὁδηγίας περὶ τῆς αὐτῶν ἐξακολουθήσεως.

Τὴν 13^{ην} δὲ Ὀκτωβρίου, ὅπως οὖν ἀναρρώσας ἔσπευσα πάλιν ἐπιτοπίως, καὶ εὗρον τὰ ἔργα ἐν τῷ τελειοῦσθαι, πρῶτον μὲν διότι εἶχεν ἤδη ἐντελῶς ἀνασκαφῇ ὅ,τι ἐσώζετο τοῦ πωρίνου ἐδάφους τοῦ ναοῦ, τὰ δ' ἐπίλοιπα αὐτοῦ μέρη, ὅπου ἐξηκολούθουν αἱ ἐρευναι, ἐφαίνοντο ἐντελῶς κατεστραμμένα, καὶ ἐπίσης καὶ ἀπόπειραί τινες, εἰς ἃς πρόεβην ὑπὸ τὴν κυκλώπειον βάσιν τοῦ ἀρχαιοτέρου ναοῦ, ἔμειναν ἄνευ ἀποτελέσματος· πρὸ πάντων δὲ διότι καὶ τὰ χρήματα εἶχον ἐξαντληθῇ. Ἐπαναλαβὼν ἐπομένως τὴν γενικὴν τοῦ ναοῦ καταμέτρησιν, καὶ ἐν τάξει διαθεὶς καὶ καταγράψας τὰ εὑρεθέντα,

ὥς καὶ τὰ τῷ ὀπλοστασίῳ ἀνήκοντα ἐργαλεῖα, ἔγραψα πρὸς τὸν ἀστυνόμον Ἄργους νὰ μοὶ πέμψῃ ἀμάξας. Μάτην ὅμως περιμείνας ἐπὶ δύο ἡμέρας, ἀπῆλθον ἐκεῖ τὴν 14ην Ὀκτωβρίου ἐπὶ πώλου ὄνου, καίτοι εἰσέτι μὴ καλῶς ἔχων τὴν υἰεῖαν, καὶ πέμψας τότε ἀμάξας, ἐκομισάμην τ' ἀνασκαφέντα ἀρχαῖα ἀντικείμενα, εἰς ἀριθμὸν 552 συμποσούμενα, καὶ ἀνήγγειλα ταῖς ἐπιτοπίοις ἀρχαῖς ὅτι ταῦτα ἀφιερώ τῇ πόλει τοῦ Ἄργους, διότι αὐτῇ καὶ ὁ ναὸς ἀνήκεν· ὥς ὅρον δ' ἐθέμην νὰ προσδιορισθῇ δι' αὐτὰς εὐρύχωρόν τι δωμάτιον, εἰς δὲ καὶ αἱ λοιπαὶ ἐν Ἀργεὶ καὶ περὶ αὐτὸ διεσπαρμέναι ἀρχαιοότητες νὰ περισυναχθῶσι καὶ οὕτω νὰ καταρτισθῇ ἐκεῖ Μουσεῖον ἐπαρχιακόν. Τοῦτο μοὶ ὑπεσχέθησαν ὅτε ἑπαρχος καὶ ὁ δήμαρχος, εἰς τὴν χρῆσιν ταύτην ὀρίσαντες μεγάλην αἴθουσαν τῆς τότε προσικοδομουμένης πτέρυγος τοῦ Ἑλληνικοῦ σχολείου. Προέτρεψα δὲ καὶ τὸν στρατηγὸν Κ. Τσόκρη καὶ ἄλλους τῶν ἐπισήμων Ἀργείων, καὶ ἔλαβον καὶ τούτων τὴν ὑπόσχεσιν νὰ προσενέγκωσι πάντες εἰς τὸ κατάστημα τὸ μέλλον νὰ κοσμήσῃ τὴν πόλιν των εἴτι ἕκαστος ἐκέκτητο εἰς τὰ κτήματά του ἢ εἴτι ἀλλαχοῦ τῆς Ἀργολίδος ἤθελεν εὑρεθῇ ἀρχαῖον ἀντικείμενον. Ἄν καὶ ποία τις φροντὶς ἔκτοτε ἐλήφθη, περὶ ἐκτελέσεως τῶν ὑποσχεθέντων, τὸ ἀγνοῶ καθ' ἣν στιγμὴν ταῦτα γράφω, διότι δὲν ηὐτύχησα ἔκτοτε νὰ ἐπισκεφθῶ ἐκ νέου τὸ Ἄργος. Περὶ τῶν γλυπτικῶν ὅμως τμημάτων τοῦ Ἡραίου πολλάκις ἐρωτήσας, ἔμαθον ὅτι ὁπωσδήποτε διατηροῦνται ἐν Ἀργεὶ.

Τότε δ' ἅμα κομίσας αὐτά, ἐζήτησα καὶ μοὶ ἐδόθη πρὸς προσωρινὴν αὐτῶν ἐναπόθεσιν στενὴ καὶ σκοτεινὴ τις ἀποθήκη, καὶ ἐκεῖ ἐπὶ δύο ἡμέρας ἡσχολήθην εἰς τὴν καθ' ὕλην καὶ σχῆμα διαίρεσιν αὐτῶν, καὶ σύνταξιν τακτικοῦ αὐτῶν καταλόγου. Προσκολλήσας δ' αὐτοῖς ἀριθμούς, τὰ διέταξα ἐπὶ σανίδων εἰς ἣν θέσιν ἔπρεπε νὰ καταλάβωσιν ἐν τῷ ὀριστικῷ μουσεῖῳ καὶ ἔδωκα τὴν ὁδηγίαν ἐν ἐκείνῳ ν' αὐξηθῶσι μόνον αἱ μεταξὺ αὐτῶν ἀποστάσεις.

Μετὰ τὴν περάτωσιν δὲ τῶν ἐργασιῶν τούτων, τῇ 16ῃ ἐπέστρεψα εἰς Ναύπλιον, ὅπου, ἀφ' οὗ προσκληθεὶς ἐγεύθην παρὰ τῷ

σώσαντί με ἰατρῷ μου Κῷ Ὀρνστάϊν, τὴν ἐπαύριον, κυριακὴν, τὸ ἑσπέρας ἐπιβιβασθεὶς εἰς ἀτμόπλοιον μετὰ πολλῶν τῶν ἐν Ναυπλίῳ ἐπισήμων, ἀπέπλευσα εἰς Ἀθήνας. Ὁ καιρὸς ἦν ψυχρότατος διὰ τὴν ὥραν τοῦ χρόνου, ὁ ἄνεμος σφοδρὸς, καὶ ἡ θάλασσα τρικυμιώδης. Ὅτε δὲ τὴν ἐπαύριον ἀφίχθημεν εἰς Πειραιᾶ, ἀπαίσιος μᾶς περιέμενε ἀγγελία ὅτι ἡ χολέρα, ἥτις ὑπὸ τοῦ Γαλλικοῦ στρατοῦ εἶχεν εἰσαχθῆ, κατεμάστιζε τὸν λιμένα, καὶ ἐκεῖθεν ἀνέβη εἰς Ἀθήνας, καὶ δεινὴ ἐνέσκηψε, τὴν πόλιν δεκατίζουσα.

Ἀποβὰς δὲ καὶ ἀφίχθεις εἰς τὴν ἐν Ἀθήναις οἰκίαν ἡμῶν, εὗρον τὴν οἰκογένειαν ἐτοίμην ν' ἀναχωρήσῃ εἰς Κηφισίαν καὶ ἐμὲ περιμένουσαν. Αὐθημερόν δὲ καὶ ἀπήλθομεν εἰς τὴν Γρίλλαν, τὸ ἀγροκῆπιον τοῦ συγγάμβρου μου κ. Εἰδενστάμ.

Ἐκεῖ συνέταξα γερμανιστὶ ἐπιστολιμαίαν ἔκθεσιν πρὸς τὸν κ. Ρὸς περὶ τῆς τοῦ Ἡραίου ἀνασκαφῆς, ἣν οὗτος ἐδημοσίευσεν ἐν φυλλαδίῳ, καίτοι, κατ' ἐμὴν κρίσιν, ἀτελεστάτην, διότι τὴν ἔγραψον ἐν τῇ μονήρῃ ἐκείνῃ διαίτῃ, ἐστειρημένος παντὸς βιβλίου καὶ παντὸς βοηθήματος.

Ἐνταῦθα διεμείναμεν κατὰ τὸ πλεῖστον τοῦ χειμῶνος, διότι διαρκούσης τῆς θανατηφόρου ἐπιδημίας, εἶχον διακοπὴν τὰ μαθήματα τοῦ πανεπιστημίου, καὶ ὅστις ἐδύνατο ἔφευγεν ἐξ Ἀθηνῶν.

Ὑπῆρχεν ὅμως εἰς ὅστις καίτοι δυνάμενος, ἐνέμενε ἀφόβως καὶ ἡρωϊκῶς, καὶ οὗτος ἦν ὁ πατήρ μου, εἰς τὴν σύνταξιν καὶ τὴν ἔκδοσιν τῶν Ἑλληνικῶν του καταγινόμενος, δὲν ἠθέλησεν οὐδ' ἐπὶ μίαν ἡμέραν νὰ ἐγκαταλίπῃ τὸ ἐν τῇ οἰκίᾳ ἡμῶν κατὰ τὴν Πλάκαν σπουδαστήριόν του, οὐδ' ὅτε ἡ ἀσθένεια ἐνέσκηψεν καὶ εἰς τὴν συνοικίαν ἐκείνην καὶ πάμπολλα ἀνῆρπασε θύματα εἰς πάσας τὰς τάξεις τῆς κοινωνίας.

Τέλος ἐκόπασε τὸ κακόν. Κατὰ τὰς ἐφημερίδας ἀπὸ τινων ἡμερῶν δὲν ὑπῆρχον πλέον θύματα, δὲν ἀνηγγέλλοντο κρούσματα. Τότε μοὶ ἐπετράπη ὑπὸ τῶν ἐμῶν νὰ κατέλθω ἐπὶ τινας ὥρας εἰς τὴν πόλιν εἰς ἐπίσκεψιν τοῦ πατρός μου, καὶ τὸν εὖρον φαιδρόν, ἀτάραχον, εἰς τὴν ἐπιστημονικὴν ἐργασίαν του μετὰ παντὸς ζή-

λου ἐπιδιδόμενον, καὶ πιθανῶς περιφρουρηθέντα καὶ σωθέντα ὑπ' αὐ-
τῆς ταύτης τῆς ἀφοβίας του.

Ἐπ' ὀλίγον δ' εἰς τὴν πόλιν διαμείνας καὶ μετὰ μεσημβρίαν
ἀπελθὼν, διέβην διὰ τῆς ὁδοῦ Κολοκοτρώνη ὅπου εἶχόν τι νὰ ἐπι-
δώσω, καὶ εἰς οὐδεμίαν εἰσελθὼν οἰκίαν, ἐπέστρεψα εἰς Κηφισίαν.
Ἀλλὰ μόλις ἀφίχθεις, κατελήφθην ὑπὸ σφοδρῶν χολερικῶν συμ-
πτωμάτων, περιγαγόντων με εἰς κίνδυνον ἐπὶ τρεῖς ἡμέρας. Ἦν
δὲ τοῦτο παραδοξότατον, ὅτι ἐγώ, μόλις ὥρας τινὰς ἐνδιατρίψας
εἰς Ἀθήνας, ἐλάμβανον ἐκεῖ τὸ νόσημα, ὃ πρὸ ἡμερῶν ἐνομιζέτο
ἐξαφανισθέν. Ἀλλὰ τὴν ἐπαύριον τῆς εἰς Κηφισίαν ἐπιστροφῆς
μου ἐμανθάνομεν ὅτι κατ' αὐτὴν ἐκείνην τὴν ἡμέραν καθ' ἣν ἐγὼ
διηρχόμην διὰ τῆς ὁδοῦ Κολοκοτρώνη, δύο νέα κρούσματα εἶχον
συμβῆ ἑν αὐτῇ. Καὶ ταῦτα ἦσαν τὰ τελευταῖα.

Ἀφ' οὗ δ' ἐντελῶς ἐξηλείφθη πᾶσα τοῦ νοσήματος ὑποψία,
ἐπεστρέψαμεν εἰς Ἀθήνας καὶ μετ' ἀγαλλιάσεως ἡσπάσθημεν ἐκεῖ
ἐν πλήρει ὑγείᾳ διατελοῦντα τὸν γενναῖον ἀψηφίσαντα αὐτὸ πη-
τέρας μου, ὅστις καθ' ὅλον τὸν χρόνον ἐκεῖνόν καὶ τὸν μετὰ ταῦτα
δὲν ἔπαυσε μετ' ἄκρας ἡρεμίας πνεύματος ἀσχολούμενος περὶ
τὰ φιλολογικὰ αὐτοῦ ἔργα.

Δημοτικὸν Συμβούλιον.

Μετὰ τὴν ἐπάνοδόν μου δ' ἐπεδόθη αὐθις εἰς τὰς ἐν τῷ Πανε-
πιστημίῳ παραδόσεις μου, εἰς τὴν ἐξακολούθησιν τῆς συντάξεως
τῶν *Antiquités helléniques*, καὶ τοῦ «Θεατοῦ», καὶ εἰς τὰς
ἀπὸ τινος προσεπιτεθείσας μοι δημοτικὰς ἐργασίας. Πρὸ καιροῦ ἤδη,
κατὰ τὴν ἐκλογὴν τοῦ δημάρχου, νομίζω ὅτε ἐψηφίσθη εἰς τὴν θέ-
σιν ταύτην ὁ Γ. Σκοῦφος, εἶχον ἐκλεχθῆ μέλος τῆς ἐφορευτικῆς
τοῦ ἐκλογικοῦ τμήματος τῆς συνοικίας ἡμῶν, τῆς Πλάκας, καὶ
ἐπροσπάθησα νὰ ἐκτελέσω τ' ἀνατεθέντα μοι καθήκοντα μετὰ παν-
τὸς τοῦ ζήλου ὃν ὀφείλει νὰ καταβάλλῃ πᾶς εἰς ἐκτέλεσιν δημοσίου

ἔργου ὃ ἀνεδέχθη. Μὲ ἀντήμειψαν δὲ τότε καὶ οἱ συμπολιταὶ μου δι' ἐξαιρέτου καὶ συγκινητικοῦ δείγματος ὑπολήψεως, διότι, ἐν ᾧ πεισματωδῶς διεπληκτίζοντο αἱ ἀντίθετοι μερίδες καὶ ὑπέβλεπον ἀλλήλας καὶ προϋφυλάττοντο ἀπὸ ἀμοιβαίων δόλων καὶ ῥαδιουργιῶν, εἰς ἡμὲ ἔδωκαν ἀμφότεραι μετ' ἀπεριορίστου ἐμπιστοσύνης τὴν ἐντολὴν τοῦ νὰ ἐνείρω τὴν χεῖρα εἰς τὸ στόμα τῶν καλπῶν ἵνα ἐξελέγχω μὴ ψῆφοι κατὰ λάθος ἢ ἐκ πονηρᾶς προθέσεως δὲν ἔμενον σεσωρευμένοι ὑπὲρ τὰς ὁπὰς τοῦ **ΝΑΙ** ἢ τοῦ **ΟΥ**, κλείουσαι αὐτάς. Κατὰ τὸ τέλος δὲ τῆς ἐκλογῆς ταύτης, ταραχῆς συμβάσης ἥτις καὶ εἰς βιαιοπραγιῶν ἀρχὰς ἔδωκεν ἀφορμὴν, καὶ ἐν ᾧ ἄλλα μέλη τῆς ἐπιτροπῆς ἔφευγον προτροπάδην, καὶ ἐν μάλιστα, εἰς μίαν τῶν ἐπισημοτέρων Ἀθηναϊκῶν ἀνῆκον οἰκογενειῶν, ἐπήδησεν ἀπὸ ὑψηλοῦ παραθύρου ὃ διέρρηξεν, ἵνα σωθῇ ἀπὸ τοῦ ὑποτιθεμένου κινδύνου, ἐπεδοκιμάσθη τὸ ὅτι ἐγὼ εἰμὶ ἀθροῦς, καὶ μετ' ἄλλων προέτρεψα τοὺς ταραχοποιούς εἰς κατευνασιν, καὶ ἀφ' οὗ ἐπανῆλθεν ἡ ἡσυχία διενυκτέρευσά, εἰς τὸ κατὰστημα τῆς ἐκλογῆς πρὸς διαλογὴν τῶν ψήφων, ἥτις ἐπερατώθη ἀνατέλλοντες τοῦ ἡλίου.

Συνέπεια τούτου ὑπῆρξε, νομίζω, ἡ ἐκλογή μου ὡς μέλους τοῦ δημοτικοῦ συμβουλίου, καὶ μετὰ ταῦτα, ὅτε ὁ πρωτοκολλητῆς (ἦτοι γραμματεὺς) αὐτοῦ, ὁ καθηγητῆς Κ. Ἰωάννης Σοῦτσος, ἐξελέγη πρόεδρος τοῦ συμβουλίου, ὁ προχειρισμός μου εἰς πρωτοκολλητήν, καθῆκον ἔχοντα νὰ συνοψίζω καὶ συντάττω τὰ πρακτικά, ἀνὰ πᾶσαν συνεδρίασιν ἀναγινωσκόμενα καὶ ὑπογραφόμενα ὑπὸ τῶν μελῶν. Βοηθὸν δέ, ἡ γραφέα, εἰς τὸ ἔργον τοῦτο εἶχον τὸν χρηστὸν καὶ δραστήριον νέον γείτονά μου Ἡρακλῆν Γέροντα.

Ἐκ τῶν δημοτικῶν δὲ τούτων ἐνεργειῶν μου ὀλίγας τινὰς ἐνθυμοῦμαι ἀξίας ἀπομνημονεύσεως, διότι εἰς πλείστας τῶν συζητήσεων, ὅσας ἔβλεπον ἀτομικὸν μᾶλλον ἐχούσας τὸν χαρακτῆρα, καὶ εἰς ἀντεγκλήσεις περιστρεφομένας, ἀπέφευγον ὅσον ἐνῆν, νὰ μετέχω.

Ἐν ἄλλοις προϋτάθη ἡ ἀνάγκη τακτικῆς ὀνοματοθετήσεως τῶν ὁδῶν τῶν Ἀθηνῶν, καθ' ὅσον πολλαὶ ἐξ αὐτῶν ἦσαν ὅλως ἀνώνυμοι, ἄλλαι δέ, ἐκ τῆς ἐποχῆς καθ' ἣν ἐπὶ πάντων τῶν ἀρχαιολο-

γικῶν ἐνομοθέτει ἀκωλύτως ἐν Ἀθήναις ὁ Πιττάκης, ἔφερον ὀνό-
ματ' ἀρχαίων θέσεων, αἵτινες εἰς τὰς τοπογραφικὰς αὐτοῦ ἰδέας
στηριζόμεναι, προσέκρουον πολλάκις εἰς τὰς γνωστοτάτας μαρτυ-
ρίας τῶν συγγραφέων καὶ προὔκालουν τῶν ξένων τὴν χλεύην· ἄλ-
λαι πάλιν, ἐξ ἐπιμόμφου ἀμελείας καὶ ἀνακριθείας ἦσαν ὅλως ἀλ-
λόκοτοι καὶ γελοῖαι. Οὕτω βραχεῖα μὲν τις ἄλλ' εὐρεῖα ὁδὸς ἐκ
τῶν ἀγουσῶν πρὸς τὸν ἔξω Κεραμικὸν ἔφερε διαρκῶς τὴν ἐπωνυ-
μίαν **ΟΔ. ΚΡΟΝΑΟΥ** οὐδενὸς γινώσκοντος τίς οὗτος ὁ **Κρόναος**,
ἢ ἂν ἦν ἡ λέξις παρόραμα ἀντὶ **Προνάου**, **Κρόνου** ἢ **Κραναοῦ**,
καὶ οὐδενὸς μεριμνῶντος περὶ διορθώσεως αὐτῆς, ὥστε εἶχον μάθει
ὅτι καὶ εἰς συμβόλαια ἐνεγράφη. Συνέταξα λοιπὸν τότε ἐγώ, καθ'
ἦν ζητήσας ἔλαβον ἐντολήν, μακρὸν πίνακα ἐπωνυμιῶν, ὡς διή-
ρεσα εἰς τὰς ἐπομένους κατηγορίας· α'. τὴν τῶν ἀρχαίων θέσεων
τῶν ἀναμφισβητήτως ἀνεγνωρισμένων· β'. τὴν τῶν σημερινῶν ἐπι-
σῆμων δημοσίων καταστημάτων, ὅπου ἡ πρώτη κατηγορία δὲν ἐκώ-
λυε· γ'. ἐλλείψει ἀμφοτέρων, τὴν τῶν ἐν αἷῳ ὁποτε κλάδῳ ἐνερ-
γείας μεγάλων ἀνδρῶν τῶν Ἀθηναίων ἐν τῇ ἀρχαιότητι· δ'. τὴν
τῶν ἐν Ἀθήναις διαπρεψάντων προερχομένων τοῦ ὑπὲρ ἀνεξαρτησίας
ἀγῶνος. Καὶ τὸ μὲν δημοτικὸν συμβούλιον, εἰς ἐξέλεγχιν ὑποβαλὼν
τὸν ἐμὸν πίνακα, τὸν παρεδέχθη ἄνευ ἀλλοιώσεων, ὅπερ ὅμως δὲν
σημαίνει ὅτι καὶ ἐφηρμόσθη ἐπίσης. Ἐξ ἐναντίας μετὰ πολλὰ ἔτη
ἐφ' ὧν ἐξηκολούθει εἰσέτι διαπρέπον τὸ ὄνομα Κρονάου ἐπὶ τῆς γω-
νίας τῆς ὁδοῦ, μετ' ἐκπλήξεως εἶδον εἰς τὰς ἐφημερίδας, ὅτι τὸ
τότε δημοτικὸν συμβούλιον, ἐντελῶς ἐπιλαθόμενον τῆς ἐνεργείας καὶ
τῆς ἀποφάσεως τοῦ προκατόχου αὐτοῦ, δι' ἄλλης πάλιν ἐπιτροπῆς
ἐψήφισεν ὀνοματοθεσίαν τῶν ὁδῶν, καὶ ταύτην, κατ' ἐμὲ κριτήν,
ἄνευ λελογισμένου συστήματος.

Ἄλλο ἀνέκδοτον ἀναφερόμενον εἰς τὸν τότε προσδιορισμὸν τῶν
ὀνομάτων τῶν ὁδῶν ἐνθυμοῦμαι καὶ τὸ ἐπόμενον. Εἰς ὁδὸν στενὴν
μᾶλλον, βραχεῖαν καὶ σκολιάν, εἶχε τὴν πεπαλαιωμένην πατρικὴν
τοῦ οἰκίαν ὁ κ. Ὅμηρος (ἢ ὡς ἐπροτίμα νᾶ ὀνομάζεται Γεώργιος)
Κλάδος. Νυχθεῖς δ' ὑπὸ τῆς φιλοτιμίας τοῦ νᾶ δώση τὸ ὄνομα τοῦ

εἰς τὴν ὁδὸν ἣν κατόκει, ἀπετάθη εἰς ἐμὲ περὶ τούτου. Ἄλλὰ τ' ὄνομά του δὲν ὑπήγετο εἰς οὐδεμίαν τῶν ὡς ἄνω ψηφισθεισῶν κατηγοριῶν, καὶ προσέτι τὴν ὁδὸν ἐκείνην κατόκουν καὶ ἄλλοι, ὡς ὁ κ. Ν. Δραγούμης, οἵτινες ἐπὶ οὐκ ἐλάσσονι δικαιώματι θ' ἄντε ποιοῦντο τὴν τιμὴν τοῦ νὰ γίνωσιν αὐτοὶ οἱ ἐπώνυμοι τῆς ὁδοῦ. Διὰ τοὺς λόγους τούτους τῷ ἠρνήθην τὴν ἀξίωσίν του. Ἄλλὰ σχέσεις ἐκεῖνος, καὶ δὴ καὶ συγγενείας, ἔχων μετὰ τοῦ τότε δημάρχου διεπράξατο τὸ πολὺ μετριοφρονέστερον, νὰ ὀνομασθῇ ἡ ὁδὸς ἀπλῶς «Ὁδοῦ κλάδος». Μετὰ ταῦτα δὲ ὅτε ἡ φέρουσα τὴν ἐπιγραφὴν ἐκείνην σανὶς ἐπαλαιώθη, ἢ ἔπεσεν ἐκ συμπτώσεως ἢ ὅπως ὅποτε, ἐγὼ δὲ δὲν ἤμην πλέον ἐκεῖ ἵνα τὸ κωλύσω, ἀνεστήλωσεν αὐτὴν ὁ ἴδιος ἰδίᾳ ἐπιμελείᾳ, τὰς πτωτικὰς μόνον καταλήξεις ὀλίγον μεταβαλὼν, εἰς «Ὁδὸς κλάδου». Ἀγνοῶ ἂν ἡ τελευταία ὀνομασθετικὴ μεταρρύθμισις ἐσεβάσθη τὴν ἐπωνυμίαν ταύτην, χάριν ἴσως τῆς ἀγχίνου δεξιότητος μεθ' ἧς ἐπέτεύχθη.

Ἐν μίᾳ τῶν συνεδριάσεων, συζητούμενης ἐν τῷ δημοτικῷ προϋπολογισμῷ τῆς δαπάνης τῶν φανῶν καὶ τοῦ ἐλαίου πρὸς φωτισμόν, καὶ ἔριδος ἀρθείσης περὶ τοῦ εἰς τίνα νὰ δοθῇ αὐτοῦ ἡ προμήθεια, παρενέβην εἰπὼν ὅτι ὅτε πᾶσαι τῆς Εὐρώπης αἱ πόλεις φωτίζονται διὰ τοῦ φωταερίου, ὠφείλομεν ἴσως νὰ ζητήσωμεν πληροφορίας περὶ τῆς δαπάνης ἣν τὸ σύστημα τοῦτο ἀπαιτεῖ, καὶ ἂν δὲν ἐπιδέχεται νὰ ἐφαρμοσθῇ καὶ εἰς τὴν Ἑλλάδα. Ἄλλ' ἡ παρατήρησίς μου ἀπεκρούσθη ὡς ἄτοπος, διότι ἀδύνατον ἦν ἡ Ἑλλάς νὰ ὑποβληθῇ εἰς τοιαύτην δαπάνην. Καὶ ἀντιπαρετήρησα μὲν ὅτι καὶ ἐγὼ οὐχὶ τοῦτο προτείνω, ἀλλὰ μόνον νὰ ζητηθῶσιν ἐξ Εὐρώπης αἱ ἀναγκαῖαι πληροφορίες περὶ τῆς δαπάνης, ἣν ἐγὼ ἀγνοῶ, καὶ νομίζω ὅτι οὐδεὶς τῶν ἄλλων συμβούλων γνωρίζει. Ἄλλ' εἰς τὴν πρότασιν οὐδεμία περαιτέρω προσοχὴ ἐδόθη, καὶ μόνον πολὺ μετὰ ταῦτα καὶ αἱ Ἀθηναὶ καὶ ἄλλαι τῆς Ἑλλάδος πόλεις ἐφωτίσθησαν διὰ φωταερίου, καὶ τινες καὶ δι' ἡλεκτρικοῦ φωτός.

Εὐτυχεστέρα δὲν ὑπῆρξεν ἄλλη πρότασίς μου περὶ αὐξήσεως τοῦ ὕδατος τῆς πόλεως. Ἡ ἐννεάκρουνος ἦν καὶ μένει ἔτι ξηρά. Ἄλλ'

ὑπὸ τὴν χαλίκων πλήρη κοίτην αὐτῆς, ὅπου ἂν εἰς σπιθαμῆς βάθος σκαφῇ ἢ γῇ, ἀνευρίσκεται ὕδωρ, ὡς γνωρίζουσι πᾶσαι αἱ περίοικοι πλύντριάι. Ἐπρότεινα ἐπομένως νὰ δοθῶσιν εἰς τοὺς ἐργολάβους τῆς ἐπιστροφῆς τῶν ὁδῶν τῆς πόλεως ὠρεᾶν ἐκεῖθεν νὰ λαμβάνωσι τοὺς χαλικάς των ἀντὶ ἐκ λατομείων δαπανηρῶν, καὶ οὕτω κοιλανθεῖσα αὐθις ἡ κοίτη, ἀφ' οὗ καὶ δι' ἐλαχίστης δαπάνης καθαρισθῶσιν ὅπως οὖν αἱ ὁραταὶ ἐννέα ὁπαὶ τῆς κρήνης, νὰ πληρωθῇ αὐθις ὕδατος, ἀποδεικνυμένου συγχρόνως ὅτι οἱ νῦν Ἕλληνες δὲν ἀγνοοῦσι τὰ μνημεῖα τῆς προγονικῆς ἱστορίας, οὐδ' ἀμερίμνως ἔχουσι πρὸς αὐτά. Ἀλλ' ἡ ἀπόπειρα αὕτη οὔτε τότε οὔτε ἄλλοτε μετὰ ταῦτα ἐγένετο, καίτοι ὑπερεκατοντάκις ἐμοῦ ἐμείναντος.

Ἐτέρα μου δὲ πρότασις, εἰς ἣν, ἴσως ὡς μὴ ἔχουσιν προσωπικὸν χαρακτῆρα, ἐπίσης οὐδεμία προσοχὴ ἐδόθη, ἀπέβλεπε τὸ ἐν τῷ προϋπολογισμῷ κεφάλαιον τοῦ δημοτικοῦ χρέους. Καὶ δὲν ἐνθυμούμαι μὲν εἰς πόσον τοῦτο ἀνῆλθε, ἀλλ' ἠξέυρω ὅτι φυσικῶς τῷ λόγῳ ἦν πολὺ κατώτερον τοῦ εἰς ὅσον μετέπειτα ἐσωγνώθη, οὐχ ἡ τὸν ὅμως, ἀπέναντι τῶν δημοτικῶν εἰσπράξεων, τοσοῦτον, ὥστε οὐδ' ὁ ἐλάχιστος τόκος αὐτοῦ ἀπετίετο. Τοῦτο θεωρήσας καὶ πρὸς τὴν ὑπόληψιν καὶ πρὸς τὸ συμφέρον τοῦ δήμου ἀπαθόν, παρετήρησα εἰς τὸ συμβούλιον ὅτι, ἐπειδὴ αἱ Ἀθηναῖοι εἰσὶν οὐχὶ ἀπλῆ πόλις ἑλληνική, ἀλλ' ἡ πρωτεύουσα τῆς Ἑλλάδος, ὑπόκεινται ἐπομένως εἰς πολὺ τῶν ἄλλων ἀνωτέρας δαπάνας, καὶ διασκευάς, καὶ δικαιοῦνται εἰς κυβερνητικὴν ὑποστήριξιν, διὰ τοῦτο νὰ ἐξαίτηθῶσιν ἐπικουρίαν τινὰ κυβερνητικὴν, ἥτις εἰς μὲν τὸ δημόσιον ὀλίγον θὰ ᾔην τότε ἐπαισθητή, θὰ ἀπήλλαττε δὲ τοῦ χρέους τὸν δῆμον, ὅστις θὰ ἐδύνατο ἔκτοτε, πολιτευόμενος συνετῶς, νὰ περιορίζῃ τὰ ἐξοδα μόνον ἐντὸς τῶν ὀρίων τῶν ἐσόδων του. Ὡς τριαύτην δ' ὑποστήριξιν ἐπρότεινα τὴν εἰς αὐτὸν παραχώρησιν δημοσίων τινῶν κτημάτων, ἅτινα τότε ἔτι ἦσαν ἀνευ οὐδεμιᾶς σχεδὸν ἀξίας διὰ τὸ δημόσιον, ἔνεκα ἐλλείψεως καλλιεργητῶν, ὧν ὅμως μερίδες, ἀνάλογα τεμάχια αὐτῶν ἀντιπροσωπεύουσιν, θὰ ᾔσαν λίαν εὐπρόσδεκτοι εἰς τοὺς δα-

νειστάς, οἵτινες πρὸ χρόνου οὐδὲν σχεδὸν παρὰ τοῦ δήμου ἐλάβανον. Ἀλλὰ καὶ αὕτη μου ἡ πρότασις παρῆλθεν ἄνευ ἀποτελέσματος, διότι οὐδὲ κόμμα εἶχον ἐν τῷ συμβουλίῳ νὰ μὲ ὑποστηρίξη, οὐδ' αἱ προτάσεις μου ἀπέβλεπον συμφέροντα ἰδιωτικά.

Θάνατος τοῦ πατρός μου.

Κατὰ δὲ τὸ προσεχές θέρος νέος κεραυνὸς ἐπέσκηψεν ἐπ' ἐμέ, πλήξας με ἀνιάτως καὶ ἀπαραμυθήτως. Ὁ πατήρ μου ἠσθένησεν ἐκ δυσπνοίας. Καὶ κατ' ἀρχὰς μὲν ἐνομίζομεν τὴν νόσον οὐχὶ σπουδαίαν, καὶ πλήρης ἐλπίδων ἐφαίνετο ὁ ἰατρός του Μιλτιάδης ὁ Βενιζέλος. Ἀλλὰ τὸ κακὸν παρετείνεται καὶ ἐδεινούτο. Ὁ πατήρ μου ὑπέφερε πολύ, καὶ ἐξηκολούθει μὲν ἐργαζόμενος ἢ προσπαθῶν νὰ ἐργάζεται τὰς ἡμέρας εἰς τὰς φιλολογικὰς αὐτοῦ ἀσχολίας, τὰς νύκτας ὅμως τῷ ἐπέλειπεν ἡ πνεύη καὶ ἐβασανίζετο ἐν διαρκεῖ ἀγρυπνίᾳ. Πρὸ πασῶν μίᾱ τῶν νυκτῶν ὑπῆρξε φοβερά, ἡ ἀγρυπνία ἦν συνεχὴς καὶ μεγίστη ἡ δύσπνοια. Διενυκτερεύσαμεν σχεδὸν διαρκῶς πλησίον του, καὶ εἶχεν ἀνακτὰ τὰ παράθυρα τοῦ δωματίου καὶ ἐζήτηι ἀέρα. Ἀλλὰ τὸ πρωτὶ ἠγέρθη οὐχ ἥττον, καὶ ἐκάθισεν εἰς τὸ γραφεῖόν του, ὥς ἵνα ἐργασθῇ. Τότε ἐκτύπησεν ὁ κώδων, καὶ ἐλθὼν τις παρὰ τοῦ τυπογράφου κ. Ἀντωνιάδου, ὅστις ἐξέδιδε τὰ Ἑλληνικά, μοὶ ἔδωκε τὸν τρίτον τόμον αὐτοῦ, ἅρτι ἐξελθόντα τῶν πιεστηρίων. Ἔσπευσα δὲ νὰ τὸν ἐγχειρίσω εἰς τὸν πατέρα μου, ὅστις λαβὼν καὶ ἀνοίξας αὐτόν, ἔρριψεν ἐντὸς βλέμμα ἐν ᾧ ἔλαμψε γλυκὺ φῶς τελευταίας εὐχαριστήσεως, καὶ ἔπειτα δοὺς μοι τὸ βιβλίον, μοὶ εἶπε μετ' ἐλαφροῦ μειδιάματος: «Oeuvres posthumes». Ὁ τρίτος οὗτος τόμος ἦν ὁ ἔσχατος τοῦ κειμένου· ἔλειπε δὲ εἰς ἔτι, ἀναγκαιότατος, ὁ τῶν ἀλφαθητικῶν πινάκων, ὃν εἶχεν ἐντελῶς ἑτοιμον, ὃν ὅμως ὁ ἐκδότης παρὰ τὰ συμφωνηθέντα οὐδέποτε ἐτύπωσε.

Μετὰ ταῦτα δὲ μετέβη καὶ ἀνεκάθησε εἰς τὸ ἀνάκλιντρον, ὅπου

παρεκαθήμεθα ἡ Καρολίνα καὶ ἐγώ· ἀνέβλεψε πρὸς τὸ ὥρολόγιον, καὶ μοὶ εἶπεν ὅτι πλησιάζει ἡ ὥρα καθ' ἣν ἔρχονται οἱ ἰατροί, καὶ μετ' ὀλίγας στιγμάς, καθ' ἃς εἶχεν ἐξέλθει ἡ Καρολίνα, κλίνας τὴν κεφαλὴν εἰς τὸ προσκεφάλαιον, παρέδωκε τὸ πνεῦμα ἡρέμως, ὥς ἂν εἶχεν ἀποκοιμηθῇ.

Οὕτως ἐπεράτωσε τὸν βίον εἰς ἐκ τῶν ἀκεραιότερων, ἐναρετωτέρων καὶ μετριοφρονεστέρων ἀνδρῶν τῆς ἐποχῆς του, μόνον ὑπὸ εὐγενῶν καὶ γενναίων ἐμπνεόμενος αἰσθημάτων, ἀγαπῶν διακαῶς τὴν πατρίδα του, τὴν ἐλευθερίαν αὐτῆς ὀνειρευόμενος ὅταν ᾔτον ὑπὸ τὸν ζυγόν, καὶ πρὶν ἢ ἔτι ἄρξηται ὑποφώσκουσα αὐτῆς ἡ ἐλπίς, τιμήσας καὶ ἐξυπηρετήσας τὴν ἐθνικὴν φιλολογίαν διὰ τῶν συγγραμμάτων του, καὶ οὐδέποτε ἀπεσβέψας εἰς ἀμοιβήν, ἢ νομίσας ὅτι ἐδικαιοῦτο εἰς τὴν εὐγνωμοσύνην τῶν συμπατριωτῶν του.

Ἡ πληγὴ ἣν ἡσθάνθη ἐκ τῆς στερήσεως τοιούτου πατρὸς ἦν βαθεῖα καὶ οὐδέποτε ἐντελῶς ἐπούλώθη. Ἰερὰν καὶ ἀνεξάλειπτον διατηρῶ τὴν μνήμην του πάντοτε. Μετὰ τὴν πικράν του ὁ ἀποδημῶν μόνον κατάρθωσα νὰ ἐκδώσω τὴν δι' ἐξαμέτρων ἀξυλόγον μετὰφρασίν του τῆς Αἰνειάδος τοῦ Βιργιλίου, ἥτις, ἐγκαύχημα, κατ' ἐμὲ καὶ τῶν ἡμετέρων γραμμάτων, ἔμεινεν ὅμως σχεδὸν ἄγνωστος, ὅπερ οὐχὶ εἰς αὐτῆς ἀτελείας, ἀλλ' εἰς λυπηρὰν τάσιν τοῦ ἀναγινώσκοντος κοινοῦ πρέπει ν' ἀποδοθῇ.

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟΝ

1.

Κατοχή.

Μετὰ τὴν ἀποδίωσιν τοῦ πατρὸς μου, ἥτις τὴν ὑπαρξίν μου ἐκόλυψε καὶ ἐσκότισεν, ἔμεινα ἐν Ἀθήναις, ἐξακολουθῶν τὰ ἔργα τῆς καθηγεσίας, τὰ ἐν τῷ δημοτικῷ συμβουλίῳ, καὶ ἐπεράτωσα, περὶ τὸν Ὀκτώβριον τοῦ 1854, τὴν ἐκδόσιν τοῦ δευτέρου τόμου

τῶν Antiquités Helléniques. Καὶ ἐν μὲν Εὐρώπῃ τινὲς τῶν χρησιν τοῦ συγγράμματος τούτου ποιησαμένων ἀρχαιολόγων μνημονεύουσιν ἐνίοτε αὐτοῦ ἐν ταῖς σημειώσεσι τῶν βιβλίων των· ἀλλ' οὐδ' ἐκεῖ ἐν ταῖς βιβλιοκρισίαις, οὐδ' ἐν Ἑλλάδι που ἄλλη τις ἐδόθη εἰς αὐτὸ προσοχή, οὐδὲ χρηματικόν τι μοὶ ἐπέφερεν ὄφελος, ὥστε μᾶλλον πρέπει νὰ τὸ θεωρήσω ὡς ματαιοπονίαν, εἰς ἣν ὅμως πολλὴν κατέβαλα ἐπιμέλειαν, καὶ ἦτις, καὶ σήμερον ἔτι, ὅτε ἐπανέρχομαι εἰς αὐτήν, δὲν μοὶ φαίνεται πάσης χρησιμότητος ἐστερημένη. Ἐκ τῶν ἐν Ἀθήναις ἐπιδημούντων ξένων, μόνος ὁ πρέσβυς τῆς Ἰταλίας, ἀπαντήσας με ἐσπέραν τινὰ ἐν τῷ θεάτρῳ, μοὶ εἶπεν ὅτι εἶδε τὸ βιβλίον καὶ μὲ συνεχάρη δι' αὐτό, προσθεὶς ὅτι ὁ Βασιλεὺς του (ὁ Βόμβας, ὡς τότε χλευαστικῶς ἐκαλεῖτο) μεγάλως ἐνδιεφέρετο διὰ τὰς Ἑλληνικὰς σπουδὰς. Τοῦτο μ' ἐνεθάρρυνε νὰ τὸν ἐρωτήσω ἂν ἐτόλμων νὰ προσφέρω εἰς τὴν Α. Μ. ἐν ἀντίτυπον τοῦ συγγράμματος τούτου, καὶ παρακινήθεις ὑπὸ τοῦ πρέσβευς, ἔπεμψα τούτῳ ἀμφοτέρους τοὺς τόμους ἵνα τοὺς ὑποβάλλῃ εἰς τὴν παραδοχὴν τοῦ ἡγεμόνος του.

Ἐν τούτοις δ' ἀλλοίωσις τις ἐπῆλθεν εἰς τὸν πολιτικὸν τῆς Ἑλλάδος ὀρίζοντα. Ὁ Πειραιεύς, ὡς προεῖρέθη, κατεῖχετο ἀπ' ἀρχῆς τοῦ Κριμαϊκοῦ πολέμου ὑπὸ Γαλλικοῦ στρατοῦ, εἰς ὃν μετὰ ταῦτα προσετέθη καὶ Ἀγγλικός, καὶ ἀσκόπως αὐθάδης ἦν πολλαχὺς ὁ τρόπος καθ' ὃν ἐνηργεῖτο ἡ κατοχή, ὥστε καὶ προσθέτους παρῆγεν ἐρεθισμοὺς καὶ περιπλοκάς. Τοῦτο δὲ μάλιστα ὠφείλετο εἰς τὸν μᾶλλον στρυφνὸν χαρακτῆρα τοῦ πρέσβευς τῆς Ἀγγλίας Κου Οὐάϊς.

Οὕτω, ἐπὶ τῶν Παρκερικῶν ἤδη, εἰς πλοῖον ἔχον φορτίον γάστρας παντοίων φυτῶν ἃ πλούσιος ἐξ Αἰγύπτου ὁμογενὴς προσέφερε τῇ Βασιλίσσει διὰ τὸν βασιλικὸν κῆπον, ὑπὲρ οὗ μεγάλως ἐμερίμνα ἡ Α. Μ., ὁ Κ. Wyse, πρὸς πᾶν καθῆκον ἀβροφροσύνης προσκρούων, περιέλαβε καὶ τὸ πλοῖον τοῦτο εἰς τὸ γενικὸν μέτρον τοῦ ἀποκλεισμοῦ τοῦ Πειραιῶς, καὶ ἀπέτρεψε τὸν εἰσπλουν αὐτοῦ, ὥστε τὰ φυτὰ κατεστράφησαν. Τοῦτο δὲ μεγάλως ἠρέθισε τὴν βα-

σίλισσαν, καὶ προσωπικὴν διήγειρε δυσαρέσκειαν μεταξὺ τῆς αὐ-
λῆς καὶ τοῦ Βρετανοῦ πρέσβεως. Μετὰ τινὰ χρόνον, προσκαλέσαν-
τος αὐτοῦ εἰς ἐπίσημον δεῖπνον τὴν μεγάλην κυρίαν τῆς Βασιλίς-
σης, προσῆλθε μὲν αὕτη μετὰ τινὰς δισταγμούς, ἀλλὰ μετὰ ταῦτα
δὲν ἐπορεύθη εἰς ἐπίσκεψιν πρὸς εὐχαρίστησιν, ὅπερ ἡ μὲν αὐλή ἐδι-
καιολόγει λέγουσα ὅτι ὁ πρέσβυς γυναικὰ δὲν εἶχεν, ἀλλὰ μόνον
νύμφην ἐπ' ἀδελφῶ, ἣτις δὲν ἦτο ἡ οἰκοδέσποινα, τὴν παρ' αὐτῷ
ἐπιδημοῦσαν σύζυγον τοῦ ἀδελφοῦ του μετὰ τῆς θυγατρὸς της.
Τοῦτο δὲ τὸν Κ. Οὐάϊς εἰς τοσοῦτον βαθμὸν παρώργισεν, ὥστε εἰς
τὴν πρώτην γενομένην αὐτῷ πρόσκλησιν εἰς τὴν αὐλὴν ἀπεποιήθη
νὰ ὑπάγῃ.

Ἡ τοιαύτη τῶν πραγμάτων θέσις, ἐξακολουθοῦσα ἔκτοτε, καὶ
ἐπιταθεῖσα ἐπὶ τῆς κατοχῆς, ἦν δυσάρεστος ὅλως καί, τὸ κατ'
ἐμέ, τὴν ἐθεώρουν ἐπιβλαβὴ· διότι καὶ ὅτε μίαν ἡμέραν, ἀπαντή-
σας με καθ' ὁδὸν ὁ ἀρχαῖός μου φίλος καὶ ἐφημέριος τότε τῆς ἀγ-
γλικῆς πρεσβείας Κ. Ξαλ, μ' ἐρώτησε τί περὶ τῶν διατρεχόντων
ὡς πρὸς τὰς σχέσεις μεταξὺ τῆς αὐλῆς καὶ τοῦ πρέσβεως φρονῶ,
τῷ εἶπον, ὅτι χωρὶς νὰ ἐξετάσω ἂν τὸ δίκαιον δὲν ἦν ὑπὲρ τῆς
αὐλῆς, αὐτὴν ὅμως κυρίως μέμφομαι, διότι ἡ Ἑλλὰς ἔχει ἀνάγκη
τῆς εὐνοίας τῶν Μεγάλων δυνάμεων, καὶ δὲν πρέπει, διὰ μι-
κρολόγα ζητήματα, ἡ αὐλή νὰ ἐρίζῃ πρὸς τοὺς ἀντιπροσώπους
αὐτῶν.

Καὶ ἐγὼ δ' αὐτὸς ἔλαβον δείγματα τῆς δυσκόλου καὶ εὐερε-
θίστου διαθέσεως τοῦ Κυ Οὐάϊς. Ὡς ἄνδρα λόγιον καὶ ὡς φιλό-
καλον τεχνογνώστην αὐτόν, τὴν δὲ νύμφην καὶ τὴν ἀνεψιάν του
ὡς Κυρίας εὐαρέστου συναναστροφῆς, συνεχῶς τὰς ἐπεσκεπτόμην,
καὶ πολλάκις τὰς ἐσπέρας ἔμενον ἐπὶ ὥρας μόνος μετ' αὐτῶν ἐπὶ
τοῦ ἐξώστου των. Μίαν ὅμως ἡμέραν, ὅτε μετὰ τῆς συζύγου μου
ἀπῆλθον εἰς ἐπίσκεψιν τῆς Κας Wyse, οἱ ὑπηρέται μᾶς εἶπον ὅτι
ἦτον εἰς τὴν οἰκίαν, μᾶς εἰσήγαγον εἰς τὴν αἴθουσαν, καὶ ἐπῆγον
νὰ μᾶς ἀναγγεῖλωσιν. Ἀλλὰ πολλὴν ὥραν ἐμείναμεν περιμεῖναν-
τες, καὶ οὐδεὶς ἐφαίνετο· ἠκούομεν δ' εἰς τὸ παρακείμενον δωμά-

τιον ὅτι, ὁ K. Wyse ἐδέχετο ἐπίσκεψιν, καὶ ἀνεγνωρίζομεν τὴν φωνὴν τοῦ Περικλέους Ἀργυροπούλου, συνδιαλεγομένου μετ' αὐτοῦ.

Σχεδὸν τέταρτον τῆς ὥρας παρῆλθε καὶ τότε μόνον ἐπανελθὼν ὁ ὑπηρέτης, μᾶς εἶπεν ὅτι ἡ K^a Wyse δὲν ἐδύνατο νὰ μᾶς δεχθῇ διότι ἠτοιμάζετο νὰ ἐξέλθῃ. Ἐκπεπληγμένοι διὰ τὸν ἄττοπον τοῦτον τρόπον ἐδώσαμεν τὰ ἐπισκεπτήρια ἡμῶν, καὶ τὸ ἐπεισόδιον ἀποδίδοντες εἰς ἀδεξιότητα τῶν ὑπηρετῶν, ἡμεθα βέβαιοι ὅτι τὴν ἐπαύριον θὰ ἤρχετο ἡ K^a Wyse νὰ ζητήσῃ δι' αὐτὴν συγγνώμην.

Καὶ ἡ ἐπαύριον ὅμως καὶ πολλὰ μετὰ ταύτην παρῆλθον, καὶ οὐ μόνον ἡ Κυρία Wyse δὲν ἐφάνη, ἀλλὰ καὶ ὅτε ἀπῆντων ἐνίοτε τὸν πρέσβυν καθ' ὁδόν, εἴτε προσποιούμενος ὅτι δὲν μὲ ἐβλεπεν, εἴτε μὴ, δὲν μ' ἐχαιρέτα. Ἐκτοτε τῷ ἀπέδιδον καὶ ἐγὼ τὰ ἴσα, καὶ ἐκόπη πᾶσα σχέσις μεταξὺ ἡμῶν, χωρὶς νὰ ἐννοῶ διατί.

Ὁ Γάλλος διπλωμάτης ἦν ὁμοιογενέστερος τοὺς τρόπους· ἀλλ' οἱ διευθύνοντες τὴν στρατιωτικὴν κατοχὴν ἦσαν οὐχ ἡπτοὶ σκαίρι, καὶ ἡ συμπεριφορὰ αὐτῶν ἀπέναντι τῶν βασιλικῶν προσώπων δὲν ἐχαρακτηρίζετο πάντοτε ὑπὸ τῆς ἀδρότητος ἣτις διακρίνει σχεδὸν πάντοτε τῶν καλῶς ἀνατεθραμμένων Γάλλων τοὺς τρόπους.

Τὸ ἔτι δὲ λυπηρότερον ἦν ὅτι καὶ ἐντὸς αὐτοῦ τοῦ ὑπουργείου οὐχὶ πολὺ εὐλαβέστερος ἐδείκνυτο ὁ ὑπουργὸς τῶν στρατιωτικῶν στρατηγὸς Καλλέργης, ἐναθρυνόμενος ἐπὶ τῇ ὑποστηρίξει τῶν συμμάχων, οἵτινες εἶχον ἐπιβάλλει αὐτὸν καὶ τοὺς συνυπουργοὺς του εἰς τὸν Βασιλέα, καὶ μάλιστα ἐπὶ τῇ εὐνοίᾳ τῶν Γάλλων, ὧν ἐκαυχᾶτο ὅτι ὁ Αὐτοκράτωρ ἦν ἀτομικὸς φίλος του, καὶ τῷ εἶχεν ὑποσχεθῇ, ὅτε ἦν ὁ κ. Καλλέργης πρέσβυς ἐν Παρισίοις, τῆς Κρήτης τὴν ἀπελευθέρωσιν. Ἐν ἄλλοις δ' ἡγείρεν οὗτος τὴν ἀξίωσιν νὰ ἐπιβάλλῃ εἰς τὴν αὐλὴν κυρίαν τινὰ τῆς κοινωνίας, ἣν ἡ βασίλισσα, αὐστηρὰ εἰς τῶν ἡθῶν τὸ κεφάλαιον, δὲν ἤθελε νὰ δεχθῇ ὡς ἐν διαζεύξει διατελοῦσαν. Ἐχώρησεν δ' εἰς τοσοῦτο λήθης τῆς ἰδίας θέσεως ὁ στρατηγός, ὥστε ἐπιτακτικῶς τρόπον τινὰ ν' ἀπαιτήσῃ ὅ,τι ἡ βασίλισσα τῷ ἠρνεῖτο. Τοῦτο ὅμως ἐπλήρωσε τὸ μέ-

τρον τῆς ἀνοχῆς οὐ μόνον τῆς φύσει ζωηρᾶς καὶ ὀξύθυμου βασι-
λίσσης, ἀλλὰ καὶ αὐτοῦ τοῦ βασιλέως, ὅστις ἐμήνυσε τῷ ὑπουργῷ
τῶν στρατιωτικῶν νὰ δώσῃ τὴν παραίτησίν του, καὶ ὅτε ὁ πρόε-
δρος τοῦ ὑπουργείου Κ. Μαυροκορδάτος παρέστησεν εἰς τὴν Α. Μ.
ὅτι ἂν ὁ Κ. Καλλέργης παραιτηθῇ, θ' ἀναγκασθῇ νὰ συμπαι-
τηθῇ ὅλον τὸ Ὑπουργεῖον, ὁ Βασιλεὺς, καίτοι ἐννοῶν τὴν εἰς
τὴν νύξιν ταύτην περιεχομένην ἀπειλὴν τῆς ὀργῆς τῶν δυνάμεων,
αἵτινες κατεῖχον τὸν Πειραιᾶ, ἐπροτίμησε καὶ αὐτὴν ν' ἀψηφήσῃ
μᾶλλον ἢ νὰ ὑποκύψῃ εἰς τὴν ταπείνωσιν εἰς ἣν ἤθελε νὰ τὸν
ὑπεβάλλῃ ὁ ἴδιος αὐτοῦ ὑπουργός, καὶ ἀπήντησε τῷ Κ. Μαυρο-
κορδάτῳ ὅτι ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει θέλει δεχθῇ τὴν παραίτησιν
παντὸς τοῦ Ὑπουργείου.

Ἡ ἀνδρική αὕτη διαγωγὴ τοῦ Βασιλέως ἐφάνη ἀπροσδόκητος,
καὶ ἀπροσδοκῆτως ἐπέτυχεν· διότι, παραιτηθέντων τῶν Ὑπουργῶν,
ὁ Βασιλεὺς ἀνέθηκε περὶ τὰ τέλη τοῦ Σεπτεμβρίου (1855) τὴν
μόρφωσιν νέου ὑπουργείου εἰς τὸν κ. Δ. Βούλγαρη, αἱ δὲ οὗτοι
καὶ οὐνᾶμεις, καίτοι κοτοῦσαι, δὲν ἐνόμισαν ὅμως ὅτι πρέπει, ἢ
ὅτι ἔχουσι τὸ δικαίωμα νὰ ἐπεμβῶσιν. Οὕτω τὸ νέον ὑπουργεῖον
παρουσιάσθη ἀκωλύτως κατὰ τὸν Νοέμβριον εἰς τὰς ἐκτάκτως συγ-
κληθείσας βουλὰς.

Κατὰ τοὺς χρόνους δὲ τούτους, ἐν μηνὶ Ὀκτωβρίῳ, ἦλθεν ἡ
εἰδῶσις τῆς ἀποβιώσεως τοῦ ἐνδόξου φιλέλληρος Φαβιέρου, καὶ ὁ
δῆμος τῶν Ἀθηναίων, μεμνημένος ὅσα ὁ ἐξοχος ἀνὴρ ὑπὲρ αὐτοῦ
ἠγωνίσαστο, μεγάλην ὥρισεν ὑπὲρ αὐτοῦ τελετὴν ἐν τῇ Ἀκροπό-
λει, καὶ εἰς ἐμὲ ἀνέθηκε νὰ ἐκφωνήσω τὸν ἐπιτάφιον αὐτοῦ λόγον.
Ἐπραξα δὲ τοῦτο, ἀφ' οὗ πρὸ ἐμοῦ ἠγόρευσεν ὁ Γ. Παράσχος, καὶ
ψήφισμα τιμητικὸν ἀνέγνω, ὃ εἰς τὴν ἀρχαίαν Ἑλληνικὴν συν-
τάξας εἶχον ὑπεβάλλει εἰς τὴν κύρωσιν τοῦ δημοτικοῦ συμβουλίου.
Ἀνεγράφη δ' αὐτό, ὡς ὠρίζεν, ἐν στήλῃ λιθίνῃ, καὶ ἐστήθη παρὰ
τὰ Προπύλαια, ἀλλ' ἀκόσμως καὶ ἀφιλοκάλως καὶ οὕτως ἀμεθό-
δως, ὡς ἐγίνοντο πάντα τότε τὰ ἀφορῶντα τὰς ἀρχαιότητας· δι' ὃ
καὶ μετ' οὐ πολὺ ἡ πλάξ πεσοῦσα ἐθραύσθη, καὶ ἀνεστηλώθη πά-

λιν ὡς ἐρείπιον καὶ αὐτή, ἀλλ' ἀφανὴς μεταξὺ τῶν λαμπρῶν ἐρεί-
πίων, μέχρις οὗ τέλος καὶ ἐντελῶς ἐξηφανίσθη, ἀγνοῶ ποῦ παρὰ-
ρίφηται.

1856.

+ Ἡ παραίτησις τοῦ ὑπουργείου Μαυροκορδάτου καὶ ἡ ἀνάθεσις
τῆς ἀρχῆς εἰς τὸν Βούλγαρην ἐγένετο τῇ 22 Σεπτεμβρίου 1855.
Ἐξηκολούθει δ' ἡ κατοχή, καὶ δεινὴ ἦν ἡ πολιτικὴ καὶ κοινωνικὴ
κατάστασις τῆς Ἑλλάδος, παραδεδομένης εἰς ἀχαλίνωτον ληστείαν
ὑπ' αὐτὰς τὰς ὄψεις τῶν στρατευμάτων τῆς κατοχῆς, καὶ κατ' αὐ-
τῶν τῶν ἰδίων ἐνίοτε ἀσκουμένην. Μία τῶν θρασυτέρων ἐπιχειρή-
σεων τῶν ληστῶν ἦν ὅτε, κατελθόντες ἐκ τοῦ Ποικίλου ὄρους, τοῦ
μεταξὺ τοῦ Ἀττικοῦ καὶ τοῦ Ἐλευσινίου πεδίου, προσέβαλον γαλ-
λικὴν περίπολον, καὶ ἠχμαλώτισαν πάντας τοὺς πορευομένους εἰς
Πειραιᾶ ἢ ὑπισσώ, καὶ ἐν ἄλλοις Γάλλους ἀξιωματικούς. Ἡ Ἑλ-
ληνικὴ κυβέρνησις ἦν κατ' αὐτῶν ἐντελῶς ἀνίσχυρος, διότι τὴν
ἀστυνομίαν τῆς Πειραικῆς ὁδοῦ εἶχεν ὁ στρατὸς τῆς κατοχῆς. Οὐχ
ἦττον ὁ διοικητὴς τοῦ στρατοῦ ἐκείνου μετὰ τοῦ ἐπιτελείου του
ἀνῆλθε τὴν ἐπιούσαν ἐσπέραν εἰς Ἀθήνας, καὶ ἐπορεύθη πρὸς τὸ
ὑπουργικὸν συμβούλιον, ἵνα καταστήσῃ αὐτὸ ὑπεύθυνον διὰ τὴν
ἀπελευθέρωσιν τῶν αἰχμαλωτισθέντων, ἧτις καὶ διὰ λύτρων κα-
τωρθώθη. Διέδιδον δ' οἱ Γάλλοι πόσον κωμικὸν τοῖς ἐφάνη τὸ Συμ-
βούλιον, ὅπου ἀπῆντησαν τὸν μὲν ὑπουργὸν τῶν Ἐξωτερικῶν μι-
κρότατον ἀνθρωπίσκον, τὸν μακαρίτην Ποτλῆν, τὸν πρωθυπουργὸν
δὲ φέροντα τὸν εὐναῖον χιτῶνά του, τὸν περίπυστον τζουπέν.

1855 Κατὰ τὸν Δεκέμβριον δὲ τοῦ 1855 μᾶς ἐπεσκέφθη μίαν ἡμέραν
πρὸ μεσημβρίας ὁ κ. Δημ. Βουδούρης, νέος (ἔτι τότε) εὐφυέστατος,
ἐν Γαλλίᾳ, Ἑλβετίᾳ καὶ Γερμανίᾳ σπουδάσας, καὶ τὰς πλείστας
Εὐρωπαϊκὰς γλώσσας ἄριστα ὁμιλῶν, ἐν ἄλλαις καὶ τὴν ἀγγλι-
κὴν, δι' ἧς καὶ ἀπὸ τῆς ἐπιστροφῆς του εἰς τὴν Ἑλλάδα εἶχε διὰ
στενῶν σχέσεων προσδεθῇ μετὰ τῆς Ἀγγλικῆς πρεσβείας, καὶ ἐλ-

πίσει ἐπὶ πολὺ, ἀλλ' ἕως τότε ματαίως, δι' αὐτῆς νὰ ἐπιτύχη πολιτικὴν πρόοδον.

Ἐπὶ τῆς ἐπισκέψεώς του τὴν ἡμέραν ἐκείνην, ἀφ' οὗ ἔθιξέ τινας τῶν χορδῶν τῶν τότε ἐπικρατούντων πολιτικῶν ζητημάτων, ζήτησας νὰ μοὶ ὁμιλήσῃ ἰδιαιτέρως, μετέβη μετ' ἐμοῦ εἰς τὸ παρακείμενον ὠμάτιον, καὶ μοὶ εἶπεν ὅτι μετ' ἐκπλήξεως βλέπει πόσον ἀταράχως ὁμιλῶ περὶ τῶν διατρεχόντων, διότι — ἤρχετο νὰ μοὶ ἀναγγείλῃ ὅτι ἀπεφασίσθη ν' ἀνατεθῇ εἰς ἐμέ τὸ ὑπουργεῖον τῶν Ἐξωτερικῶν. Ἐγὼ τότε μετ' ἔτι μείζονος ἐκπλήξεως ἀπέβλεψα πρὸς τὸν Κον Βουδούρην, καὶ τῷ εἶπον ὅτι ἂν δὲν ἀστείεύηται, ἀπατᾶται, καὶ δι' ἄλλους διαφόρους λόγους, καὶ διότι ἐν Ἑλλάδι συνεχέστατα μὲν συμβαίνει οἱ ἐπιδιώκοντες ὑπουργεῖα ν' ἀποτυγχάνωσιν, οὐδὲν ὁμῶς ὑπάρχει πρᾶδειγμα ἐπιτυχόντος ἄνευ ἐπιδιώξεως.

Ὁ κ. Βουδούρης ὁμῶς ἐπέμεινεν ὅτι οὐδ' ἀπατᾶται, οὐδ' ἀστείεύεται καὶ ἤρχετο μάλιστα ἐν νῶ μοὶ ζητήσῃ ὡς ἀντίδωρον τῆς ἀγγελίας τρυ, νὰ ὑποστηρίξω ὡς ὑπουργὸς τὴν ἐκλογὴν του εἰς τῆς Βουλῆς τὴν προεδρείαν· εἰς ὃ γελῶν τῷ ἀπήντησα ὅτι τὴν ὑπόσχασίν μου ἔχει πληρεστάτην, καθὼς ὅσον εἴτε ὑπουργὸς εἴτε ἰδιώτης εἶχον τὴν πεποίθησιν ὅτι ἡ Βουλὴ δὲν ἐδύνατο νὰ ἔχῃ πρόεδρον μᾶλλον πεφωτισμένον καὶ ἱκανώτερον.

Ὡς δ' ἀποχαιρετήσας με ἀνεχώρησεν, ἐπανελθὼν πρὸς τὴν Καρολίαν, τὴν ἠρώτησα παίζων τίς ἦτον ὁ φιλοδοξότερος πόθος της.

— Διατί τὸ ἐρωτᾷς; μοὶ ἀπήντησεν.

— Εἰπὲ πάντοτε.

— Αἶ! Νὰ σὲ ἰδῶ διοριζόμενον ὑπουργόν.

— Ὡ! πολλὰ ζητεῖς διὰ μιᾶς, φιλτάτη, εἶπον. Καὶ τί ὑπουργόν;

— Ἄν μοὶ ἐπετρέπετο νὰ εὐχηθῶ, θὰ ἦτον, ὑπουργὸν τῶν ἐξωτερικῶν.

— Λοιπὸν οἱ πόθοι σου ἐξεπληρώθησαν, τῇ εἶπον ἀσπαζόμενος αὐτήν, καὶ τῇ διηγήθην ὅσα μετὰ τοῦ κ. Βουδούρη ἐρρέθησαν, καὶ πολὺ ἐγελάσαμεν, οὐδ' εἰς τὸν σύγγαμβρόν μου Ἐιδενστάμ.

ἢ ἄλλον τινὰ εἶπομεν οὐδὲν περὶ τούτου, διότι τὸ ἐθεωροῦμεν ὡς ἐν τῶν κενῶν ἐκείνων ἀκουσμάτων ἃ πολλάκις διακίδονται εἰς ταραχώδεις καιρούς, πιστευθὲν παρὰ τοῦ κ. Βουδούρη, διότι ἐδύνατο νὰ τῷ εἶναι ὠφέλιμον τὸ νὰ ἔχῃ ἰδιαίτερον φίλον ἐν τῷ ὑπουργείῳ. Ἄλλως τε ἀπὸ τῆς στιγμῆς ἐκείνης τοιοῦτό τι πλέον δὲν ἤκούσθη, ἐν ᾧ πολλοὶ περὶ πολλῶν ἄλλων ἐγίνοντο λόγοι, ὥστε καὶ τὴν μνήμην μου καὶ εἶχε διαφύγει τοῦτο τὸ ἐπεισόδιον.

Μετ' οὐ πολὺ δέ, περὶ τὰ τέλη τοῦ Ἰανουαρίου τοῦ 1856, μοὶ ἐδόθη ἀφορμὴ νὰ κρίνω πόσον ὀλίγον οἱ τὴν κατοχὴν ἐπιτετραμμένοι ἐσέβοντο τὰ δικαιώματα τῆς Ἑλλάδος ὡς χώρας ἀνεξαρτήτου, ἀλλὰ συγχρόνως νὰ συλλάβω καὶ τὴν ιδέαν ὅτι καὶ ἡμεῖς αὐτοὶ οὐκ ὀλίγον εἰς τοῦτο ἐπταίσαμεν. Παρὰ γνωρίμου τινὸς μοὶ ἐσηλώθη ὅτι οἱ τὸν Πειραιᾶ κατέχοντες Γάλλοι ἐνέργησαν ἐκεῖ ἐπιτυχεστάτας ἀνασκαφάς, καὶ πολλὰ καὶ ἀξιόλογα ἔργα εὔρον, ἃ καὶ πέμπουσιν εἰς τὴν πατρίδα των. Ἀλλὰ τοῦτο ἀκούσας, κατήλθον εἰς Πειραιᾶ καὶ μαθὼν ποῦ κατοχεῖ ὁ τὴν μοῖραν τῆς κατοχῆς τότε διοικῶν συνταγματάρχης Vassoigne, ἀπῆλθον πρὸς αὐτόν, καὶ εὔρον αὐτόν κατ' οἶκον, καὶ τῷ εἶπον ὅτι καθηγητὴς ὢν τῆς ἀρχαιολογίας, μεγάλως ἐνδιαφερόμενος εἰς τ' ἀφορῶντα τὴν ἀρχαιότητα, ὅτι ἤκουσα περὶ τῶν Γαλλικῶν εὐρημάτων, καὶ εὐγνώμων θὰ τῷ ἦμην ἐὰν δὲν εἶχε τινὰ ἔνστασιν νὰ μοὶ εἰπῇ ποῦ αἱ ἀνασκαφαὶ ἐνηργήθησαν, καὶ νὰ μοὶ δεῖξῃ τὸ προϊὸν αὐτῶν.

Μεθ' ὅλης τῆς εὐγενοῦς φιλοφροσύνης, ἣτις χαρακτηρίζει συνήθως πάντα Γάλλον καλῶς ἀνατεθραμμένον, ὁ Κ. Vassoigne προθυμότετα μοὶ διηγήθη ὅτι, θέλων νὰ μὴ ἀφίνη ἐν ἀργίᾳ τοὺς στρατιώτας του, ἐπεχείρησε δι' αὐτῶν ἀνασκαφὴν εἰς τὴν πετρώδη ἄκρην τοῦ Πειραιῶς, ὑπὸ ἀρχαῖον τειχίον ὃ ἐκεῖ εἶδε παραιομένομενον, καὶ αὕτη ἀπέβη θαυμάσια.

Τὸ τειχίον τοῦτο εἶχον ἰδεῖ ἐγὼ αὐτὸς πολλάκις ἄλλοτε· ἀλλὰ κυκλώπειον ὄν, καὶ ἐπ' ἐρήμων κείμενον βράχων, τὸ ἐξελάμβανον ὡς λείψανον παναρχαίου οἰκοδομῆς, ἢ μᾶλλον ὀχυρώσεως τῆς τραχείας ἄκρας, ἐγκαταλελειμμένον ἐπὶ τῶν ἱστορικῶν ἤδη χρόνων,

καὶ ἐνόμιζον ὅτι οὐδὲν θὰ ὑπέσχετο ἀνασκαφὴ παρ' αὐτῷ, καὶ οὐδ' εἰς ἐμέ, οὐδ' εἰς τοὺς ἐπισήμους ἀρχαιολόγους, ὡς τὸν Λεῖκ, τοὺς τὸν Πειραιᾶ προεξετάσαντας εἶχεν ἐπέλθει ἡ ὑπόνοια ὅτι ἐκεῖνος ἦν ὁ περίβολος τοῦ ἐπισήμου ἀρχαιοτάτου ναοῦ τῆς Βενδιδίας Ἀρτέμιδος. Καὶ αὐτὸς δ' ὁ Γάλλος ἀξιωματικός, οὐ μόνον τοιοῦτό τι δὲν ὑπώπτευεν, ἀλλ' οὐδὲ τὸ ὄνομα ποτὲ τῆς θεότητος ταύτης ἢ τοῦ ναοῦ αὐτῆς εἶχεν ἀκούσει, ὅτε ἀπλῆ τύχη ὠδήγησε τὴν σκαπάνην τῶν στρατιωτῶν του εἰς τὴν ἀξιόλογον ἐκείνην θέσιν. Μοὶ προσέφερε δ' ὁ Κος Vassoigne νὰ μοὶ δείξῃ πάντα τὰ ἀρχαῖα εὐρήματα ὅσα εἶχεν ἔτι ἐν τῇ οἰκίᾳ του, ἢ εἰς ἄλλας οἰκίας τῶν ἀξιωματικῶν, ἢ εἰς ἀποθήκας, εἰπὼν μοι ὅτι ταῦτα ἦσαν τὰ ἔτι ἐν Ἑλλάδι ἐναπομείναντα, πολὺ ὀλιγώτερα καὶ ἐλάττωτος λόγου ἄξια τῶν πρὸ αὐτῶν εὑρεθέντων καὶ εἰς Γαλλίαν πεμφθέντων, διὰ τοῦ πρὸ τριῶν ἡμερῶν ἀποπλευσάντος γαλλικοῦ ἀτμοπλοίου, ὄντων, ὡς μοὶ περιέγρυψεν αὐτὰ, σπανίως καλλονῆς καὶ διατηρήσεως. Οὕτως ἐν ἄλλοις μοὶ ἐξῆρε τὴν ἐντέλειαν τῆς ἐργασίας γυναικείας τινὸς προτομῆς, ὅλως ἀβλαβούς καὶ ἐνεπιγράφου. Ὅτε δὲ τὸν ἠρώτησα ἂν τὰ κειμήλια ταῦτα ἐπέμφθησαν εἰς τὸ Μουσεῖον τοῦ Λούβρου, μοὶ ἀπήντησεν ὅτι οὐχί, διότι ἡ ἀνασκαφὴ δὲν ἦν ἐπιχειρήσις τῆς Γαλλικῆς κυβερνήσεως, ἀλλ' ἐγένετο δι' ἰδιωτικῆς συνεισφορᾶς τῶν κ.κ. ἀξιωματικῶν, οἵτινες καὶ διανεμηθέντες τὰ προϊόντα αὐτῆς τὰ ἔπεμψαν εἰς τὰς οἰκογενείας των. Ὅτε δὲ μοὶ ἔδειξε τὰ εἰσέτι μὴ ἐκπεμφθέντα ἃ διετῆρει παρ' ἑαυτῷ, μουσεῖον ὁλόκληρον καὶ περιεργότατον ἀποτελοῦντα, εὔρον αὐτὰ ἔτι ἀνώτερα τῶν ἐνθουσιωδῶν περιγραφῶν του. Μεταξὺ δὲ παμπόλλων ἄλλων παρετήρησα καὶ μικροτάτους τινὰς βωμοὺς, οἷους ἄλλοτε οὐδαμοῦ τοιούτους εἶχον ἰδεῖ, ἀναθηματικούς βεβαίως, κατακόσμους καὶ ἄριστα διατετηρημέναις ἐπιγραφαῖς κεκαλυμμένους.

Εἰς ἀλληλόμαχα αἰσθήματα παραδεδομένος ἐπανῆλθον εἰς Ἀθήνας, καὶ σπεύσας εἰς τὸ ὑπουργεῖον τῆς δημοσίας ἐκπαιδεύσεως, ἀνεζήτησα τὸν κ. Πιττάκην, ὃν ἠρώτησα ἂν ἀγνοῇ τὴν διαπραττομένην σύλησιν τῆς Ἑλλάδος ὑπὸ τῶν Γάλλων ἀξιωματικῶν,

τόσῳ λυπηροτέραν καθ' ὅσον τὰ ἐκπεμπόμενα ἀντικείμενα οὐδὲ καὶ εἰς μουσεῖον κατατίθενται ὥστε εἰς πλουτισμὸν τῆς ἐπιστήμης νὰ χρησιμεύσωσιν, ἀλλ' εἰς ἰδιώτας διανεμόμενα μὴ ἐνορῶντας τὴν ἀξίαν αὐτῶν, θέλουσιν ἀπολεσθῇ ἀνεπιστρεπτεῖ. Τὸν παρεκίνησα δὲ ν' ἀναφέρῃ ἀμέσως τὸ πρᾶγμα εἰς τὸν ὑπουργόν, ἵνα γίνωσιν αἱ ἀναγκαῖαι παραστάσεις, καὶ ἂν αὐταὶ ἀποτύχωσιν ὅτι τῷ ἔμμενεν ἡ τελευταία καταφυγὴ τῶν ἀσθενῶν ἢ διαμαρτύρησις.

Ἀλλὰ μετὰ μίαν ἐβδομάδα ἤκουσα περὶ νέων πάλιν εὐρέσεων, καὶ ἔσπευσα αὐθις εἰς Πειραιᾶ. Τότε ὅμως, ἀπόντος τοῦ συνταγματάρχου K. Vassoigne, μ' ὑπεδέχθη ἀξιωματικός τις ἐπὶ τοῦ λογιστικοῦ, ὅστις ἐπὶ τῇ παρακλήσει μου τοῦ νὰ ἐπισκεφθῶ καὶ ἐκ δευτέρου ὅσα εἶχον ἰδεῖ πρό τινων ἡμερῶν, μοὶ εἶπεν ὅτι ἐκεῖνα εἶχον ἤδη πάντα πεμφθῇ εἰς Γαλλίαν διὰ τοῦ τελευταίου ἀτμοκινήτου, καὶ μοὶ ἔδειξε τὰ ἐκτοτε εὑρεθέντα, συνιστάμενα ἰδίως εἰς μέγιστα καὶ ὠραίως κατάγραφα κεραμικὰ ἀγγεῖα, μέλανα μετὰ γραφῶν ἐρυθρῶν, ἐπομένως εἰς τὴν ἀρχαιότεραν ἐποχὴν τῆς κεραμογραφίας ἀνήκοντα. Προσέτι δὲ μ' ἔφερεν εἰς ἀποθήκην τινὰ ὅπου εἶδον γλυφὰς καὶ κοσμήματα ἀρχιτεκτονικά, καὶ ἐν ἄλλοις τὰς διὰ τὴν ἱστορικὴν ἀξίαν καὶ τὸν ῥυθμὸν τῶν λίαν ἀξιοθεάτους Καρυάτιδας τοῦ τάφου Πυθιονίκης τῆς φίλης Δημητρίου τοῦ Πολιορκητοῦ, ὅς οἱ Γάλλοι εὗρον, οὐχὶ εἰς τὴν αὐτὴν θέσιν ἀλλ' ἀνασκάψαντες τὸ κατὰ τὴν Ἱερὰν ὁδὸν ἄλλως γνωστὸν ἤδη μνημεῖον τῆς Πυθιονίκης.

Καὶ πάλιν λοιπόν, ἅμα ἀναβὰς εἰς Ἀθήνας, ἔσπευσα εἰς τὸ ὑπουργεῖον ἵνα πληροφορηθῶ πῶς ἔμειναν ἀτελεσφόρητα τὰ διαβήματα τοῦ κ. Ὑπουργοῦ καὶ καταστήσω γνωστὸν ὅτι ἔπρεπε νὰ σπεύσῃ νὰ ἐπαναλάβῃ αὐτὰ ἵνα σώσῃ τὴν Ἑλλάδα νέων συλλήψεων. Ἀλλὰ παρὰ τοῦ κ. Πιπτάκη ἔμαθον ὅτι ὁ κ. Ὑπουργὸς ἠρνήθη ἀπ' ἀρχῆς νὰ ἐνεργήσῃ τι ἐπὶ τῆς ὑποθέσεως, φοβηθεὶς μὴ διεγείρῃ τὴν δυσἀρέσκειαν τῶν παντοδυνάμως κατεχόντων τὴν χώραν.

Ἡ δειλία αὕτη τῶν κυβερνώντων ἡμᾶς ἰσχυρῶς μ' ἐλύπησε,

καὶ ἐν ἀπογνώσει εἰς τὸν εἶκόν μου ἀποσυρθεῖς, περιορίσθην αὖθις εἰς τὰ ἐπιβεβλημένα μοι καθήκοντα τῆς διδασκαλίας ἐν τῷ πανεπιστημίῳ, τὰ τοῦ δημοτικοῦ συμβούλου καὶ τῆς συνεργασίας εἰς τὸν « Ἀνατολικὸν Θεατὴν ».

3.

Ὑπουργεῖον.

Μετὰ δύο δὲ περίπου ἐβδομάδας εἰργαζόμην ἐσπέραν τινά, τὴν τῆς 13 Φεβρουαρίου, εἰς τὸ γραφεῖόν μου μόνος, διότι ἡ Καρολίνα συνείθιζε κατὰ τὴν ὥραν ἐκείνην νὰ ἐπισκέπτηται καθ' ἐκάστην τὴν ἀδελφὴν της, Καν' Εἰδενστάμ, ὅτε ὁ ὑπηρέτης μοὶ ἀνήγγειλε φουστανελλοφόρον ζητοῦντα νὰ μοὶ ὁμιλήσῃ. Εἰσελθὼν δ' αὗτος μοὶ εἶπεν ὅτι ὁ Κύριος πρωθυπουργὸς Βούλγαρης μὲ παρεκάλει νὰ μεταβῶ πρὸς αὐτόν, εἰς τὸ ὑπουργεῖον τῶν Ἐσωτερικῶν. Ἐνθυμούμενος ποσάκις ἄλλοτε ὁ ὑπουργὸς κ. Λόντος καὶ ἐν βαθείᾳ νυκτὶ καὶ ἐκ τῆς κλίνης μὲ μετεκάλει ἵνα τῷ μεταφράσω ἢ τῷ συντάξω ἔγγραφα εἰς ξένας γλώσσας, ἃς σχεδὸν ἠγνόει αὐτός, καὶ πεπεισμένος ὅτι περὶ ὁμοίας φιλολογικῆς ἀγγαρείας ἐπρόκειτο, ἔσπευσα πρὸς τὸν κ. Βούλγαρην, ὅστις μόνος ἐν μικρῷ δωματίῳ τοῦ ὑπουργείου, χρησιμεύοντι εἰς ἰδιαίτερόν του γραφεῖον, ἅμα ἰδὼν με, ἠγέρθη, ἦλθε πρὸς ἐμέ, καὶ δούς μοι τὴν χεῖρα μοὶ εἶπεν ὅτι χαίρει ἔχων νὰ μοὶ ἀναγγείλῃ ὅτι μὴ δεχθέντος τὴν θέσιν τοῦ ὑπουργοῦ τῶν ἐξωτερικῶν τοῦ εἰς αὐτὴν πρὸ μηνῶν διορισθέντος ἡμετέρου πρέσβεως ἐν Λονδίνῳ κ. Σ. Τρικούπη, ἡ Αὐτοῦ Μεγαλειότης ἀπεφάσισε νὰ διορίσῃ ἐμὲ εἰς αὐτήν, μέχρις ἐκείνου προσωρινῶς διεπομένην ὑπὸ τοῦ κ. Ποτλῆ, ὑπουργοῦ τῆς δικαιοσύνης, παραιτηθέντος τοῦ ὑπουργείου· καὶ ὅτι εὐτυχῇ λογίζεται ἑαυτὸν ἔχων νὰ συνεργασθῇ μετ' ἐμοῦ.

Ἡ εἰδησις αὕτη μοὶ ἐπανάφερεν εἰς τὴν μνήμην τὴν πρὸ πολ-

λοῦ λησμονηθεῖσαν καὶ κατ' ἀρχὰς ἤδη μὴ λίαν πιστευθεῖσαν προ-
αγγελίαν τοῦ κ. Βουδούρη, καὶ οὐκ ὀλιγώτερον ἤδη ἢ τότε μ' ἐξ-
έπληξεν. Ἀπήντησα δ' εἰς τὸν κ. Πρωθυπουργὸν ὅτι ἡ ἐκλογὴ
αὐτοῦ τε καὶ τοῦ Βασιλέως μὲ τιμᾶ τόσῳ μᾶλλον καθ' ὅσον ἀναμ-
φισβήτητος ἐστὶν ἡ δυσχέρεια τῶν καιρῶν, ἀλλ' ὅτι, πρὶν ἢ δώσω
ὀριστικὴν ἀπάντησιν περὶ παρὰδοχῆς, ἐπεθύμουν νὰ ἔχω τὴν τιμὴν
νὰ παρουσιασθῶ εἰς τὴν Α. Μ.

Ὁ κ. Βούλγαρης ἐφάνη ξενισθεὶς ὡπωσοῦν ἐκ τοῦ δισταγμοῦ δυν-
αί λέξεις αὐταὶ ἐξέφραζον, ἀλλὰ μοὶ εἶπεν ὅτι βεβαίως ἤθελον ἰδεῖ
τὸν Βασιλέα, ὅστις προσδιώρισε μάλιστα τὴν μεσημβρίαν τῆς
ἐπαύριον ἵνα μὲ δεχθῇ. Εὐχαριστήσας λοιπὸν καὶ αὖθις τὸν κ.
Πρωθυπουργόν, τῷ ὑπεσχέθην νὰ τὸν ἐπισκεφθῶ τὴν ἐπαύριον μετὰ
τὴν παρουσίαν μου, καὶ ἀνεχώρησα.

Ἐκ τοῦ ὑπουργείου δ' ἐπορεύθην κατ' ἐπιθεῖαν εἰς τοῦ κ. "Εἰδεν-
σταμ, ὅπου ἦν καὶ ἡ Καρολίνα, καὶ εἰσελθὼν ἠρώτησα ἂν θέλωσι
νὰ δεχθῶσι τὸν ὑπουργὸν τῶν ἐξωτερικῶν. Ὁ κ. "Εἰδενστάμ
ἠγέρθη ἀμέσως πρὸς ὑποδοχὴν, καὶ ἠρώτησεν ἂν ὁ ὑπουργὸς ἦτον ἐξω.

— Οὐδόλως, ἀπήντησα, εἶναι ἐντός. Ὁ ὑπουργός, — σὰς πα-
ρακαλῶ νὰ τὸν ἀναγνωρίσητε, — εἰμὶ ἐγώ.

Καὶ διηγήθην τὴν συνέντευξίν μου μετὰ τοῦ κ. Βούλγαρη. Ὅτε
δὲ μετὰ τὰς πρώτας ἐκφράσεις τῆς ἐκπλήξεως, ἤρχισαν νὰ μὲ
συγχαίρωσι, τοῖς εἶπον νὰ μὴ σπεύδωσι, καὶ νὰ περιμείνωσι τὴν
ἐπαύριον, ἵνα μὴ ἔχωσι νὰ λάβωσι τὰς εὐχὰς τῶν ὀπίσω· καὶ οὕτω
μετὰ τῆς Καρολίνας ἀνεχώρησα οἴκαδε, νὰ σκεφθῶ περὶ τοῦ πε-
ραιτέρω ποιητέου.

Τὴν δ' ἐπαύριον, κατὰ τὴν μεσημβρίαν, παρουσιάσθην εἰς τὸν
Βασιλέα, ὅστις περιχαρῶς μὲ ὑπεδέχθη, εἰπὼν μοι ὅτι μ' ἐκάλε-
σεν ἵνα μοὶ ἀνχθέσῃ τὸ ὑπουργεῖον τῶν ἐξωτερικῶν, ἀφ' οὗ παρη-
τήθη ὁ κ. Ποτλῆς (οὗ νομίζω ὅτι ἡ ὄλως γερμανικὴ ἀνατροφή προ-
σέκρουεν ἄντικρυς εἰς τὰς ἀρχὰς ἢ μᾶλλον τὰς προλήψεις τῶν ἀντι-
προσώπων τῶν δυτικῶν δυνάμεων). Εὐχαριστήσας δὲ τὸν Βασιλέα
ἐγκαρδίως δι' ἣν εὐηρεστεῖτο νὰ μοὶ δεῖξῃ ἐμπιστοσύνην κατὰ τοὺς

δυσκόλους εκείνους καιρούς, δὲν ἐδυνήθη ν' ἀποφύγω νὰ τῷ ἐκφράσω τὴν ἐκπληξίν μου πῶς μεταξὺ τόσων ἄλλων ἐμὲ ἐνεθυμήθη.

— Τοῦτο προῆλθε, μοὶ ἀπήντησε γαλλιστὶ ὁ Βασιλεὺς μετὰ τόνου ὅστις βαθέως μὲ συνεκίνησεν, ἐκ τοῦ ὅτι ἐπὶ τοσαῦτα ἔτη ἐφ' ὧν σὰς γνωρίζω καὶ ὑπηρετεῖτε τὴν πατρίδα σας, παρετήρησα ὅτι σεῖς ποτὲ οὐδὲν μ' ἐζητήσατε.

Τότε τὴν ἐκφρασιν τῆς εὐγνωμοσύνης μου θερμῶς ἐπαναλαβὼν εἰς τὸν Βασιλέα, προσέθηκα ὅτι μεγάλως λυποῦμαι μὴ δυνάμενος νὰ δεχθῶ τὴν ἐντιμον ὑπηρεσίαν ἣτις μοὶ ἀνετέθη.

Εἰς τὴν ἀπάντησιν ταύτην ὁ Βασιλεὺς μὲ προσέβλεψε μετ' ἐκπλήξεως.

— Ἡ ἄρνησίς σας, μοὶ εἶπε, προέρχεται ἐξ ὑπερβολῆς μετριοφροσύνης. Ὅτε σὰς ἐξέλεξα, τὸ ἔπραξα ἐν πεποιθήσει.

— Εὐχαριστῶ τὴν Ὑμετέραν Μεγαλειότητα, εἶπον, διὰ ταύτην τὴν πολύτιμον δι' ἐμὲ διαθεσίαν· ἀλλ' ἡ αἰτία τῆς ἀρνήσεώς μου ἐστὶν ἄλλη, ἐστὶν ἡ βεβαιότης ὅτι ὁ διορισμός μου δὲν συμφέρει σήμερον εἰς τὴν Ὑμετέραν Μεγαλειότητα καὶ εἰς τὴν πατρίδα.

— Διατί δὲν συμφέρει; ἠρώτησεν ἔτι μᾶλλον ἐξιστάμενος ὁ Βασιλεὺς.

— Διότι, ἀπεκρίθην, διατελῶ εἰς τοσοῦτον κακὰς σχέσεις μετὰ τοῦ πρέσβεως τῆς Ἀγγλίας, ὥστε ἀπὸ ἔτους καὶ ἐπέκεινα οὔτε ὁμιλοῦμεθα οὔτε χαιρετῶμεθα. Δὲν πρέπει δὲ εἰς τὰς λοιπὰς αὐτῆς δυσχερείας νὰ προσθέσῃ ἄνευ λόγου καὶ ἔτι μίαν ἢ Ἑλληνικὴ κυβέρνησις. Ἡ σχέσις αὐτῆς, καὶ πρὸ πάντων τοῦ Ὑπουργοῦ τῶν ἐξωτερικῶν πρέπει νὰ διατελῇ ὅσον ἐνδέχεται φιλικὴ μετὰ τῶν ξένων πρέσβεων, πρὸς ἐλάττωσιν καὶ οὐχὶ αὐξήσιν τῶν δυσκολιῶν ὅσαι περιστοιχίζουσιν αὐτὴν σήμερον.

— Λίαν δυσάρεστον! λίαν δυσάρεστον! ἐπανέλαβε πολλάκις ὁ Βασιλεὺς. Καὶ πόθεν προέρχεται ἡ ρῆξις ὑμῶν μετὰ τοῦ πρέσβεως τῆς Ἀγγλίας;

— Ἄν ἤξευρον τὴν αἰτίαν, ἀπεκρίθην, ἡ ρῆξις δὲν θὰ ὑπῆρχε,

διότι ἂν μὲν ὁ κ. Wyse εἶχεν ἄδικον, δὲν θὰ μ' ἦτο δύσκολον νὰ τὸν πείσω περὶ τούτου, ἂν δ' ἐγὼ, θὰ τὸ διώρθουν, καὶ προθυμώτατα θὰ ἐξήτουν συγγνώμην· ἀλλ' ὁ κ. Wyse προσηνέχθη σκαιότατα πρὸς ἡμᾶς, διέκοψε διὰ μιᾶς ἅς εἶχε πρὶν φιλικωτάτας σχέσεις μετ' ἐμοῦ, καὶ οὐδεμίαν δικαιολόγησιν ἢ ἐξήγησιν ἔδωκεν· ἐγὼ δὲ περὶ τούτου δὲν θέλω τὸν παρακαλέσει.

— Ἐχετε δίκαιον, εἶπεν ὁ Βασιλεὺς· ἀλλ' εἶναι λίαν δυσάρεστον. Καὶ ἤρχισε νὰ τρίβῃ τὸ μέτωπον διὰ τῆς χειρός του, ὡς ἔπραττεν ὅτε ἦτον ἐν στενοχωρίᾳ, καὶ νὰ περιπατῇ ἄνω καὶ κάτω συν-
νους εἰς τὸ δωμάτιον.

Τότε ἠνεώχθη πλαγία θύρα, καὶ μειδιῶσα καὶ χαρᾶς πλήρης εἰσῆλθεν ἡ Βασίλισσα, καὶ μοὶ ἀπέτεινε συγχαρητήρια διὰ τὸν διορισμόν μου.

— Τί τὸν συγχαίρεις, διέκοψεν ὁ Βασιλεὺς γερμανιστί. Δὲν θέλει νὰ δεχθῇ.

— Πῶς! ἀνέκραξεν ἡ Βασίλισσα χαριέστατα συνοφρυωμένη. Τί ὁλοῖ τούτο;

— Λέγει ὅτι διατελεῖ εἰς ἀτομικὴν ῥῆξιν μετὰ τοῦ πρέσβεως τῆς Ἀγγλίας, εἶπεν ὁ Βασιλεὺς.

Τότε ἐξήγησα καὶ εἰς τὴν Βασίλισσαν, καὶ ἔτι μᾶλλον ἐμπεριστατωμένως ὅσα εἶχον εἰπεῖ εἰς τὸν Βασιλέα, καὶ ἐπέμεινα ἐντονώτερον ὅτι εἰς οὐδεμίαν περίστασιν, εἰς τὰς παρούσας μάλιστα περιστάσεις, δὲν πρέπει νὰ ἐκλέξωσιν ὑπουργὸν τῶν ἐξωτερικῶν εἰς ἀτομικὴν διατελοῦντα ῥῆξιν πρὸς ἓνα τῶν πρέσβεων τῶν μεγάλων δυνάμεων.

Ἡ βασίλισσα ἐφάνη κατ' ἀρχὰς ταλαντευομένη, καὶ ἀποροῦσα τί ν' ἀποκριθῇ εἰς τὸν Βασιλέα, ὅστις ἠρώτα τὴν γνώμην της. Τέλος ὅμως ἐλθοῦσα πρὸς ἐμέ μετ' ἀποφάσεως·

— Ἡ διαγωγή τοῦ κ. Wyse πρὸς ἡμᾶς, εἶπε, καὶ αἱ σχέσεις ἡμῶν πρὸς αὐτὸν δὲν εἶναι τοιαῦται ὥστε ν' ἀποβλέψωμεν σήμερον εἰς ἀβρότητας καὶ φιλοφροσύνας. Ἀπαιτοῦμεν νὰ δεχθῆτε τὸ ὑπουργεῖον. Ἄν ἀρνηθῆτε, θὰ πιστεύσωμεν ὅτι καὶ ὑμεῖς θέλετε νὰ μᾶς ἐγκαταλείψητε εἰς τοὺς δεινοὺς τούτους καιροὺς.

— Μεγαλειοτάτη, ἀπήντησα ἐν τῷ ἅμα, ἐδέχθην. Οἱ ἔσχατοι λόγοι τῆς Υ. Μ. δὲν ἀνέτρεψαν τὰς ἐνστάσεις μου, ἀλλὰ τὰς ἔθηκαν ἐντελῶς κατὰ μέρος. Μίαν δὲ μόνην τολμῶ παράκλησιν, ν' ἀφεθῇ ἐντελῶς εἰς ἐμέ καὶ μόνον ἡ φροντίς τῶν σχέσεων μετὰ τῶν ξένων πρέσβειων, καὶ θὰ προσπαθήσω τὸ κατὰ δύναμιν νὰ διορθώσω τὰ κακῶς ἔχοντα.

Τοῦτο ἦτο πλαγία παράκλησις ὅπως μὴ ἡ Αὐλή, ὡς πολλάκις ἐγίνετο, ἐπεμβαίῃ εἰς τὰ ἔργα τοῦ Ὑπουργοῦ, καὶ συγχέῃ ἡ ἀνατρέπη αὐτά. Μοὶ ἐδόθη δὲ καὶ παρὰ τοῦ Βασιλέως καὶ παρὰ τῆς Βασιλίσσης πλήρης ἡ ζητούμενη ὑπόσχεσις. Ἐλαβον δ' ἀφορμὴν μετὰ ταῦτα νὰ πεισθῶ ὅτι δὲν εἶχον ἄδικον ταῦτα ἐπιφυλαχθεῖς. Ἦν δ' ἡ ἀφορμὴ ἡ ἐξῆς. Ἐν ἔτει 1858 εἰς τῶν πρέσβειων ἐλθὼν πρὸς ἐμέ, μοὶ ἀπηύθυνε πικρὰ παράπονα, διὰ τὸν τρόπον καθ' ὃν ὠμίλησε πρὸς αὐτόν, δὲν ἐνθυμούμαι περὶ τίνος ὑποθέσεως, ὃ ὑπασπιστὴς τῆς Α. Μ. κ. Δ. Βότσαρης, σταλὲς ὑπὸ τῆς Βασιλίσσης.

Τότε πορευθεὶς εἰς τὴν αὐλήν, παρεκάλεσα ἀμέσως τὸν Βασιλέα νὰ εὐάρεστηθῇ νὰ δεχθῇ τὴν παραίτησίν μου, διηγηθεὶς τὸ συμβάν.

Ὁ Βασιλεὺς ἐκάλεσεν ἀμέσως τὴν Βασιλίσσαν, ἣτις μοὶ εἶπεν ὅτι δὲν πρέπει νὰ εἶμαι τόσο ὀξύς καὶ νὰ μεγαλοποιῶ τὰ πράγματα· ἀλλὰ τῇ ἀπήντησα ὅτι ἡ Α. Μ. γνωρίζει ὅτι τοῦτο δὲν εἶναι τὸ ἥθος οὔτε τὸ ἔθος μου· ἀλλ' ὅτι τὰς δυσκόλους πρὸς τοὺς ξένους σχέσεις μόλις κατορθῶ νὰ οἰκονομήσω ὅταν ἐγὼ αὐτὸς διευθύνω αὐτάς, μοὶ εἶναι ὅμως τοῦτο ἀδύνατον ὅταν καὶ ἕτεροι ἀναμιγνύονται. Ἡ Βασιλίσσα μοὶ ὑπεσχέθη τότε ἐκ νέου ὅτι τοῦτο ἄλλοτε δὲν θέλει συμβῆ, καὶ ἐτήρησε τὴν ὑπόσχεσιν.

Τὴν αὐτὴν ἐκείνην ἡμέραν ἔδωκα τὸν ὄρκον τῆς ὑπηρεσίας ἐνώπιον τοῦ Βασιλέως καὶ τοῦ πρωθυπουργοῦ καὶ ὑπουργοῦ τῶν Ἐσωτερικῶν κ. Βούλγαρη.

4.

Ἐξωτερικαὶ σχέσεις.

Τὴν ἐπαύριον δὲ περὶ τὴν δεκάτην ἐπορεύθην εἰς τὸ ὑπουργεῖον, ὅπου μοὶ παρυσιάσθησαν οἱ ὑπάλληλοι, ὑπὸ τοῦ ἀρχαιότερου αὐτῶν, τοῦ κ. Σπηλιωτάκη, ὃν καὶ παρεκάλεσα νὰ ἐτοιμάσῃ καὶ μοὶ ἐκθέσῃ τὰ τῆς ὑπηρεσίας καὶ τῶν πρωτίστων ἐκκρεμῶν ὑποθέσεων μετὰ μεσημβρίαν, ὅτε ἤθελον ἐπανέλθῃ.

Τότε δὲ μετέβην τὸ πρῶτον εἰς ἐπίσκεψιν τῶν συνυπουργῶν μου, οἵτινες ἦσαν, πλὴν τοῦ πρωθυπουργοῦ κ. Βούλγαρη, ὅστις εἶχε καὶ τὸ ὑπουργεῖον τῶν ἐσωτερικῶν, ὁ ἐπὶ τῶν οἰκονομικῶν κ. Κοντόσταυλος (ὁ πατήρ), ὁ ἐπὶ τῶν στρατιωτικῶν συνταγματάρχης τότε κ. Σμόλεντς, ὁ ἐπὶ τῶν ναυτικῶν κ. Μιαούλης, ἐπὶ τῆς δικαιοσύνης ὁ κ. Σκαλιστήρης, καὶ ἐπὶ τῶν ἐκκλησιαστικῶν καὶ τῆς δημ. ἐκπαιδεύσεως ὁ κ. Χαρ. Χριστόπουλος.

Μετὰ ταῦτα δ' ἐπεσκέφθην τοὺς ξένους πρέσβεις, καὶ τοὺς μὲν ἄλλους εἶδον, εἰς δὲ τοῦ κ. Wyse ἀφῆκα ἐπισκεπτήριον, ὡς καὶ αὐτὸς κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον μετ' αὐτοῦ ἐπεσκέφθη, ὅπερ ἔφερεν εἰς μνήμην τῶν περὶ τούτου μαθόντων ὅτι εἰς τὴν ἐθνικὴν συνέλευσιν τοῦ 1844, ὁ κ. Κωλέττης, ὃν ἐπίσης ὑπέβλεπεν ὁ τότε πρέσβυς τῆς Ἀγγλίας κ. Λύονς, ὡς ἀνήκοντα εἰς τὸ Γαλλικὸν κόμμα, εἶπε σεβαρῶς ἀπὸ τοῦ βήματος ὅτι διετέλει εἰς ἀρίστας μετὰ τοῦ κυρίου πρέσβεως σχέσεις, ὅτι διορισθεὶς ὑπουργὸς ἐπῆγε καὶ τῷ ἀφῆκεν ἐπισκεπτήριον, καὶ ὅτι ὁ κ. πρέσβυς ἐλθὼν τῷ ἀφῆκεν ἐπισκεπτήριον καὶ αὐτός, ὅπερ πολλὴν διήγειρε τότε εὐθυμίαν εἰς τὴν συνέλευσιν. Ἔτερον δ' ἐπεισόδιον ἄξιον ἀπομνημονεύσεως μοὶ συνέβη κατὰ τὰς αὐτὰς ἐπισκέψεις παρὰ τῷ πρέσβει τῆς Αὐστρίας βαρόνῳ Walter, ὃν πρὸ μικροῦ ἐλθόντα, ὀλίγον ἐγνώριζον. Ἦν δὲ ἀνὴρ τὸ σῶμα μικρός, εὐτραφεὶς, ἀσθενικὸς καὶ ποδαλγός. Ὅτε τοῦτον ἐπεσκέφθην, τὸν διεβεβαίωσα περὶ τῶν φιλικῶν αἰσθημάτων ἃ ἔσομαι εὐτυχὴς νὰ καλλιεργήσω μεταξὺ τῆς Ἑλλάδος καὶ τῆς Αὐ-

τρίας. Ἄλλ' ἐν ὧσ' ὠμίλουν, τὸν ἐβλεπον παραδόξως πνευστιῶντα καὶ ἀνησυχῶς κινούμενον, ὅπερ ἀπέδιδον εἰς τὴν σωματικὴν τοῦ ἀσθενείαν. Ἀλλά, χωρὶς νὰ μοὶ ἀπαντήσῃ, ἠγέρθη καὶ ὑποκλάζων ἀπορεύθη πρὸς τὴν βιβλιοθήκην τοῦ, ὅθεν ἔλαβεν ἐν βιβλίον. Ἐπιτρέφων δὲ πρὸς ἐμέ,

— Διῖσχυρίζεσθε λοιπόν, μοὶ εἶπεν, ὅτι ἀγαπᾶτε τὴν Αὐστρίαν, καὶ δὲν εἰσθε ἐχθρὸς τῆς.

— Κύριε πρέσβυ, τῷ εἶπον, διῖσχυρίζομαι ὅτι ἀγαπῶ τὴν Ἑλλάδα, καὶ ἐχθρὸς δὲν εἶμαι οὐδεμιᾶς δυνάμεως, ἥκιστα δὲ πασῶν τῆς Αὐστρίας, μεθ' ἧς πολλαὶ μᾶς συνδέουσι σχέσεις καὶ κοινὰ συμφέροντα.

— Τότε λοιπόν, εἶπε, φουσὼν ἰσχυρότερα, πῶς ἐγράψατε τοῦτο;

Καὶ μοὶ ἔδειξε σελίδα εἰς τὸ βιβλίον ὃ μοὶ ἔδωκε, καὶ ὃ οὐδὲν ἄλλο ἦν ἢ ὁ «Θεατὴς τῆς Ἀνατολῆς». Ρίψας δ' ἐγὼ τὸ βλέμμα εἰς τὸ χωρίον ὃ μοὶ ἐδείκνυε, τῷ ἀπέδωκα τὸ βιβλίον, καὶ

— Κύριε Πρέσβυ, τῷ ἀπήντησα μειδιῶν, τρία τινὰ διέφυγον τὴν προσοχὴν ὑμῶν, τὸ μὲν, ὅτι τὸ ἀρχαῖον τοῦτο δὲν εἶναι τοῦ «Θεατοῦ», ὡς ὑπολαμβάνετε, ἀλλὰ γερμανικῆς τινος, ὑμετέρας ἐφημερίδος, ἀπλῶς μεταφρασθὲν εἰς τὸν «Θεατὴν». τὸ δέ, ὅτι πραγματεύεται κυρίως περὶ τῆς πρωσικῆς πολιτικῆς ἐν Ἀνατολῇ, δι' ὃ καὶ μετεφράσθη, οὐχὶ δὲ διὰ τὰ ἐν παρόδῳ λεγόμενα περὶ Αὐστρίας· καὶ τρίτον, ὅτι ὁ μεταφραστὴς δὲν ἦμην ἐγώ, ὅστις καὶ ταύτην τὴν στιγμὴν μόνον κατὰ πρῶτον τὸ ἀναγινώσκω, ἀλλ' ἕτερος τῶν συνεργατῶν, οὗ τὸ ἀρχικὸν γράμμα ἐστὶν ὑπογεγραμμένον, καὶ οὗ οὐδένα λόγον ἔχω νὰ σᾶς ἀποκρύψω τὸ ὄνομα, διότι ἐν κρυπτῷ οὐδεὶς ἡμῶν εἰργάσθη ἐν τῷ «Θεατῇ». ὁ δὲ μεταφραστὴς ἐκεῖνος (ὃν καὶ τῷ ὠνόμασα) ἐστὶ φίλος σας, καὶ πρὸς μείζονα πίστιν δύνασθε νὰ τὸν ἐρωτήσητε.

Ταῦτα ἀκούσας, μετέβαλεν ὅλως τρόπον, ἐφάνη αἰδεσθεὶς ὁ κ. πρέσβυς, καὶ συνδιελέχθη μετ' ἐμοῦ φιλικώτατα καὶ διὰ μακρῶν. Μετὰ δύο δὲ ἡμέρας, ἴσως ἵνα ἐξαγοράσῃ τὴν ἀδεξιότητα τῆς πρώτης ὑποδοχῆς τοῦ, μὲ προσεκάλεσεν εἰς διπλωματικὸν γεῦμα, ὃ ἔδωκεν εἰς τιμὴν τοῦ νέου ὑπουργοῦ τῶν ἐξωτερικῶν.

Ἄλλὰ καὶ εἰς αὐτὸ εἰς νέον προσέκρουσθαι ἐπεισόδιον. Φυσικῶς τῷ λόγῳ, πλὴν τοῦ Αὐλάρχου, ἀντιπροσωπεύοντος τὴν αὐλήν, ἦσαν εἰς τὸ γεῦμα προσκεκλημένοι καὶ πάντες οἱ ἀντιπρόσωποι τῶν δυνάμεων· καὶ ὀλίγον μετὰ τὴν ἄφιξίν μου ἔφθασε καὶ ὁ κ. Wyse. Καὶ ἐγὼ μὲν ὠμίλουν τότε μετὰ τινος τῶν πρέσβων εἰς μίαν γωνίαν τοῦ δωματίου, ἐκεῖνος δὲ διηυθύνθη, ἐπίτηδες, ἐννοεῖται, εἰς τὴν ἀντιπέραν, ὥστε δὲν ἀπηντήθημεν. Εἰς τὴν τράπεζαν, δεξιῶς τοῦ οἰκοδεσπότου ἐκάθητο ὁ Αὐλάρχης, ἀριστερῶς δ' ἐγὼ δι' ὃν τὸ γεῦμα ἐδίδοτο, ἀπέναντι δ' αὐτοῦ ὁ ἀρχαιότερος τοῦ διπλωματικοῦ σώματος, καὶ οὗτος ἦτον ὁ κ. Wyse· ἐγνώριζε δὲ ὁ κ. πρέσβυς τῆς Αὐστρίας τὰς ὑφισταμένας δυσάρεστους σχέσεις μεταξὺ αὐτοῦ καὶ ἐμοῦ, καὶ πόσον θὰ μᾶς ἦν δυσάρεστον ἂν ἤμεθα ἀντιμέτωποι. Πρὸς ἀποφυγὴν λοιπὸν τούτου ἐπενόησε γιγαντιαίαν ἀνθοδέσμην, τὴν μεγαλειτέραν τῶν ὅσων ὥς τότε εἶχον φανῆ εἰς τράπεζαν ἐν Ἀθήναις, καὶ ἔστησεν αὐτὴν μεταξὺ τοῦ κ. Wyse καὶ ἐμοῦ, ὥστε δὲν ἐβλεπόμεθα, καὶ διὰ παντὸς τοῦ γεύματος εἴμεθα ὥς ἀγνοοῦντες ἀλλήλων τὴν παρουσίαν.

Ἄλλ' ἡ δυσάρεστος αὕτη σχέσηος δὲν ἐπεθύμουν νὰ διατηρηθῇ καὶ οὐδὲ διετηρήθη ἐπὶ μακρόν. Ὀλίγας ἡμέρας μετὰ τὸν διορισμόν μου, ἐπισκεφθεὶς τὸν πρέσβυν τῆς Γαλλίας, προέβην εἰς μακρὰν ἐξήγησιν μετ' αὐτοῦ περὶ τῆς κατ' ἐκεῖνον τὸν χρόνον θέσεως τῆς Ἑλλάδος, τῆς κυβερνήσεως αὐτῆς, καὶ ἐμοῦ ἐν τῇ κυβερνήσει. Ἦν δὲ ἡ ἐννοια τῶν λόγων μου, ὥς ἐν συνόψει, αὕτη. Ἡ ἀπελευθέρωσις, τῷ εἶπον, πάντων τῶν Ἑλλήνων ἦν καὶ ἔσται ἡ διηνεκὴς εὐχὴ καὶ ἐλπίς πάσης μου τῆς ζωῆς, ὥς ἐστὶν ἐπίσης τὸ ὄνειρον παντὸς Ἑλλήνου. Οὐδεμία βία, οὐδεμία κατοχὴ θέλει ποτὲ ἀποσβέσει αὐτό. Ἄν σᾶς ἔλεγον τὸ ἐναντίον, θὰ σᾶς ἠπάτων, καὶ ἀπάτην παρ' ἐμοῦ μὴ φοβεῖσθε. Ἄν ποτὲ τὸ καθῆκον μοὶ ἐπιβάλλῃ τι ἐναντίον εἰς τὰς ἐμὰς πεποιοθήσεις, τὴν ἡμέραν ἐκείνην θὰ πραιτηθῶ, ἀλλὰ ψεῦδος παρ' ἐμοῦ δὲν θ' ἀκούσητε. Διότι ὅμως τοιαῦται εἰσὶν αἱ ἐλπίδες καὶ αἱ εὐχαί μου, δὲν δηλοῖ τοῦτο ὅτι ἀποσεῖω, ἢ θέλω ἢ Ἑλλάς ν' ἀποσεῖσῃ πάντα φρονήσεως χαλινόν.

Ἐκ τοῦ μέλλοντος προσδοκῶ μεγάλα ὑπὲρ τοῦ Ἑλληνισμοῦ, ἀλλ' ἐννοῶ ὅτι θὰ διεκινδυνεύομεν, θὰ κατεστρέφομεν τὸ μέλλον ἐκεῖνο, καὶ ἄνοια ἡμῶν ὅτι θὰ ἦν ἂν ἐπεχειροῦμεν νὰ διεκδικήσωμεν αὐτὸ ἅπ' ἐναντίας τῆς θελήσεως καὶ τῶν συμφερόντων τῆς Εὐρώπης συνηνωμένης. Ἐν ὧσ' ἐμὲν ἐν τῷ ὑπουργείῳ θέλω μὲν πράξει πᾶν τὸ ἅπ' ἐμοὶ ἵνα σᾶς πείσω ὅτι τὸ Ἑλληνικὸν ἔθνος ἐστὶν ἄξιον καλλητέρου μέλλοντος, ὅτι ἡ ἀπελευθέρωσις αὐτοῦ συμφέρει καὶ εἰς αὐτὴν τῆς Εὐρώπης τὴν ἰσορροπίαν, ἀλλὰ μὴ τινα φοβηθῆτε πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον ἐνέργειαν κεκρυμμένην ἀπὸ τῶν δυνάμεων, καὶ ἅπ' ἐναντίας τῆς θελήσεως αὐτῶν γινομένην. Παραδοχὴ τοιαύτης πολιτικῆς θὰ ἦτο τὸ ἄμεσον σύνθημα τῆς ἐμῆς παραιτήσεως».

Οὗτοι οἱ λόγοι μεγάλην ἀπετέλεσαν ἐντύπωσιν εἰς τὸν Κ^{ον} πρέσβυν, ὅστις μοὶ εἶπεν ὅτι κατὰ πρῶτον ἀκούει παρ' Ἑλλήνων ὑπουργοῦ τοιαύτην γλῶσσαν, πνέυσαν εὐκρίνειαν καὶ ἀλήθειαν, καὶ προσέθηκεν ὅτι κατὰ τὴν στιγμὴν ταύτην περισσότερα ἔπραξα ὑπὲρ τῆς ἄρσεως τῆς κατοχῆς ἢ ὅ,τι ἤθελε διὰ πολλῶν ἀγώνων κατορθώσῃ ἡ κυβέρνησις. Ἐπὶ τέλους δὲ μοὶ προσέθηκεν ὅτι ἐν ἔτι, ἀλλὰ σπουδαῖον τοῦτο, ὑπολείπεται, αὐτὰ ταῦτα, ἐπίσης ἐκπεφρασμένως καὶ ἀπροκαλύπτως, νὰ τὰ ἐπαναλάβω ὁ ἴδιος καὶ εἰς τὸν πρέσβυν τῆς Ἀγγλίας.

Τῷ ἀπήντησα ὅμως ὅτι τὸν παρακαλῶ νὰ ἐπαναλάβῃ ὁ ἴδιος, ἂν τὸ κρίνῃ ἀναγκαῖον, ὅσα τῷ εἶπον τῷ κ. Wyse, διότι οἱ ἐμὲ ἦν τοῦτο ἀδύνατον. Ἀλλ' ἐπειδὴ διίσχυρίσθη, καὶ δικαίως, ὅτι ἡ ὑπ' αὐτοῦ ἐπανάληψις δὲν θὰ εἶχε τὴν ἰδίαν ἀξίαν, καὶ μὲ ἠρώτησε τὸν λόγον τῆς ψυχρότητος μεταξὺ ἐμοῦ καὶ τοῦ κ. Wyse, περὶ ἧς εἶχεν ἐπίσης ἀκούσει, τῷ ἐπανέλαβον, ὥς εἶχον εἰπεῖ καὶ εἰς τοὺς Βασιλεῖς, ὅτι τὸν ἠγνόουν, οὐδ' ἐδυνάμην νὰ τὸν συμπεράνω, διότι εἶχον τὴν συνείδησιν ὅτι ἐγὼ οὐδεμίαν ἔδωκα αὐτῆς ἀφορμὴν.

Τότε ὁ κ. πρέσβυς, μὲ ἠρώτησεν ἂν τῷ δίδω τὴν ἄδειαν νὰ ἐξιχνιάσῃ ἐκεῖνος τὴν ἀφορμὴν καὶ νὰ μοὶ τὴν εἰπῇ, εἰς ὃ τῷ ἀπήντησα ὅτι τὸν παρακαλῶ μάλιστα περὶ τούτου, διότι ἐγὼ μὲν πρὸς

τὸν κ. Wyse, οὕτω προσενεχθέντα, δὲν θέλω ἀποταθῇ, ἀλλ' εὐ-
τυχῆς ἔσομαι ἂν μάθω τὸν λόγον τῆς διαγωγῆς του, καὶ ἂν ἀλη-
θῶς εἰς τι προσέκρουσα, οὐδὲν ὅλως θέλω διστάσει νὰ τὸ ἐπανορ-
θώσω.

Μετὰ δύο ἡμέρας ὁ κ. πρέσβυς τῆς Γαλλίας ἦλθε πρὸς με καὶ
μοὶ εἶπεν ὅτι ἔχει ἤδη τὴν ἐξήγησιν τῆς δυσχερεσκείας τοῦ κ. Wyse.
Εἰς ἐφημερίδα τινὰ ἀγγλικὴν ἐδημοσιεύθη ἄρθρον ἐναντίον του, καὶ
τις ὁμογενῆς μου, ἀρχαῖός μου συνεργάτης, καὶ ὅστις ἔπρεπε νὰ
θεωρῇται ὡς φίλος μου, ὁ κ. Περικλῆς Ἀργυρόπουλος τέλος, τῷ
ἐβεβαίωσεν ὅτι ἐγὼ ἤμην ὁ συντάκτης αὐτοῦ.

— Ἀλλὰ δὲν σὰς εἶπεν, ἠρώτησα, περὶ τίνος ἐπραγματεύετο τὸ
ἄρθρον ; διότι ἐλεύθερος ἤμην νὰ γράψω κατὰ τοῦ κ. Wyse ἂν
ἐφρόνουν ὅτι ἐνήργει κατὰ τῶν συμφερόντων τῆς Ἑλλάδος, ἀλλὰ
δὲν ἔχω ἐπὶ τῆς συνειδήσεως ὅτι τὸ ἐπραξά.

— Μάλιστα, ἀπήντησεν ὁ κ. Πρέσβυς· μοὶ εἶπεν ὅτι τὸ ἄρθρον
ἐπραγματεύετο περὶ τῆς ἐρίδος αὐτοῦ μετὰ τῆς αὐλῆς, ὅτε δὲν ᾔθέ-
λησε νὰ παρευρεθῇ εἰς τὴν βασιλικὴν συναναστροφήν, ἀντεκδικου-
μενος διότι ἡ Μεγάλη Κυρία Plüskow δὲν τὸν ἐπεσκέφθη ἀφ'
οὗ ἐγευμάτισε παρ' αὐτῷ· καὶ τὸ ἄρθρον πικρότατα ἐξεφράζετο
κατὰ τοῦ K. Wyse.

— Ἰδέτε, ἀνέκραξα, πῶς προεξασφαλίζει ἐνίοτε ἡ θεία πρόνοια
τὴν ἀνακάλυψιν τῆς ἀληθείας, "Ο,τι ἐγὼ ἂν τώρα εἰπῶ ἀρνούμε-
νος ὅτι ἔγραψα τοιοῦτο ἄρθρον, δὲν θέλει ἴσως πιστευθῇ καὶ ἐκτι-
μηθῇ ὑπὸ τοῦ κ. Wyse, παρ' οὗ οὐδὲν ἔχω δικαίωμα ν' ἀπαι-
τήσω νὰ ἔχη ἐμπιστοσύνην εἰς τοὺς λόγους καὶ εἰς τὸν χαρακτῆρά
μου· ἀλλὰ, σύμπτωσις εὐτυχῆς ! Εἰς τὴν περίστασιν ταύτην ἔχω
ἀψευδῆ μάρτυρα. Ἄς καλέσῃ ὁ κ. Wyse, ἂν θέλῃ, τὸν Σεβ. κ.
Ἰλλ, τὸν ἐφημέριον τῆς ἀγγλικῆς ἐκκλησίας, καὶ ἄς τὸν ἐρωτήσῃ
ἂν ὅτε συνέβαινον ταῦτα, μὲ ἀπήντησε ποτὲ καθ' ὁδόν, ἂν συνω-
μιλήσαμεν περὶ τῆς τότε συγκρούσεώς του μετὰ τῆς αὐλῆς, καὶ ἂν
ἡ γνώμη ἦν εἶχον δὲν ἦτον ὅτι οἶαι δῆποτε καὶ ἂν ἦσαν αἱ ἀξιώ-
σεις τοῦ κ. Wyse, τὸ ἄδικον ἀπέδιδον ἐγὼ εἰς τὴν αὐλήν, εὐσα-

ρεστοῦσαν ἐπὶ τῇ βάσει τοιούτων ἀσήμεων λεπτολογιῶν τὸν πρέσβυν μιᾶς τῶν μεγάλων καὶ προστατίδων δυνάμεων.

Μετὰ πλείστης χαρᾶς ἤκουσε ταῦτα ὁ κ. Πρέσβυς τῆς Γαλλίας, καὶ τὴν ἐπαύριον ὁ κ. Wyse ἦλθε καὶ μ' ἐπεσκέφθη εἰς τὸ ὑπουργεῖον, ὅτε τῷ ἐπανέλαβον τὰ περὶ τῆς πολιτικῆς πορείας, ἣν προϋτιθέμεν ν' ἀκολουθήσω, καὶ οὕτως ἔληξεν ἡ μεταξὺ ἡμῶν ἀναίτιος ἔρις.

5.

Προσωπικὸν τοῦ ὑπουργείου.

Ἄμα δ' ἀναλαβὼν τὰ καθήκοντα ἐν τῷ ὑπουργείῳ, ἔγραψα ἀναγγέλλων τοῦτο εἰς τοὺς παρὰ ταῖς ξέναις ἀνταῖς ἡμετέρους ἀντιπροσώπους, καὶ ἐπεμελήθη τὸν ὀργανισμόν τῆς ἐσωτερικῆς ὑπηρεσίας. Τοῦ Γενικοῦ γραμματέως ἡ θέσις ἦν κενή, διότι ἐπὶ τοῦ ὑπουργείου Μαυροκορδατου ὁ τότε ὑπουργὸς τῶν ἐξωτερικῶν Περικλῆς Ἀργυρόπουλος εἶχε προσλάβει ὡς τοιοῦτον τὸν ἐκ Πατρῶν Κ. Κωστάκην, νέον εὐπαίδευτον μὲν, ἀλλ' ἐντελῶς ἄπειρον τῆς ὑπηρεσίας, οὐδ' ἔχοντά τινα τῶν ιδιοτήτων, αἵτινες καταρτίζουσι τὸν σπουδαῖον δημόσιον λειτουργόν, ὥστε καὶ οὐδ' εἰργάζετο σχεδὸν παντελῶς, ἀλλ' ὡς αὐτὴ ἡ σύζυγος τοῦ κλητῆρος διηγεῖτο περὶ αὐτοῦ χλευάζουσα, διέτριβεν ἐν τῷ ὑπουργείῳ περιβαλλόμενος τὰ παρὰ τῶν ἐδίδοντο ἕνεκα τῆς θέσεώς του, καὶ καλῶν συνεχῶς αὐτὴν καὶ τοὺς περὶ αὐτὴν ν' ἀποθαυμάζωσι τὴν κομψότητά του ὅτε τὰ ἐφόρει. Εἰς ταύτας δὲ τὰς διηγήσεις ἀνταπεκρίνετο τῷ ὄντι ἡ περίστασις ὅτι εἰς τὰ ἀρχεῖα οὐδὲν εὖρον ἐργασίας του ἵχνος.

Τοιοῦτος λοιπὸν ὢν, εὐκατάληπτον ὅτι συμπαρητήθη μετὰ τοῦ διορίσαντος αὐτὸν ὑπουργοῦ, προφάσει μὲν πολιτικῶν βεβαίως ἀρχῶν, ἀλλὰ καὶ ἐν τῇ συναισθήσει ἀναμφιδόλως, ὅτι πιθανὸν θὰ ἦν ἄλλος ὑπουργὸς νὰ μὴ τὸν ἔκρινε λίαν κατάλληλον διὰ τὴν σπουδαίαν θέσιν ἣν κατεῖχεν ἐπὶ τοῦ Κ. Ἀργυροπούλου.

Εὐρον δὲ ἐν τῷ ὑπουργείῳ ὑπουργικὸν γραμματέα τὸν Κ. Ι. Σπηλιωτάκη, ὑπάλληλον ἐργατικώτατον καὶ εἰς τὴν νομικὴν σχολὴν τῶν Παρισίων ἐκπαιδευθέντα, προσέτι τὸν Ἀλέξανδρον Ι. Σοῦτσον, ἐμπειρότατον τῆς Γαλλικῆς, καὶ μετὰ πλείστης ἐπιμελείας καὶ ἀκριβείας αὐτὴν γράφοντα· προσέτι τὸν γέροντα Φρεαρίτην ἐπὶ τῶν ἀρχείων, τὸν Σαλάχαν καὶ ἄλλους τινὰς νέους, γραφῶν ἔχοντας θέσεις. Εἰς τὸν κατάλογον δὲ ὃν ὁ κ. Σπηλιωτάκης κατὰ τὴν πρώτην αὐτοῦ παρουσίαν μοι ὑπέβαλεν, εἶδον καὶ ἄλλα τινὰ ὀνόματα, σημειούμενα ὑπὸ τὴν ἰδιότητα ἐκτάκτων γραφῶν καὶ καλλιγράφων. Ἐρωτήσας δὲ τί ἦσαν οὗτοι καὶ ἂν νόμος κανονίζῃ τὰς θέσεις ταύτας, ἔμαθον ὅτι προσελαμβάνοντο ὡς βοηθοὶ κατὰ διαταγὴν τοῦ ὑπουργοῦ ἐκάστοτε, καὶ ἐμισθοῦντο ἐκ τῶν γραφικῶν ἐξόδων.

— Καὶ εἰσὶν, ἡρώτησα, ἀναπαυεῖσθαι εἰς τὴν ὑπηρεσίαν;

— Ἀναμφιδόλως, μοι ἀπεκρίθη ὁ κ. Σπηλιωτάκης. Τὸ τακτικὸν προσωπικὸν δὲν ἐπαρκεῖ εἰς αὐτήν.

— Τότε, τῷ εἶπον, σὰς παρακαλῶ νὰ μοι συντάξῃτε ἐκθεσὶν καὶ νομοσχέδιον περὶ τούτου, ἵνα, ὅταν συνελθούσης τῆς Βουλῆς, ζητήσω παρ' αὐτῆς αὔξησιν τοῦ ἀριθμοῦ τοῦ τακτικοῦ προσωπικοῦ· ἥδη δέ, ἀπὸ σήμερον νὰ ἀπολύσῃτε πάντας τούτους τοὺς ἐκτάκτους βοηθοὺς, διότι οὐχὶ ἐγώ, ἀλλ' οὐδ' αὐτὸς ὁ Βασιλεὺς ἔχει τὸ δικαίωμα νὰ μισθοδοτῇ μὴ κατὰ νόμον κεκανονισμένας θέσεις, ἀδιάφορον ἂν οἱ μισθοὶ δίδονται ἐκ τῶν γραφικῶν ἐξόδων ἢ ἐξ ἄλλου κεφαλαίου.

Καὶ οὗτοι μὲν αὐθημερὸν ἀπεπέμφθησαν, ὅπερ μοι ἐπέτρεψε νὰ ἐλαττώσω ἐπαισθητῶς τοῦ ὑπουργείου τὰ γραφικὰ ἐξοδα, καὶ ἡ πρόσληψις αὐτῶν διὰ νόμου οὐδόλως ἐκρίθη τοῦ λοιποῦ ἀναγκαία. Τῷ ὄντι ἀπὸ τῆς πρώτης ἡμέρας τοῦ διορισμοῦ μου παρετήρησα καὶ ἐπληροφορήθην, ὅτι οἱ κύριοι γραφεῖς καὶ ἄλλοι ὑπάλληλοι ἤρχοντο περὶ τὴν μεσημβρίαν μόνον εἰς τὸ γραφεῖον, καὶ ἀνεχώρουν περὶ τὰς τρεῖς ἢ καὶ περὶ τὰς δύο. Περὶ τούτου οὐδεμίαν εἰς οὐδένα ἀπηύθυνα μομφὴν ἢ παρατήρησιν, καὶ ὅτε ἐπορευόμην εἰς τὸ

ὑπουργεῖον, οὐδένα ὑπάλληλον ἀπαντῶν, εἰργαζόμενην μόνος εἰς τὸ δωμάτιόν μου. Τὴν τρίτην, νομίζω, ἡμέραν καὶ τὰς ἐπομένας μετὰ μιᾶς ἢ δύο ὥρῶν ἐργασίαν, κρούων τὸν κώδωνα, παρήγγελλον εἰς τὸν κλητῆρα νὰ ζητήσῃ καὶ μοι φέρῃ τι ἔγγραφον· ἀλλ' ὁ κλητῆρ, τεθορυβημένος, μοὶ ἀπήντα ὅτι ὁ ἔχων τὸ ζητούμενον ὑπάλληλος δὲν εἶχεν ἔλθει ἀκόμη.

— Ὅταν ἔλθῃ, τῷ ἔλεγον, ζήτησον τὸ ἔγγραφον καὶ φέρε το.

Τοῦτο εἶχεν ὁ ἡλπισα ἀποτέλεσμα. Ἀνὰ πᾶσαν ἡμέραν οἱ ὑπάλληλοι ἤρχοντο ἐνωρίτερον, ἡρώτων ἂν ἤμην ἤδη ἐν τῷ ὑπουργείῳ, καὶ ὅταν ἐμάνθανον ὅτι πρὸ πολλοῦ εἰργαζόμενην, ἐπήγαινον σιωπηλῶς εἰς τὰ γραφεῖά των, καὶ ἐπεδίδοντο εἰς τὴν ἐργασίαν των. Μέχρι τέλους δέ, αἰδούμενοι ὅτι ἔβλεπον τὸν ὑπουργὸν οὕτως αὐτοῖς τὸ παράδειγμα τῆς ἐργατικότητος δίδοντα, ἤρχοντο ὅτε καὶ ἐγώ, καὶ δὲν ἀνεχώρουν πρὸ ἐμοῦ, καὶ ἡ ἐργασία ἐγίνετο πᾶσα, καὶ οὐδ' ἐγίνετο πλέον λόγος ἢ ἐπαισθητῆς ἢ ἀνάγκης τῆς διὰ νόμου ἀνέξῃσεως τοῦ προσωπικοῦ, ἢ τῆς προσλήψεως βοηθῶν.

Ἀλλὰ τὸν διορισμὸν γενικοῦ Γραμματέως ἀπῆτει καὶ ὁ νόμος καὶ ἡ ἀνάγκη τῆς ὑπηρεσίας. Εἰς οὗτω δὲ ἐπέστησα τὴν προσοχήν μου προταθέντας μοι καὶ ὑπὸ τοῦ κ. Σπηλιωτάκη καὶ ὑπ' ἄλλων, καὶ οὗς καὶ ἐγὼ αὐτὸς ἐγνώριζον. Ἦσαν δ' οὗτοι ὁ κ. Ν. Δραγούμης καὶ ὁ κ. Ι. Δελιγιάννης.

Ὁ πρῶτος ἦν ὁ ἀγαπητός μου μακροχρόνιος συνεργάτης εἰς τὴν «Πανδώραν» καὶ εἰς τὸν «Θεατὴν τῆς Ἀνατολῆς,» τὰς πολιτικάς μου ἀρχὰς γνωρίζων καὶ συμμεριζόμενος, λόγιος, γράφων ἄριστα τὴν Γαλλικὴν, ὑπηρετήσας ἄλλοτε εἰς διοικητικὰς θέσεις, καὶ εἰς τὰ ὑπουργεῖα ἐπ' ὀλίγον μὲν τὸ τῶν ἐξωτερικῶν, κυρίως ὅμως τὸ τῶν ναυτικῶν.

Ὁ δ' ἕτερος φίλος μου καὶ αὐτός, ἦν γόνος οἰκογενείας πολλὰ κατὰ τὴν ἐπανάστασιν παθούσης καὶ ὑπηρετησάσης, σπουδᾶσας ἐν Γαλλίᾳ, ἐπὶ πολλὰ δ' ἔτη ὑπηρετήσας εἰς τὸ ὑπουργεῖον τῶν ἐξωτερικῶν, οὐ ἐγνώριζεν ἄριστα τὰ καθέκαστα τῆς ὑπηρεσίας, καὶ παυθεὶς ὑπὸ τοῦ προλαβόντος ὑπουργείου μόνον διότι δὲν ἀνῆκεν εἰς

τὸ κόμμα αὐτοῦ. Καὶ δίκαιον λοιπόν, καὶ τῇ ὑπηρεσίᾳ συμφέρον ἐνόμισα αὐτὸν νὰ προτείνω ὡς Γενικὸν Γραμματέα, καὶ ὁ Βασιλεὺς ἄνευ ἐνστάσεως ἐνέκρινε τὴν πρότασίν μου.

Εἰς τὸν κ. Δελιγιάννην λοιπὸν ἀνέθετον τὴν προπαρασκευὴν πάσης τῆς συνήθους καὶ τρεχούσης ἐργασίας, εἰς τὸν κ. Σπηλιωπάκην ἰδίως τὰς ὑποθέσεις, αἵτινες ἀπῆτουν νομικὰς ἀναπτύξεις, καὶ εἰς τὸν κ. Σοῦτσον μᾶλλον τὰ τυπικὰ ἔγγραφα. Ἀλλὰ τὸ πλεῖστον τῆς ἐργασίας, πᾶν τὸ ἀληθῶς σπουδαῖον καὶ διπλωματικὴν ἔχον σημασίαν, ἐπεφύλαττον εἰς ἑμαυτόν, διότι τοῦ κ. Δελιγιάννη τὸ ὕφος εὗρισκον σχοινοτενέστερον τοῦ δέοντος, πολὺπλοκον καὶ οὐχὶ ἱκανῶς νευρῶδες καὶ ἀποδεικτικόν, τοῦ δὲ κ. Σπηλιωτάκη δικηγορικόν μᾶλλον, καὶ πολλάκις τὸν ἥττονα λόγον κρείττονα ποιοῦν, ὅπερ ἦν ἐντελῶς πρὸς τὰς ἀρχάς μου ἀντίθετον. Ἄν ἔχωμεν δίκαιον, τῷ ἔλεγον πολλάκις, πρέπει ν' ἀποδεικνύεται εὐκόλως τοῦτο ἄνευ στρεψοδίκων ἐπιχειρημάτων· ἂν ἔχωμεν ἄδικον, δὲν θέλω νὰ τὸ ὑποστηρίξω παντάπασι. Διὰ τοῦτο πάντα τὰ τοιαύτης σημασίας ἔγγραφα ἔγραφον ὁ ἴδιος, καὶ μετὰ πλείστης χαρᾶς ἤκουσα παρὰ τῶν ξένων διπλωματῶν πολλάκις ὁμολογηθὲν ὅτι αἱ ἐκ τοῦ γραφείου μου ἐξερχόμεναι διακαινώσεις περὶ σπουδαίων ἀντικειμένων ἦσαν πᾶσαι μετ' ἀκαταμαχλήτου λογικῆς γεγραμμέναι, καὶ εἶχον τὴν εὐχαρίστησιν νὰ ἰδῶ σχεδὸν πάντοτε τὰς ὑποθέσεις ἃς ὑπεστήριζον περατουμένας ἐπιτυχῶς.

Συνέβησαν εἰς τὸ προσωπικὸν τοῦ ὑπουργείου ἐν ᾧ διεύθυνον αὐτὸ καὶ τινὲς ἀλλαγαί. Οὕτως, ἀπελθόντος τοῦ κ. Σούτσου εἰς Ρωμανίαν ν' ἀναλάβῃ τὴν διεύθυνσιν τῶν κτημάτων τῆς θείας του Κας Ὑψηλάντη, ἀντικατέστησεν αὐτὸν ὁ Κος Σπ. Μεταξᾶς, ἀνεψιὸς τοῦ μεγάλου ἀγωνιστοῦ Ἀνδρέου τοῦ Μεταξᾶ, καὶ εἰς αὐτόν, ἄπειρον ὄντα τῆς ὑπηρεσίας, ἀνετέθη ἀπλῶς ἡ σύνταξις τῶν ἐντελῶς τυπικῶν ἔγγράφων, περιοριζομένη κυρίως εἰς ἀντιγραφὴν τῶν προὑπαρχόντων τύπων. Οἱ ἀνώτεροί του ἐν τῇ ἱεραρχίᾳ, ὁ Γενικὸς Γραμματεὺς καὶ οἱ ἄλλοι, τὸν ἐθεώρουν ὡς ἐστερημένον φιλεργίας καὶ ἱκανότητος· καὶ ἐγὼ δ' αὐτὸς ἔλαβον ἀφορμὴν νὰ πιστεύσω ὅτι

δὲν ἦν ἄδικος ἢ ἐκτίμησίς των. Ἡμέραν τινά, ὅτε ἀπουσιάζοντος τοῦ Βασιλέως ἐκτὸς τῆς Ἑλλάδος, ἀντεβασίλευεν ἡ Βασίλισσα, ἔφερον καὶ ὑπέβαλον διάφορα διαταγμάτων σχέδια εἰς τὴν ὑπογραφήν τῆς Α. Μ. Μεταξὺ δ' αὐτῶν ἦν καὶ ἓν γραφὲν καὶ παρασκευασθὲν ὑπὸ τοῦ κ. Μεταξᾶ περὶ χορηγήσεως ἐκτελεστηρίου εἰς ὑποπρόξενόν τινα τῆς Αὐστρίας ἐν τινὶ πόλει τῆς Πελοποννήσου. Ἡ Α. Μ. εἶχε λάβει τὸν κάλαμον νὰ τὸ ὑπογράψῃ, ὅπερ, προκειμένου περὶ τῆς τρεχούσης ὑπηρεσίας, μετὰ πάσης εὐχερείας καὶ ἀβασανίστως ἔπραττεν, ἀντιτάξασα πολλάκις εἰς τινὰς ἐλαφράς περὶ τούτου παρατηρήσεις μου, ὅτι ἡ εὐθύνη ἐπεβάρυνε πᾶσα τοὺς ὑπουργούς. Ἀλλὰ πρὶν ἢ θέσῃ τότε τὴν ὑπογραφήν της, ἔρριψα βλέμμα ἐπὶ τοῦ διατάγματος, καὶ κατατεθορυβημένος τὸ ἀπέσυρα, παρακαλέσας τὴν ἐκπληττομένην βασίλισσαν νὰ μοὶ τὸ ἀποδώσῃ ἵνα τὴν ἐπαύριον τὸ ἐπαναφέρω· καὶ τῷ ὄντι τὴν ἐπιοῦσαν ὅτε τῇ παρουσίασα αὐτὸ ἐκ νέου, τότε τῇ ἐπαλόγησα ὅτι ὁ κ. Μεταξᾶς, ἀναγνούς εἰς τὴν ἐπιστολὴν τοῦ πρέσβους τῆς Αὐστρίας τὸ τυπικόν: «L'Empereur, mon Auguste Maître εὐηρεστήθη νὰ διορίσῃ τὸν ΝΝ κτλ». μετ' ἀκατανόητου ἀπροσεξίας ἔγραψεν ἐν τῷ διατάγματι νὰ δοθῇ τὸ ἐκτελεστήριον εἰς τὸν κ. Auguste Maître! Τοῦτο ἐκίνησεν εἰς πολὺν γέλωτα τὴν Βασίλισσαν. Ἐν τούτοις αὐτὸς οὗτος ὁ κ. Μεταξᾶς μετὰ τινὰ ἔτη πεμφθεὶς εἰς Πετρούπολιν πρέσβυς, ὅπου καὶ ἀπεβίωσεν, οὐ μόνον ἠγαπήθη ἐκεῖ διὰ τὸ εὐάρεστον καὶ φιλόφρον τῆς συμπεριφορᾶς του, ἀλλὰ καὶ ἐξετιμήθη ἐπὶ ἱκανότητι, ὥστε εἰς αὐτὸν ὁ γνωστὸς στίχος δύναται ἀντιστρόφως οὕτω νὰ ἐφαρμοσθῇ: Tel brille au premier rang qui s'eclipse au second.

Ἄλλος δ' ὑπάλληλος προσληφθεὶς ὑπ' ἐμοῦ, κατ' ἐπιθυμίαν ἦν καὶ ἡ βασίλισσα μοὶ ἐξέφρασεν, ὡς ἄμισθος ἀκόλουθος, ἦν ὁ κ. Γ. Τ..... υἱὸς φίλης οἰκογενείας, νέος εὐπαίδευτος, ἀλλὰ μὴ ἔχων ἔτι πεῖραν τοῦ βίου καὶ τὴν πολιτικὴν κρίσιν ὥριμον, ὡς ἡ ἐπομένη περίστασις τὸ ἔδειξεν ὀλίγον μετὰ τὸν διορισμὸν του. Ἐν μιᾷ τῶν ἡμερῶν εἶχεν ἔλθει πρὸς ἐμὲ ὁ κ. Wyse, ὅστις ἀπὸ τῆς ἐξηγή-

σεώς μου μετὰ τοῦ Γάλλου πρέσβεως εἶχε κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἦτον ἐξιλεωθῇ, ὥστε καὶ ἀντεπесκεπτόμεθα πλέον, καὶ ἡμέραν τινὰ μάλιστα μοὶ ἔδωκε καὶ ἐν ἔγγραφον ἐκ τοῦ ἀρχείου του, εἰπὼν μοι ὅτι εἰς ἐμὲ τὸ ἐμπιστεύεται, διότι ἤξεύρει ὅτι δὲν εἶμαι ὡς τὸν προκάτοχόν μου, τὸν κ. Περικλῆν Ἀργυρόπουλον, ὅστις πολλάκις ἐλάμβανεν ἔγγραφά του καὶ ἔπειτα δὲν ἐδύνατο νὰ τ' ἀποδώσῃ, ἀπολέσας αὐτά, διότι ἀντὶ νὰ τὰ ἐγκλείῃ εἰς τὸν κόλπον του, τὰ ἔθετεν ἐξ ἀπροσεξίας μεταξὺ ἐπενδύτου καὶ ὑπενδύτου, καὶ αὐτὰ ὀλισθαίνοντα ἔπιπτον καὶ ἐσπείροντο εἰς τὰς ὁδοὺς. Ἐν τούτοις ὁ κ. Ἀργυρόπουλος ἦν ὁ κυρίως πολιτικός φίλος τοῦ κ. Wyse, εἰς τὸ ὑπουργεῖον τὸ κληθὲν τῆς κατοχῆς, ὑπ' αὐτοῦ προταθεὶς καὶ ὑποστηριζόμενος. Ἡμῖν λοιπὸν λίαν ηὐχαριστημένος ὅτι μέχρι τούτου εἶχον προαγάγει τὴν συμφιλίωσιν, καὶ ἔχαιρον βλέπων τὸν κ. Wyse νὰ ἔρχηται νὰ μ' ἐπισκέπτηται εἰς τὸ ὑπουργεῖον. Ἐκείνην τὴν ἡμέραν ὅμως εἶχε σπουδαῖον δὲν ἐνθυμοῦμαι τί νὰ μοὶ διακοινώσῃ σχετικὸν πρὸς τὴν τότε τῆς Ἀγγλίας δυσμενείαν καὶ τὰς παρ' αὐτῇ ἐπικρατούσας πρὸς τὴν Ἑλλάδος, ὥστε ἠναγκάσθην νὰ τῷ ὁμιλήσω ὀλίγον σοβαρῶς, καταδεικνύων τὴν πρὸς ἡμᾶς ἄδικον καὶ ἀδικαιολόγητον διαγωγὴν τῆς κυβερνήσεώς του. Ἀμα ὁ ἀνεχώρησε, συνέταξα ἑκθεσιν τῆς ὅλης συνδιαλέξεως, ἣν ἀπηύθυνα πρὸς τὸν τότε ἐν Λονδίνῳ πρέσβυν ἡμῶν, τὸν κ. Σπυρ. Τρικούπην, καὶ καλέσας τὸν Γενικὸν Γραμματέα κ. Δελιγιάννην τῷ ἔδωκα τὸ ἔγγραφον, παραγγείλας ν' ἀντιγραφῇ ἐν πάσῃ μυστικότητι καὶ ταχύτητι, καὶ δοθὲν μοι εἰς ὑπογραφὴν, νὰ πεμφθῇ διὰ τοῦ αὐθημερὸν ἀναχωροῦντος ἀτμοπλοίου. Τοῦτο καὶ κατὰ γράμμα ἐξετελέσθη.

Τὴν δ' ἐπαύριον, ὅτε ἀπὸ πρωΐας ἀπελθὼν εἰς τὸ ὑπουργεῖον, ἔρριψα, ὡς συνείθιζον, ἐν βλέμμα εἰς τὰς πρωτίστας τῶν ἐφημερίδων, οἷα καὶ ὅση ὑπῆρξεν ἡ ἐκπληξίς μου νὰ εὕρω ἐν τῷ «Αἰῶνι» (γραφομένῳ τότε ὑπὸ τοῦ Ἰωάννου Φιλήμονος τοῦ τῇ Ἀγγλίᾳ δυσμενεστάτως διακειμένου) μακρὸν ἄρθρον ἐν ᾧ ἐξετίθετο πᾶσα ἡ μετὰ τοῦ κ. Wyse συνδιάλεξις μου ἐμπεριστατωμένως ὡς τὴν ἐξέ-

θηκα τῷ κ. Τρικούπη, καὶ τὸ χεῖριστον, μετ' ἐπαίνων, οἵτινες ἀπεδίδοντο εἰς ἐμέ, ὡς ἀνδρικῶς καὶ ἀφόβως πρὸς τὸν πρέσβυν ἀπαντήσαντα, καὶ ἡ συμπεριφορὰ μου ἐκηρύττετο ὀφείλουσα νὰ χρησιμεύσῃ ὡς ὑπογραμμὸς τοῖς παρ' ἡμῖν πολιτευομένοις.

Εἰς τὴν ἀνάγνωσιν ταύτην ἐγενόμην ἐξαλλος. Ἀτοπώτερον, καὶ διὰ τὰς περιστάσεις ἀσυμφορώτερον οὐδὲν ἐδύνατο νὰ γραφῇ. Μόλις εἶχον πραῦνει τὸν παράλογον κατ' ἐμοῦ ἐρεθισμόν τοῦ κ. Wyse, καὶ ἰδοὺ τῷ ἔδιδον διὰ τούτου δικαιοτάτον λόγον ἀγανακτήσεως. Πῶς ἐδύνατο νὰ μὴ ἐκλάβῃ ὅτι ἐγὼ ἐδημοσίευσα κακοβούλως καὶ παιδαριωδῶς τὰ τῆς συνεντεύξεως, ἵνα ἐκθέσω μὲν αὐτόν, ἐπαίνους δ' εἰς ἐμαυτὸν ἀποδώσω.

Ἄμα λοιπὸν ἀναγνούς, ἔλαβον χάρτην, καὶ ἔγραψα πρὸς τὸν Γενικὸν Γραμματέα, προσκαλὼν αὐτὸν νὰ ἐρευνήσῃ πῶς καὶ ὑπὸ τίνος τῶν ὑπαλλήλων ἐγράψῃ τὸ ζήτημα ἐκεῖνο, ἢ ἐδόθη ἡ ὕλη αὐτοῦ εἰς τὸν «Αἰῶνα», ἵνα ληφθῶσι τὰ δεόντα πειθαρχικὰ μέτρα.

Μόλις δ' ἀφίχθεις ὁ Γενικὸς Γραμματεὺς εἰς τὸ ὑπουργεῖον, ἅμα εὗρεν εἰς τὸ γραφεῖόν του καὶ ἀνέγνω τὴν ἐπιστολήν μου, ἦλθε πρὸς ἐμέ καὶ μοὶ εἶπεν ὅτι εἰς οὐδεμίαν ἐρευναν ἔχει ἀνάγκην νὰ προβῇ, διότι τὸ πρὸς τὸν κ. Τρικούπην ἔγγραφόν του ἐγνώριζεν οὐδεὶς ἄλλος πλὴν ἐμοῦ ὅστις τὸ ἔγραψα, αὐτοῦ εἰς ὃν τὸ ἔδωκα καὶ τοῦ γραφέως ὃν ἐκάλεσεν εἰς τὸ ἰδίον του δωμάτιον, ἔμεινεν ἐκεῖ μέχρις οὗ ἀντεγράψῃ ἐμπρὸς του κεκλεισμένων τῶν θυρῶν, μεθ' ὃ ὁ κ. Δελιγιάννης τὸ μὲν σχέδιον λαβὼν κατέκλεισε μετὰ τῶν ἀπορρήτων ἐγγράφων, τὸ δὲ ἀντίγραφον ἔφερεν ὁ ἴδιος εἰς ἐμέ, καὶ ἀφ' οὗ τὸ ὑπέγραψα, τὸ διεξεπεραίωσε καὶ ἐσφράγισε μόνος του, χωρὶς νὰ διέλθῃ διὰ τῶν χειρῶν ἄλλου τινὸς καὶ τὸ ἔπεμψεν εἰς τὸ ταχυδρομεῖον. Ὡστε ὁ μόνος τρίτος λαβὼν γνῶσιν τῆς ὑποθέσεως ἦν ὁ ἀντιγράψας αὐτό, καὶ οὗτος ἦν ὁ κ. Γ. Τ..... Τότε καλέσας ἓνα τῶν κλητῆρων, τῷ διέταξα ἅμα ἐλθῇ ὁ κ. Τ..... νὰ μοὶ τὸν πέμψωσιν.

Ἀλλὰ μετ' ὀλίγα λεπτά, ἐπανελθὼν ὁ κλητὴρ μοὶ ἀνήγγειλε τὸν κύριον πρέσβυν τῆς Ἀγγλίας. Ἐννοεῖται ὅτι τὸν ἐπερίμενον.

Ὁ κ. Wyse εἰσῆλθε συνωφρυωμένος, ἀγριωπὸς καὶ πνευστιῶν. Ὡς δ' ἐγερθεὶς τὸν ὑπεδέχθη φιλοφρόνως καὶ τῷ προσέφερα ἔδραν, ἀντὶ νὰ καθήσῃ,

— Λοιπόν, μοὶ εἶπε, Κύριε Ὑπουργέ, τοῦ λοιποῦ ὅταν θὰ ἔχωμεν τί νὰ διαπραγματευθῶμεν, θὰ πρέπη πάντοτε ἐγγράφως ν' ἀποτεινώμεθα πρὸς ὑμᾶς, καὶ ἡ διὰ ζώσης συνεννόησις ἔσται ἀδύνατος.

— Πῶς τοῦτο ; ἀπήντησα, ὡς ἐκπληττόμενος. Τὸ τοιοῦτο θὰ ἦτο λυπηρὸν καὶ δυσάρεστον.

— Πῶς, ἐρωτᾶτε, εἶπεν ὁ κ. Πρέσβυς, ἐν ᾧ σπασμωδικῶς ἐζήτει εἰς τὸν κόλπον τοῦ ἐνδύματός του, καὶ ἐξήγαγε μίαν ἐφημερίδα, τὸν γνωστὸν μοι «Αἰῶνα».

— Ἴδου, προσέθηκε· τὸ εἶδατε τοῦτο ; Καὶ μοὶ ἔδειξε τὸ ὀλέθριον ἄρθρον.

— Τὸ εἶδον, ἀπεκρίθην, ἀφ' οὗ ἔρριψα ἐν βλέμμα ἐπ' αὐτοῦ.

Ἄλλ' εὐαρεστηθῆτε νὰ καθήσῃτε καὶ νὰ περιμείνητε μίαν στιγμὴν. Κωδωνίσας δέ, εἶπον εἰς τὸν εἰσελθόντα κλητῆρα νὰ ζητήσῃ παρὰ τοῦ Κυρίου Γενικοῦ Γραμματέως τὴν ἐπιστολὴν ἣν τῷ εἶχον διευθύνει τὸ πρωῒ, καὶ νὰ μοὶ τὴν φέρῃ. Μετὰ δύο δὲ λεπτά, ἐφ' ὧν σιγὴ δυσάρεστος ἐπεκράτει μεταξὺ ἡμῶν, λαβὼν τὸ ἐγγράφον,

— Αναγινώσκετε καὶ ἐννοεῖτε ἄριστα τὴν Ἑλληνικὴν, εἶπον τῷ κ. Wyse. Σᾶς παρακαλῶ, εὐαρεστηθῆτε ν' ἀναγνώσῃτε τοῦτο.

Ὁ δέ, λαβὼν, τὸ ἀνέγνω, καὶ ἐν τῷ ἅμα ἀποδοῦς μοι αὐτό, μοὶ εἶπε·

— Σᾶς εὐχαριστῶ, Κύριε Ὑπουργέ, ὀρθότερον νὰ ἐνεργήσῃτε ἤτον ἀδύνατον. Ἰκανοποιήθητε πληρέστατα. Λυπηρὸν ὅτι ὑπάλληλοι τῆς Κυβερνήσεως δείκνυνται τοσοῦτον ἐπιλήσμονες τῶν καθηκόντων των, καὶ ὑμέτερον ἐστὶ συμφέρον νὰ τοῖς τὸ ἐνθυμίσητε.

Ἀφ' οὗ δ' ἀνεχώρησεν ὁ κ. Wyse, ἐντελῶς πραϋνθεὶς καὶ διαλλαγεὶς, εἰσῆλθεν ὁ κύριος Τ.....

Εἰς τοῦτον ὠμίλησα περὶ τοῦ ἄρθρου καὶ τῷ εἶπον ὅτι δὲν δύναται αὐτὸ νὰ ἐγράφη ὑπ' ἄλλου, διότι ἦν ὁ ὁ μόνος λαβὼν ἐν Ἀθήναις γνῶσιν τῆς συνεντεύξεως καὶ τῆς ἐπιστολῆς μου.

— Ἀλλ' οὐδ' ἄρνούμαι, ἀπήντησεν ὁ κ. Τ....., ὅτι ἐγὼ συνέταξα καὶ κατεχώρησα τὸ ἄρθρον ἐκεῖνο.

— Τότε, τῷ εἶπον, παρέβητε τὸ στοιχειωδέστερον τῶν καθηκόντων τοῦ ὑπαλλήλου, τὸ τῆς ἐχεμυθίας. Λυποῦμαι βαθέως περὶ τούτου, διότι καὶ ἐμὲ αὐτὸν περιήγαγεν εἰς μεγάλην ἀμηχανίαν, καὶ τὸν πρέσβυν τῆς Ἀγγλίας ἐξήγειρεν εἰς ἀγανάκτησιν, ὥστε καὶ ἱκανοποίησιν ἀξιοῖ. Καὶ τοῦτο μὲν ἐλπίζω νὰ διαφύγω. Ἀλλ' ἐπειδὴ ἄρτι εἰσέρχεσθε εἰς τὸ στάδιον τῆς ὑπηρεσίας, ἐπιθυμῶ ὑπὸ τὴν διεύθυνσίν μου νὰ εὐδοκιμήσητε ἐν αὐτῷ, καὶ ἔχετε πάντα τὰ προσόντα πρὸς τοῦτο· ἀλλὰ πρέπει νὰ ᾔσθε προσεκτικώτερος ὡς πρὸς τῶν καθηκόντων σας τὴν ἐκτέλεσιν, καὶ νὰ μοὶ ἐγγυηθῆτε ὅτι ἐν τῷ μέλλοντι οὐδέποτε πλέον θέλει συμβῇ ὅ,τι διὰ πρώτην φοράν θέλω νὰ λησιμονήσω.

— Τούτο, Κύριε Ὑπουργέ, μοὶ ἀπεκρίθη ὁ νέος ἀκόλουθος, δὲν δύναμαι νὰ σᾶς ὑποσχεθῶ. Ὅτε μανθάνω ὅτι ξένος πρέσβυς ὁμιλεῖ πρὸς τὴν ἡμετέραν κυβέρνησιν τοσοῦτον ἀτόπως ὡς ὁ τῆς Μεγ. Βρετανίας ὠμίλησε, καὶ ὅτι ὑπουργὸς Ἕλλην ἀπαντᾷ τοσοῦτο λογικῶς καὶ ἀξιοπρεπῶς ὡς ὑμεῖς ἀπηντήσατε, καθῆκον ἔχω νὰ καταστήσω τοῦτο δημοσίως γνωστόν.

— Ἀλλά, τῷ εἶπον, ἔχετε ὅλως ἐσφαλμένην ἔννοιαν τοῦ καθήκοντος. Δι' ὑμᾶς τὸ πρῶτον καθῆκον ἐστὶν ἡ ἐχεμύθια. Ὅ,τι ὑμεῖς ἀντιγράφετε, δὲν ἀνήκει εἰς ὑμᾶς, ἀλλ' εἰς ἐμέ, καὶ σᾶς παρακαλῶ ποτὲ πλέον τοῦτο νὰ μὴ σᾶς συμβῇ, νὰ διαδώσητε ὅ,τι μανθάνετε ἐκ τῆς ὑπηρεσίας.

— Ὁ πατριωτισμός μου, ἀπήντησεν ὁ κ. Τ....., δὲν μοὶ ἐπιτρέπει νὰ ὑποσχεθῶ τὸ τοιοῦτο.

— Ἐνταῦθα, φίλτατε, ἐντὸς τοῦ ὑπουργείου, ὁ πατριωτισμὸς εἶν' ἰδική μου φροντίς, ἡ δ' ὑμετέρα ἡ καθαρὰ καὶ πιστὴ ἀντιγραφή καὶ οὐδὲν πλέον, ὥστε πρέπει νὰ ἐκλέξητε, ἢ νὰ ἐκτελῆτε

ἀκριβῶς τὰ ὑμέτερα καθήκοντα, ἐν οἷς ὡς πρῶτιστον ἀπαιτεῖται καὶ ἡ ἐχεμύθεια, ἢ νᾶ παραιτηθῇτε.

— Ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει, ἀπεκρίθη, ἐπιμένων ὁ κ. Τ..... θὰ προτιμήσω τὸ δεύτερον.

— Θὰ τὸ λυπηθῶ πολύ, τῷ εἶπον, καὶ ἐπιθυμῶ μᾶλλον νὰ σκεφθῇτε καὶ νὰ σταθμίσητε τοὺς λόγους μου πρὶν τοιαύτην ἀπόφασιν λάβητε. Ἄλλ' ἂν ἐπιμένετε εἰς τὴν ὑμετέραν ἀποψιν, ἄλλη διέξοδος δὲν ὑπάρχει.

Ὁ κ. Τ..... ἐξῆλθε καὶ μετ' ὀλίγον μοὶ ἔπεμψε γραπτὴν τὴν παραίτησίν του. Ἐπειδὴ δέ, ὡς ἀμίσθου ἀκολούθου τότε, ὁ διορισμός του εἶχε γίνῃ οὐχὶ διὰ βασιλικοῦ διατάγματος, ἀλλὰ δι' ὑπουργικῆς διαταγῆς, ἐδέχθη ἀμέσως αὐτὴν καὶ τὸν ἀπέλυσα τῆς ὑπηρεσίας.

Τὴν ἐπαύριον δέ, ὅτε ἐπῆγα εἰς τὴν Ἀνάκτορα, ἡ Βασίλισσα, ἅμα μὲ εἶδεν, ἐλθοῦσα πρὸς ἐμέ.

— Τί ἔπραξας χθές; μοὶ εἶπεν ὡς θυμωμένη.

— Τί, Μεγαλειστάτη; Ἀγνοῶ ἂν εἰς τι ἔσφαλόν.

— Πῶς! ἔπαυσας τὸν Τ.....! Καὶ δὲν εἰξεύρεις ὅτι ἡ Κυρία Τ..... (ἡ μήτηρ του) θὰ μ' ἐβγάλη τὰ ῥάτια; Σήμερον ἦτον ἐδῶ, καὶ ἔπνεε πῦρ.

— Εἰς τοιοῦτο ἔγκλημα, ἀπῆντησα μειδιῶν, πέπεισμαι ὅτι δὲν θὰ ἐξοκείλῃ. Ἄλλως τε τὰ ἐδικά μου ὀμμάτια διατρέχουν τὸν ἀληθέστερον κίνδυνον. Κατ' ἐμοῦ πρέπει νὰ πνέῃ φλογεράν ἐκδίκησιν, διότι εἶναι φίλη ἐμοῦ καὶ ὅλης τῆς οἰκογενείας μου. Ἄλλ' ἄλλως δὲν ἐδυνάμην νὰ πράξω.

Καὶ διηγήθη τῇ Βασίλισσῃ τὰ διατρέξαντα.

— Εἶχες πληρέστατα δίκαιον, μοὶ εἶπεν ἡ Α. Μ. Θὰ δώσω τῇ Κᾶ Τ..... νὰ τὸ ἐννοήσῃ.

Ὁ κ. Τ..... ἐπανῆλθεν ἐν μετέπειτα χρόνοις εἰς τὴν ὑπηρεσίαν, διεκρίθη ἐν αὐτῇ, καί, εὐγενῶς αἰσθανόμενος, οὐδέποτε μ' ἐκάκισε διὰ τὰ συμβάντα.

Πλὴν δὲ τούτων τῶν ἐπεισοδίων ὀφείλω κατὰ πάντα τὰ λοιπά,

καθ' ὅλον τὸ διάστημα τῆς ὑπουργείας μου, ν' ἀποδώσω πλήρη δικαιοσύνην εἰς τὸν ζῆλον, τὴν ἀκεραιότητα καὶ τὴν ἀκρίβειαν περὶ τὴν ὑπηρεσίαν πάντων τῶν ὑπαλλήλων μεθ' ὧν εἶχον τὴν εὐχαρίστησιν νὰ συνεργασθῶ.

Ἐγὼ δ' αὐτός, πλὴν τῶν ὑπουργικῶν καθηκόντων, ἠθέλησα νὰ διατηρήσω καὶ τὰ τοῦ καθηγητοῦ, νομίσας ὅτι θὰ ὠφέλει τὴν ὑπόληψιν τοῦ Πανεπιστημίου ἂν εἰς ὑπουργὸς κατεῖχε μίαν τῶν ἐδρῶν αὐτοῦ, δι' ὃ καὶ ἐξηκολούθησα κατὰ πᾶν τὸ διάστημα διδάσκων ἀπὸ καθέδρας δις καθ' ἑβδομάδα, ὡς τακτικὸς καθηγητὴς πάντοτε, ἀλλὰ παραιτηθεὶς τοῦ καθηγητικοῦ μισθοῦ, εἰ καὶ ἄλλοι ἐλάβανον πάντοτε αὐτόν, ὡς αἰτίας εἰς τὴν καθηγεσίαν προσετίθετο αὐτοῖς καὶ ἑτέρα ἔμμισθος ὑπηρεσία.

6.

Θί Βασιλεῖς πρὸς ἐμέ.

Πρὶν δ' ἢ προβῶ εἰς τὴν ἀπομνημονεύσιν τῶν πολιτικῶν μου ἐνεργειῶν ἐν τῷ ὑπουργείῳ, ὀφείλω ν' ἀναφέρω μετὰ συγκινήσεως καὶ εὐγνωμοσύνης τὴν πρὸς ἐμέ εὐμενῇ καὶ πλήρῃ συγκαταβάσεως συμπεριφορὰν τῶν Βασιλέων, ἧτις πολὺ μοὶ διευκόλυνε τὴν ὑπηρεσίαν μου. Ὅρια δὲν εἶχεν ἡ εὐγένεια καὶ ἡ φιλοφροσύνη τῶν πρὸς ἐμέ φιλικῶν καὶ ἀδιάστων τρόπων τοῦ βασιλέως καὶ ἐν τοῖς ἐλαχίστοις. Ἐνθυμοῦμαι μίαν ἡμέραν, ὅτε συνειργαζόμεθα, καὶ τινες λεπτολογίαι, εἰς ἃς ἡ Α. Μ. πολλάκις ἠρέσκετο, μὲ περιέφερον εἰς διάθεσιν ἀμήχανον, καὶ ἔκλινα τὴν κεφαλὴν σκεπτόμενος πῶς ν' ἀπαντήσω χωρὶς νὰ διακινδυνεύσω τὸ ζήτημα, ὃ ἤθελον νὰ ὑποστηρίξω, ὁ Βασιλεὺς παρατηρήσας τὴν στενοχωρίαν μου, τὴν ἀπέδωκεν εἰς ἐξωτερικὴν αἰτίαν.

— Σὰς ἐνοχλεῖ ἡ θερμάστρα ; μοὶ εἶπε.

Καὶ ἐγερθεὶς ἔσπευσεν εἰς τὴν γωνίαν τοῦ δωματίου, καὶ ἔστησε πρὸ τῆς ἐστίας τὸ ἀλεξίπυρον.

Ὅτε δὲ κατὰ τὸ θέρος, ἀπουσιαζούσης τῆς Βασιλίσσης, διέτριβεν ὁ Βασιλεὺς εἰς Κηφισίαν, καὶ ἀπηρχόμην ἐκεῖ πρὸς συνέντευξιν τῆς Α. Μ. καὶ συνεργασίαν, ἀφ' οὗ ἐπὶ ὥρας πολλάκις μακρὰς εἰργαζόμεθα, συνείθιζεν, ἐν ᾧ ἀνεγίνωσκον, ἃν εἶχε φθάσει ἡ μεσημβρία περίπου, νὰ ρίπτῃ ἐπ' ἐμὲ δις ἢ τρίς τὸ βλέμμα κατὰ περίεργον, καὶ σχεδὸν κωμικὸν τρόπον, καὶ νὰ μοὶ λέγῃ κινῶν τὴν κεφαλὴν :

— Τώρα ἐπεινάσατε βεβαίως.

— Ὅχι, διόλου, Μεγαλειότατε.

— Πλησιάζει ἡ δωδεκάτη. Βεβαίως πεινᾶτε. Θὰ συμπρογευματίσωμεν. Καὶ κρούων τὸν κώδωνα, ἔλεγε πρὸς τὸν εἰσερχόμενον θαλαμηπόλον·

— Ὁ ὑπουργὸς προγευματίζει ἐδῶ. Προσθέσατε μίαν θέσιν.

Μετὰ δὲ τὸ πρόγευμα, ἡσύχαζεν ὀλίγον ὁ Βασιλεὺς, ἐγὼ δ' ἐπερίμενον, καὶ ὅτε ἐξύπνα ἤρχίζομεν πάλιν τὴν ἐργασίαν.

Ἦτον δὲ μεγίστη καὶ χαριστάτη τοῦ ἡ ἀφέλεια. Μίαν ἡμέραν ὅτε εἰργάζετο μετ' ἐμοῦ, τῷ ἀνηγγέλθη ἀφίξις πρέσβεως, ὅστις εἶχεν ἐπιστήμους ξένους νὰ παρουσιάσῃ. Ὁ δὲ Βασιλεὺς, φέρων τὴν χεῖρα εἰς τὸν πώγωνά του,

— Νομίζω ὅτι δὲν εἶμ' ἐξυρισμένος, μοὶ εἶπεν. Ὁμίλησον ὀλίγον μετὰ τοῦ πρέσβεως. Ὁχληρὸν, ἀλλὰ δὲν εἶν' εὐσχημον οὕτω νὰ τὸν δεχθῶ. Καὶ ἐπῆγε νὰ ξυρισθῇ.

Ἀλλὰ δὲν ἐστερεῖτο ἐντελῶς καὶ ἀκανθῶν τὸ μέρος τοῦτο τῆς ὑπηρεσίας μου. Ἐν Ἀθήναις ὅτε διέτριβον, ὁ Βασιλεὺς κατὰ τὸ πέρας τῆς ἐργασίας τῆς ἡμέρας μοὶ προσδιώριζε τὴν ὥραν τῆς ἐξακολουθήσεως διὰ τὴν ἐπαύριον, ἢ ἐνίοτε μοὶ ἐμήνυεν εἰς τὸ ὑπουργεῖον κατὰ τινὰ ὥραν νὰ παρουσιασθῶ, διότι εἶχε διαταγὰς δι' ἐμέ. Καὶ ἐγὼ μὲν, φυσικῶς τῷ λόγῳ, ἤμην ἀκριβὴς μέχρι λεπτοῦ. Ἀλλ' ὅτε ἔφθانون, εὗρισκον πολλάκις ὅτι ὁ Βασιλεὺς εἰργάζετο ἔτι μετ' ἄλλου ὑπουργοῦ, καὶ ἐξηκολούθει ἐπὶ ὥρας πολλάς, ὥστε καὶ οὐ σπανίως, ἀφ' οὗ ὅλην μου τὴν ἡμέραν οὕτως ἀργῶς περιμένων κατέτριβον, παρεπεμπόμην εἰς τὴν ἐπαύριον, εὐτυχὴς ἂν καὶ τότε τὸ

αὐτὸ δὲν ἐπανελαμβάνετο. Τοῦτο δὲ συνέβαινεν εἰς πάντας τοὺς συναδέλφους μου, καὶ εἰς αὐτὸν τὸν Πρωθυπουργὸν ἔτι συνεχέστερον ἢ εἰς ἐμέ. Διὰ τοῦτο εἶχον συλλάβει τότε καὶ πολλάκις ἐκφράσει, ἀλλὰ πάντοτε ματαίως, τὴν ιδέαν ὅτι, μὴ ὑπαρχόντων ἔτι ὠκοδομημένων ὑπουργείων, σκοπιμώτατον θὰ ἦν ἂν ἡγοράζετο ἡ δεξιῶς (βορειοδυτικῶς) καὶ ὀρθογωνίως τοῖς ἀνακτόροις παρακειμένη καὶ πολὺ ὑποτετιμημένως τότε πωλουμένη οἰκία τοῦ κ. Λημνίου, ἡ σήμερον εἰς ξενοδοχεῖον τῆς Μεγάλης Βρεττανίας διασκευασθεῖσα, προσέτι καὶ τὸ παρακείμενον εὐρὺ γήπεδον τοῦ Σκουλούδη, καὶ εἰς τὴν ἀντιπέραν πλευρὰν τὸ γήπεδον τοῦ Π. Ἀργυροπούλου καὶ τὸ παρακείμενον ξενοδοχεῖον τῶν Ξένων, καὶ ἑκατέρωθεν ἐκτίζοντο πάντα τὰ ὑπουργεῖα, καθ' ὁμοιόμορφον ἑξακολουθήσιν τῆς λαμπρᾶς τοῦ Λημνίου οἰκοδομῆς, ὅπερ θὰ ἦν ἐξαίσιος κόσμος τῆς λεγομένης Πλατείας τοῦ Συναγῆματος, ἡ δὲ παρ' αὐτὰ τ' ἀνάκτορα θέσις τῶν ὑπουργείων θὰ ἐπέτρεπε, μάλιστα ἂν ἤλεκτρικὸς τηλέγραφος συνέδεεν αὐτὰ μετὰ τοῦ ὀωματίου τῶν ὑπαπιστῶν, νὰ καλῇται ἕκαστος τῶν ὑπουργῶν ἀκριβῶς καθ' ἡν στιγμὴν διέθετεν ὁ Βασιλεὺς, καὶ ἐν τῷ ἅμα νὰ παρουσιάζεται, χωρὶς νὰ σπαταλᾶται καιρὸς πολυτιμώτατος διὰ τὴν ὑπηρεσίαν.

Ἐνίστε δ' ὁ Βασιλεὺς, εἴτε εἰς ἀποζημίωσιν τῶν ὥρων ἐφ' ἃς μάτην περιέμενον τὴν ἡμέραν, εἴτε ἐὰν ἐνόμιζε κατεπείγουσαν ἐργασίαν τινά, μ' ἐκάλει ἐμέ πρὸ πάντων νὰ ἔλθω τὸ ἑσπέρας, ἤτοι μετὰ τὴν ἑσπερινὴν ἵππασίαν, περατουμένην τὸ θέρος μετὰ τὰς 10, καὶ ἡ συνέντευξις παρετείνετο οὐ σπανίως πολὺ μετὰ τὸ μεσονύκτιον. Ἀλλὰ, καίτοι συνήθως εἰς τὸ ὑπουργεῖον τῆς ἐργασίας ἀρχόμενος τὸ πρωτὶ κατὰ τὴν ὁγδόην, δὲν παρεπονόουν ὅμως δι' αὐτὰς τὰς ἐπισήμους ἀγρυπνίας, διότι καὶ ὁ Βασιλεὺς ἤξευρον ὅτι οὐχὶ περισσώτερον ἐμοῦ ἐκοιμᾶτο, καὶ πολλάκις τὸν εὕρισκον τὸ πρωτὶ τὴν ἐπιούσαν μακρὰς νυκτερινῆς ἐργασίας ἔχοντα γνώσεις καὶ ἐπιστημονικὰς πληροφορίες περὶ τῆς συζητουμένης ὑποθέσεως ὧν ἑστερεῖτο τῇ προτεραίᾳ· καὶ ὅτε ἐξέφραζον τὴν περὶ τούτου ἑκπληξίν μου, μειδιῶσα ἡ Α. Μ.

— Καὶ τί νομίζεις, ἔλεγεν, ὅτι ἔπραξα χθὲς ἀφ' οὗ ἀνεχώρησας; ἐμελέτησα τὴν περίστασιν περὶ ἧς συνεζητοῦμεν, ἀναγνοὺς τὰς σχετικὰς περὶ αὐτῆς θεωρίας.

Καὶ τοῦτο μὲν ἦν θαυμάσιον. Ἄλλ' ὅ,τι ἀληθῶς καθίστα δυσχερῇ καὶ ἐνίοτε ὀδυνηρὰν τὴν συνεργασίαν μετὰ τοῦ Βασιλέως, συνείχετο μετὰ τοῦ χαρακτῆρος καὶ τῆς ἰδιοσυγκρασίας αὐτοῦ, ἢ μᾶλλον μετὰ τοῦ συνδυασμοῦ τῶν δύο χαρακτήρων καὶ τῶν δύο ἰδιοσυγκρασιῶν, τοῦ Βασιλέως καὶ τῆς Βασιλίσσης. Ἀμφότεροι κοινὴν εἶχον τὴν ὑψηλοφροσύνην, τὴν εὐθύτητα, καὶ τὴν ἐκ καθήκοντος καὶ ἐξ αἰσθήματος ἐνθερμον ἀγάπην πρὸς τὴν Ἑλλάδα. Ἄλλ' ὁ μὲν Βασιλεὺς εἶχε τὴν κρίσιν ὀρθὴν μὲν, ἀλλὰ βραδυτάτην καὶ εἰς ὑπερβολὴν λεπτολόγον, ἡ δὲ βασίλισσα τὸναντίον ζωηροτάτην, στιγμιαίαν, ἀλλ' ἐνεκα τούτου πολλάκις ἀπο σκοποῦ βάλλουσαν. Ὁ βασιλεὺς διέδιδε μὲν τὴν ἀλήθειαν, ἀλλὰ συνεσκοτισμένως, καὶ θέλων διὰ λεπτολόγου ἀναλύσεως νὰ φθάσῃ εἰς τὴν ἐντελῇ αὐτῆς κατάληψιν, πολλάκις περιπλέκετο εἰς τὰς ἰδίους συλλογισμούς, καὶ ἐλοξοδρομεῖ μακρυνόμενος αὐτῆς μέχρι τέλους· ἡ βασίλισσα δ' ἀφ' ἑτέρου, ἐκ τῆς πρώτης ἐντυπώσεως ἀφαρπαζομένη, σπανίως ἐπέτρεπεν εἰς τὴν σκέψιν της νὰ ὠριμάσῃ διὰ βραδείας κρίσεως. Οὕτω, φέρ' εἰπεῖν, ὅτε τῷ ἐπρότεινον χορηγίαν παρασήμου εἰς τινὰ διὰ τὸν ζῆλον καὶ τὴν ἀκρίθειαν αὐτοῦ περὶ τὴν ἐκτέλεσιν τῶν δημοσίων του καθηκόντων, λαμβάνων πολλάκις ῥαβδίον, μοὶ ἐζήτην νὰ τῷ δείξω ὅποσον τοῦ μήκους αὐτοῦ ἀντιστοιχεῖ εἰς τὸν ζῆλον καὶ πόσον εἰς τὴν ἀκρίθειαν.

Ἄλλ' ὁ Βασιλεὺς καὶ ἐξ ἐγκαρδίου ἀφοσιώσεως πρὸς τὴν Βασίλισσαν, ἥτις τῷ ἀνταπέδιδε πληρέστατα τὰ αὐτὰ αἰσθήματα, καὶ εἰς τὴν ὀξύτητα τῆς κρίσεώς της πολλὴν ἔχων πεποίθησιν, τὴν ἐσυμβουλεύετο περὶ πάντων καὶ πάντοτε, καὶ εἰς τὰς συνεντεύξεις μετὰ τῶν ὑπουργῶν του, ὅταν ἡ ἰδίᾳ δὲν εἰσῆρχετο αὐθορμήτως, ὅπερ ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον συνέβαινεν, ἂν παρουσιάζετο τι ζήτημα ἀφ' οὗ ὁ Βασιλεὺς εἶχε δισταγμούς, ὅπερ ἐπίσης συνέβαινε σχεδὸν

πάντοτε, ἀπήρχετο, ἐν τῷ μέσῳ τῆς συζητήσεως, πρὸς τὴν πλα-
ταν θύραν τοῦ δωματίου, καὶ κρούων αὐτήν,

— Ἀμαλία! Ἀμαλία! ἐφώναζε.

Καὶ ἡ θύρα σχεδὸν ἀμέσως ἠνοίγετο, καὶ εἰσήρχετο ἡ Βασίλισ-
σα, συνήθως λέγουσα,

— Τί μὲ θέλεις πάλιν; Εἰς τί ἤμπορῶ νὰ χρησιμεύσω;

Ὁ δὲ Βασιλεὺς τῇ ἔλεγε τότε τί προτείνει ὁ ὑπουργός, τίνας δὲ
δισταγμοὺς ἔχει ὁ ἴδιος.

— Τί ἤξεύρω ἐγὼ περὶ ὅλων τούτων; δὲν τὰ ἐννοῶ, δὲν εἶναι
ἔργον μου, ἀπεκρίνετο ἡ Βασίλισσα. Ἀλλ' ἀφ' οὗ οὕτως ἐπροσι-
μιάζειν, ἀμέσως ἐπελαμβάνετο τῆς ὑποθέσεως, καὶ μετὰ μεγίστης
ταχύτητος ἐξέφερε γνώμην, καὶ διίσχυρίζετο ὅτι αὕτη ἦν ἡ μόνη
ὀρθὴ καὶ εὐλογος. Αἱ δὲ προκαταρκτικαὶ λέξεις ἐκεῖναι ἦσαν δια-
φανῆς προσποιήσεις, εἰς ἣν ἠρέσκετο, εἰς ἣν ὅμως ἤξευρεν ὅτι οὐ-
δεὶς ἐπίστευε περισσότερον ἀφ' ὅ, τι ἐπίστευεν αὐτῇ εἰς αὐτάς.

Οὕτω μίαν ἡμέραν, ὅτε ἦτο μόνη μετ' ἐμοῦ εἰς τὸ βασιλικὸν γρα-
φεῖον, πλησιάσασα εἰς τὸ παράθυρον, μοι ἐδείξε τὰ ἄνθη εἰς τὸν
ὠραῖόν της κῆπον, ὅστις ἦν ἔργον τῶν φροντίδων της.

— Ἰδού, μοι εἶπεν, οἱ ἐδικοί μου ὑπήκοοι, τὸ μόνον στάδιον τῶν
ἐδικῶν μου μεριμνῶν. Ὁ Βασιλεὺς ἔχει ἄδικον νὰ μὲ ἀναμιγνύῃ
εἰς τὴν πολιτικὴν.

Ταῦτα ὅμως λέγουσα δὲν ἐπροσδόκα ὅτι θὰ τὰ πιστεύσω, δι' ὃ
καὶ δὲν ἔλειψα νὰ τῇ εἰπῶ, ὅτι εὐτυχῶς διὰ τοὺς ἐμψύχους της
ὑπηκόους τὸ πρᾶγμα δὲν εἶχεν οὕτως.

Ὅπωςδὴποτε, εὐκολος δὲν ἦτον ἡ θέσις τῶν ὑπουργῶν, τοῦλάχιστον ἐμοῦ, ἔχοντος τότε, ἔνεκα τῶν διατρεχόντων, τὰς πλεί-
στας καὶ σπουδαιοτάτας τῶν ὑποθέσεων, ὅτε συνεζήτουν μετὰ τῶν
Βασιλέων. Διότι, ἐν ᾧ ὁ Βασιλεὺς ἐφ' ἐκάστου ζητήματος ἐχώρει
βραδέως, διστακτικῶς, ἐκάστην ἔποψιν παντοίως ἀναλύων καὶ ἀνε-
ρευνῶν, καὶ ἔπειτα τὰ διάφορα στοιχεῖα ζητῶν διὰ μαθηματικῆς
μᾶλλον ἢ λογικῆς μεθόδου νὰ συνδυάσῃ, ἡ Βασίλισσα εἰσώρμα μετὰ
χειμάρρου λόγων, καὶ ἐν μιᾷ στιγμῇ ἀνέτρεπε ῥήσεις καὶ ἀντιῥή-

σεις, ἐξέφερε τὴν ἀπόφασίν της, καὶ μὲ ἡρώτα ν' ἀποφανθῶ ἂν δὲν εἶχε δίκαιον, ὅτε ὁ Βασιλεὺς ἦν ἀκόμη εἰς τὴν ἀρχὴν τοῦ ἐναγωνίου συλλογισμοῦ του, οὐ ὅμως τὸ συμπέρασμα, εἰκαὶ βραδύ, ἦν συνήθως πολὺ ὀρθότερον. Ὡστε ὁ ἀγὼν μου συνίστατο εἰς τὸ νὰ οἰκονομῶ τὸ κατὰ δύναμιν τὴν ὁρμὴν τῆς Βασιλίσσης καὶ τοῦ Βασιλέως τοὺς δισταγμούς, καὶ ἐκ τοῦ συνδυασμοῦ αὐτῶν νὰ κατορθῶ νὰ ἐξάγω τὴν ἐπωφελεστέραν ἀπόφασιν.

7.

Ἀνασκαφαὶ Πειραιῶς.

Μία δὲ τῶν πρώτων μου μεριμνῶν, ἅμα ἀνέλαβον τὴν ὑπηρεσίαν, ἦν ἡ περὶ τῶν ἀρχαιοτήτων, ὅς πρό μιᾶς ἐβδομάδος εἶδον ἐξαγομένας ἐκ Πειραιῶς, καὶ περὶ ὧν, θειλῶν ὁ προκάτοχός μου, ἤρ-
 γήθη νὰ ἐνεργήσῃ τι. Εὐθὺς κατὰ τὴν δευτέραν ἡμέραν τῆς εἰς τὸ
 ὑπουργεῖον προσόδου μου, γράψας ἐπίσημον διακοίνωσιν γαλλιστί,
 ἀνῆλθον μετ' αὐτῆς εἰς τὸν κόλπον εἰς Πατήσια πρὸς τὸν ἐκεῖ τότε
 οἰκοῦντα πρέσβυν τῆς Γαλλίας Κον Βουρέ, καὶ παρεκάλεσα αὐτὸν
 πρὸ παντὸς νὰ μοὶ εἰπῇ ἂν τῆς κατοχῆς ὁ σκοπὸς καὶ αἱ ὁδηγίαι
 ἦσαν ἀπλῶς μόνον νὰ κωλύσῃ ἐν Ἑλλάδι κινήματα ἐξωτερικὰ
 σχετιζόμενα μετὰ τοῦ Κριμαϊκοῦ πολέμου, κατὰ δὲ τὰ λοιπὰ ν' ἀνα-
 γνωρίσῃ ἐν πλήρει ἐνεργείᾳ τοὺς ἐγχωρίους νόμους, ἢ ἂν προὔτί-
 θετο νὰ πολιτευθῇ ὡς ἐν κατακτήσει αὐτοὺς παρορῶσα καὶ τοὺς
 γαλλικοὺς ἐφαρμόζουσα. Τοῦτο δέ, τῷ εἶπον, ἐρωτῶ ὡς ἀπλῆν πλη-
 ροφορίαν, ἵνα ἡ καθαρὰ ἡ μεταξὺ ἡμῶν σχέσις καὶ ἡξεύρωμεν πῶς
 νὰ πολιτευώμεθα, διότι ἐνοεῖτο ὅτι ὑπὸ Γαλλικοῦ στρατοῦ κατε-
 χομένη ἡ Ἑλλάς, συναισθάνεται τὴν ἐντελῆ αὐτῆς ἀδυναμίαν, καὶ
 δὲν ἔχει τὴν ἀξίωσιν ν' ἀντιστῇ εἰς ὅ,τι δῆποτε οἱ κατέχοντες αὐ-
 τὴν θελήσωσι νὰ τὴν ὑποβάλωσιν.

Ὁ κ. Πρέσβυς μ' εὐχαρίστησε διὰ τὴν εἰλικρίνειαν τῆς γλώσ-
 σης μου καὶ δι' ἣν προὔκάλεσα ἐξήγησιν κατάλληλον ἵνα ἄρῃ πάντα

μεταξὺ τῆς Ἑλλάδος καὶ τῶν Δυνάμεων δυσαρесκείας ἐρεθισμόν, καὶ μοὶ ἐκήρυξεν, ὃ καὶ προέβλεπον καὶ ἤθελον ἰδίως νὰ προκαλέσω, ὅτι ὁ στρατὸς τῆς κατοχῆς εἰς οὐδὲν δικαιοῦται νὰ ἐπεμβῇ τῶν ἐσωτερικῶν ὑποθέσεων τοῦ κράτους, καὶ καθήκον ἔχει νὰ σέβηται τοὺς νόμους αὐτοῦ, εἰς μόνην περιοριζόμενος τὴν ἐντολὴν τοῦ νὰ παρεμποδίσῃ πᾶσαν ἔκρηξιν τοῦ ἐθνικοῦ αἰσθήματος εἰς ἀκαίρους ἐξωτερικὰς ἐπιχειρήσεις.

— Τότε λοιπόν, Κ. Πρέσβυ, τῷ εἶπον, ἐπιτρέψατέ μοι νὰ σᾶς καταγγείλω μίαν καταπάτησιν ῥητοτάτου ἐλληνικοῦ νόμου γενομένην ὑπὸ τοῦ γαλλικοῦ στρατοῦ, ἴσως ἐν ἀγνοίᾳ διατελοῦντος τοῦ μέρους τούτου τῆς ἡμετέρας νομοθεσίας.

Καὶ ταῦτα λέγων, τῷ ἐνεχείρισα τὴν διακοίνωσιν ἣν ἔφερον εἰς τὸν κόλπον μου.

— Ἐχετε δίκαιον, μοὶ εἶπεν ὁ κ. πρέσβυς ἀναγνούς. Ἦγνόουν τὰς περιστάσεις. Ἀλλὰ σᾶς παρακαλῶ, μὴ μοὶ δίδετε ταύτην τὴν διακοίνωσιν, καὶ σᾶς τὸ ἐγγράμμα, πρὸ εἰκοσιτεσσάρων ὥρων θέλετε ἱκανοποιηθῇ.

Ἔλαβον λοιπόν ὀπίσω τὸ ἐγγράμμα, καὶ τὴν ἐπαύριον μοὶ ἐπέμφθη διακοίνωσις τῆς Γαλλικῆς πρεσβείας, ἐν ἣ ἐλέγετο ὅτι πάντα τὰ ἀνασκαφέντα ἀρχαῖα ἀντικείμενα, ὅσα ἦσαν εἰσέτι ἐν Πειραιεῖ, ἐτίθεντο εἰς τὴν διάθεσιν τῆς ἐλληνικῆς κυβερνήσεως, καὶ ὅτι αὐστηραὶ διαταγαὶ ἐδόθησαν ἵνα παύσῃ πᾶσα περαιοτέρω ἐξαγωγή.

Ἐν τῷ ἄμα ὃ ἐῖδοποιηθεὶς παρ' ἐμοῦ διὰ τοῦ ὑπουργοῦ τῆς δημοσίας ἐκπαιδεύσεως, ὃ ἔφορος τῶν ἀρχαιοτήτων, παρέλαβεν ὅσα πρὸ μιᾶς ἐβδομάδος εἶχον ἰδεῖ ἐκεῖ ἀρχαῖα τεχνουργήματα, ἐν ἅλοις καὶ τὸ περίεργον ἀγαλμάτιον τοῦ μνημείου τῆς Πυθιονίκης.

Μετά τινα χρόνον ἔλαβον ἐκ Παρισίων ἐπιστολὴν τοῦ ἐκεῖ τὴν ζωγραφικὴν ἀσκοῦντος κ. Γρηγορίου Μ. Σούτσου ὅτι παρὰ τινι ἀρχαιοπώλῃ ὑπῆρχε καὶ ἐπωλεῖτο ὡραία ἀρχαία μαρμαρίνη προτομὴ ἐνεπίγραφος εὑρεθεῖσα εἰς τοῦ Πειραιῶς τὰς ἀνασκαφάς, αὐτὴ ἐκείνη ἣν μοὶ εἶχε δεῖξει ὁ συνταγματάρχης Vassoigne, καὶ συνεννοηθεὶς μετὰ τοῦ συναδέλφου μου ἐπὶ τῆς ἐκπαιδεύσεως ἐπέστειλα μὲν ἀμέσως,

δούς τὴν παραγγελίαν ν' ἀγορασθῇ, ἀλλὰ πρὸ τῆς ἀφίξεως τῆς ἐπιστολῆς μου ἡ προτομὴ εἶχε πωληθῇ ἄγνωστον ποῦ, καὶ ἀπωλέσθῃ διὰ τὴν Ἑλλάδα καὶ διὰ τὴν ἐπιστήμην.

8.

Ἐπεισόδιον τοῦ Γάλλου διοικητοῦ Πειραιῶς.

Ἐπίσης ὅμως φιλόφρων καὶ διαλλακτικὸς ὡς ὁ πρέσβυς δὲν ἐδικαιοῦτο νὰ κληθῇ καὶ ὁ διοικητὴς τῶν στρατευμάτων τῆς ἐν Πειραιεῖ κατοχῆς, ἄλλος παρὰ τὸν συνταγματάρχην Vassoigne. Οὗτος τὴν τόλμην τῆς Ἑλληνικῆς Κυβερνήσεως τοῦ νὰ μεταρρυθμίσῃ, ὑπ' ὅψιν αὐτοῦ καὶ τῆς κατοχῆς, τὸ ὑπουργεῖόν της καὶ νὰ μακρύνῃ ὑπουργὸν γνωστὸν ὡς ἀτομικὸν φίλον τοῦ Αὐτοκράτορος Ναπολέοντος, τὸν στρατηγὸν Καλλέργην, ἐθεώρει ὡς αὐθάδῃαν ἀσύγνωστον κατ' αὐτοῦ καὶ κατὰ τῆς Γαλλίας, καὶ ἔπνεε μὲνέα.

Ἀμέσως τὴν πρώτην Κυριακὴν μετὰ τὸν διορισμὸν μου, εἰς τὸν περίπατον τῶν Πατησίων, ὅπου ἡ μουσικὴ ἐπαιάνιζε, καὶ μεγάλη ἦν τοῦ πλήθους ἡ συρροή, ἐφάνη, ἐκ Πειραιῶς ἀνελθὼν ὁ διοικητὴς τῶν στρατευμάτων ἑφιππος, παρακολουθούμενος ὑπ' ὀκτὼ ἱππέων, οἵτινες ἐκράτουν εἰς τὰς χεῖρας προτεταμένα τὰ πιστόλια, καὶ οὕτω περιήρχοντο κύκλῳ πᾶσαν τοῦ περιπάτου τὴν πεδιάδα, ὅπερ μοὶ ἐφάνη διαγωγὴ λίαν ἀγροῖκος καὶ ἄτοπος.

Τὴν ἐπαύριον δὲ πορευθεὶς εἰς τὰ ἀνάκτορα, εὗρον τὰς ΑΑ. ΜΜ. λίαν καὶ δικαίως παρωργισμένας. Τῆς Βασιλίσσης μάλιστα ο θυμὸς ἦτον ἀκάθεκτος.

— Εἶδατε, Κύριε Ὑπουργέ, μοὶ εἶπεν ἅμα εἰσῆλθον, πῶς μᾶς μεταχειρίζονται; Εἶναι ἡ ἐσχάτη ἀναίδεια, ἀξία βαρβάρων μᾶλλον παρὰ Γάλλων ἀξιωματικῶν.

Καὶ μοὶ διηγήθη ὅτι τὴν προτεραίαν, παρατηρήσεως γενομένης ὑπὸ τινος εἰς τὸν διοικητὴν τῆς κατοχῆς ὅτι ἐπὶ παρουσίᾳ τῶν Βα-

σιλέων οὐχὶ κόσμιος ἐδύνατο νὰ θεωρηθῇ ὁ τοιοῦτος τρόπος τῆς παρυσιάσεως τῶν στρατιωτῶν, οὗτος ἀπεκρίθη μεγαλοφώνως, οὕτως ὥστε ν' ἀκουσθῇ ὑπὸ τῶν περιῆσταμένων καὶ ἠκούσθη ὑφ' ἑνὸς τῶν Βασιλικῶν ὑπασπιστῶν:

— Τί Βασιλεῖς; Ἐγὼ εἰμὶ ὁ Βασιλεὺς τοῦ Πειραιῶς.

Τοῦτο τῷ ὄντι ὑπερέβαινε πᾶν ὄριον, καὶ ἀναγνωρίζων καὶ ἐγὼ ὅτι ἀνάγκη ἦν νὰ γίνῃ ἀμέσως περὶ τούτου ἐνέργεια, ἔλαβον, κατὰ τὴν ἐπιθυμίαν τῆς Βασιλίσσης, τὸν κάλαμον, ἵνα συντάξω διακοίνωσιν πρὸς τὸν πρέσβυν τῆς Γαλλίας.

Ἡ Βασίλισσα ἀπῆτει νὰ γράψω πολλὰ καὶ ὀριμύτατα, δι' ὃ καὶ οὐδόλως ηὐχαριστήθη ὅτε τῇ ἀνέγνων ὅ,τι ἔγραψα. Ἐγὼ ὅμως ἐπέμεινα ὅτι τὸ μόνον ἀξιοπρεπὲς ἐστὶ νὰ γράψω συντόμως ἀλλ' ἐντόνως τ' ἀπαιτούμενα ἵνα φέρωσιν ἀπετέλεσμα, καὶ οὐδὲν ὑπὲρ τ' ἀπαιτούμενα. Συμφωνήσαντος δὲ καὶ τοῦ Βασιλέως μετ' ἐμοῦ, ἐνέδωκεν ἡ Βασίλισσα, καίτοι μεμψιμοιροῦσα, καὶ ἐπέμφθη ἡ διακοίνωσίς μου. Ἡμεν δ' ἔτι εἰς τὰ ἀνδοκτορα ὅτε ὁ αὐτὸς στρατιωτικὸς διοικητής, στρατιωτικὸν ἀποφασίσας περίπατον ἀπὸ Πειραιῶς πρὸς Ἀγγελοκήπους, ἦλθε μεθ' ὀλοκλήρου τάγματος, καὶ προκλητικῶς ἐστάθμευσεν ὑπ' αὐτὰ τὰ παράθυρα τῶν Ἀνακτόρων. Τοῦτο ἐκορύφωσε τὴν ὀργὴν τῆς Βασιλίσσης, ἥτις ἐμοῦ καθαπτομένη μοὶ ἔλεγε:

— Βλέπεις τ' ἀποτελέσματα τῆς ψοφοδεοῦς σου διαγωγῆς, νὰ μὴ γράψης πρὸς αὐτοὺς ὡς ἀξίζουσιν, νὰ θέλῃς νὰ δειχθῇς εὐγενὴς πρὸς βαναύσους; Ἴδου πῶς μᾶς περιφρονοῦσιν.

Ἄλλ' ἐγὼ παρετήρουν εἰς τὴν Α. Μ. ὅτι τὸ ἔγγραφόν μου δὲν εἶχε περιέλθῃ εἰσέτι εἰς τὰς χεῖρας τοῦ Πρέσβεως, οὐδ' ἦν καιρὸς ὥστε νὰ ἐπιφέρῃ τ' ἀποτελέσματά του.

— Ὡραῖα ἀποτελέσματα θὰ ἐπιφέρῃ, ἔλεγεν ἐν ἐξάψει ἡ Βασίλισσα. Θὰ τὰ ἰδῇς.

Τὴν δ' ἐπαύριον ἦλθε πρὸς ἐμέ ὁ Κ. πρέσβυς τῆς Γαλλίας, μοὶ εἶπεν ὅτι ἐλυπήθη πολὺ διὰ τὸ συμβᾶν ὃ τῷ κατήγγειλα, μοὶ ἐζήτησε συγγνώμην δι' αὐτό, καὶ ὅτε τῷ ἀνέφερα καὶ περὶ τῆς μετὰ

ταῦτα στρατοπεδεύσεως τοῦ τάγματος πρὸ τῶν ἀνακτόρων, μοὶ ὑπεσχέθη ὅτι τοῦ λοιποῦ οὐδεὶς στρατιώτης ἢ ἀξιωματικὸς τῆς κατοχῆς θ' ἀναβῇ πλέον εἰς Ἀθήνας. Τῷ ὄντι δὲ μέχρι τῆς ἄρσεως τῆς κατοχῆς οὐδεμία πλέον μᾶς ἐδόθη ὑπ' αὐτῆς ἀφορμὴ δυσαρесκείας.

Ἀπὸ τῶν αὐτῶν δὲ περίπου χρόνων καὶ ἄλλην ἀνάλογον ἔχων ἀπομνημονεύσω περίστασιν, ἣτις ὅμως δὲν ἀπέβλεπε ξένους. Μίαν ἡμέραν εὗρον τὴν Βασίλισσαν λίαν ἡρεθισμένην, διότι, ὡς μοὶ εἶπεν, τὴν προτεραίαν εἶχεν ὑπάγει εἰς τὸ θέατρον, καὶ ὅλον τὸ ἀκροατήριον ἡγέρθη, μόνον δὲ ἡ Κ^α Μαυροκορδάτου δὲν μετεκινήθη παντάπασιν ἐν τῷ θεωρείῳ τῆς. Μὲ διέταξεν ἐπομένως ἡ Βασίλισσα νὰ πορευθῶ πρὸς αὐτὴν καὶ νὰ τῇ ἀπευθύνω πικρὰς περὶ τούτου παρατηρήσεις. Προσέθηκε δὲ καὶ ὁ Βασιλεὺς ὅτι ἐπεθύμει νὰ ἐπιτιμηθῇ ὁ κ. Μαυροκορδάτος, διότι ἡ ὑπόθεσις ἀπέβλεπε τῆς βασιλίσσης τὴν ἀξιοπρέπειαν.

Μετὰ πλείστης δυσαρесκείας ἀνέλαβον τὴν ἐκτέλεσιν τῆς ἐντολῆς ταύτης, τὴν δὲν ἐδυνάμην ν' ἀποφύγω. Κατ' ἐμὲ προτιμότερον ἦν εἰς τοιαύτας μικρότητας προσοχὴν νὰ μὴ δίδωσιν οἱ Βασιλεῖς, καὶ προσέτι εἶχον τὴν πεποίθησιν ὅτι ἐκ προθέσεως δὲν ἔλειψεν ἡ κ. Μαυροκορδάτου, ἥς ἐγνώριζον τὴν νοσηρότητά, τοῦ ὀφειλομένου εἰς τὴν Βασίλισσαν σεβασμοῦ.

Ἐπορεύθην ὅμως εἰς τοῦ κ. Μαυροκορδάτου, καὶ ἐπιτυχῶν αὐτοῦ, ὡς παίζων μᾶλλον ἢ ὡς σπουδάζων τῷ εἶπον ὅτι κατηγορήθη ἡ Κ^α Μαυροκορδάτου ἐπὶ ἐγκλήματι καθοσιώσεως, ὅτι ἐν τῷ θεάτρῳ δὲν ἐπροσηκώθη εἰς τὴν Βασίλισσαν. Ὁ δὲ μοὶ ἀπήντησεν ἐκπληττόμενος καὶ διαβεβχιῶν με ὅτι κατὰ πρῶτον ἀκούει τὸ πρᾶγμα, καὶ δὲν δύναται ἢ νὰ ὑπάρχη τις παρεννόησις. Μετὰ τοῦτο μετέβην καὶ παρὰ τῇ Κ^α Μαυροκορδάτου, καὶ ὅτε πάλιν γελῶν τῇ ὠμίλησα περὶ τῆς ἀποδοθείσης αὐτῇ ὀλιγωρίας ἀπέναντι τῆς Α. Μ. μὲ διεβεβχιώσεν ὅτι δὲν εἶδεν εἰσερχομένην τὴν Βασίλισσαν εἰμὴ ἀφ' οὗ οἱ ἐγερθέντες εἶχον καθήσει, διαμαρτυρηθεῖσα ὅτι οὐδέποτε τῇ ἐπῆλθεν ἡ ἰδέα ν' ἀσεβήσῃ πρὸς τὴν ἀνασσαν· μεθ' ὅ, ἐπισκεφθεῖσα τὴν μεγάλην Κύριαν, τῇ ἐπανέλαβε τὰ αὐτά.

Πολιτικὴ ἐνέργεια. Δάνειον.

Ἄμα εἰσῆλθον εἰς τὸ ὑπουργεῖον, πρώτη μου μέριμνα ὑπῆρξε νὰ συντελέσω εἰς τὴν ἀνόρθωσιν τῆς ὑπολήψεως καὶ τῆς πίστεως τῆς Ἑλλάδος ἐν τῷ ἐξωτερικῷ. Δημόσιον χρέος εἶχε τότε ἡ Ἑλλὰς 60 ἑκατομμυρίων δραχμῶν, ὥς αἱ μεγάλαι Δυνάμεις εἶχον ἐπ' ὀνόματι αὐτῆς συνομολογήσει ἐπὶ τῆς ἰδρύσεως τῆς βασιλείας. Ἄλλ' αἱ κυβερνήσεις, αἱ πρὸ τῆς ἥς ἀπετέλουν μέρος, οὐδέποτε εἶχον σκεφθῇ περὶ ἀποτίσεως τῶν τόκων αὐτοῦ, μέχρις ἐκείνου καταβαλλομένων ὑπ' αὐτῶν τῶν Δυνάμεων, αἵτινες οὕτω δικαιοῦμεναι νὰ θεωρῶσι τὴν Ἑλλάδα ὡς ἀναξιόχρεων καὶ ὡς χρεωκόπον, ἐπὶ μακρόν, ἡ ἀγγλικὴ μάλιστα, εἶχον μεταχειρισθῇ τὸ ὄπλον τοῦτο ἵνα τὴν πιέζωσιν ὅταν δὲν ὑπέκυπτεν ὑπὸ τὴν ἐπιρροὴν των.

Ἄλλ' ἐγὼ, ἐκ τῆς πεποιθήσεως ἐμφορούμενος ὅτι τὸ μέλλον τῆς Ἑλλάδος ἐξηρτάτο ἐκ τῆς ὑπολήψεως ἣν ἤθελε πορίσει ὡς χώρας βασίμου καὶ ἐπιδεκτικῆς ἀναπτύξεως, ἅμα τὰ καθήκοντά μου ἀναλαβὼν, εἰς τοῦτο τὸ ἀντικείμενον ὡς προϋργιαίτατον πάντων ἐπέστησα τὴν προσοχὴν μου, καὶ ἄφ' οὗ ἔπειτα καὶ τὸν Βασιλέα περὶ αὐτοῦ, ἀπηύθυνα ἐγκύκλιον πρὸς τὰς ἐν Εὐρώπῃ πρεσβείας ἡμῶν, ἐν ἣ, ἄφ' οὗ ἐξέθετον πόσον ἐλάχιστον μέρος τοῦ δανείου ἐκείνου περιῆλθε πράγματι ποτὲ εἰς τὴν Ἑλλάδα, προσέθετον ὅτι οὐχ ἦτον ἡ Ἑλλὰς δὲν θέλει ν' ἀρνηθῇ τὰς ὑποχρεώσεις ὥς ὡς πρὸς αὐτὸ εἶχον ἐν ὀνόματι αὐτῆς συνομολογήσει αἱ Δυνάμεις, καὶ ἐπρότεινον εἰς τὰς ἐγγυηθείσας τὸ δάνειον νὰ ἐξελέγξωσιν αὐταὶ διὰ τῶν πρέσβεών των, συνεργασίᾳ καὶ τῶν Ἑλλήνων ὑπουργῶν, τὰ ἔσοδα καὶ τὰ ἔξοδα τῆς Ἑλλάδος, νὰ προτείνωσιν εἴ τι νομίζουσιν συντελεστικὸν πρὸς αὐξήσιν τῶν πρώτων καὶ περικοπὴν τῶν δευτέρων, καὶ ν' ἀποφασίσωσι πόσον μέρος τῶν εἰσπράξεων νομίζουσι μὴ ἀναπόφευκτον διὰ τοῦ κράτους τὴν διατήρησιν, καὶ δυνάμενον νὰ εἰδῇται διὰ τοῦ χρέους τὴν ὑπηρεσίαν καὶ τὴν ἀπίσβεσιν.

Ἡ ἐγκύκλιος αὕτη οὕτως ἀπροκλήτως ἐλθοῦσα καὶ ἐντελῶς ἀπροσδόκητος, ἀρίστην ἐνεποίησεν ἐν Εὐρώπῃ ἐντύπωσιν, ἐσύστησε διὰ μιᾶς τὴν Ἑλλάδα, ὡς εἰσελθοῦσαν εἰς νέαν περίοδον προόδου καὶ ἀναπτύξεως, καὶ ἐπιδοκιμαστικαὶ ἀπαντήσεις ἤλθον ἐξ Εὐρώπης. Συγχρόνως δ' αἱ Δυνάμεις ἀνέθηκαν εἰς τοὺς πρέσβεις αὐτῶν τὴν ἐντολὴν ἣν ἐγὼ ἐπρότεινον.

"Ἀμα δὲ τοῦτο μοὶ διεκοινώθη, παρεσκεύασα τὰ πάντα εἰς τὸ ὑπουργεῖον τῶν ἐξωτερικῶν, προτιθέμενος κατὰ τὰς ἐσπέρας ἐν αὐτῷ νὰ ὑποδέχωμαι τὴν ἐπιτροπὴν τῶν κυρίων πρέσβειων μετὰ τῶν ἐκάστοτε ἐνδιαφερομένων ὑπουργῶν, τέϊον παραθέτων καὶ εἴ τι ἄλλο ξένιον μετὰ τῶν συζητήσεων ἐνδεχόμενον νὰ συνδέηται. Ἐφερα δὲ τοῦτο εἰς γνῶσιν τοῦ Κ. πρέσβεως τῆς Ἀγγλίας, ὡς πρεσβυτέρου τοῦ διπλωματικοῦ σώματος, καὶ ὑπὸ τῶν συναδέλφων τοῦ ἐκλεχθέντος προέδρου τῆς ἐπιτροπῆς, καὶ τὸν παρεκάλεσα νὰ μοι δηλώσῃ τίνα ἐσπέραν τὸ πρῶτον θὰ συνέλθωμεν, ὅπερ καὶ μοὶ ὑπασχέθη.

Ἀλλὰ τὴν εἰδοποίησιν ταύτην οὐδέποτε ἔλαβον ἐν ὧσιν διέμεινα εἰς τὸ ὑπουργεῖον, διότι ὁ κ. Wyke, στρυφνὸς πάντοτε καὶ ἐν πᾶσι καὶ δύσκολος, ἀντὶ ὡς εἰλικρινῆς ἦν ἡ ἡμετέρα πρότασις, ἐπίσης εἰλικρινῶς νὰ προβῇ εἰς τὸ ἔργον καὶ νὰ διευκολύνῃ αὐτό, δυνάμενον δι' ὅσης συνδρομῆς ἡμεθεὶς ἐτοιμοὶ νὰ παρέξωμεν νὰ περατωθῇ ἐντὸς ὀλίγων ἐβδομάδων, ἐβόδισεν ὅλως ἄλλην ὁδόν, ἐζήτησε νὰ τῷ πεμφθῇ οἰκονομολόγος τις ἢ λογιστικὸς ὑπάλληλος ἐκ Λονδίνου, ὅπερ κατὰ συνέπειαν ἐνόμισαν καὶ οἱ Γάλλοι ὅτι δὲν δύνανται νὰ παραλείψωσι, καὶ μετὰ ταῦτα ἔδωκαν εἰς μετάφρασιν πᾶσαν τὴν Ἑλληνικὴν νομοθεσίαν, οἰκονομικὴν ἢ καὶ ἄλλην, πάντας τοὺς ὀργανισμούς, πάσας τὰς ἐγκυκλίους τὰς συνεχόμενας μετὰ φορολογικῶν ζητημάτων, μετὰ τῶν εἰσπράξεων ἢ δαπανῶν, ἐργασίαν ἀπαιτήσασαν περὶ τὰ τρία ἔτη, ἐν ᾧ ἂν κατὰ τὴν πρότασίν μου ἐνήργει, προχείρως θὰ ἐλάμβανεν εἰς ἐκάστην συνεδρίαν παρὰ τοῦ ἀνήκοντος ὑπουργοῦ εἴ τινας εἶχε νὰ ζητήσῃ διασαφήσεις ἐπὶ τῶν ἄρθρων καὶ τῶν δικαιολογητικῶν τοῦ λεπτομερέστατα συνταττομέ-

νου προϋπολογισμού τῶν ἐσόδων καὶ τῶν ἐξόδων, καὶ πᾶν ἔγγρα-
φον οὐ θὰ εἶχε ἀνάγκην πρὸς διάλυσιν ἀμφιβολιῶν του, καὶ τῶν
ὀλίγων τούτων ἐγγράφων ἡ μετάφρασις εὐκόλως θὰ ἐγίνετο ἀπὸ
μιας ἡμέρας εἰς ἄλλην.

Οὕτως ἡ ὑπόθεσις αὕτη, ἣτις μετὰ τοσαύτης προθυμίας καὶ κα-
λῆς θελήσεως ἐπροτάθη, ἐπερατώθη ἔτη μόνον μετὰ ταῦτα, ὅτε
πάλιν θὰ ἐπανέλθω εἰς αὐτήν· ἀλλὰ καὶ οὕτω ἀπήλλαξεν ἑκτοτε
ἡδὴ τὴν Ἑλλάδα τῆς κακουργίου μομφῆς ὅτι κακῇ τῇ πίστει ἤθελε
ν' ἀποφύγη τῶν δανείων της τὴν ικανοποίησιν. Εἰς τοῦ πρέσβεως
δὲ τῆς Ἀγγλίας τὰς παραλόγους ἐνεργείας δὲν ἀντέστημεν, ἵνα
μὴ δώσωμεν ἀφορμὴν νὰ μᾶς προσαφθῇ πρόθεσις ἀποκρύψεων.

Ἡθέλησα δὲ ταυτοχρόνως νὰ ἰδῶ πῶς εἶχον καὶ τὰ περὶ τῶν
δανείων τῶν 1822 καὶ 1825, οὐ τὴν ἀπότισιν ἀντεποιοῦντο τινὲς
Ὀλλανδοί. Ἐρευνήσας δὲ τὰ ἀρχεῖα, εὔρον ὅτι κατὰ τὰ 1833
ἡδὴ, ἅμα ἀφικθέντος τοῦ Βασιλέως Ὁθωνος, συναφίχθη καὶ εἰς
τῶν Ὀλλανδῶν τούτων, προτείνων τὰς ἀπαιτήσεις του, ἀλλ' ὅτι
ἡ τότε Βασιλικὴ Ἀντιβασιλεία, ἐξακριβώσασα αὐτάς, τὰς ἐκῆ-
ρυξεν ἀνυποστάτους διὰ μικροῦ καὶ ἐμπεριστατωμένου ἐγγράφου,
φέροντος τύπον διατάγματος. Ὅπως δὴποτε δέ, πεισθεὶς καὶ ὅτι
τὰ δάνεια ἐκεῖνα εἶχον χορηγηθῇ οὐχὶ ἐπὶ κερδοσκοπία, ἀλλὰ μᾶλ-
λον ὡς θυσία φιλελλήνων, μικρὰς ἐχόντων ἐλπίδας ἀποδόσεως παρὰ
τῆς Ἑλλάδος παλαιούσης τότε κατὰ τῶν ἐσχάτων κινδύνων, ὅτι
δὲ συνωμολογήθησαν ἐν ὀνόματι καὶ εἰς βάρος πάντων τῶν Ἑλλή-
νων, ὧν ὅμως μέχρι τέλους ἐλάχιστον μόνον μέρος ἀπετέλεσε τὸ
ἐλεύθερον κράτος, καὶ ἐπὶ πᾶσιν ὅτι οἱ κάτοχοί των Ὀλλανδοὶ δὲν
ἦσαν οἱ πρῶτοι δανεισταί, ἀλλ' ἠγόρασαν αὐτὰ κερδοσκοποῦντες
πρὸς 7 τοῖς ἑκατόν, καὶ ἡδὴ ἀπῆτουν τὴν ἐντελῇ αὐτῶν ἀπότι-
σιν, ἀνέβαλον τὴν περὶ τῆς ὑποθέσεως ταύτης μέριμναν μέχρι τοῦ
τέλους τῆς περὶ τοῦ ἐτέρου δανείου, τοῦ ὑπὸ τὴν ἐγγύησιν τῶν Δυ-
νάμεων.

Συνέδριον. Κουμουνδοῦρος.

Περὶ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην συνῆλθε τὸ ἐν Παρισίοις συνέδριον τῶν μεγάλων Δυνάμεων, αἵτινες ἐπολέμησαν ἐν Κριμαίᾳ. Εἰς αὐτὸ ἐννοεῖται ὅτι οὐδεμία ὑπῆρχεν ἀφορμὴ ἵνα παραστῇ καὶ ἡ Ἑλλάς, ἀφ' οὗ οὐδ' αὐτή, οὐδ' ἐν γένει τὸ Ἑλληνικὸν στοιχεῖον ἐπωφελήθη τὰ ἐπ' αὐτοῦ συμβάντα ἢ μετέσχεν αὐτοῦ ὅπως δῆποτε.

Ἐπομένως, οὐχ ἦττον, ὅτε ἐπέκειτο ἡ ἐπίσημος διανομὴ τῶν λαφύρων, σκόπιμον ἐθεωρήθη νὰ εὑρεθῇ ὁ Βασιλεὺς ἐπὶ τῶν σπουδαίων τούτων χρόνων πλησιέστερον τοῦ τόπου τῆς εὐρωπαϊκῆς ἐνεργείας καὶ τῶν γερμανικῶν αὐλῶν, αἵτινες ὡς οὐδέτεροι θὰ ἐξήσκουν ἴσως ἐπιρροὴν τινὰ ἐπ' αὐτῆς, δι' ὃ τὴν ἑ. Γουίνου ἀπῆλθεν εἰς Μόναχον, ἀναθεὶς διὰ νόμου τὴν ἀντιβασιλείαν εἰς τὴν Βασίλισσαν.

Συγχρόνως δ' ἐσκέφθην, ὅτι ὅτε καὶ ὅπου ἡ Εὐρώπη ἐμελλε νὰ συζητήσῃ περὶ ἀντικειμένων κατὰ πρῶτον λόγον τὴν ἀνατολὴν ἐν διαφερόντων, ἔπρεπε καὶ τὰ ὄργανα ἡμῶν νὰ προσπαθήσωσι νὰ διαθέσωσιν εὐμενῶς ὑπὲρ τῆς Ἑλλάδος τοὺς τότε διανέμοντας τὰς τύχας τῶν ἐθνῶν, καὶ τοῦτο τοσοῦτο μᾶλλον, καθ' ὅσον, ἀφ' οὗτοῦ ὁ ὀξύθυμος πρέσβυς τῆς Ἀγγλίας κ. Λύονς εἶχεν ἴδει διὰ τῆς ἀπομακρύνσεως τοῦ Ἀρμανσπέργου διαφυγοῦσαν τῶν χειρῶν του τὴν ἀπόλυτον ἐπιρροὴν ἣν ἐπεδίωκε παρ' ἡμῖν, δὲν ἔπαυσε παριστῶν τὴν Ἑλλάδα καὶ τὴν κυβέρνησιν της ὡς πωληθεῖσαν εἰς τὴν Ῥωσσίαν, ὡς ἐπανελθοῦσαν εἰς τὴν ἀρχικὴν βαρβαρότητα, καὶ ὡς ἀναξίαν σχεδὸν τῆς ἐλευθερίας της. Τὰς αὐτάς δὲ προλήψεις διетήρει καὶ ἐκύρου κατ' αὐτῆς καὶ ὁ διάδοχός του, ἔνεκα τῆς στρυφνότητος καὶ τῆς φυσικῆς δυσμενείας τοῦ χαρακτῆρός του· ὥστε πᾶν συμφέρον εἶχομεν νὰ γνωρίσῃ ἡ Εὐρώπη κατὰ τοὺς σπουδαιοτάτους ἐκείνους χρόνους τὴν ἀλήθειαν περὶ τῆς Ἑλλάδος, καὶ νὰ κρίνῃ αὐτὴν ἐπιεικέστερον.

Δυστυχῶς ὅμως πρέσβυν ἐν Παρισίοις δὲν εἶχομεν. Ὁ Αὐτοκρά-

τωρ Ναπολέων, τὸν στρατηγὸν Καλλέργην ἐν Λονδίῳ γνωρίσας ὅτε διέτριβεν ἐκεῖ ὡς φυγάς, διέκειτο φιλικῶς πρὸς αὐτόν, καὶ ὁ πρέσβυς τῆς Γαλλίας εἶχεν ἐντολὴν νὰ μᾶς ἐκφράσῃ τὴν ἐπιθυμίαν τοῦ ἡγεμόνος του τοῦ νὰ ἰδῇ τὸν στρατηγὸν πρέσβυν πεμπόμενον παρ' αὐτῷ. Ἄλλ' ἡ Αὐλὴ καὶ μάλιστα ἡ Βασίλισσα, οὐδὲ ν' ἀκούσῃ ἤθελε περὶ τούτου, καθ' ὅσον ὁ στρατηγὸς Καλλέργης, εὖ ἀνοικονόμητος ἦν ἡ ἐλαφρότης τοῦ χαρακτῆρος, ἐναθρυνόμενος καὶ ἐποικιδομῶν ἐπὶ τῆς προστασίας ταύτης, ἐξηκολούθει ἀρνούμενος τ' ὀφειλόμενον σέβας καὶ προκλητικώτερος δεικνύμενος πάντοτε.

Καὶ μετὰ πρέλευσιν μὲν ἐνὸς ἔτους καὶ ἐπέκεινα, ἀφ' οὗ εἰς τὸν στρατηγὸν ἐκ τῶν πραγμάτων ἀπεδείχθη ὅτι εἰς οὐδὲν τῷ ἐχρησίμευεν ἡ αὐτοκρατορικὴ ἐκείνη εὐνοια, διότι ἡ Γαλλία, ἥδη ἐξελωθεῖσα, διέκειτο λίαν φιλικῶς πρὸς τὴν Ἑλλάδα, θελήσας ἐγὼ καὶ ἐκεῖνον, ἀγωνιστὴν ὑπάρξοντα καὶ ἀρχαῖον ἂν οὐχὶ φίλον, τοῦλάχιστον γνῶριμον καὶ σχετικόν μου, νὰ ἐπχναφέρω εἰς τὴν εὐθεΐαν καὶ αὐτῷ συμπερωτέρην ὁδόν, καὶ ἀπὸ τοῦ ἡγεμόνος τῶν Γάλλων νὰ ἐξαλείψω τὸ λείψανον τούτου νέφους δυσχρεσείας, ἐπικλεσθεὶς καὶ τοῦ Γάλλου πρέσβους τὴν συνδρομήν, ἔπεισα μὲν τὸν στρατηγὸν νὰ μεταβάλῃ τρόπον καὶ νὰ ζητήσῃ τῆς Βασιλίσσης τὴν συγχώρησιν, παρεκάλεσα δὲ τὴν Βασίλισσαν νὰ δειχθῇ ἐπιεικὴς πρὸς αὐτόν καὶ ἔλαβον τὴν περὶ τούτου ὑπόσχεσίν της. Εἰς ὁρισθεῖσαν λοιπὸν ἡμέραν καὶ ὥραν ἐπορεύθη ὁ στρατηγὸς Καλλέργης εἰς τὰ Ἀνάκτορα, καὶ ὅτε εἰσῆλθεν εἰς τῆς Βασιλίσσης, θεατρικῶς καὶ νεανικῶς ἐπιδεικτικὸς ὡς πάντοτε, ἐγονυπέτησεν ἐμπρὸς της, καὶ ἐζήτησε νὰ φιλήσῃ τὴν χεῖρά της, ὃ ἡ Ἀ. Μ. μειδιάσασα ἐπέτρεψε, καὶ τῷ προσωμίλησεν εὐμενῶς, ἐλέγξασα αὐτόν διότι ἐπελάθετο τῶν καθήκοντων του πρὸς Βασίλισσαν καὶ πρὸς Κυρίαν, ἀλλὰ συγχρόνως καὶ συγχωρήσασα.

Εἰς τὴν θέσιν ὅμως πρέσβους, εἰ καὶ ἡ πρὸς αὐτόν εὐνοια τοῦ Αὐτοκράτορος συνηγόρει μέχρι τινὸς ὑπὲρ αὐτῆς, οὐδὲ τότε, μετὰ τὴν συγχώρησιν, συγκατετίθετο ὁ Βασιλεὺς νὰ τὸν διορίσῃ, πολὺ δ' ὀλιγώτερον ἦν τοῦτο δυνατόν, πρὸ ἐνὸς ἔτους, ὅτε ἐμελλε νὰ

συνέλθῃ τὸ Συνέδριον τῶν Παρισίων, ἀλλ' οὐδ' ἐγὼ δ' αὐτὸς τὸν ἐθεώρουν ὡς χαρακτῆρος ἱκανῶς σβαροῦ ἵνα εἰς περιστάσεις τοσοῦτον δυσχερεῖς τῷ ἐμπιστευθῶ τῆς Ἑλλάδος τὴν ἀντιπροσωπείαν. Τούτου ἔνεκεν καὶ ἵνα μή, ὡς φόβος ἦν τότε, προσκρούσωμεν εἰς ἄρνησιν τῆς Γαλλικῆς κυβερνήσεως, ἐκὼν ἄκων ἡναγκαζόμεν νὰ διατηρῶ τὴν σπουδαίαν τῶν Παρισίων πρεσβείαν κενήν, καὶ διεπομένην ὑπὸ τοῦ Γραμματέως κ. Φωκίωνος Ῥώκ, ὑπαλλήλου ἱκανοῦ μὲν διὰ τὴν ἐκπλήρωσιν τῆς καθ' ἐκάστην ὑπηρεσίας, ἀλλ' ἥττονος καὶ καθ' ἑαυτὸν καὶ ὡς ἐκ τῆς θέσεώς του τῆς διεξαγωγῆς ὑποθέσεων ὑψηλῆς σπουδαιότητος.

Ἐν τῇ ἀμνηχανίᾳ ταύτῃ ἔγραψα πρὸς τὸν ἐν Λονδίνῳ ἡμέτερον πρέσβυν, τὸν κ. Σπυρίδωνα Τρικούπην, νὰ μεταβῇ ἰδιωτικῶς καὶ ἐπ' ἀδείᾳ εἰς Παρισίους, καὶ ἐκεῖ νὰ διαμένῃ ἐν ὅσῳ θὰ διήρκει τὸ εὐρωπαϊκὸν συνέδριον, ἀφ' ἐνὸς μὲν ἵνα φωτίζη τὴν κυβέρνησιν περὶ τῶν ἐν αὐτῷ συζητουμένων, ἃ ἡδύνατο διὰ τῶν σχέσεων του νὰ πληροφορηθῇ, ἀφ' ἑτέρου δὲ ἵνα διὰ τῆς βεβαιότητος τῆς θέσεως καὶ τοῦ ὀνόματός του τεθεῖς εἰς κοινωνίαν ἔστω καὶ ἰδιωτικὴν, μετὰ τῶν ἐπισήμων πολιτικῶν ἀνδρῶν πάσης τῆς Εὐρώπης τῶν μελλόντων ἐκεῖ νὰ συνέλθωσι, προσπαθῇ νὰ ἐπανορθώσῃ παρ' αὐτοῖς τὰς ἐπικρατούσας περὶ Ἑλλάδος προλήψεις. Ὁ κ. Τρικούπης ἀνῆκεν εἰς τὸ Ἀγγλικὸν λεγόμενον κόμμα· ἀλλ' οὐχ ἥττον εἶχον πλήρη εἰς τὸν χαρακτῆρα αὐτοῦ πεποίθησιν, ὅτι τὰ συμφέροντα καὶ τὴν ὑπηρεσίαν τῆς πατρίδος περὶ πολὺ πλείονος ἐποιεῖτο πάσης κομματικῆς συμπαθείας, καὶ τοιοῦτον τὸν εὖρον τῷ ὄντι πάντοτε καθ' ὅλην τὴν διάρκειαν τῆς συνυπηρεσίας ἡμῶν. Ἐν ὅσῳ διετέλουν ὑπουργὸς τῶν ἐξωτερικῶν, ὡς ἐκτέλεσιν ἐνὸς τῶν πρώτων καθηκόντων μου ἐθεώρουν, πλὴν τῶν ἐπισήμων ἐγγράφων ν' ἀλληλογραφῶ συνεχέστατα καὶ ἰδιαιτέρως μετὰ τῶν πρέσβειων ἡμῶν, καὶ πρὸς ἄνδρα ἔμπειρον καὶ συνετὸν ὡς τὸν κ. Τρικούπην ἔγραφον ἰδιαιτέρας ἐπιστολάς σχεδὸν δι' ἐκάστου ταχυδρομείου, λαμβάνων ἐπίσης συνεχῶς ἰδιωτικὰς ἀπαντήσεις του, ἃς σχεδὸν πάσας διατηρῶ ἐν τοῖς κατ' οἶκον ἐγγράφοις μου, καὶ ἐν αἷς δ' ὡς ἐπίμονος ἀγγλό-

φρων ὑπὸ τῶν πολλῶν θεωρούμενος πολιτικός οὗτος ἀνὴρ πολλάκις κατὰ τῆς Ἀγγλίας μοι ἔγραφεν, ὅσαςκις προσέκρουεν ἐκεῖ εἰς ἀδίκους ἐκτιμήσεις τῶν περιστάσεων τῆς πατρίδος.

Πρὸς τὸν κ. Τρικούπην λοιπὸν ἀπηύθυνα τῇ 22 Ἰουλίου γαλλιστὶ ὑπόμνημα ἐμπιστευτικόν, περιλαμβάνον ἐν περιλήψει πάσας τὰς πληροφορίες περὶ τῆς ἐσωτερικῆς καταστάσεως καὶ τῆς προόδου τῆς Ἑλλάδος, ὥς ἐζήτησα καὶ συνέλεξα παρὰ πάντων τῶν ὑπουργείων, ἵνα ἐξ αὐτῶν ἀρύηται εἴ τι ἐνόμιζε δυνάμενον νὰ φωτίσῃ ὡς πρὸς τὴν ἐλευθέραν Ἑλλάδα τοὺς ἔχοντας τότε εἰς χεῖράς τινων τὴν στάθμην τῆς τύχης τῶν λαῶν τῆς Ἀνατολῆς.

Ἐπειδὴ δὲ τὸν κανονισμὸν τῶν δανείων ἐθεώρουν ὡς ἐν τῶν προϋργιαιτάτων ἔργων τῆς κυβερνήσεως ἧς μετεῖχον, διὰ τοῦτο ἐπόμενον ἦν διὰ τὰς περὶ αὐτῶν ἐνεργείας νὰ στηρίζωμαι πρὸ παντὸς ἐπὶ τῆς συνδρομῆς τοῦ ἐπὶ τῶν Οἰκονομικῶν συναδέλφου μου.

Ἀλλὰ ταχέως ἐνόησα ὅτι ἐκεῖθεν ἐλάχιστά εἶχον νὰ περιμένω. Τὴν θέσιν ταύτην κατεῖχε τότε ὁ γέρων Κοντόσταυλος, Χῖος, ἐκ τῶν ποτὲ ἐν Λονδίνῳ ἀποκατεστημένων ἐμπόρων, ἀνὴρ ἀκεραίου μὲν χαρακτῆρος, ἀλλὰ πασῶν τῶν λοιπῶν ιδιοτήτων καὶ πασῶν τῶν γνώσεων ἐστερημένος ὅσαι ἀπαιτοῦνται δι' ὑπουργὸν κλάδου τοσοῦτον σπουδαίου, ὅσαι μάλιστα ἀπητοῦντο κατ' ἐκείνας τὰς περιστάσεις. Τοῦτο μετ' ἀνησυχίας παρετήρησα εἰς τὰ ὑπουργικὰ ἡμῶν συμβούλια, ὅτε οἰκονομικὰ μέτρα συνεζητοῦντο, καὶ ἄλλοι μὲν τῶν συναδέλφων μου ὀλίγον εἰς αὐτὰ ἐνεβάθυνον ἢ μετεῖχον τῶν συζητήσεων, ὡς ὁ ἐπὶ τῶν ναυτικῶν κ. Μιαούλης, εἰδικῶς ἀσχολούμενος εἰς τὸ νὰ κατασκευάζῃ ἐν σιωπῇ πυραμίδας ἐκ χάρτου, ἀλλ' ὁ ἥκιστα φαινόμενος ὅτι ἐνόει τὰ συζητούμενα ἢ ἔχων τι νὰ προτείνῃ ἢ νὰ παρατηρήσῃ ἦν ὁ ἐπὶ τῶν Οἰκονομικῶν ὑπουργός.

Τοῦτο, καὶ ἐν γένει μὲν ἐπιβλαβὲς εἰς τὴν καθόλου διοίκησιν, ἰδίως ἠπείλει νὰ παραλύσῃ πάσας τὰς ἐνεργείας μου περὶ τῆς πρωτίστης υποθέσεως ἐφ' ἧς ἤλπιζον νὰ στηρίξω τὴν ἀνάκυψιν τῆς ὑπολήψεως τῆς Ἑλλάδος. Δὲν ἐνόμισα ἐπομένως ὅσον καὶ ἂν μ' ἐλύπει ὅτι δικαιοῦμαι νὰ τὸ ἀποσιωπήσω πρὸς τὴν Βασιλίσσαν,

καὶ τῆς κατέδειξα τὴν ἀνάγκην ἐκλογῆς ὑπουργοῦ τῶν Οἰκονομικῶν δραστηριωτέρου καὶ ἐμπειροτέρου.

Αἱ παρατηρήσεις μου εὗρον ἤδη πεπεισμένην τὴν Α. Μ. καὶ ἄνευ δισταγμοῦ ἤρξατο συζητοῦσα περὶ τοῦ ἀντικαταστάτου. Ὅτε δ' ἐζήτησε καὶ τὴν γνώμην μου, εἶπον ὅτι δύο μόνον ἄνδρας γνωρίζω ἐν Ἑλλάδι κεκτημένους τὰς δεούσας γνώσεις ἵνα καθέξωσιν ἐπαξίως τὴν θέσιν ταύτην: εἰσὶ δ' οὗτοι ὁ Σιλήβεργος, αὐτοδίδακτος μὲν, ἀλλ' ἀξιολόγους δι' ἀπαραμίλλου ἐπιμελείας κτησάμενος θεωρητικὰς γνώσεις, καὶ ὁ ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ καθηγητῆς τῆς πολιτικῆς οἰκονομίας Ἰωάννης Α. Σοῦτσος. Ὁ πρῶτος ὅμως ἦν δυστυχῶς πρὸ καιροῦ κλινήρης καὶ παράλυτος, ἐξ ἀσθενείας, ἐξ ἧς καὶ μέχρι τέλους ἀπέθανεν, ὥστε μόνον τὸν δεύτερον ἐδυνάμην νὰ συστήσω ἐν πεποιθήσει.

Παρ' ἐλπίδα ὅμως ἀπήντησα ἀντίστασιν λίαν ἐπίμονον, ὥστε ἠναγκάσθην νὰ εἰπῶ τῇ Βασιλίᾳ ὅτι διαβλέπω τὸν λόγον αὐτῆς, ὅτι δηλ. ἡ Α. Μ. ἤξεύρουσα τὸν κ. Σοῦτσον, Φαναριώτην, ὡς καὶ ἐμέ, θεωρεῖ οὐχὶ φρόνιμον νὰ περιέχῃ ὅσω Φαναριώτας τὸ Ὑπουργεῖον. Προσέθηκα ὅμως ὅτι ἐπειδὴ ἐν γένει μὲν τὰ οἰκονομικὰ εἰσὶ τὸ νεῦρον πάσης διοικήσεως, ἰδίως δ' ἐν ταῖς παρούσαις περιστάσεσι τὸ κυριώτερον ζήτημα ὃ ὤφειλε νὰ μᾶς ἀπασχολήσῃ ἦν τὸ τοῦ κανονισμοῦ τῶν Εὐρωπαϊκῶν χρεῶν, βάσις ὃν τῆς πίστεως καὶ εὐημερίας τῆς πατρίδος, προτείνω νὰ διορισθῇ μὲν ὁ κ. Ἰ. Σοῦτσος εἰς τὸ σπουδαῖον ἐκεῖνο ὑπουργεῖον, ἀντ' ἐμοῦ δὲ νὰ κληθῇ ἄλλος τις εἰς τὸ τῶν ἐξωτερικῶν, μὴ ἔχον τὰς αὐτὰς δυσχερείας, ἀφ' οὗ αἱ σχέσεις μετὰ τῶν Δυνάμεων εἶχον ἤδη ἐξομαλυνθῇ, οὐδ' ἀπαιτοῦν εἰς ἴσον βαθμὸν εἰδικὰς γνώσεις.

Ἄλλ' ἡ Βασιλίςσα δὲν ἤθελεν οὐδὲ καὶ ν' ἀκούσῃ τοιαύτην πρότασιν, καὶ μοὶ εἶπεν πᾶν ἄλλο νὰ ἐπινοήσω.

Τότε ἀνταπήντησα εἰς τὴν Α. Μ. ὅτι ἀφ' οὗ οὕτως ἀδύνατον καθίσταται νὰ προταχθῇ τοῦ Ὑπουργείου τῶν Οἰκονομικῶν ἀνὴρ ἐπιστήμων, πρέπει καὶ νὰ ζητηθῇ μεταξὺ τῶν μὴ τοιούτων ἀνήρ τις νοήμων καὶ δραστήριος, ὅστις ἔστω καὶ ὑπ' ἄλλων χειραγω-

γούμενος νὰ ἐργασθῇ τελεσφόρως εἰς τε τὴν τῶν δανείων ὑπόθεσιν, καὶ ἐν γένει εἰς τὴν ἀναμόρφωσιν τῶν οἰκονομικῶν παρ' ἡμῖν, ἥς ἔνευ ἡ Ἑλλάς δὲν ἐδύνατο ν' ἀπαλλαγῇ τῆς διοικητικῆς καχε-
ξίας. Καὶ πρὸς τοῦτο πληρέστατα καὶ ἡ Βασίλισσα συμφωνοῦσα
ἐδιέταξε νὰ σκεφθῶ καὶ τῇ προτείνω ὅν τινα θεωρῶ ὡς τὸν ἱκα-
νωτέρον διὰ τὴν ὑπηρεσίαν ταύτην.

— Προκειμένου, ἀπήντησα τότε γελῶν, περὶ τοῦ ἱκανωτέρου με-
ταξὺ τῶν ἀνικάνων, δηλαδὴ μεταξὺ τῶν μὴ κεκτημένων τὰς ἀναγ-
καίας γνώσεις, τὸ στάδιον ἐστὶν εὐρὺ καὶ ἡ ἐκλογὴ ὁπωσοῦν αὐ-
θαίρετος. Ἐν τούτοις μοὶ ἐπῆλθεν εἰς τὸν νοῦν νέος τις ἐκ τῶν πο-
λιτευομένων, ὁ ἀρτίως ἐκλεχθεὶς πρόεδρος τῆς Βουλῆς Ἀλέξανδρος
Κουμουνδοῦρος, ὅστις ἐν τῷ Ἑλληνικῷ Πανεπιστημίῳ τὰ νομικὰ
σπουδάσας, καὶ τὸ δικηγορικὸν ἐπάγγελμα ἐν Καλάμαις μετερχό-
μενος, εἶχεν ἀναδειχθῇ ἐπ' ἐσχάτων Βουλευτῆς, διότι ἦν υἱὸς ἐπι-
σῆμου οἰκογενείας τῆς Πελοποννήσου, τῆς ἐπὶ Τούρκων ἡγεμονευ-
ούσης τῆς Μάνης, εἶχε δ' ἀμέσως ἐκλεχθῇ καὶ πρόεδρος τῆς Βου-
λῆς, καὶ δι' αὐτὸ τοῦτο καὶ διότι τότε ἐτεῖ ἐπεκράτει τὸ ἔθος, λεί-
ψανον τῆς ἀρχαίας ἐθνικῆς καταταξέως, ἀνὰ πᾶσαν σύνοδον νὰ
χρηγῇται ἐναλλάξ ἡ προεδρεία εἰς Ἑτεροελλαδίτην, εἰς Πελο-
ποννήσιον καὶ εἰς Νησιώτην· τότε δ' ἦν ἡ σειρά τῆς Πελοποννή-
σου. Ἐν αὐτῷ εἶπον ὅτι ἀφ' ὅτου ἡ Βουλὴ συνεδριάζει παρετή-
ρητα πολλὴν ὀρθότητα νοῦ, ταχύτητα ἀντιλήψεως καὶ ἐπιδεξιό-
τητα, πρὸς δὲ τούτοις καὶ εὐθύτητα ἀρχῶν, ὥστε μοὶ ἐφαίνετο με-
ταξὺ τῶν ἐπιστημονικῆς θεωρίας στερουμένων ὁ Κουμουνδοῦρος εἰς
τῶν καταλληλοτέρων διὰ τὴν προκειμένην ἐκλογὴν.

Ἡ πρότασις αὕτη εἴλχυσε τὴν προσοχὴν τῆς Βασιλίσσης, καί,
μετὰ βραχείας σκέψεις, μοὶ ἔδωκε τὴν ἐντολὴν νὰ παρατηρήσω
κατὰ τὰς ἐπομένας ἡμέρας προσεκτικῶς τὸν ἄνδρα ὑπὸ τὴν προ-
κειμένην ἔποψιν, καὶ νὰ τῇ ἀναφέρω τὸ ἀποτέλεσμα.

Τοῦτο καὶ ἔπραξα, εἰς τὰς συνεδριάσεις τῆς Βουλῆς τὴν προσο-
χὴν μου ἐφιστῶν εἰς τὴν συμπεριφορὰν τοῦ προέδρου καὶ ἐσπεύδαζον
κατὰ τὸ ἐνὸν αὐτόν, καὶ τὸν τρόπον καθ' ὃν διηύθυνε τὰς συζητή-

σεις, καὶ ἰδιαιτέρως συνδιαλεγόμενος μετ' αὐτοῦ περὶ τῶν παρουσιαζομένων ὑποθέσεων· ὥστε μετὰ τρεῖς ἢ τέσσαρας ἡμέρας ἐδυνήθη ν' ἀναφέρω εἰς τὴν Βασίλισσαν ὅτι αἱ νέαι μου ἔρευναι ἐπεκύρωσαν καὶ ἐνίσχυσαν τὴν πρώτην μου γνώμην. Οὕτως ἀπεφασίσθη ὁριστικῶς τοῦ κ. Κουμουνδούρου ὁ διορισμός.

Τὴν ἐπιούσαν δέ, ὅτε πάντα ταῦτα διετέλουν τοῖς πασιν ἄγνωστα, εἰς τὴν Βουλὴν εὗρον ἓνα τῶν ἀντιπολιτευομένων Βουλευτῶν, τὸν κ. Καλαμογδάρτην, ἀπὸ τοῦ βήματος αὐστηρῶς κατὰφερόμενον κατὰ τοῦ τότε ὑπουργοῦ τῶν Οἰκονομικῶν. Ἐν μέσῳ δὲ τῶν δραστηριωτέρων τοῦ ἐπιθέσεων, τῷ ἔνευσα νὰ διακόψῃ τὸν λόγον καὶ ἔλθῃ πρὸς ἐμέ. Ἐπειδὴ δ' ἐξηκολούθει, τῷ ἔνευσα καὶ ἐκ δευτέρου, καὶ τότε ἐκπληττόμενος ὅτι ὑπουργὸς οὕτω προσεφέρετο πρὸς ῥήτορα τῆς ἀντιπολιτεύσεως, οὐχ ἥττον κατῆλθε τοῦ βήματος, μὲ ἐπλησίασε, καθήμενον εἰς τὴν θέσιν τῶν ὑπουργῶν, ὑπ' αὐτὸ τὸ βῆμα σχεδόν, καὶ μ' ἠρώτησε διατί τὸν διακόπτω καὶ τί τὸν θέλω.

— Θέλω, τῷ εἶπον, ν' ἀφήσῃς τὴν ῥητορείαν σου καὶ νὰ ὑπάγῃς νὰ καθήσῃς εἰς τὴν θέσιν σου.

— Μὲ συγχωρεῖτε, Κύριε Ὑπουργέ, ἀπήντησε. Τὴν διαγωγὴν τοῦ ὑπουργοῦ τῶν Οἰκονομικῶν δὲν δυνάμεθα νὰ τὴν ἀνεχθῶμεν, καὶ καθήκον ἐστὶ καὶ δικαίωμα ἡμῶν τῶν ἀντιπολιτευομένων νὰ ἐξελέγχωμεν τὰ κακῶς ἔχοντα ἐν τῇ κυβερνήσει.

— Ἡξεύρω, τῷ εἶπον, καὶ τὰ καθήκοντα καὶ τὰ δικαιώματά σας. Ἀλλ' ὅσον ἀντιπολιτευόμενος καὶ ἂν ᾔσαι, ἂν ἔχῃς τινὰ ἐμπιστοσύνην εἰς ἐμέ καὶ πεποίθησιν εἰς τοὺς λόγους μου, ἄφες τὸν λόγον σου ὅπου τὸν διέκοψας, καὶ ἐπίστρεψον εἰς τὴν θέσιν σου.

Τὴν κεφαλὴν κινῶν, καὶ ἐπαναλαμβάνων ὅτι δὲν μ' ἐννοεῖ, ἔπραξεν ὅμως ὁ κ. Καλαμογδάρτης ὡς ἀπήτησα παρ' αὐτοῦ καὶ ἐδήλωσεν εἰς τὸν πρόεδρον ὅτι παραιτεῖται τοῦ λόγου.

Τὴν δ' ἐπαύριον 2 Ἰουλίου, εἰς τὴν συνεδρίαν, ἦλθε πάλιν πρὸς με ὁ αὐτὸς Βουλευτὴς καὶ μοι εἶπεν ὅτι ἂν χθὲς ἐσίγησεν εἰς τὴν προτροπὴν μου χωρὶς νὰ τὴν ἐννοήσῃ, σήμερον ὅμως θέλει ἐξακολουθήσῃ τὴν ὁμιλίαν του.

— Σοὶ ἐπαναλαμβάνω, τῷ εἶπον, νὰ ὑπάγῃς νὰ καθήσῃς εἰς τὴν θέσιν σου.

— Ἀλλὰ, Κύριε ὑπουργέ, σὰς συμφέρει τοῦτο, μοὶ ἀπήντησεν. Ἐγὼ ὅμως ἀνήκω εἰς τὴν ἀντιπολίτευσιν.

— Κύριε Καλαμογδάρτη, τῷ ἀνταπήντησα, οὕτω μὲ γνωρίζεις; Σοὶ ἐπαναλαμβάνω ν' ἀφήσῃς τὸν λόγον καὶ νὰ μείνῃς σιωπῶν εἰς τὴν θέσιν σου.

Καὶ τότε δὲ πάλιν ὑπήκουσεν ἐν ἀπορίᾳ αὐθις σείων τὴν κεφαλὴν, διότι εἶχε τὴν πεποίθησιν ὅτι, εἰ καὶ εἰς ἀντίθετον ἀνῆκον στρατόπεδον, εἰς οὐδὲν μὴ ἐντιμον ἢ ἀνοίκειον ἤθελον τὸν προτρέψει.

Μόλις δ' εἶχε πρό τινων λεπτῶν μακρυνθῇ ἀπ' ἐμοῦ, καὶ εἰς τὴν αἴθουσαν τῆς Βουλῆς εἰσῆλθεν ὁ ὑπουργὸς τῶν Ναυτικῶν κ. Μιασύλης, καὶ ἀναβὰς εἰς τὸ βῆμα, εἶπεν ὅτι, ἀσθενοῦντος, ἡ, δὲν ἐνθυμοῦμαι, κωλυσμένῳ τοῦ προέδρου κ. Βαύλγαρη, παρηγγέλθη νὰ ἀναγνώσῃ τὸ Βασιλικὸν διάταγμα ὃ εἶχεν ἀνὰ χειρας, ἐλέγετο δὲ ἐν αὐτῷ ὅτι, παραιτηθέντος τοῦ κ. Κοντοσταύλου, ὑπουργοῦ τῶν Οἰκονομικῶν διωρίσθη ὁ κ. Κουμουνοῦρος.

Τότε δ' ἐπανῆλθε πρὸς ἐμὲ ὁ κ. Καλαμογδάρτης, καὶ σφίγγας μετὴν χεῖρα, μοὶ εἶπεν ὅτι τώρα μ' ἐννοεῖ καὶ μοὶ ἐξέφρασε βαθεῖαν εὐγνωμοσύνην.

Ὅτε δέ, ἀμέσως μετὰ τὴν ὀρκοδοσίαν του, ἦλθεν ὁ κ. Κουμουνοῦρος εἰς ἐπίσκεψίν μου, τῷ εἶπον ὅτι τὴν ἐκλογὴν του εἰς ἐμὲ ὀφείλει, ὡς δύναται νὰ πληροφορηθῇ παρ' αὐτῆς τῆς Βασιλίσσης, ἀλλ' ὅτι μόνον ἀφ' οὗ ἐτέρα μου πρότασις ὑπὲρ ἀνδρὸς ἐπιστήμονος ὀριστικῶς ἀπερρίφθη, τότε ἐπρότεινα αὐτόν, διότι τῷ ἀνεγνώριζον πλεονεκτήματα ὧν ἐστερεῖτο ὁ προκάτοχός του. Ἐπομένως προσέθηκα ὅτι ἔχω τὸ δικαίωμα τοῦ νὰ τὸν προτρέψω καὶ νὰ ἐλπίσω ὅτι δὲν θέλει παρалаίψει νὰ πράξῃ πᾶν τὸ ἐφ' ἑαυτῷ ἵνα δειχθῇ ἄξιος τῆς θέσεως εἰς ἣν ἀνεβιβάσθη. Τῷ ὑπέδειξα δ' ὅτι πλὴν τῆς τῶν δανείων ρυθμίσεως, ἡ πρώτη ἀνάγκη πρὸς τὴν οἰκονομικὴν ἀναμόρφωσιν τῆς Ἑλλάδος ἦν ἡ τῆς μεταρρύθμισεως τοῦ φορολογικοῦ συστήματος, δι' ἣν, πρὸς συμπλήρωσιν τῆς ἐπαρχιακῆς πεί-

ρας του, ὀρθῶς ἤθελε πράξει νὰ ἐπικαλεσθῇ καὶ τὰς θεωρητικὰς γνώσεις τοῦ παρ' ἐμοῦ πρώτου προταθέντος, καὶ ἱκανοῦ ἵνα χειραγωγήσῃ αὐτὸν κ. Σούτσου.

Ὁ κ. Κουμουνδοῦρος οὐδὲ στιγμὴν ἐδίστασε, καὶ μὲ παρεκάλεσε νὰ εἰδοποιήσω τὸν καθηγητὴν Κον Σοῦτσον νὰ ἔλθῃ τὴν ἐπαύριον εἰς τὰς 2 μ. μ. εἰς τὸ ὑπουργεῖον τῶν ἐξωτερικῶν, ὅπου παρόντος καὶ ἐμοῦ ἐπὶ τρεῖς ὥρας συνεζητήθη καὶ ἐμελετήθη τὸ σπουδαῖον τοῦτο ἀντικείμενον, καὶ μετὰ θαυμασμοῦ ἐβλεπον τὴν ἀγχίνοιαν καὶ ἐτοιμότητα μεθ' ἧς ὁ νέος συνάδελφός μου ἀντελαμβάνετο τῶν ἀναπτύξεων τοῦ κ. Σούτσου, καὶ πόσον τὰ πρόσφορα ἀντιπαρετῆρει, τὰς καταλλήλους διασαφήσεις ζητῶν.

Ἀφ' οὗ δὲ καὶ τὴν ἐπιούσαν ἐπανελήφθη ἡ τρίωρος πάλιν συνέντευξις, ὁ κ. Κουμουνδοῦρος εἶχε πληρέστατα κατανοήσει καὶ χωνεύσει τὸ ἀντικείμενον ὃ ἐκτοτε παρεδέξατο ὡς βάσιν τοῦ οἰκονομικοῦ του συστήματος, ἐξ ἐξωτερικῶν ὁμῶς περιστάσεων καὶ ἀντιδράσεων κωλυθεὶς νὰ ἐκχυρῇ αὐτό ἔσον τυχέως καὶ ἐντελῶς ἐπεθύμει.

11.

Νεαὶ ἐκλογαί.

Καὶ ἡ τότε μὲν σύνοδος τῶν Βουλῶν ἦν ἑκτακτος. Πρὸ τῆς ἀναχωρήσεως δὲ τοῦ Βασιλέως ἀπεφασίσθη ἡ τακτικὴ (δηλ. ἡ πρώτη τῆς Ε' περιόδου) νὰ συγκληθῇ διὰ τὴν 30 Ὀκτωβρίου, ἀνεβλήθη δὲ μετέπειτα, διὰ τὴν μὴ ἔγκαιρον ἐπιστροφὴν τοῦ Βασιλέως, ἐπανελθόντος μόνον μετὰ τὰ μέσα τοῦ Νοεμβρίου, εἰς τὴν 7 Δεκεμβρίου. Γνωρίζων ὁ ἐγὼ πῶς αἱ ἐκλογαὶ παρ' ἡμῖν ἐξετελοῦντο, ἐθεώρησα καθήκον νὰ πράξω τὸ ἐπ' ἐμοὶ πρὸς διόρθωσιν τοῦ σπουδαίου τούτου ὡς πρὸς αὐτὰς ἐλαττώματος, τοῦ ὀλεθρίου ἐξασκοῦντος ἐπιρροὴν ἐπὶ τῆς κυβερνήσεως καὶ ἐπὶ τῆς κοινωνίας. Τούτου ἕνεκα, πρὸ τῆς ἀναχωρήσεως τοῦ Βασιλέως ἐπεκαλέσθην μίαν ἡμέ-

τὴν προσοχὴν τῆς Α. Μ. ἐπίσης καὶ τὴν τῆς Βασιλίσσης ἐπὶ τοῦ μεγάλου τούτου ζητήματος, καὶ διίσχυρίσθην ὅτι τὸ συμφέρον καὶ τοῦ ἔθνους καὶ τοῦ θρόνου ἀπαιτεῖ ν' ἀποστῇ ἢ τε Α. Μ. καὶ Κυβέρνησις Του ἐντελῶς ἀπὸ πάσης ἐπεμβάσεως εἰς τὰς ἐκλογάς.

— Βίαν, μοὶ εἶπεν ὁ Βασιλεὺς, καὶ παράνομον ἐνέργειαν, ἐννοεῖται ὅτι ἐντελῶς ἀποκρούω· ἀλλὰ φρονῶ ὅτι δὲν ὑπερπηδῶ τὰ δικαιώματά μου, οὐδ' ἡ κυβέρνησις τὰ ἐαυτῆς, ἂν ἀποδείξωμεν, ὡς οἱ ἄλλοι, τίνα καὶ ἡμεῖς φρονοῦμεν καταλληλότετον ἵνα ἐκλεχθῇ.

— Οἱ ἄλλοι, ἀπήντησα, οὓς ἀναφέρει ἡ Ὑ. Μ. εἰςὶ κομματάρχαι, ἡ δὲ Ὑ. Μ. ἴσταται ὑπεράνω πάντων τῶν κομμάτων, οὐδὲ δύναται νὰ ἡττηθῇ, ὡς ἐκεῖνοι, ὅταν ἀποτυγχάνωσι.

— Καὶ τί λοιπόν ; παρενέβη ὀρμητικῶς ἡ Βασίλισσα, θέλετε νὰ βλέπωμεν ἀδιαφόρως τοὺς κακοὺς, τοὺς καταχραστάς, τοὺς ἀναξίους ἐκλεγομένους ; καὶ δὲν πρέπει νὰ ἐκτιμῶμεν καὶ νὰ φωτίζωμεν τὸν λαόν ;

Καὶ πιστεύετε, Μεγαλειότης, ἐτόλμησα ν' ἀπαντήσω, ὅτι εἰσθε εἰς θέσιν νὰ διακρίνητε μεταξὺ τῶν ὑψηλῶν σας τοὺς καλοὺς ἐκ τῶν κακῶν ; Μὴ μοὶ τὸ προσάψετε ὡς αὐθάδειαν ἂν σᾶς εἰπῶ ὅτι τοῦτο δύνασθε ἥκιστα παντὸς ἄλλου, διότι εἰς τὴν αὐλὴν οἱ ἄνθρωποι προσέρχονται τὸ πλεῖστον ὑπὸ προσωπίδα, καὶ πολλάκις οἱ κρείττονες φαινόμενοι εἰσὶν οἱ δεξιώτερον κολακεύοντες, οὕτως ὥστε νὰ σᾶς ἀπατῶσι, καὶ νὰ τοὺς ἐκλαμβάνητε ὡς εἰλικρινεῖς. Διατί νὰ ἐπιφορτίζησθε εὐθύνην ἣτις δὲν σᾶς ἀνήκει ; Διατί νὰ χορηγῇτε τὸ δικαίωμα εἰς δυσμενεῖς μεμψιμοιρίας, εἰς Βασιλικὴν ἀποδιδόντων ἐπέμβασιν εἴ τι κρίνουσιν ὡς κακὸν καὶ ἐπιβλαβές.

Ὁ Βασιλεὺς ἐφαίνετο συνωφρυνόμενος καὶ βαθέως σκεπτόμενος.

— Δίκαιον ἔχετε ἴσως, εἶπε τέλος, ὅτι ἡ Αὐλὴ δὲν πρέπει νὰ ἐπεμβᾷν, καὶ θέλω παραγγεῖλει τοῖς Αὐλικοῖς ν' ἀπέχωσι πάσης ἀναμίξεως. Ἀλλὰ δὲν δύναται τὸ αὐτὸ ν' ἀπαιτηθῇ καὶ παρὰ τῆς Κυβερνήσεως. Ἐκείνη ἔχει χαρακτῆρά κομματάρχου, καὶ ἐπομένως τὸ δικαίωμα νὰ καταδείξῃ τοῖς φίλοις τὸν ἐαυτῆς ὑποψήφιον.

— Καὶ νὰ τὸν ἐπιβάλη; ἠρώτησα ἐγώ.

— Τοῦτο ὄχι, ἀπεκρίθη ὁ Βασιλεὺς.

— Τότε, Μεγαλειότατε, εἶπον, ἀπαγορεύσατε αὐστηρῶς εἰς τὸ ὑπουργεῖόν σας, ἐὰν θέσῃ ὑποψηφίους, ὅπερ ἤδη καθ' ἑαυτὸ ἐστὶ σχεδὸν ἐπέμβασις, τοῦλάχιστον ν' ἀποστῇ οἰασομένη χρησεως τῆς ἡν κέκτηται ὑλικῆς ἐξουσίας καὶ δυνάμεως ἵνα τοὺς ἐπιβάλη, διότι ἄλλως ἐστὶ μᾶλλον ἢ πιθανὸν ὅτι καὶ αὐτὴν τὴν βίαν θὰ μεταχειρισθῇ ὡς πάντοτε, καίτοι, ὡς πάντοτε, τὸ ἐναντίον διῆσχυρίζομενον, καὶ θὰ ἐξεγείρῃ τὴν ἀγανάκτησιν τοῦ λαοῦ, ἢ ἔστω καὶ ἐνὸς μέρους αὐτοῦ, τῆς ἀποτυχούσης μερίδος, κορυφουμένην μέχρι τοῦ θρόνου. Ἐχετε δὲ καὶ τινὰ ἐγγύησιν ὅτι ὡς ὑποψήφιοι θὰ τεθῶσι πάντες οἱ τὰ ἄριστα τῇ πατρίδι ἐγγυώμενοι, καὶ οὐχὶ οἱ ὑποσχόμενοι εἰς τοὺς μὲν ἢ τοὺς δὲ τῶν ὑπουργῶν τυφλὴν ὑποστήριξιν, ἧς τίς κωλύει νὰ γίνῃ ποτὲ χρήσις, ἂν ἤθελον αἱ σχέσεις μεταβληθῇ, καὶ κατ' αὐτῆς τῆς Βασιλείας; Ὁ λαὸς ἔχει τὸ δικαίωμα τοῦ ἐκλέγειν ἐλευθέρως τοὺς ἀντιπροσώπους του. Ἄφετε αὐτῷ τὴν πλήρη εὐθύνην τῆς ἐκλογῆς, καὶ ὡς ἔχῃ αὐτὸν μόνον νὰ αἰτιᾶται ἂν οἱ ἐκλεκτοὶ του δὲν ἀνταπεκρίνοντο μέχρι τέλους πολὺ εἰς τὰς προσδοκίας του. Ἐπειτα, προσέθηκα, ἀπὸ τσοῦτων ἐτῶν ἐφαρμοζομένου τοῦ συστήματος τῆς ὑπουργικῆς ἐπεμβάσεως, ἐδρέψατε ποτὲ οὐς προσεδοκᾶτε ἀγαθοὺς ἀπ' αὐτοῦ καρπούς; Εἶδετε τοὺς ἀρίστους ἐρχομένους εἰς τὴν Βουλὴν, καὶ μειωθεῖσας τὰς ῥαδιουργίας τῆς φιλαρχίας; Καὶ περὶ τῶν ὑπουργῶν σας αὐτῶν, περὶ ἡμῶν, ἤξεύρετε, ἢ ἠμπορεῖτε νὰ μάθητε, ἂν δὲν μείνωσιν αἱ ἐκλογαὶ πραγματικῶς ἐλεύθεραι, κατὰ πόσον εἴμεθα δημοτικοί, ἂν διατηρῶν ἡμεῖς εἰς τὴν ἐξουσίαν δὲν δυσαρεστῇτε τὴν ἐθνικὴν πλειονοψηφίαν, ἢ ἄλλως τε ἐντελῶς ἀδυνατεῖτε νὰ γνωρίσητε ἄνευ ἐκλογῶν εἰλικρινῶς ἐλευθέρων, καὶ δεδολιευμένην πάντοτε διαβλέπετε διὰ τῶν ἐπιβαλλομένων ὑπὸ τοῦ ὑπουργείου! Ἐξεύρετε τί ἡμεῖς θέλομεν, ὄχι τί θέλει τὸ ἔθνος.

Καὶ ἄλλα πολλὰ εἶπον ἐπιχειρήματα πρὸς τὸν αὐτὸν σκοπὸν, καὶ τσιαύτη ἦν ἡ πεποίθησίς μου, ὥστε καὶ εἰς παρακλήσεις προέ-

βην. Τέλος ἐπείσθησαν οἱ Βασιλεῖς, καὶ μοὶ ὑπεσχέθησαν ὅτι οὐ μόνον οἱ ἴδιοι καὶ ἐν γένει ἡ Αὐλὴ θέλουσιν ἀπόσχει πάσης εἰς τὰς ἐκλογὰς ἀναμίξεως, ἀλλὰ καὶ εἰς τὸ ὑπουργεῖον θέλουσιν ἀπαγορεύσει καὶ πᾶσαν ὑλικὴν ἐπέμβασιν.

Καὶ ἐχάρην μὲν διὰ τοῦτο μεγάλως, θεωρήσας αὐτὸ ὡς ἀληθῆ ῥοπὴν τῶν δημοσίων πραγμάτων καὶ τροπὴν τῆς βασιλικῆς πορείας ἐπὶ τὰ κρείττω. Ἀλλὰ γνωρίζων τὰ πρόσωπα καὶ τὰ πράγματα, ἐπέμεινα εἰπὼν ὅτι ἡ βασιλικὴ αὕτη ἀπόφασις δὲν ἤρκει οὐδὲ αὐτὴ ἀκόμῃ καὶ ὅτι ἡ ἐφαρμογὴ αὐτῆς ἔσται τὸ δυσχερέστερον, διότι πέπεισμαι ὅτι ἐν λόγοις μὲν ὁ Βασιλεὺς θ' ἀπαιτήσῃ πᾶσαν εὐπείθειαν εἰς τὰς διαταγὰς του, τὰ ἔργα ὅμως προφανῶς ἢ μυστικῶς ὀλίγον θ' ἀνταποκρίνονται εἰς τοὺς λόγους. Προέτρεψα ἐπομένως καὶ παρεκάλεσα νὰ συγκαλέσῃ ὁ Βασιλεὺς ὁλόκληρον τὸ ὑπουργικὸν Συμβούλιον παρ' ἑαυτῷ, καὶ προεδρεύσας αὐτοῦ, ν' ἀπαιτήσῃ ἐντόνως, καὶ ὡς ἀδιάσειστον θέλησίν του, τὴν ἀπὸ πάσης ἐπεμβάσεως ἀποχὴν, καὶ τὴν ἐκδοσὴν ῥητῶν καὶ αὐστηρῶν διαταγῶν πρὸς πᾶσας τὰς ἀρχὰς ἵνα ἀπόσχωσι καὶ αὐταὶ ὑπ' εὐθύνην τῶν.

Τῷ ὄντι δὲ τὴν ἐπαύριον συνεκλήθημεν οἱ ὑπουργοὶ πάντες εἰς τ' ἀνάκτορα, καὶ ὁ Βασιλεὺς προκαθεσθὲς μετὰ βραχὺ προοίμιον διέταξε τὴν οὐδὲ κατ' ἐλάχιστον ἐπέμβασιν τῆς κυβερνήσεως εἰς τὰς ἐκλογὰς.

— Βεβαίως, Μεγαλειότατε, εἶπεν ὁ κ. πρωθυπουργὸς τρίβων τὰς χεῖράς του ὡς συνείθιζε, καὶ ὑπόδρα τοξεύων τὸ ὀξύ βλέμμα του, θὰ ἐκτελεσθῶσιν αἱ διαταγαὶ τῆς Υ. Μ. Ποτὲ δὲν εἵχομεν τὸν σκοπὸν νὰ ἐπεμβῶμεν, οὐδ' ἐπενέβημεν ποτὲ εἰς τὰς ἐκλογὰς.

Τότε καὶ ἐγὼ ἠτένισα τὸν Βασιλέα, ὅστις ἐννοήσας τὸ βλέμμα μου, ἐπανέλαβεν εἰπὼν μετὰ σοβαρᾶς ἐπιμονῆς, ὅτι οὐ μόνον νὰ μὴ ἐπεμβῶσιν ὅπως ὅήποτε ἐπιθυμεῖ, ἀλλὰ καὶ δι' ἐγκυκλίων νὰ ἐξηγήσωσιν εἰς πάντας τοὺς ἐν ταῖς ἐπαρχίαις ὑπαλλήλους παντὸς κλάδου, ὅτι αὐστηρὰ θέλησις καὶ τῆς κυβερνήσεως καὶ τοῦ Βασιλέως ἐστὶν ἡ θρησκευτικὴ ἀποχὴ ἀπὸ πάσης ἀναμίξεως εἰς τὰς ἐκλογὰς, πλὴν τῆς τηρήσεως τῆς τάξεως.

"Οτε δ' ἐξήλθομεν τῆς βασιλικῆς αἰθούσης, ὁ κ. πρωθυπουργὸς μᾶς ἐξέφραζε τὴν ἐκπληξίν του, λέγων ὅτι δὲν ἐνόει πῶς εἰς τὴν Α. Μ. ἐπῆλθεν ἡ ἰδέα ἣν μᾶς ἐξέφρασεν, ἀφ' οὗ βέβαιον ἦτον ὅτι τὸ ὑπουργεῖον οὐδεμίαν πρόθεσιν ἐπεμβάσεως εἶχε.

— Τόσον τὸ καλῆτερον, εἶπον ἐγώ, ὅτι ἤδη γνωρίζομεν καὶ τὴν πρόθεσιν τοῦ Βασιλέως συμφωνοῦσαν μετὰ τῆς ἡμετέρας.

Ἄλλὰ τὴν ἐπαύριον τὸ ἐσπέρας ἔλαβον ἀφορμὴν νὰ γνωρίσω ὅτι ὁ κ. Βούλγαρης, ὅστις διεκρίνετο ἐπὶ ὀξυδερκείᾳ, ἐνόει ἡ καὶ ὑπώπτευε περισσότερον ἀφ' ὅ,τι μᾶς ἔλεγε, πόθεν προέκυψε τοῦ Βασιλέως ἡ πρὸς τὸ ὑπουργεῖον ῥητὴ ἐντολή.

Τὸ ὑπουργικὸν συμβούλιον συνήρχετο τότε, τὸ ἐσπέρας, παρὰ τῷ πρωθυπουργῷ, κατοικοῦντι κατ' ἐκείνην τὴν ἐποχὴν εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ ἀρχιεπισκόπου Μισαήλ Ἀποστολίδου ἐπὶ τῆς πλατείας τοῦ Πανεπιστημίου. Ἐκεῖ ἐπορεύθην καὶ τὴν ἐσπέραν ἐκείνην, καὶ ἤμην ὁ πρῶτος ἀφίχθεις, ὡς σχεδὸν πάντοτε μοὶ συνέβαινε, διότι δι' ὅλου μου τοῦ βίου ἐθεώρησα πάντοτε τὴν ἀκρίβειαν τῆς ὥρας εἰς τὰς συνεντεύξεις ὡς καθήκον κοινωνικόν.

Ἡ κλίμαξ, κατὰ τὸ τότε εἰσθός, ἦν ἀφώτιστος· κατὰ τὴν κεφαλὴν δὲ αὐτῆς, ἀπέναντι μὲν ἦν ἡ θύρα τῆς αἰθούσης, ὅπου συνηρχόμεθα, δεξιῶς δὲ ἄλλη μικροτέρα, ἄγουσα εἰς τὸν κοιτῶνα τοῦ κ. Βούλγαρη. Μέχρις αὐτῆς εἶχον φθάσει, ὅτε ἤκουσά τινα ἐν τῷ δωματίῳ μεγαλοφώνως ἀναγινώσκοντα, καὶ ἐν ἄλλοις ἤκουσα αὐτὸ τὸ ὄνομά μου, συνοδευόμενον ὑπὸ προπηλακισμῶν ὡς Φαναριώτου κτλ. καὶ ἀνεγνώρισα συγχρόνως καὶ τὴν φωνήν, ὡς τὴν τοῦ Σακελλαριάδου, δημοσιογράφου τινὸς ἀκολάστου καὶ ὑβριστοῦ, ἐκδίδοντος τότε, προστασία, ὡς ἠγνόουν καὶ ταύτην τὴν στιγμὴν ἐμάνθανον, τοῦ κ. πρωθυπουργοῦ, τὴν «Συνταγματικὴν», ἀληθῶς ῥυπαρογραφίαν. Τὸ δ' εἰς ἐπήκοον τοῦ κ. συναδέλφου μου καὶ προέδρου τοῦ ὑπουργείου ἀναγινωσκόμενον ἦν λίβελλος κατ' ἐμοῦ, διότι, ὡς ἦν πεπεισμένος ὁ κ. Βούλγαρης, εἶχον προτρέψει τὸν Βασιλέα εἰς τὸ μέτρον ἐκεῖνο τὸ περὶ τῶν ἐκλογῶν.

Τὴν θέσιν μου ἠσθάνθην τὴν στιγμὴν ἐκείνην οὐκ ὀλίγον δύσκο-

λον, ἂν ὁ κ. πρωθυπουργὸς ἀνεκάλυπτεν ὅτι ἤκουσα ὅ,τι ἐτεχνάζετο κατ' ἐμοῦ. Διὰ τοῦτο κατέβην πάλιν ἀψοφητὶ ὅλην τὴν κλίμακα, καὶ ἤρχισα ἐκ δευτέρου νὰ τὴν ἀναβαίνω ἰσχυρῶς κροτῶν διὰ τῶν ποδῶν. Καὶ τῷ ὄντι, ὡς προέβλεπον, ἡ φωνὴ ἐσίγησε διὰ μιᾶς, καὶ ἀφ' οὗ εἰσῆλθον εἰς τὴν αἴθουσαν τῶν συνεδριάσεων, μετ' ὀλίγον προσῆλθε διὰ τῆς πλαγίας θύρας καὶ ὁ πρωθυπουργὸς καὶ περιχαρὴς μὲ ὑπεδέχθη, ἐν ᾧ συγχρόνως ἤκουόν τινα (τὸν Σακελλαριάδην) τὴν κλίμακα καταβαίνοντα.

Κατὰ πᾶσαν τὴν ἐσπέραν ἐκείνην οὐδεμίᾳ ὑπόνοια ἐδόθη ὅτι εἰχον ἀκούσει τι τῶν ἀναγνωσθέντων· τὴν δ' ἐπαύριον ἡ «Συνταγματικὴ» ἐδημοσίευσεν ἄρθρον ὑβριστικόν. Τοῦτο δὲ λαβὼν μετ' ἐμοῦ ὅτε ἐπῆγον εἰς τ' Ἀνάκτορα, ἔδειξα αὐτὸ εἰς τοὺς Βασιλεῖς καὶ τοῖς διηγήθη γελῶν τὴν σκηνὴν τῆς προτεραίας, ἥτις καὶ προαπεδείκνυε πόσον δίκαιον εἶχον εἰς τὴν περὶ ἐπεμβάσεως γνώμην μου.

Ἡ Βασίλισσα ὠργίσθη μεγάλως, καὶ ἤθελεν, ἅμα ἔβλεπε τὸν κ. Βούλγαρην, αὐστηρὰς ἐπιπλήξεις νὰ τῷ ἀποστείνη· ἀλλὰ τὴν παρεκάλεσα νὰ μὴ τὸ πράξῃ, οὐδὲ ν' ἀποδείξῃ ὅτι γνωρίζει τι περὶ τῆς ὑποθέσεως, ἵνα μὴ ἐπέλθῃ ματαίως σιχρόνια καὶ σχίσμα ἐν τῷ ὑπουργείῳ. Οὕτω καὶ ἔγεινε, καὶ οὐδέποτε ἔμαθεν ὁ κ. Βούλγαρης ὅτι ἐγνώριζον τὴν συνεργασίαν του μετὰ τοῦ Σακελλαριάδου.

Ἄλλ' αἱ ἡμέραι παρήρχοντο, αἱ ἐκλογαὶ ἐπλησίαζον, καὶ αἱ ὑπὸ τοῦ Βασιλέως ἀπαιτηθεῖσαι ἐγκύκλιοι πάντοτε δὲν ἐξεδίδοντο, εἰ καὶ ἐγώ, ἀνὰ πᾶσαν ἐσπέραν σχεδὸν, εἰς τὸ ὑπουργικὸν συμβούλιον, ἀνεπόλουν καὶ ἀπῆτουν αὐτάς, ὡς ἐκτέλεσιν καθήκοντος ἐπιβληθέντος ἡμῖν ὑπὸ τοῦ Βασιλέως. Ὁ πρῶτος ἐκδούς τὴν ἑαυτοῦ ἦν ὁ ὑπουργὸς τῶν Στρατιωτικῶν, συνταγματάρχης Σμολένσκης, ἀνὴρ ἄδολος καὶ εἰς τὴν ὑπηρεσίαν ἀφωσιωμένος. Μετ' αὐτὸν ἐπῆλθεν ὁ τῆς Ἐκπαιδεύσεως κ. Χριστόπουλος, ὅστις συνετάττετο μετὰ τῶν ἀρχῶν μου. Παρηκολούθησεν ἔπειτα ὁ τῶν Οἰκονομικῶν κ. Κουμουνδοῦρος. Ἄλλ' ὁ τῆς Δικαιοσύνης, οὗ οἱ ὑπάλληλοι ἰσχυρὰν ἐξήσκουν ἐπιρροὴν ἐπὶ τῶν ἐκλογῶν, μοὶ ἀπῆντα πάντοτε δι' ὑπεκφυγῶν. Ἦν δ' οὗτος ὁ κ. Σκαλιστήρης, εἰσαγγελεὺς δευτε-

ρευούσης ἀξίας, ὀφείλων τῷ κ. Βούλγαρη τὴν ἀναδίβασίν του εἰς βαθμὸν ὑπουργοῦ, καὶ ἐξ εὐγνωμοσύνης καὶ ἐλλείψεως πρωτοβουλίας παρ' αὐτοῦ λαμβάνων πᾶσαν ὥσιν καὶ πᾶσαν διεύθυνσιν. Ἀλλὰ καὶ αὐτὸς, κατ' ἐπανειλημμένην βασιλικὴν ἀπαίτησιν, ἦν καὶ αὐθις προῦκάλεσα, ἐξέδωκε τέλος καὶ μᾶς ἀνέγνω τὴν ἐγκύκλιόν του, οὐχὶ μὲν λίαν ἔντονον, ἀλλ' ὅμως ἐπαρκῆ.

Ἔμενε τέλος ὁ πρωθυπουργός, ὅστις ἀνέβαλλε πάντοτε ὑπὸ διαφοροῦς προφάσεις. Ἀλλὰ καὶ ἐκεῖνος τέλος, εἰς τὴν ἐπιμονὴν μου ἐνδούς καὶ εἰς τὰς ῥητάς Βασιλικὰς διαταγὰς, καὶ μὴ φρονῶν συμφέρον νὰ ἐλεγχθῇ ὡς ἐπεμδάσεις διανοούμενος, ἐξέδωκε τέλος ἐπίσης τὴν ἐγκύκλιόν του, τὴν πασῶν σπουδαιοτάτην, διότι πρὸς τὰς διοικητικὰς ἀρχὰς ἀπηυθύνετο, ἀλλὰ συγχρόνως καὶ τὴν πασῶν χλιαρωτάτην, ὡς συνετάχθη.

Ἐχρησίμευσε δὲ καὶ τοιαύτη ὡς ἦτον· διότι πλεῖστοι τῶν διοικητῶν, συναισθανόμενοι ὅτι τὸ ἠθικὸν αὐτῶν καθήκον ἦν νὰ σέβωνται ἐν ταῖς ἐκλογαῖς τὴν θέλησιν τοῦ λαοῦ, καὶ οὐδὲν ἴδιον συμφέρον ἔχοντες διὰ τὸ ἐναντίον, εὐόνοοντο ἐπ' αὐτῆς στηριζόμενοι ν' ἀντιτάττωνται εἰς πλαγίως εἰσηγήσεις καὶ ἀπαιτήσεις παραβάσεως τῶν οὕτως ἐπισήμως αὐτοῖς διαταχθέντων.

Εἰς ἀπόδειξιν δ' ὅτι ὁ κ. Πρωθυπουργός θέν ἐπείθετο ν' ἀποστῇ ἐντελῶς τοῦ συστήματος εἰς ὃ εἶχε πολιτικῶς ἀνατραφῇ, ἀναφέρω ὅτι προκειμένου περὶ τῆς ἐκλογῆς Ἀνδρου, ὅτε ὁ ἐκεῖ διοικητὴς ἔγραφεν ὅτι ὁ ἔχων τὴν μεγίστην πιθανότητα ἐπιτυχίας ἦν ὁ κ. Καίρης, ὁ κ. Βούλγαρης, εὐνοῶν μᾶλλον τὸν ἐξάδελφον τοῦ ὑποψηφίου, Καίρην ἐπίσης καλούμενον, ἐπεθύμει νὰ γίνῃ τις πλαγία ἐνέργεια ὑπὲρ αὐτοῦ· ὅτε δ' ἐγὼ ἀντιπαρετήρουν ὅτι ἡμεῖς ὀφείλομεν καὶ ὑπεσχέθημεν ν' ἀπέχωμεν πάσης πλαγίας ἐνεργείας, ἀπεκρίνετο ὁ κ. Βούλγαρης, τρίβων ὡς συνήθως τὰς χεῖρας, «ὅτι καλὸς εἶναι ὁ κ. Καίρης» (ὁ ἐδικός του), ὥστε ἠναγκάσθην νὰ τῷ εἰπῶ, ὅτι καλὸς εἶναι ἀναμφιβόλως δι' ἡμᾶς, διὰ τοὺς ἐκλογεῖς ὅμως φαίνεται ὅτι καλῆτερος εἶναι ὁ ἐξάδελφος. Οὐχ ἥττον ἰδιαιτέρας σχέσεις ἔχων μετὰ τοῦ ῥηθέντος διοικητοῦ, κατώρθωσε δι'

ἰδιωτικῶν ἐπιστολῶν καὶ διὰ πλαγίων μέσων τὴν ὑπερίσχυσιν τοῦ ἐξαδέλφου ὃν ἐπροτίμα, ὅπερ ἦν βεβαίως ἐπέμβασις παρὰ τὸ ἡμέτερον πρόγραμμά, ἀλλὰ σχεδὸν ἡ μόνη κατὰ πάσας τὰς ἐκλογάς.

Ἐξ ἐναντίας δ' ὁ Νομάρχης Λακωνίας κ. Δημ. Χαραλάμπης, ἀνὴρ χαρακτῆρος ἀνεξαρτήτου, λαβὼν ἰδιαιτέρας ἐπιστολάς τοῦ κ. πρωθυπουργοῦ ὑπὲρ τινος ὑποψηφίου ἐν τῷ νομῷ του, τὸν εἰδοποίησεν ὅτι οὗτος δὲν εἶχε πιθανότητας ἐκλογῆς, διότι ὁ ἀντίπαλος αὐτοῦ ἐξασκεῖ ἀνωτέραν ἐπιρροήν. Ἐπιμένοντος ὅμως τοῦ κ. ὑπουργοῦ, ὁ κ. Νομάρχης ἀπήντησεν ὅτι οὐδὲν δύναται νὰ ἐνεργήσῃ χωρὶς νὰ προσκρούσῃ εἰς τὰ καθήκοντα τῆς ἀμεροληψίας, ἃ καὶ ἡ ὑπουργικὴ ἐγκύκλιος τῷ ἐπιβάλλει· ἐπειδὴ δ' ἐπεπλήχθη ὑπὸ τοῦ ὑπουργοῦ, καὶ λόγος ἐγένετο ὡς καὶ περὶ ἀντικαταστάσεως αὐτοῦ, ἦλθεν ὁ ἴδιος εἰς Ἀθήνας νὰ προσφέρῃ τὴν παραίτησίν του, καὶ παρουσιάσθῃ εἰς τὴν Βασίλισσαν, ἣτις ἐνέκρινε τὴν διαγωγὴν του καὶ τὸν διετήρησε πρὸς οὐ μικρὰν μυστικὴν εὐσαρέσκειαν τοῦ πρωθυπουργοῦ.

Ἐν γένει δὲ τὸ ἀποτέλεσμα τῶν ἐπιμόνων ἐνεργειῶν μου, ἐντόνως ὑποστηριζομένων καὶ ὑπὸ τῆς Αὐλῆς, ὑπῆρξεν ὅτι ποτὲ μέχρι τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, καὶ ποτὲ ἕκτοτε μέχρι τοῦδε, εἰλικρινέστερον ἐκλογαὶ δὲν διεζήχθησαν.

Ἐξελέγην δὲ καὶ ἐγὼ τότε ὑπὸ τοῦ Πανεπιστημίου, χωρὶς, ἐννοεῖται, νὰ τεθῶ ὡς ὑποψήφιος, καὶ παμψηφεί, ὡς ἦτον ἐπόμενονον, καθ' ὃ ὢν συγχρόνως ὑπουργὸς καὶ καθηγητής, διότι εἶχε τότε εἰσέτι τὸ Πανεπιστήμιον τὸ ὑπὸ τῆς συνελεύσεως τοῦ 1843 χορηγηθὲν αὐτῷ δικαίωμα τοῦ ἐκλέγειν ἓνα βουλευτήν, οὗ ἐστέρησεν αὐτὸ μετὰ ταῦτα ἡ Ἐθνοσυνέλευσις τοῦ 1862, τιμωρήσασα αὐτὸ διότι πληρεξούσιόν του εἶχεν ἐκλέξει τὸν δυσαρεστήσαντα αὐτὴν καθηγητὴν Σαρίπολον. Πρόεδρος δὲ τῆς Βουλῆς ἀνεδείχθη ὁ κ. Δ. Βουδούρης, εἰς ὃ καὶ ἐγὼ κατὰ δύναμιν συνετέλεσα, πρὸς τε ἐκπλήρωσιν τῆς ὑποσχέσεώς μου, καὶ διότι ἱκανὸν τὸν ἐθεώρουν, καὶ δυνάμενον νὰ κατανοήσῃ καὶ ὑποστηρίξῃ τὰς ὑγιεῖς ἰδέας, ὧν ἐπεθύμουν τὴν ἐπικράτησιν.

Ἄν δ' οὐδεμία ποτὲ βουλὴ ἐλευθερώτερον ἐν Ἑλλάδι δὲν ἐξελέγη, οὐδεμιᾶς ἐπίσης ποτὲ ἡ ἐκλογὴ ὀλιγώτερα παρέσχε πράγματα εἰς τὴν κυβέρνησιν, καὶ οὐδεμία ποτὲ ὑπῆρξε νομιμοφρονεστέρα καὶ κυβερνητικωτέρα. Ἄνὰ πᾶσαν τὴν Ἑλλάδα ἐπεκράτει κατὰ τὸ διάστημα τῶν ἐκλογῶν πρωτοφανὴς ἡσυχία, καὶ εὐχαρίστησις διὰ τὴν γενικὴν ἀναγνώρισιν τῆς μὴ ἀναμίξεως τῆς κυβερνήσεως. Αἱ ἐξελέγξεις ἐγένοντο τάχιστα καὶ ἄνευ συγκρούσεων, διότι περιωρίζοντο εἰς τὴν τῶν τύπων ἐκτέλεσιν, ἄνευ διαστροφῶν ἄνωθεν προκαλουμένων· ἡ δ' οὕτως ἐκ τῶν σπλάγχχνων τοῦ λαοῦ γνησίως πηγάσασα ἀντιπροσωπεία ὑπεστήριξε κατὰ πᾶν τὸ διάστημα τῆς λειτουργίας αὐτῆς πολὺ πιστότερον τὴν κυβέρνησιν παρ' ἢν εἶχε διὰ παρανόμων ἐπεμβάσεων ὑπ' αὐτῆς ἐκλεχθῇ, ἀποδείξασα ὀρθὴν τὴν συμβουλὴν ἣν εἶχον δώσει εἰς τοὺς Βασιλεῖς. Ὅταν ἡ Κυβέρνησις ἐπὶ μιᾶς φατρίας στηρίζεται, φυσικῶς τῷ λόγῳ θέλει ἔχει τὴν ἀντίθετον πολεμίαν. Ἐλαβὼν δὲ καὶ ἐγὼ αὐτὸς ἀτομικὴν ἀφορμὴν τοῦ νὰ ἐκτιμήσω τῶν Βουλευτῶν τὰ φρονήματα, καὶ πόσον καὶ τῶν παρεκτροπῶν αὐτῶν κατὰ τὸ πλεῖστον φέρει ἡ κυβέρνησις τὴν εὐθύνην.

Εἰς αὐτῶν, ἐκ Μεσολογγίου ἀναίξω, ὁ κ. Καραβίας, μοὶ ἐζήτησε νὰ διορίσω τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ εἰς τὴν μικρὰν καὶ ἡκιστα σπουδαίαν θέσιν προξενικοῦ πράκτορος εἰς Παξούς, ἢν δὲν ἀπατώμαι. Ἐρευνήσας ὅμως, ἔμαθον ὅτι ὁ τὴν θέσιν ἐκείνην κατέχων ἦν ἀνὴρ ἐντιμος, τὰ καθήκοντά του πιστῶς ἐκτελῶν καὶ οὐδεμίαν ἀφορμὴν αἰτιάσεως ἐναντίον του δώσας. Ὁ δ' ὑπὲρ οὗ παρεκαλούμην οὐδὲν εἶχε προσὸν ἐκείνου ἀνώτερον. Εἰς τὸν κ. Καραβίαν ἐπομένως, ὅστις συνεχῶς ἐπανελάμβανε τὴν αἴτησίν του, ἐπιμένων ὅτι δὲν ἔπρεπε νὰ τῷ ἀρνηθῶ χάριν τόσῳ μηδαμινῇ, εἶπον ὅτι πρῶτον μὲν, κατὰ τοὺς κανονισμοὺς οἱ πράκτορες διορίζονται προτάσει τῶν προξένων, ὥστε πρὸ παντὸς ἀπητεῖτο νὰ μοὶ ὑπεβληθῇ ἡ πρότασις διὰ ταύτης τῆς ὁδοῦ. Ἀλλὰ καὶ πρότασις ἂν ἤρχετο τοῦ Προξένου (ὅστις ὅμως ἐγνώριζον ὅτι τὰ ἐναντία ἐφρόνει), πάλιν καθῆκον θὰ εἶχον νὰ ἐρευνήσω, πρὶν ἢ παύσω τὸν ὑπηρετοῦντα

υπάλληλον, ἂν ἀληθῶς ὑπάρχη δικαία τις ἀφορμὴ κατ' αὐτοῦ, διότι ἵνα ὑπάρξῃ ὑπηρεσία τακτικὴ καὶ καλῶς ὀργανισμένη πρέπει, πᾶς δημόσιος λειτουργός, καλῶς ἐκτελῶν τὰ καθήκοντά του, νὰ μένῃ ἀμετακίνητος, πλεῖον δικαίωμα εἰς τὴν θέσιν του ἔχων ἢ ὁ ὑπουργός, ὅστις ἐστὶ μόνον πρόσκαιρος.

Ὁ κ. Βουλευτὴς ὅμως εἰς τὴν τοιαύτην γλῶσσαν, καὶ εἰς τὴν ἐπίμονον ἄρνησιν ὑπουργοῦ μὴ ὦν εἰθισμένος, ἐνόμιζεν ὅτι ἐπροσποιούμην πρὶν ἐνδώσω, καὶ ἐπανήρχετο πάλιν καὶ πάλιν εἰς τὴν αὐτὴν παράκλησιν, χωρὶς ν' ἀποτρέπηται ἐκ τῶν σχεδὸν πάντοτε ὁμοιομόρφων μου ἀπαντήσεων.

Τέλος δὲ μίαν Κυριακὴν, κατὰ τὴν ὥραν τῶν ἐπισκέψεων, εἰς τὴν μεγάλην αἴθουσαν τῆς οἰκίας ἡμῶν, ὅπου ἐκαθήμην μετὰ τῆς συζύγου μου, ἐνεφανίσθη ὁ κ. Καραβίας μετὰ δέκα ἄλλων κυρίων, καὶ μετὰ τὰς πρώτας δεξιώσεις μὲν ἀνέφερεν αὐθις περὶ τοῦ διορισμοῦ τοῦ ἀδελφοῦ του, εἰπὼν μοι ὅτι αἱ συνοδεύοντές τον ἦσαν πάντες Βουλευταί, φίλοι του καὶ ὁμόψυχοι ἐν ταῖς περιστάσεσι, καὶ τότε διὰ τὴν μικρὰν ταύτην ὑπόθεσιν τὰς παρακλήσεις τῶν εἰς τὰς ἰδικὰς του προστιθέντες. Ὁ κ. Καραβίας ἐκ πείρας ἐγνώριζε τὴν ἐντύπωσιν ἣν τοιαύτη δῆλωσις ἦν ἐπόμενον ν' ἀποτελέσῃ εἰς ὦτα ὑπουργοῦ. Ἄλλ' ἐγώ, — Εἴσθε ἐνδεκα, Κύριοι, εἶπον καὶ ψηφίζετε πάντες ἐκ συμφώνου! Σᾶς συγχαίρω. Ἀποτελεῖτε ἀληθῆ δύναμιν ἐν τῇ Βουλῇ. Ἐπιτρέψατέ μοι δὲ μίαν συμβουλήν, ἥτις παρακαλῶ νὰ μείνῃ μεταξὺ ἡμῶν· αὕτη δὲ εἶνε, ὅσάκις εἰς τὰς βουλευτικὰς συζητήσεις ἀκούσετε πρότασιν τινα, ἥτις σᾶς φαίνεται ἐπωφελὴς εἰς τὸ ἔθνος, ἀδιαφοροῦντες ἐκ τίνος προέρχεται, ἔστω καὶ παρ' ἀντιπολιτευομένου, νὰ δίδητε τὴν ψῆφόν σας ὑπὲρ αὐτῆς, ὅταν δ' ἐξ ἐναντίας τὴν θεωρῆτε κακοῦ παραίτιον, νὰ τὴν ἀποκρούητε ἔστω καὶ ὅταν ἡμεῖς οἱ ὑπουργοὶ ἐσμέν οἱ προτείνοντες, διότι οὐχὶ τὸ ἡμέτερον, ἀλλὰ τὸ τῆς πατρίδος συμφέρον ἐξελέγητε νὰ ἐξυπηρετήσητε.

— Ἄν δέ, ἐξηκολούθησα ἀπστεινόμενος πρὸς τὸν κ. Καραβίαν, εἶπετε τὸ περὶ ὁμοψηφίας ὑμῶν σχετικῶς πρὸς τὴν σύστασιν τοῦ κ.

ἀδελφοῦ σας, εὐαρεστηθῆτε νὰ ὑπάγητε ὡς ἐκείνην ἐκεῖ τὴν πλαγίαν θύραν τῆς αἰθούσης καὶ νὰ τὴν ἀνοίξητε.

Ὁ κ. Βουλευτὴς διεμαρτυρήθη ὡς πρὸς ἣν τῷ ἀπέδιδον πρόθεσιν, καὶ δὲν ἤξευρε τί ἤθελον λέγων αὐτῷ ν' ἀνοίξη τὴν θύραν.

— Κάμετέ μοι οὐχ ἥττον τὴν χάριν ν' ἀνοίξητε τὴν θύραν. Δύσκολον δὲν σᾶς εἶναι καὶ θὰ σᾶς εἶμαι εὐγνώμων.

Τότε ἠγέρθη, καὶ λίαν εὖσωμος ὡς ἦν, ἐκυλίσθη μετὰ δισταζοντος βήματος μέχρι τοῦ ἐτέρου πέρατος τῆς μεγάλης αἰθούσης, ἠνέωξε τὴν θύραν, καὶ ἔρριψε βλέμμα εἰς τὸ παρακείμενον δωμάτιον, τὸ τῆς βιβλιοθήκης μου.

— Εἶδατε, τῷ εἶπον, τὰ πολλὰ ἐκεῖνα βιβλία εἰς τοὺς τοίχους, καὶ τὴν τράπεζαν εἰς τὸ μέσον τοῦ δωματίου; Εἰς ἐκείνην ἐκαθήμην τὴν τράπεζαν καὶ μετὰ τῶν βιβλίων ἐκείνων εἰργαζόμενη μίαν ἐσπέραν ὅτε ἐμηνύθην παρὰ τοῦ Βασιλέως ν' ἀναλάβω τὸ Ὑπουργεῖον τῶν Ἐξωτερικῶν. Σᾶς βεβαιῶ ὅτι ἤμην λίαν εὐχαριστημένος ἐκεῖ, καὶ ἂν ποτε μοὶ ἐλλείψῃ ἡ ἐμπιστοσύνη ἢ τῆς Α. Μ. ἢ ὑμῶν, τῶν Κυρίων Βουλευτῶν, καὶ ἐξέλθω τοῦ Ὑπουργείου, ἐκεῖ θὰ ἐπιστρέψω πάλιν μετὰ χαρᾶς ἐν μέσῳ τῶν βιβλίων μου, μένων λίαν εὐχαριστημένος· ἐὰν δὲ διατηρήσω τὴν θέσιν τοῦ Ὑπουργοῦ οὐδέποτε οὐδὲ τὸ ἐλάχιστον θέλω πράξει ὃ νὰ θεωρῶ ἐναντίον τῆς συνειδήσεώς μου καὶ τῶν καθηκόντων τῆς ὑπηρεσίας.

Ὁ Κ. Καραβίας μοὶ ἐπανέλαβε καὶ αὐθις ὅτι εἰς τοῦτο δὲν ἀπέβλεπεν ὁμιλήσας μοι περὶ τῆς ψήφου τῶν συναδέλφων του, καὶ ἔκτοτε ποτὲ πλέον δὲν μοὶ ἀνέφερε λέξιν περὶ τοῦ ἀδελφοῦ του· ἀλλὰ, τὸ περίεργον, καὶ ποτὲ δὲν ἐψήφισεν οὔτε μόνος οὔτε μετὰ τῶν ὁμοψήφων του ἐναντίον μου, εἰ καὶ ἀφορμαὶ δὲν τῷ ἔλλειψαν, οἷα ἡ τοῦ ὑπομνήματος περὶ οὗ κατωτέρω. Ἡ διαγωγή του δ' αὕτη ἐστὶν εὐκατανόητος, προερχομένη ἐκ τῆς πεποιθήσεως ὅτι, ἂν τῷ ἠρνούμην τὴν μικρὰν χάριν ἣν μοὶ ἐζήτει, ἔπραττον τοῦτο ἐξ ἐκτιμήσεως τοῦ καθήκοντος καὶ οὐχὶ ἐκ κομματισμοῦ, οὐδ' ἤθελον δειχθῇ ἐπιεικέστερος πρὸς τοὺς ἀντιπάλους του. Βουλευταὶ οἵτινες

θὰ μ' ἔβλεπον φατριάζοντα, δὲν ἦτον παράδοξον, ἐπόμενον μάλιστα, καὶ ἴσως δύναμαι νὰ εἰπῶ δίκαιον ν' ἀντιφατριάζωσι καὶ αὐτοί.

12.

Ζάππας.

Οὐ πολὺν χρόνον ἀφ' οὗ ἐγκατέστην εἰς τὸ ὑπουργεῖον, ἔλαβον παρὰ τοῦ ἐν Βουκουρεστίῳ Γεν. Προξένου Κ. Σπ. Σκούφου ἐπιστολὴν περιέχουσαν ἄλλην διὰ πολλῶν σφραγίδων κεκλεισμένην διὰ τὴν Α. Μ., ἣν καὶ ἔπεμψα. Τὴν ἐπαύριον μοὶ ἐπέστρεψεν αὐτὴν ὁ Βασιλεὺς, μηνύσας μοι νὰ σκεφθῶ περὶ τῶν περιεχομένων καὶ τῷ ἀναφέρω. Ἦν δ' ἡ ἐπιστολὴ τοῦ Εὐαγγέλη Ζάππα, Ἡπειρώτου, ὅστις ἀφ' οὗ ἐπὶ τῆς ἐπαναστάσεως παρηκολούθησε τὰ στρατεύματα τοῦ Καραϊσκάκη ὡς πρακτικὸς ἱατροχειροῦργος, μετὰ τὴν ἀποκατάστασιν τῶν πραγμάτων ἀπεσύρθη εἰς Δακίαν, καὶ ἐκεῖ εἰς ἐνοικίαν κτημάτων ἐπιβόητος, οἱ ἐκτάκτου δραστηριότητος καὶ νοημοσύνης συνεκόμισεν ἐκτάκτον πλοῦτον, καὶ ὑπὸ πολλῶν κυβερνήσεων ἐτιμήθη διὰ παρασῆμων.

Οὗτος, ἀγωγῆς μὲν καὶ παιδείας ἐστερημένος, ἀλλὰ θερμὴν πατριώτου τρέφων καρδίαν, εἶχεν ἀναγνώσει εἰς τὴν ὑπὸ τοῦ Παναγιώτου Σούτσου μετὰ ποιητικοῦ στόμφου μᾶλλον ἢ μετὰ πολιτικῆς ποιήσεως ἐκδιδομένην ἐφημερίδα, τὴν *Συνταγματικὴν* ἢ τὸν *Ἥλιον* (δὲν ἐνθυμοῦμαι), ἄρθρον περὶ τῶν ἀρχαίων Ὀλυμπιακῶν ἀγώνων, μετὰ προτάσεως ἡκιστα πρακτικῆς περὶ ἐπαναλήψεως αὐτῶν ἐν Ἑλλάδι. Τὸν ἀγαθὸν πατριώτην ἐθάμβωσε τὸ πομπῶδες ὕψος, καὶ ἐνθουσιῶν ὑπὲρ τοῦ σχεδίου ὃ ἐνόμιζεν ὅτι θὰ ἐπανεφέρε τὴν λαμπρότητα τῶν ἀρχαίων ἡμερῶν, ἀνέφερε πρὸς τὸν Βασιλέα ὅτι ἀνελάμβανεν αὐτῶν τῶν Ὀλυμπίων τὴν ἐκ νέου σύστασιν, καὶ ἀφιέρου εἰς τὴν τέλεσιν αὐτῶν κατὰ τριετίαν μέγα μέρος τῆς περιουσίας του, ὀρίζων ἀκριβῶς καὶ τὰ χρηματικὰ ἄθλα διὰ τοὺς νικητὰς εἰς ἕκαστον εἶδος τῶν γυμνικῶν ἀγώνων.

"Οτι ἡ πρότασις προήρχετο ἐκ τῆς καρδίας μᾶλλον ἢ ἐκ τοῦ νοός, ὅτι ἦτον ἡκιστα πρακτικὴ καὶ οὐχὶ αὐτοῦ τοῦ γελοίου ἀπέχουσα, μοὶ ἦν εὐκόλον νὰ τὸ ἰδῶ ἐκ πρώτου βλέμματος, καὶ ὡς τοιαύτην ἐξέλαβεν εὐθὺς καὶ ὁ Βασιλεὺς, ὅστις τὴν ἐπαύριον, ὅτε μὲ εἶδε, μὲ ἠρώτησε τί παραδοξολογίαι ἦσαν ἐκεῖναι τῆς ἐπιστολῆς ἣν μοὶ εἶχε πέμψει· ἀλλ' ἐγὼ παρέστησα εἰς τὴν Α. Μ. ὅτι δὲν ἔπρεπε νὰ ψυχράνωμεν τὸν ζῆλον τοιούτου εὐγενοῦς πατριώτου, καὶ ὅτι, ἂν μοὶ ἐδίδετο ἡ ἄδεια, θὰ ἐπροσπάθουν νὰ διαμορφώσω τὴν πρότασιν του κατὰ τρόπον δι' οὗ ἐλπίζω ἀγαθοὺς νὰ ὀρέψῃ καρποὺς ἡ Ἑλλάς.

Δοθείσης μοι ἐπομένως πληρεξουσιότητος παρὰ τοῦ Βασιλέως, ἔγραψα ἀνυπερθέτως τῷ Κ. Ζάππα, διὰ θερμῶν ἐκφράσεων ἀναγνωρίζων τὰ αἰσθήματά του, καὶ τὴν πρόθεσιν αὐτοῦ ἐπαινῶν· τῷ ἐζήτησα ὅμως τὴν ἄδειαν μικρὰς τινας μεταρρυθμίσεις νὰ ὑποβάλω εἰς παραδοχὴν του, αἵτινες, κατ' ἐμέ, ἐδύναντο ν' ἀναδείξωσι τὸ ἔργον του πρακτικώτερον. Καὶ ὁ δὲ τῷ παρέστησα ὅτι ἐν τοῖς ἐνεστώσι καιροῖς τὰ ἔθνη καὶ τὰ ἄτομα διακρίνει οὐχὶ, εἰς ὅσον βαθμὸν ἄλλοτε, ἡ ὑπεροχὴ τῆς σωματικῆς ῥώμης καὶ δεξιότητος, ἀλλὰ πολὺ μᾶλλον ἡ τῆς διανοητικῆς ἐνεργείας καὶ ἀναπτύξεως, ὅτι σήμερον τιμᾶται μάλιστα οὐχὶ τὸ ἔθνος τὸ εὐρωσσότερους παλαιστάς ἢ ταχυτέρους ὁρομεῖς, ἀλλὰ τὸ ἄνδρας τοὺς μᾶλλον διαπρέποντας ἐν τοῖς ὠφελίμοις ἢ καλοῖς κλάδοις τῆς ἀνθρωπίνης ἐνεργείας ἀναδεικνύον. Δι' ὃ τῷ ἐπρότεινον ν' ἀναβιώσωσι μὲν τὰ Ὀλύμπια κατὰ τὴν μεγαλεπήβολον πρόθεσιν τοῦ δωρητοῦ, ἀλλὰ σκοπὸς πρώτιστος αὐτῶν νὰ ᾖ ἡ διάκρισις τῶν ἐν τῇ βιομηχανίᾳ, τῇ γεωργίᾳ, τῇ καλλιτεχνίᾳ διαπρεπόντων, καὶ νὰ τελῶνται διὰ περιοδικῶν ἐκθέσεων τὸ πρῶτον μὲν προϊόντων τῆς ἐλευθέρως Ἑλλάδος, ἔπειτα δὲ τῶν πανταχοῦ Ἑλλήνων, καὶ μέχρι τέλους παντὸς τοῦ ἀνατολικοῦ κόσμου· καὶ τοῦτο οὐχὶ κατὰ τριετίαν, ἀλλὰ κατὰ τετραετίαν, ἵνα πλείων χρόνος δίδοται εἰς τὴν παρασκευὴν καὶ τὴν τῆς προόδου ἀνάπτυξιν, καὶ προσέτι ἵνα τὰς ἀρχαίας Ὀλυμπιάδας καὶ κατὰ τὴν χρονικὴν ἀναστήσωμεν σημα-

σίαν, καὶ ταύταις ἐν μέτρῳ τῆς ἐθνικῆς προόδου τοῦ λοιποῦ χρό-
 μεθα. Καὶ τὴν ἀρχικὴν δὲ τοῦ ὠρητοῦ ιδέαν μὴ θέλων ἐντελῶς
 ν' ἀποκρούσω, συνεπρότεινα νὰ διαρκῇ ἐκάστη Ὀλυμπιακὴ ἑκθεσις
 τέσσαρας ἐβδομάδας, καὶ αἱ τέσσαρες μεταξὺ Κυριακαὶ ν' ἀφιερῶν-
 ται εἰς διασκεδάσεις τοῦ λαοῦ, συνισταμένας κατὰ τὰς μὲν τρεῖς
 πρώτας εἰς ἀγῶνας γυμνικούς, δρόμον, πάλην, ἄλμα, δίσκον,
 ὀπλασκίαν, ἵπποδρόμιον, τὴν δὲ τετάρτην εἰς διαγωνισμούς μουσι-
 κούς, ποιητικούς καὶ δραματικούς.

Τὸ δύσκολον ὅμως καὶ δαπανηρὸν εἰς τοῦτο τὸ σχέδιον, ἀνε-
 γνώριζον ὅτι ἦν ἡ ἀνάγκη οἰκοδομήματος διὰ τὰς ἐκθέσεις, ὃ σκο-
 πιμώτατον θὰ ἐθεώρουν ἂν ἀνηγεῖρετο ἐπὶ τῆς κορυφῆς τοῦ Στα-
 δίου, τὸ δὲ Στάδιον ὑπ' αὐτὸ ἂν διεκοσμεῖτο διὰ τοὺς ἀγῶνας.

Ἵνα μὴ μένη δὲ τὸ οἰκοδόμημα, μετὰ τὴν ἐκάστοτε μηνιαίαν
 τέλεσιν τῶν Ὀλυμπίων ἐπὶ τέσσαρα ἔτη κεκλεισμένον καὶ ἄχρη-
 στον, ἐπρότεινα κατὰ πᾶν τὸ μεταξὺ διάστημα νὰ χρησιμεύῃ εἰς
 ἰδιαίτερον βιομηχανικὸν σχολεῖον, εἰδικὸν σκοπὸν ἔχον τὴν τελειο-
 ποιήσιν ἐκείνων τῶν κλάδων τῆς ἐγχωρίου βιομηχανίας, οἵτινες
 ἐκ τῶν ἀποτελεσμάτων τῶν ἐκθέσεων ὅς ἀπεδείκνυντο ὡς ἀσκού-
 μενοι ἢ δυνάμενοι ν' ἀσκῶνται πολλὰ χροῖ ὑπὸ τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ,
 ὡς ἀπαιτοῦντες ὅμως ἐντελεστέραν ἐκμάθησιν ἵνα καταστῶσι
 παραγωγικώτεροι.

Τοῦτο δὲ ὀλίγας θὰ παρεῖχε τὰς δυσχερείας, διότι διδάσκαλοι
 μὲν ἢ πρακτικοὶ καθοδηγοὶ εἰς τὴν τέχνην εὐκόλως θὰ μετεκα-
 λούντο ἐξ Εὐρώπης, οἱ δὲ μαθηταὶ θὰ ἦσαν ἔμπειροι ἢ ὀν ἐν μέρει,
 οἱ κατὰ τὴν ἑκθεσὶν διακριθέντες, καὶ ἐπομένως μόνον μικρᾶς
 καὶ βραχυχρονίου χειραγωγίας δεόμενοι ἵνα τελειοποιῶνται εἰς τὴν
 τέχνην ἀσκοῦσιν.

Ὅτε ἔπεμψα ταύτην τὴν ἐπιστολὴν ἐφοβούμην μὴ φανῇ εἰς
 τὸν Κον Ζάππαν ὡς ἀντιστοιχοῦσα πρὸς ἀπόρριψιν τῶν προτάσεων
 τοῦ ἔνεκα τῆς ὑπερβολῆς τῶν θυσιῶν ἃς ἀπῆτει. Ἀλλ' ὁ εὐγενὴς
 πατριώτης τάχιστα μοὶ ἀπήντησεν, ἐνθουσιωδῶς παραδεχόμενος
 πάσας μου τὰς προτάσεις, καὶ δίδων μοι ἀπόλυτον πληρεξουσιό-

τητα, ὡς πρὸς αὐτῶν τὴν ἐκτέλεσιν. Καὶ τὴν ἀνέγερσιν δὲ τοῦ οἰκοδομήματος μοὶ ἔγραψεν ὅτι ἀναδέχεται, παρακαλέσας με νὰ τῷ ὑποβάλω σχέδιον καὶ προὔπολογισμόν, θέλων αὐτὸ σκόπιμον, ἐπαρκές καὶ εὐπρεπές, ἀλλ' οὐχὶ δὲ καὶ ὑπὲρ ἀνάγκην πολυτελές καὶ δαπανηρόν.

Τοιαύτην ἔχων ἐντολήν, ἐκάλεσα παρ' ἐμοὶ τὸν τότε ἐν Ἀθῆναις ἐγκατεστημένον Γάλλον ἀρχιτέκτονα K. Boulanger, καὶ τῷ ἀνέθηκα τὴν σύνταξιν τοῦ σχεδίου, ἀναπτύξας αὐτῷ ὡς ὁδηγίαν καὶ τὴν περὶ αὐτοῦ γνώμην μου. Ἦν δ' αὕτη νὰ λάβῃ τὸ οἰκοδόμημα σχῆμα ἡμικυκλικόν, καὶ ἡ μὲν διάμετρος νὰ ὑπερτείνῃ τὸ στάδιον, ἔχουσα καὶ μέγαν ἐξώστην κατὰ τὸ κέντρον διὰ τὴν αὐλὴν κατὰ τὴν τέλεσιν τῶν ἀγώνων· ἀπὸ τοῦ κέντρου δὲ νὰ χωρῶσιν ἀκτῖνες πρὸς τὴν περιφέρειαν, ἵνα ἐκάστη αὐτῶν, ὡς καὶ τῶν τμημάτων τῆς περιφερείας προσδιορίζηται εἰς μίαν κατηγορίαν καὶ διαίρεσιν τῶν ἐκτιθεμένων εἴτε καθ' ὕλην εἴτε γεωγραφικὴν.

Οὕτως ὁ κατ' ἀρχὰς εἰσερχόμενος καὶ εἰς τὸ κέντρον τοῦ κτιρίου ἰστάμενος θὰ εἶχε σχεδὸν πᾶσαν τὴν ἐκθεσιν πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν του· αὐξομένης δὲ τῆς βιομηχανικῆς ἐνεργείας τῆς Ἑλλάδος, ὅτε δὲν θ' ἀνταπεκρίνετο πλέον εἰς αὐτὴν τὸ κατάστημα, θὰ ἐδύνατο εἰς τὸ πρῶτον ἡμικύκλιον νὰ προστίθῃται παράλληλον δεύτερον, καὶ μετ' αὐτὸ ἔπειτα ἄλλα ἐπίσης συγκεντρικά, ἐκτεινομένων ἀναλόγως τῶν ἀκτίνων, τῆς διαμέτρου καὶ τοῦ μετώπου κατὰ τὰς ἀνάγκας, χωρὶς αἱ ἀρχιτεκτονικαὶ ἀναλογίαι νὰ καταστρέφωνται.

Ὁ K. Boulanger, ἐγκρίνας ἐντελῶς τὸ πρόγραμμά μου, μοὶ ἐκόμισε μετ' οὐ πολὺ τὸ σχέδιον καὶ τὸν προὔπολογισμόν του, καὶ μετὰ τινὰ ἔτη μεγάλη ὑπῆρξεν ἡ χαρὰ του ὅτε εἶδεν εἰς τὴν ἐν Παρισίοις πρώτην ἐκθεσιν κατὰ παράδοξον σύμπτωσιν παραδεχθὲν καὶ ἐφαρμοσθὲν τὸ σχέδιον ἐντελῶς ὅμοιον πρὸς ὃ τῷ διέγραψα καὶ ὃ ἐξετέλεσεν.

Ὁ προὔπολογισμὸς ὅμως ὃν μοὶ παρουσίασεν περιλαμβάνων καὶ τὴν διὰ μαρμαρίνων ἐδωλίων ἐπίστρωσιν τοῦ Σταδίου ἀνήρχετο εἰς 1,200,000 δραχμῶν, ὃ εἶδον μετὰ πολλῆς ἀνησυχίας καὶ μετὰ

δισταγμοῦ διεβίβασα αὐτὸν εἰς τὸν Κον Ζάππαν. Οὐχ ἥττον ὁ μεγαλόφρων πατριώτης διὰ τοῦ πρώτου ταχυδρομείου μοὶ ἀπήντησεν ὅτι ἀναδέχεται τὴν δαπάνην ἂν εἶνε ἀναγκαία, καὶ ἀνατίθῃσιν εἰς ἐμὲ τὴν ἐκτέλεσιν, μόνον ἀποφυγὴν περιττῆς πολυτελείας συνιστῶν.

Ἄφ' οὗ λοιπὸν ἐφρόντισα νὰ γίνῃ διὰ τῶν ἀναγκαίων διαταγμάτων δεκτὴ ἡ δωρεά, καὶ ν' ἀπονεμηθῇ τῷ Κῷ Ζάππα ἐπίσημος τῆς γενναιοδωρίας του ἀναγνώρισις, ἐφρόντισα πρὸ παντὸς περὶ τῆς ἀγορᾶς τοῦ γηπέδου ἐφ' οὗ ἐμελλε ν' ἀνεγερθῇ τὸ νέον Ὀλυμπεῖον, καὶ ἐπισκεφθεὶς αὐτό, ἀπετάθην διὰ τρίτου πρὸς τὸν ἰδιοκτήτην, ὅστις ἀπήτησε διὰ τὴν παραχώρησιν αὐτοῦ ἐννέα χιλιάδας δραχμῶν.

Ἡ ποσότης μοὶ ἐφάνη μεγάλη διὰ τὴν ἔρημον ἐκείνην θέσιν καὶ δὲν ἤθελον νὰ ἐπιβαρυνθῇ δι' αὐτῆς τὸ κληροδότημα. Ἦλπισα λοιπὸν ὅτι, ἂν ἀνέβαλλον τὴν ἀγορὰν, ὁ ἰδιοκτήτης μέχρι τέλους θὰ συγκατένευεν εἰς ἣν τῷ ἐπρότεινον εἰσχιλίων δραχμῶν, καὶ τῆς μικρᾶς ταύτης δαπάνης προϋπιθέμεν νὰ προτείνω τὴν ὑπὸ τοῦ δημοσίου καταβολήν, ὥστε νὰ δοθῇ τῷ Κῷ Ζάππα ἡ ικανοποίησις ὅτι τὸ δημόσιον, ἐνδιαφερόμενον εἰς τὴν ἐπιχείρησίν του, προσέφερεν αὐτῷ δωρεὰν τῷ ἔδαφος διὰ τὴν οἰκοδομήν.

Ἄλλ' ἡ πρόνοιά μου αὕτη εἰς κακὸν ἀπέβη, διότι τὸ οἰκόπεδον τότε δὲν ἠγοράσθη, καὶ τὰ περὶ τοῦ σχεδίου τοῦ Ζάππα μετὰ ταῦτα ἄλλην, ὡς κατωτέρω, ἔλαβον τὴν τροπὴν. Ἐπειδὴ τὸ ἀντικείμενον ἀπέβλεπε τὴν βιομηχανίαν, παρέπεμψα αὐτὸ κατὰ τὴν τάξιν εἰς τὸ ἐπὶ τῶν ἐσωτερικῶν ὑπουργεῖον, καὶ ἀντελήφθη αὐτοῦ μετέπειτα τὸ κατ' Ἀπρίλιον τοῦ 1859 ὁργανισθὲν γραφεῖον τῆς Δημοσίας Οἰκονομίας, εἰς ὃ οὐ καλῶς ἔπραξα ἐπαφεῖς πᾶσαν τὴν ἐπ' αὐτοῦ ἐνέργειαν, ἀντὶ νὰ διατηρήσω μέρος καὶ τῆς πληρεξουσιότητος ἣν μοὶ παρεῖχεν ὁ Κ. Ζάππας, διότι ἑκτοτε ἡ ὅλη ὑπόθεσις παρεξेत्रάπη βαθμηδὸν τῆς πρώτης αὐτῆς διευθύνσεως, καὶ λυπηρῶς ἡλλοιώθη. Ἐπεμψα δ' εἰς τὸ γραφεῖον ἐκεῖνο τότε καὶ πάσας τὰς ἐπιστολάς τοῦ δωρητοῦ, αἵτινες περιεῖχον καὶ

τὴν εἰς ἐμὲ πληρεξουσιότητα καὶ τὰς κατὰ καιροὺς δοθείσας μοι, ἢ κατὰ τὰς ἐμὰς προτάσεις ἐγκριθείσας ὁδηγίας, καὶ ἐξώρας μόνον ἀνεγνώρισα ὅτι αὐτὸ οὔτε μετὰ δραστηριότητος ἱκανῆς, οὔτε ἐν δεούσῃ ἐπιγνώσει τῆς προθέσεως τοῦ δωρητοῦ ἐνήργει, καὶ ἐπὶ πολὺ μὲν ἐματαιώθη, εἴτα δὲ διεστράφη τοῦ μεγάλου σκοποῦ ἢ ἐκτέλεσις, ὡς κατωτέρω θέλω ἀφηγηθῆ.

13.

Δωροδοκίαι.

Ὅτε δ' ἐπέμφθη τῷ Κῷ Ζάππα τὸ παράσημον, ὁ Γενικὸς Πρόξενος Κ. Σκοῦφος μοι ἔγραψεν ὅτι ἄμετρος ἦν αὐτοῦ ἡ εὐγνωμοσύνη, καὶ ὅτι, ἵνα ἀποδείξῃ αὐτὴν καὶ ἐμπράκτως, ἔθετεν εἰς τὴν ἀπόλυτον διάθεσίν μου δὲν ἐνθυμούμαι πόσας χιλιάδας δραχμῶν. Εἰς ταῦτα ἔσπευσα ν' ἀπαντήσω ὅτι ὁ Κ. Ζάππας οἶδε νέον δεῖγμα πατριωτισμοῦ, ἄξιον πάσης ἀναγνωρίσεως, ἀλλ' ὅτι σκοπιμώτερον ἦν ν' ἀφιερῶσιν καὶ τὴν ποσότητα ταύτην εἰς ῥητόν τινα σκοπὸν ὃν νὰ ὀρίξῃ ἐν τῷ ἀφιερωτηρίῳ του. Ὁ κ. Σκοῦφος μοι ἀπήντησε τότε ὅτι δὲν τὸν ἐνόησα, ὅτι ὁ Κ. Ζάππας ἐννοεῖ νὰ ἐπαφήσῃ τὴν ποσότητα ταύτην ἐντελῶς εἰς τὴν διάθεσίν μου, καὶ ὅτι δὲν μελετᾷ νὰ πέμψῃ αὐτῆς ἀφιερωτήριον. Ἀνταπήντησα δ' ἐγὼ ὅτι καλῶς τὸν ἐννοῶ, εὐχαριστῶν τὸν Κ. Ζάππαν διὰ τὴν ἐμπιστοσύνην του, ἀπαιτεῖται ὅμως τοῦλάχιστον ἐν ἐπισήμῳ ἐγγράφῳ νὰ εἰπῇ αὐτὸ τοῦτο, ὅτι ἀνατίθουσιν εἰς ἐμὲ τῆς ποσότητος τὴν διάθεσιν.

Ἀντὶ πάσης δ' ἀπαντήσεως ἔλαβον διὰ τοῦ ἐπομένου ταχυδρομείου φάκελλον τοῦ Κ. Ζάππα περιέχοντα οὐδὲν ἕτερον ἢ μόνον συνάλλαγμα εἰς ὄνομά μου διὰ τὴν ῥηθεῖσαν ποσότητα.

Ἀμα λαβὼν δ' αὐτό, συνέταξα σχέδιον διατάγματος λέγον ὅτι ἡ Κυβέρνησις δέχεται τὴν ὑπὸ τοῦ Κ. Ζάππα γενομένην νέαν προσφορὰν τῶν χιλιάδων δραχμῶν πρὸς ἐξακολούθησιν τῶν ἀνα-

σκαφῶν τοῦ ἀρχαίου Διονυσιακοῦ θεάτρου, καὶ διατάττει νὰ τῷ ἐκφρασθῇ ἡ εὐγνωμοσύνη της, καὶ εὐθὺς τὴν ἐπαύριον πορευθεὶς εἰς τ' Ἀνάκτορα, ὑπέβαλα αὐτὸ εἰς ὑπογραφὴν.

Καὶ ἐπεδοκίμασαν μὲν οἱ Βασιλεῖς τὴν τοιαύτην ἐνέργειάν μου, ἥς τὴν σημασίαν ἐνόησαν, ἀλλ' ἡ Βασίλισσα ὠργίζετο διατί, ἐν ᾧ ἤξευρον ὅτι ἡ ἰδία ἀνέλαβε τὴν ἰδρυσιν τοῦ Ἀμαλείου λεγομένου καταστήματος δι' ἀπόρους νεάνιδας, καὶ ἐζήτει πόρους δι' αὐτό, τὴν ὠρεάν τοῦ Ζάππα, ἢ μᾶλλον τὴν ἐδικήν μου, ὡς μοὶ εἶπεν, εἰς ἄλλον σκοπὸν προσδιώρισα.

— Διότι, τῇ εἶπον, ἡ Ὑμετέρα Μεγαλειότης εἴσθε Βασίλισσα καὶ πολλὰ ἔχετε μέσα νὰ εὔρητε πόρους, οὐδεὶς ὅμως οὐδαμῶθεν εὐρίσκεται ὑπὲρ τῆς ἀνασκαφῆς τοῦ θεάτρου, ἣν ἀπαιτοῦσιν ἡ ἐπιστήμη καὶ ἡ ἐθνικὴ φιλοτιμία.

Εἶχε δὲ τὸ περὶ τοῦ Διονυσιακοῦ θεάτρου οὕτως. Ἀλλοτε ἡ ἀρχαιολογικὴ ἐταιρία εἶχεν ἀποφασίσαι αὐτῇ τὴν ἀνασκαφήν, καὶ τὸ ἔργον ἀνετέθη τῷ ἐφόρῳ τῶν ἀρχαιοτήτων Κ. Πιττακῇ, ὁστις ἀπὸ τοῦ ὑπερκειμένου σπηλαίου ἀνέστηκε γραμμὴν κάθετον πρὸς τὰ κάτω, καὶ εἰς ἐλάχιστον βάθος εὔρε βράχον κατεστραμμένον, καὶ οὐδὲν τέχνης ἵχνος παριστῶντα, ὥστε ἐγκατέλιπε τὴν ἐργασίαν ἐπὶ τῇ πεποιθήσει ὅτι τοῦ ἀρχαίου θεάτρου πᾶν λείψανον εἶχεν ὑπὸ τοῦ χρόνου καταστραφῇ. Ἀλλὰ μετὰ τινα ἔτη ἐλθὼν ὁ ἀρχιτέκτων καὶ ἀρχαιολόγος Στράκ ἐκ Βερολίνου, ἠθέλησε ν' ἀναλάβῃ αὐθις τὴν διακοπεῖσαν ἐργασίαν, καὶ δὴ μετὰ πλείονος εὐθυκρισίας ἀνασκάψας τάφρον ἐγκαρσίαν εὔρεν ἵχνη ἐν τῷ βράχῳ λελαξευμένων καὶ τὸ πλεῖστον κατεστραμμένων ἐδωλίων, καὶ ἔκλινε καὶ αὐτὸς εἰς τὸ νὰ ἀποστῇ τῆς περαιτέρω ἐργασίας. Πρὸ τούτου ὅμως ἠθέλησε ν' ἀποπειραθῇ καὶ τοῦ κατωτέρω ἐπιπέδου ἐδάφους, τοῦ ἀντιστοιχοῦντος πρὸς τὴν ὀρχήστραν, καὶ ἐκεῖ εὔρε χῶμα παχύ. Ἀφ' οὗ δὲ κατῆλθεν ὑπὲρ τοὺς 20 πόδας, ἀπῆντησεν ὠραίας καὶ ἀκεραίας μαρμαροκτίστους βαθμίδας, καὶ τινα ἄριστα διατετηρημένα θρανία, ἀποδείξαις ὅτι ἀξιόλογον μέρος τοῦ θεάτρου ἐσώζετο.

Ἄλλ' ὁ Κύριος Στράκ, ἐπειδὴ εἶχεν ἐξαντληθῇ καὶ ἡ ἄδεια καὶ ἡ πίστωσίς του, ἀνεχώρησε, μὴ δυνηθεὶς περαιτέρω νὰ ἐπιδιώξῃ τὸ ἔργον, καὶ ἀπῆλθεν εἰς Σάμον ἔνθα τὸν συνώδευσα διὰ συστατικῆς ἐπιστολῆς πρὸς τὸν ἡγεμόνα Κον Ἀριστάρχην. Θεωρῶν δ' ὅτι τὴν διακοπεῖσαν ἐκείνου ἐργασίαν ἡ Ἑλλάς καθῆκον εἶχε νὰ συμπληρώσῃ, ἄλλ' ὅτι πρὸς τοῦτο δὲν ὑπῆρχε πίστωσης εἰς τὸν προϋπολογισμόν, ἐχορήγησα τὴν πεμφθεῖσάν μοι ποσότητα καὶ δι' αὐτῆς ἀνεσκάφη τὸ θέατρον ὡς νῦν ἔχει. Ἐπεμψα δὲ τὰ χρήματα εἰς τὸ ὑπουργεῖον τῆς ἐκπαιδεύσεως, εἰπὼν ὅτι προέρχονται ἐκ δωρεᾶς τοῦ Ζάππα, καὶ παρακαλέσας νὰ ἐκφρασθῇ αὐτῷ ἡ δι' αὐτὴν εὐαρέσκεια. Μετὰ τινὰ χρόνον ὁμῶς ἔλαβον φάκελλον τοῦ Ζάππα πέμποντός μοι τὴν εὐχαριστήριον τοῦ ὑπουργείου τῆς Ἐκπαιδεύσεως, καὶ λέγοντός μοι μεθ' ὅρους ἐν ᾧ διεφαίνετο ἡ ὀργή του, ὅτι αἱ εὐχαριστήσεις ἐκεῖναι εἰς αὐτὸν δὲν ἀνήκουσι, διότι τὰ δοθέντα χρήματα ἦσαν ἐδικὰ μου καὶ οὐχὶ ἐδικὰ του. Ἡ ἐπιστολὴ αὕτη σώζεται ἐν ταῖς ἐγγράφοις μου.

Ἐδῶκα δέ, ὡς εἶπον, τὰ χρήματα εἰς τὸ ὑπουργεῖον καὶ οὐχὶ εἰς τὴν ἀρχαιολογικὴν ἐταιρίαν, πρῶτον διότι ἡ ἐταιρία ἦν μόνον βοηθητικὸν σῶμα ἐξ ἰδίων ὀφείλων νὰ ἔρχηται εἰς συμπλήρωσιν τῶν πόρων τοῦ ὑπουργείου, ὥστε οὐδεὶς ὑπῆρχε λόγος νὰ πέμπωνται δι' αὐτοῦ αἱ ἀρχαιολογικαὶ χορηγίαι, καὶ δεύτερον διότι ἀφ' οὗτου εἶχον ἀποσυρθῇ ἀπὸ τῆς ἐταιρίας, οἱ τὰ αὐτῆς διέποντες, μὴ ἐννοοῦντες τὸν σκοπὸν τοῦ νέου ὀργανισμοῦ, καὶ μὴ εἰξεύροντες νὰ τὸν ἐφαρμόσωσιν, ἔφερον τὴν ἐταιρίαν εἰς παντελῆ παραλυσίαν, ὥστε ἔπαυσεν ἐντελῶς ἐνεργοῦσα, μέχρις οὔ, συμβουλευθεὶς με ὁ συνάδελφός μου ὑπουργὸς τῆς Ἐκπαιδεύσεως Κ. Χριστόπουλος, κατ' ἰδίαν ἐμοῦ προτροπὴν ἠκύρωσε τὸν νέον ὀργανισμόν ὃν ἐγὼ εἶχον συντάξῃ ἐπ' ἐλπίδι τοῦ νὰ καταστήσω αὐτὴν πυρῆνα ἀκαδημίας, καὶ ἔθηκε πάλιν εἰς ἐνέργειαν τὸν ἀρχαῖον.

Αὕτη ἦν ἡ πρώτη ἀπόπειρα δωροδοκίας ἣτις ἐγένετο πρὸς ἐμέ.

Ἄλλ' οὐχὶ καὶ ἡ μόνη.

Ὁ ἐν Γαλατσίῳ πρόξενος Κ. Γκιώνης εἶχε γράψῃ εἰς τὸ ὑπουρ-

γεῖον στενῶς συνιστῶν Ἑλληνά τινα τῆς πόλεως ἐκείνης, οὐ δὲν ἐνθυμοῦμαι τὸ ὄνομα, ὡς συνεχεῖς καὶ μεγάλας παρέχοντα ὑπηρεσίας εἰς τινὰς ἐκεῖ ὁμογενεῖς καὶ εἰς τῆς Ἑλλάδος τὴν ναυτιλίαν καὶ τὸ ἐμπόριον, καὶ τὸν συνίστα διὰ παράσημον ὃ καὶ ὁ Βασιλεὺς ἐνέκρινεν. Ἐν τούτοις ὁ Κύριος οὗτος ἀφίχθεις εἰς Ἀθήνας καὶ ἐλθὼν κατ' οἶκον εἰς ἐπίσκεψίν μου, μοὶ ἔφερε ποσότητά τινα χρημάτων, δὲν ἤξεύρω πλέον πόσων, ἀλλ' οὐχὶ εὐκαταφρόνητον, διότι ἦτο μανδύλιον πλήρες χρυσῶν νομισμάτων, χιλιάδας τινὰς δραχμῶν ἀποτελούντων, καὶ ἤθελεν οὕτω νὰ μοὶ τὴν δώσῃ. Ἐγὼ τῷ εἶπον ὅτι ἡ τοιαύτη παράδοσις δὲν ἦν ἐν τάξει, ὅτι ἔπρεπε νὰ τὴν συνοδεύσῃ δι' ἐπιστήμου ἐγγράφου, καὶ ἡ νὰ μοὶ μετρήσῃ τὰ χρήματα δι' ἃ νὰ τῷ δώσω ἀπόδειξιν, ἡ νὰ μοὶ τὰ παραδώσῃ ἐσφραγισμένα. Ἀλλ' αὐτὸς ἡρνήθη καὶ ἔγγραφον νὰ μοὶ ἀποτείνῃ, καὶ τὰ χρήματα νὰ μετρήσῃ, καὶ ἐπέμεινεν ὅτι τ' ἀφίνει οὕτως ὡς ἔχουσιν εἰς χεῖράς μου. Μὴ θελήσας λοιπὸν νὰ προσενεχθῶ πρὸς αὐτὸν ἀποτόμως, τὰ ἔλαβον, καὶ ἅμα ὡς ἀπῆλθεν, ἐμήνυσα πρὸς τὸν οὐ μακρὰν μου οἰκοῦντα Κῶν Τυπάλδον Κοζάκην νὰ ἔλθῃ πρὸς ἐμέ· ἅμα δ' ἔφθασε, τῷ εἶπον ὅτι ἔλαβον σπουδαίαν δωρεάν διὰ τὸ Ἀμαλιεῖον ὀρφανοτροφεῖον, οὐ ὁ Κ. Τυπάλδος ἦν πρόεδρος, τῷ ἐμέτρησα τὰ χρήματα, καὶ λαβὼν ἀπόδειξιν παρ' αὐτοῦ, περιέμεινα τὴν ἀναχώρησιν τοῦ δόντος μοι αὐτά, καὶ εὐθὺς μετ' αὐτὴν ἔπεμψα τὴν ἀπόδειξιν εἰς τὸν ἀκούσιον καὶ οὐκ ὀλίγον ἐκπλαγέντα δωρητήν. Ἡ δὲ βασίλισσα μοὶ ἐξέφρασε τὴν χαρὰν τῆς διότι τὴν δευτέραν ταύτην φορὰν δὲν παρημέλησα τὸ κατὰστημά της· ἀλλὰ τῇ ἀπήντησα ὅτι ἔπραξα τοῦτο ἐκ καθήκοντος μᾶλλον ἢ ἐκ πεποιθήσεως, διότι πολλὴν ἐπιτυχίαν δὲν προσδοκῶ ἐκ καταστήματος, φιланθρωπικωτάτου βεβαίως, διότι προϋτίθετο τὴν εἰς ὑπηρετρίας μόρφωσιν ἀπόρων καὶ ἐγκαταλελειμμένων ὀρφανῶν κορασίων, ἀλλ' ἐξ οὗ ἐφοβούμην ὅτι ὀλίγιστα θὰ ἐξήρχοντο ὑπηρετρίαι ἐκ τῶν νεανίδων ἐκείνων, ἅς ἐτίμα συνεχῶς ἡ Α. Μ. διὰ τῶν ἐπισκέψεών της, μεθ' ὧν συνδιελέγετο, εἰς ὧν τὰς ἐξετάσεις παρευρίσκετο, καὶ ἅς, ὡς παιδιὰ ἐλάμβανε πολλάκις καὶ

εἰς τὰ γόνατά της. Καὶ ὠργίζετο μὲν ἡ Βασίλισσα ταῦτα ἀκούουσα, ἀλλ' ἦσαν ἀληθῆ, καὶ τῷ ὄντι οὐδεμία ἐκ τῶν τροφίμων τοῦ Ἀμαλίου ἐν ὅσῳ ἡ Βασίλισσα ἦν ἄμεσος προστάτις αὐτοῦ, καὶ πολὺ μετὰ ταῦτα ἔτι, ἔστερξεν εἰς τὸν ὑπηρετικὸν βίον, ἀλλ' αἱ πλεῖσται ἐγίνοντο, καὶ εἶχον τὴν ἀξίωσιν νὰ γίνωσι, διδασκάλισσαι ἢ παιδαγωγοί, καίτοι μὴ πρὸς τοῦτο εἰδικῶς παρασκευασθεῖσαι.

Δωροδοκία δὲ καὶ μοὶ προσήφθη ἅπαξ, ἀφ' οὗ ἐξῆλθον τοῦ ὑπουργείου. Εἰς τοὺς ὑπουργοὺς ἐδίδετο τότε μηνιαῖος μισθὸς ἐκ δραχμῶν ὀκτακοσίων, ὅστις βεβαίως ὑπερβολικὸς καὶ ἐπίφθονος δὲν δύναται νὰ θεωρηθῇ, καὶ εἰς τὴν ὑπόνοιαν ἐδύνατο ἀφορμὴν νὰ παρέξῃ ὅτι τινὲς ἐπεδίωκον τὴν ὑπουργικὴν θέσιν οὐχὶ δι' αὐτόν, ἀλλὰ δι' ἄλλα ἐξ αὐτῆς ἤττον νόμιμα ὠφελήματα. Ἀναλόγως δὲ μικροὶ ἦσαν καὶ οἱ τῶν λοιπῶν ὑπαλλήλων μισθοί, οὐχὶ μὲν δικαιολογοῦντες ἀλλὰ τοῦλάχιστον ἐξηγοῦντες καταχρήσεις τῶν ἄλλως ἀδυνατούντων νὰ ζήσωσιν. Εἰς τοῦτο δ' ἀποβλέψαν, καὶ εἰς τὴν ὑπηρεσίαν θελήσαν τάξιν καὶ τιμότητα νὰ ῥιζώσῃ, ἐπρότεινε τὸ ὑπουργικὸν συμβούλιον καὶ ἐπέτυχε τὴν αὐξήσιν πάντων τῶν μισθῶν κατὰ 10 %.

Πλὴν ὅμως τοῦ μισθοῦ, εἶχε, πρὸ τῆς εἰσόδου μου εἰς τὸ ὑπουργεῖον, χορηγηθῇ τοῖς ὑπουργοῖς καὶ ἐπιχορήγησις 300 δρ. δι' ἐνοικίαισιν ἀμάξης, ἧς οὐδεὶς εἶχεν, ὡς εὐνόητον, ὅσῃν ἀνάγκην ὁ ὑπουργὸς τῶν Ἐξωτερικῶν. Νομίσας δὲ καὶ σκοπιμώτερον καὶ ἀξιοπρεπέστερον, ἀντὶ νὰ ἐνοικιάζω, ν' ἀγοράσω ἅμαξαν, ἔγραψα πρὸς τὸν ἐν Τεργέστη ἡμέτερον πρόξενον Κ. Γιαννικέσῃν νὰ μοὶ προμηθεύσῃ ἐκεῖθεν τοιαύτην, εὐπρεπῆ μὲν ὅπως οὖν ἀλλὰ μεταχειρισμένην, καὶ ζεῦγος ἵππων εὐπαρουσιάστων μετὰ τῶν ἀναγκαίων φαλάρων.

Ὅτε δὲ μετὰ τριετίαν ἐξῆλθον τοῦ ὑπουργείου, καὶ ἐκ τῆς πεσούσης ὁρυδὸς οἱ ἀναιδέστεροι ἐξυλεύοντο, μία ῥυπαρογράφος ἑφημερὶς ἔγραψε καὶ ὅτι ἅμαξαν καὶ ἵππους ἔλαβον δωρεάν παρὰ τοῦ Κ. Γιαννικέσῃ, διότι τὸν εἶχον διορίσει πρόξενον. Κατ' εὐτυχῇ ὅμως σύμπτωσιν τὴν τιμὴν τῆς ἀγορᾶς κατ' ἐντολὴν τοῦ Κ. Γιαννικέσῃ, εἶχον πληρώσει εἰς τὸν Κ. Θρασύβουλον Ζαίμην, ὄντα

τότε ἐν τοῖς ἐπισήμοις τῆς ἀντιπολιτεύσεως, καὶ τούτου γνωσθέν-
τος, ἐφिमώθη κατησχυμένη ἡ συκοφαντία.

Τὸν Κ. Γιαννικέσσην δὲν ἐγνώριζον, ἀλλὰ τὸν διώρισα ὅμως τῷ
ὄντι ἀντὶ τοῦ ἐπὶ τῆς εἰσόδου μου εἰς τὸ ὑπουργεῖον ἀποβιώσαντος
προξένου ἐν Τεργέστη, διότι μοὶ εἶχε συστηθῇ ὡς ὢν εἰς τῶν ἐπι-
σημοτέρων καὶ πατριωτικωτέρων ὁμογενῶν ἐν τῇ πόλει ἐκείνῃ.
Καὶ τῷ ὄντι ὁ ἅμα διορισθεὶς ἔδωκε δεῖγμα τῶν αἰσθημάτων του,
γράφας μοι ὅτι μὴ ἔχων ἀνάγκην τοῦ μισθοῦ του, θέτει αὐτὸν εἰς
τὴν ἀπόλυτον διάθεσίν μου, ἵνα ποιήσωμαι ὅποιαν θέλω χρῆσιν
αὐτοῦ. Ἦν δέ, διὰ τὸ πολυάσχολον τῆς θέσεως, ὁ μισθὸς οὗτος
οὐχὶ εὐκαταφρόνητος.

Ἀπεμνημόνευσα ἀνωτέρω (σελ. 91) ὅτι ὅτε διετέλουν ἐν τῷ
ὑπουργείῳ τῆς Δημ. Ἐκπαιδεύσεως εἶχον ἐνεργήσει νὰ πεμφθῇ εἰς
Παρισίους ὁ τότε ἐν τῷ ὑπουργείῳ τῶν Ἑσωτερικῶν ὑπηρετῶν Κ.
Χαρ. Χρηστόπουλος ἵνα παραλάβῃ καὶ φέρῃ εἰς τὴν πόλιν τῆς
γεννήσεώς του Ἀνδρίτσαιναν τὴν ὑπὸ τοῦ συμπολίτου του Νικο-
λοπούλου δωρηθεῖσαν αὐτῇ βιβλιοθήκῃ. Καὶ ἐγὼ μὲν ἤθελον,
ἀφ' οὗ ἦλθον τὰ βιβλία, ὡς ὄντα ὅλως φιλολογικὰ καὶ ἐπιστη-
μονικά, νὰ κατατεθῶσιν εἰς τὴν ἐθνικὴν βιβλιοθήκην τῶν Ἀθη-
νῶν, εἰς δὲ τὴν Ἀνδρίτσαιναν νὰ δοθῶσιν εἰς ἀντάλλαγμα βιβλία
διδασκτικά, ὑποτροφίαι τινές καὶ ἴσως καὶ πίστωσης γυμνασίου.
Ἀλλ' ὁ Κύριος Χρηστόπουλος καὶ αἱ συμπολιταὶ του δὲν ἦσαν
τῆς αὐτῆς γνώμης, καὶ ἡ βιβλιοθήκη κατετέθη εἰς Ἀνδρίτσαιναν
ὅπου ἔμεινεν ἐπὶ πολλὰ ἔτη ἄχρηστος καὶ κατὰ κλειστός.

Τέλος ἐν ἔτει 1854, ἢ 1855 ὁ Κ. Χρηστόπουλος, θελήσας νὰ
ἐπιμεληθῇ τοῦ συμφέροντος τούτου τῆς πατρίδος του, προῦκάλεσε
τὴν ὑπὸ τοῦ δημοτικοῦ συμβουλίου Ἀνδριτσαίνης ἐγκατάστασιν
ἐπιτροπῆς, ἥς πρόεδρος διωρίσθη ὁ Βασιλικὸς ἰατρὸς Κ. Κωστῆς,
μέλη δὲ ὁ ἴδιος, καὶ ἐγώ, κατὰ παράκλησίν του, πρὸς σύναξιν συν-
δρομῶν δι' οἰκοδομὴν καταστήματος Βιβλιοθήκης ἐν τῇ πόλει ἐκείνῃ.

Δεχθεὶς δὲ τὴν ἐντολὴν ταύτην, ἐπεμελήθη νὰ προκαλέσω τὰς
συνεισφορὰς τινῶν ἐκ τῶν εὐπορωτέρων γνωρίμων μου, ἀλλ' ἀπέ-

τυχον παρὰ πᾶσι· ὥς καὶ εἰς πλούσιος γερουσιαστής, ἐκ τῆς πόλεως ἐκείνης καταγόμενος, εἰ καὶ μοὶ ὑπεσχέθη συνδρομήν, ἐπελάθετο τούτου, ὥστε ἡ ἐπιτροπή, εἰ καὶ μὴ κατηργημένη, ὑφίστατο ὁμῶς κατ' ὄνομα.

Ὅτε λοιπὸν ὁ Κ. Γιαννικέσης μοὶ ἀφιέρωσε τὸν μισθὸν του, ἐμνήσθην αὐτῆς, καὶ διέταξα νὰ κατατίθεται αὐτὸς εἰς τὴν Τράπεζαν ἐπὶ τόκῳ, ἵνα ὅτε ποτὲ συναχθῇ ἐπαρκὴς ποσότης, χρησιμεύσῃ εἰς ἀνέγερσιν τοῦ καταστήματος. Οὕτως ἐξηκολούθησεν ἡ κατάθεσις μέχρι τοῦ θανάτου τοῦ δωρητοῦ. Προσέθηκα δὲ μετέπειτα καὶ ἄλλα τινὰ ἐξ ἐτέρας δωρεᾶς ἣν δὲν ἐνθυμοῦμαι, καὶ ταῦτα ἦσαν τὰ μόνα διὰ τὴν Βιβλιοθήκην τῆς Ἀνδριτσαίνης προμηθευθέντα κεφάλαια, δι' ἃ οἱ Ἀνδριτσαίνιται τοσοῦτον ἠὺγνωμόνουν, ὥστε καὶ μοὶ ἐμήνυσαν ὅτι ἤθελον νὰ μοὶ δώσωσι τὴν πολιτογράφησιν εἰς τὸν δῆμόν των. Ὅτε δ' ὁ Κ. Χρηστόπουλος, ὅστις ἦν τότε ὑπουργὸς τῆς ἐκπαιδεύσεως, εἶδεν ὅτι ἄλλα χρήματα οὐδαμῶθεν προσέρχονται, μοὶ ἐπρότεινε ν' ἀρχήσωμεν τὴν εἰσβολὴν, διότι αὐτῆς ἐκτελουμένης, πιθανώτερον ἦν νὰ προσενεχθῶσι συνεισφοραί.

Τοῦτο μοὶ ἐφάνη ὀρθόν, καὶ ἐγκριθέν καὶ ὑπ' ἐμοῦ, ἀπεφασίσθη, διότι ὁ Κ. Κωστῆς εἶχεν ἀποβιώσει ἀπὸ τινος, καὶ οὐδεμία εἶχε γίνεи φροντὶς περὶ ἐκλογῆς ἄλλου προέδρου ἢ καὶ μέλους ἐπιτροπῆς, καθ' ὃ οὕσης πρὸ χρόνων ἐν ἀπραξίᾳ καὶ μόνον σχεδὸν κατ' ὄνομα ὑπαρχούσης. Προσκαλέσαντες λοιπὸν ἡμεῖς οἱ δύο τὸν Κ. Boulanger, τῷ ἀνεθέσαμεν σύνταξιν σχεδίου καταστήματος, μέλλοντος νὰ περιλάβῃ τὴν Βιβλιοθήκην, ἀλλὰ καὶ τινὰ δωμάτια δι' ἐγκατάστασιν Γυμνασίου, οὗ ἤλπιζεν ὁ Κ. Χρηστόπουλος νὰ κατορθώσῃ ἐν καιρῷ τὴν ἱδρυσιν. Μετὰ τινὰ δὲ χρόνον συντελέσας μᾶς ἔφερεν ὁ ἀρχιτέκτων τὸ σχέδιον, ἀφελὲς μὲν καὶ ὀλιγοδάπανον, ἀλλ' ἐντελῶς εἰς τὰς ἀνάγκας ἀνταποκρινόμενον, ὃ δὲ Κ. Χρηστόπουλος ἀνέλαβε νὰ τὸ ὑποβάλῃ εἰς τὴν ἐγκρισιν καὶ τοῦ δημοτικοῦ συμβουλίου τῆς πατρίδος του, οὗ καθ' ὅσον, ἐνθυμοῦμαι, πρόεδρος ἦν ὁ ἀδελφός του.

Τὰ περὶ τῆς μετέπειτα ἀνεκρίσεως τῆς ὑποθέσεως ταύτης θέλω ἀφηγηθῆ κατωτέρω.

14.

Ἀκαδημία.

Καὶ εἰς ἑτέραν δὲ σπουδαίαν χορηγίαν ὑπὲρ τῆς Ἑλλάδος, εἰ οὐχὶ ἀμέσως, ἐμμέσως καὶ δικαιῶμαι νὰ καυχηθῶ ὅτι συνετέλεσα κατὰ μέρος ἐπὶ τῆς ὑπουργείας μου, εὐθὺς κατὰ τὴν ἀρχὴν αὐτῆς. Ὁ ἐν Βιέννῃ πρέσβυς ἡμῶν Κ. Σχινᾶς, ὁ πάντοτε στενὸς φίλος μου, καὶ γνωρίζων ὅτι τὴν σύστασιν Ἑλληνικῆς Ἀκαδημίας ἐθεώρουν ὡς συντελεστικωτάτην εἰς τὴν διανοητικὴν ἀνάπτυξιν, εἰς τὴν πρόοδον καὶ εἰς τὴν ὑπόληψιν τῆς Ἑλλάδος, πολλάκις δ' ἄλλοτε περὶ τοῦ ἀντικειμένου τούτου πολλὰ διαλεχθεὶς μετ' ἐμοῦ, μοὶ ἀνήγγειλε πρὸς μεγάλην χαρὰν μου, ὅτι ὅμα ἦλθον εἰς τὰ πράγματα ἀνέπτυξε τὰς περὶ τούτου ιδέας καὶ πεποιθήσεις μου εἰς τὸν ἐν Βιέννῃ βαθύπλουτον ὁμογενῆ τραπεζίτην Σ. Σίναν, ὅστις ἀπεφάσισε ν' ἀφιερῶσιν ἐν ἑκατομμύριον σφάντσικα, προσδιορίζων ἐξ αὐτῶν τὰς μὲν 600,000 εἰς οἰκοδομήν, τὰς δὲ 400,000 εἰς προικοδοτήσεις Ἀκαδημίας ἐν Ἀθήναις.

Καὶ ὑπῆρξαν μὲν καὶ τινες μικρόνοες, οἵτινες εἰς τὸ ἄκουσμα ὕψωσαν τοὺς ὤμους, θαυμάζοντες τί παθὼν ὁ ἀγαθὸς πατριώτης δὲν διέθετε πρὸς χρησιμώτερόν τι τὸν πλοῦτόν του, ἀλλ' ἐγώ, περιχαρὴς, ἀνήγγειλα τὸ μέγα δῶρημα εἰς τὸν Βασιλέα, καὶ κατ' ἐντολήν Του ἀπεδέχθη αὐτό, μεγάλους ἐπαίνους ἀποδοὺς εἰς τοῦ ἀνδρὸς τὴν εὐγενῆ καὶ μεγαλόφρονα ἐλευθεριότητα, συγχρόνως ὅμως ἔγραψα τῷ φίλῳ μου καὶ πρέσβει ἡμῶν, ὑποδείξας αὐτῷ ὅτι καλὸν θὰ ᾖ ἐπιτηδεύειν προέτρεπε τὸν δωρητὴν οὐ μόνον τὰ σφάντσικα νὰ μεταβάλλῃ εἰς φράγκα, ἀλλὰ πρὸ πάντων νὰ προσδιορίσῃ εἰς τὴν οἰκοδομήν μὲν τὰς 400,000, εἰς τὴν προικοδοτήσεις δὲ τὰς 600,000, διότι ἡ λαμπρότης τῶν ἔργων καὶ οὐχὶ τοῦ οἰκο-

δομήματος ἡ πολυτέλεια θὰ συνετέλει εἰς τῆς Ἑλλάδος τὸ ὄφελος καὶ τὴν δόξαν. Μοὶ ἀπήντησεν ὁμῶς ὁ Κ. Σχινᾶς ὅτι οὐδεμίαν ἐποιήσατο νύξιν πρὸς τὸν Κ. Σίναν τῶν παρατηρήσεών μου, εἰ καὶ ἐκτιμᾷ αὐτὰς ὡς ὀρθὰς, διότι ἐφοβεῖτο ὅτι καὶ ἡ ἐλαχίστη ἀντίρρησης, ὅσον ἄβρῶς καὶ ἂν τῷ ἐγίνετο, ἐδύνατο, καθ' ὃν τῷ ἐγνώριζε χαρακτῆρα νὰ τὸν δυσареστήσῃ, ἐναντίον βεβαίως τῆς ἡμετέρας προθέσεως.

Οὕτως ἐγένετο ἡ προσφορὰ δεκτὴ ἄνευ μεταρρυθμίσεως. Συγχρόνως δὲ παρετήρησα εἰς τὸν Βασιλέα ὅτι ἔπρεπε νὰ δοθῇ ἐπίσημον δεῖγμα ὑψηλῆς εὐαρεσκείας εἰς τὸν πατριωτικώτατον δωρητήν· ἡ Α. Μ. ὁμῶς μοὶ εἶπεν ὅτι ἐπειδὴ προϋτίθετο νὰ μεταβῇ προσεχῶς ὁ ἴδιος εἰς Βιέννην, ἐπεθύμει νὰ τῷ ὁμιλήσῃ περὶ τούτου μετὰ τὴν ἐπιστροφὴν Του, ἀφ' οὗ γνωρίσῃ αὐτοπροσώπως τὸν Σίναν, καὶ δυνηθῇ νὰ κρίνῃ περὶ αὐτοῦ.

Τῷ ὄντι δ' ἀφ' οὗ κατ' Ἰούνιον μετέβη εἰς Μόναχον, ἐπισκεφθεὶς καὶ τὴν Βιέννην, εἰς τὴν ἐπιστροφὴν του κατὰ τὸν Νοέμβριον, ὁ Βασιλεὺς μοὶ ὠμίλησε πρῶτος περὶ τοῦ Σίνα, εἰπὼν μοι ὅτι εὖρεν ἐν αὐτῷ πατριώτην Ἑλληνικώτατα αἰσθανόμενον καὶ πάσης ἀμοιβῆς ἄξιον, καὶ μὲ ἠρώτησε τίνα ἤθελα προτείνει εἰς τὴν Βασιλικὴν ἐγκρισιν· ἀπήντησα δ' ὅτι, εἰς ἄνδρα προικίσαντα τὴν Ἑλλάδα διὰ δύο ἐπισημοτάτων καταστημάτων, ἅτινα ἐγκατέταττον αὐτὴν εἰς τὴν σειρὰν τῶν μᾶλλον πεφωτισμένων χωρῶν, τοῦ Ἀστεροσκοπείου καὶ τῆς Ἀκαδημίας, προθύμου δὲ καὶ εἰς πλεῖστα ἄλλα, ὡς ἡ Α. Μ. ἐπείσθη, νὰ συντελέσῃ, ἐδύνατο κατ' ἐκλογὴν τοῦ Βασιλέως νὰ δοθῇ μία τῶν δύο τούτων ἀμοιβῶν, ἢ ὁ Μεγαλόσταυρος τοῦ Σωτῆρος ἢ ἡ διὰ τῆς Βουλῆς μεγάλη πολιτογράφησις. — Διατί ὄχι ἀμφότεραι; μὲ ἠρώτησεν ὁ Βασιλεὺς. — Οὐδεμίαν ἔχω εἰς τοῦτε ἐνστάσιν, ἀπεκρίθην. Καὶ οὕτως ὁ μὲν Μεγαλόσταυρος τῷ ἐστάλη ἀμέσως, μετ' ὀλίγον δὲ κατ' ἀρχὰς Μαρτίου ἐπιψηφίσει τῆς Βουλῆς τῷ ἐδόθη ἡ μεγάλη πολιτογράφησις εἰς αὐτόν, εἰς τὸν Δ. Βερναρδάκην καὶ εἰς τὸν Ἀρσάκην. Ὅτε δὲ μετὰ ταῦτα ἀπεβίωσεν ὁ Σχινᾶς, εἰς τῶν ἐντιμοτέ-

ρων καὶ λογιωτέρων ἀνδρῶν τῆς Ἑλλάδος, ἡ θέσις αὐτοῦ ὡς πρέσβευς ἐν Βιέννῃ ἀπενεμήθη, κατ' ἐπιθυμίαν τοῦ Βασιλέως, εἰς τὸν Σίναν ἄμισθος. Μετὰ τινὰ ὃ' ἔτη, ἐφ' ἐνὸς τῶν διαδόχων μου, κατὰ παράκλησιν τοῦ Σίνα ἐδόθη εἰς τὸν γαμβρόν του Γρ. Ὑψηλάντην, ἄμισθος κατ' ἀρχάς, ἔμισθος μετὰ ταῦτα. Οὕτως ἀντήμειψε τότε ἡ Ἑλλὰς τὴν μεγαλεπήβολον ἐκείνην δωρεάν, ἣτις ἐν ἐπομένοις χρόνοις δυστυχῶς παρημελήθη ὑπὸ ὑπουργῶν ἀνικάνων νὰ ἐννοήσωσι τὴν παντοίαν καὶ μεγάλην αὐτῆς σπουδαιότητα.

Καὶ ἡ μὲν οἰκοδομὴ τοῦ ἐπισήμου καταστήματος, ἀνατεθεῖσα ὑπὸ τοῦ ἰδίου Κ. Σίνα τῷ ἀρχιτέκτονι Κῷ Ἀνσεν, ἀπέβη μία τῶν πολυτελεστάτων τῆς νέας πόλεως τῶν Ἀθηνῶν, ἀπαιτήσασα δαπάνην οὐχὶ 400 ἢ 600 χιλιάδων, ἀλλὰ τινων ἑκατομμυρίων, ἃ ἐν γενναίᾳ ἐλευθεριότητι ἀπέτισεν ὁ δωρητής, χωρὶς ὅμως νὰ ληφθῇ φροντὶς ὑπὸ τῶν ἐνδιαφερομένων, ἥτοι ὑπὸ τοῦ ὑπουργείου τῆς Δημ. παιδείας, περὶ τῆς κατὰ μέρος ἐξασφαλίσεως τῆς προικοδομήσεως, ἥτοι περὶ τῆς μὴ συμπαράλαβῆς αὐτῆς εἰς τὴν δαπάνην τῆς οἰκοδομῆς. Διήρκεσε δὲ ἡ ἀνέγερσις καὶ ἡ ἀρχιτεκτονικὴ διακόσμησις τοῦ οἰκοδομήματος ἔτη πολλά, εἰκοσαετίαν ὅλην περίπου, καὶ ἂν οὐ τέλος ἐπερατώθη, ἐκλείσθη, καὶ ἔτι μένη κεκλεισμένη ἡ θύρα αὐτοῦ, καὶ ὁ σκοπὸς του παρωράθη. Ἐγὼ ὅμως δὲν ἔπαυσα ὑπὲρ αὐτοῦ ἀγωνιζόμενος, συνηγορῶν καὶ γράψας ἴσως ἑκατοντάκις, χωρὶς ὅμως οὐδεμία προσοχὴ νὰ δοθῇ εἰς τοὺς λόγους μου, ἢ τὸ ἐλάχιστον νὰ δειχθῇ ἐνδιαφέρον ὑπὲρ τῆς ὑποθέσεως.

Μετὰ τὴν ἔκδοσιν τῆς ἐμῆς συλλογῆς τῶν ἐπιγραφῶν (*Antiquités Helléniques*), ἐτιμήθην ὑπὸ διαφόρων ἀκαδημιῶν καὶ ἄλλων σοφῶν ἐταιριῶν καταταχθεὶς μεταξὺ τῶν μελῶν αὐτῶν, ὥστε σήμερον εἰς 46 τοιαύτας ἀνήκω. Πολλῶν λοιπὸν ἐξ αὐτῶν τοὺς ὀργανισμοὺς κατὰ διαφόρους χρόνους μελετήσας, συνέταξα ὃν ἐνόμισα καταλληλότερον διὰ τὴν Ἑλλάδα, καὶ ἤδη τὸν ἀρχαιότερον ὃν κατήρτισα ἔδωκα εἰς τὸν ἐπὶ τῆς ἐκπαιδεύσεως συνάδελφόν μου ἐν τῷ ὑπουργείῳ, τὸν Κ. Χρηστόπουλον, ἵνα ὑποβάλλῃ αὐτὸν εἰς τὸν Βασιλέα καὶ τὸ μὲν νομοθετικὸν μέρος αὐτοῦ κυρώσῃ

διὰ τῶν Βουλῶν, τὸ δ' ἐπίλοιπον ἐκδώσῃ ἔπειτα ἐν διατάγματι ὡς κανονισμόν· ἀλλὰ περὶ ἄλλα μεριμνῶν, ἀνέβαλε τὸ πρᾶγμα ἐκεῖνος. Μετὰ δὲ τὴν ἐξοδὸν μου ἐκ τοῦ ὑπουργείου, πολλάκις ἐπανελάβον τὴν αὐτὴν πρότασιν καὶ διὰ τῆς δημοσιογραφίας καὶ πρὸς τοὺς ἐν τοῖς πράγμασιν ἀποταθείς, κατὰ τινα διορθώσας τὸ πρῶτον σχέδιον, ἀφ' οὗ μάλιστα ἔλαβον γνῶσιν τῶν ἐπενεχθεισῶν μεταρρυθμίσεων εἰς τὴν Πρωσικὴν Ἀκαδημίαν. Ἐπροσπάθουν δὲ νὰ καταστήσω καταληπτὸν τοῖς ἡμετέροις πολιτευομένοις, πόσον οἰκτρὸν ἦτον καὶ ἐπονείδιστον διὰ τὴν Ἑλλάδα, ἀκαδημίας νὰ ἐγείρωμεν πολυτελέστατα ἀνάκτορα, καὶ ν' ἀνεχώμεθα αὐτὰ κενὰ ἀκαδημαϊκῶν, ὡς ἀνομολογοῦντες ἔλλειψιν παντελῇ λογίων, ἐν ᾧ ἐξ ἐναντίας οἱ λόγιοι Ἕλληνες εἰς Ἀκαδημίαν ὀργανωθέντες, δὲν εἶχον ἀνάγκην νὰ περιμένωσι τὴν περάτωσιν τῆς πολυτελοῦς οἰκοδομῆς ἵνα ἐπιδοθῶσιν εἰς τὰ δόξαν καὶ ὄφελος τῇ Ἑλλάδι ἐπαγγελλόμενα ἔργα τῶν. Ἀλλ' ἐβόων ἐν τῇ ἐρήμῳ, διότι οἱ ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ κοινοβουλευτικοῦ συστήματος τὰ τῆς Ἑλλάδος διέποντες ἐκτοτε ἦσαν σπανίως οἱ ἐπὶ παιδείᾳ καὶ ἀπλῶς ἐπὶ ικανότητι ἔξοχοι, κυρίως δὲ μάλλον οἱ τὰς ἐκλογικὰς μηχανορραφίας εἰξεύροντες νὰ ἐκμεταλλεύωνται· οἱ δὲ γενναῖόν τι καὶ κοινωφελές τῆς ὑποτιθεμένης πολιτικῆς ἀνεξαρτήτως προτείνοντες ἐκρίνοντο ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ ὡς ληροῦντές τινες καὶ φαντασιόπληκτοι.

Καὶ ἀφ' οὗ δὲ ὁ διπλωματικὸς βίος μὲ ἀπέσπασεν ἀπὸ τῶν κόλπων τῆς Ἑλλάδος, δὲν ἔπαυσα περὶ τῆς αὐτῆς ὑποθέσεως ἐπιστέλλων, καὶ ἀντίγραφα καὶ περιλήψεις τοῦ ὀργανισμοῦ πέμπων τοῖς δυναμένοις, καὶ ἐπαγγελλόμενος ὅτι ἡ Ἑλλάς, τότε μόνον ἐδύνατο νὰ ἐλπίσῃ μέγα μέλλον, ὅτε ἐκ τῶν ἔργων τῆς θὰ ἐξετιμᾶτο ὡς ἀξία τοῦ μέλλοντος τούτου. Ἀλλ' αἱ προσπάθειαι μου ἔμειναν, ὡς καὶ πρὶν, ἄκαρποι πάντοτε. Ἐν ἄλλοις ἔγραψα καὶ πρὸς τὸν ἐν Βιέννῃ συνάδελφόν μου Κ. Ὑψηλάντην, πέμψας καὶ εἰς ἐκεῖνον καὶ ἐξηγήσας τὰς προτάσεις μου, ἵνα τὰς ὑποβάλῃ εἰς τὸν πενθερόν του, καὶ τῷ προτείνῃ, ἀφ' οὗ τοσχῦτα καὶ τηλικαῦτα ἐθυσίασεν ὑπὲρ τῆς Ἀκαδημίας, νὰ ἐπιστέψῃ ἤδη τὸ φιλόπατρι ἔρ-

γον του καὶ νὰ τῷ δώσῃ ζωὴν, ἐξασφαλίζων αὐτῇ καὶ προικοδό-
τησιν, ἀλλ' ἐπὶ τῷ ῥητῷ ὄρω, τῆς ὑπὸ τῆς κυβερνήσεως παραδοχῆς
καὶ ἀμέσου ἐφαρμογῆς τοῦ κανονισμοῦ ὃν μετὰ τοῦ δωρητηρίου θὰ
τῇ ὑπέβαλε, προσέτι δὲ καὶ τῆς ἰδίας αὐτοῦ μετοχῆς εἰς τὴν ἐκλο-
γὴν τῶν πρώτων τεσσάρων μελῶν ἐκάστου τῶν τμημάτων τῆς
'Ακαδημίας.

Ὅτε δὲ μετέπειτα ἐπληροφορήθην ὅτι ἡσθένει ὁ Κ. Σίνας, καὶ
τόσον σπουδαίως ὥστε πιθανὸν ἦν νὰ διέθετε τὰ τῆς μεγίστης
περιουσίας του ἐν προβλέψει θανάτου, ἐνόμισα κατάλληλον τὴν
στιγμὴν ἵνα τῷ προταθῇ καὶ ἐσχάτη θυσία πατριωτικῇ, συμπλη-
ροῦσα καὶ σώζουσα τὸ μέγα του ἔργον, ὃ ἕως τότε εἶχε μείνει
νεκρόν. Διὰ τοῦτο, βλέπων ὅτι ἡ πρὸς τὸν Ὑψηλάντην ἐπὶ κλησίς
μου δὲν εἶχε φέρεи καρπούς, ἀπεφάσισα νὰ μεταβῶ ὁ ἴδιος εἰς Βιέν-
νην, ἵνα ἐνεργήσω αὐτοπροσώπως.

Καὶ ἦν μὲν ὁ ὀργανισμὸς ὃν ἐπρότεινον τοιοῦτος, ὥστε ἡ Ἀκα-
δημία, ἅμα καταρτισθεῖσα, ἐδύνατο, καὶ ἄνευ τῆς ἐλαχίστης δα-
πάνης σχεδὸν (πλὴν τοῦ μισθοῦ ἐνὸς κλητῆρος), ν' ἀρχίσῃ ἐργα-
ζομένη, μέχρις οὗ τῇ ἐπέλθωσιν γενναῖαι πατριωτικαὶ συνδρομαί,
αἵτινες βεβαίως δὲν θὰ τῇ ἐπέλειπον ὥς δὲν ἔλειψαν εἰς τὸ Πανε-
πιστήμιον. Ἀλλ' ἡ προίκισις, ἣν ἐπρότεινον, ἤθελεν ἀμέσως ἀπ'
ἀρχῆς τὴν καταστήσει ἱκανὴν ν' ἀναπτύξῃ πᾶσαν αὐτῆς τὴν
δραστηριότητα.

Κατὰ τὸ σχέδιον ἐκάστου τμήματος τῆς Ἀκαδημίας τὰ τέσ-
σαρα πρῶτα μέλη ἔπρεπε νὰ ἐκλεχθῶσιν ὑπὸ τῆς Κυβερνήσεως
ἐκ τῶν ἐν Ἀθήναις σταθερῶς οἰκούντων, ταῦτα δὲ συνελθόντα,
νὰ προσεκλέξωσιν ἕτερα, καὶ πάντα ὁμοῦ μετ' ἑτοὺς παρέλευσιν
νὰ ἐξακολουθήσωσι τὴν ἐκλογὴν, καὶ οὕτω καὶ ἐν τοῖς ἐξῆς, μέχρι
συμπληρώσεως τοῦ ὅλου ἀριθμοῦ ὃν ἀπῆτει ὁ κανονισμὸς ὥστε,
μετὰ τὴν πρώτην ἐκείνην ἀφετηρίαν, ἥτις ἔπρεπεν ἀναγκαίως ἔξω-
θεν νὰ δοθῇ, ἡ ἀκαδημία θὰ ὑφίστατο δι' αὐτεκλογῆς.

Ἀλλ' ἡ πεῖρα τῶν διατρεχόντων ἐν Ἑλλάδι μὲ παρεκίνησεν
νὰ προσπαθήσω νὰ ἐξασφαλίσω τὴν Ἀκαδημίαν κατὰ τοῦ σκοπέ-

λου εἰς ὃν συνετρίβη τὸ σχέδιον τοῦ συλλόγου τῆς ἀρχαιολογικῆς ἐταιρίας, τοῦ κινδύνου δηλαδή μὴ προσωποληψία ἀμέσως κατὰ τὴν πρώτην ἐκλογὴν δηλητηριάσῃ αὐτὴν ἐκ ρίζης καὶ καταστήσῃ αὐτὴν διὰ παντὸς ἄγονον. Διὰ τοῦτο προέτεινα τὴν πρώτην ἐκλογὴν ὑπὸ τῆς Κυβερνήσεως, συμπράξει καὶ τοῦ Κου Σίνα, καὶ εἶτα, μετ' αὐτοῦ τὸν θάνατον, ὑπ' αὐτοῦ τοῦ Βασιλέως, ὡς μόνου ἀληθῶς ἀμερολήπτου. Τότε δὲ συνέταξα ἵνα ὑποβάλω τῷ Κ. Σίνα κατάλογον ὀνομαστικὸν τῶν κυριωτέρων παρ' ἡμῖν ἐπὶ παιδείᾳ διαπρεπόντων ἀνδρῶν, προτείνας αὐτῷ ν' ἀπαιτήσῃ εἰς ἀντάλλαγμα τῆς νέας δωρεᾶς του, ἵνα ἐκ τοῦ καταλόγου τούτου, τετραπλοῦ ὄντως, ἡ κυβέρνησις ἐκλέξῃ τὰ τέσσαρα μέλη ἐκάστου τμήματος.

Εἰς καταρτισμὸν δὲ τοῦ καταλόγου ἀπέβλεψα εἰς οὐδὲν ἕτερον ἢ μόνον τὴν ἐπιστημονικὴν ἱκανότητά τῶν ὑποψηφίων. Οὕτως ἐν αὐτοῖς περιέλαβον τὸν Κ. Κόντον, ὃν οὐδέποτε εἶχον ἰδεῖ, καὶ μόνον ἐγνώρισα ἀνακνούς βιαίας τινος καὶ ὑβριστικῆς ἐνίοτε κατ' ἐμοῦ προσβολᾶς, ἐν αἷς ὁμῶς οἰεῖδον, ἂν οὐχὶ τὸν ἐπεικῇ, ἀλλὰ τὸν πεπαιδευμένον καὶ ἐντρίβῃ γραμματικόν. Ἀφ' ἐτέρου δέ, οὐ μόνον, ὡς ἐννοεῖται, δὲν περιέλαβον τὸ ὄνομά μου εἰς τὸν κατάλογον, ἀλλὰ καὶ ἐπέμεινα νὰ μείνῃ ἀποκεκλεισμένον διότι, ἂν οὐχὶ ἄλλο, τοῦλάχιστον θὰ ἐξησθένῃ τὴν πρότασιν καὶ ἐν αὐτῇ τῇ συνειδῇσει τοῦ δωρητοῦ, ὅτι ἴσως οὕτω διετύπωσα αὐτὸν ἵνα χαράξω εἰς ἑμαυτὸν τὴν ὁδὸν εἰς τὴν Ἀκαδημίαν. Ἐν μετέπειτα χρόνοις μοὶ ἐρρέθη ὅτι τὴν ἐπιμονήν μου ὑπὲρ ἰδρύσεως τῆς Ἀκαδημίας, ἀπέδωκάν τινες εἰς κενόδοξον ἐλπίδα τοῦ νὰ ἐμπεριληφθῶ εἰς αὐτήν. Ἀλλ' οἱ τοιοῦτοι, καὶ ἂν δὲν ἐθεώρουν ὡς ικανοποιούσας με ὅσας τοιαύτας τιμὰς ὑπὲρ ἀξίαν ἔλαβον παρὰ ξένων ἀκαδημιῶν, ἐδύναντο νὰ παρατηρήσωσιν ὅτι εἰς πάντα τὰ σχέδιά μου ἐπρότεινον ὡς ἄφρευκτον προσὸν τῶν ἐκλεκτέων μελῶν τὴν μόνιμον αὐτῶν διατριβὴν ἐν Ἀθήναις, ἐνῶ ἐγὼ διέμενον ἐπὶ πολλὰ ἔτη μακρὰν αὐτῶν.

Ἡ πρόθεσίς μου ἦν νὰ προτρέψω τὸν Σίναν ν' ἀναδειχθῇ οὐ

μόνον ὁ ὕλικός ἀλλὰ καὶ ὁ διανοητικὸς οἰκοδόμος τῆς Ἀκαδημίας καὶ εἰς τοῦτο ὠρμήθην τόσῳ μᾶλλον, καθ' ὅσον ἤξευρον ὅτι πολ-
λάκις εἶχεν ἐκφράσει τὴν ἐπιθυμίαν του νὰ μὲ γνωρίσῃ, ἐνθυμού-
μενος ὅτι εἰς ἐμὲ ὤφειλε, τοῦλάχιστον παρ' ἐμοῦ ἔλαβε τὰς
πρώτας διακρίσεις αἵτινες τῷ ἐχορηγήθησαν ὑπὸ τῆς Ἑλλάδος.

Ἄλλ' ὅτε ἔφθασα εἰς Βιέννην, μοὶ ἐρρέθη ὅτι βαρέως νοσῶν δὲν
ἠδύνατο νὰ μὲ δεχθῇ, ἀλλ' ὅτι καὶ ἄνευ τούτου ἡ ὑπόθεσις θέλει
εὐοδωθῇ καὶ ἐπομένως ἀπῆλθον χωρὶς νὰ τὸν ἰδῶ, καὶ μετ' οὐ
πολὺ ἀπεβίωσεν. Ἡ δ' ὑπόθεσις ἔκτοτε διόλου ἐματαιώθη, κατὰ
τινας, ὧν ὅμως τὴν ἀπαισιόδοξον γνώμην δὲν παραδέχομαι, ἀπὸ
σκοποῦ, ἵνα μὴ διὰ νέας δωρεᾶς ἐλαττωθῇ ἡ κληρονομία.

Καὶ μετὰ τὸν θάνατον δ' αὐτοῦ, ἐπανελθὼν πάλιν εἰς Βιέννην,
ἐπροσπάθησα νὰ ἰδῶ τὴν χήραν του καὶ νὰ τῇ συστήσω νὰ ἐκτε-
λέσῃ αὐτὴ ὅτι προὔτιθετο ἀλλὰ δὲν ἐπρόφθασεν ὁ φιλόπατρις σύ-
ζυγός της. Συγγενεῖς της ὅμως μοὶ εἶπον ὅτι δυνατὸν δὲν τῇ ἦτον
νὰ μὲ δεχθῇ, ὑποσχθέντες αὐτοὶ νὰ τῇ ἐμειλήσωσιν. Ἐκτοτε δ'
ἤξευρον ὅτι ἡ τοιαύτη ἐμμεσὸς ἐνέργεια ἦν ματαία, ὥς καὶ
ἀπεδείχθη.

15.

Βρεφοκομεῖον. Μουσεῖον.

Ἐν ᾧ διετέλουν ὑπουργός, ὁ μετὰ τὸν θάνατον τοῦ ἐν Πετρο-
πόλει πρέσβεως ἡμῶν Κ. Ζωγράφου ὡς ἐπιτετραμμένος ἐκεῖ δια-
μείνας γραμματεὺς τῆς πρεσβείας, καὶ γυναικάδελφος ἐκείνου Κ.
Ἰωάννης Μ. Σοῦτσος, ζητήσας ἄδειαν ἦλθεν εἰς Ἀθήνας, πρὸς
ἐπίσκεψιν τοῦ πατρός του τοῦ πρώην ἡγεμόνος Μιχαήλ Σούτσου,
ἴσως δὲ καὶ ἵνα βολιδοσκοπήσῃ ἂν δὲν ἦν δυνατὸς ὁ εἰς τὴν κενω-
θεῖσαν θέσιν προβιβασμός του. Ἡ περὶ τούτου πρότασις μοὶ ἐγένε-
νετο ὑπὸ τῶν γονέων του μετὰ τὴν ἀναχώρησίν του, πιθανῶς μὴ
θέλοντος νὰ μοὶ γίνῃ ἐν ᾧ οὗτος ἦτο παρών. Ἀλλ' ἐγὼ ἄντικρυς τὴν

ἀπέκρουσα, διότι ὅσον καὶ ἂν εἶχον σεβασμὸν πρὸς αὐτοὺς ὄντας καὶ συγγενεῖς μου ἐθεώρουν ἐναντίον τοῦ καθήκοντός μου καὶ τοῦ δημοσίου συμφέροντος, καὶ δυνάμενον καὶ ἀξιῶσεις νὰ ἐξεγείρῃ πολλὰς καὶ παράπονα, ἂν διωρίζετο πρέσβυς νεανίας εὐγενῆς μὲν καὶ διακεκριμένος τοὺς τρόπους, οὐδὲ κἂν ἐπὶ πολὺ διατελέσας γραμματεὺς πρεσβείας, καὶ οὐδεμίαν λαβὼν ἀφορμὴν τοῦ νὰ δείξῃ ἔκτακτόν τινα ἱκανότητα.

Ὅτε δ' ἀνεχώρει, ἐκπνεούσης τῆς ἀδείας του, ἐλθὼν νὰ μ' ἀποχαιρετίσῃ, μὲ ἠρώτησεν ἂν δύναται τι νὰ πράξῃ ἐν Πετροπόλει πρὸς εὐχαρίστησίν μου· καὶ τῷ ἀπεκρίθην ὅτι δύναται βεβαίως, καὶ ἂν τὸ ἐπιτύχῃ, θέλω τῷ εἶσθαι λίαν εὐγνώμων. Ἐκεῖ, τῷ εἶπον, εἰσὶ βαθύπλουτοι ὁμογενεῖς, οἵτινες ἂν παρακινηθῇ αὐτῶν ὁ πατριωτισμὸς δύνανται εἰς καλὰ καὶ ἐθνωφελῇ νὰ συντελέσωσιν. Τοιαῦτα δὲ δύο τινὰ τῷ ἐτύθησα.

Τὸ ἐν ᾗτον ἡ ἰδρυσις βρεφοκομείου. Εἰς τὰς ὁδοὺς τῶν Ἀθηνῶν παρίστατο τότε θλιβερὸν θέαμα ἀθλίων ῥακενδύτων γυναικῶν εἰς τὰς γωνίας κατακειμένων καὶ τεινυσῶν τὰς χεῖρας εἰς τοὺς διαβάτας, ἐνῶ εἰς τὰ γόνατα καὶ τὰ ἐξηντλημένα των στήθη ἔφερον βρέφη εἰς ἐλεεινὴν κατάστασιν μαρασμοῦ, ἢ ἔλκεσι βρίθοντα, καὶ ἡμιθανῇ. Ταῦτα ᾗσαν τὰ ἔκθετα ἃ συνέλεγεν ἡ ἀστυνομία καὶ παρέδιδεν ἀντὶ μηδαμινῆς ἀμοιβῆς εἰς τὰς ἐπαίτιδας ἐκείνας, ἵνα, ἀφ' οὗ ἐπὶ τινα χρόνον ἐβασανίζοντο παρ' αὐταῖς, ἀποθάνωσι. Τὸ ἀποτρόπαιον θέαμα τοῦτο μὲ κατελύπει βαθέως, καὶ τὸ ἐθεώρουν ὡς καταισχύνον τὴν Ἑλλάδα, προσβάλλον τὰς στοιχειώδεστερας ἀρχὰς τοῦ χριστιανισμοῦ, καὶ διαφθεῖρον τὸ αἶσθημα τοῦ λαοῦ, ὥστε ἀπεσκληρύνετο πρὸς τὴν οἰκτρὰν κατάστασιν τῶν ταλαιπώρων ἐκείνων θυμάτων τῆς δημοσίου ἀκηδείας. Διὰ τοῦτο ἤθελον φιλόπατρις καὶ φιλάδελφός τις ὁμογενῆς νὰ δωρήσῃ τὴν ἀναγκαίαν ποσότητα πρὸς σύστασιν βρεφοκομείου, ἡξεύρων ὅτι ἂν ἐζήτουν αὐτὴν παρὰ τοῦ δημοσίου, πρῶτον δὲν ᾗμην ὁ πρὸς τοῦτο ἀρμόδιος καὶ δεύτερον θὰ μοὶ ἀντίστατο ἡ ἀνέχεια τοῦ ταμείου καὶ ἡ πιστώσεως ἑλλειψις.

Ὑπῆρχε δέ, τῷ προσέθηκα καὶ ἑτέρα κατηγορία ἐκθέτων, ὡς εἶπον τῷ Κῷ Σούτσῳ, εἰς ὧν τὴν περισύναξιν καὶ τὴν θεραπείαν ἤθελον ἐπίσης νὰ χορηγηθῶσι πόροι ἐκ πατριωτικῆς ἐλευθεριότητος· καὶ ταῦτα ἦσαν τὰ ἐνδοξα προϊόντα τῆς ἀρχαίας τέχνης, αἱ δὲ ἀνασκαφῶν ἢ ἄλλως ἀνευρισκόμεναι ἀρχαιοῦς αἵτινες, ἀπροφύλακτοι καὶ ἐκτεθειμένοι, κατεστρέφοντο ἢ ἐκλέπτοντο. Μουσείου ἀνέγερσις ἦν ἐπίσης μία τῶν εὐχῶν μου, δι' ἣν οὐδεμίαν ἐδυνάμην νὰ ἔχω ἐλπίδα ὅτι ἤθελε τότε καταβληθῇ ἡ δαπάνη ἐκ τοῦ δημοσίου προϋπολογισμοῦ.

Διὰ ταῦτα λοιπὸν τὰ δύο καταστήματα, ἢ τοῦλάχιστον διὰ τὸ ἕτερον ἐξ αὐτῶν, ἐσύστησα τῷ Κ. Σούτσῳ νὰ ἐπικαλεσθῇ τὴν μεγαλοδωρίαν τινὸς τῶν ἐν Πέτρουπόλει ὁμογενῶν, ἂν ἀπῆντα τινὰ πρόθυμον.

Μόλις μὲν παρῆλθεν ἀφ' οὗτου ὁ Κ. Σούτσος ἐπέστρεψεν εἰς τὴν θέσιν του, καὶ μοὶ ἔγραψεν ὅτι ἐπέτυχεν εἰς ἀμφοτέρας τὰς ἐντολάς μου. Κατὰ προτροπὴν του, ὁ μὲν Κ. Κοντογιαννάκης προσέφερε 80,000 ρούβλια (χάρτινα) δι' ἰδρύσιν βρεφοκομείου, ὁ δὲ Κ. Δ. Βερναρδάκης 200,000 δι' οἰκοδομὴν μουσείου, προσθεὶς ὅτι ἀφ' οὗ ἡ ἀνέγερσις αὐτοῦ ἀρχίσῃ, ἂν ἡ ποσότης φανῇ ἀνεπαρκής, ἔσται ἕτοιμος καὶ νὰ διπλασιάσῃ καὶ νὰ τριπλασιάσῃ αὐτήν !

Ἐξάλλος ἐκ χαρᾶς, προῦκάλεσα παρασῆμων ἀμοιβὴν καὶ εἰς τοὺς δωρητάς καὶ εἰς τὸν Κ. Σούτσον· ἀλλ' εἰς πρέσβυν δὲν τὸν προῦβίβασα, ὅπερ ἐπέτυχε μόνον παρὰ τοῦ διαδόχου μου.

Ἀμα δ' ἔφθασαν τὰ χρήματα τοῦ Κ. Κοντογιαννάκη, διωρίσθη δι' ἐνεργείας μου ὑπὸ τοῦ δημοτικοῦ συμβουλίου ἐπιτροπὴ ἐπὶ τοῦ Βρεφοκομείου, ἧς καὶ ἐγὼ αὐτὸς ἐξελέγην, καὶ ἐξηκολούθησα διατελῶν μέλος καὶ μετὰ τὴν ἐξοδὸν μου ἀπὸ τοῦ ὑπουργείου, καὶ μέχρι τῆς ἀναχωρήσεώς μου ἀπὸ τῆς Ἑλλάδος. Καταγράψασα δ' αὕτῃ πάντα τὰ ἐκθετα, ἀφῆρεσεν αὐτὰ ἀπὸ τῶν ἐπαιτιῶν ὅσαι δὲν παρεῖχον ὑλικὰς καὶ ἠθικὰς ἐγγυήσεις, καὶ τὰ ἐνεπιστεύθη εἰς τακτικὰς τροφούς, ὑποχρεωθείσας κατὰ ῥητὴν ἡμέραν

εἰς ὠρισμένας προθεσμίας νὰ τὰ παρουσιάζωσιν εἰς τὴν ἐπιτροπὴν, καὶ αἱ ἐμφανίζουσαι αὐτὰ ὑγιῇ ἢ καλῆς ἐπιμελείας τυγχάνοντα, ἐλάβανον ὀρισθεῖσαν τινὰ χρηματικὴν ἀμοιβήν. Προσέτι δ' ἐγένετο δεκτὴ κατὰ πρότασίν μου ἡ ἐγκατάστασις ἐπιτροπῆς κυριῶν, ὧν ἐκάστη εἶχε τὴν ὑποχρέωσιν, ἅπαξ καὶ τῆς ἐβδομάδος νὰ ἐπισκέπτηται κατ' οἶκον τὰς ἐν τῇ συνοικίᾳ τῆς τροφούς, εἰς ἃς παρεδόθησαν βρέφη. Συγχρόνως δ' ἐξελέγη καὶ ἐμισθώθη καὶ ἰατρός ἱκανὸς καὶ φιλόανθρωπος, εἰς ὃν ἀνετέθη ἡ ἐπιμέλεια τῆς ὑγείας τῶν τροφίμων τούτων τοῦ ἐλέους.

Μετ' ὀλίγον δὲ ἐνωκιάσθη οἰκία εἰς ἣν ὑπὸ τὴν διεύθυνσιν κυρίας τινὸς (τὸ πρῶτον τῆς Ἑλένης Λάμπρου, ἀδελφῆς τῶν Σκούρων) κατωκίσθησαν αἱ τροφοὶ μετὰ τῶν νηπίων, ὅσας ἐχώρει, αἱ δὲ λοιπαὶ ἔμενον ἔτι ἐν τῇ πόλει διεσπαρμέναι, μέχρις οὗ ὠκοδομήθη κατάστημα διὰ πάσας. Τὸ δ' ἄμεσον ἀποτέλεσμα ἦν ὅτι ἐν ᾧ μέχρις ἐκείνου τὰ ἄθλια ταῦτα ὄντα ἀπέθνησκον πάντα μέχρις ἐνός, ἐν μέσῳ ἀξιοθρηνητῶν βασιλῶν, βαθμηδὸν ἐπὶ τοσοῦτον ἐβελτιώθη ἡ κατάστασις αὐτῶν, ὥστε μετ' οὐ πολὺ μετ' ἀγαλλιάσεως ὁ ἰατρός τοῦ βρεφοκομείου Κ. Ζήνης ἐξέθετεν εἰς τὴν ἐφορείαν, ὅτι ἡ θνησιμότης ἐν τῷ καταστήματι ἡλαττοῦτο τῆς τῶν βρεφοκομείων τῶν Παρισίων καὶ ἄλλων μεγαλοπόλεων. Καὶ τοσοῦτον ἐπεκροτήθη ἡ τοιαύτη ἐπιτυχία τοῦ φιλανθρωπικοῦ καταστήματος, ὥστε οὐδεὶς εὐρέθη νὰ ἐπαναλάβῃ τὴν πολλαχοῦ ἐπικρατοῦσαν, ἀλλὰ πανταχοῦ ψευδῇ ἀποδειχθεῖσαν πρόληψιν, ὅτι ἡ ὑπαρξὶς αὐτοῦ συντελεῖ εἰς τῶν ἡθῶν τὴν χαλάρωσιν· ὁ δὲ Κ. Κοντογιαννάκης πρέπει ἐνδόμυχον νὰ ἡσθάνετο χαρὰν διὰ τὴν ἀγαθοεργίαν, ἥτις γενικὰς τῷ ἐπέσυρεν εὐλογίας.

Εἰς δὲ τοῦ Μουσείου τὴν ἀνέγερσιν ἄλλως προέβην. Πρὸ παντὸς συνέταξα ἐγὼ αὐτὸς πρόγραμμα τῆς οἰκοδομῆς, καθ' ὃ τὸ ὅλον κατάστημα θὰ συνίστατο ἐξ αἰθουσῶν ἀνταποκρινομένων εἰς τὰς διαφορὰς ἐποχὰς τῆς Ἑλληνικῆς τέχνης, διὰ τὴν γλυπτικὴν, τ' ἀρχιτεκτονικὰ τεμάχια καὶ τὰς ἐπιγραφάς. Πᾶσα δὲ αἴθουσα ὤφειλε νὰ ἔχῃ πλάγιον δωμάτιον διὰ τὰς συγχρόνους ἐκάστη

ἐποχῇ μικρὰς ἀρχαιότητος, ἥτοι ἀγγεῖα, γλυπτροὺς λίθους, κτλ. καὶ προσέτι δεύτερον ἀντίστοιχον ὄροφον, μεθ' οὗ νὰ κοινωνῇ διὰ κοχλιώδους κλίμακος, περιέχοντα τὰ γύψινα ἐκμαγεῖα τῶν ἐπισημοτέρων ἀρχαιοτήτων τῆς αὐτῆς ἐποχῆς ἐκ τῶν ξένων Μουσείων. Ἐπειδὴ εἰς ἡμᾶς ἐδίδοτο οὐχί, ὥς εἰς τὰ πλεῖστα μέρη τῆς Εὐρώπης, νὰ χρησιμοποιήσωμεν ὡς Μουσεῖον ἀρχαῖον τι οἰκοδόμημα, ὁποῖον τὸ εὐρίσκομεν, ἀλλὰ ν' ἀνεγείρωμεν τοῦτο κατ' ἴδιον σχέδιον, ἐσκέφθην ὅτι ἐδυνάμεθα νὰ καταστήσωμεν αὐτὸ πρωτότυπον, καὶ ὑπόδειγμα ἀξιομίμητον, διότι δι' αὐτῆς ἤδη τῆς διαθέσεώς του θ' ἀπέβαινεν ὡς πρὸς τὴν τέχνην διδακτικόν.

ὑπὸ τοιαύτης διὰ τὴν Ἑλλάδα ὑπερηφάνου πεποιθήσεως ἐμφορούμενος, ὑπέβαλον τὸ πρόγραμμά μου εἰς τὸ ὑπουργικὸν συμβούλιον, παραδεχθὲν αὐτὸ ἀσυζητητί, ὥς ἡμην πεπεισμένος ὅτι θὰ ἔπραττεν, εἴτα δὲ δημοσιεύσας αὐτό, προῦκάλεσα δι' ὑπουργικῆς προκηρύξεως γενικὸν διαγωνισμὸν διὰ τὴν σύνταξιν συμφώνου πρὸς αὐτὸ ἀρχιτεκτονικοῦ σχεδίου, ἐπὶ διετεῖ προθεσμίᾳ, τῆς κρίσεως ἀνατιθεμένης εἰς τεχνικὴν ἐπιτροπὴν Ἀκαδημίων. Εἰς δὲ τὸν συντάκτην τοῦ ἐκλεχθησομένου σχεδίου ἐχορηγεῖτο τὸ δικαίωμα αὐτὸς ν' ἀναλάβῃ τὴν οἰκοδομήν. Προϋτιθέμενη δὲ διὰ τὴν κρίσιν τοῦ διαγωνισμοῦ νὰ παρακαλέσω τὴν ἐν Παρισίοις Ἀκαδημίαν τῆς Καλλιτεχνίας νὰ μᾶς πέμψῃ ἓν τῶν ἐπισημοτάτων αὐτῆς μελῶν, ὃ νὰ προεδρεύσῃ τῆς ἐπιτροπῆς, καὶ ἰδιαιτέρως περὶ τούτου ἐπιστείλας, ἔλαβον τὴν διαβεβαίωσιν ὅτι προθυμώτατα θ' ἀνελάμβανε τὴν τοιαύτην ἐντολήν πᾶς τις εἰς ὃν ἡ ἀκαδημία θὰ τὴν ἀνέθετεν. Ἐμελλον δ' ἔπειτα ν' ἀνταμείψω αὐτὸν διὰ παρασῆμου.

Τίνα δ' ἔκβασιν ἔλαβεν ἡ ὑπόθεσις, κατωτέρω θ' ἀφηγηθῶ.

Προκειμένου δὲ περὶ ὧρεων εἰς τὸ δημόσιον, πρέπει ἐνταῦθα νὰ κατατάξω καὶ ἄλλην τινὰ ἐκ τεσσαράκοντα χιλιάδων ρουβλίων, ἣν ἐλθὼν πρὸς ἐμὲ ὁ ἔμπορος Κ. Παπουλάκης, ἀδελφὸς τοῦ ποτὲ ἐν προξενικῇ ὑπηρεσίᾳ διατελέσαντος, μοὶ ἀνήγγειλεν ὡς ὑπὸ τοῦ ἐν Ὀδησσῷ πλουσίου ὁμογενοῦς Κ. Τσιτίσα γενομένην. Τὸν παρε-

κάλεσα δὲ νὰ ἐκφράσῃ εἰς τὸν δωρητὴν τὴν μεγάλην χαρὰν καὶ τὸν ἔπαινόν μου, ὡς καὶ τὴν ἐθνικὴν εὐγνωμοσύνην, τὴν δὲ ποσότητα, ὅταν ἔλθῃ, νὰ καταθέσῃ εἰς τὴν ἐθνικὴν τράπεζαν, καὶ φέρῃ τὰς ἀποδείξεις εἰς τὸ ὑπουργεῖον. Χρόνος δὲ πολὺς δὲν παρήλθε, καὶ ὁ Γεν. Γραμματεὺς Κ. Ι. Δελιγιάννης μοὶ ἀνήγγειλεν ὅτι τὰ χρήματα ἔφθασαν, ἀλλ' ὅτι ὁ Κ. Παπουλάκης δὲν θέλει, ἢ δὲν δύναται, καθ' ἣν ἔχει ἐντολήν, νὰ τὰ παραδώσῃ, πρὶν ἢ ἐκδοθῇ τὸ διάταγμα τὸ χορηγοῦν τῷ δωρητῇ τὸ διὰ τὴν προσφορὰν τοσοῦτων ποσοτήτων συνήθως διδόμενον παράσημον τῶν Ταξιαρχῶν. Ταῦτα ἀκούσας, παρεκάλεσα τὸν Κ. Δελιγιάννην, ὅταν τὴν ἐπαύριον ἔλθῃ ὁ Κ. Παπουλάκης, νὰ τὸν πέμψῃ εἰς ἐμέ.

Τοῦτο καὶ ἐγένετο. Ἀμα δ' εἰσελθόντος,

— Λοιπὸν τὰ χρήματα ἔφθασαν ; Τὸν ἠρώτησα.

— Μάλιστα, κύριε ὑπουργέ ;

— Τὰ κατεθέσατε εἰς τὴν τράπεζαν ; Ἐφέρατε τὰς ἀποδείξεις ;

— Ἀλλὰ χθὲς εἶπον εἰς τὸν Κ. Γενικὸν Γραμματέα . . . Τὸ διάταγμα περὶ ἀπονόμῃς παρασήμου . . .

— Παρασήμου ! ἀνέκραξα. Τίνος παρασήμου ; Ἄν ὁ Κ. Τοσίτσας δὲν ἐδώρησεν ἐκ ζήλου πατριωτικοῦ, ἀλλ' ἐπεθύμησε ν' ἀγοράσῃ παράσημον ἀντὶ 40,000 ρουβλίων, ἠπατήθη ὡς πρὸς τὴν διεύθυνσιν. Πέμψατέ τῷ τὰ χρήματά του ὀπίσω. Ἐδῶ παράσημα δὲν πωλοῦμεν.

Καὶ τῷ ἔστρεψα τὰ νῶτα. Ὁ δὲ ὠχριάσας, καὶ τινα τραυλίσας, ἐξῆλθε καὶ ταχὺ βήματι πορευθεὶς, κατέθεσε τὰ χρήματα εἰς τὴν τράπεζαν, καὶ ἔφερε τὴν ἐπαύριον ἀμέσως τὰς ἀποδείξεις. Ἐγὼ δὲ καὶ αὐθις τὸν παρεκάλεσα νὰ ἐκφράσῃ τῷ δωρητῇ τὴν εὐγνωμοσύνην τῆς κυβερνήσεως διὰ τὴν πατριωτικὴν του μεγαλοδωρίαν· ἀλλὰ περὶ παρασήμου οὔτε τότε λέξιν εἶπεν, οὔτε πολὺ λάκις ὅτε ἐπανήρχετο εἰς τὸ ὑπουργεῖον, καὶ περὶ ἄλλων ὠμιλοῦμεν. Μόνον δὲ μετὰ τρεῖς μῆνας, ὅτε ἤκιστα τὸ περιέμενεν, ἔλαβεν ὁ Κ. Τοσίτσας ἀπροσδοκῆτως τὸ παράσημον τῶν Ταξιαρχῶν.

16.

Υπόμνημα.

Ἐνταῦθα ἐπανέρχομαι εἰς τὴν ἀφήγησιν ἀνωτέρω διέκοψα, τὴν περὶ τοῦ ὑπομνήματος ὃ, συλλέξας πληροφορίας ἐκ τῶν διαφόρων ὑπουργείων περὶ τῶν προσόδων καὶ τῆς τότε καταστάσεως τῆς Ἑλλάδος, συνέταξα καὶ ἔπεμψα τῷ Κ. Τρικούπη, καὶ ἐκοινοποίησα ἐν ἀντιγράφοις καὶ εἰς τοὺς λοιποὺς πρέσβεις, διατάξας νὰ μείνῃ ἀπόρρητον, ἵνα αἱ ὡς ἔδιδον πληροφορίαι μὴ φαίνωνται αὐτοῖς ὑπαγορευθεῖσαι.

Ἀλλὰ μεγάλως ἐξεπλάγην ἰδὼν τὸ πολύφυλλον τοῦτο ἔγγραφον ὁλόκληρον δεδημοσιευμένον εἰς τὴν «Βελγικὴν Ἀνεξαρτησίαν», δοθέν, ὡς μετὰ ταῦτα ἔμαθον, ἐξ ἀκατανόητου λήθης τῆς ἣν εἶχε λάβει ἐντολῆς ὑπὸ τοῦ μακαρίτου Π. Τριῶν, τοῦ τότε γραμματέως καὶ ἐπιτετραμμένου τῆς ἐν Παρισίοις ἡμετέρας πρεσβείας. Ὡς πολῦτιμον δ' εὖρημα ἠρύσθη ἐκεῖθεν αὐτὸ καὶ τὸ ἀνεδημοσίευσεν ἑλληνιστί, χωρὶς νὰ ζητήσῃ ἄδειαν, ὁ νέος Παππαδόπουλος Βρεττὸς εἰς τὴν ἐξέδιδε τότε ἡμιεπίσημον ἐφημερίδα.

Ταῦτα ἤρκεσαν ὅπως ἀρθῇ καταιγὶς ἐκεῖθεν ὅθεν οὐδαμῶς τὴν ἐπρόσμενον.

Τὸ ἡμέτερον ὑπουργεῖον ἐχώρει κανονικῶς· αἱ ἐκλογαὶ εἶχον ἐλκύσει ὑπὲρ αὐτοῦ τὴν κοινὴν συμπάθειαν· διότι παρὰ νόμῳ δὲν ἐπεδίωξε ψήφους εἰς τὴν Βουλὴν, τὴν εἶχε σχεδὸν ὁμόψηρον· σχετικὴ εὐημερία καὶ γενικὴ εὐχαρίστησις ἐπεκράτει, καὶ ἡ ἀντιπολίτευσις περιωρίζετο μόνον εἰς τινὰς τῶν πολιτευομένων καὶ θεσιθηρῶν, κυρίως ἐν τῇ Γερουσίᾳ, ἀλλὰ τροπὴν μὴ εὐρίσκουσα. Εἰς ἐν δὲ τῶν ὑπουργικῶν συμβουλίων ἡμῶν ἤκουσα μετ' ἐκπλήξεως μίαν ἐσπέραν, ὅτι οἱ ἐν τῇ Γερουσίᾳ ἀντιπολιτευόμενοι, ἐλλείψει ἄλλου θέματος, τὸ ὑπόμνημα τοῦτο ἐμελέτων νὰ λάβωσιν ὡς ἀφορμὴν δεινῆς ἐπιθέσεως κατὰ τοῦ ὑπουργείου. Ἀπορῶν, δὲν ἐξυνάμην νὰ κατανοήσω πῶς ἔγγραφον ἐκθέτον τὰς προσόδους τῆς

Ἑλλάδος ἀπὸ τῆς ἀπελευθερώσεως αὐτῆς, καὶ οὐδὲν ἕτερον ὃν ἡ μακρὰ συνηγορία ὑπὲρ αὐτῆς, ἐδύνατο νὰ δώσῃ ὅπλα κατὰ τοῦ ἐκδόντος αὐτὸ ὑπουργείου. Μοὶ εἶπε δὲ τότε εἰς τῶν συναδέλφων μου, ὅτι ἐν ὅλῳ τῷ ἐγγράφῳ μία ἦν ἡ προσβαλλομένη παράγραφος, ἡ ἀφορῶσα τὰ ἐξωτερικὰ κόμματα, καὶ ταύτην οἱ ἀντιπολιτευόμενοι ἤθελον νὰ παραστήσωσιν ὡς προσβάλλουσιν καὶ συκοφαντοῦσαν τὸν Ἑλληνικὸν ἀγῶνα καὶ τοὺς ἀγωνιστάς.

Ἄλλ' ἡ παράγραφος ἐκείνη ἀφηγεῖτο τὴν ἐξάλειψιν τῶν ξένων κομμάτων, οὗσαν κατ' ἐμὲ ἐν τῶν εὐτυχημάτων τῆς Ἑλλάδος, εἰς ὃ ἐγκαύχημά μου ἐθεώρουν ἂν κατὰ τι συνετέλεσα, ἀπ' ἀρχῆς κηρύξας, καὶ εἰς τοὺς πρέσβεις καταστήσας γνωστὸν καὶ αἰσθητὸν, ὅτι ἡ κυβέρνησις ἡμῶν μετ' οὐδενὸς ἐξωτερικοῦ κόμματος ἐτάττετο καὶ μετ' οὐδενὸς ἀποκλειστικῶς συνετάσσετο, ἀξιοῦσα νὰ μένῃ καθαρῶς Ἑλληνική. Ἀπετάσσετο δὲ οὕτω τῇ προγενεστέρᾳ πολιτικῇ πορείᾳ, ὅτε ὁ Γάλλος πρέσβυς Πισκατόρης ἀπηγόρευεν εἰς τὸν γραμματέα τοῦ Πανεπιστημίου νὰ φοιτᾷ εἰς τὰς συναστροφὰς οἰκογενειῶν τινῶν, θεωρουμένων ὡς Ρωσσοφρόνων, ὅτε δέ, κατὰ μίαν ἐορτὴν τοῦ Πάσχα ἐμαθὲν ὅτι ὁ ὑπὸ κτηνὸς τῆς πρεσβείας, διανέμων τὰ ἐπισκεπτήριά του, ἀφῆκεν ἐξ αὐτῶν κατὰ λάθος καὶ εἰς τοῦ ἡγεμόνος Μιχαήλ Σούτσου, πέμψας, τὰ ἐζήτησεν ὀπίσω !

Καθ' ἐκάστην δ' ηὔξανον αἱ προσπάθειαι τῶν ἀντιπολιτευομένων, ἵνα ἐκμεταλλευθῶσιν ἐν τῇ Γερουσίᾳ καὶ ἐκτὸς αὐτῆς ἦν εὖρον ἀφορμὴν τοῦ νὰ δηλητηριάσωσι τὴν κοινὴν γνώμην καὶ ῥίψαντες ἐμέ, ν' ἀνοίξωσι πρῶτον ῥῆγμα εἰς τὸ ὑπουργεῖον, δι' οὗ εὐκολώτερον αὐτὸ ν' ἀνατρέψωσιν. Ὑπῆρχε δὲ τότε καὶ ἡ εἴτε ὀρθῶς εἴτε μὴ διαδεδομένη γνώμη, ὅτι ἡμῖν ἐν τῶν στερεωτέρων τοῦ ὑπουργείου ἐλατηρίων, καὶ ὅτι συνετέλουν εἰς τὸ νὰ διατηρῶ αὐτὸ ἐν τῇ γραμμῇ, ἐν ἣ διατέλει ἀπρόσβλητον, διότι ἡ γραμμὴ ἐκείνη ἦτον ἢ εὐθεῖα. Ἐν ἄλλῳ δὲ ὑπουργικῷ συμβουλίῳ, μετ' ὀλίγον συνελθόντι, εἶδον τοὺς συναδέλφους τοσοῦτον τεταραγμένους καὶ ἀνησύχους περὶ τοῦ ἀποτελέσματος τῆς συζητήσεως δι' ἣν

ἔχεν ἡ ἐπαύριον προσδιορισθῇ, ὥστε τοὺς παρεκάλεσα, ἂν προέ-
 λεπον κίνδυνον διὰ τὸ ὑπουργεῖον νὰ δεχθῶσι τὴν παραίτησίν μου,
 διότι δὲν ἐσύμφερεν ἐπὶ τοιούτῳ λόγῳ νὰ θριαμβεύσῃ ἡ ἀντιπολί-
 τευσις καὶ ν' ἀνατραπῇ ἡ κυβέρνησις, ἣτις ἔφερεν ἀγαθοὺς καρποὺς
 διὰ τὴν πατρίδα, καὶ ὑπέσχετο ἔτι καλητέρους. Ἀλλ' οὐδεὶς ἠθέ-
 λησε νὰ παραδεχθῇ αὐτὴν μου τὴν πρότασιν.

Τὴν δ' ἐπαύριον πολλοὶ ἤλθον ἀπὸ πρωίας εἰς ἐμέ, λέγοντές
 μοι ὅτι σφοδρότατ' ἔσται ἡ ἐν τῇ Γερουσίᾳ προσβολή, ὅτι ἡ πλει-
 ονοψηφία ἐστὶν ἤδη κεκηρυγμένη καθ' ἡμῶν, καὶ ὅτι καὶ τὸν λαὸν
 ἐξηρέθισαν κρύφιαὶ ῥαδιουργίαι. Καὶ ἡ μὲν συνεδρίασις τῆς Γερου-
 σίας ἔμελλε ν' ἀρχίσῃ περὶ τὴν μεσημβρίαν· ἀπὸ δὲ τῆς 11 μέχρι
 τῆς 12 εἶχον κατ' ἐκείνην τὴν ἡμέραν παράδοσιν εἰς τὸ Πανεπι-
 στήμιον, διότι, ὡς ἀνωτέρω εἶπον, ἐν ᾧ ὡς διετέλεσα ὑπουργός,
 οὐδέποτε διέκοψα τὴν ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ διδασκαλίαν μου,
 πρὸς παράδειγμα, ὃ ὅμως οὐδεὶς ἠκολούθησεν.

Ἐμίλησα λοιπὸν καὶ ἐκείνην τὴν ἡμέραν ἀπὸ καθέδρας, καὶ
 νομίζω, μετὰ πάσης ἡσυχίας, ὥστε οὐδεὶς ἐβλήθη νὰ διΐδῃ ὅτι ἅμα
 καταβὰς ἀπὸ τῆς καθέδρας, θ' ἀνέβαινον εἰς τὴν εἶδραν τοῦ δικα-
 ζομένου καὶ προεδικασμένου, ὅπου θὰ εἶχον νὰ ὑπερασπίσω ἐμαυ-
 τὸν ἐναντίον τῶν βιαιοτέρων καὶ ἐκ συστήματος παρεσκευασμένων
 προσβολῶν.

Ὅτε δ' ἀνέβην εἰς τὴν Γερουσίαν, εὗρον αὐτὴν πλήρη· οὐδεὶς
 τῶν Γερουσιαστῶν ἀπῆν; καὶ πυκνὰ ἦσαν ἐπίσης τ' ἀκροατήρια.
 Πρῶτος λαβὼν τὸν λόγον, μὲ κατήγγειλεν ὁ Ῥήγας Παλαμήδης
 ὡς ὑβρίσαντα τὸν ἀγῶνα καὶ τοὺς ἀγωνιστάς, διότι εἶπον ὅτι κόμ-
 ματα ἐξωτερικὰ ὑπῆρχον ἐπὶ τοῦ ἀγῶνος, καὶ ἐπεκαλέσθη ἐπὶ τὸ
 θεατρικώτερον θεοὺς καὶ ἀνθρώπους καὶ τὰς σκιὰς τῶν ἀποθα-
 νόντων. Μετ' αὐτὸν δὲ ῥαγδαῖος ἐπέπεσε κατ' ἐμοῦ ὁ Χρηστίδης,
 ὁ ποτὲ οἰκοδιδάσκαλός μου, τότε ὅμως εἰς τὴν θέσιν τοῦ ὑπουργοῦ
 ἐποφθαλμιῶν, καὶ δι' ἀπεραντολογίας καὶ εὐφυολογίας ἀνουςίου
 ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον, ἀλλ' ἐμπνεύσεως τοὺς κοινοτέρους τῶν ἀκροα-
 τῶν, ἠθέλησε νὰ μὲ παραστήσῃ ὡς τὸν κατὰ ξένας δῆθεν εἰση-

γήσεις (αίνιττόμενος τὸν πρέσβυν τῆς Γερμανίας Κ. Γόλτζ) βεβηλώσαντα τὸν ἀγῶνα, ἵνα ἐλαττώσω τὴν ἐθνικὴν δόξαν πρὸς χάριν τῶν . . . Γερμανῶν !

Τοιούτων ληρημάτων δύσκολος δὲν ἦτον ἡ ἀνασκευή, καὶ θὰ ἤρκει πέντε λέξεις νὰ ἔλεγεν ὁ πρωθυπουργὸς ἡμῶν Κ. Βούλγαρης, πρῶτον ἵνα καταδείξῃ τὴν ἀτοπίαν τῆς κατηγορίας, ὅτι ὑπουργεῖον οὐ ἀπετέλει μέρος καὶ προήδρευεν αὐτός, εἰς τῶν ἀγωνιστῶν, θὰ προϋτίθετο νὰ ὑβρίσῃ τὸν ἀγῶνα καὶ τοὺς ἀγωνιστάς, δεύτερον ἵνα δώσῃ σύνθημα εἰς τοὺς ἐν τῇ Γερουσίᾳ φίλους του, μὴ ὄντας ὀλίγους, νὰ ὑπερψηφίσωσιν. Ἀλλ' ὁ Κ. Βούλγαρης, πρὸς ἐκπληξιν τῶν εἰλικρινεστέρων, ἐσιώπησε, πιθανῶς διότι, κατὰ νοῦν ἔχων τὰ ἐπὶ τῶν ἐκλογῶν, ὅτε τὴν προτεραίαν ἠρνεῖτο ἢν προσέφερον παραίτησιν, προὔτιμα νὰ μὲ ἰδῇ πίπτοντα μᾶλλον ἢ παραιτούμενον. Μὲ παρεκίνησε δὲ μάλιστα ὁ Κ. πρωθυπουργὸς νὰ περιορισθῶ εἰς ὀλίγιστα ἐν τῇ ἀπαντήσῃ μου ἵνα μὴ ἡ ὑπόθεσις λάβῃ μείζονας διαστάσεις, οὐχ ἥττον ὅμως, μὴ θέλων νὰ δυσπιστήσω πρὸς τὴν εἰλικρινεῖάν του, ἐπραῖα κατὰ τὴν προτροπὴν του, καὶ ὅσον ἐνεδέχετο ἐπιτομώτερον καὶ ἀφελέστερον κατέδειξα ὅτι τὸ ἔγγραφον τοῦτο ἐγράφη διὰ μόνον τὸν Κ. Τρικoupην, ὥστε καὶ ἂν τὴν ἐπίβουλον πρόθεσιν εἶχον νὰ διαβάλω ἢ νὰ ὑβρίσω τὸν ἀγῶνα, ἐντελῶς τοῦ σκοποῦ θ' ἀπετύγχανον ἀπευθυνόμενος πρὸς ἓνα καὶ μόνον, καὶ τοῦτον οὐδένα ἄλλον, ἢ ἓνα τῶν πρώτων ἀγωνιστῶν. Δεύτερον δ' ἐξέθηκα ὅτι οὐδὲν ἢ τὴν ἀλήθειαν, καὶ ἀλήθειαν τιμῶσαν τὴν Ἑλλάδα, εἶπον ὑπομνήσας ὅτι ἐπὶ τῆς ἐπαναστάσεως ὑπῆρχον ξενικὰ κόμματα, διότι τότε, προκειμένου περὶ σωτηρίας καὶ ἀπελευθερώσεως τῆς πατρίδος, ἐπόμενον καὶ πατριωτικὸν ἦν, ἕκαστος τῶν πολιτευομένων ν' ἀποκλίνῃ πρὸς ἐκείνην τὴν δύναμιν εἰς ἧς τὰς συμπαθείας ὑπὲρ τοῦ ἡμετέρου ἀγῶνος μᾶλλον ἐπίστευε, καὶ παρ' ἧς προσεδόκα ὑποστήριξιν ὑπὲρ τοῦ ἀγῶνος. Ἀλλ' ἤδη ὅτε ἐν κινδύνοις πλέον δὲν διατελοῦμεν, καὶ ἡ ἀνεξαρτησία ἡμῶν ἐστὶν ἀσφαλῶς ἰδρυμένη καὶ ἔλαβε τὴν ὑπερτάτην ἐγγύησιν τῆς εἰς βασιλείον ἀνιδρύσεως τῆς Ἑλλάδος,

ξένα κόμματα εἰσὶ περιττὰ καὶ ἐπιβλαβῆ, ἀτομικὰ μόνον συμφέροντα καὶ ἰδιαιτέρως φιλοδοξίας ὑπηρετοῦντα, πάντες δ' οἱ ἀγαθοὶ πατριῶται καθήκον ἔχουσι νὰ περιστοιχίσωσι τὸν θρόνον, καὶ τὰς ἐσωτερικὰς τῆς πατρίδος ὑποθέσεις ἐν ἑαυτοῖς καὶ δι' ἑαυτῶν νὰ διαρρυθμίζωσιν.

Μετά τινα δ' ἔτι λογομαχίαν, ἧς μετέσχε καὶ ὁ στρατηγὸς Γενναῖος Κολοκοτρώνης, εἰπὼν ὅτι, ὅταν τότε ἐκράτουν τὸν ὄφιν (ὁ ὄφιν ἤμην ἐγώ, ἢ μᾶλλον ὁ ὑπουργὸς τῶν Ἐξωτερικῶν) ἀπὸ τοῦ τραχήλου, ἔπρεπε νὰ σφίγγουν, καὶ νὰ μὴ ἀφήσουν νὰ τοῖς διαφύγῃ, ἀναστὰς ὁ γερουσιαστὴς Κ. Γ. Χρυσόγελως, ἄλλοτε, καὶ ἐπὶ Κυβερνήτου ἤδη, ὑπουργός, εἶπεν ὅτι οὐδ' ἐπὶ στιγμὴν θεωρεῖ ἀμφισβητήσιμα τὰ πατριωτικά μου αἰσθήματα· ἐπειδὴ ὅμως ἡ ὑπὸ συζήτησιν περικοπὴ τοῦ ὑπομνήματος ἐξελήφθη ὡς τοῦ Ἑλληνικοῦ ἀγῶνος προσβλητικὴ, τὸν πατριωτισμὸν μου ἐπικαλεῖται ἵνα ἀνακαλέσω αὐτήν.

Εἰς τὴν πρότασιν ὅμως ταύτην ἀπάντησα ὅτι δὲν ἐννοῶ πῶς καὶ ἀπέναντι τίνος ν' ἀνακαλέσω φράσιν, ἥτις ἐγράφη δι' οὐδέν· ἄλλον ἢ διὰ τὸν ἐν Παρισίοις πρέσβυν ἡμῶν· ἀφ' οὗ δ' αὕτη διὰ δημοσιεύσεως μὴ παρ' ἐμοῦ προκληθεῖσας ἐγένετο γνωστὴ καὶ παρεξηγήθη, ὅτι πληρέστατα ἀρκεῖ νὰ κηρύξω αὐτήν μὴ ἔχουσιν τὴν ἀποδοθεῖσαν αὐτῇ ἐννοιαν, καὶ δημοσίως ν' ἀποφανθῶ ὅτι σεμνύνομαι καὶ ὑπερήφανος εἰμὶ ἐπὶ τῷ Ἑλληνικῷ ἀγῶνι, καὶ οὐδὲν βλάσφημον κατ' αὐτοῦ ἐνόησα νὰ γράψω ποτέ· ἀλλ' ὁ Κ. Χρυσόγελως, καὶ μετ' ἄλλων συνεννοηθεὶς, ἐπέμενε προτρέπων καὶ παρακαλῶν με ν' ἀνακαλέσω τὴν φράσιν· τότε ἀπέναντι τῆς τοιαύτης ἐπιμονῆς, εἶπον ὅτι βαθέως θλιβόμενος βλέπω ὅτι οἱ Κύριοι Γερουσιασταὶ δὲν ἀρκοῦνται εἰς τὰς διαβεβαιώσεις μου, καὶ ὅτι παρὰ ποτέ νὰ μείνῃ εἰς τινος τὴν ὑπόνοιαν ὅτι ἠθέλησα ἀσεβῶς νὰ ἐκφρασθῶ κατὰ τοῦ ἀγῶνος, ἤμην πρόθυμος ν' ἀνακαλέσω, καὶ πρὸς ἱκανοποίησιν τῶν ἀνεκάλουν τὴν ἴσως ἀδεξίως γεγραμμένην φράσιν μου, καὶ διὰ τοῦτο παρεννοσηθεῖσαν.

Καὶ οὕτω μὲν ἔληξεν ἐκείνη ἡ συνεδρίασις· ἀλλ' ἐπειδὴ αἱ ἐφη-

μερίδες τῆς ἀντιπολιτεύσεως ἔσπευσαν νὰ διαδώσωσιν ὅτι οἱ φιλοπάτριδες καὶ ἐθνικῶς φρονοῦντες τῶν Γερουσιαστῶν ἐβίασαν τὸν ὑβριστὴν τοῦ ἀγῶνος Φαναριώτην ν' ἀνακαλέσῃ τοὺς βλασφήμους τοῦ λόγους, οὓς οἱ ξένοι ἐχθροὶ τῆς Ἑλλάδος τῷ ὑπηγόρευσαν κτλ., διὰ τοῦτο ἡ ἡμιεπίσημος ἐφημερὶς ἀφηγήθη τὰ διατρέξαντα συμφώνως πρὸς τὴν ἀλήθειαν, καὶ εἶπεν ὅτι ἀνεκάλεσα τὴν περικοπὴν ἐκείνην μόνον διότι παρεξηγήθη, ἂν καὶ ἡ ἀνάκλησις ἦτον ἐντελῶς περιττή.

Τοῦτο ἀνεῖρήπισεν αὖθις τὴν φλόγα, ἥ μᾶλλον ἐχρησίμευσεν ὥς νέα εὐπρόσδεκτος ἀφορμὴ ἀνανεώσεως τῆς πάλης εἰς τοὺς δυσαρεστηθέντας διὰ τὴν πρώτην λύσιν, μὴ ἐπαγαγοῦσαν ὁ προσεδόκων ῥήγμα ἐν τῷ ὑπουργείῳ. Ἐπομένως εἰς τὴν προσεχῇ συνεδρίασιν τῆς Γερουσίας ἀνεκίνησαν τὸ ζήτημα ἐπὶ τοῦ ἄρθρου τῆς ἐφημερίδος, καὶ ἐπιμείναντός μου ὅτι ἡ ὑπὲρ αὐτῆς δοθεῖσα ἐρμηνεία ἦν ἡ ὀρθή, προῦκάλεσαν ψηφοφορίαν μομφῆς.

Μετὰ πλείστου ἐνδιαφέροντος ἐπιδρακύντο ὑπὸ τῶν γερουσιαστῶν καὶ ὑπὸ τοῦ πολυπληθεστάτου ἀκροατηρίου αἱ ἀπολλύσαι καὶ αἱ ἀπολύουσαι ψῆφοι, καὶ μέχρι τῆς προτελευταίας ψήφου ὑπῆρχεν ἰσοψηφία· τέλος δ' ἡ τελευταία οὖσα ἡ τοῦ γερουσιαστοῦ, τοῦ μακαρίτου Παπαπολίτου, ἐῤῥίφθη... λευκή! Οὕτω ἐδικαιώθη διὰ μιᾶς ψήφου, ὥς τοῦτο μετὰ τινα ἔτη εἶδον γενόμενον ἐπὶ παρουσίᾳ μου ὑπὲρ τοῦ προέδρου τῆς Ἀμερικῆς.

Εἰς τὴν ἐπίθεσιν ταύτην κατὰ τοῦ ὑπουργείου οὐδαμῶς μετέσχεν ἡ Βουλὴ, διότι ἐλευθέρως ἐκλεγείσα, δὲν ἦν ὄργανον ἀρχολιπάρων κομματαρχῶν. Οὕτε δὲ καὶ ὁ Κ^{ος} Καραβίας, οὐ δὲν ἐξεπλήρωσα τὴν παράκλησιν, οὐδ' οἱ φίλοι του, ἐπετέθησαν κατ' ἐμοῦ, ὥς θὰ εἶχον πρόχειρον ἀφορμὴν, διότι ἤξευρον ὅτι ἐκ καθήκοντος καὶ ὄχι ἐκ φατριασμοῦ προήρχετο ἡ ἄρνησίς μου.

Μετὰ τὴν ἐξοδὸν μου ἐκ τοῦ Ὑπουργείου ἐφημερὶς τις τῶν Πατρῶν ἐδημοσίευσεν ἄρθρον καθαπτόμενον αὖθις ἐμοῦ, «τοῦ ὑβριστοῦ τοῦ ἀγῶνος» κτλ. Ἐγὼ δέ, ἀντὶ πάσης ἀπαντήσεως, περιωρίσθην εἰς τὸ νὰ τῇ πέμψω ἐν ἀντίτυπον τοῦ ὑπομνήματος, καὶ

ἀμέσως εἰς τὸ ἐπόμενον φύλλον, ἔσπευσε ν' ἀνακαλέσῃ τὸ πρῶτόν της ἄρθρον, ὁμολογήσασα ὅτι ὅτε ἔγραψε δὲν ἐγνώριζε τὸ ὑπόμνημα.

17.

Ὑπουργικὴ μεταρρύθμισις.

1857

Ὁ Βασιλεὺς τότε διέτριβεν ἔτι ἐν Γερμανίᾳ· ὅτε δ' ἐπέστρεψε μὲ ἠρώτησε τί ἦν ἡ ὑπόθεσις περὶ τίνος ὑπομνήματος, περὶ ἧς ἀμυδρά τινα εἶχεν ἀναγνώσει εἰς τῆς Εὐρώπης τὰς ἐφημερίδας· τῷ ἐξήγησα δὲ ὅτι τὸ ἀμυδρῶς ἀντηχῆσαν ἐκτὸς τῆς Ἑλλάδος, ἐν αὐτῇ ἐβρόντησεν ὡς κεραυνὸς ἀπὸ πέρατος εἰς πέρας, καὶ ἐγὼ μὲν ἀπηλλάχην διὰ μιᾶς ψήφου, ἀλλ' εἰς τὴν κοινὴν γνώμην εἰσέφρησε καὶ διατηρεῖται ἡ ἰδέα ὅτι ἐβρίσκει τὸν ἀγῶνα. Καὶ τότε μὲν κατεσιγάσθη ἡ κατηγορία καὶ ἐν ᾧ διαμένει ἐν τῷ ὑπουργείῳ δὲν ἐνταλθῆναι ὑπ' αὐτῆς τὸ παράπαν· ἀλλ' ἅμα πεσὼν τὴν εἴδω μεθ' ὁρμῆς εὐθὺς κατ' ἐμοῦ ἀναστρέψαν ἐκ τῆς τέφρας ὑφ' ἣν ἐπὶ τρία ἔτη ἐχώνευεν.

Τὸ δυσάρεστον ὅμως τοῦτο ἐπεισόδιον δὲν μ' ἀπέτρεψε τῆς ἐκπληρώσεως τῶν τακτικῶν καθηκόντων μου, ἐν οἷς κυριώτατον ἐφρόνουν ὃ οἰκειοθελῶς ἀνέλαβον, τὸ νὰ διαπαιδαγωγήσω, οὕτως εἰπεῖν, τὸ ἐπ' ἐμοί, τὸν ἡμέτερον πρωθυπουργὸν Κ. Βούλγαρην. Τυχὼν μόνον τῆς κοινῆς τῶν σχολείων παιδείας, στερούμενος δ' ἐπιστημονικῶν γνώσεων καὶ ἀδίδακτος ξένων γλωσσῶν δι' ὧν νὰ διδάσκηται τινα τῶν ὅσα ἠγνόει, εἶχεν ἀφ' ἐτέρου πολλὴν ὀξύνοϊαν, ὥστε μεγάλως ὠφελήθη ἐκ τῆς μακρᾶς του πείρας ἐν τῇ ὑπηρεσίᾳ, καὶ εὐκόλως ἀντελαμβάνετο τῶν ὑπ' εἰδημόνων ἐκτιθεμένων αὐτῷ, ὥστε ἐνόμιζον ὅτι ὑπῆρχεν ἐν αὐτῷ ὕλη, ἥτις, καλλιεργουμένη, νὰ καταρτίσῃ ἄνδρα πολύτιμον διὰ τὴν πατρίδα. Ἀλλ' ἵνα φθάσῃ εἰς ἀκμὴν ὥστε νὰ ἐγκαινιάσῃ τὴν ἐποχὴν ἣν ὠνειρευόμην, ἀναγκάσιον ἐθεώρουν ν' ἀρθῇ ἡ διάνοια αὐτοῦ εἰς ὕψος

ἀξιώτερον τῆς ἐντολῆς του, καὶ εἰς ἐκτίμησιν εὐγενεστέραν τῆς φιλοδοξίας καὶ τῶν ὑλικῶν συμφερόντων ἃ προτίθενται συνήθως ὡς σκοπὸς καὶ ὡς ἀμοιβὴ τῆς πολιτικῆς πάλης. Λησμονῶν ὅτι λίαν εἰλικρινῶς πρὸς ἐμέ δὲν διέκειτο, φρονῶν ὅμως ὅτι ἡδύνατο νὰ διαμορφωθῇ εἰς ἄνδρα λίαν χρήσιμον διὰ τὴν πατρίδα, ἔμενον πολλάκις ἐπὶ μακρὸν μόνος πλησίον του, συνήθως πρὸ τῶν ὑπουργικῶν συμβουλίων, εἰς ἃ κατὰ τὴν συνήθειάν μου ἀκριβῶς εἰς τὴν ὀρισθεῖσαν στιγμὴν ἢ καὶ πρὸ αὐτῆς ἀφικνούμενη, ἐν ᾧ πάντες οἱ λοιποὶ καθυστέρουν, καὶ τότε συνδιελεγόμην μετ' αὐτοῦ.

— Εἴσθε εὐπορος, τῷ ἔλεγον, Κύριε πρωθυπουργέ. Ν' αὐξήσητε τὴν περιουσίαν σας διὰ τῆς θέσεώς σας καὶ ἀνάξιον τοῦ χαρακτῆρος ὑμῶν βεβαίως τὸ θεωρεῖτε, καὶ ἀνάγκην δὲν ἔχετε. Εἰς τὸ ἀνώτατον ἀξίωμα τῆς πολιτείας πολλάκις ἀνήλθετε καὶ ἤδη προΐστασθε τῆς κυβερνήσεως καὶ οὐδεὶς ἀπουδαίως σᾶς ἀμφισβητεῖ τὴν θέσιν ταύτην. Ἡ φιλοδοξία ὑμῶν, καὶ ἐν ὑποθέσω ὅτι εἰς τοιαῦτα περιστρέφεται, ἐστὶν ἐντελῶς ἐκτελεσθεῖσα. Διατηρούμενος εἰς τὴν ἀρχὴν, οὐδὲν τοῦ λοιποῦ πλέον ἔχετε, καὶ ἐν μόνον σᾶς μένει εἰλικρινῶς νὰ ἐπιδιώκητε, πῶς νὰ διαπράττετε ὅ,τι ὠφέλιμον εἰς τὴν πατρίδα, νὰ ἐξευγενίσητε τὸ στάδιον τῶν πολιτικῶν ἀγώνων, καὶ ν' ἀφήσητε ἀναμφισβήτητον μνῆμην εἰλικρινοῦς καὶ εὐγενοῦς πατριώτου. Διὰ τούτου καὶ μόνου δύνασθε νὰ προσθέσητε εἰς τὸ ὄνομα ὑμῶν νέαν δόξαν, λάμπουσαν πολὺ ἀληθέστερον ἐκείνης ἣν σᾶς οἶδει καὶ πολλάκις σᾶς ἔδωκεν ὁ τίτλος τοῦ Πρωθυπουργοῦ. Ἄν παραδεχθῇτε ὅτι ἀτομικὸν συμφέρον δὲν ἔχετε νὰ διαμένητε εἰς τὴν ἐξουσίαν ὅταν ἐν αὐτῇ δὲν δύνασθε νὰ πράξητε τὸ καλόν, τότε καὶ οὐδὲ κόμμα ἀναγκάζεσθε νὰ ἔχητε, οὐδ' εἰς κομματικὰς παραχωρήσεις πρὸς ἄτομα νὰ ὑποβάλλεσθε. Προτείνατε ὅ,τι φρονεῖτε καλόν· ἂν οἱ Βουλευταί, οἱ ἀντιπρόσωποι τοῦ λαοῦ, μάλιστα ὅταν ἀληθῶς ὡς τοιοῦτοι ἐκλέγωνται, δὲν τὸ ἐννοῶσι μεθ' ὅλας τὰς ἐξηγήσεις σας, ἢ δὲν τὸ θέλωσι πατριαστικῶς ἢ ἄλλως, ἄφετέ τους νὰ ἔλθωσιν οἱ ἴδιοι νὰ ἐφαρμόσωσιν ὅ,τι φρονοῦσιν ἢ φαίνονται φρονοῦντες καλλήτερον. Ἀλλὰ πιστεύσατε ὅτι ἡ εἰλι-

κρινής ὑμῶν διάθεσις ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον θὰ ἐκτιμᾶται, καὶ ὑσμέραι θ' αὐξάνη ὁ ἀριθμὸς τῶν ἀναγνωρίζοντων τὸ καλὸν καὶ ὠφέλιμον, ὃ θὰ προτείνητε δι' αὐτὸ καὶ μόνον, καὶ οὐχὶ πρὸς ἴδιον ὑμῶν ὄφελος. Τὸ ὄφελος ὑμῶν ἔσται ὅτι θ' αὐξήσητε τὴν ἀληθῆ ὑμῶν εὐκλειαν καὶ τοῦ ἔθνους τὴν ἀναγνώρισιν, καὶ τοῦτο ἔσται ἡ ἀρίστη κληρονομία ἣν θὰ καταλίπητε εἰς τὰ τέκνα σας.

Τρίβων τὰς χεῖρας, καθ' ὃ εἶχεν ἔθος, καὶ μειδιῶν διὰ τῶν σπινθηροβόλων τοῦ ὀφθαλμῶν, ὁ Κ. Βουλγαρης μοὶ ἀπήντα συνήθως ὅτι εἶχον δίκαιον· ἐγὼ δ' ἐνόμιζον ὅτι τῷ ὄντι καὶ βαθμηδὸν αἱ ἀρχαὶ ἄς παντοιοτρόπως τῷ ἀνέλυον, ἐρριζοβόλουν εἰς τὴν διάνοιάν του, οὐδ' ἀπηλπίζομένην νὰ τὸν ἰδῶ ἐντελῶς εἰς αὐτὰς συνταχθέντα, ἂν ἐξηκολούθει ἐπὶ μακρὸν ἡ τοιαύτη σχέσις μεταξὺ ἡμῶν.

Ἐπὶ πάσης τῆς διαρκείας τῆς ὑπουργείας μου ἐνήργουν, ὡς πρὸς τὰ καθέκαστα τῆς ὑπηρεσίας, ἐντελῶς ἀνεξαρτήτως πάσης ἐπεμβάσεως ἄλλων συναδέλφων μου ἢ τοῦ πρῶθυπουργοῦ, ὡς καὶ ἐγὼ εἰς αὐτῶν τὰ ἔργα οὐκ ἐπενέβαινον, πλὴν τῶν ἔχοντων γενικὸν χαρακτῆρα, ἅτινα συνεζητοῦντο ἐν τῷ ὑπουργικῷ συμβουλίῳ.

Ἐκεῖ δ' ἐδικαιοῦτο ἕκαστος ἐξ ἡμῶν νὰ ἐκθέσῃ καὶ εἴ τι ἐνόμιζε κοινωφελές, ἢ νὰ καταδείξῃ ἂν τινα διέβλεπεν ἑλλειψιν, ὡς τοῦτο οὐ σπανίως μοὶ συνέβαινε· διότι ὡς ἐκ τῆς θέσεώς μου ὅλον ἐμαυτὸν εἰς τὴν ἐξυπηρέτησιν τῶν δημοσίων συμφερόντων ἀφιερωμένον θεωρῶν, οὐδέποτε σχεδὸν τὴν νύκτα ἀπεκοιμώμενην, χωρὶς πρὶν νὰ σκεφθῶ τί ἐδύνατο κακῶς ἔχον νὰ διορθωθῇ ἢ ἐλλεῖπον νὰ διενεργηθῇ πρὸς ἀνάπτυξιν καὶ πρόοδον τῆς Ἑλλάδος. Τοσοῦτο δ' ἡ ἐμὴ ἀποψὶς ὅτι τὸ μέλλον τῆς Ἑλλάδος ἐξηρτᾶτο ἐκ τῆς ὑπολήψεως ἣν αὕτη ἤθελεν ἐμπνέει εἰς τὴν Εὐρώπην ἀνεγνωρίζετο ὡς ἡ μόνη ἐθνικὴ πολιτικὴ, ὥστε οἱ ὑπὲρ τῆς Ἑλλάδος φίλα φρονοῦντες ξένοι πρέσβεις ἤρξαντο πρεσβεύοντες ὅτι τοῦ Ὑπουργείου ἡ προεδρεία ἔπρεπεν εἰς ἐμὲ ν' ἀνατεθῇ, ὡς ὑπουργὸν τῶν ἐξωτερικῶν.

Μία τῶν ὑποθέσεων ἐφ' ἧς, καίτοι ξένης εἰς τὴν εἰδικὴν δικαιοδοσίαν μου, προὐκάλεσα τὴν προσοχὴν τοῦ ὑπουργικοῦ συμ-

βουλίου ὀλίγον ἄφ' οὗ εἰς αὐτὸ κατετάχθην, ἣν ἡ τῶν ὑδάτων τῶν Ἀθηνῶν. Ὁσημέραι αὐξομένου τοῦ πληθυσμοῦ τῆς πρωτεύουσας, ὃν εἶχον ἰδεῖ ὀλίγον τὰς ἐπτὰ χιλιάδας κατοίκων ὑπερβαίνοντα ὅτε κατέλαβον τὴν πόλιν οἱ Ἕλληνες, ἡ λειψυδρία ἐγένετο ἤδη ἐπαισθητή. Ὁμιλήσας ἐπομένως περὶ τούτου εἰς τὸ Συμβούλιον, εἶπον ὅτι πολλάκις ἄλλοτε, ὅτε σχεδὸν καθ' ἑκάστην μετέβαινον εἰς Ἀμκρούσιον ἔφιππος, παρετήρησα ἐπὶ τῶν λόφων στόμιά τινα ὡς φρεάτων, καὶ παρακολουθήσας πολλάκις αὐτά, ἐπείσθην ὅτ' ἀνῆκον εἰς ὑδραγωγεῖον ὑπόγειον διακλαδευόμενον πρὸς τὸν Ὑμητὸν καὶ τὸ Πεντελικόν. Ἐγνωμοδότησα ἐπομένως ὑπὲρ τῆς ἐξερευνήσεως αὐτοῦ διὰπραγματογνωμόνων, μὴ ἀμφιβάλλων ὅτι, ἂν θεόντως ἐκαθαρίζετο, θὰ ἔφερεν ὡς τὸ πάλαι, οὕτω καὶ νῦν, τὸ ὕδωρ τῶν ὀρέων εἰς τὰς Ἀθήνας. Ἡ πρότασίς μου αὕτη ἐνεκρίθη, καὶ παρὰ τῆς Βουλῆς ζητηθεῖσα ἐδόθη πίστωσης 60,000 δραχμῶν δι' ὧν ἐγένοντο ἐργασίαι, ἀτελεῖς μὲν ἔτι, ἀλλ' ἐν βραχεὶ διπλασιάσασαι τὴν ποσότητα τοῦ ποτίμου ὕδατος ἐν Ἀθήναις.

Ἐδῶ ἄς ὑπνημονεύσω καὶ ὅτι μετὰ τινὰ χρόνον, ἀγγράσας αἰκόπεδόν τι παρὰ τὴν ἐκκλησίαν τοῦ Νικαοδήμου, εὔρον ἐν αὐτῷ ἐπὶ ἡμικυκλικοῦ ἐπιστυλίου μεγάλῃν λατινικὴν ἐπιγραφὴν, ἀφιερωματικὴν τοῦ ὑδραγωγείου τοῦ Ἀδριανοῦ εἰς τὰς νέας Ἀθήνας, ὡς ἐκφράζεται. Ὅτε δέ, μετὰ ταῦτα ἐγνώσθησαν, ὑπὸ τὸν Ἀγχεσμον, δύο ἀρχαῖαι ἀψίδες, ὡς εἰς τὸ ὑδραγωγεῖον ἐκεῖνο ἀνήκουσαι, καὶ ἡ ἐπιγραφὴ αὕτη εἰς μέρος μιᾶς αὐτῶν ἀποτελοῦσα, ἐζήτησα πολλάκις καὶ προφορικῶς καὶ ἐγγράφως ν' ἀποδοθῇ εἰς τὴν ἀρχαίαν τῆς θέσιν, ἀλλὰ τοῦτο μέχρι τοῦδε ποτὲ δὲν ἐγένετο· μόνον δέ, ἐπὶ τῆς ἀπουσίας μου, ἐλήφθη, χωρὶς νὰ ἐρωτηθῶ, ἀπὸ τοῦ οἰκοπέδου μου, καὶ κατεχώσθη μετὰ χιλιάδων ἄλλων λίθων, εἰς τὰ ὑπόγεια τοῦ Μουσείου.

Ὁ συνάδελφός μου ἐπὶ τῆς ἐκπαιδεύσεως Κ. Χρηστόπουλος μ' ἐσυμβουλεύθη μίαν ἡμέραν περὶ τῆς ἀρχαιολογικῆς ἐταιρίας, εἰπὼν μοι ὅτι ἐφθισία, καὶ σχεδὸν οἰδόλως εἰργάζετο. Τοῦτο οὐδόλως μ' ἐξέπληξε, διότι ἰδρυθεῖσα ἵνα διὰ τῶν συνδωρομῶν ἄς συνῆγε

βοηθῇ τὰς ἀρχαιολογικὰς ἐργασίας τῆς κυβερνήσεως, συνδρομῶν δὲ στερουμένη, καὶ διὰ τοῦτο εἰς ἐπιστημονικὸν σωματεῖον μετοργάνισθεῖσα ἵνα ἐπιστημονικῶς κἄν τι πράττῃ ὅτε ὑλικῶς ἡδυνάτει, καὶ ὑπὸ ταύτην τὴν ἐποψὶν ἐναυάγησε, ἐκλέξασα τοῦ συλλόγου τὰ μέλη οὐχὶ ἀριστίνδην, ἀλλὰ κατὰ λόγους κομματικούς, ὥστε τὰ πλεῖστα αὐτῶν δὲν εἶχον τὴν ἱκανότητα νὰ ἐπιδίδωνται εἰς τὰ ὑπ' αὐτῶν προσδοκώμενα ἔργα.

Ταῦτα ἐξηγήσας πρὸς τὸν Κον Χρηστόπουλον, τῷ προσέθηκα ὅτι ἂν θέλῃ νὰ σώσῃ τὴν ἐταιρίαν, πρέπει πρὸ παντός νὰ καταργήσῃ τὸν νέον κανονισμόν ὃν ἐγὼ τῇ εἶχον δώσει, ἀλλ' ἐκείνη ἐντελῶς παρενόησε, καὶ νὰ ἐπαναφέρῃ αὐτὴν εἰς τὴν πρώτην τῆς ἀπλότητα, πρὸς ὃ καὶ τῷ συνέταξα τὸ διάταγμα, ὃ, κυρωθέν, καθίστα αὐτὴν αὖθις σῶμα ἐκ μελῶν ἄλλην ἀξίωσιν μὴ ἐχόντων ἢ νὰ παρέχῃ τὴν μικρὰν αὐτῶν ἐτήσιαν χρηματικὴν συμβολήν.

Ἐν τούτοις ἀπὸ τίνος παρετήρουν ὅτι ὑπῆρχέ τις δυσαρέσκεια καὶ διάστασις μεταξὺ τοῦ πρωθυπουργοῦ καὶ τοῦ ὑπουργοῦ τῶν στρατιωτικῶν, Κ. Σκόλεντς, ὅστις ἦτο (καὶ ἴσως δι' αὐτὸ τούτο), ἀνὴρ τοῦ καθήκοντος μόνου, καὶ ἄνευ πάσης ὑστερεβουλίας. Ἡμέραν δέ τινα, ἐπὶ τῇ προφάσει δὲν ἐνθυμούμαι τίνος μηδαμινῆς παραβάσεως τῶν κανόνων τῆς ἐθιμοταξίας ὡς πρὸς τὴν τάξιν τῶν ἀμαξῶν, ὅτε ἀνηρχόμεθα ἐκ Πειραιῶς κατὰ τὴν ὑποδοχὴν τοῦ ἐπιστρέψαντος Βασιλέως, ὁ Κ. Βούλγαρης χωρὶς οὐδένα ἡμῶν νὰ συμβουλευθῇ, ἔδωκε τὴν παραίτησίν του.

Ἐγὼ συνέπεσε νὰ πυρέσω κατὰ τὴν ἡμέραν ἐκείνην. Ἀλλ' ἅμα τοῦτο ἀκούσας, ἐνεδύθην καὶ ἔσπευσα πρὸς τοῦ πρωθυπουργοῦ. Εὐρὼν δ' αὐτὸν μόνον τῷ ἐξέφρασα τὴν μεγάλην μου ἐκπληξιν διὰ τὸ διάβημά του. Μοὶ ἀπήντησεν ὁμως ὅτι, ὡς ὢν πρωθυπουργὸς καὶ ἔχων τὴν ἀνωτάτην εὐθύνην, δὲν δύναται ν' ἀνέχητε βλέπων ἄλλον ὑπουργὸν ἔχοντα εἰς ἀνώτερον βαθμὸν τῶν Βασιλέων τὴν ἐμπιστοσύνην καὶ ἀντιπράττοντα εἰς αὐτόν.

Κατ' ἀρχὰς ἀπεπειράθην νὰ τῷ ἀποδείξω ὅτι ἀδίκως, καὶ ἐκ παραγνωρίσεως τῆς μὴ πάντοτε ἐπιτηδείου συμπεριφορᾶς τῆς Βα-

σιλίσσης, ὑπολαμβάνει τὸν Κ. Σμόλεντς μείζονος ἢ αὐτὸς εὐνοίας ἀπολαμβάνοντα, καὶ ἔτι ὀλιγώτερον ὀρθῶς ἐκτιμᾷ αὐτὸν τὸν Κ. Σμόλεντς, εἰς ὃν ἴσως τι ἄξεστον δύναται νὰ προσάψῃ ἐν τῇ συμπεριφορᾷ, οὐχὶ ὅμως καὶ ὑπουργὸν ἢ ῥαδιοῦργον ἐν τῇ διαθέσει.

Ἀλλὰ πρὸ πάντων τῷ παρέστησα ὅτι ἡ παραίτησίς του ἦν ἐντελῶς ἄκαιρος. Ἀνελάβομεν, τῷ εἶπον, τὸν ἀγῶνα νὰ ἐπανορθώσωμεν τὴν ὑπηρεσίαν, ν' ἀναστηλώσωμεν τὴν ὑπόληψιν τῆς Ἑλλάδος, νὰ παρσκευάσωμεν αὐτῇ μέλλον αὐτῆς ἄξιον. Ἡρχίσασμεν ἤδη τὸ ἔργον ἡμῶν, καὶ ἐν ὁμοφωνίᾳ τὸ ἀκολουθοῦμεν. Νομίζετε ὅτι ἐφθάσαμεν εἰς τὸ τέρμα; Πολὺ ἀπέχομεν. Ἄν ἀποσυρθῇτε, τὸ ἔργον θὰ μείνῃ ἀτελές, καὶ ἡ Ἑλλάς θ' ἀπολέσῃ τοὺς καρποὺς τῶν μέχρι τοῦδε προσπαθειῶν ἡμῶν, διότι δὲν ἤξεύρομεν ἂν θὰ δυνηθῶμεν νὰ ἐξακολουθήσωμεν ὑπὸ τοὺς αὐτοὺς οἰωνοὺς, καὶ ὑμεῖς θ' ἀπολέσητε τὴν εὐχαριστίαν τῆς συνειδήσεως καὶ τὴν εὐκλείαν ὅτι συνετελέσατε εἰς αὐτό.

Καὶ ἄλλα πολλὰ τῷ ὠμίησα κατὰ τὴν αὐτὴν ἐννοιαν, τόσον πειστικῶς, ὥστε ἡσθάνθη ὅτι ἀνηγόρευεν ὑπὲρ τοῦ ἰοῦν αἵματος συμφέροντος, ὃ ἐθεώρουν τότε συναφές μετὰ τοῦ τῆς Ἑλλάδος. Ὅτε δ' ὑπέσχεθην νὰ ὁμιλήσω καὶ πρὸς τὸν Βασιλέα καὶ πρὸς τὴν Βασίλισσαν, καὶ νὰ συντελέσω εἰς τὴν διάλυσιν τοῦ μεταξὺ αὐτοῦ καὶ τοῦ ὑπουργοῦ τῶν στρατιωτικῶν ἀρθέντος νέφους, ἐνέδωκε, καὶ ἡγέρθη ἵνα μεταβῇ εἰς τὸν κοιτῶνά του καὶ γράψῃ πρὸς τὸν Βασιλέα ἀνακαλῶν τὴν παραίτησίν του.

Δυστυχῶς τὴν αὐτὴν ἐκείνην στιγμὴν εἰσῆλθε χωροφύλαξ καὶ τῷ ἐνεχείρισεν ἐπιστολήν, τῆς παραιτήσεώς του τὴν ἀποδοχήν!

Ἡ ἡμέρα ἐκείνη ἦν ἡ 13 τοῦ Νοεμβρίου.

Καὶ ἔκτοτε δὲ δὲν ἔπαυσα βλέπων τὸν Κ. Βούλγαρην, εἰ καὶ οὐχὶ συνεχῶς καὶ προσεπάθουν νὰ τὸν ἀναχαιτίζω ἵνα μὴ ῥιφθῇ εἰς τὴν ἄκραν ἀντιπολίτευσιν, καθιστῶν τὴν ἐπάνοδόν του ἀδύνατον, καὶ παρὰ τοῖς βασιλεῦσι τὸν ὑπερήσπιζον τὸ κατὰ δύναμιν, μὴ ἐπιτρέπων νὰ ζυλεύηται ἕκαστος, ὡς φιλεῖ συμβαίνειν, ἐκ τῆς πεισούσης ὀρυός.

Διεδέχθη δ' εἰς τὴν πρωθυπουργίαν τὸν Κον Βούλγαρην ὁ ὑπουργὸς τῶν Ναυτικῶν Κ. Ἀθ. Μιαούλης, πολὺ λειπόμενος ἐκείνου, οὐχὶ κατὰ τὴν χρηστότητα, ἀλλὰ πάντως κατὰ τὴν ὀξύνοϊαν. Μετὰ τοῦ Κ. Βούλγαρη δὲ συμπαρητήθη καὶ ὁ δι' ἐκείνου μόνον ἐν τῷ ὑπουργείῳ διατελῶν καὶ μετ' ἐκείνου πάντοτε καὶ ἐν πᾶσι μίαν γνώμην ἔχων καὶ μίαν ψῆφον, ὑπουργὸς τῆς Δικαιοσύνης Κ. Σκαλιστήρης, καὶ διεδέχθη αὐτὸν ὁ πρόεδρος τοῦ Ἀρείου Πάγου Κ. Γ. Ῥάλλης. Εἰς δὲ τὸ ὑπουργεῖον τῶν Ἑσωτερικῶν διεδέχθη τὸν Κ. Βούλγαρην ὁ ἄλλοτε συμμαθητῆς καὶ φίλος μου Πρεβελέγγιος, ἀνὴρ διακεκριμένης παιδείας, ἀλλ' ὑπὲρ τὸ δέον ἀναβράζοντος χαρακτῆρος.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

ΑΘΗΝΩΝ

ΤΕΛΟΣ ΤΟΥ Β' ΤΟΜΟΥ

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ ΤΟΥ Β' ΤΟΜΟΥ

ΠΕΡΙΟΔΟΣ ΤΡΙΤΗ

ΜΕΤΑΘΕΣΙΣ ΤΗΣ ΠΡΩΤΕΥΟΥΣΗΣ ΕΙΣ ΑΘΗΝΑΣ

1834-35	Ὀδοιπορία καὶ ἄφιξις εἰς Ἀθήνας	Σελ.	5
	Ἐκδρομὴ εἰς Αἶγιον	»	13
	Ἀποκατάστασις τῆς ἀδελφῆς μου Εὐφροσύνης	»	17
1835	Ὑπηρεσία	»	19
1837	Ὁ βασιλεὺς νυμφευθεὶς	»	36

ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑ ΣΚΗΝ.

1837	Ἀφίξις	»	52
	Περιοδεία	»	53
	Εἰς Δακίαν. 1839	»	61
	Ἐπιστροφή εἰς Ἑλλάδα	»	86
	Ἡ νύμφευσίς μου	»	103
	Ὑπουργεῖον Ἑσωτερικῶν	»	114

ΠΕΡΙΟΔΟΣ ΤΕΤΑΡΤΗ

ΣΥΝΤΑΓΜΑ

1843	Στάσις τῆς τρίτης Σεπτεμβρίου	»	127
1844	Πανεπιστήμιον	»	135
1848	Ἐκδρομὴ	»	144
1848	Ἐπιστροφή εἰς Ἀθήνας	»	153
1850	Ὀδοιπορία εἰς Ἀγγλίαν	»	170
1850	Ἐν Ἀγγλίᾳ	»	189

Εν Ἑλλάδι ἐκ νέου	Σελ. 272	1850-1
1853	» 285	1852
Πνευματισμός	» 287	
Spectateur d'Orient	» 291	
1854	» 293	1854
Ηραϊόν	» 294	
Δημοτικὸν Συμβούλιον	» 309	
Θάνατος τοῦ πατρός μου	» 314	

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟΝ.

Κατοχή	» 315	1854-55
1856	» 320	1855-56
Ἵπουργεῖον	» 325	1858
Ἐξωτερικαὶ σχέσεις	» 330	
Προσωπικὸν τοῦ Ἵπουργείου	» 335	
Οἱ βασιλεῖς πρὸς ἐμέ	» 345	
Ἀνασκαφαὶ Πειραιῶς	» 350	
Ἐκτελεστικὸν τοῦ Γαλλοῦ Ζακηντοῦ Πειραιῶς	» 352	
Πολιτικὴ ἐνέργεια. — Δάνειον	» 355	
Συνέδριον. — Κουμουνδοῦρος	» 358	
Νέαι ἐκλογαί	» 366	
Ζάππας	» 377	1859
Δωροδοκίαι	» 382	
Ἀκαδημία	» 389	
Βρεφοκομεῖον. — Μουσεῖον.	» 395	
ὑπόμνημα	» 401	
Ὑπουργικὴ μεταρρύθμισις	» 407	→ 1857

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

ΑΘΗΝΩΝ

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

ΑΘΗΝΩΝ

003339

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

ΑΘΗΝΩΝ

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

ΑΘΗΝΩΝ

